A TREIA EUROPĂ

Colecţia „A treia Europă” apare în cadrul programului
cu acelaşi nume al Fundaţiei pentru o Societate Deschisă

Coordonatori:
Adriana Babeţi şi Cornel Ungureanu

Redactor: Daciana Banciu

Editura POLIROM
Iaşi, B-dul Copou nr. 3, P.O. Box 266, 6600
Bucureşti, B-dul I.C. Brătianu nr. 6, et. 7

Descrierea CIP a Bibliotecii Naţionale:

Europa Centrală. Memorie, paradis, apocalipsă /
coord. Adriana Babeţi, Cornel Ungureanu. –
Iaşi ; Polirom, 1998

528 p. ; 21 cm. – (A treia Europă)

ISBN: 973-683-131-0

I. Babeţi, Adriana (coord.)
II. Ungureanu, Cornel (coord.)
1. Europa Centrală

CIP: 94(4-191.2)

Printed in ROMANIA

EUROPA CENTRALĂ

MEMORIE, PARADIS, APOCALIPSĂ

Volum coordonat de Adriana Babeţi
şi Cornel Ungureanu

POLIROM
1998

Cuvânt înainte

În toamna lui 1997, un volum antologic, *Europa Centrală – nevroze, dileme, utopii*, inaugura la Polirom o colecție ce purta numele unui grup de cercetare interdisciplinară din Timișoara, „A treia Europă". I-au urmat alte trei apariții editoriale (Jacques Le Rider, *Mitteleuropa*, Carl E. Schorske, *Viena fin-de-siècle. Politică și cultură*, Michael Pollak, *Viena 1900. O identitate rănită*) și, în pregătire, W.M. Johnston, *Spiritul vienez*, a căror succesiune avea, în intenția coordonatorilor colecției, un dublu rol : pe de-o parte, de a continua punerea în discuție a însuși conceptului de Europă Centrală, a cărui „geometrie variabilă" fusese deja sugerată în amintita antologie și, pe de altă parte, de a propune câteva cărți-reper consacrate centrului iradiant de cultură care a fost, pentru această „altă" Europă de până la primul război mondial, Viena. Le vor urma, conform unui proiect coerent, texte din domeniul istoriei, istoriei ideilor, studiilor culturale, socio-politologiei, care vor încerca să surprindă și alte segmente de timp în care Europa Centrală se redefinește dramatic : perioada interbelică, anii totalitarismului comunist și, nu mai puțin, epoca post-comunistă. După cum, prin volumul lui Andrei Corbea, *Paul Celan și „meridianul" său*, a fost lansată seria comentariilor critice dedicate marilor autori ai Europei Centrale. Dublat de o colecție de beletristică (deschisă în paralel la Univers), proiectul nostru editorial s-a bucurat de o bună primire atât din partea publicului larg, cât și a specialiștilor, suscitând însă – cum era și firesc – nu doar un consens apreciativ, ci și stimulatoare polemici. Antologiei *Europa Centrală – nevroze, dileme, utopii* i-a fost decernat premiul revistei „Sfera Politicii" pentru anul 1997.

Suita tuturor acestor fragmente teoretice provenite din câmpuri științifice interferente era destinată să definească și să delimiteze un spațiu (geografic, mental, afectiv, cultural), un șir de teme și autori. Ne-am întrebat – la sugestia incitantă a directorului Polirom, Silviu Lupescu – cum s-ar developa întreagă această problematică printr-o altă lentilă, printr-un alt gen de texte : documentele confesive ale marilor personalități central-europene sau care au făcut, în diferite moduri, experiența celei de „a treia Europe" : scriitori, artiști, istorici, filosofi, politologi, politicieni.

Un simplu inventar a ceea ce s-ar putea numi „text subiectiv", de la jurnalul intim, la autobiografie, memorii, corespondență, chiar roman autobiografic (fără ca granițele ce delimitează aceste specii sau subspecii ale confesivului să poată fi întotdeauna strict trasate) ne-a dezvăluit un repertoriu de lectură fabulos, însumând mii de pagini. Ca orice document de acest tip, mărturisirea, filtrul subiectiv al rememorării, consemnării prezentului

sau al prefigurării viitorului proiecta un timbru distinct, uneori patetic, alteori melancolic-nostalgic, nu de puține ori însă încărcat de scepticism, dezabuzare sau vehement critic și, parcă prea des, plin de teamă, insecuritate, disperare. O diversitate câtuși de puțin deranjantă, care metamorfoza un spațiu sau un timp în realități vii, așa cum numai forța transfiguratoare a literaturii o poate face.

Deși poetica textului confesiv rămâne încă un spațiu deschis cercetării, deși specialiștii problemei nu au ajuns la un consens confortabil asupra literarității speciilor amintite, un cu totul alt aspect ne-a concentrat efortul de această dată. Nu ne-am mai întrebat dacă, de pildă, jurnalele, corespondența, memoriile sunt literatură propriu-zisă sau doar paraliteratură. Am sesizat doar că o selecție a fragmentelor de memorie trăită îi poate dezvălui cititorului mai expresiv aceeași realitate care îi fusese inițial descrisă și analizată „la rece”, obiectiv, cu instrumentele științei. Ar rezulta atunci o „altă” Europă Centrală? Cu siguranță că, în principiu, nu. Atât doar că ea și-ar nuanța fiecare aspect cu acea intensitate pe care o generează doar sensibilitatea individuală în momentul când amintirea se activează prin scris. Așadar, pentru ce tip anume de texte confesive am optat? Cele mai multe pagini incluse în antologia noastră aparțin unei specii a literaturii subiective ce s-ar putea numi generic „memorii”. Fragmente care, apelând la forța evocatoare a amintirii, aspiră să recompună o biografie etapă cu etapă sau doar un segment al acesteia. Semnate de mari scriitori sau de scriitori importanți, aceste autobiografii poartă indiscernabila amprentă a talentului fiecăruia dintre autorii lor. Cu excepția *Profilului autobiografic* al lui Svevo, scris deliberat, cu miză retorică, la persoana a treia, sugerând așadar obiectivitatea, restul memoriilor pun în scenă, cu o subiectivitate de cele mai multe ori accentuată, „eul” scriitorului. Ca și în cazul jurnalului, și această specie „egografică” lasă câmp liber unor nesfârșite discuții teoretice asupra granițelor (fragile) între document și ficțiune, între planul referențial și cel imaginar etc. Stefan Zweig, Elias Canetti, Miloš Crnjanski, Lucian Blaga, Illyés Gyula, I.D. Sârbu, Virgil Nemoianu, Andrzej Kuśniewicz, Arthur Koestler, Ion Slavici, Witold Gombrowicz, Dominik Tatarka, Alma Mahler-Werfel, Lou Andreas-Salomé (enumerați în ordinea intrării din cuprinsul selecției noastre) sunt doar câteva din zecile de nume care ar fi putut figura aici cu egală îndreptățire. Alegerea lor a fost dictată de mai multe considerente, între care, prioritar, acela al integrării în structura tematică a antologiei, după cum, nu lipsit de temei, criteriul accesului direct, într-un timp optim, la respectivele documente confesive. Aspect întru totul valabil și pentru selecția celorlalte tipuri de texte ale subiectivității pe care le-am avut în vedere.

De pildă, jurnalele. Destul de puțini dintre autorii prezenți în acest volum scriu ceea ce s-ar chema propriu-zis un jurnal. Cu alte cuvinte, o consemnare (aproape) zilnică, datată cu meticulozitate de ceasornicar, a acelui decupaj propriu din realul trăit, citit sau pur și simplu imaginat de către scriitor. O fac consecvent Miroslav Krleža, Arthur Schnitzler, Franz Kafka, Rosa Mayreder, Hermann Bahr, Czesław Miłosz și, intermitent, Max Brod, Alma Mahler-Werfel, Hilde Spiel. Fragmentele din jurnalul lui Liviu Rebreanu – care în antologia noastră nu au marcată distinct data consemnării – aparțin unui insert, „Jurnal de bord”, care notează – spre a fi apoi prelucrate în cadrul jurnalului propriu-zis – momente ale unui turneu de conferințe pe care scriitorul îl face prin câteva orașe din Ardeal și Banat. Asemănătoare ar fi, până la un punct, și alte „jurnale de călătorie”. Dacă Brod, Kafka sau Krleža nu se dezmint ca autori-diariști, notându-și aproape „zi după zi” impresiile, paginile lui Camil

Petrescu ori ale Corei Irineu sugerează notația frugală, „de caiet”, sau imaginează un posibil destinatar.

Nu mai puțin dificilă s-a dovedit a fi și selectarea fragmentelor dintr-o suită de volume ce pot fi subsumate speciei îndeobște numită „roman”. Am avut evident în vedere acele texte care își afirmau explicit sau implicit dacă nu întotdeauna caracterul autobiografic, măcar filtrul subiectiv al percepției unui spațiu și a unei lumi asupra cărora antologia noastră își concentra tematica. În cazul cărților lui Primo Levi, Elie Wiesel, Markovits Rodion sau Wilhelm Stepper-Tristis ne aflam în fața unor romane autobiografice, importante prin caracterul lor documentar, prin valoarea tragică a depoziției. Romane-reportaj, unde efortul de transfigurare fabulatorie a realului e suplinit de incredibila, halucinanta densitate a realului însuși. Aceasta, în timp ce *Confesiunile unui burghez* ale lui Sándor Márai sau „colajele de fantezie și memorie ale unui mitteleuropean” (cum își subintitulează volumul Carolus L. Cergoly) sau *Clopotul scufundat* al lui Livius Ciocârlie sunt texte autobiografice, însă cu un flux al memoriei dirijat, impus de o structură romanescă difuză, discretă. Același lucru se întâmplă în cazul altor trei autori incluși în antologie – Bohumil Hrabal, Danilo Kiš și Ivan Klima –, numai că de această dată armătura construcției romanești e mai coerentă și mai vizibilă (Hrabal și Kiš propunând chiar „trilogii autobiografice”). Pentru ca la Péter Esterházy și la Kazimierz Brandys accentul să se deplaseze pe găsirea unor soluții tehnice spectaculoase, care nu obnubilează însă substanța dramatică, tragică uneori, a textelor. Mai dificil de plasat în aria autobiograficului a fost volumul lui Milan Kundera. Un roman-eseu, ai cărui eroi se numesc, de pildă, Kafka, Max Brod, Jana□ek, Gombrowicz. Am selectat totuși fragmente din *Testamentele trădate* pentru valoarea lor de liant cultural. Citite prin filtrul subiectiv al lui Kundera, literatura și arta Europei Centrale, dar mai ales destinele creatorilor se articulează într-o organicitate aparte la marele areal european.

Am optat, în egală măsură, și pentru o altă categorie de texte : eseurile autobiografice. Redactate sub forma unor notații aparent disparate (Karel □apek), cu un caracter aforistic pronunțat (Karl Kraus), ca un epistolar voalat (Emil Cioran) sau ca o conversație (Alexander Wat), ele își au un rol bine determinat în structura de ansamblu a antologiei, oferind în același timp încă o șansă cititorului român de a se întâlni cu autori decisivi pentru definirea spiritului central-european.

Europa Centrală – memorie, paradis, apocalipsă este, de fapt, prima dintr-o serie de antologii similare pe care le pregătim în perspectivă, tocmai datorită imensului material documentar existent, dar și interesului pe care acest gen de literatură îl poate suscita. Pentru început, am operat o dublă selecție. Una – după cum s-a văzut deja, realizată nu fără dificultate – a tipurilor de autori și de texte confesive. Și o a doua, vizând intervalul temporal la care aceste pagini se referă. Am ales, așadar, în antologia de față doar fragmentele de jurnal, memoriile, autobiografiile, eseurile sau romanele autobiografice ale scriitorilor central-europeni din secolul XX. Am omis deliberat genul epistolar, căruia îi va fi consacrat probabil un volum distinct. După cum fragmente de text confesiv semnate de personalități politice, filosofi, politologi, istorici, autori proveniți dintr-un câmp extra-artistic vor alcătui materia primă a unei alte antologii, prevăzută să apară în 1999.

Selecția de față a reținut, în peste 650 de pagini manuscrise, 53 de autori, ale căror texte au fost redactate sau editate în secolul nostru, recuperând, prin mecanismul rememorării, peste o jumătate de veac din istoria Europei

Centrale. Mai exact, intervalul cuprins între sfârșitul secolului al XIX-lea și anii imediat următori celei de-a doua mari conflagrații mondiale. Arcul de timp care ar cuprinde alți aproape 50 de ani (1945-1989), anii totalitarismului comunist în mai toate țările Europei Centrale, fixat în memoria scriitorilor cu o intensitate aparte (indiferent de faptul că unii au rămas în aceste țări sau au făcut experiența exilului), va deveni obiectul unui alt volum.

Majoritatea autorilor prezenți în paginile următoare își declară, într-un fel sau altul, apartenența la spațiul central-european, fie că sunt austrieci, cehi, evrei, slovaci, polonezi, români, sârbi, maghiari, croați, italieni. Propria genealogie, locul nașterii, copilăria, anii formării intelectuale sau cei ai unor experiențe decisive ale maturității îi leagă pe aproape toți, în mod indisolubil, de Europa Centrală. Ea este acel topos real comun pe care memoria individuală îl reconstruiește, multiplicându-l în peste 50 de variante. Foarte puțini dintre ei descoperă cu uimire cultura și civilizația unui spațiu care nu le este familiar. Camil Petrescu sau Cora Irineu, de pildă, trăiesc o inedită experiență bănățeană. După cum, lui Primo Levi, episodul tragic al deportării îi intermediază contactul cu un fragment de Europă Centrală.

Poate că nu ar fi lipsită de interes realizarea unei antologii care să releve prin intermediul genului confesiv modul în care spiritul Europei Centrale e perceput din „exterior”, dintr-o perspectivă occidentală (inclusiv americană), dar și dintr-una răsăriteană (de la cea specific est-europeană, la cea orientală propriu-zisă). Identitatea cu granițe atât de variabile a spațiului nostru de cercetare s-ar configura poate mai pregnant prin aceste priviri ale „celuilalt”, care sesizează în primul rând mărcile diferenței.

Întreg acest excurs preliminar poate părea fastidios pentru un cititor grăbit să ajungă la fondul problemei, la miezul de conținut și, implicit, de sens, pe care antologia noastră îl propune. Nu am putut însă renunța la el din două motive. Întâi, dintr-o minimă probitate profesională care ne solicita câteva precizări, și apoi dintr-un firesc impuls justificativ, destinat să preîntâmpine câteva posibile obiecții. Ceea ce nu ne împiedică să fim pe deplin conștienți că încercarea noastră e perfectibilă și că, în consecință, sugestiile vor fi oricând mai mult decât oportune.

Dacă Europa Centrală – realitate geo-politică și istorică, matrice mental-afectivă și culturală sau doar construct mental – a fost aproximată, cu toată geometria sa variabilă, în prima noastră antologie, dacă despre vocația memoriei scriitorilor de a resuscita o lume va mai fi vorba în *Postfața* acestui volum, vom încerca în cele ce urmează să descriem arcul de sens care subîntinde o întreagă lume între polii săi metaforici: paradisul și apocalipsa. Această cartografiere se suprapune înseși structurii de ansamblu a cărții, deoarece cuprinsul, cu toate cele șapte segmente ale sale, ni s-a relevat abia după lectura repetată a textelor incluse în el. Cu excepția intervalului temporal precizat preliminar (finalul secolului trecut – anii imediat următori celei de-a doua mari conflagrații mondiale), nu am premeditat nici o structură. Ea ni s-a developat abia în final, cu o neașteptată coerență. Fragmentele memoriei se „chemau” unele pe altele, intrau în rezonanță, se grupau prin similarități, dar și prin vehemente divergențe de viziune, oferind în cele din urmă o perspectivă cosmotică, un ansamblu simfonic. O punere în abis a înseși ideii de univers, cu treptele succesive ale facerii și dezagregării sale.

Paradisul lumii despre care depunea mărturie memoria scriitorilor ni s-a dezvăluit, dincolo de orice joc metaforic, în dimensiunea sa barocă. Așadar, un univers care își conține propriile contradicții, care își afirmă – spre a le submina apoi – valorile, punându-se într-o permanentă criză, dezvoltându-se

sub specia metamorfozei continue. Un baroc înțeles ca „forma mentis” specifică epocilor agonice, dar și ca „stil” artistic (fie ca un baroc târziu și al „marginilor”, fie transferat Jugendstil-ului). Un paradis relativ și provizoriu, care își conține, încă din clipa nașterii, germenele viitoarei dezagregări. Și totuși, așa cum o rememorează câțiva importanți scriitori, această lume are – cel puțin retrospectiv (căci amintirea e de obicei selectivă) – câteva repere stabile, care îl fac, de pildă, pe Stefan Zweig, să o numească „lumea statorniciei”. Pentru viitorul sinucigaș, cu o genealogie tipic central-europeană, intervalul 1900-1914 e „însăși vârsta de aur a statorniciei”, când „totul părea să se sprijine pe temelii de granit”, când „toate își aveau o noimă”. În plină epocă a rațiunii, „fiecare știa ce i se cuvine, ce este permis și ce nu”, iar radicalismele, violențele, extremele, revoluțiile, orice tip de convulsie perturbatoare erau de la sine excluse. „Nimic nu se clintea.”

Cauza acestei stabilități trebuie căutată întâi de toate în centrul real și simbolic al universului pe care îl rememorează Zweig, dar și Canetti, Crnjanski, Cergoly, Franyó sau Baconsky. Viena și Împăratul recuperează întru totul funcțiile Centrului. Forța de iradiere a acestuia, capacitatea de a coagula coerent și ritmic în jurul său un întreg sistem de valori civilizatorii și culturale au structurat o mentalitate distinctă. Tot ceea ce au reușit să sintetizeze conceptual paginile teoretice ale unor Schorske, Johnston, Le Rider, Janik și Toulmin, Pollak, Magris sau Csáki, de pildă, când descriu și analizează fața solară, senină, tihnită, hedonistă, a unei „Viene de aur”, cosmopolită, civilizată și extrem de culturală, se regăsește transfigurat nostalgic în acest „joc al privirilor” întoarse înapoi pe care antologia noastră îl propune.

Același versant jubilatoriu al Centrului se propagă și spre margini, multiplicându-se, amplificându-se. Provinciile imperiale de până după primul război mondial par să retrăiască ritmurile metropolei-mamă. Dispuse în cercuri concentrice, sugerând parcă „treptele” unei posibile ierarhii, aceste provincii stau deseori sub semnul aparte al unor mari orașe. Așa cum le retrăiesc în memorie Urzidil, Svevo sau Cergoly, Praga și Triestul iradiază, ca niște potențiali noi centri, o extraordinară atmosferă culturală. O altă – sensibil diferită – imagine a „marginii” o restituie Vilniusul lui Czesław Miłosz și Lvovul lui Joseph Roth, capitale ale Lituaniei și Galiției (“mică filială a marii lumi”) ; sau orașul grăniceresc croat Bjelovar, pe care îl evocă Miroslav Krleža ; sau Kassa (Kosice) din „confesiunile de burghez” ale lui Márai. În toate reverberează, cu intensități diferite, reflexele Centrului. Toposuri predilecte – corso-ul, cafeneaua, cazarma, gimnaziul, teatrul, hotelul ; figuri dominante – funcționarul, ofițerul, negustorul, artistul ; teme „mari”, dar și teme „mici”, reiterate obsedant – cosmopolitismul, multietnicitatea, plurilingvismul, toleranța, prezența evreiască, încrederea în valorile civilizației și culturii, chiar dacă, uneori, în „varianta central-europeană a prostului gust” (S. Márai), un anume hedonism, manifestat printr-o senzualitate temperată, tihna blând monotonă, aparent fără fisură, a programului cotidian etc.

În acest peisaj se decupează un teritoriu aparte, Banatul, Timișoara, cărora le-am consacrat – cu un titlu inspirat de volumul lui Virgil Nemoianu, *Micro-armonia* – cel mai vast subcapitol. Motivația e, firește, subiectivă. Grupul nostru de studii își desfășoară activitatea la Timișoara, iar întregul proiect „A treia Europă” a fost stimulat de realitatea istorică și culturală a Banatului, de inconfundabilul său specific. Am selectat în acest segment pagini mai puțin cunoscute publicului, fie deoarece încă nu fuseseră traduse (e cazul fragmentului din Crnjanski), fie pentru că bună parte din ele nu s-a

bucurat de o binemeritată circulație (ne referim la textele semnate de Camil Petrescu, Cora Irineu, Andrei A. Lillin sau Méliusz József). La fel de adevărat însă este și faptul că din volumele lui Virgil Nemoianu sau Livius Ciocârlie mai puteau fi extrase încă zeci de pagini exemplare pentru tema antologiei noastre.

Timișoara e, pentru Miloš Crnjanski, o „mică Vienă", preluând – evident, la scară – toată recuzita, dar și spiritul marii capitale imperiale. La fel o simt, după primul, ba chiar după al doilea război mondial, Andrei A. Lillin sau Livius Ciocârlie. Așa o descoperă uluit, în 1919, bucureșteanul Camil Petrescu. Iar Banatul, fie el de câmpie sau montan, le apare tuturor quasi-paradisiac. De la Camil Petrescu la Cora Irineu, de la Livius Ciocârlie la Virgil Nemoianu, această margine de lume nu încetează să surprindă prin civilizația și cultura sa. Fie că e vorba despre o cultură scrisă sau orală, a gestului, vestimentației, a tradiției culinare, a sărbătorescului, a sociabilității, formele sale sunt păstrate mai ales în spațiul familiei, dar și în cel al altor micro-comunități sociale, etnice, profesionale.

Și totuși, pentru un cititor atent, germenii a ceea ce un capitol următor va numi „agonie a Imperiului" sunt deja conținuți în subterana lumii pe care nu am ezitat să o numim paradis. Viena, centrul sacru al acestui univers, dar și reflexele sale periferice, își vădesc ambivalența, caracterul paradoxal. Stefan Zweig sesizează (din perspectiva timpului) criza de fond a „celei mai bune dintre lumi" în care trăise generația părinților săi. O generație „orbită de idealism", de încrederea fanatică în șansa progresului civilizației și a culturii de a stabili definitiv o ordine morală întemeiată pe valorile binelui. „Noi, cei care în noul secol am învățat să nu ne mai mirăm de nici o răbufnire de bestialitate colectivă, noi, cei care de la fiece zi ce vine ne așteptăm la ticăloșii și mai mari decât cele pe care ni le-a servit ziua de ieri, am devenit mult mai sceptici cu privire la perfectibilitatea morală a oamenilor. Avea dreptate Freud când spunea că civilizația și cultura noastră reprezintă numai un strat subțire care poate fi perforat în orice clipă de forțele distructive ale subumanului.[...] Astăzi, când marea furtună a spulberat-o de mult, știm pentru totdeauna că acea lume a statorniciei a fost un castel din același material ca și visele." Miloš Crnjanski notează nu fără ironie cum „moțăiala vieneză" a fost întreruptă – previzibil – de bombele atentatorilor. Pentru Carolus Cergoly, verbele care încep să înfricoșeze din temelii acel centru mirific, aparent imuabil, sunt „a schimba, a muta, a transforma", iar substantivele care se insinuează tot mai intens – „nesiguranța, teama și groaza".

Și provinciile intră într-o ciudată rezonanță ; germenii disolutivi sunt perceptibili pretutindeni, în chiar sânul paradisului. La o lectură atentă, se va vedea cum paginile lui Roth care celebrează Lvovul nu omit să avertizeze. Ceea ce pare mai lax, mai „pe gustul oamenilor", cu alte cuvinte, „îmblânzirea formei severe" (de la arhitectură la structurile sociale, juridice, morale) prezintă un risc major : apariția dezordinii, a unei „distrugătoare încetineli" și a unei „dezorientări sinucigașe". Apartenențele geo-politice mereu fluctuante ale Vilniusului descris de Mitosz sunt, ca și în cazul Lvovului, o mare șansă a diversității culturale, dar, în egală măsură, și sursa emergenței naționalismelor. Este ceea ce sesizează și Krleža, încercând să stabilească identitatea multiplă a unui cunoscut personaj din epocă, Ervin Šinko ; este ceea ce afirmă Lucian Blaga în fragmentul din *Hronic*... Nici Banatul, nici Timișoara nu sunt întotdeauna scutite de acea „altă" privire, critică, dezvăluind, de pildă, în memoriile lui Crnjanski, cum „mica Vienă", opulentă, debordând de snobism, are și o periferie proletară, cu o mișcare de stânga pregătită să

destabilizeze ordinea burgheză imperială sau că problema păstrării identității sârbe este o chestiune de viață și de moarte : „În această Timișoară fiecare casă sârbească trebuia apărată, ca o baricadă". Iar pentru Méliusz József, revenit în orașul copilăriei sale în timpul celui de-al doilea război mondial, copleșit de umilință și deznădejde, Timișoara și împrejurimile ei nu își mai dezvăluie decât rareori, prin rememorare, vechiul chip senin, pacificat, ci masca tenebroasă a unei cetăți cucerite de venetici, de aventurieri și barbari.

O singură soluție de restabilire a ordinii ce se fragilizează treptat, o singură șansă de recosmotizare : cultura. Ideal umanist pentru care pledează patetic aproape toți scriitorii antologați în acest prim capitol. Cine citește cu o atenție sporită paginile lui Zweig, Canetti, Krleža, Svevo, Blaga, Urzidil, Nikolajević, Franyó, Lillin, realizează că, de cele mai multe ori, pentru aceștia paradisul poate lua forma unei biblioteci, a unei cafenele literare, redacții sau teatru și chiar a Arhivelor Militare din Viena, unde un scriitor timișorean îi descoperă în 1916 pe Rilke, Zweig, Csokor.

Dar parcă și această exaltare a culturii, aproape fanatică, are aici, în Imperiu, din Centru până la margini, ceva devitalizant, aproape morbid, chiar dacă formele concrete de manifestare par exultante. Marii romancieri austrieci presimt „voioasa apocalipsă" ce li se pregătește și pe care, de fapt, o trăiesc. În paginile confesive însă, forța analitică sporește. Până și cel mai fervent adept al acestei Viene culturale, Zweig, ajunge să constate că exagerata propensiune spre cultură a absorbit energia austriacă pentru politic și economic, în comparație cu „tenacele imperiu german vecin".

Aceasta e, în esență, tema majoră de reflecție a mai tuturor autorilor incluși în cel de-al doilea capitol al antologiei, „Clasicii Imperiului agonic". Ceea ce era doar presimțit, anticipat, se așază acum în pagină cu forța evidenței. Însuși faptul – aparent fără semnificație – că după război proliferează jurnalele e, pentru Robert Musil, încărcat de sens. „Jurnalele ? Un semn al acestor vremuri. Apar atâtea jurnale. Ele sunt forma cea mai comodă, cea mai lipsită de disciplină. Fie. Cum restul devine tot mai insuportabil, poate că în viitor se vor scrie numai jurnale". Slăbirea treptată și – prin sfârșitul războiului – anihilarea Centrului se repercutează dramatic, direct sau indirect, asupra tuturor formelor vieții sociale. Popoarele, dar și indivizii sunt livrați unor experiențe majore, la limită, pentru care nimeni nu e de fapt pregătit. Cauza ? Tocmai iluzia blândă, inconștientă în care s-a trăit atâta vreme, „pâcla călduță", nesiguranța și indolența relației cu Dumnezeu, refularea îndelungilor frustrări care, în momentele decisive (fie că ele se numesc război sau revoluție), vor dezlănțui „subteranele" : bestialitatea, naționalismele, antisemitismul, un întreg fond primar, de barbarie. Paginile lui Musil sunt exemplare pentru analiza fenomenului agonic. Ca și cele – scrise însă într-un alt registru – ale lui Schnitzler, autorul unui jurnal autentic, ținut cu meticulozitate maniacală. Cel puțin în toamna lui 1918, care se anunță dinamitardă. Dincolo de splendoarea zilelor autumnale, a plimbărilor în natură, a savorii cu care sunt încă degustate un spectacol, întâlnirile cu prietenii, micile tabieturi, se întrevede tot mai clar acel „întreg apocalips care ne paște". Dezastrul colectiv al lumii lui Schnitzler poartă câteva nume : republica, prăbușirea monarhiei, revoluția, antisemitismul.

Însă în timp ce el se simte încă protejat de cultura Vienei, Karl Kraus vituperează cu ironie și sarcasm însuși Centrul pe care îl exaltaseră Zweig sau Canetti. Critic impenitent al capitalei (dar, paradoxal, în realitate, unul din cei mai intenși stimuli ai efervescenței culturale vieneze), Kraus e

obsedat – ca, de altfel, numeroși alți scriitori austrieci – de comparația cu Berlinul, de punerea în relație a austricității cu germanitatea. Și, ca de atâtea alte ori, concluziile dau câștig de cauză culturii Germaniei și a Berlinului, pentru energia lor creatoare, pentru extraordinara forță de a privi nu înapoi, ci înainte. O afirmă tranșant, vehement critic, chiar cel sub ai cărui ochi s-a născut marea cultură vieneză a modernității. Pentru Karl Kraus următoarea întrebare nu rămâne doar pură retorică atunci când ținta e Viena: „Nu e locul acesta ospiciul unei lumi întregi ?”. Iar cauza de adâncime care ar putea da un răspuns plauzibil întrebării e „știința lipsei de sens a vieții exterioare”, imensa irosire, ancorarea disperată într-un trecut iluzoriu, „suprasolicitarea culturală și estetică a acestor rase îmbârligate”, căderea în kitsch, în banalitate și mediocritate.

Chiar dacă nu au violența paginilor lui Kraus sau neliniștea nevrotică a rândurilor lui Schnitzler, fragmentele de jurnal ale lui Hermann Bahr pun degetul pe aceeași rană. Și el se simte, cultural vorbind, cu totul altfel la Berlin. Și el percepe, încă de la începutul secolului, toate pericolele aflate deocamdată în stare latentă, care vor dinamita din interior blocul monolit al Imperiului. Fascinat de Italia sau Grecia, cu o irepresibilă dorință de a pleca definitiv altundeva, el sesizează acut criza Austriei, „în întregul ei penibil respingător”, detectează toate semnele „care dovedesc că s-a zis cu Austria”, că marea dezagregare se apropie, pe acest fundal de „jalnică stare”. Sunt rânduri scrise în 1903.

Iar cei doi praghezi, Franz Kafka și Max Brod, porniți în călătorie (împreună, prin Germania, iar apoi Kafka spre granița răsăriteană a Imperiului) vor nota, în 1912, respectiv 1915, semnele agoniei. Tonul nu e vehement, ci discret, melancolic, patetic la Brod („O, Praga, patria mea !”) sau nevrotic, cu toate căile percepției hipertrofiate, înregistrând oameni, peisaje, atmosferă, în pagini de autentic, mare prozator, la Kafka. Deși par integrați acestei lumi prin germana în care își scriu operele, amândoi – ca, de altfel, și Roth, Zweig, Canetti, Werfel, Brod sau Schnitzler – își simt amenințată, mai vulnerabilă ca oricând, identitatea evreiască. De aici, poate, inconfundabilul ton al jurnalelor. De aici, sentimentul devastator al unor multiple excluderi.

Cu totul altul va fi timbrul paginilor lui Lucian Blaga sau Miroslav Krleža. Aflat la Viena, când primul război era spre sfârșit, Blaga nu înregistrează doar farmecul – încă intact – al unor cartiere sau clădiri, ci mai ales acea „decadență austriacă suferind de-o dulce anemie grea de amintiri”. Pentru ca, revenind în „vârtejul evenimentelor” din 1918, să perceapă o altă Vienă. Simboluri imperiale năruite, simptome tot mai numeroase ale dezagregării, manifeste roșii vestind Revoluția. Și pe acest fundal, următoarea notație: „Eram prea tineri, poate, ca să fi putut întrevedea liniile istorice mari ce încercau să se nască sub ochii noștri. De altminteri, semnificația seculară a convulsiunilor nu ne preocupa; noi vedeam un singur lucru: vedeam apropiindu-se ziua în care Transilvania va fi a noastră, scăpată din ocolul vulturului heraldic”. Ceea ce – așa cum o descriu paginile lui Blaga, nu va întârzia să se întâmple. Aceeași e – dar transcrisă într-un cu totul alt timbru – obsesia paginilor din jurnalul lui Krleža selectate pentru acest capitol. L-am intitulat *Kakania, altfel*, deoarece imaginea falnicului imperiu chesaro-crăiesc e surprinsă din interior, în plin proces disolutiv. Forțele centrifuge acționează tot mai intens. Una dintre ele, poate cea mai importantă, naționalismul, se manifestă acerb în însăși armătura, aparent inexpugnabilă, care susține întregul eșafodaj – armata. Vorbind despre ofițerii k.u.k., Krleža notează: „Visători cu predispoziții naționaliste și răzvrătiți disimulați, mulți

dintre ei visau la prăbușirea Imperiului ca la unicul lor ideal. Iredentiști italieni, panslaviști cehi, velikosârbi, croați trialiști, iugoslavi, vidovdaniști, panturani, panromâni, toți aceștia vedeau în prăbușirea Monarhiei singura salvare și ieșire pentru popoarele lor”.

Sfârșitul războiului va da un răspuns acestor aspirații. Nu însă și marile, definitivele soluții. Scurta mărturie a lui Andrzej Kuśniewicz este elocventă în acest sens : „În primul rând doream să-mi dau singur răspunsul la întrebarea : cum arată omul format de stilul estetizant, în declin, al acelui fin-de-siècle, după patru ani petrecuți în război”. Cum anume se raportează acest individ la valorile vieții, după ce a făcut o atroce experiență a morții. Și, în același timp, cum dintr-o întreagă mitologie resuscitată a raselor și neamurilor, din cultul elitelor, se va naște – nu peste foarte multă vreme – fascismul.

Numai că forțele centrifuge care bântuie la sfârșitul războiului cu precădere Europa Centrală, marile sale orașe (Viena, Budapesta, Praga), unde se experimentează, ca într-un laborator, o întreagă ideologie a stângii, nu doar a dreptei, au și alte întruchipări, despre care paginile de memorii au avertizat deja. *Intermezzo*-ul din antologia noastră, *Moartea unei revoluții roșii* transcrie, în două secvențe distincte, vocile celor care au făcut, fie ca simpli spectatori, fie ca actori intens implicați, experiența acestui tip de revoluție. Dacă Arthur Koestler privește Comuna din Budapesta cu ochii adolescentului, fascinat de idealul comunitar-egalitar, dacă, retrospectiv, episoadele insurgenței sunt recompuse cu farmec și umor, cu totul altul – neliniștit, grav, apocaliptic chiar – e timbrul paginilor unui autor matur, Arthur Schnitzler, despre revoluția din 1918 de la Viena. Amândoi au în schimb un acut sentiment al sfârșitului unei epoci și al începutului unor noi vremi, încă tulburi, spre care privesc cu îngrijorare. Despre eșecul revoluției roșii, despre iluziile spulberate brutal ale celor care i-au făcut experiența vorbesc paginile-document ale unor Illés Béla sau ale lui Wilhelm Stepper-Tristis. Prin romanele lor reportaj, depoziții ale exilului sau prizonieratului, timișorenii Stepper-Tristis sau Markovits Rodion, repuși în circuitul lecturii prin fragmentele din antologie, „numesc sfârșitul unei lumi, aparținând prin literatura lor, inevitabil datată, unui *Post scriptum*. Așezați în provinciile „de altădată” ale Imperiului sau rătăcitori prin lume în căutarea unei cauze „mai drepte”, ei numesc un final – un naufragiu” (C.Ungureanu).

Înaintând în cuprinsul volumului, nu ne putem reprima următoarea mărturisire : anume că segmentul care s-a structurat cu maximă dificultate a fost cel rezervat problemei identităților (vulnerabile sau nu). Efortul nostru ordonator, dar și interpretativ, s-ar putea măsura și prin cele câteva luni de dezbatere în cadrul atelierelor săptămânale ale grupului de studii culturale-literatură comparată (autor al acestei antologii), ateliere aflate în dialog cu cercetările noilor grupuri interdisciplinare din cadrul proiectului „A treia Europă” (antropologie-istorie orală – coordonat de conf. dr. Smaranda Vultur – și socio-politologie – coordonat de conf. dr. Gabriela Colțescu). Punerea în discuție a identității (de grup, dar și individuale) specifice arealului de care ne ocupăm s-a finalizat într-un amplu simpozion, *Europa centrală și crizele identității*, ale cărui lucrări vor apărea în numărul doi al revistei „A treia Europă” și în primul din seria Caietelor „A treia Europă”. În selectarea textelor pentru acest capitol al antologiei noastre am avut în vedere în primul rând un tip anume de identitate colectivă (repercutată, evident, și asupra identității individuale), repusă acut în cauză de perioada interbelică în toate statele Europei Centrale – identitatea etnică.

Problema nu era câtuși de puțin nouă. O dovedesc paginile lui Slavici, care rememorează anii aparent fasti ai Imperiului. La sfârșitul veacului

trecut tânărului Slavici i se dă de nenumărate ori prilejul, fie la Arad fie la Șiria, să constate șansele, dar – din punctul său de vedere – și neșansele multietnicității. „Lumea de atunci”, pe care amintirea o supralicitează în latura sa idilică, de armonie și împăcare, e vertebrată de legi morale ferme. „E bine să fii om în lumea lui Dumnezeu”. Fapt care, însă, nu îl împiedică pe același Slavici să comenteze că „această dragoste obștească se mărginea la români”. Desigur, soluția coabitării înseamnă „pace și bună înțelegere”, dialog civilizat cu celelelalte etnii, cunoașterea limbilor acestora (ceea ce Slavici și ai săi fac cu prisosință), toleranță („să dai străinului mai mult”). Și totuși, realitatea pe care o descrie cu toată obiectivitatea prozatorul ardelean e puțin mai nuanțată : „Nu trăiau românii împreună, ci alături cu ceilalți, ce-i drept în bună pace și înțelegere, dar nu împreună”. Istoricii, politologii, sociologii au descris și interpretat cu asupra de măsură nu doar simptomatologia, ci și etiologia fervorilor identitare sau a crizelor de identitate specifice Europei Centrale între cele două războaie mondiale. Paginile selectate de noi aparțin unor scriitori ; ele reconstruiesc acest timp și acest spațiu prin lentila memoriei. Majoritatea sunt extrem de subiective. Însă aproape nici una, fie că e vorba despre memorii, jurnale sau romane autobiografice, nu e scutită de reflexivitate. Marii autori dau curs liber fluxului amintirii, dar nu se pot împiedica să comenteze, să interpreteze, să interogheze acea realitate. Și mai ales să încerce formularea unor răspunsuri.

Iată-l, de pildă, pe Liviu Rebreanu, străbătând în 1931 Banatul cu ocazia unui șir de conferințe și descriindu-și sejurul, nu fără umoralitate. Cauza e aparent simplă : firavul interes al bănățenilor din Lugoj sau Timișoara pentru conferințele sale, audiența precară, succesul ca și inexistent. Numai că rândurile lui Rebreanu vitupereazâ nu doar un public, ci o întreagă atmosferă. Tonul său e elocvent : „Timișoara are alură de oraș european. Cartiere de fabrici, industrie mare, construită în stil mare, impresionează. Ce păcat că e încă atât de străină ! Piața monumentală, în mijlocul căreia lupoaica e cam stingheră. Acolo se cere un monument impozant, care cel puțin el să arate stăpânirea românească. Fiindcă astfel, toate palatele acelea sînt străine, proprietate străină. Se zice de altfel că nici zece case românești nu sînt în toată Timișoara ! E cam puțin. Capitulăm mereu și fără nici un folos, nici măcar moral. Primăria e înstrăinată. Interesele românești nu pot fi apărate față de stăruința minoritară. Cred că a fost o mare greșeală a guvernului național-țărănesc excesul de libertate acordat minorităților. S-a transformat în libertinaj, dealtfel ca și în restul țării”.

Dacă Slavici sau Rebreanu au ceva tranșant în opțiune, Emil Cioran e cel mai spectaculos prin paradoxalitatea sa inimitabilă. Imaginând o scrisoare pentru un „prieten de departe” (C. Noica), el mărturisește o teribilă nostalgie a spațiului natal, dar mai ales a limbii române. Își evocă anii începutului de viață, descriindu-l nu doar pe jandarmul ungur, „teroarea copilăriei mele transilvane”, ci o întreagă capacitate personală de aversiune : „Era străinul, era dușmanul ? A urî, înseamnă a-*l* urî. Din cauza lui îi uram pe toți ungurii cu o patimă curat ungurească.” Și, în același timp, nu se poate împiedica să nu recunoască în ce măsură e fascinat de această etnie, de limba ei. „Popoarele, mai mult decât indivizii, ne inspiră sentimente contradictorii ; le iubim și le urâm în același timp ? Obiecte ale simpatiei și aversiunii noastre, nu merită să nutrim pentru ele un sentiment anume.”

Dacă pentru cei trei autori români problema delimitării identității etnice se pune în termeni fermi, pentru slovacul Dominik Tatarka ea se exprimă altfel. Patetic, nu lipsit de sentimentalitate, el notează : „Cu siguranță, eu am

fost plămădit din protoplasma străpungerii, violării și iubirii slavo-carpato--polono-ungaro-mongolo-valahe. Până și după moarte, sufletul meu de haiduc va ridica baltagul, dacă veți vrea să mă asimilați vreunui grup etnic sau mă veți categorisi drept un naționalist burghez, un idiot care, într-un moment de trecătoare nebunie, a ucis un altul, care este altfel decât mine. Sufletul meu slovaco-mongolo-valah iubește întâlnirile cu ființe neasemănătoare, pentru a afla despre sine cum este cu adevărat, dacă va rezista la violență, la iubire și la tandrețe. [...] De ce să decad din nou în starea etnică, starea care, în chiar numele acestei etnicități, ucide triburile vecine și pe cei mai frumoși reprezentanți ai lor ?".

În schimb, cei trei autori polonezi incluși în acest segment al cuprinsului oferă un punct de vedere mai nuanțat asupra modului în care își asumă propria identitate etnică. Amintirile lui Gombrowicz, jurnalul lui Miłosz sau romanul autobiografic al lui Brandys repun în discuție și criză, redefinind-o, însăși ideea polonității. Cel mai acut, cu imbatabilul său stil cinic-ironic, o face Witold Gombrowicz. Analizându-și lucid generația, el îi trasează acesteia un mod specific de a gândi etnicul, în doar câteva fraze : „Cum s-ar putea defini patriotismul generației mele ? Nu mai aveam nimic de-a face cu romantismul – asta o știa toată lumea –, însă trebuie, de asemeni, să adaug că nu mai aveam în nici un fel sentimentul onoarei, acea „onoare" din ce în ce mai demodată și mai ridicolă. O extremă pudoare se asocia pentru noi cu noțiunea de patrie, fapt care ne distingea, fără îndoială, de generația lui Zeromski, iubitoare de foșnet de drapele și de parade militare. Asupra acestui punct camarazii îmi semănau – efuziunile pariotice în versuri sau proză li se păreau din ce în ce mai deplasate, sensibilitatea lor se apăra prin cinism, iar ei preferau să glumească, în loc să declame". O luciditate împinsă la extrem, un refuz al exaltării, motivate, în cazul generației tinere, de însăși precipitata istorie a Poloniei de după primul război mondial. Cu nimic mai temperate sunt paginile de jurnal ale lui Czesław Miłosz sau fragmentele de roman ale lui Kazimierz Brandys. Nici unul nu omite să ofere și o perspectivă a „diferitului", a Celuilalt : o adevărată schiță imagologică. Iar pentru ei, acest „altul" e invariabil evreul. Scriitori de vocație și formulă umanistă, autentic democratică, toți trei constată, nu fără îngrijorare, cu oroare chiar, manifestările tot mai accentuate ale antisemitismului. Pentru ei cultura evreiască, prezența elementului evreiesc în spațiul polonez sunt o șansă sporită pentru cultura Poloniei, pentru modernitatea acesteia.

Dacă cei trei polonezi descriu, în aceeași tentativă imagologică, și problema percepției germanului în Polonia interbelică, o cu totul altă perspectivă oferă romanul lui Hrabal. Personajul Karli se simte, exilat la Viena, „un neamț din Sudeți, deși anii cei mai frumoși ai vieții mele i-am petrecut la Praga, cu prietenii cehi și cu fetele. La Praga am fost la mine acasă, până în ziua venirii lui Hitler, mama a mers și ea să-l vadă când a venit la Viena, îmi amintesc că, la întoarcere, plângea de bucurie că l-a văzut pe Hitler, plângeau de bucurie și Lizaj și tanti Pišinka, care a murit anul trecut, dar eu am înțeles dintr-odată că s-a sfârșit cu cehoaicele și cu toți prietenii mei praghezi... fiindcă noi locuiam în Sudeți, eram nemți și eu urma să plec pe front...". Biografii amputate, identități vulnerabile și vulnerate de jocul crud al unei istorii care deplasează, fracturând, ca pe o tablă de șah, granițe, destine.

Intrând în dialog imaginar cu Gombrowicz sau cu Hrabal, Milan Kundera, respectiv Esterházy Péter restrâng unghiul de percepție a identității, deplasând accentul spre identitățile individuale, spre fragilele granițe ale intimității

și pudorii. Eseu romanesc sau roman eseu, *Testamentele trădate* și *Cartea lui Hrabal* pot fi citite și ca autentice profesiuni de credință despre dreptul persoanei la identitate și, deopotrivă, la diferență.

Ca un fel de enclavă, integrată însă organic în ansamblu, am selectat pentru capitolul *Nevroza de catifea* un set de pagini confesive (memorii, jurnale) semnate de trei femei, a căror forță de iradiere în spațiul cultural austriac și german a fost decisivă, de la începutul secolului până mult după război. Prezențe puternice, fascinante, cu biografii spectaculoase, trăite intens, atrăgând irezistibil, declanșând pasiuni sau doar trainice prietenii, Lou Andreas-Salomé, Alma Mahler-Werfel sau Rosa Mayreder își leagă numele de cel al lui Nietzsche, Rilke, Freud, Reinhardt, Mahler, Werfel, Gropius, Klimt, Ravel, Madariaga, Max Weber, Paul Kubin, Rudolf Steiner. De o extremă inteligență și sensibilitate, ele înregistrează ca un seismograf, cu maximă acuitate, nu doar marele spectacol al istoriei în care sunt atrase, ci și reverberările lui în microuniversurile individuale. Toate trei au nu doar talentul, ci și știința „coborârii în adâncuri", a descrierii și interpretării acestora. Transpare din paginile lor – fie că rememorează un pașnic și bine așezat climat casnic de la începutul veacului (Lou Andreas-Salomé), fie că surprind dezagregarea Imperiului austro-ungar (Rosa Mayreder), fie că notează precipitat, cu disperare, anii ascensiunii naziste (Alma Mahler-Werfel) – un alt fel de feminitate, cu totul nouă pentru o lume supusă încă normelor patriarhale, care mai crede în valorile androcrației. Citite prin filtrul acestor cărți, teoria unor Weininger sau Gross, misoginismul lor acerb pot fi înțelese mai bine. Evident, însă, nu și justificate. Ceea ce, mai târziu, specialiștii problemei vor numi „criză de identitate masculină" (Jacques Le Rider) – fenomen nu neapărat specific doar Europei Centrale, dar găsind la Viena, Budapesta sau Praga, după 1900, ambianța propice unor elaborări teoretice de anvergură – se explică și prin apariția unui asemenea mod de asumare a feminității. Cele trei scriitoare îl pun cu strălucire în scenă.

Așadar, după disoluția Imperiului, după ce forțele centrifuge păreau că și-au epuizat energia, „noua" Europă Centrală, de după primul război mondial, recompusă din state naționale ce își afirmă tot mai pregnant identitatea, are – la prima vedere – toate argumentele stabilității. Capitalele, marile, dar și micile orașe ale Cehoslovaciei, Ungariei, României, Poloniei, ale viitorului spațiu iugoslav recuperează oarecum funcțiile Centrului dispărut, devin ele însele noi centri, încercând să reașeze, să stabilizeze lumea ce se reconstruiește în jur. Scriitorii, cu antenele ultrasensibilității lor, sunt însă primii care percep că această lume e minată din interior, că – iarăși – incontrolabile forțe centrifuge o amenință. Cu cât ne apropiem de anii '30-'40, semnele iminentului nou dezastru se înmulțesc. Să ne reamintim un sigur episod, relatat de Alma Mahler. E martie 1938. Ne aflăm la Viena, în pragul capitulării Austriei. Legile antisemite copleșesc capitala valsului. În jurul unei mese, intelectuali și artiști evrei încearcă să-și exorcizeze spaima cu o veselie cam chinuită, cu un umor prea negru. „Egon Friedell era deja acolo cu Zuckmayer, de la ora zece. Acesta îl găsise rătăcind întristat pe străzi și-l luă cu el pentru a-l binedispune. Friedell, care era deja beat de-a binelea, deveni foarte serios când i-am spus despre presimțirea mea că Hitler s-ar afla la porțile Vienei. «Nu voi supraviețui acestei veniri... n-am ce căuta pe lumea asta... dar nici nu voi pleca. Am cu mine cianura», (mi-a arătat o fiolă mică), «o dau pe gât dacă va veni.» Totul era spus cu un umor tragic... Curând ne-am săturat, așa că ne-am luat rămas bun. Clătinându-se, Egon Friedell ne-a condus la mașină, unde ne-a mai ciupit de fund pe amândouă, ignorându-l pe

șofer. Era ultima oară când îl vedeam așa. La două zile după venirea lui Hitler s-a aruncat pe fereastră, crezând că oamenii de la Siguranță care sunaseră la ușa lui aveau de gând să-l ridice. Viața sa nu mai avea nici un sens pe lumea asta, iar el o știa și bine a făcut.”

Triumful nazismului, declanșarea celui de-al doilea război mondial, frontul, spatele frontului, ghetoizarea, deportările, exterminarea, prizonieratul – sunt tot atâtea experiențe disolutive ale individului, dar și ale comunităților. Am fi putut selecta sute de pagini care să recompună diferitele aspecte ale dezastrului. Am ales – evident fragmentar – doar câteva dintre ele, care depun mărturie despre tragedia holocaustului. *Ultimul cerc* îi cuprinde pe Elie Wiesel și Primo Levi, pe Ivan Klima și Danilo Kiš, scriitori care au trăit personal sau prin membri ai familiilor lor experiența deportării. Elie Wiesel e ridicat din nordul Transilvaniei ; tragedii similare trăiesc familiile bucovinenilor Paul Celan, Aharaon Appelfeld sau Norman Manea. Romanele sau paginile lor memorialistice vor face obiectul unei alte proiectate antologii, consacrată în exclusivitate holocaustului. În *Noaptea*, respectiv *Armistițiul*, romane-document, romane-reportaj, Elie Wiesel și Primo Levi transcriu două momente la fel de traumatice ale uneia și aceleiași experiențe tragice : deportarea. Începutul și sfârșitul. Ghetoizarea, plecarea spre „fabricile morții” (Elie Wiesel) ; întoarcerea acasă, în Italia, de la Auschwitz, pe un traseu aberant, care străbate și România (Primo Levi). Iar Danilo Kiš și Ivan Klima transfigurează, cu o excepțională forță romanescă (în *Suferințe timpurii* și *Dragoste și gunoaie*), episoade mutilante din propria copilărie. Am ales spre a-l cita acum un fragment din ultimul, nu doar pentru extraordinara sa expresivitate artistică, ci și datorită capacității sale avertizatoare: „Höss descrie flăcările ce urcau neîntrerupt spre înaltul cerului, flăcările în care se pârjoleau trupurile victimelor sale. Flăcările erau prea înalte și prea luminoase, comandamentul D.C.A. se plânsese de asta și, în plus, fumul greu și urât mirositor, toate îi înspăimântau pe oamenii din împrejurimi. Acesta a fost motivul, spune el în *Memorii*, care a condus la construirea grabnică a crematoriilor. Cele două crematorii special concepute pentru lagăr aveau fiecare cinci cuptoare mari ; în 24 de ore puteau fi arse aici două mii de cadavre ; dar asta nu era îndeajuns ; s-au mai construit două crematorii suplimentare și încă nu era destul. Numărul maxim de trupuri gazate și arse în 24 de ore, scrie el, s-a situat cu puțin sub cifra de nouă mii. Iată cum se petreceau lucrurile, și dacă o privim din punct de vedere tehnic, metoda era destul de rudimentară. Dar, în epoca noastră revoluționară, inteligența umană n-a stat degeaba : flăcările de care dispun călăii de azi pot să mistuie un număr oricât de mare de oameni, și asta fără a-i mai scoate din case. Dar în lume nimic n-a dispărut, nimic nu dispare. Sufletele celor care au fost asasinați, sufletele tuturor victimelor, ale celor arși de vii, gazați, înghețați, doborâți cu pușca sau cu hârlețul, măturați, spânzurați, morți de foame, sufletele tuturor ființelor trădate, smulse din pântecul maicii lor, sufletele acestea plutesc pe deasupra pământului și apelor și umplu înaltul cu tânguirea lor”.

Pentru cineva mai puțin avizat, includerea textului memorialistic al lui Alexander Wat în selecția noastră, alături de mărturiile holocaustului, poate părea cel puțin ciudată. Fiu al unui rabin polonez, important scriitor de avangardă și fervent militant de stânga, Wat trece și el prin cercurile infernale ale unei experiențe concentraționare. Numai că de data aceasta bolgiile s-au mutat mai spre răsărit și se numesc Gulag, închisoare sovietică, domiciliu forțat în URSS. Un „ultim cerc”, la fel de bestial și dezumanizant. Între proiectele editoriale ale grupului nostru se află și realizarea unei antologii

de texte confesive consacrate opresiunii (de diferite tipuri) din țările Europei Centrale, devenite după 1945 țări ale Europei de Est, „bloc” sau „lagăr” comunist.

Și din nou, ca într-o mișcare ciclică, sistolă-diastolă, inspir-expir, istoria a ceea ce mai rămăsese din spiritul Europei Centrale pare să-și revină din moarte. Războiul se încheie, supraviețuitorii săi încearcă să reintre în normalitate, să o ia de la capăt. Dar după apocalipsa abia sfârșită, într-o lume ce încă nu și-a vindecat rănile, cu cicatricele proaspete la vedere, ca niște stigmate, nici o mântuire. O nouă apocalipsă își insinuează treptat semnele, amenințând această parte de Europă. Am revenit, prin doi mari prozatori austrieci, Heimito von Doderer și Hilde Spiel, în locul de unde am plecat, în acel centru de lume care purta numele Vienei. Un fel de paradis fragil (s-a văzut cu prisosință), spulberat pas cu pas, pe care Doderer încearcă să-l demonteze compunând *Demonii* și, în paralel, jurnalul de creație a romanului. El trăiește în Viena anilor ’50, fără a reuși să înțeleagă prea bine ce se va întâmpla în realitate. E absorbit total de ficțiunea desprinsă din trecut, ca o peliculă, căreia încearcă să îi dea o consistență protectoare. Străbate străzile unei capitale cândva strălucitoare, se întoarce acasă și scrie despre cei trei oameni din cavernele de la Neudegg. E mai mult decât o simplă metaforă. E însăși punerea în abis a lumii din care vine și pe care o încheie.

Mai explicite, paginile de jurnal ale Hildei Spiel au fost alese ca ultim fragment din antologia noastră pentru câteva rațiuni. Cea mai puternică e că memoria scriitoarei, proaspăt revenită la Viena din exil, e resuscitată de tot ceea ce vede la începutul lui 1946 pe străzile fostei mari capitale. În haine militare, coborând dintr-un Jeep, ea reface traseele copilăriei și adolescenței, încercând să retrăiască paradisul. Dar nostalgia e brutal întreruptă de imaginea deconcertantă a prezentului. La nouă luni după încheierea războiului, orașul se sufocă sub dărâmături, „încă stăpânit de haos”, „pustiit, știrb și pârjolit”, bântuit de spectre, înțesat de o lume străină (soldați americani, din trupele aliate, sau sovietici). În fața Praterului, imensul parc de distracții al Vienei, emblemă a vârstei „de aur”, dar și a inconștientei, vesele Apocalipse, scriitoarea notează : „Citisem de curând undeva că morții ne-au fost definitiv răpiți, așa încât nu mai contează dacă au murit ieri sau acum o mie de ani. Aici, în cimitirul Praterului, mă simt de parcă aș fi în Pompei. Scotocesc cu interesul rece al istoricului, căutând sub cenușă o epocă ce pare să fie cel puțin la fel de adânc îngropată în pântecul timpului ca aceea a imperiului roman”. Imagine întru totul emblematică pentru nașterea și moartea oricărui imperiu, pentru timpii lui paradisiaci, dar și pentru succesivele sale apocalipse.

Adriana Babeți

I. Paradisul ca univers baroc

1. Centrul

2. Provinciile

3. Micro-armonia

1. Centrul

Stefan Zweig, Elias Canetti,
Miloš Crnjanski, Carolus L. Cergoly,
Božidar S. Nikolajević, Franyó Zoltán,
A.E. Baconsky

Stefan Zweig (1881-1942), poet, prozator, dramaturg, libretist, memorialist și istoric de limbă germană, se naște la Viena, studiază la Berlin și Viena, trăind, până în anii nazismului, ca scriitor liber-profesionist la Viena și Salzburg, participând activ, ca intelectual entuziast și „cetățean al lumii" (după cum i-a plăcut să se identifice) la multe dintre confruntările artistice și ideologice consumate în marile capitale ale Europei. Călătoriile îl poartă în toate cele patru colțuri sale bătrânului continent, precum și în India, Africa și pe ambele continente americane. În 1938, este obligat să ia drumul exilului. După o amară rătăcire prin Europa, se stabilește la Petropolis (Brazilia), dar, înstrăinat de o limbă, germana, de o cultură, cea europeană, la un an după aceasta și la scurt timp după redactarea înflăcăratului său volum despre „lumea de ieri", se sinucide împreună cu soția. Opera lui Stefan Zweig a fost în cea mai mare parte tradusă în limba română.

Debutul său editorial se face cu versuri: *Silberne Saiten* (*Corzi de argint*), 1900, și *Die frühen Kränze* (*Buchetele timpurii*), 1907, purtând pecetea simbolismului calofil, al cărui principal reprezentant va fi Hugo von Hofmannsthal. Celebritatea și-o va câștiga însă prin publicistică, eseuri și monografiile dedicate unor mari personalități artistice și istorice: *Paul Verlaine*, 1905, *Emile Verhaeren*, 1910; respectiv *Joseph Fouche*, 1929, *Marie Antoinette*, 1932 etc. Scrie culegeri de nuvele – *Amok* (*Amok*), 1922, *Sternstunden der Menschheit* (*Orele astrale ale omenirii*), 1928, precum și *Die Welt von gestern* (*Lumea de ieri*), 1942 – operă autobiografică explicit dedicată evocării unui Paradis al culturii, iremediabil distrus de psihoza totalitară și războinică nazistă. Fragmentul de față, constituind capitolul inaugural al acestui ultim volum, nu face decât să pună în ecuație, în termeni pătimași, această antiteză trecut – prezent. (*Tinu Pârvulescu*)

Stefan Zweig

Lumea statorniciei*

Crescuți de mici în tihnă și-n caldă ocrotire,
Suntem deodat' cu toții în lume aruncați,
Ne scaldă-n ea stihia cu valuri în neștire,
Suntem de-atâtea-n viață robiți și fermecați,
Dar altele ni-s contra și-ntr-un cuprins de-o clipă
Ființa ne-o încearcă un șovăit ușor
Și toate câte-n suflet și-n cuget se-nfiripă
Pe loc le-nghite-al lumii tumult multicolor.

Goethe

Când încerc să găsesc o caracterizare succintă pentru anii dinaintea primului război mondial, ani în care am devenit matur, mi se pare că formula cea mai pregnantă ce li se poate aplica este aceea de vârstă de aur a statorniciei. În aproape milenara noastră monarhie austriacă, totul părea să se sprijine pe temelii de granit, statul însuși fiind chezășia supremă a acestei trăinicii. Drepturile pe care acesta le acorda cetățenilor săi fuseseră aprobate de parlament, reprezentanța liber aleasă a poporului, iar obligațiile precis delimitate. Valuta noastră, coroana austriacă, circula sub formă de monezi de aur curat, ceea ce îi garanta credibilitatea. Fiecare știa ce are și ce i se cuvine, ce este permis și ce nu. Toate își aveau o normă, o măsură și o pondere precisă. Cine poseda o avere putea să calculeze cu exactitate câtă dobândă îi va aduce aceasta la sfârșitul fiecărui an, funcționarul, ofițerul, fiecare la rândul lui era sigur că în anul cutare va fi avansat și că în anul cutare va ieși la pensie. Fiecare familie își avea bugetul ei, fiecare știa cât are de cheltuit pentru locuință și hrană, pentru voiajurile din timpul verii și pentru reuniunile de societate. Afară de aceasta, se îngrijeau să pună de o parte o mică sumă pentru cazuri neprevăzute, pentru boală și pentru medic. Pentru cine o avea, o casă reprezenta un adăpost sigur pentru copii și nepoți, gospodăria și firma se moșteneau din tată în fiu. Încă în leagăn, sugarului i se punea în pușculiță sau la casa de economii un prim obol pentru când va fi mare, o mică „rezervă" pentru viitor. În acest vast imperiu, toate își aveau locul lor bine stabilit, nimic nu se clintea, iar sus de tot se afla, încărcat de ani, împăratul. Și de i se întâmpla ca într-o bună zi să închidă ochii, atunci – era știut (sau cel puțin așa se spunea) – venea altul și nimic nu se schimba în bine cumpănita rânduială a lucrurilor. Nimeni nu mai credea în posibilitatea războaielor, revoluțiilor și răsturnărilor. Orice radicalism, orice fel de violență păreau ca excluse într-o epocă a rațiunii.

---

* Stefan Zweig, *Lumea de ieri*, Editura Univers, București, 1988, traducere de Ion Nastasia (fragmente).

Această siguranță a zilei de mâine era ținta spre care se-ndrepta râvna cea mai fierbinte a milioane de oameni, idealul de viață al tuturor. Numai cu condiția acestei siguranțe merita viața să fie trăită și cercuri tot mai largi își reclamau partea lor din acest bun de preț. Inițial numai cei avuți beneficiau de acest avantaj, treptat, însă, au început să preseze masele largi; secolul siguranței zilei de mâine a fost epoca de aur a serviciilor de asigurări. Îți asigurai casa contra incendiilor și spargerilor, recolta contra grindinei și intemperiilor, viața contra accidentelor și bolilor, îți făceai rost de o rentă viageră s-o ai la bătrânețe, iar fetelor li se punea în leagăn o poliță de asigurare în contul zestrei de mai târziu. În cele din urmă s-au organizat până și muncitorii, au obținut salarii mai bune și dreptul la ajutor de boală. Servitorimea căuta să-și asigure cheltuielile de înmormântare prin economii și depuneri anticipate la casa specială pentru cazuri de deces. Numai cei care se simțeau la adăpost de surprizele viitorului puteau să se bucure, cu sufletul senin, de prezent.

În această înduioșătoare convingere că-ți poți împrejmui viața cu un zid care să nu prezinte nici o fisură în fața atentatelor destinului, se ascundea, în ciuda unei concepții despre viață întemeiate pe soliditate și modestie, un mare și periculos orgoliu. Secolul al XIX-lea fusese, în idealismul său liberalist, sincer convins că se află pe drumul drept și infailibil spre „cea mai bună dintre lumi”. Se vorbea cu dispreț despre epocile anterioare bântuite de războaie, foamete și răscoale ca despre un timp când omenirea încă nu se emancipase și nu beneficiase suficient de luminile culturii. Acum însă, era o chestiune de numai câteva zeci de ani până să fie eliminate definitiv ultimele urme ale răului și violenței, iar această credință în „progresul” irezistibil, neîntrerupt, avea într-adevăr pentru acea epocă forța unei religii; lumea credea în acest „progres” mai mult decât în Biblie, și evanghelia lui părea a se adeveri, fără putință de tăgadă, prin aceea că fiecare zi dădea la iveală noi minuni ale științei și tehnicii. În fapt, la acest pașnic sfârșit de veac, o mișcare ascendentă generală devenea tot mai vizibilă, tot mai rapidă, tot mai multiformă. Noaptea, pe străzi, în locul mohorâtelor felinare, luminau becurile electrice, datorită activității comerciale reclamele luminoase ademenitoare se extindeau de la centru până la periferia orașelor, cu ajutorul telefonului oamenii începeau să-și vorbească unii altora de la distanță, zburau de-acuma în trăsuri fără cai cu viteze nemaiîntâlnite, se avântau în văzduh ca într-un vis al lui Icar devenit realitate. Confortul pătrundea din casele aristocrației în cele ale burgheziei, nu mai erai nevoit să aduci apă de la fântână sau de la cișmea sau să te mai chinui să aprinzi focul la plită, igiena câștiga teren, murdăria se restrângea. Oamenii deveneau mai frumoși, mai viguroși, mai sănătoși de când începuseră să-și călească trupurile prin sport, tot mai rar vedeai infirmi, schilozi, gușați pe străzi, și toate aceste minuni le săvârșise știința, acest zeu al progresului. Și pe plan social se făceau pași înainte; de la an la an individul dobândea noi drepturi, justiția se administra cu mai multă blândețe și omenie, și chiar problema problemelor, sărăcia marilor mase, nu mai părea de nerezolvat. Unor categorii tot mai largi li se acorda dreptul de vot și, odată cu acesta, posibilitatea de a-și apăra

legal interesele; sociologi și profesori se întreceau care mai de care să propună proletariatului un model de viață mai sănătos și chiar mai fericit – și-atunci ce este de mirare că secolul acesta se delecta cu performanțele sale și că fiecare deceniu încheiat era considerat ca o etapă pregătitoare a unuia mai bun? În asemenea întoarceri la barbarie, cum ar fi războaiele între popoarele Europei, lumea credea tot atât de puțin ca și în vrăjitoare și stafii; tare mai erau părinții noștri pătrunși de încrederea în puterea infailibil unificatoare a toleranței și bunei înțelegeri. Ei credeau cu toată ființa lor că frontierele și divergențele dintre națiuni se vor dizolva treptat în comunitatea umană și că atunci întreaga omenire va avea parte de pace și securitate, bunurile cele mai de preț.

Nouă, celor de azi, care am alungat de mult ca pe o fantomă din vocabularul nostru cuvântul „securitate" ne vine să zâmbim la iluzia optimistă pe care și-o făcea acea generație orbită de idealism cum că progresul tehnic al omenirii va aduce cu sine, necondiționat, un progres la fel de rapid în ordinea morală. Noi cei care în noul secol am învățat să nu ne mai mirăm de nici o răbufnire de bestialitate colectivă, noi cei care de la fiecare zi ce vine ne așteptăm la ticăloșii și mai mari decât cele pe care ni le-a servit ziua de ieri am devenit mult mai sceptici cu privire la perfectibilitatea morală a oamenilor. Avea dreptate Freud când spunea că civilizația și cultura noastră reprezintă numai un strat subțire care poate fi perforat în orice clipă de forțele distructive ale subumanului. A trebuit să ne obișnuim încetul cu încetul să trăim fără pământ sub picioare, fără drepturi, fără libertate, fără siguranța zilei de mâine. Ca să putem supraviețui, a trebuit să ne lepădăm de religia părinților noștri, de credința lor într-o ascensiune rapidă și ireversibilă a umanității; nouă celor care ne-am instruit la școala teribilă a războiului, ni se pare frivol un anumit optimism față cu o catastrofă care, dintr-o singură lovitură, a anulat o serie de ani de străduințe umane. Chiar dacă numai o iluzie, a fost cel puțin o iluzie minunată și nobilă, pe care părinții noștri au cultivat-o, mai umană și mai rodnică decât cuvintele de ordine de azi. Și în ciuda tuturor surprizelor și dezamăgirilor, ceva misterios din adâncul ființei mele nu se poate desprinde cu totul de această iluzie. Ceea ce spiritul epocii ți-a insuflat încă din copilărie îți rămâne ca o părticică inseparabilă a propriei ființe. Și în ciuda a tot ceea ce fiecare zi face să-mi explodeze în urechi, în ciuda a tot ceea ce mie și tovarășilor de destin ne-a fost dat să cunoaștem din repertoriul umilințelor și suferințelor, nu pot totuși să mă lepăd cu totul de credința din tinerețe că, în ciuda tuturor opreliștilor, lucrurile se vor îndrepta din nou. Chiar din abisul groazei în care bâjbâim azi ca orbii, cu sufletul pustiit și zdrobit, privesc iarăși și iarăși acolo sus, la acele stele nemuritoare care au luminat copilăria mea, și mă mângâi cu credința de la părinți că această recidivă se va dovedi cândva a fi fost numai un interval în ritmul etern al devenirii.

Astăzi când marea furtună a spulberat-o de mult, știm pentru totdeauna că acea lume a statorniciei a fost un castel din același material ca și visele. Și totuși, părinții mei au locuit într-însa ca într-o

casă de piatră. Existența lor caldă și tihnită n-a fost niciodată tulburată nici de vreo furtună și nici măcar de vreo undă de aer rece. Ce-i drept, mai aveau ei și alt mijloc de apărare contra intemperiilor : erau oameni cu stare care treptat au devenit bogați și chiar foarte bogați, și cu aceasta pe vremea aceea îți capitonai strașnic pereții și ferestrele. Modul lor de viață mi se pare tipic pentru așa-zisa „bună burghezie evreiască”, încât cu prezentarea existenței ei tihnite și discrete eu relatez, de fapt, ceva ce aparține istoriei : ca și părinții mei, în acel secol al valorilor asigurate, au trăit la Viena zece mii sau douăzeci de mii de familii.

Familia tatălui meu era originară din Moravia. Acolo, în mici localități rurale, comunitățile evreiești trăiau în cea mai bună înțelegere cu țărănimea și mica burghezie ; așa că nu se simțeau deloc oprimate și, pe de altă parte, nici nu erau cuprinse de nerăbdarea evreilor din Galiția răsăriteană de a se strecura, pe furiș, în rândurile din față. Tari și vânjoși ca oameni ce trăiseră la țară, ei își arau drumul vieții cu siguranță și stăpânire de sine, așa cum țăranii de pe acele meleaguri își arau ogoarele. Emancipându-se de timpuriu de sub tutela ortodoxiei religioase, ei deveniseră partizani înfocați ai noii religii a „progresului” și, în era liberalismului politic, trimiteau în parlament deputații cei mai respectați. Când s-au mutat din locurile lor natale la Viena, ei s-au adaptat cu o rapiditate uimitoare la mediul cultural mai înalt, iar ascensiunea lor personală s-a încadrat organic în avântul general al epocii. Și prin această formă de transplantare, familia noastră a fost cum nu se poate mai tipică. Bunicul meu dinspre tată se ocupase cu vânzarea de mărfuri de manufactură. Apoi, în a doua jumătate a secolului, a început dezvoltarea industrială în Austria. Față de vechile procedee ale țesutului manual, războaiele mecanice și mașinile de filatură importate din Anglia, prin efectul lor raționalizator, au dus la o colosală ieftinire a produselor. Cu flerul lor comercial și cu priceperea lor în materie de piață internațională, negustorii evrei au fost primii care au sesizat necesitatea și oportunitatea trecerii la producția industrială. Cu capital foarte redus au improvizat la repezeală acele fabrici, puse în mișcare, la început, de energia apei, care apoi s-au transformat în puternica industrie textilă din Boemia care a pus treptat stăpânire pe întreaga Austrie și pe Balcani. Așadar, în timp ce bunicul meu, ca reprezentant tipic la perioadei anterioare, slujise numai comerțul cu produse finite, tatăl meu a pășit hotărât în noua epocă, întemeind în al treizecilea an al vieții sale, în Boemia de Nord, o mică țesătorie căreia apoi, în cursul anilor, prudent și fără grabă i-a dat dimensiunea unei impunătoare întreprinderi.

A urma o cale așa de prudentă în extinderea afacerilor, în ciuda ispitelor unei conjuncturi favorabile, era cu totul în spiritul vremii. În plus, procedeul corespundea și firii discrete și extrem de cumpătate a tatălui meu. El se pătrunsese de acel credo al epocii sale, „Safety first” ; pentru el era mai important să fie posesorul unei întreprinderi „solide” (alt cuvânt preferat al acelei vremi), bazate pe capital propriu, decât s-o amplifice prin credite bancare și ipoteci. Că atât cât a trăit nu i-a văzut nimeni niciodată numele pe vreo obligație sau poliță și

că a figurat totdeauna numai în calitate de creditor la banca sa – se înțelege, la cea mai solidă, la banca Rotschild, la Institutul de credit – a fost singura mândrie a vieții sale. Îi repugna orice câștig care ar fi comportat fie și cea mai slabă umbră de risc, și niciodată în viața lui nu s-a amestecat în afacerile altora. Dacă totuși, încetul cu încetul, a devenit bogat, aceasta nu s-a datorat în nici un caz unor speculații îndrăznețe și cu atât mai puțin unor operațiuni cu bătaie lungă, ci adaptării la metoda folosită pe scară largă în acea epocă prudentă, de a consuma întotdeauna numai o parte modestă a venitului și, drept consecință, de-a spori capitalul cu sume de la un an la altul tot mai importante. Precum cei mai mulți din generația sa, tatăl meu ar fi văzut un risipitor înrăit în acela care ar fi tocat fără scrupule jumătate din veniturile sale, fără – și aceasta e tot o expresie mereu folosită în acea epocă a statorniciei – „să se gândească la viitor". Datorită acestei continue tezaurizări a câștigurilor, în acea epocă de prosperitate crescândă, când nici din cele mai serioase venituri statul nu se gândea să rețină mai mult de câteva procente sub formă de impozit și când, pe de altă parte, acțiunile statului și ale industriei aduceau mari dobânzi, pentru cei avuți a deveni tot mai bogat însemna, de fapt, ceva ce se realiza de la sine. Cel strângător încă nu era jefuit ca în vremea inflației, cine era serios nu era tras pe sfoară, și cel mai mare câștig îl aveau numai cei mai perseverenți, cei care nu se ocupau cu specula. Datorită acestei adaptări la condițiile generale ale vremii sale, tatăl meu putea să treacă încă de la vârsta de cincizeci de ani, chiar raportat la standardele internaționale, drept un om foarte înstărit. Dar modul de viață al familiei noastre numai cu mare greutate ținea pasul cu creșterea tot mai rapidă a averii. Ne-am permis treptat mici înlesniri, ne-am mutat dintr-o locuință mai mică într-una mai mare, ne rețineam primăvara o trăsură închiriată pentru după-amieze, călătoream la clasa a doua cu vagon de dormit, dar de-abia în al cincizecilea an al vieții sale și-a îngăduit tatăl meu pentru prima dată luxul să plece cu mama pentru o lună de zile, iarna, la Nisa. În general, atitudinea noastră a rămas aceeași : bogăția o savurai având-o și nu afișând-o ; milionar fiind, tatăl meu n-a fumat niciodată țigări de import ci, asemenea împăratului Franz Josef care fuma numai „virginii" ieftine, consuma trabuc simplu, inferior, iar când juca uneori cărți, o făcea de fiecare dată numai cu mize mici. Ținea cu străşnicie la modul lui de viață discret, liniștit, tihnit. Deși era net superior ca prestanță și cultură celor mai mulți dintre colegii lui – cânta excelent la pian, avea un scris clar și caligrafic, vorbea franceza și engleza – a refuzat cu îndărătnicie onorurile și demnitățile. Cât a trăit nu și-a dorit și n-a acceptat nici un titlu, nici o distincție din câte i s-au oferit lui, ca mare industriaș. Dar la faptul de a nu fi cerut niciodată nimic de la nimeni, de a nu fi fost niciodată obligat să spună cuiva „vă rog" sau „vă mulțumesc", la acest amor propriu ascuns în el ținea mai mult ca la orice elogiu exterior.

În viața omului vine însă negreșit vremea când fiecare își reîntâlnește tatăl în imaginea propriului eu. Această înclinare spre o viață retrasă, anonimă, începe de acum să se afirme în mine tot mai răspicat

cu fiecare an ce trece, oricât de disonantă ar fi această trăsătură cu profesiunea mea care impune întrucâtva o anumită publicitate în jurul numelui și persoanei. Din același amor propriu am refuzat și eu dintotdeauna orice formă de cinstire exterioară, n-am acceptat nici un ordin, nici un titlu, nici un loc în prezidiul vreunei reuniuni, n-am făcut parte niciodată din vreo academie, din vreun comitet, din vreun juriu; chiar participarea la o masă festivă este pentru mine un chin, și însăși ideea de a solicita ceva cuiva – chiar dacă intervenția mea e pentru o terță persoană – face să mi se usuce buzele înainte de primul cuvânt. Știu cât de nelalocul lor sunt asemenea rețineri într-o lume unde-ți poți păstra libertatea numai prin șiretenie și fugă și unde, cum bine spunea bătrânul Goethe, „ordinele și titlurile te apără de câte un ghiont în mijlocul mulțimii". Firea tatălui meu și amorul lui propriu care sălășluiește în mine, iată ce mă constrânge să stau în umbră și n-am voie să-i opun rezistență; căci lui îi datorez ceea este poate unica mea avere sigură: sentimentul libertății interioare.

Mama mea, pe numele ei de fată Brettauer, avea o origine mai cosmopolită. Se născuse la Ancona, în sudul Italiei, și italiana i-a fost, ca și germana, limba copilăriei. Ori de câte ori discuta cu bunica mea sau cu sora ei un lucru de care nu trebuia să afle slugile, o lua pe italienește. Rizoto și pe atunci încă puțin cunoscutele anghinare precum și alte specialități ale bucătăriei meridionale mi-erau familiare din cea mai fragedă copilărie, și mai târziu, ori de câte ori veneam în Italia, mă simțeam acasă din primul moment. Dar familia mamei mele nu era italiană, ci premeditat cosmopolită. După exemplul marilor familii evreiești de bancheri, dar firește în proporții mult mai reduse, Brettauerii, care inițial avuseseră o bancă, au părăsit mica localitate de la granița elvețiană, Hohenems, și s-au răspândit de timpuriu prin lume. Unii au mers la St. Gallen, alții la Viena și Paris, bunicul în Italia, unchiul la New York, iar această luare de contact cu mediul internațional le-a conferit o mai mare urbanitate, o perspectivă mai largă și în plus un anumit orgoliu de familie. Nu mai existau în această familie mici negustori, samsari, ci numai bancheri, directori, profesori, avocați și medici, fiecare vorbea mai multe limbi, și mi-aduc aminte cu ce ușurință se trecea de la una la alta, la masă la mătușa, la Paris. Era o familie grijulie în „a-și păstra rangul", și când o fată dintre rudele mai sărace urma să se căsătorească, puneau toți mână de la mână pentru a-i face o dotă substanțială, și aceasta numai pentru ca tânăra să nu ia de bărbat pe cineva „de jos". Tatăl meu, ca mare industriaș, era, ce-i drept, respectat, dar mama, deși făcuse cu el cea mai fericită partidă, n-ar fi acceptat niciodată ca rudele lui să fie puse pe aceeași treaptă cu ale ei. Orgoliul de a se trage dintr-o familie „bună" era irepresibil la toți membrii clanului Brettauer, și când în anii de mai târziu vreunul dintre ei voia să-mi demonstreze deosebita lui simpatie, îmi spunea pe un ton protector: „Doar și tu ești un adevărat Brettauer", de parcă ar fi vrut să-mi spună: „Vezi doar ce noroc ai avut".

Acest fel de noblețe pe care unele familii și-o atribuiau cu de la sine putere, pe mine și pe fratele meu uneori ne amuza, alteori ne

irita. Tot timpul ne era dat să auzim că domnul sau doamna cutare sunt oameni „fini” și că domnul sau doamna cutare nu sunt. Despre fiecare prieten se făceau investigații spre a se ști dacă provine sau nu dintr-o familie „bună” și i se cercetau de-a fir a păr atât rudele cât și averea. Această permanentă clasificare care constituia, de fapt, obiectul principal al oricărei conversații de familie sau de societate, ni se părea atunci de un ridicol și snobism extrem, pentru că, în definitiv, la mai toate familiile evreiești era vorba numai de o diferență de cincizeci sau o sută de ani de când ieșiseră din același ghetou. Numai mult mai târziu m-am lămurit eu că noțiunea de familie „bună”, care nouă, copiilor, ni se părea o farsă parodică a unei pseudoaristocrații de imitație, exprimă una dintre cele mai intime și mai tainice tendințe ale caracterului evreiesc. În general se presupune că îmbogățirea reprezintă țelul suprem tipic al evreului. Nimic mai fals. Îmbogățirea înseamnă pentru el numai o treaptă intermediară, un mijloc spre adevăratul scop. Ceea ce vrea cu adevărat evreul, idealul său imanent este desăvârșirea intelectuală, promovarea într-o categorie culturală superioară. Chiar la evreimea ortodoxă răsăriteană, la care atât slăbiciunile cât și calitățile întregii rase se manifestă mai pregnant, își găsește expresia plastică această supremație a voinței de spiritualitate asupra factorului material nud : cel cucernic, învățatul în ale Bibliei, valorează de o mie de ori mai mult în ochii comunității decât bogatul. Chiar și cel mai înstărit își va mărita fiica mai degrabă cu un învățat sărac lipit pământului decât cu un negustor. Această întâietate dată celor spirituale se manifestă la fel de intens în toate straturile ; chiar și cel mai sărac negustor ambulant, care-și târăște marfa prin ploi și zloată, va încerca, cu prețul celor mai grele sacrificii, să-și dea cel puțin un fecior la-nvățătură, și pentru întreaga familie este un titlu de onoare să aibă printre membrii ei pe cineva care a devenit un intelectual de vază, un profesor, un savant, un muzician, ca și când acesta ar înnobila-o prin performanța lui. Instinctiv, ceva din firea evreului caută să se debaraseze de ceea ce este moralmente dubios, respingător și meschin, inerent oricărui negoț, oricărei simple afaceri, și să se ridice în sfera mai pură, imaterială, a valorilor spirituale, ca și când ar vrea – ca să vorbim ca Wagner – să scape, el și tot neamul lui, de blestemul banilor. Așa se face că mai totdeauna la evrei năzuința spre bogăție se stinge pe parcursul a două, cel mult trei generații, și până și cele mai puternice dinastii se trezesc că fiii lor nu mai sunt dispuși să preia băncile, fabricile, afacerile înfloritoare ale părinților lor. Nu e deloc întâmplător că un lord Rotschild a devenit ornitolog, un Warburg istoric al artei, un Cassirer filosof, un Sassoon poet ; ei toți au ascultat de același îndemn tainic de a se elibera de tot ce îngustează orizontul neamului, de goana meschină după câștiguri bănești. Și poate că astfel se exprimă dorința lor secretă ca prin evadare în spiritual să se lepede de umila condiție iudaică și să se dizolve în masa umanității. O familie „bună” țintește, așadar, la mai mult decât un simplu loc în societate ; ea țintește la o identitate iudaică nouă care, prin deschiderea spre o altă cultură și, odată cu aceasta, spre universalitate, s-a eliberat sau începe să se elibereze de toate neajunsurile și servituțile pe care i le-a impus ghetoul. Că evadarea

în spiritual printr-o îmbogățire masivă a profesiunilor intelectuale le-a fost evreilor tot atât de fatală ca și cantonarea de odinioară în domeniul afacerilor, aceasta ține, desigur, de veșnicul paradox al destinului evreiesc.

În nici un alt oraș din Europa n-a fost setea de cultură atât de pătimașă ca la Viena. Tocmai pentru că monarhia, pentru că Austria nu mai avea de secole nici ambiții politice, nici succese deosebit de mari pe plan militar, mândria națională își căuta cu maximă intensitate compensarea într-o supremație artistică. Din vechiul Imperiu Habsburgic care dominase cândva Europa, se desprinseseră de mult foarte importante și prețioase provincii, germane și italiene, flamande și valone; capitala însă, vatră a curții imperiale, păstrătoare a unei tradiții milenare, rămăsese neatinsă în vechea ei strălucire. Romanii puseseră primele pietre la temelia acestui oraș destinat să servească drept castru, drept post înaintat pentru apărarea civilizației latine împotriva barbarilor, și după mai bine de o mie de ani se sfărâmase de aceste ziduri năvala otomanilor asupra Occidentului. Aici veniseră nibelungii, aici străluciseră deasupra lumii cei șapte aștri nemuritori ai muzicii, Gluck, Haydn și Mozart, Beethoven, Schubert, Brahms și Johann Strauss, aici fusese punctul de confluență al tuturor curentelor culturii europene; la Curte, în ființa nobilimii, a poporului, se aliaseră organic elementul german cu cel slav, ungar, spaniol, italian, francez, flamand, și cel care a îmbinat armonios toate aceste contraste într-o unitate nouă și originală, în unitatea culturii austriece și vieneze, a fost tocmai geniul acestui oraș al muzicii. Receptiv și înzestrat cu o deosebită capacitate de asimilare, acest oraș a atras spre sine forțele cele mai discordante, pe care le-a îmblânzit și umanizat; era o plăcere să trăiești aici, în acest climat al bunei conviețuiri spirituale, și fiecare locuitor al acestui oraș devenea, pe neobservate, un cetățean al lumii.

Această artă a adaptării, a tranzițiilor delicate și muzicale era deja vizibilă în aspectul exterior al orașului. Orașul se tot mărise de-a lungul secolelor, dezvoltându-se organic din nucleul inițial și ajunsese destul de dens populat, cu cele două milioane ale sale, ca să poarte tot luxul și bogăția unei metropole, dar fără să fie atât de disproporționat încât să se rupă de natură, așa cum e cazul Londrei sau New York-ului. Ultimele case i se oglindeau în apele maiestuoase ale Dunării sau priveau departe în largul șesului sau se pierdeau printre grădini și ogoare sau se cățărau pe colinele domoale până spre poalele împădurite ale Alpilor. Nici nu-ți dădeai seama unde se sfârșea Viena și începea natura, una se contopea cu cealaltă firesc și spontan. În interior simțeai de fiecare dată cum crește orașul, aidoma unui copac care adaugă inel după inel; iar nucleul vital și prețios nu mai era înconjurat de vechile ziduri de cetate, ci de Ring, cu casele lui solemne. În interior, vechile palate ale Curții și ale nobilimii își spuneau povestea lor de piatră; aici la Lichnowsky cântase Beethoven, acolo la Esterházy fusese Haydn în vizită, când la vechea universitate răsunase pentru prima dată *Creațiunea* lui, Hofburgul văzuse generații de împărați, Schönbrunnul îl văzuse pe Napoleon, în domul Sf. Ștefan prinții

reuniți ai creștinătății adresaseră în genunchi rugăciune de mulțumire pentru izbăvirea Europei de turci, universitatea adăpostise între zidurile ei nenumărați savanți. În timpul acesta, se ridica mândră și somptuoasă noua arhitectură, cu bulevarde sclipitoare și magazine luxoase. De aici, vechiul nu se încontra cu noul mai mult decât piatra cioplită cu natura virgină. Era minunat să trăiești aici, în acest oraș care primea cu ospitalitate tot ce era străin și se dăruia pe sine cu plăcere ; în ambianța lui senină, inspiratoare de mari elanuri ca aceea a Parisului, viața putea fi gustată într-un chip mai firesc.

Viena era, se știe, un oraș îndrăgostit de viață, căci ce înseamnează cultura altceva decât arta de a ademeni materiei grosiere a vieții ce are ea mai fin, mai delicat și mai subtil ? Cu un gust rafinat în probleme culinare, foarte amator de un vin bun, de o bere proaspătă, de prăjituri și torturi delicioase, vienezul era pretențios și în privința unor lucruri mai subtile. A face muzică, a dansa, a juca teatru, a conversa, a avea o conduită amabilă și de bun gust aveau aici valoarea unei arte deosebite. Ponderea cea mai mare în viața individului și în viața publică nu o aveau nici problemele militare, nici cele politice, nici cele comerciale ; dimineața, când citea ziarul, vienezul de rând își arunca prima privire nu asupra dezbaterilor din parlament sau evenimentelor de pe arena internațională, ci asupra repertoriului teatrului care avea în viața publică o importanță greu de înțeles pentru alte orașe. Căci teatrul imperial, Burgtheaterul, era pentru vienez, pentru austrieci, mai mult decât o simplă scenă pe care evoluau actorii, acesta era microcosmosul care oglindea macrocosmosul, imaginea multicoloră în care societatea se contempla pe însăși, unicul „cortegiano” corect al bunului gust. Pentru spectator, artistul de la Teatrul Curții era un model în privința modului de-a te îmbrăca, de-a păși într-un salon, de-a conversa, de-a alege cuvintele care cadrau cu poziția unui om de bun-gust sau de-a le evita pe cele ce nu corespundeau acestei cerințe ; scena nu era pur și simplu un loc de amuzament, ci ghidul vorbit și interpretat al bunelor maniere, al exprimării corecte, și un nimb de respectabilitate aureola până și lucrurile care aveau o cât de vagă legătură cu teatrul imperial. Președintele guvernului, magnatul cel mai bogat puteau să se plimbe pe străzile Vienei fără ca cineva să se întoarcă după ei ; dar un actor de la Curtea imperială, o cântăreață de operă erau recunoscuți de orice vânzătoare, de orice birjar ; noi copiii ne făleam ori de câte ori aveam ocazia să povestim cum am trecut pe lângă unul sau altul dintre ei (pozele și autografele lor le colecționa fiecare dintre noi), iar acest cult aproape religios mergea așa de departe încât se extindea chiar și asupra celor din jurul persoanei în chestiune. Frizerul lui Sonnenthal, birjarul lui Josef Kainz erau persoane respectabile pe care lumea le invidia în secret ; tinerii domnișori erau mândri să-și comande haine la același croitor. Orice jubileu, orice înmormântare a unui mare actor lua proporții care eclipsau toate evenimentele politice. A-ți vedea o piesă pusă în scenă la Burgtheater era visul suprem al oricărui scriitor vienez, pentru că aceasta echivala cu un fel de înnobilare pe viață și-ți aducea o serie de avantaje și onoruri precum bilete gratuite pentru tot restul vieții,

invitații la ceremoniile oficiale ș.a.; ajungeai să fii invitat chiar și la unul din palatele imperiale. Mi-amintesc și-acum de modul solemn în care un asemenea tratament mi s-a aplicat chiar mie. Dimineața mă poftise la el în birou directorul Burgtheaterului pentru ca – după felicitările de rigoare – să-mi comunice că mi s-a acceptat drama; când, seara, m-am întors acasă, i-am găsit cartea de vizită în locuința mea. El îmi făcuse mie, un tânăr de douăzeci și șase de ani, o vizită formală de răspuns. Ca autor jucat pe scena imperială devenisem din oficiu un „gentleman" cu care un director al imperialei instituții trebuia să stea de vorbă de la egal la egal. Și ceea ce se întâmpla la teatru atingea indirect pe fiecare în parte, chiar și pe cel care nu avea nimic de-a face cu acesta. [...]

Acest fanatism pentru artă și în special pentru arta teatrală cuprindea la Viena toate straturile societății. La drept vorbind, Viena era, prin tradiția ei seculară, un oraș precis stratificat și în același timp – cum am scris odată – minunat orchestrat. Pupitrul de comandă aparținea tot casei imperiale. Palatul imperial era centrul, nu numai în sens spațial, ci și cultural, al monarhiei multinaționale. Casele marii nobilimi austriece, poloneze, cehe, ungare formau în jurul acestui palat un fel de al doilea val. După aceea venea „lumea bună", formată din nobilimea mai mică, înalții funcționari, industriași și „vechile familii", și sub acestea mica burghezie și proletariatul. Toate aceste straturi trăiau fiecare în cercul său și chiar în sectoare separate: marea nobilime în palatele ei din centrul orașului, diplomații în districtul al treilea, industriașii și comercianții în apropierea Ringului, mica burghezie în districtele interioare, de la al doilea până la al nouălea, proletariatul în zona exterioară; toți se întâlneau însă la teatru și la marile festivități ca, de exemplu, la bătaia cu flori din Prater, unde de trei ori câte o sută de mii de oameni aclamau în delir pe „cei zece mii de sus", în echipajele lor minunat împodobite. La Viena, tot ce emana culoare sau muzică devenea prilej de sărbătoare, procesiunile religioase precum cele din Joia Verde, parăzile militare, „muzica de la palat", chiar funeraliile atrăgeau o mulțime entuziastă, și era ambiția oricărui vienez adevărat să aibă o „înmormântare frumoasă", cu pompă și mare alai; un vienez autentic chiar propria moarte și-o transforma într-un spectacol pentru ceilalți. Întregul oraș era stăpânit de pasiunea pentru tot ce era culoare, sunet, sărbătoare, de setea de spectacol ca formă de imitație și oglindire a vieții, indiferent dacă avea loc pe scenă sau în lumea reală.

Această „teatromanie" a vienezilor, pe care îi vedeai gonind neobosiți după cele mai neînsemnate amănunte ale vieții artiștilor preferați, aluneca deseori în grotesc și nu era deloc greu de persiflat. Și s-ar putea prea bine ca indolența noastră austriacă în domeniul politic, rămânerea în urmă sub raport economic față de tenacele imperiu german vecin să se datoreze măcar în parte faptului că prea ne-am aservit plăcerilor. Dar acest suprapreț pus pe evoluția artistică a produs în plan cultural ceva unic – un respect nemărginit față de orice realizare artistică și, prin cultivarea seculară a acestei atitudini, o creativitate extraordinară, iar datorită acesteia un nivel remarcabil în toate domeniile culturii. Totdeauna artistul se simte cel mai bine

și, în același timp, cel mai stimulat acolo unde este apreciat și chiar supraapreciat. Totdeauna arta ajunge la maximă înflorire acolo unde ea devine cauză vitală a unui întreg popor. Și așa cum Florența sau Roma în epoca Renașterii îi atrăgea pe pictori și-i făcea să aspire la măreție pentru că fiecare simțea că, aflat într-o permanentă întrecere, trebuie, în văzul concetățenilor săi, să-i depășească necontenit pe ceilalți și pe sine însuși, tot așa și Viena îi atrăgea și dădea importanța cuvenită muzicienilor și artiștilor ei. La Opera din Viena, la Burgtheater, nimic nu se trecea cu vederea; orice notă falsă era imediat observată, orice intrare incorectă, orice simplificare era cenzurată, și acest control se exercita nu numai la premiere de către criticii de profesie, ci zi de zi de către întreaga opinie publică, cu auzul ei treaz și rafinat printr-o permanentă cântărire a valorilor. Dacă, pe plan politic, administrativ, moral, unele lucruri erau deseori trecute cu vederea și dacă „neseriozitatea" era privită cu o binevoitoare indiferență, iar greșelile erau tratate cu indulgență, în materie artistică nu se acorda nici un rabat; aici era în joc onoarea orașului. Fiecare cântăreț, fiecare actor, fiecare muzician trebuia să dea necontenit tot ce avea mai bun, altminteri era pierdut. Era splendid să fii un favorit al publicului la Viena, însă nu era ușor să rămâi ca atare; nu se admitea nici un moment de oboseală. Și știindu-se supus unei permanente și necruțătoare supravegheri, orice artist vienez se străduia să dea tot ce avea mai bun în el. Fiecare dintre noi a dobândit pe viață de la acești ani de tinerețe un criteriu sever și riguros de aplicat spectacolului artistic. Cine a cunoscut până în detaliile ei cele mai infime stricta disciplină de la operă de pe vremea lui Gustav Mahler sau patosul legat organic cu acribia de la filarmonică, acela rar va mai fi pe deplin satisfăcut de o punere în scenă teatrală sau muzicală. Dar cu aceasta am învățat să fim exigenți față de noi înșine cu privire la orice spectacol artistic; un anumit nivel a fost și a rămas pentru noi obligatoriu, trăsătură care în puține orașe ale lumii s-a imprimat artistului în devenire. Dar și în straturile adânci ale poporului întâlneai această știință a măsurii și ritmului potrivit, căci până și cetățeanul de rând care lua masa la birt știa să ceară de la orchestră muzică bună, tot așa de bine cum știa să ceară vin bun de la cârciumar; în Prater, poporul știa de fiecare dată cu exactitate care orchestră militară are mai mult „suflu", ungurii sau „teutonii"; cine trăia la Viena primea parcă din aer simțul ritmului. Și în timp ce la noi, scriitorii, această muzicalitate își găsea expresia într-o proză deosebit de îngrijită, la ceilalți, simțul ritmului pătrundea în comportamentul social și în viața cotidiană. Un vienez fără simț artistic și fără cultul formei era de neconceput în așa-zisa societate „bună", dar chiar și cetățeanul cel mai umil, pe treptele cele mai de jos ale societății, dobândea de la peisaj, din sfera senină a omenescului, un anumit instinct al frumosului; nu exista vienez adevărat fără această dragoste de cultură, fără acest simț iscoditor și în același timp receptiv față de această bagatelă – cea mai sacră – a vieții.

Adaptarea la mediul de viață al poporului sau al țării în care trăiesc nu este pentru evrei numai o superficială măsură de apărare, ci o necesitate adânc înrădăcinată. Dorința lor fierbinte de a avea patrie,

liniște, răgaz, siguranță, adăpost îi împinge să se atașeze pătimaș de cultura contextului lor uman. Și nicăieri – în afară de Spania secolului al XV-lea – nu s-a realizat o asemenea legătură într-un mod mai fericit și mai rodnic decât în Austria. Așezați de mai bine de două sute de ani în orașul imperial, evreii au dat aici peste un popor vesel, conciliant din fire, căruia sub această aparență de slăbiciune îi era propriu același instinct profund pentru valorile spirituale și estetice pe care și ei le prețuiau. În ultimul secol, arta în Austria își pierduse apărătorii și protectorii ei tradiționali : casa imperială și aristocrația. Pe când în secolul al XVIII-lea Maria Tereza își trimitea fiicele la Gluck pentru inițiere în muzică, Iosif al II-lea discuta în cunoștință de cauză cu Mozart despre operele acestuia, Leopold al III-lea compunea el însuși, împărații de mai târziu, Francisc al II-lea și Ferdinand, nu mai manifestau nici un fel de interes față de artă, iar împăratul nostru, Franz Josef, care până la vârsta de optzeci de ani nu citise și nici măcar nu pusese mâna pe vreo carte, afară de regulamentul militar, era chiar foarte pornit împotriva muzicii. Tot așa, marea nobilime abandonase vechea ei poziție de protector ; trecuseră timpurile glorioase când familia Esterházy găzduise pe un Haydn, când familiile Lobkovitz și Kinsky și Waldstein se luau la întrecere care să aibă în palatul ei primele audiții din Beethoven, când o contesă Thun se arunca în genunchi în fața marelui geniu rugându-l să nu retragă *Fidelio* de la Operă. Wagner, Brahms și Johann Strauss sau Hugo Wolf nu mai găseau nici cel mai mic sprijin ; ca să se mențină concertele Filarmonicii la înălțimea de odinioară, ca să li se asigure pictorilor și sculptorilor existența, a fost nevoie ca publicul să sară în ajutor.

De mult îndrăgiseră evreii acest oraș și se bucuraseră de el cu ființa lor cea mai intimă, dar numai prin atașamentul față de arta vieneză au devenit ei cu adevărat vienezi și au căpătat sentimentul că au dreptul plenar la o patrie. În viața publică influența lor era de altminteri minoră ; strălucirea casei imperiale eclipsa pe oricare dintre familiile avute, funcțiile înalte din conducerea statului se transmiteau ereditar, diplomația era rezervată aristocrației, armata și slujbele importante erau pentru vechile familii, iar în ce-i privește pe evrei, ei nici măcar nu încercau să pătrundă în aceste cercuri privilegiate. Ei respectau aceste privilegii tradiționale ce pe ceva natural ; mi-aduc aminte, de pildă, că tatăl meu, cât a trăit, a evitat să ia masa la Sacher, și asta nu din spirit de economie – căci diferența față de celelalte mari hoteluri era derizorie –, ci din acel firesc sentiment al distanței : i s-ar fi părut incorect sau necuviincios să stea la o masă în vecinătatea unui prinț Schwarzenberg sau Lobkowitz. La Viena, numai în fața artei se simțeau cu toții egali, fiindcă dragostea de artă trecea aici drept un sentiment comun tuturor.

Sensibilitatea lor și participarea intensă la viața culturală a Vienei au propulsat personalități ca Goldmark, Gustav Mahler și Schönberg, care au dobândit un renume internațional în creația muzicală ; prin Oscar Strauss, Leo Fall și Kálmán, tradiția valsului și a operetei a cunoscut o nouă înflorire ; Hofmannsthal, Arthur Schnitzler, Beer-Hofmann, Peter Altenberg au dat literaturii vieneze un prestigiu european cum nu mai

avusese aceasta nici în vremea lui Grillparzer și Stifter; Sonnenthal, Max Reinhardt au făcut ca vestea despre orașul teatrelor să se răspândească în toată lumea; datorită lui Freud și marilor inteligențe ale științei, privirile se îndreptau spre vechea și celebra universitate. Iubirea lor pătimașă față de acest oraș, voința lor de identificare cu destinul celor de aici i-a ajutat să se adapteze perfect și au fost fericiți să contribuie la gloria Austriei; ei își percepeau apartenența la Austria ca pe un titlu de noblețe în fața lumii. Căci geniul Vienei – geniu specific muzical – s-a manifestat încă de mult prin aceea că a armonizat în sine toate contrastele etnice și lingvistice, prin sintetizarea tuturor culturilor Occidentului în cultura sa; cine trăia și activa acolo se simțea liber de îngustimi și prejudecăți. Nicăieri nu era mai ușor să fii european, și știu că datorită acestui oraș, care încă în vremea lui Marc Aureliu apăra spiritul roman, universal, am învățat de timpuriu să iubesc ideea conviețuirii ca pe bunul cel mai de preț al inimii mele.

Se trăia bine, se trăia ușor și fără griji în acea Vienă de altădată, și nemții din nord ne priveau de sus cu ciudă și dispreț pe noi, vecinii de la Dunăre, care, în loc să fim oameni „muncitori" și să păstrăm o ordine strictă, ne abandonam plăcerilor vieții, mâncam bine, ne duceam la teatre și la petreceri și, în plus, făceam muzică excelentă. În locul „hărniciei" germane care, până la urmă, le-a amărât și le-a dat peste cap existența tuturor celorlalte popoare, în locul acestei pofte nemăsurate de a o lua înaintea tuturor celorlalți și a goanei după cuceriri, la Viena lumea prefera să stea la o șuetă în tête-à-tête, la o reuniune agreabilă, și cu o largă și, poate, lejeră mărinimie lăsa fiecăruia, după dreptate, partea lui. „A trăi și a lăsa și pe alții să trăiască" era o vestită maximă vieneză, o maximă care mie și astăzi mi se pare mai omenoasă decât toate imperativele categorice și care se impunea irezistibil în toate cercurile. Săraci și bogați, cehi și germani, evrei și creștini conviețuiau pașnic, în ciuda unor frecușuri ocazionale, și chiar și mișcările politice și sociale erau lipsite de acea groaznică revărsare de ură care a pătruns în circuitul vital al epocii ca reziduu otrăvitor al primului război mondial. În vechea Austrie oamenii încă se mai combăteau la modul cavaleresc, mai polemizau prin ziare, în parlament, dar după tiradele à la Cicero aceiași deputați se așezau la o bere sau la o cafea și se tutuiau ca niște prieteni; chiar atunci când Lueger, șeful partidului antisemit, a ajuns primar al orașului, n-a intervenit nici cea mai mică schimbare în viața de fiecare zi, și eu ca evreu trebuie să recunosc că n-am aflat niciodată nici cea mai mică piedică sau discriminare, nici la școală, nici la universitate, nici în literatură. Ura care contrapune o țară altei țări, un popor altui popor, un grup altui grup încă nu țâșnea zilnic din gazete, nu dezbina oamenii și națiunile; acel instinct de turmă și de gloată încă nu devenise atât de monstruos cum e în viața publică de azi; libertatea de mișcare a individului trecea drept o condiție firească a existenței, lucru ce abia se mai poate concepe astăzi; toleranța nu era disprețuită, cum e astăzi, ca un semn de slăbiciune și lipsă de fermitate, ci se afla la loc de cinste ca o forță etică.

Fiindcă n-a fost un secol pătimaş acela în care m-am născut şi m-am format eu. Era o lume ordonată, cu delimitări clare şi tranziţii line, o lume care nu cunoştea graba. Ritmul noilor viteze nu se extinsese încă de la maşini, telefon, radio, avion la om, timpul şi vârsta aveau o altă măsură. Se ducea o viaţă mai tihnită, şi când încerc să-mi reconstitui plastic chipurile celor maturi care au vegheat asupra copilăriei mele, am surpriza să constat că mulţi dintre ei se îngrăşau de timpuriu. Tatăl meu, unchii mei, profesorii mei, vânzătorii din prăvălii, membrii filarmonicii la pupitrele lor erau cu toţii, la patruzeci de ani, oameni deja corpolenţi, „respectabili". Mergeau încet, vorbeau măsurat, şi în timpul conversaţiei îşi netezeau bărbile bine îngrijite, care în multe cazuri începuseră deja să-ncărunţească. Dar părul cărunt era numai un indiciu al respectabilităţii şi un om „aşezat" evita cu premeditare gesturile şi exuberanţa tineretului ca pe ceva nelalocul lui. Chiar la începutul copilăriei mele, când tatăl meu încă nu împlinise patruzeci de ani, nu-mi amintesc să-l fi văzut vreodată urcând sau coborând în fugă scările sau, în general, făcând ceva în mare grabă. Graba era socotită o lipsă de eleganţă, era de fapt inutilă, căci în această lume burgheză bine clădită, cu nenumăratele ei mici asigurări şi măsuri de acoperire, nu se întâmpla niciodată ceva neaşteptat; catastrofele, câte se produceau pe la periferia lumii exterioare, nu pătrundeau prin peretele bine căptuşit al vieţii „asigurate". Războiul cu burii, războiul ruso-japonez, chiar războiul balcanic nu reuşeau să tulbure existenţa părinţilor mei. Săreau peste reportajele de război din ziar cu aceeaşi indiferenţă cu care săreau peste rubrica sportivă. Şi, într-adevăr, ce-i interesa pe ei ce se petrecea în afara Austriei, ce importanţă avea asta pentru viaţa lor? În Austria lor, în epoca aceea cu cer senin, nu existau răsturnări revoluţionare, distrugeri intempestive de valori; când vreodată la bursă hârtiile de valoare scădeau cu patru sau cinci procente, aceasta căpăta îndată numele de „crah" şi se vorbea cu fruntea încruntată despre „catastrofă". Lumea se plângea mai mult din obişnuinţă decât din convingere de impozitele „mari" care, la drept vorbind, în comparaţie cu cele de după război reprezentau numai un fel de bacşiş plătit statului. Încă se mai stipula în testamente modul cel mai precis cum să fie ajutaţi nepoţii şi strănepoţii să nu-şi piardă averile, ca şi când printr-un invizibil titlu de creanţă s-ar putea obţine garanţii de la puterile veşnice, şi în timpul acesta oamenii îşi trăiau viaţa lor tihnită şi-şi mângâiau micile lor griji ca pe nişte bune şi ascultătoare animale domestice de care în fond nu se temeau. De aceea, totdeauna când, din întâmplare, îmi cade în mână vreun ziar vechi din zilele acelea şi când citesc articole înfierbântate despre vreo mică alegere de consiliu comunal, când încerc să-mi reamintesc piesele de teatru cu problemele lor minuscule sau tonul exagerat de vehement al discuţiilor noastre din tinereţe despre lucruri, în fond, lipsite de importanţă, fără să vreau îmi vine să zâmbesc. Ce liliputane erau acele griji, ce senin era cerul acelei epoci. A nimerit-o mai bine generaţia părinţilor şi bunicilor mei, ea şi-a trăit viaţa de la un capăt la altul în linişte, cinste şi armonie. Şi cu toate acestea, nu ştiu dacă o invidiez. Ce străini au fost ei de toate adevăratele

amărăciuni, de vicleniile și duritățile soartei, cât de ferită le-a fost viața de toate acele crize și probleme care-l strivesc pe om, dar care în același timp fac din el o făptură grandioasă! Ei care n-au cunoscut grija zilei de mâine și s-au scăldat în bogăție și confort, cât de puțin au știut ei că viața poate fi și exces și încordare, o veșnică luare pe nepregătite și o dislocare a tuturor rosturilor; în optimismul și liberalismul lor duios, aproape că nici n-au bănuit că orice zi care ne mijește-n fereastră poate să ne aducă moartea. Nici în nopțile lor cele mai pline de coșmaruri n-au putut întrezări cât de primejdios poate deveni omul, dar tot atât de puțină idee au avut de câtă forță are el de a învinge primejdii și de-a trece cu bine peste încercări. Noi, fugăriți prin toate vâltorile vieții, noi, smulși cu rădăcini cu tot din contextul nostru, noi, nevoiți mereu s-o începem de acolo de unde ni se pregătea un sfârșit, noi, victime, dar și slugi plecate ale unor puteri necunoscute, noi, cei pentru care tihna a devenit o legendă și siguranța zilei de mâine un vis de copil – noi am simțit până în adâncul ființei noastre încordarea care a cuprins întreg pământul și fiorul veșnicelor înnoiri. Fiecare clipă a existenței noastre s-a legat de soarta umanității. Cu necazuri și bucurii am trăit timpul și istoria, cu mult mai mult decât putea să încapă în mica noastră existență, pe când cei de dinaintea noastră și-au trăit viața lor și numai a lor. De aceea, oricare dintre noi, chiar și cel mai umil din generația noastră, știe astăzi despre viață de o mie de ori mai mult decât cei mai înțelepți dintre înaintași. Dar nimic nu ni s-a dat pe gratis; pentru toate acestea am plătit cu preț și suprapreț.

În românește de ION NASTASIA

Figură proeminentă a culturii Europei Centrale, *Elias Canetti* se naște în 1905, la Rusciuc, Bulgaria, într-o familie de evrei sefarzi. Aici, în apropierea Dunării, viitorul scriitor își va petrece primii ani ai copilăriei; va locui apoi în Austria, Germania, Elveția și, o dată pornite persecuțiile antisemite ale Reich-ului hitlerist, în Anglia, patria atâtor transfugi ai Europei Centrale: Freud, Koestler, Felix Braun. Prin gândire și prin expresie, Canetti se va considera întotdeauna un exponent al literaturii germane. A scris: piese de teatru; un roman, *Die Blendung* (*Orbirea*), 1935, care avea să-i aducă celebritatea abia peste treizeci de ani; aforisme, *Die Provinz des Menschen* (*Provincia Omului*), 1937; filosofie, *Masse und Macht* (*Masă și putere*), 1960, și o serie de fascinante volume memorialistice, *Die Stimmen aus Marrakesch* (*Vocile din Marakeș*), 1967, *Die gerettete Zunge* (*Limba salvată*), 1977, *Die Fackel im Ohr* (*Facla în ureche*), 1980, *Das Augenspiel* (*Jocul Privirilor*), 1985. În 1981, obține Premiul Nobel pentru literatură.

Memoriile sale, traduse integral în limba română, constituie o impresionantă mărturie a vieții artistice și intelectuale a Europei Centrale din prima jumătate a secolului XX. Ele descriu, ba chiar mai mult, definesc o cultură, printr-o metodă care nu dă greș: iubirea, dincolo de orice prejudecată, pentru reprezentanții ei de frunte (Karl Kraus, Robert Musil, Hermann Broch, Bertolt Brecht, Alban Berg etc.). Fragmentul de față, extras din ultimul volum memorialistic, *Jocul privirilor*, reprezintă un astfel de exercițiu de admirație. Eroul său, Dr. Sonne, este unul dintre acei „monștri sacri” ai umanismului vienez de cafenea, ai unei aristocrații a spiritului fără nume, creatoarea acelui excepțional *milieu* cultural pe care istoria îl va contabiliza sub denumirea de „Viena începutului de secol”. (*Tinu Pârvulescu*)

Elias Canetti

Jocul privirilor*

Descoperirea celui bun

Existau nenumărați oameni la Viena cu care veneam în contact pe atunci, pe care-i vedeam adesea, cărora nu le cedam, și ei se împărțeau în două categorii, complet opuse. Pe unii, erau poate șase sau șapte, îi admiram pentru muncă și seriozitatea cu care și-o îndeplineau. Erau oameni mergând pe drumuri proprii, neabătuți de nimeni, neaserviți, îngroziți de succes în sensul obișnuit al cuvântului, care-și avea obârșia, chiar dacă nu pe cea străveche, la Viena, și ar fi fost greu de închipuit în altă parte, dar nu se lăsau, totuși, corupți de Viena. Pe aceștia îi admiram, de la ei învățam cum să realizez ceva fără să plătesc tribut, cu toate că lumea nu voia să audă nimic despre așa ceva. Deși toți sperau să fie recunoscuți încă în timpul vieții, erau destul de conștienți cât de nesigur era acest lucru, hotărâți să rămână la planurile lor, chiar dacă ironia celorlalți avea să-i urmărească până la sfârșitul vieții. O astfel de caracterizare sună, probabil, eroic ; toți erau prea serioși și prea inteligenți pentru a se vedea în această postură, dar aveau curaj și o răbdare ce atingea uneori limitele supraomenescului.

Veneau apoi ceilalți, care reprezentau totuși opusul și erau în stare de orice pentru bani, glorie sau putere. Și de ei eram fascinat, dar în cu totul alt mod. Voiam să-i observ în profunzime, voiam să știu cum arătau pe dinăuntru, să le sondez adâncimile, de parcă fericirea sufletului meu ar fi depins de înțelegerea și perceperea lor ca personaje complete, dorința de a-i vedea e posibil să fi fost chiar mai mare, căci neputând crede pe deplin tot ce observam la ei, trebuia să-mi confirm mereu observațiile. Dar nu se întâmpla nicidecum să mă compromit în societatea lor, nu mă adaptam și nu mă făceam plăcut ; cu toate acestea, nu aflau imediat ce gândeam despre ei cu adevărat. Și aici erau vreo șase, șapte figuri principale ; cea mai reprezentativă dintre ele era Alma Mahler.

Cel mai greu de suportat erau pentru mine interacțiunile celor două grupe. Alban Berg, pe care-l iubeam, era prieten intim cu Alma Mahler, casa ei îi sta deschisă. Era prezent de fiecare dată în Hohe Warte, la toate invitațiile mai importante ; îl găseam de fiecare dată acolo, într-un colț, cu soția sa, Helene, și mă atașam totdeauna grupului lor, respirând ușurat. De fapt, se izola de ceilalți și nu participa la intensa activitate de prezentare a noilor oaspeți sau a celor „deosebiți". În schimb, făcea observații în legătură cu anumite persoane prezente, la fel de caustice ca acelea din *Facla* și care ne ușurau

---

* Elias Canetti, *Jocul privirilor. Povestea vieții, 1931-1937*, Editura Dacia, Cluj-Napoca, 1989, traducere de Elena Viorel (fragmente).

amândurora inimile; dar el era întotdeauna prezent și n-am auzit niciodată din gura lui un cuvânt împotriva stăpânei casei.

Și Broch avea tot felul de cunoștințe și, deși atunci când eram singuri îmi spunea deschis ce gândește despre ele, nici nu i-ar fi trecut prin gând să le evite. La fel stăteau lucrurile și cu ceilalți, pe care-i luam în serios și-i stimam. Toți aveau și o a doua lume comună în care se mișcau, fără să se pângărească, ba de multe ori ți se părea că această a doua lume era *necesară*, pentru a o păstra intactă pe cea dintâi. Cel mai mult dintre toți se distingea Musil. Selecta în modul cel mai exact pe cei pe care-i vedea și dacă, pe neașteptate, se afla la cafenea sau în altă parte, printre oameni pe care-i dezaproba, amuțea și nu-l mai puteai face să scoată un *cuvânt*.

În discuțiile cu Broch se isca o întrebare care ar putea părea ciudată: există vreun om *bun*? Cum ar trebui el să fie dacă ar exista? I-ar lipsi, oare, anumite însușiri de care alții se lăsau conduși? Era un individ care se ținea deoparte sau se putea mișca liber printre ceilalți, reacționând la provocările lor și rămânând totuși „bun"? Era o întrebare ce ne afecta pe amândoi. N-o evitam prin căutarea de definiții. Ne îndoiam amândoi de faptul că în viață, așa cum o vedeam în jurul nostru – fiecare în felul său – ar fi posibil un om bun. În caz că ar exista, nu aveam nici o îndoială cum ar arăta. Dacă l-ai putea întâlni, l-ai recunoaște pe loc. Ambilor participanți la această discuție, de o ciudată stringență, le era comună convingerea că știau exact la ce se refereau. Nu s-a purtat nici o discuție sterilă despre ceea ce ar fi *bun*. Asta era surprinzător, tocmai pentru că aveam păreri diferite despre foarte multe lucruri și le lăsam să transpară. Dar omul bun exista și în el, la fel ca în mine, ca o imagine intangibilă. Era doar o imagine? Exista cu-adevărat? Unde era?

Discuția decurgea în așa fel încât treceam în revistă toți oamenii pe care-i cunoșteam. Ne întrețineam mai întâi despre oamenii pe care-i știam, fără să-i cunoaștem. Atunci reieșea că dețineam prea puține date despre ei. Ce rost avea să preluăm judecăți pro sau contra lor, fără să le fi putut controla prin propriile noastre păreri? Am hotărât, deci, să vorbim numai despre lume cunoscută, pe care o cunoșteam *bine*. Cunoștințele apăreau una după alta, fie în fața lui Broch, fie înaintea mea, și erau supuse unui examen.

Sună școlărește, practic asta însemna doar că raportai împrejurări din viața ta, al căror martor fuseseși, pentru care, ca să spun așa, puteai garanta. Era clar că nu eram în căutarea unui *naiv*, omul bun la care ne refeream noi trebuia să *știe* ce face. Trebuia să aibă în el resurse și rezerve de vioiciune, de unde să poată selecta. Nu era un om simplu sau redus față de lume, nu se afla într-o stare de ignoranță, avea capacitatea de a ghici gândurile altora. Nu se lăsa înșelat sau adormit de alții, era treaz și atent, sensibil, dinamic, activ, și abia când corespundea tuturor acestor premise se putea pune întrebarea: era, totuși, bun? Nici eu, nici Broch nu duceam lipsă de figuri pe care le-am ales, pentru că le cunoșteam sau le cunoscusem odinioară. Dar ele au fost răsturnate una după alta, ca niște popice, și toată afacerea căpătă, în curând, un gust amar, ca după un joc de-a călăul, căci cine erau aceia care își arogau această sentință? Mă simțeam rușinat înaintea

lui Broch, din cauză că nu am admis nici unul, poate simțea și el un fel de jenă în fața mea, deși el era mai puțin violent din naștere, când spuse dintr-o dată: „Cunosc unul! Cunosc unul! Prietenul meu Sonne! El e omul cel bun! El e!”. Nu auzisem niciodată acest nume și întrebai: „Îl cheamă chiar Sonne?”. „Da. Puteți spune și dr. Sonne. Asta sună mai puțin mitic. El e tocmai ceea ce căutăm. Corespunde atât de bine, încât poate de aceea nu mi-a venit în minte în primul moment.” Aflai că dr. Sonne trăiește retras, că obișnuiește să se întâlnească doar cu câțiva prieteni și – rareori – chiar să-i viziteze. „L-ați numit înainte tocmai pe pictorul Georg Merkel”, el fusese unul dintre candidații noștri. „Pe el îl vizita uneori, în cartierul Penzing. Acolo îl puteți cunoaște. Așa e cel mai simplu. Totul vine de la sine.”

Georg Merkel, un pictor ale cărui tablouri mă atrăseseră adesea la expoziții, un bărbat cam de vârsta lui Broch, îmi reținuse atenția la Café Museum, unde venea mai rar decât ceilalți pictori, printr-o adâncitură pe frunte, chiar deasupra ochiului stâng. În sufrageria și camera de zi a lui Wotruba, admirasem tablouri de-ale lui, ce păreau foarte franțuzești, influențate de timpuriu de neoclasiciști; în varietatea lor, ele erau unice și neobișnuite pentru Viena. Pe atunci, mă interesa persoana lui, punând să mi se povestească despre el. Mai târziu aveam să-l cunosc la Café Museum, prin Wotruba, ca pe cei mai mulți pictori ai vremii, de o oarecare importanță. Germana sa, foarte distinsă, mă fermecase de îndată. Era lentă și livrescă, cu un accent polonez, fiecare propoziție era marcată de convingere și importanță, vorbea ca din Biblie; de parcă ar fi cerut-o în căsătorie pe Rachela. Lucrurile despre care vorbea erau însă cu totul diferite, ele nu aveau de-a face nimic cu Biblia, dar accentul cădea pe salutul, pe respectul și cinstea arătate interlocutorului; acesta trebuia să se simtă măgulit și stimat când i se adresa, dar se putea simți limpede cât de în serios se lua pictorul însuși, fără să pară arogant. De atunci, un nume pronunțat o dată îți stăruia în ureche în acest fel, te simțeai uneori ispitit de a-l spune în felul tău, asta ar fi sunat însă caraghios, căci ceea ce părea la oricare altul patos, la el era o demnitate naturală. Convingerile sale erau pline, până la refuz, cu sentimente, nimănui nu i-ar fi trecut prin minte să discute cu el despre ceva. O singură propoziție de-a lui, pusă la îndoială, l-ar fi pus pe el însuși la îndoială. N-ar fi fost în stare de o faptă josnică, de un cuvânt vulgar. La un om atât de pasionat, de emfatic, acest lucru pare incredibil. Trebuia să-l fi auzit cum respingea o jignire, cu câtă hotărâre și forță, fără să-și ierte cel mai mic lucru, cum privea în jur ca să se convingă că au auzit toți, așa încât rana cea adâncă de pe frunte dădea impresia unui al treilea ochi, de ciclop. Te simțeai ispitit să-l întărâți, deoarece ceea ce spunea el la mânie suna atât de minunat, dar din prea mult respect și dragoste față de el nu cedai ispitei.

Conștientizarea elementului slav, atât de răspândit la Viena, își găsea expresia cea mai grăitoare în Georg Merkel. El studiase la Cracovia, cu Wyspianski, asta explica probabil persistența asimilării sale lingvistice de către limba poloneză; accentul acestei limbi nu-l pierduse niciodată, după decenii de viață la Viena și în Franța, a murit foarte bătrân, franceza, la fel ca și germana lui, aveau un accent

polonez. Anumite vocale nu reușea niciodată să le realizeze, astfel că n-a putut niciodată pronunța un „ö" în prezența mea. Două cuvinte care țineau de cele mai importante momente din viața lui, „schön" și „Österreich", n-a putut niciodată să le pronunțe corect. Spunea „Esterreich" și spunea, ceea ce suna și mai surprinzător, când, vrăjit de frumusețea unei femei, nu se putea stăpâni: „Ist sie nicht schén! Schén ist sie!". Astea le auzise Veza de la el, atât de emfatic, încât ne-a contaminat cu ele. Niciodată, fie că venea la noi, fie că mergeam noi la el, fie că ne întâlneam la Café Museum, nu se putea abține, văzând-o pe Veza, să nu exclame: „Schén ist sie!"; suna cu atât mai bătător la ochi cu cât tot ceea ce scotea din gură era spus într-o germană aleasă și bine ticluită.

Nu-l cunoscusem pe Georg Merkel cu mult înainte de acea discuție cu Broch și ne era la îndemână să discutăm despre el, pe când eram în căutarea omului „bun". Multe lucruri i se potriveau și totuși n-am votat pentru el: căci hotărâtor pentru el era conștiința sa de pictor. Prin asta se situa, de fapt, de la sine împotriva restului umanității, care nu voia să știe nimic despre artă, rămânând fidel sieși și statutului său. „Omul bun", așa cum ni l-am închipuit noi, se retrase în poziția inițială.

Merkel plecase cu mulți ani înainte de izbucnirea primului război mondial la Paris și trăise, în tinerețe, destul de mult acolo, pentru a-i rămâne amprenta acestor ani pentru tot restul vieții. O societate de pictori mai complexă și mai prolifică n-a existat, probabil, niciodată. Veniseră aici de pretutindeni și erau plini de speranțe. Nu încercau să-și facă viața ușoară, nici să ajungă prin diverse șiretlicuri la recunoaștere și glorie. Pictatul în sine era atât de important pentru ei, încât nu făceau nimic altceva. Nu lipseau nici sursele de inspirație, orașul era plin de pictori, se făceau simțite influențe orientale și africane, dar și tradițiile locale, medievale sau clasice, își păstrau în continuare importanța, chiar și numai pentru că se aflau la polul opus. Puteai vedea mai multe ca oricând, deoarece atâția pictori tineri încercau lucruri noi și originale. Aveai nevoie de forță ca să reziști în sărăcie, dar probabil că exista o forță și mai penetrantă: aceea de a nu ceda prea ușor diverselor tentații, de a accepta din ele doar ceea ce ți se potrivea și de a ignora intenționat restul. Pe atunci lua naștere la Paris o nouă națiune, aceea a pictorilor. Dacă s-ar trece azi în revistă numele celor ale căror opere reprezintă epoca noastră și o vor reprezenta întotdeauna, ai rămâne surprins de diversitatea originii lor, fiecare țară își avea tinerii săi la Paris, ca și când orașul, orașul însuși ca instanță supremă, i-ar fi înrolat într-un serviciu civil de pictură. Dar nu fuseseră înrolați, s-au înghesuit ca voluntari și, în schimbul renunțărilor asumate fără ezitare, îi ademenea perspectiva de a fi cu cei de teapa lor, care o duceau la fel de greu, dar care, asemenea lor, erau pătrunși de speranța prea încrezătoare de a ajunge la glorie aici, în capitala mondială a pictorilor.

Izbucnirea primului război mondial l-a surprins pe Merkel la Paris, unde locuia împreună cu soția sa, Luise, tot pictoriță. Orașul îi atrăgea pe amândoi, o atmosferă mai propice cu greu s-ar fi găsit, Merkel a revenit mereu la Paris, petrecându-și acolo mai bine de o treime din viață. Însă pe atunci, la sfârșitul lui iulie 1914, avea un singur gând:

să se strecoare împreună cu soția sa până în Austria, pentru a se înrola ca soldat. A fost o călătorie aventuroasă, care a durat mai multe zile; în cele din urmă, ajuns acasă, s-a anunțat și a plecat pe front. Printre evreii culți din Galiția exista, pe atunci, un soi de patriotism austriac. Mai aveau încă în fața ochilor pogromurile rusești. Împăratul Franz Josef se bucura de simpatia evreilor, care-l considerau un fel de patron al lor. Un bărbat ca Merkel era pătruns în acea vreme de concepțiile politice din Austria. Nu s-ar fi mulțumit să lucreze undeva într-un departament al presei de război și de acolo, din siguranță, să le facă celorlalți poftă de război. Pentru el era de la sine înțeles să fie soldat; a reușit să evadeze din Paris, chiar dacă prin șiretlicuri și cu mari dificultăți, și s-a înrolat.

Pentru adeziunea lui la politica Austriei a plătit cu o gravă rănire la cap. O schijă l-a atins chiar deasupra ochiului și a orbit. Câteva luni, nu știu exact câte, le-a petrecut în orbire. Ca pictor a suferit cumplit, aceasta fiind cea mai neagră perioadă din viața sa. Mie nu mi-a vorbit niciodată despre asta, și cred că nici altora. Cicatricea adâncă i-a rămas; de fiecare dată când îl vedeai, te gândeai la perioada de orbire. Și-a recâștigat lumina ochilor și tot ceea ce a pictat mai târziu purta amprenta acestui miracol. Faptul că vedea reprezenta pentru el Paradisul său, pe care-l pierduse o dată și pe care apoi îl recâștigase; nu se putea gândi niciodată altfel la această binefacere. Lui nu-i puteai lua în nume de rău faptul că picta „frumosul", tablourile sale transformându-se într-o perpetuă mulțumire pentru lumina ochilor.

S-a nimerit ca după această discuție cu Broch, plină de o nerăbdare copilărească, să fiu invitat pentru prima dată la Georg Merkel în Penzing. Aici își avea locuința și atelierul; obișnuia, uneori, duminica după-amiază, să-și invite prietenii și să le prezinte tablouri. Îi cunoșteam încă prea puțin, istoria sa, mai ales cea a rănirii și a înspăimântătoarei adâncituri de pe frunte îmi era familiară. Mă simțeam atras de limba lui melodioasă și – în ciuda farmecului paletei sale, tablourile pe care le cunoșteam nu reprezentau nici pe departe ceea ce mă fascina în pictura modernă – eram curios să-i văd cât mai multe lucrări în atelier. M-a preocupat întotdeauna felul cum pictorii înșiși își prezintă tablourile. E un gest în care se îmbină mândrie, risipă și sensibilitate, proporția acestor trei elemente fiind diferită de la un pictor la altul.

Am întârziat puțin, mai erau încă la ceai, pe unii dintre vizitatori îi întâlnisem deja personal, pe alții îi cunoșteam după nume sau opere. Retras de ceilalți, în semiîntuneric, timid, abia observabil, stătea un bărbat a cărui față o cunoșteam de un an și jumătate. Ședea în fiecare după-masă la Café Museum, ascuns în dosul ziarelor. Semăna cu Karl Kraus (am mai spus-o); știam că nu putea fi el, dar doream foarte mult să-l văd pe Karl Kraus *liniștit*, fără să acuze și să nimicească, încât am încercat să-mi închipui că era el. Foloseam acele întâlniri zilnice, care decurgeau fără cuvinte, în scopul eliberării mele de forța covârșitoare a acestui cap în timp ce vorbea.

Capul era acum aici, m-am speriat și am amuțit văzându-l. Merkel simți că se întâmplase ceva, mă luă grijuliu de braț, mă conduse în fața lui și spuse: „Și acesta este, dragul meu prieten, dr. Sonne". Felul

său de a prezenta oamenii avea ceva sentimental, prezentările seci nu-l prindeau, iar când alătura doi oameni, asta era de durată. El n-avea de unde ști că de un an și jumătate studiasem în modul cel mai exact fiecare mișcare a acestui bărbat. Nu știa nici că, înainte cu o săptămână, Broch rostise pentru prima dată acest nume în fața mea. Jocul tenace în jurul ideii de om bun, pe care-l luaserăm amândoi foarte în serios, devenise realitate și nu era întâmplător că numele și fața acestui pictor cu vocea melodioasă, care în mine existaseră distincte, au devenit un tot.

Sonne

Ce m-o fi atras atât de mult la Sonne, încât trebuia să-l văd zilnic, să-l caut zilnic, devenind cea mai violentă patimă ce m-a cuprins vreodată pentru un om de spirit?

În primul rând absența a tot ce era particular. El nu vorbea niciodată despre sine. Nu spunea niciodată ceva la persoana întâi. Nici nu ți se adresa direct. Totul era pus la persoana a treia și, prin asta, distanțat. Trebuie să-ți închipui acest oraș și această viață de cafenea a lui, această inflație de discursuri la persoana întâi, jurăminte, mărturisiri și autoafirmare. Fiecare deborda de milă față de sine și de propria-i importanță. Fiecare acuza, fiecare urla și trâmbița. Dar toți trăiau și oficial, în grupulețe, deoarece aveau nevoie unul de altul pentru discursuri și și le suportau reciproc. Se discuta despre toate problemele; tema generală a discuțiilor o ofereau ziarele. Era o perioadă în care se petreceau destule, dar mai ales era acel ceva în care presimțeai câte se *vor* întâmpla în viitor. Erai cu atât mai nefericit din cauza evenimentelor din Austria timpului, cu cât deveneai mai conștient de gravitatea evenimentelor din țara vecină, vorbitoare a aceleiași limbi. Catastrofa plutea în aer. Izbucnirea ei se amâna, contrar așteptărilor, de la an la an. În țară lucrurile mergeau prost, cât de prost, asta se putea vedea după numărul șomerilor. Când ningea, se spunea: „Acum se bucură șomerii". Pentru a lopăta zăpada, erau angajați șomeri din districtele Vienei care, în felul acesta, aveau, temporar, ceva câștig. Îi vedeai lopătând zăpada, pentru ei îți doreai mai multă zăpadă.

Pentru mine această perioadă era suportabilă doar văzându-l pe doctorul Sonne. El era o instanță la care aveam zilnic acces. Nenumărate lucruri care se întâmplau pretutindeni și, mai mult, care *amenințau* să se întâmple ajungeau să fie discutate atunci când erai cu el. Te-ai fi rușinat să le invoci ca discursuri personale. În fața lucrurilor care se prevesteau nimeni nu avea dreptul să se considere privilegiat, nu era pericolul *său*, era al tuturor. N-aveai nici un merit dacă le sesizai și vorbeai despre ele, era vorba de *înțelegere*, de nimic altceva, dar tocmai ea se dobândea atât de greu. Nu-ți imaginai niciodată înainte ce ai fi dorit să-l întrebi pe dr. Sonne. Nu-ți propuneai niciodată nimic. Temele care se ridicau decurgeau atât de spontan, ca și explicațiile sale. Tot ce rostea era apropiat întotdeauna de izvorul gândirii. Nu mi se părea niciodată falsificat de sentiment, și nici nu era rece

și lipsit de simțire. Nu era nici partinic. Nu aveai impresia că acum vorbește ca reprezentant al unora sau al altora. Trebuie spus că epoca era infestată deja cu lozinci și-ți venea greu să găsești o frântură *liberă* în care să nu te simți îngrădit. Cea mai mare virtute a discursului său era că, deși precis, nu era niciodată succint. Spunea ce era de spus clar și foarte bine conturat, dar fără să sară peste ceva. Nu omitea nimic, totul era detaliat, dacă n-ar fi fost atât de fascinant ai fi putut spune că făcea adevărate expertize. Și totuși, era mult mai mult decât o expertiză, deoarece conținea, fără s-o fi afirmat vreodată direct, germenii oricărei posibile îmbunătățiri.

Nu exista aproape nici o temă despre care să nu se fi discutat. Aminteam ceva ce-mi reținuse atenția, el voia probabil să afle mai multe, dar și când te ruga pentru alte detalii, nu simțeai niciodată că ți-ar pune o întrebare. Se apropia astfel de un subiect fără participarea celui întrebat. Ai fi putut rămâne cu impresia că persoana celui cu care se întreținea n-ar conta, ci doar lucrurile care-l preocupau din punct de vedere intelectual, dar te înșelai, deoarece, atunci când era prezent un al treilea, felul lui de a i se adresa era iarăși altul. Făcea, deci, deosebiri, dar ele nu erau niciodată sesizabile pentru cel în cauză, astfel că era de neînchipuit ca cineva să se fi simțit dat la o parte în compania lui. Suferea mult din cauza prostiei și-i evita pe cei proști, dar, o dată ajunși în societatea lui – prin împrejurări independente de voința lui – nici unul dintre ei n-ar fi observat cât era de prost.

După primele tatonări ușoare, urma totdeauna clipa când se apuca de un subiect și începea să discute exhaustiv și la obiect despre el. Atunci nu mi-ar fi trecut niciodată prin minte să-l întrerup, nici măcar prin întrebări, ceea ce făceam cu plăcere la alții. Renunțam la orice reacție exterioară, ca la un costum de bal mascat prost croit, ascultând cu maximă încordare. În felul acesta nu urmărisem niciodată pe cineva. Uitam că cel care vorbea era un om, nu pândeam niciodată particularitățile felului său de a se exprima, nu l-am transformat niciodată într-un personaj, el era tocmai opusul unui personaj. Dacă mi-ar fi cerut cineva să-l imit, l-aș fi refuzat cu siguranță, nu numai din respect, dar n-aș fi fost în stare să *joc* rolul lui, ba mai mult, această idee îmi apare chiar și azi nu numai ca o cumplită profanare, ci și ca o imposibilitate absolută.

Ceea ce avea de spus despre un obiect era desigur amănunțit și complet, dar știai și că n-o mai spusese niciodată înainte. Era totdeauna ceva nou, ceva ce tocmai se născuse. Nu era o părere despre lucruri, era legea lor. Surprinzător era însă faptul că nu vorbea despre o materie la care se pricepea bine. Nu era un specialist sau, poate, ar trebui să spunem mai bine: nu era specialist într-un anumit domeniu, ci era specialist în toate domeniile despre care l-am auzit vorbind. Prin el am aflat că este posibil să te ocupi de cele mai diverse materii, fără să devii un pierde-vară și un palavragiu. Astea-s vorbe foarte mari și ele nu devin mai credibile dacă adaug că motivul pentru care nu pot reda conținutul alocuțiunilor sale este acela că fiecare din ele ar reprezenta un tratat serios și deosebit de viu, atât de

cuprinzător, încât nu-mi amintesc nimic. Redarea unor fragmente oarecare ar însemna doar o crasă falsificare. Nu era un spirit aforistic, acest cuvânt, pentru care am mare stimă, capătă în cazul lui ceva aproape frivol. Era prea atotcuprinzător ca să fie un spirit aforistic, îi lipsea unilateralitatea și plăcerea de a face altora o surpriză. După ce spunea ceva până la capăt, te simțeai iluminat și împlinit, atunci era ceva încheiat, care nu mai revenea în discuție, oare ce s-ar mai fi putut spune?

Chiar dacă nu-mi permit să redau conținutul discuțiilor noastre, există, totuși, un fenomen literar cu care, de bună seamă, se pot compara. Îl citeam în acea perioadă pe Musil și nu mă puteam sătura de *Omul fără însușiri*, din care apăruseră primele două volume, aproximativ o mie de pagini. Aveam impresia că în toată literatura nu există ceva similar. Dar mă mira și faptul că totul îmi era familiar, indiferent unde aș fi deschis unul din cele două volume. Era o limbă pe care o cunoșteam, un ritm al gândirii pe care îl trăisem și totuși nu exista, asta o știam cu siguranță, nici o altă carte ca asta. A durat o bucată de vreme până când am înțeles legătura: Dr. Sonne *vorbea* așa cum *scria* Musil. Dar nici nu se întâmpla, bunăoară, ca Sonne să-și noteze acasă chestiuni pe care, din cine știe ce motiv, nu dorea să le publice, ca apoi, în discuțiile noastre, să se inspire din ceva gata conturat și gândit. *Nu* scria pentru sine acasă, iar ceea ce spunea lua naștere pe loc, în timp ce vorbea. Dar tot ceea ce lua naștere avea acea transparență desăvârșită pe care Musil și-o câștigase abia scriind. Ceea ce îmi era dat să aud zi de zi, un privilegiat în adevăratul sens al cuvântului, erau capitole dintr-un alt *Om fără însușiri*, despre care n-a mai aflat nimeni în afară de mine. Căci, chiar dacă discuta și cu alții, nu zilnic, ci doar din când în când, acestea erau *alte* capitole.

În locul maniei amorfe a paradei de cunoștințe, a extinderii în diverse direcții, a renunțării din nou la ceva o dată atins, abia cucerit, pentru această curiozitate, care este cu siguranță mai mult decât curiozitate, deoarece nu are nici o intenție și nu duce la nimic, în locul acestui tras și-mpins în toate părțile, ți se oferă un singur mijloc de tămăduire: compania cuiva care are darul de a se mișca în cadrul a tot ce poate fi cognoscibil, fără să renunțe, înainte de a fi chibzuit ceva, și fără să destrame. Sonne nu avea pretenția că lichidează vreunul din domeniile despre care vorbea. Totul era mai interesant decât înainte, era sistematizat și lămurit. Proiecta țări întregi, acolo unde înainte fuseseră doar puncte obscure și iscoditoare. Un om care prezenta importanță pentru viața publică putea fi descris de el ca și un domeniu al științei. Evita să vorbească despre oameni pe care-i cunoșteam amândoi personal, în felul acesta excluzând din prezentarea sa tot ceea ce poate transforma discuțiile în bârfă. În rest, dispunea de aceleași metode pentru lucruri și pentru oameni. Poate că prin asta îmi amintea cel mai mult de Musil: concepția sa despre oameni ca domenii distincte ale științei. Monotonia unei singure teorii, aplicabile la toți oamenii, îi era atât de străină, încât nici măcar n-o amintea. Fiecare individ reprezenta ceva deosebit, nu numai distinct. Ura tot ceea ce provenea de la oameni și era îndreptat împotriva oamenilor,

n-a existat niciodată un spirit mai puțin barbar decât el. Chiar și atunci când trebuia să pronunțe ceea ce ura, asta nu suna a ură, era doar o absurditate sesizată de el, nimic altceva.

Îmi vine enorm de greu să explic cât de mult evita tot ceea ce ținea de propria-i persoană. Ai fi putut petrece cu el două ore în care să fi învățat enorm de multe lucruri, în așa fel încât să te simți mereu surprins de cele aflate. Cum te-ai fi putut tu însuți situa deasupra altora, ținând cont de această superioritate intangibilă? Cu siguranță umilința nu era un cuvânt pe care l-ar fi folosit el, dar dispoziția în care-l părăseai nu s-ar fi putut numi altfel: era însă o umilință *trează*, și nu cea a unei vite.

Eram obișnuit să-i ascult pe oameni, chiar și pe cei străini, cu care nu schimbasem niciodată un cuvânt. Cu adevărată înverșunare îi ascultam pe cei care nu mă interesau și memoram cel mai bine intonația unui om îndată ce părea stabilit că nu-l voi mai revedea. Nu mă jenam să-l provoc la vorbă prin întrebări sau chiar printr-un rol pe care-l jucam. Nu mă întrebasem niciodată dacă aveam dreptul să interceptez tot ceea ce se putea afla despre un om prin el însuși. Naivitatea cu care mi-l arogam îmi apare azi de neconceput. Fără îndoială că există însușiri imanente și orice încercare de a le explica *e menită* să rămână ineficientă. O asemenea însușire imanentă este tocmai această pasiune a mea pentru oameni. Ea poate fi descrisă, poate fi prezentată – originea ei însă trebuie să rămână mereu nedezvăluită. Pot spune că am avut noroc că în cei patru ani de ucenicie la dr. Sonne am devenit conștient cel puțin de caracterul îndoielnic al acestei pasiuni.

Părea că se zgârcește cu tot ce era apropiat, nelăsând să-i scape nimic. Faptul că nu vorbea nici un cuvânt despre oamenii care zi de zi ședeau în preajma noastră era tact: nu atingea pe nimeni, asta era valabil chiar și pentru cei care n-ar fi aflat-o niciodată. Respectul său pentru limitele celuilalt era irevocabil. Asta numeam eu „ahimsa" lui, cuvântul indian pentru cruțarea oricărei vieți; dar azi îmi dau seama că avea mai degrabă ceva *englezesc*. Își petrecuse un an important din viața sa în Anglia, amănuntul acesta ținea de cele două sau trei întâmplări pe care le-am putut deduce din cuvintele sale. Căci, în fond, nu știam nimic despre el și aproape nici unul dintre cei care-l cunoșteau și cu care vorbeai despre el nu avea de spus ceva concret. Poate că era jena de a vorbi despre el ca despre un ins oarecare, deoarece adevăratele lucruri din care era alcătuit puteau fi spuse foarte greu și pentru că și cei care nu cunoșteau măsura admirau la el măsura, când era vorba de el te abțineai eroic de la orice deformare a propozițiilor.

Nu-i puneai întrebări, după cum nici el nu-ți punea ție. Făceai diferite propuneri, asta înseamnă că aminteai în așa fel un obiect, ca și când el ți-ar fi trecut demult prin cap, mai degrabă șovăitor decât insistent. Tot șovăind îl înregistra și el. Vorbind în continuare despre altceva, mai cântărea puțin propunerea. Apoi pornea la atac, abordând subiectul și prezentându-l cu o limpezime de cristal, într-o copleșitoare perfecțiune. Nu mi se pare eronat să numesc această claritate glacială. Este limpezimea celui care șlefuiește sticla transparentă, care nu se

ocupă de lucrurile tulburi înainte de a fi limpezite. El cerceta un obiect descompunându-l și păstrându-l, cu toate acestea, ca întreg. El nu diseca, el radiografia. Alegea pentru radiografie părți disparate, dislocându-le cu grijă, ca apoi, după terminarea operației, să le introducă din nou, cu grijă, în întreg. Nou și incredibil pentru mine era că un spirit cu o asemenea forță de pătrundere nu se temea de detalii. Fiecare amănunt devenea tocmai de aceea important, pentru că trebuia *menajat*.

Nu era colecționar, căci, deși cunoștea totul, nu reținea nimic ca proprietate pentru sine. Pe el, care citise totul, nu l-am văzut niciodată cu o carte. El însuși era biblioteca pe care n-o avea. Dădea impresia că, în urmă cu mult timp, ar fi citit deja tot despre ceea ce se discuta. Nu încerca niciodată să ascundă că reținuse aceste lucruri. Nu se lăuda cu ele, nu și le etala niciodată într-un moment nepotrivit. Dar erau neapărat prezente atunci când le venea rândul, curios că nu lipsea niciodată nimic. Existau oameni pe care-i irita prin această precizie. Nu-și schimba felul de a vorbi nici în fața femeilor, el nu era niciodată *simplu*, spiritualitatea sa putea fi tot atât de puțin negată ca și seriozitatea sa, nu glumea niciodată, pentru frumusețea ce trecea neobservată avea sinceră admirație și, cu toate acestea, nu s-ar fi schimbat niciodată de dragul ei. Rămânea și în prezența ei același, neschimbat. Se întâmpla să amuțească în fața frumuseții elocvente și să-și regăsească glasul abia atunci când ea se retrăgea. Acesta era cel mai mare omagiu de care era în stare și rareori exista o femeie care să înțeleagă acest lucru. Probabil că felul în care erau pregătite femeile pentru a face cunoștință cu el era greșit. Se începea prin a-l situa cu mult deasupra propriei persoane și deja prin asta derutai o femeie a cărei dragoste pentru cineva conținea ea însăși un element de considerație și care trăia în acest element ca într-un fluid. Cum să fi putut accepta atunci o altă considerație care ar fi cea adevărată și singura valabilă, cum ar fi suportat această dezorientare în bugetul credinței lor?

Așa se petreceau lucrurile cu Veza și ea refuza categoric să-l recunoască pe dr. Sonne. Ea, care era sincer atașată de Broch, nu voia să aude de Sonne. Când l-a văzut pentru prima dată în societate, la pictorul Georg Merkel, mi-a spus: „*Nu* seamănă cu Karl Kraus, cum poți spune așa ceva? Arată ca mumia lui Karl Kraus!". Ea se referea la obrajii lui scofâlciți, de ascet, precum și la tăcerea sa. Căci, printre oameni, în societate, nu scotea nici un cuvânt. Simțeam cât era de impresionat de frumusețea Vezei, dar după rigiditatea trăsăturilor lui ea nu și-ar fi putut da seama niciodată de aceasta. Nu și-a schimbat părerea nici când a aflat de la alții, nici când i-am spus eu cât de neașteptate erau lucrurile pe care le spunea despre frumusețea ei.

Odată, întorcându-mă acasă de la Café Museum, după o minunată discuție cu dr. Sonne, ea mă întâmpină cu ostilitate: „Ai fost cu copilașul prematur, se observă, nu-mi povesti nimic. Sunt indignată doar că-ți risipești energia cu o mumie!". Cu „copilașul prematur" se referea la faptul că el nu era pe deplin format, că îi lipsea ceva pentru a fi un om complet, normal. Eram obișnuit cu reacțiile ei extreme, în

discuțiile noastre despre oameni polemizam, găsea totdeauna ceva just și exagera în felul ei stăruitor-pătimaș. Deoarece reacționam identic, făcând același lucru, se ajungea la cele mai violente ciocniri, care însă ne plăceau amândurora, ele fiind o dovadă permanentă a sincerității desăvârșite pe care ne-o acordam reciproc, esența relațiilor noastre. Numai când era vorba de dr. Sonne simțeam la ea o dușmănie profundă, dușmănie împotriva mea, a celui care nu mă lăsasem niciodată subjugat, nici chiar de Karl Kraus, cum însăși recunoștea, și îmi păstrasem intacte teritorii întregi ale ființei mele ; aici însă mă supuneam fără ezitare, în permanență și necondiționat, nu-i fusese dat să audă de la mine niciodată vreo îndoială în legătură cu o propoziție rostită de Sonne.

Eu nu știam nimic despre Sonne, el consta în propozițiile sale, și ele îl caracterizau atât de bine, încât te-ai fi îngrozit să afli ceva despre el în afara acestor propoziții. Nu găseai nimic răvășit în jurul lui, ca la toți ceilalți oameni, nici chiar boală sau lamentații. Era atât de mult o închipuire, încât nu puteai observa nimic la el. Nu-ți dădeai întâlnire cu el, dar dacă o dată se întâmpla, totuși, să nu vină, nu se simțea obligat să-și explice absența. Atunci mă gândeam, desigur, la boală ; era foarte palid și nu avea aerul unui om sănătos ; mai bine de un an nici nu am știut măcar unde locuiește. I-aș fi putut întreba pe Broch sau pe Merkel de adresa lui. N-am făcut-o, mi se părea mai potrivit să nu aibă nici una.

Nu mă mirai odată când la masa mea se așeză un palavragiu, pe care-l evitasem tot timpul, și mă întrebă direct dacă-l cunosc pe dr. Sonne. I-am spus repede că nu, dar nu l-am putut face să tacă, deoarece era pătruns de ceva ce nu-i dădea liniște și nu putea pricepe : era vorba de o avere donată. Acest dr. Sonne, spuse el, e nepotul unui bogătaș din Přemysl și și-a donat toată averea moștenită de la bunicul lui în scopuri filantropice. În fond, nu-i singurul nebun. Mai era și Ludwig Wittgenstein, un filosof, fratele pianistului ciung, Paul Wittgenstein, și el a făcut la fel, dar el a moștenit banii de la tatăl, nu de la bunicul său. Spunea că mai cunoaște și alte cazuri. Le enumeră cu numele și adresa exactă a testatorului ; el era un colecționar de moșteniri refuzate sau donate, i-am uitat numele, care nu-mi spunea nimic, probabil că nu voiam să știu nimic nici despre ceilalți, atât de mult mă impresionase vestea despre Sonne. Am acceptat-o fără alte cercetări, îmi plăcu atât de mult încât i-am dat crezare, cu atât mai mult cu cât și povestea cu Wittgenstein era adevărată. Faptul că Sonne cunoștea nemijlocit războiul, fără să fi fost soldat, îl dedusesem din numeroase discuții. Știa atât de exact ce sunt refugiații, ca și când el însuși ar fi fost unul dintre ei, de parcă s-ar fi simțit răspunzător pentru toți refugiații, de parcă ar fi adunat transporturi întregi și i-ar fi transplantat într-un loc unde viața nu le mai era în pericol. Am dedus, deci, din ceea ce aflasem de la palavragiu, că-și folosise averea moștenită pentru refugiați.

Sonne era evreu, era singura caracteristică exterioară pe care am cunoscut-o de la început și, de fapt, cu greu o poți numi o caracteristică *exterioară*. La întâlnirile noastre era adesea vorba de religii, de cele

indiene, de cele din China, de cele bazate pe Biblie, în felul lui concis poseda despre fiecare dintre ele cunoștințe suverane, dar ce m-a impresionat cel mai mult a fost faima lui de mare expert în Biblia ebraică. Era pregătit pentru orice capitol, din indiferent ce carte, și-l traducea fără dubii și ezitări, într-o germană de cea mai mare frumusețe, care mi se părea a fi germana unui scriitor. Asemenea discuții aveau loc pe marginea Bibliei traduse de Buber, în curs de apariție pe atunci și la care avea unele obiecții. Îmi făcea plăcere să aduc vorba de ea, aveam ocazia de a cunoaște complexul sonor originar. Până acum, evitasem să o fac, ar fi însemnat, pentru mine, o îngrădire să aflu amănunte în acest domeniu, care-mi era atât de apropiat conform originii, în timp ce, cu un zel mereu constant, mă apropiasem de orice altă religie. Claritatea și forța dicției lui Sonne erau cele ce-mi aminteau de felul de a scrie al lui Musil. O dată pornit pe un drum, nu te mai abăteai de la el până nu ajungeai în punctul din care, în mod firesc, ți se deschideau alte căi. Evitai salturile *arbitrare*. În decursul celor aproximativ două ore pe care le petreceam zilnic împreună, abordam diverse teme ; o listă a subiectelor ce urmaseră la rând ar părea – în contrast cu ceea ce tocmai am afirmat – pestriță și dezlânată. Dar asta ar fi numai o iluzie optică, întrucât, dacă ar exista un protocol al acestor discuții, s-ar putea recunoaște că fiecare din temele dezbătute era epuizată înainte de a veni rândul alteia. Dar lucrurile nu se pot reproduce exact, numai în cazul că ai avea îndrăzneala – o chestiune absurdă – să concepi un *Om fără însușiri* al lui Sonne. Ceea ce ar rezulta de aici ar trebui să fie atât de exact și de clar precum însuși Musil, ceva ce te-ar solicita în întregime, de la primul până la ultimul cuvânt, ceva aflat la aceeași distanță de somn și de amurg și care, oriunde s-ar deschide, n-ar fi mai puțin captivant. Musil n-ar fi putut ajunge niciodată la un sfârșit, cine s-a consacrat o dată finisării acestui lucru de precizie rămâne, pentru totdeauna, prizonierul lui ; dacă i-ar fi dat să trăiască veșnic, ar trebui să scrie veșnic. Aceasta este adevărata, propriu-zisa veșnicie a unei asemenea opere, ea se află în însăși natura ei care se transpune asupra cititorului, ce nu se consolează cu nici un deznodământ și recitește mereu ceea ce altminteri ar fi terminat de mult.

Așadar, aceasta am trăit-o de două ori, prin cele o mie de pagini ale lui Musil și printr-o sută de discuții cu Sonne. A fost o fericire că aceștia s-au întâlnit, fapt care nimănui altcuiva nu i s-a mai întâmplat. Căci, dacă nivelul spiritual și registrul lingvistic le erau comparabile, cu totul altfel stăteau lucrurile în ceea ce privește intenția lor lăuntrică. Musil se afunda în demersul său, așa că orice libertate a gândirii îi era îngăduită, dar se simțea subordonat unui scop, orice i s-ar fi întâmplat, nu *renunța* niciodată la el ; avea un corp, pe care-l accepta, și rămânea atașat lumii prin acest corp. El observa jocul celorlalți care cutezau să scrie, deși el însuși scria, și întrezărea nimicnicia lor, pe care o condamna. El recunoștea disciplina, îndeosebi pe cea a științei, dar nu-și refuza nici alte aspecte ale ei, opera întreprinsă de el însemna și o *cucerire* ; el recâștiga un imperiu dispărut, dar nu gloria, protecția și vechimea acestuia, ceea ce el recâștiga reprezenta, pe plan spiritual,

toate ramificațiile drumurilor sale mai mari sau mai mici, o hartă de oameni.

Sonne însă nu voia nimic. Faptul că se ținea atât de înalt și drept era doar o aparență. Timpul în care se gândise la recâștigarea unei țări trecuse. Că întreprinsese, în acest scop, recucerirea unei limbi, n-am știut-o mult timp. Părea să nu se fi dăruit nici unei credințe, deși toate credințele îi stăteau la îndemână. Nu urmărea nici un scop și nu se măsura cu nimeni. Dar lua parte la proiectele celorlalți, le analiza și le critica, și chiar dacă măsura cu etaloanele cele mai înalte și nu putea fi de acord cu multe, poate cu cele mai multe, părerea lui nu se referea niciodată la cutezanță, ci la rezultat.

Se purta asemenea celui mai obiectiv dintre toți oamenii, dar nu pentru că lucrurile i-ar fi fost importante, ci pentru că nu voia nimic pentru sine. Mulți știu ce este altruismul și pe mulți egoismul pe care-l văd în jurul lor îi scârbește atât de mult, încât încearcă să se elibereze de el, dar în anii aceia vienezi n-am cunoscut decât un singur om, anume pe el, care să fie lipsit complet de egoism. Nici mai târziu n-am mai întâlnit vreunul ca el. Căci în acel timp, când înțelepciunile orientale găseau nenumărați adepți, când renunțarea la cele lumești devenea un fenomen de masă, era vorba întotdeauna și de o dușmănie împotriva *spiritului* așa cum se dezvoltase el în culturile europene. Totul era lichidat, dar mai ales *ascuțimea* spiritului era dezavuată ; o dată cu misiunea participării la lumea înconjurătoare, așa cum era ea, te fereai și de răspunderea pentru această lume. Nu te puteai simți vinovat pentru lucrurile cu care nu voiai să ai de-a face. „Atâta meritați” devenea o atitudine larg răspândită. Sonne renunțase la activitatea sa în lume ; de ce anume renunțase la a se mai osteni, nu știam. Dar *rămânea* în ea, legat cu toate gândurile sale de manifestările ei. Încrucișase brațele, dar nu-i întorcea spatele, până și în justețea echilibrată a vorbelor sale se simțea pasiunea pentru această lume și impresia mea era că numai de aceea nu făcea nimic, deoarece nu voia să nedreptățească pe nimeni.

Datorită lui Sonne am conștientizat pentru prima oară ce înseamnă integritatea unei persoane : ea se situează mai presus de orice discuție, își este propria stăpână, fără a-și dezvălui rațiunile și logica. Nici măcar eu însumi nu mi-am pus întrebări privitoare la persoana lui, mi-a rămas intangibil chiar și în gânduri. Vorbea despre multe lucruri și nu se zgârcea cu aprecierile când îi displăcea ceva. Dar eu nu căutam niciodată motivele cuvintelor sale, ele existau în sine, clar delimitate până și de originea lor. Asta devenise pe atunci, făcând abstracție de calitatea lor, un lucru foarte rar. Infestarea psihanalitică făcuse progrese, cât de mari anume am simțit-o eu însumi la Broch. La Broch mă deranja mai puțin decât la alții, oameni mai obișnuiți, căci simțurile sale erau – cum am spus-o deja – atât de deosebite, încât nici cele mai banale explicații, așa cum circulau pe atunci, nu i-ar fi lezat specificul. Însă, în general, lucrurile stăteau astfel încât, în acel timp, nu se putea aduce nimic în discuție fără să fi fost dezmințit imediat prin motive aflate la îndemâna oricui. Puțini erau cei ce păreau deranjați de această permanentă motivare, de inexprimabila plictiseală pe

care-o emana, de sterilitatea ce rezulta de aici. În lume se petreceau cele mai uimitoare lucruri, mereu proiectate pe același fundal pustiu de pe care se vorbea ; astfel explicate, ele nu mai erau uimitoare. Acolo unde trebuia să *intervină* gândirea, orăcăia un cor obraznic de broaște.

Opera lui Musil era lipsită complet de această infestare și, în discuțiile sale, lipsit de ea era și doctorul Sonne. Nu mă întreba nimic care să aibă tangență cu viața particulară. Din proprie inițiativă nu povestea nimic și mă feream de confesiuni. Aveam în fața ochilor exemplul demnității sale și mă comportam aidoma lui și, oricât de pasionante ar fi fost dezbaterile noastre, tot ce-l privea strict personal rămânea în afara lor. Inculpările, de care nu duceam lipsă, nu-i făceau nici o plăcere. Prevedea cele mai rele întâmplări, le exprima în modul cel mai exact, dar nu se bucura atunci când ele deveneau realitate. Răul rămânea rău pentru el, deși avusese dreptate. Recunoștea ca nimeni altul mersul lucrurilor. Eu m-aș fi sfiit să exprim toate grozăviile pe care el le știa deja de pe atunci. Se străduia să nu lase să se observe cât de mult îl chinuiau lucrurile pe care le prevedea. Se ferea să amenințe său să pedepsească pe cineva cu ele. Prudența sa față de auditor era conformă cu sensibilitatea acestuia, pe care o cunoștea. Nu oferea rețete, deși știa multe. Era atât de ferm, ca și când ar fi trebuit să pronunțe o sentință, dar printr-o simplă mișcare de mână știa să-l excludă pe cel din preajma lui de la o asemenea pronunțare. Tocmai de aceea, în loc de prudență, ar trebui să vorbesc de gingășia sa : împletirea acestei gingășii cu o severitate de neînduplecat a rămas, până în ziua de azi, o enigmă pentru mine.

Abia azi știu că n-aș fi reușit niciodată să mă desprind de Karl Kraus fără întâlnirile zilnice cu Sonne. Era același chip : câtă plăcere mi-ar face să pot reda prin fotografii (care, însă, nu există) o imagine vizuală despre similitudinea acestor chipuri. Dar concomitent mai exista și un alt chip, nu știu cum aș face plauzibil acest lucru, unul care îmi apăruse cu trei ani mai târziu decât cel al lui Karl Kraus, ca mască mortuară, cel al lui Pascal. Mânia se transformase aici în durere, și rămâi marcat de durerea pe care singur ți-o provoci. Întrepătrunderea celor două fețe, cea a zelosului profet și cea a martirului care are forța de a se implica în tot ce-i stă în putere unui spirit, fără să devină prin asta infatuat – această întrepătrundere m-a eliberat de stăpânirea zelosului, fără să-mi ia ceea ce primisem de la el, umplându-mă de respect pentru ceea ce-mi era inaccesibil : prin Pascal o presimțisem, prin Sonne o aveam în fața ochilor.

Sonne știa multe lucruri pe dinafară, în întregime, cum am mai spus-o, și putea cita orice pasaj din Biblie în ebraică, fără ezitări. Dar era rezervat cu unele acte mnemotehnice, ele nu deveneau niciodată evenimente. Îl cunoșteam de mai bine de un an înainte ca eu să fi adus obiecții la germana Bibliei traduse de Buber, iar el nu numai că a acceptat aceste obiecții, dar a și pătruns cu un mare număr de exemple în textul originar ebraic. După felul cum rostea și interpreta anumite pasaje scurte îmi căzu dintr-o dată vălul de pe ochi : mi-am dat seama că ar trebui să fie scriitor tocmai în această ebraică pe care mi-o prezenta.

Nu îndrăzneam să-l întreb ceva în legătură cu asta, căci, dacă el însuși evita o constatare, te fereai s-o zgândări. De data asta însă tactul meu n-a mers atât de departe, încât să nu-i întreb pe alții, care-l cunoscuseră de mai mulți ani. Am aflat – și suna de parcă de câtva timp ar fi devenit un secret – că el era unul din întemeietorii poeziei neoebraice.

La o vârstă foarte tânără, la 15 ani, ar fi scris, sub numele de Abraham ben Yitzchak, mai multe poezii în ebraică, după unii cunoscători ai ambelor limbi, comparabile cu cele ale lui Hölderlin. Poeziile ar fi fost puține, poate nici măcar douăsprezece formațiuni imnice, atât de desăvârșite, încât a fost amintit printre maeștrii limbii reînviate. Dar tot atunci a și încetat să mai scrie și nici o poezie de-a lui n-a mai ajuns să fie cunoscută publicului. Se credea că ar fi *renunțat* să mai scrie poezii. Nu vorbea niciodată despre asta ; ca despre atâtea lucruri, păstra și despre acesta o tăcere de mormânt.

Mă simțeam vinovat, deoarece aflasem acest lucru împotriva voinței sale, și o săptămână nu m-am dus la Café Museum. Devenise pentru mine un înțelept cum nu mai văzusem altul și ceea ce aflasem despre poeziile sale din tinerețe, oricât de prestigios ar suna, era ca o reducere a acestei imagini. Devenea mai mic, pentru că întreprinsese ceva. Avusese merite și mai mari, dar asta am aflat-o întâmplător și treptat. De la toate se abătuse și, deși nu-l definea nimic ce nu era la înălțimea unui maestru, asta nu-i satisfăcuse ezitările și renunțase din severe procese de conștiință. Dar a rămas, fără îndoială, un poet. În ce consta oare farmecul discursurilor sale, exactitatea și grația cu care-și găsea drumul printre cele mai dificile obiecte, fără să omită nimic din ceea ce era demn de luat în seamă (cu excepția persoanei sale), cântărind în modul cel mai exact ceea ce era de sesizat, fără a se contopi cu obiectul remarcat ? În ce consta înfrânarea groazei ce-o simțea, misterioasa pătrundere în toate vibrațiile celui căruia îi vorbea, gingășia menajamentului său ? Dar acum știam că fusese considerat poet și că se lepădase de această calitate, în timp ce eu mă aflam tocmai pe punctul de a o cuceri, întrucât n-o aveam încă. Mă rușinam că nu voiam să renunț la ea, mă rușinam că aflasem ce personalitate marcantă fusese cândva Sonne și cât de puțin era convins acum de acest lucru. Cum să-l înfrunt, fără a mă întreba de ce se subapreciază ? Mă detesta oare pentru că scrisul era atât de important pentru mine ? El nu citise nimic scris de mine, nu-mi apăruse nici o carte, mă putea cunoaște doar din convorbirile noastre, pe care le purta el aproape în întregime, iar eu doar parțial.

Era aproape insuportabil să nu-l văd, deoarece știam că la o anumită oră era acolo și privea, poate, spre ușa turnantă, să vadă dacă nu vin. Din zi în zi, simțeam tot mai mult că n-aș mai rezista fără el. Trebuia să-mi fac curaj, să mă vâr sub nasul lui, fără să vorbesc despre ceea ce știam deja, trebuia să reiau discuția unde o întrerupsesem ultima dată și să renunț atâta timp să-i cunosc părerea, până va apărea cartea pe care voiam s-o supun judecății lui și numai acestei judecăți.

Cunoșteam intensitatea obsesiilor, incisivitatea a ceea ce se repeta mereu, exersarea de mii de ori, care nu-și pierdea forța niciodată: tocmai prin asta acționa Karl Kraus asupra ta. Și aici stăteam împreună cu un bărbat care avea înfățișarea *lui*, care nu era mai puțin sever, dar era calm, căci nu era fanatic și nu voia să te copleșească. Era un spirit care nu disprețuia nimic, care-și împreuna forțele consacrându-se oricărui fel de experiență. Împărțirea lumii în bine și rău exista și pentru el; nu te lăsa niciodată în dubiu asupra unei categorii sau alteia, dându-ți libertatea deciziei și mai ales a reacției proprii. Nimic nu era atenuat sau înfrumusețat, totul era prezentat cu o claritate pe care, uluit și puțin rușinat, o simțeai ca un dar, pentru care nu ți se cerea nimic decât receptivitate.

Erai scutit de acuzații. Trebuie să-ți închipui cu ce forță acționaseră nesfârșitele acuzații ale lui Karl Kraus, cum pătrundeau și te acaparau și nu te mai părăseau niciodată (mai descopăr și azi în mine rănile ce mi le pricinuiseră, nu toate s-au cicatrizat), ele aveau deplina putere a poruncilor; și pentru că le recunoșteai aprioric și nu încercai niciodată să le ocolești, ar fi fost mai bine pentru tine dacă aceste acuzații ar fi fost investite cu urgența poruncilor; în acest caz, ele ar fi fost realizabile și n-ai mai fi rămas decât cu spinii, dar nici asta n-ar fi fost ușor. Așa cum erau însă zidite densele „propoziții-cetăți" ale lui Karl Kraus, ele te împovărau ca un tot greoi și inflexibil, era o încărcătură paralizantă ce-o purtai mereu cu tine și, deși mă eliberasem, în mare parte, de această greutate, prin obligația, impusă de munca în acel an la roman și, mai târziu, prin declanșarea dramei, tot mai exista pericolul ca luptele mele de eliberare să dea greș și să-și afle sfârșitul într-o gravă înrobire sufletească.

Eliberarea mi-a venit de la acest chip, care semăna atât de mult cu cel al asupritorului, dar care spunea totul *altfel,* mai complex, mai bogat, mai stufos. În loc de Shakespeare și Nestroy, mi-a dat Biblia, dar ea nu reprezenta o constrângere, ci *unul* din nenumăratele lui domenii, și era intactă, în forma ei originară. Dacă revenea în discuție, într-un context oarecare, mi se cita un pasaj mai lung, fără să-l înțeleg, iar îndată după aceea strălucita traducere a unui poet, motivată până în cele mai mici amănunte, pentru care m-ar fi invidiat o lume întreagă. Această traducere mi se oferea fără s-o solicit, o primeam în funcție de împrejurări și, desigur, prin citate mai primeam și altceva, multe din ele îmi erau cunoscute și, auzindu-le, nici n-aveam sentimentul că ele ar reprezenta adevărata esență a înțelepciunii și copilăriei vorbitorului. Abia atunci m-am apropiat cu adevărat de profeții din Biblie, pe care-i cunoscusem în urmă cu 15 ani prin tablourile lui Michelangelo; impresia acestor figuri a fost atât de extraordinară, încât ele mă ținuseră la distanță de profețiile lor. Acum le cunoșteam din gura *unui singur* bărbat, de parcă prin el ar fi vorbit toți profeții. Li se asemăna și totuși nu semăna cu ei; nu li se asemăna prin fanatism, ci prin chinul pentru ceea ce va urma, despre care vorbea cu mine, aparent fără emoții; lui îi lipsea, în tot cazul, acea emoție groaznică a profeților care vor să aibă dreptate chiar și atunci când prevestesc cele mai mari nenorociri. Sonne ar fi luptat până la ultima

suflare să nu aibă dreptate. Vedea războiul, pe care-l ura, îi vedea cursul. El știa cum ar mai putea fi împiedicat, și ce n-ar fi făcut să dezmintă groaznica profeție! Când ne-am despărțit, după o prietenie de patru ani, eu plecam în Anglia, el la Ierusalim, nu ne-am scris deloc, ceea ce îmi profețise el s-a întâmplat pas cu pas, până în cele mai mici amănunte. Sufeream de două ori de pe urma evenimentelor, deoarece trăiam ceea ce auzisem deja din gura lui. Le-am purtat atâta timp în mine și apoi, neîndurător, au devenit realitate.

Motivul pentru ținuta lui Sonne, mai mult decât dreaptă, puțin țeapănă în timpul mersului, l-am aflat mult mai târziu, abia după moartea sa. Tânăr fiind, a căzut de pe cal, în timp ce călărea; cred că era la Ierusalim, și a suferit o leziune la coloana vertebrală. Cum s-a vindecat, dacă trebuia să poarte și mai târziu ceva pentru sprijinirea coloanei, nu mai știu. Dar asta era cauza ținutei sale pe care unii o denumeau, printr-o exagerare poetică, „regală”.

Când îmi traducea Psalmii sau Pildele, mi se părea că era un poet regal. Faptul că tocmai acest bărbat, profet și poet în același timp, putea să dispară atât de desăvârșit încât, ascuns în dosul ziarelor, nu-l puteai observa, deși el percepea tot ce se întâmpla în jurul lui, această lipsă a unei culori, cum am putea-o numi, și faptul că trăia fără nici o pretenție, asta mi se părea uimitor la el.

Am reliefat *un* singur aspect al discuțiilor noastre de la Café Museum, cel biblic. Deoarece nu le enumăr aici pe celelalte, s-ar putea naște impresia că Sonne aparținea celor ce-și etalau originea evreiască. Dar, în realitate, era tocmai invers. Cuvântul „evreu” nu l-a folosit nici referitor la el, nici la mine. Era un cuvânt cu care nu-și bătea capul. Era nedemn de el, atât ca drept, cât ca și țintă a unei bande dușmănoase. Era pătruns de tradiție, fără însă a se făli cu ea. Minunățiile la care se pricepea ca nimeni altul, nu și le atribuia ca merit. Mi se părea că n-ar fi credincios. Stima pe care o avea pentru fiecare om îi interzicea să excludă, chiar și pe cel mai josnic, de la dreptul inalienabil de a aparține omenirii.

Era în multe privințe un model, de când l-am cunoscut n-a mai putut nimeni să-mi devină model. El era în felul în care trebuiau să fie modelele dacă doreau să aibă efect. El îmi apăru pe atunci, în urmă cu 50 de ani, intangibil, și intangibil mi-a rămas în memorie până azi.

În românește de ELENA VIOREL

Miloš Crnjanski (1893-1977) – cel mai important reprezentant al modernismului sârb, poet, prozator, memorialist, născut la Csongrád (Ungaria), într-o familie care număra printre membrii săi o serie de preoți și militari. În 1896, familia scriitorului se mută la Timișoara. Crnjanski va absolvi aici, în 1905, liceul piarist; din această epocă datează primele însemnări literare, sub semnul lui Maeterlinck și Rostand (o dramă și un roman, pierdute). După absolvire, scriitorul părăsește Timișoara, începând un lung pelerinaj care îl va purta prin toate țările Europei. Perioade mai lungi va petrece la Viena, unde face studii de filosofie, Rijeka, Zagreb, Belgrad, Berlin, Roma, Paris, Lisabona. În 1942 se stabilește la Londra, unde obținuse un post de funcționar diplomatic în cadrul Guvernului Regal Iugoslav din exil. În 1951 devine cetățean britanic, fără a renunța însă la cetățenia iugoslavă. Patru ani mai târziu se reîntoarce în patrie, stabilindu-se la Belgrad, unde se va stinge din viață, în vârstă de 85 de ani. Crnjanski a lăsat o operă profund novatoare. Cele mai importante cărți ale sale sunt: *Lirika Itake* (*Lirica Itacăi*), 1919, volum care reunește poezii scrise în timpul războiului, vehement atacat de critica tradiționalistă; *Pri□e o muškom* (*Povestiri despre virilitate*), 1920; *Dnevnik o □arnojevi□u* (*Jurnal despre □arnojević*), 1921, roman liric; *Seobe* (*Migrații*), 1929, roman de inspirație istorică, scris într-un stil de mare originalitate, care îi aduce consacrarea în literatura sârbă; *Seobe. Knjga Druga* (*Migrații, cartea a doua*), 1962; *Kod Hiperboreja* (*La Hiperborei*), 1966, roman care îl consacră drept unul din precursorii postmodernismului; *Roman o Londonu* (*Romanul Londrei*), 1971, care încheie în notă sumbră tema migrațiilor, a exilului. A mai scris : piese de teatru, jurnale de călătorie, memorii din perioada diplomației. (*Ioan Peianov*)

Miloš Crnjanski

Itaca[*]

5

Plecând la Viena, în toamna lui 1913, lăsasem la Belgrad o piesă de teatru, la Sarajevo o culegere de poezii, iar la Sremski Karlovci un roman.

Ce s-a întâmplat cu ele, m-am întrebat.

Luna rămăsese deasupra câmpiei mele, ca o seceră.

Timișoara, Rijeka, Ilan□a, Belgrad, toate astea se roteau deasupra mea ca într-un caleidoscop și, o dată cu ele, atâtea cărți citite, în germană, maghiară, italiană – sau cele rusești, traduse în sârbă.

Însemnările unui vânător, a lui Turgheniev, o aveam în tren, pe pernă. *Europa intrase deja în cel de-al patruzecilea an de pace*.

Vizitasem, cu ocazia unei excursii, o mină de sare, în Carpați, și asta a trezit în mine credința că există în lume ceva fantastic, care îmi scapă.

Nu-mi puteam închipui ce mă așteaptă la Viena.

La unchiul meu, Vasa Vujić, mai fusesem eu și înainte, în vacanțele de vară, dar de data asta am plecat capul, crezând că o să trebuiască să rămân la el pentru totdeauna. De aceea fugeam din casa lui ca să mă dau în scrânciobul acela care la Viena joacă rolul pe care îl are Turnul Eiffel la Paris. Îl privesc acum, hârbuit, în filmul despre Viena sub ocupație, al lui Orson Welles.

Mă ascundeam de unchiul meu și la circ, unde-mi plăcea tare mult. Mirosul acela de rumeguș încă îl port în amintire, dar mai mult, vârtejul gimnaștilor, la trapez.

Când femeia se azvârlea cu capul înainte, în hău, iar bărbatul o prindea de mâini strigând „hep”, asta îmi plăcea în mod deosebit: că totul se termina cu bine.

Modernist eram, se pare, încă de foarte devreme.

Însă, când s-a ajuns la înscrierea în Academia de Export, cum voia unchiul meu, eu m-am răzvrătit încă o dată. M-am dus să mă înscriu la Medicină. Speram să ajung medic – singura ocupație demnă de un poet. La care, unchiul meu m-a aruncat în stradă.

O vreme după aceea am avut viață grea la Viena.

În cele din urmă s-a revoltat și mama împotriva fratelui ei, și mi-a promis că o să mă țină ea cât timp o să stau la Viena.

M-am instalat atunci la o pensiune care dădea spre biserica fraților piariști și spre un liceu de fete (Frau von Thiess. Piaristen Gasse no. 54). La câțiva pași de aici se aflau și teatrul, în Josefstadt, și un mic restaurant, unde luau masa actorii și actrițele când rămâneau fără

---

* Miloš Crnjanski, *Lirika Itake i komentari*, Svetovi, Novi Sad, 1993 (fragmente).

bani – dar și birjarii, care așteptau să se sfârșească reprezentațiile teatrale. Și eu luam cina aici. Am întâlnit lume interesantă în acel restaurant.

Am cunoscut bine o parte a Vienei.

În aceeași pensiune locuia și un compatriot de-al meu, Miloš Birimac, care, spre deosebire de mine, se înscrisese la Academia de Export. Lunganul acesta, din Bašahida, ținea în casă o vieneză, profesoară de pian, și cântau împreună *Mondscheinsonate*. Eu mă țineam cu o profesoară de franceză, de la etajul superior, care îmi citea, în extaz, din Baudelaire. Când întorceam capul după vreo altă femeie din Viena, avea obiceiul să spună : „La charogne !”. Iar eu, în replică, vorba pe care, se zice, ar fi rostit-o Cambronne la Waterloo.

Era din Geneva și se numea Mariette Loriol.

Birimac era dintre acei Birimac care dăruiseră un armăsar de-al lor principelui Mihailo, cal care poate fi văzut și azi în monumentul de bronz al cneazului, la Belgrad. Cât s-a prins de Birimac *Mondscheinsonate*, atât s-a prins de mine gramatica franceză. Însă cu franțuzoaica aceea am scos-o bine la capăt, nu numai în privința lui Baudelaire, ci și a poeților francezi mai vechi. Când dă primăvara, mai zic și astăzi : „Avril, la grace...”.

Vinaver, dar și alți critici ai mei au scris că la Viena aș fi suferit influența poeților vienezi, Hugo von Hofmannsthal, Mombert și alții. Se poate. Habar n-am.

Știu doar că trăiam la Viena și că doream să mă mut la Paris.

Din nefericire, mi-am pierdut curând dorința de a studia medicina. Asta s-a datorat faptului că pe atunci era curent ca studenții din anii mari să-l ducă pe noul venit („balicul”) în pivnițele în care se făceau disecțiile și să-i vâre în mână un braț sau un picior sau niște intestine ale mortului. Să constate cum suportă cadavrele.

Să-mi petrec viața în duhoarea asta ? – m-am gândit.

Și m-am dus acolo unde se învăța revoluția franceză, Rusia și filosofia pură. Învățam istoria artelor și-mi perindam zilele prin muzee, care la acea dată erau celebre în toată lumea.

Eram un șturlubatic model al veacului meu.

Eram naiv, așa cum poeților numai – și ciocănitorilor – le șade bine.

La pâinea cea de toate zilele, la vreun câștig, nu mă gândeam. Aici, în spitalele din preajmă, învățase și Radi□ević cândva, și nu era departe nici spitalul în care zăcuse bolnav, și unde murise.

De aici provin, în cărțile mele, aluziile la Branko.

Începusem, pe atunci, să scriu *Masca*.

Speram că o să pot trăi o viață modestă, dar liberă, de literat. Aici m-am înșelat. „Speranța mea, ești oare numai spumă ?”, spune undeva Branko. Iar conțopistul Nikolj□e, din Belgrad : „Unul, Branko, să se prezinte numaidecât la poliție !”.

La începutul secolului XX, poporul meu mai trăia încă în secolul XIX. Partidele molfăiau ideologia lui Jovan Ristić, Svetozar Miletić, Star□ević, Natko Nodilo. Ținta acțiunilor noastre politice era, de obicei, o oarecare autonomie locală. Din moțăiala asta plăcută, austriacă,

ne-au trezit doar atentatorii, cu bombele și împușcăturile lor. Ei proveneau, toți, din așa-zisa talpă a țării.

Activitatea politică a studenților noștri la Viena era, pe atunci, condusă de Asociația studențească „Zorile". Ea se desfășura urmând instrucțiunile venite nu de la Belgrad, nu de la Zagreb, ci de la Praga. În general, conforme cu ideile lui Masaryk.

Nouă ni se cerea numai atât: să participăm la demonstrații, să cerem înființarea unei Universități pentru sloveni, la Triest. Cu ocazia acestor demonstrații, se ajungea și la încăierări. Lunganul de Birimac și cu mine ieșeam uneori în acest scop cu bâta sub palton, iar distinsa Frau von Thiess îmi cosea o perniță sub pălărie, din motive lesne de înțeles.

Că la Sarajevo cineva ar pregăti un atentat, noi despre asta nu aveam habar.

De Vidovdan, Asociația pregătise o mare adunare patriotică a sârbilor, croaților și slovenilor, în sala de la Staatpark. Seara urma să se țină un bal, la care fusese invitat și trimisul Regatului Sârb. Adunarea s-a ținut dimineața, dar balul nu a mai avut loc niciodată. Mie îmi fusese încredințată dificila și patriotica misiune de a începe, la primele acorduri ale dulcelui vals vienez, să învârt în jurul meu pe soția delegatului din Serbia. Chiar în momentul în care, la Sarajevo, bietul Princip apăsa cu sânge rece pe trăgaci, eu mă gândeam cum să-mi pun la punct fracul. În momentele mari, istorice, soarta îți distribuie rolul fără să te consulte.

Știrea că la Sarajevo a fost ucis moștenitorul tronului austriac a ajuns la noi, într-o însorită zi vieneză – încă de dimineața fără un norișor – abia după prânz. Am primit-o la cafeneaua noastră (Café Meinl), din preajma turnului Sf. Ștefan, în timpul partidei de biliard.

Interesant este că știrea ne-a fost transmisă, inițial, ca și cum la Sarajevo ar fi fost ucis moștenitorul tronului sârb. Ospătarii au colportat-o în această formă. Așa cică le-ar fi spus-o un popă de-al nostru, la telefon. Contrar celor ce se cred astăzi, vestea nu a produs nici un fel de consternare, nici printre noi, nici printre vienezi, iar muzica, la Viena, a cântat până seara. Abia târziu cineva s-a gândit să o oprească. Epoca valsurilor se terminase.

Consternare, printre vienezi, a produs abia sosirea sicrielor moștenitorului și al soției sale, baronesa Chotek (pe care Princip o ucisese din greșeală, țintind în guvernatorul Bosniei, Potiorek).

Toată gara era în negru.

Iar locomotiva a sosit cu ochii roșii.

Sicriul Erzherzogului era mult mai mare și cu mult mai multe coroane decât sicriul consoartei sale, care era *doar* o baronesă obișnuită. În Austria nu se aplica principiul egalității nici la Curte, nici între cei morți, și totul, până și sicriele, se măsura conform ceremonialului spaniol. În urechi îmi persistă încă, și aud ca în vis, târșâitul pașilor coloanei de generali austrieci, prezenți atunci la înmormântare. Înaintau în pas cadențat, legănându-se în ritmul marșului funebru al lui Chopin, purtând pe cap bicornurile împodobite cu pene verzi din coadă de cocoș. Se auzea tropotul cailor. Pretutindeni – liniște.

Sicriul lui Franz Ferdinand era acoperit cu steagul Habsburgilor, galben, cu vulturul negru bicefal, vechi de vreo două mii de ani. [...]

9

[...] Și totuși, a doua zi, la contravizită, dr. Dumić a descoperit că am plămânii bolnavi și, cum era mare disciplină în armata Austriei, doi medici mai tineri, unguri, au confirmat și ei acest diagnostic.

De aici, tuberculoza la eroul romanului meu *Jurnal despre □arnojević*.

La infirmeria diviziei au descoperit că osul nazal nu mi-era rupt și că plămânii mei sunt în perfectă ordine. În două-trei zile urma să mă întorc la regiment și să mă prezint la Janauschek.

Însă, în zilele acelea era așa un aflux de răniți la infirmerii, încât am fost încărcat într-un transport care s-a oprit abia la Brody.

De aici am dat de știre, telegrafic, la Ilan□a.

Se poate imagina perplexitatea mea când, după trei zile, am fost chemat la cancelaria spitalului, unde mi s-a comunicat că voi pleca de urgență la un spital din Viena. La spitalul mănăstirii „Fiicelor iubirii divine“ unde, mi-au zis, am o mătușă, călugăriță catolică. Eu stăteam drepți și credeam că înnebunisem. Totul însă era în regulă. Toate astea le aranjase Buca, cel mai mare comediant din lume.

Mama, după cum cititorul a avut deja ocazia să constate, avea un frate la Viena, care dorea să studiez la Academia de Export și care m-a azvârlit afară din casă când a auzit că mă înscrisesem în altă parte. Însă când mama a primit telegrama de la mine, s-a adresat, săraca, fratelui, și el s-a înbunat. A rugat-o pe soția sa, care era vieneză, să intervină pe lângă una dintre prințesele Windischgratz. Iar mătușa mea, vieneza, și-a adus aminte de verișoara mamei, care era într-adevăr călugăriță la o mănăstire din Viena.

Despre care, că ar exista pe lume, eu nu aveam nici cea mai mică bănuială.

Aceasta era o domnișoară Vujić, verișoară a mamei, care voise, în urmă cu mulți ani, să se mărite la Pan□evo. Dar nu i-au dat voie să meargă după acela pe care și-l alesese. Atunci ea s-a hotărât, ca Ofelia, să se înece, apoi s-a răzgândit și a intrat la mănăstire. Și pentru că mănăstiri de femei în vremea aceea nu erau în Serbia, și-a schimbat și confesiunea. S-a dus la o mănăstire catolică din Sarajevo, iar acum se afla în Viena. Pentru familia Vujić, la Pan□evo, era ca și moartă.

Dar, ca să mă mute la Viena, au căutat-o pe ea.

În Austria, conform unui anumit paragraf, fiecare familie avea dreptul, teoretic, să-și mute bolnavul sau rănitul ei în locul în care își avea reședința. Dar, în practică, pentru așa ceva era nevoie, ca pentru toate cele în Austria, de protecție. Treaba au rezolvat-o prințesa și călugărița.

Am apărut din nou, așadar, în noiembrie 1915, la Viena, dar nu la pensiunea mea, ci în fața porții mănăstirii de maici („Töchter der Göttlichen Liebe”), care era doar la parter mănăstire, iar sus, la etaj, era spital. M-a întâmpinat o călugăriță bătrână cu o pânză albă în jurul capului, ca o pescăriță olandeză; avea un cățeluș alb în poală, care lătra la mine; iar la brâu purta mătănii din boabe negre.

Mă sărută pe frunte și îmi mângâie obrazul.

Îmi spuse că și ea a fost Vujić, ca și mama, din Pan□evo.

Eu, atunci, mi-am zis că viața e poate doar o comedie, de Goldoni.

Mă întorsesem, deci, la Viena, iarăși, după un an de zile, dar aceasta nu mai era Viena de acum un an. Nu mai era în ea nici pensiunea mea, nici Universitatea, nici prietenul meu Birimac, nici stricata, vesela Mariette Loriol.

Distribuiam medicația doctorului, peste zi participam la preluarea răniților. La parter era plin de liliac alb, iar la etaj – cârje și proteze. Orga cânta sub noi; poate și deasupra noastră. În amintire, toate-mi vin de-a valma.

Seara mă puteam duce la unchiul, sau la teatre, sau oriunde, în zori, apăream în fața porților mănăstirii, era de-ajuns să strig „der Neffe" („nepotul") și ușile se deschideau.

În Galiția, văzusem războiul.

La Viena: cum un imperiu și o capitală se destramă. Viena era deja, în toamna lui 1915, un uriaș bordel.

În plin război, astfel, ședeam la teatre, mă legănam pe undele valsului, vizitam familiile cunoscuților, am văzut și mizeria umană crescând în inimile oamenilor. Corupție, prostituție, melancolie.

Pretutindeni, pe pereți, era expus un tablou: al bătrânului în uniformă de mareșal, cu favoriți care îl făceau să semene cu un iepure alb, al cărui fiu se sinucisese, pe a cărui soție o uciseseră, și care acum se ruga Domnului pentru Austria.

Existau aici două Viene. Una: sănătoasă, tânără, care pleca pe front, ca să se întoarcă în spitale, fără mâini, picioare sau capete. Cealaltă: bogată, știrbă, a hodorogilor, chiulăilor, care se împerechea acasă cu femeile rămase singure. Unii se duceau la moarte – cea mai bună parte a populației –, iar ceilalți – care se îmbogățeau pe seama lor – se roteau în continuare în acordurile valsului. Asta da selecție!

În viitoarele războaie, cel puțin, această inegalitate avea să dispară din eugenetica omenirii: *Toți vor fi egali sub bombe.*

Mătușa cerea de la mine, la Viena, un singur lucru. Iar acesta era ca duminica să primesc sfânta împărtășanie, la fel ca toți ceilalți pacienți. Când am protestat, ca nefiind catolic, ci pravoslavnic, ea mi-a spus că acum este război, că Dumnezeu este unul și că refuzul meu ar putea fi interpretat ca un scandal în biserică. Atunci am acceptat să întind limba, pe care-mi puneau hostia. Treaba era foarte ceremonioasă. Pe mine mă lăsa rece. [...]

La Viena, mama avea nu numai un frate și o verișoară, ci și un văr, pe maiorul Kosta Vujić, care era pe atunci adjutant al Curții Marțiale Supreme.

Acest Kosta era, peste zi, un adevărat Kir Janja, dar seara venea după mine, să mă scoată în oraș într-un fiacru cu niște roți de cauciuc. Eu frecventam la Viena vechile mele anturaje, compuse în cea mai mare parte din studenți și studente de la Universitate. Kosta cunoștea diferiți vienezi și vieneze din toate clasele, chiar și pe nepoata Hausmeisterului.

Pe la miezul nopții, așadar, începea să ne povestească.

Despre cei ce fuseseră condamnați la spânzurătoare.

Până în primăvara lui 1916, am cutreierat astfel Viena, ca o umbră, și cine știe cât timp aș mai fi hălăduit așa, în spatele frontului, dacă nu s-ar fi întâmplat ceea ce pe atunci se numea *vizită la cel mai înalt nivel.*

Prințese, erzherzogi, împărat, când făceau vizite la spitale trebuiau să vadă, ca în satele lui Potemkin, numai răniți cu medalii. Cei care erau găsiți fără medalii erau aruncați imediat din spital în spital, sau la regiment, sau pe front. Împăratul Carol avea, mai târziu, și tot în astfel de prilejuri, obiceiul să-l apuce pe rănit de medalie sau de nasturele de la bluză și să-l întrebe: „Unde ați obținut asta? Ați participat la lupte?".

Același lucru. Iarăși și iarăși. De mai multe ori.

În astfel de situații, mătușa mă ascundea: o dată la spitalele Salzburg, apoi la sanatoriul Grafenhoff (St. Johann), la 800 de metri de mănăstire, iar peste vară, în stațiunea lui Franz Josef, la Băile Ischl.

Aveam timp să scriu, dar de scris nu-mi ardea.

Însă, în toamna lui 1916, această camuflare n-a mai fost posibilă. Atunci, pentru a scăpa de front, mătușa mea a aranjat ca spitalul să mă declare temporar inapt și să mă trimită la muncă în spatele frontului. Și nici nu trebuie, poate, să spun că întâmplarea, cel mai mare comediant, a întors în așa fel lucrurile ca să fiu trimis exact acolo unde mă înhățase Austria, la 4 august 1914.

Am fost trimis la muncă, în Segedin, la Direcția de stat a căilor ferate, care se afla nu departe de poliție și vizavi de baia de aburi. În Direcție se afla și Comanda (secretă) a transporturilor militare, care dirija convoaiele militare dinspre și înspre front, spre Balcani și România. Nici nu e nevoie să menționez că serviciul era strict confidențial. Cititorul se întreabă, poate, cum de a fost posibil ca, după toate câte le-am povestit, să fiu trimis tocmai eu într-o astfel de slujbă. Răspunsul la această întrebare este următorul: așa era Austria.

Comandamentul ei superior (Armee Ober Kommando) avea inițialele AOK. Însă, deja din acea toamnă, toată armata austriacă, și ofițerii, și soldații, avea în obicei să spună că asta ar însemna de fapt: „Totul fără cap" („Alles ohne Kopf"). [...]

11

[...] La începutul lui iulie sunt din nou la Komoran.

Adjunctul regimentului nu mai este maiorul Tasch, ci un maior din Osijek, sârb, care poartă o medalie mare *de aur*, pentru curaj, cel mai înalt ordin care se poate obține pentru participarea la război. Îmi cercetează documentele și se amuză de excursia mea în Italia. Mă repartizează într-o unitate comandată de un prieten din Timișoara, cu care mă jucam în copilărie (Reiter Sandor).

Intru, deci, la acest căpitan și mă prezint, urlând, iar el chicotește și-mi spune că am mai crescut. Îmi întinde mâna. Zece ani nu ne mai văzuserăm. Zice că abia m-a recunoscut. Dar sunt binevenit. El merge la Piave, luna viitoare, așa că, dacă trebuie să murim, de ce să nu o facem împreună.

Cu toate că stau în fața lui în poziție de drepți, mi se pare că m-am întors în copilărie și că ne jucăm de-a soldații. Îmi amintește că, odată,

l-am pleznit. Iar eu, lui, că altădată, când veneam desculț cu pâinea de la brutar, mi-a ieșit cu biciul în cale și m-a silit să joc ca un titirez.

Tatăl lui era arhitect și construia case în cartierul Elisabetin din Timișoara. Noi, de pe schele, și încă de la etajul trei, săream în nisip. Odată m-am înțepat într-un cui ruginit, și el mi-a supt rana. Așa cum fac indienii din tribul Sioux. Avea două surori foarte frumoase, vestite pentru frumusețea lor în toată Timișoara, mult mai mari decât noi. Când își schimbau toaleta, să plece la plimbare, se uita la ele prin gaura cheii. Dintre toți prietenii noștri numai pe mine m-a lăsat să le spionez, alături de el, pe cele două domnișoare. [...]

La începutul lunii septembrie, anul 1918, sunt din nou repartizat, într-un batalion care pleca în Italia. În unitatea pe care o comanda prietenul meu din copilărie. Tot ceea ce, pe uniformele noastre, putea să sclipească în soare este acoperit cu un strat de vopsea gri.

Ne transformăm într-o grămadă cenușie, albăstrie, ca de praf.

Apoi, se apropie ziua plecării pe front și batalionul organizează un banchet, la restaurant, lângă podul de pe Dunăre, la care este invitată și casierița.

Luptele sunt deosebit de sângeroase în Italia și știm că mulți dintre noi n-o să ne mai întoarcem. Cântăm, sentimental. Pe casieriță au invitat-o pentru că, într-adevăr, slujise cu credință întregul batalion.

Se ajunge, apoi, la încăierare în bordel și comandantul localității ordonă o anchetă. Eu sunt chemat la adjutantură.

Acolo mi se spune să mă pregătesc, de urgență. Plec la Viena, într-un concediu de *trei luni*, pentru pregătirea examenelor, la Universitate. Eu iau poziția de drepți și cred că m-am țicnit. Dar totul e în regulă. Cuiva, la Viena, la Minister, i s-a luminat mintea, că nu-i drept ca toți chiulangiii să-și termine studiile și să-și aranjeze carierele, în timp ce studenții care au întrerupt se bat în război, și mor, și rămân în urmă. În luna august a acestui an, deci, Austria ia decizia ca toți studenții care au întrerupt cursurile și au luat parte la lupte să primească trei luni de concediu, ca să-și dea examenele.

Batalionul pleacă, deci, peste trei zile în Italia, *fără mine*.

Stau în fața restaurantului, lângă podul de pe Dunăre, și privesc cum tinerele femei aleargă după soții lor, iar copiii plâng. Regimentul 29 fusese mutat de la Becicherec la Komoran, să fie cât mai departe de ai săi, dar și cât mai departe de *efectivele verzi*, dezertorii ascunși prin porumbiște. Bietele femei, și părinții, veneau totuși să-i vadă pe-ai lor, pentru ultima dată, la Komoran. Pentru că dezertorii apăreau și la vagonare, batalionul mărșăluia spre gară flancat de un cordon de străjeri, cu baioneta la arm'.

Eu stau țeapăn și salut când trece unitatea din care până ieri am făcut parte și care pleacă, fără mine, în foc.

În față, pe calul care joacă, prietenul meu din copilărie.

Îmi strigă, zâmbind, ceva.

Trece peste pod.

Nu l-am mai văzut niciodată.

În românește de IOAN RADIN

Carolus Luigi Cergoly Serini, cum poate fi găsit numele complet al autorului în impozantul dicționar al scriitorilor triestini, s-a născut la Triest, în 1908, descinzând dintr-o familie nobilă ungaro-slavă. A încetat din viață în 1986. Poet, prozator, ziarist, a fost una dintre cele mai active prezențe în spațiul cultural din nordul Italiei. Lectura versurilor sale din anii ’30, „poezie mitteleuropeană în grai triestin”, a suscitat interesul, ba chiar entuziasmul lui Joyce. Apariția în volume este de dată relativ târzie. După câteva volume de versuri, între care *Il portolano di Carolus* (*Portolanul lui Carolus*), 1970, *Inter pocula. Poesie segrete triestine* (*Între pocale. Poezie secretă triestină*), 1974, *Ponterosso*, 1976, și *Latitudine nord. Tutte le poesie mitteleuropee in lesico triestino* (*Latitudinea nord. Toate poeziile mitteleuropene în grai triestin*), 1980, Cergoly intră în conștiința cititorilor și ca un remarcabil prozator.

După *Il complesso dell’ Imperatore* (*Complexul Împăratului*), Mondadori, Milano, 1979, urmează, la aceeași editură, *Fermo la in poltrona* (*Înfundat în fotoliu*), 1984, și *L’allegria di Thor* (*Bucuria lui Thor*), 1985. Primul roman, *Complexul Împăratului,* devine pentru Cergoly un spațiu recuperator al memoriei care se confesează: „Sunt triestin prin naștere, dar cosmopolit prin spirit.” Iar ultimul volum continuă același gest rememorativ al atmosferei imperiale, subintitulat „jurnal intim scris cu cerneală multicoloră de către baronul mitteleuropean Heinrich Edling von Boffa”.

Pentru cine dorește să înțeleagă de ce anume un segment important al literaturii italiene, datorat prioritar autorilor din Triest sau Goriția, aparține spațiului cultural al Europei Centrale, lectura romanelor lui Cergoly este imperios necesară. Ca și cea a lui Svevo, Slataper, Stuparich sau Tomizza. (*Afrodita Cionchin*)

Carolus L. Cergoly

Complexul Împăratului*

Ieremia, fiul lui Hilchia, din țara lui Veniamin. Căruia i-a vorbit cuvântul Domnului în al treisprezecelea an al domniei lui Iosia, fiul lui Amon.

Te-am cunoscut, spune Domnul, înainte ca tu să fi ieșit din pântece.

Te-am ținut la o parte și te-am făcut prooroc al neamurilor. Astăzi te pun peste neamuri și peste împărății ca să zidești și să sădești. Ah, ah, Doamne Dumnezeule, răspunde Ieremia, dar eu nu știu să vorbesc, căci sunt doar un copil. Ține seama de asta.

Iar Domnul i-a spus lui Ieremia: Încetează a mai spune că ești copil. Te vei duce oriunde te voi trimite, vei spune tot ceea ce îți voi porunci.

Iată „ieremiadele". Iată lamentările, șirul fără capăt al necazurilor. Eram atunci în puterea zeilor, iar astăzi – oameni pierduți.

Părinții noștri ne-au părăsit și s-au supus altor zei.

Iar voi, fiii, sunteți mai răi decât părinții voștri, și în fiecare dintre voi văd o inimă de piatră, și răutate văd.

Veți sfârși în deșert, locuind pământuri pustii și sărace.

Și duhul Celui-cu-multe-nume se mișca sau mai bine zis se purta deasupra pământurilor și apelor.

Cu multe nume? De ce cu atâtea?

Cel-cu-multe-nume: o sută douăzeci și șase are, și Odin, spune cartea de aur a *Eddei*, e primul dintre ele. Primul nume al primului zeu al acestui pământ.

Îi place să-și schimbe numele Celui-cu-multe-nume, și are o sută douăzeci și șase.

Părinte al veacurilor, Stăpân în cer, Dumnezeu al corbilor, înainte! – pentru încă o sută douăzeci și trei de nume.

Și regele Corb s-a așezat pe umărul stâng al actorului Henry Becque, spunând: Domnule, mi-ar face o deosebită plăcere ca supușii mei corbi să fie mai temeinic cunoscuți în dulcea Franță.

Henry Becque, gentilom perfect, naturalist veleitar și iubitor al păsărilor, i-a răspuns: Cu plăcere. Am să scriu ceva care să amintească posterității de supușii corbi ai regelui Corb.

---

* Carolus L. Cergoly, *Il complesso dell' Imperatore* (*Collages di fantasie e memorie di un mitteleuropeo*), A. Mondadori Editore, Milano, 1979 (fragmente).

Și a scris *Les corbeaux*, o comedie frumoasă și plină de naturalețe, de miros de iarbă și de mentă, de vânt iscat de aripi de corb, atât de izbutită încât vântul părea vânt adevărat și aripile de corb aripi adevărate.

Seara de 14 septembrie 1882 a fost o dată importantă pentru Comedia Franceză. Aplauze și Bravo, Bravo și sus cortina, jos cortina și domnul Becque cu însuși regele Corb pe umărul stâng, complimente și zâmbete, și mâini care aplaudau, mâini vârâte în mănuși din piele albă.

Și volănașele fluturau intens pe ciocurile corbilor : se născuse teatrul naturalist francez.

În vremea lui *A fost odată*, Cel-cu-multe-nume se numea Odin.

Era o epocă plină de neliniște.

Jos, în Olimp, și sus, în Walhalla, odihnindu-se pe nisipurile Saharei sub numele de Allah, ascuns în negură sub numele de Yahweh și, pe urmă, sălășuind printre norii din Europa sub numele sonor de Dumnezeu – iată-l pe Stăpânul nostru, purtând o curioasă pălărioară în formă de triunghi de aur (aur fals, spun gurile rele), împinsă înspre ceafă asemeni căciulilor de blană ale bărbaților îmbibați de alcool, cu gâtlejurile arse, dar mereu pregătiți să mai deșerte o sticlă.

Cel-cu-multe-nume spune prin pana lui Gershom Scholem : Dumnezeu este ca o materie foarte subtilă răspândită pretutindeni.

Dar și Paula, precupeața, care e dotată, desigur, cu mai puțină autoritate decât Cel-cu-multe-nume, strigă în piață : Câtă răutate și idioțenie există în rândul majorității absolute a parlamentului lumii.

Odin pleacă în vacanță, să se odihnească, la reședința sa regală din Asgard.

Din liră cântă el în odaia bucuriei, sorbind discursurile înțelepte ale lui Knauser, vărul lui Orion, ca pe o cupă cu hidromel.

Când se simte destins și odihnit, Cel-cu-multe-nume își amintește că e și zeul acvilelor și se transformă pe dată într-o acvilă cu două capete, pe care persoanele cultivate o denumesc acvila bicefală.

Și ca acvilă bicefală zboară el pe cerul Mitteleuropei, mai precis pe cerul Imperiului Austriac – proprietatea personală a vechii familii de Habsburg-Lorena.

Acest Imperiu sau, mai bine, această posesiune de familie este reprezentată pe hărțile geografice asemeni unui animal cu botul așezat pe inima vechii Europe.

Și domnul Cu-multe-nume, preschimbat în acvilă bicefală, aterizează ușor pe câmpia de la Schönbrunn, la 18 august 1830.

Și spune : Tu vei fi împărat pentru că eu vreau asta.

Pentru că eu te-am cunoscut încă înainte ca spada tatălui tău Franz Carol să iasă din teaca mamei tale Sofia. Înainte ca, ieșind, să se odihnească în poziția sa naturală.

Nu numai împărat te fac, continuă Cel-cu-multe-nume, ci și rege al Ungariei și al Lodomeriei din Iliria, și al Ierusalimului, orașul sfânt al lui Allah, al lui Yahweh și al tânărului Zeu Iosua sau Christos.

Nume, nume. Dar sub toate se găsește întotdeauna Cel-cu-multe--nume.

Și Franz-Josef ieși din pântece și bubuiră tunurile și bătură clopotele, trâmbițele anunțară cele mai frumoase marșuri și minunate focuri de artificii luminară cerul Imperiului, și popoarele cântară în multele limbi ale Imperiului : Ține, Doamne, Bătrânul Regat al Austriei și pe Împăratul Nostru și Bog o□uvai Bog oh ràmi, și apoi toți, în Weltsprache : Gott erhalte Gott beschütze unsern Kaiser unser Land.

În leagăn stătea Porfirogenetul, pe salteaua plină cu fulgi de heruvimi, și în jur, nori din dantelă de Idria și Burano, de Flandra și Dalmația.

Și din nou vocea Celui-cu-multe-nume, preschimbat în Iosua, născut din Maria : Tu vei fi cel mai iubit împărat din lume !

Ochii tăi vor fi albaștri ca Adriatica, mâinile tale vor fi albe ca pietrele dolomite, degetele tale lungi și subțiri asemeni celor ale cântărețului din liră David Irlandezul.

Și după ce vor trece multe primăveri, și după ce vor trece toamne și ierni, te voi numi Apostolic, ca să fii la fel ca Apostolii din Evanghelie.

Dar să te ții departe de mincinosul Matei, Apostolul, de evreul Josephus Flavius, și mai ales de scornelile lor.

Minciună cruntă au spus despre marele Irod și despre uciderea pruncilor. Nici una dintre aceste fapte nu se verifică istoric. Și nici Salomeea cea cu șapte voaluri nu are nici o legătură cu marele Irod, ci cu un altul, neînsemnat.

Oscar Wilde a prelungit această minciună într-o formă poetică. O minciună poetică poate fi însă iertată. Ca și ăst fel de mincinoși. *The liars yes, mister Jones*.

Și vocea se stinse, vocea Celui-cu-multe-nume, Celui ascuns pentru totdeauna în negură.

În leagănul său moale ca fulgii aripilor de heruvimi, în leagănul dantelat și parfumat ca trandafirul de Saron sau ca și crinii din vale, Porfirogenetul își dădu drumul pe el.

Cel mai frumos împărat din lume scânci. Baroana Luisa Stürmfeld, ce-i era dădacă, îl schimbă și îl sărută, iar el adormi liniștit în soarele de august ca un diamant mare – Gloriette de Schönbrunn. Și prin munți și păduri, pe plaje marine și fluviale, se auziră voci purtând periculoase uneltiri.

Erau voci care strigau : Cărați-vă, sfârșitul e aproape !

Voci periculoase punând la cale schimbări.

Schimbări în cele cincizeci și una de familii princiare ale căror proprietăți erau evaluate la 456 milioane de forinți, schimbări în cele șaptezeci și nouă de familii de conți și în cele patruzeci și patru de familii de baroni, care reprezentau 129 milioane de forinți. Nu întindeți prea mult coarda. Dar principii o întindeau deja prea mult, și o întindeau și conții, și baronii, și preoții, mai ales cei cu pălării cu ciucuri și boruri, cu inele ce primiseră binecuvântarea și în care erau montate moaște sfinte care așteptau buzele credincioșilor. Și vocile

uneltitoare și periculoase purtau argumente din ce în ce mai puternice. Vocile țăranilor: gata cu dijma pentru Biserică, gata cu supunerea totală și respectul față de stăpâni.

Țărani în continuare, dar țărani eliberați de sărăcia „cronică”.

Și din ce în ce mai răsunătoare erau vocile celor care unelteau. O mișcare de mase umplu străzile Imperiului. Și vocile erau din ce în ce mai clare, mai sonore, mai puternice, mai curajoase, mai decise pentru schimbare.

Dacă lucrurile rămân așa, ne prăbușim.

Și iarăși, voci de meșteșugari, de mici negustori, de funcționari, de muncitori.

Și pe lângă voci, pașii răsunând furioși, ai celor care demonstrau în lungi cortegii asemănătoare cu niște șerpi uriași.

Schimbare, schimbare. Schimbare strigată cu pasiune, pasiune întotdeauna periculoasă pentru că ea duce la fanatism, iar fanatismul mai departe, la revoluție.

Dar acest lucru nu aveau cum îl ști domnii principi, domnii conți sau domnii baroni, și nici domnii bancheri, cei din urmă prea concentrați asupra *Briefadel*-urilor, adică asupra ordinelor imperiale prin care erau ridicați la rangul de nobili. Și nu o știa nici Împăratul, total dedicat concepției sale despre existența veșnică a domeniilor sale ereditare. O intuia, o presimțea însă jandarmul Milanovici și, de asemenea, jandarmul Tonut, împreună cu toată jandarmeria imperială și regală cu coifurile ei de culoare galbenă, pe care era așezată acvila bicefală, plină de sclipiri de aur și alamă.

Ja hat, ja hat, spunea Milanovici, nu aduce nimic bun această schimbare care nu vrea să schimbe.

Și continua să se întâlnească cu colegul său Tonut pe străzile Imperiului pentru semnarea carnetului de inspecție. Și Tonut spunea și el: Ja hat, ja hat, acum începe nebunia popoarelor.

Ja hat, ja hat. Dar nici unul dintre ei nu știa ce putea să însemne asta.

Și iată mărșăluind pe partea stângă a străzilor Imperiului lungi șiruri de bărbați, femei și copii, fiecare cu o garoafă roșie în mână, roșie ca limba unui balaur mic, cu aripi mici, cu coada mică.

Și mărșăluiau pe străzile Imperiului. Pretutindeni: pe drumuri de țară, pe străzile din piatră ale orașelor. Și întotdeauna cu o garoafă roșie ca scut, ca steag și, din când în când, ca armă.

Și, din acea zi, lungul convoi al schimbării și al garoafelor roșii a continuat să mărșăluiască pe toate trotuarele stângi ale orașelor imperiale.

Viena, Praga, Zagreb, Graz, Liubliana, Triest, Fiume, Pola, Trento, Salzburg și, mai departe, în orașele din Bucovina și Galiția, ca să nu mai vorbim de cele din Bosnia-Herțegovina și din Transilvania.

Și au ajuns la Viena, orașul liedurilor, orașul viorilor.

Tot pe trotuarul stâng, purtând cu ei garoafele roșii. Cum treceau pe eleganta Kärtnerstrasse îndreptându-se către Prater, unde pomii dau încă în floare, puteai să crezi că sunt chiar domnii de pe Ring.

Bărbații și femeile cântau cântece nemaiauzite, iar copiii pe cele învățate la școală: *Fericită e vremea copilăriei, Păsărelele cântă minunat în pădure* și, în dialectul vienez pe care îl vorbeau în familie, *Mei Muatteri war a Weanerin.*

Gardienii priveau cu uimire amestecată cu puțină teamă spre magnații din trăsurile cu blazoane sau din trăsurile fără blazoane, spre oficialități și spre consilierii Curții, spre veteranii purtând haine de un albastru intens, puțin decolorat, și pălării împodobite cu pene.

Chiar și domnul Franz Plener, proprietar al Vopsitoriei și Călcătoriei, cu un magazin premiat pe Mariahilferstrasse, privea, dacă nu îngrozit, cel puțin cu teamă aceste șiruri de bărbați, femei și copii care treceau cu garoafele roșii în mână. Și cântând.

Printre primii, iată-l pe Viktor Adler ținând câte două garoafe în fiecare mână, pentru că era un om care știa să spună ceea ce pe alții nu-i ducea mintea, știa ce vroiau să schimbe, și mai era ceva: el nu era numai domnul Viktor Adler, ci: domnul doctor Viktor Adler.

Iar Împăratul? Nu știa, și nici nu putea să știe, pentru că nu era de căderea Împăratului să se intereseze de ceea ce se petrece pe străzile domeniilor sale ereditare; pentru că întotdeauna în spatele biroului său se afla spiritul lui Clement Metternich și trupurile masive ale generalilor și ale mareșalilor, și ale aghiotanților, și ale consilierilor de Curte, și toți visau – fără a le dori cu adevărat – declarații de război și războaie-genocid, iar asta numai pentru câteva medalii strălucitoare și frumoase în plus.

Războaie nu, războaie nu, răspundea Sublimul Stăpân.

Eu știu ce e războiul. L-am văzut la Solferino.

Gândiți-vă mai degrabă, domnii mei, la muncile de toamnă și la paradele de primăvară. Gândiți-vă la Wiener Spezialitäten și la traiul elegant în Viena mea.

Specialitățile vieneze erau bomboanele de ciocolată sau salzstangel-ul, gulașul, vițelul pane, Wienerschnitzel-ul și pâinea de secară.

Doctorul Viktor Adler și-a câștigat cu prisosință meritul de a ține în mână patru garoafe roșii. Garoafa roșie îl ajuta să prezinte lucrurile, să le explice, să facă lumină acolo unde era nevoie, și toți cei care aveau în mână o garoafă roșie înțelegeau numaidecât ce înseamnă să ai în mână o garoafă roșie. Bărbaților, femeilor, până și copiilor, doctorul Adler le spunea: Spune-mi ce mănânci ca să-ți spun cine ești.

Și mai spunea: Cine nu muncește nu mănâncă. Și mai spunea că un soare nou va răsări nu peste multă vreme, un soare al bunătății și al dreptății, soarele unui viitor strălucit.

Un soare pe care văzându-l, te vei simți înălțat de heruvimi.

Cu fiecare zi garoafele roșii se înmulțeau înfricoșător. Domnii cu blazoane și cei fără blazoane începură să simtă o anumită stânjeneală în fața mulțimii, apoi o anumită nesiguranță, și teamă, și groază.

Și le era teamă și negustorilor, și berarilor, și domnișoarei Erika Faidutti, creatoare de modă, și domnișoarei Wanda, și asociatei sale, Elisabeta, proprietare ale Cafenelei și Cofetăriei „La Tava de Argint".

A schimba, a schimba, acest verb activ, prea activ poate, devenea din ce în ce mai înfricoșător.

A schimba, a muta, a transforma.

Schimbarea velelor, schimbarea trenului, schimbarea vremii.

Dar ce să schimbe, se întreba doctorul Borkowsky, prim chirurg la Allgemeines Krankenhaus din Viena?

Velele, trenul, vremea?

Timpurile, timpurile. [...]

Reacțiunea, garoafele albe, începu să mărșăluiască pe trotuarele din dreapta. Încetul cu încetul, ea ajunse la o poziție foarte puțin tolerantă, și asta mai ales datorită discursurilor baronului Vogelsang, protestant de origine prusacă.

Și: Cine nu e cu noi e împotriva noastră; și: Diavolii roșii nu îi vor înlătura pe îngerii albi; dacă vor încerca, îi vom ucide fără milă.

Mentalitate obscurantistă de nebuni, de indivizi violenți, de fanatici. Din spatele biroului său transee, Împăratul ascultă, apoi poftește pe cineva să iasă. Apoi semnează ce trebuie să semneze, cu o mișcare pe care numai stiloul cu peniță Adler poate să o facă fină și elegantă. Apoi reîncepe să studieze schimbările pe care le cer popoarele sale și e gata să accepte orice cu condiția ca totul să rămână ca înainte.

Totul pentru popor, spune, dar nimic de la popor; și, pentru a face fericit poporul vienez, înființează un detașament de jandarmi imperiali și organizează, la aniversarea sa, o frumoasă paradă militară, iar seara, focuri de artificii și stele căzătoare ce par să ardă în cer.

Și toate acestea pentru fericirea poporului vienez.

Ține, Doamne, Bătrânul Regat al Austriei și pe Împăratul Nostru.

Ah, frumoasele cuvinte ale imnului imperial pe care poetul Haschka le-a așternut pe hârtie, iar maestrul Haydn le-a transpus pe portativ.

Pentru a compune imnul Habsburgilor, Haydn și-a plecat urechea spre douăzeci și trei de surse muzicale, de la Pater Noster, până la un cântec croat pe care preailustrul maestru îl auzise în Eisenstadt.

Imn solemn, imn demn de o casă imperială, și regală, și apostolică. Imnul i-a plăcut atât de mult unei rude a Împăratului, încât i-a dăruit maestrului Haydn o frumoasă tabacheră de aur cu portretul acestuia. Inspirația Eisenstadt-ului.

În amintirea acestui oraș, Împăratul consimți să se emoționeze cinci minute, deși eticheta de la Curte, inspirată de cea spaniolă, prevedea pentru aceste momente nu mai mult de patru.

Ideea ca toate trupele din Imperiul lui să cânte spre desfătarea, mai mult, spre bucuria bravelor și bunelor sale popoare îl încânta. Totul pentru popor, dar nimic de la popor.

Și, mental, Împăratul silabisi cele cinci vocale de aur A.E.I.O.U. *Austriae Est Imperare Orbi Universo*.

[...] Își va putea împlini Mitteleuropa propria evoluție după destrămarea Imperiului Austriac? Dacă răspunsul va fi pozitiv, se va putea adeveri anticul motto al Habsburgilor: *Austriae Erit In Orbi Ultima*.

În românește de AFRODITA CIONCHIN

Božidar S. Nikolajević (1877-1947). Fiu al unui reputat om politic sârb, studiază istoria artelor la Viena, apoi la München, Berlin, Heidelberg. Este fondatorul criticii de artă profesioniste din Serbia, ministru al culturii, director de muzeu, corespondent de presă, atașat cultural la Viena. Autor al unor prestigioase studii consacrate artei bizantine sau celei bisericești sârbe.

Deși își datorează notorietatea scriitoricească celor 12 piese de teatru, debutează ca poet, în 1898, cu volumul *Lirske pesme 1894-1898* (*Poeme lirice 1894-1898*). Ceea ce suscită însă și astăzi interesul cititorului sunt cele două importante lucrări de memorialistică, de o mare bogăție a informațiilor, extinse pe o amplă suprafață (cultură, literatură, politică, istoria masoneriei etc.) : una consacrată memoriei tatălui său, *Svetomir Nikolajević i Radikalna Partija* (*Partidul radical și Svetomir Nikolajević*) (1938) și *Iz minulih dana* (*Din vremi apuse*), un jurnal rămas neterminat. Fragmentul care urmează este extras din acest volum confesiv și se concentrează asupra reconstituirii atmosferei vieneze de la începutul veacului nostru, din perspectiva anilor în care a fost redactat (1931-1935). (*Ioan Peianov*)

Božidar S. Nikolajević

Viața e vis*

După doi ani jumate petrecuți la München, am sosit la Viena chiar în ajunul noului an 1931. Venisem cu acceleratul de noapte, prin Salzburg. Era o dimineață geroasă de iarnă, invadată de zăpadă, care trebuie că troienise fără oprire în noaptea aceea străzile și piețele vieneze. Priveam din automobil cum cei din urmă oaspeți, bine dispuși, părăsesc localurile și se îndreaptă cu pas nesigur spre casă, după sărbătorirea voioasă a *Silvester*-ului.

Așa, albă, în întregime acoperită de zăpada proaspătă, neatinsă, Viena îmi părea și acum la fel de frumoasă, primitoare și intimă ca și aceea în care îmi petrecusem primele două semestre școlare (1895-1896). Îmi mai stăruie încă plăcut în amintire, cu toate că în cei patru ani și jumătate în acest oraș am avut destule necazuri, fiind chiar în situația de a fi expulzat din Austria pe motive politice. Cu toate acestea, m-am străduit mereu să-mi deslușesc această ciudată atracție pe care Viena a exercitat-o asupra mea, chiar și după căderea Imperiului Habsburgic.

Încetând să mai fie k.u.k. Residenz und Hauptstadt, Viena postbelică devenise un teren al deselor răzmerițe, demonstrații și atentate, refugiu și adăpost pentru diverși emigranți, teroriști, revoluționari. Pe de altă parte, domnea aici mizeria cea mai de jos. Cerșetorii se înmulțiseră incredibil : cu ochii mei i-am văzut cum stau desculți în zăpadă, cerșind în genunchi milostenia, cu palma întinsă. Într-una din zilele acelea geroase, mă îngrozisem văzând la colțul străzii o cerșetoare cu copilul, pe jumătate gol, în brațe. Mai târziu mi se explicase că, fără îndoială, acel copil fusese închiriat pentru cerșit ! Cerșetorii vienezi editau un ziar al lor special, litografiat, în care publicau anunțuri de închiriere a locurilor de cerșit, a efectelor – cârje, cârpe, zdrențe – și chiar a copiilor...

Și totuși, când vine vorba de Viena, toată lumea o pomenește cu plăcere. Ea captează simpatiile tuturor, indiferent de culoarea politică. În timpul Habsburgilor, erau numeroși aceia care, politic, disociau Viena de Austria – pe aceasta din urmă o urau, dar îi vizitau bucuros capitala. Cel mai bun exemplu suntem chiar noi, cei din Serbia antebelică : nici austrofobii cei mai înverșunați nu erau, în inima lor, împotriva Vienei. Este o atitudine paradoxală și e greu de spus de unde provine și în ce constă. Fără a încerca o analiză detaliată, îmi exprim, deocamdată, convingerea că și acest fenomen a mai prelungit puțin veacul monarhiei bicefale. Spre fericirea ei („Felix Austria”), aproape

---

* Božidar S. Nikolajević, *Iz minulih dana. Se□anja i dokumenti*, Srpska Akademija, Beograd, 1986 (fragment).

toți trimișii străini se îndrăgosteau de Vindobona și, aproape de regulă, plecau de aici cu inima frântă. Se știe, de pildă, că mulți diplomați ruși, în ciuda tranșantei deosebiri dintre spiritul și mentalitatea ruse și austriece, deveneau, sub înrâurirea atmosferei vieneze, austrofili înflăcărați. Trimisul rus Novikov se convertise chiar în slavofob. În anii șaptezeci el se angajase energic pentru ca Austro-Ungaria să obțină mandat pentru ocuparea Bosniei și Herțegovinei. Ambasadorii Rusiei, cneazul Lobanov-Rostovski și contele Kapnist, au contribuit ca, în anii nouăzeci, să se ajungă la cea mai strânsă colaborare ruso-austriacă în problemele balcanice („împărțirea sferelor"). În vara anului 1896, țarul Nikolai al II-lea face o vizită Kaiserului, iar acesta îi întoarce vizita în primăvara lui 1897. Cu această ocazie, miniștrii de externe rus și austriac – Muraviev și Goluchowski – au elaborat acordul referitor la Balcani („pământ nesigur"). Atunci a fost decisă și anexarea Bosniei și Herțegovinei. Cât despre înțelegerea de la Mürzsteg, de la 7 octombrie 1903, încheiată „în vederea reformelor și pacificării macedonenilor", ea a fost parafată sub mandatul lui Kapnist (Lamsdorff – Goluchowski). Abia în ultimul timp s-a aflat că această înțelegere ruso-austriacă, scoțând efectiv la mezat pielea popoarelor balcanice, conținea și o *anexă secretă*. Conform punctului doi al acestei anexe, Austro-Ungaria urma să ocupe orașul Skopje, în cazul că Serbia ar fi încercat să se răzbune pentru Kosovo. Domniile lor imperiale nu gândeau atunci nici în vis că foarte curând Serbia va merge chiar mai departe de Kosovo și se va învrednici să-și asume o *misiune piemonteză* în sudul slav.

Am enumerat aceste fapte istorice numai pentru a sublinia puterea de seducție și asimilare a Vienei. Cred că în aceasta ar trebui căutată, într-o oarecare măsură, și explicația unor evenimente din Serbia și Iugoslavia. N-am să mă opresc prea mult la înrâurirea politică și culturală a Austriei, care a fost, oricum, uriașă. Va fi suficient să atrag atenția asupra faptului că însuși Karadjordje, înainte de revoluție, fusese subofițer în armata austriacă și că – după cum o pune în evidență contribuția istoriografică a lui Alexa Ivić – legăturile sale și ale răsculaților lui cu Austria erau strânse. Aceste legături le perpetuează Alexandar Karadjordjević : în timpul Revoluției maghiare din 1848, el se pune necondiționat la dispoziția Vienei chesaro-crăiești și, prin mijlocirea lui Kni□anin, participă la apărarea activă a Habsburgilor de maghiari.

În ce privește influența culturală a Austriei, aceasta poate fi apreciată în mod corect dacă nu se scapă din vedere că activitatea reformatoare a lui Vuk Karadjić a fost indisolubil legată de Viena spirituală a epocii.

Prezența austriacă a fost dominantă îndeosebi în furtunoasa epocă a frământărilor și europenizării Serbiei, în anii optzeci. Raporturile regelui Milan cu Viena, de pildă, au fost încărcate de romantism politic. În viața primului rege sârb de după Kosovo, Viena a jucat un rol care, prin întorsăturile și aventurile de-un dramatism de-a dreptul cinematografic, o face atrăgătoare atât pentru poet, cât și pentru istoric. Dinastia Obrenović fusese adepta probată a Austriei : de dragul acesteia, Obrenovićii s-au aflat uneori în divergență cu propriul popor. Alexandar Obrenović, la drept vorbind, n-a fost un austrofil, în schimb

fusese tatăl lui, Milan, care, prin politica sa austrofilă, încerca să mențină prestigiul și rangul micii Serbii de atunci. Totuși, aceasta n-a împiedicat Austria să rămână indiferentă atunci când a fost ucis unicul moștenitor al lui Milan, deși fusese la curent cu întâlnirile conjuraților din primăvara lui 1903, de la cafeneaua vieneză „Imperial”. Ziarul vienez „Fremdenblatt” scria că pentru Austria este indiferent cine va domni în Serbia ; ea pretinde guvernului Serbiei un singur lucru, iar acesta este : o atitudine corectă și amicală...

Ce este Viena ?... Orașul măreț, colorat în tonuri senine, construit pe „frumoasa Dunăre albastră”. În fapt, Dunărea nu este nici frumoasă, și nici albastră, însă este un fluviu cosmopolit : el unește popoarele așa cum valsul lui Strauss unește perechile în unduitoare și exaltate acorduri. Aceasta este Viena : o cultură veche, *a fiecăruia și a nimănui* – nici slavă, nici latină, întrucâtva germană –, un melanj unde fiecare poate să se regăsească. Capitală a *chesaro-mozaicului* pestriț, ale cărui pietricele divers colorate le-au potrivit de-a lungul veacurilor popoarele narcotizate de hașișul și moscul tradițiilor habsburgice.

Credulitate și necredință. Supusul credea, chesarul însă îi trăda credința. Aici se ascunde inima capitalei habsburgice. Palacký, istoric și patriot ceh, exclamă, în revoluționarul an patruzeci și opt : dacă Austria n-ar exista, ea ar trebui inventată !... Fuseseră, înainte de război, politicieni și patrioți cehi de seamă – într-o vreme însuși Masaryk și Kramarž – care, cu toate decepțiile, au păstrat credința într-o Monarhie echitabilă. Cu aceeași credință se cânta și prin părțile noastre : „Oricând luminatul Împărat i-o cere, în moarte sare mândru grănicer !”... Oare nu conțin aceste versuri un întreg capitol de istorie sud-slavă ? Nu provin aceste versuri din același izvor din care se trag și tragediile grofilor din Celje, Zrinjski și Frankopan, contele Djordje Branković, Pera Segedinac, Alexa Nenadović, Eugen Kvaternik – ca și soarta năprasnică a ultimilor despoți, voievozi și patriarhi sârbi care, în luptă cu chesarul de la Viena pentru câteva drepturi elementare, au trebuit să bea până la fund paharul de cucută ?

Mozaicul cultural imperial s-a dispersat, s-a împrăștiat, dar a rămas partea lui centrală, cea mai pestriță și cea mai frumoasă. A rămas martorul de veacuri al evenimentelor istorice, al vechilor și marilor tradiții cultural-politice – Viena, în care au cântat Mozart și Haydn și unde au venit pe lume simfoniile lui Beethoven... Oamenii sunt din carne și sânge, dar la Viena muzica îi domesticește. Muzica îi umple de uitare și de iertare. Oare nu este și aceasta una din cauzele pentru care păcatele istorice ale Austriei Habsburgice au fost ușor și repede uitate ?

Viena avea, ca să mă exprim astfel, însușirea cosmopolită de *a persuada*. Aici te puteai lăsa legănat de *Valurile mării și ale iubirii*, de Grillparzer, un Calderon al Vienei, sau te puteai exalta de romantismul repertoriului șarmant al lui Raimund, te puteai preda reveriilor o dată cu serenadele lui Schubert (*Liedul dorinței*) despre cârlionții mătăsoși ai frumoaselor doamne din Epoca Biedermeier. Biedermeierul este o specialitate vieneză, dar el a înflorit și în alte regate-moștenitoare ale Habsburgilor. A ajuns și prin părțile noastre : Branko Radi□ević, Bogoboj Atanacković, pictorii Avramović, Pavle Simić,

Nikola Alexić și atâția alții, până la Veljko Petrović, reprezentant al beletristicii sârbe... Viața e vis – *Der Traum, ein Leben* –, iar la Viena se putea visa frumos.

Italienii calificau Viena drept *nobile e ospidale*. Viena stârnea și entuziasmul francezilor. Îmi aduc aminte că ziarele vieneze scriau că Beaumarchais și contele Chambrin, ambasadori postbelici ai Franței, și-au deplâns „despărțirea de Viena". Autorul acestor rânduri, ca atașat de presă al Iugoslaviei, n-a apucat, cu toată bunăvoința, să verse o lacrimă în amintirea Vienei, deoarece autoritățile austriece l-au îndepărtat, pe cel mai scurt drum – „per Schub" –, de pe teritoriul lor. Și asta numai pentru că scrisese că slovenilor din Carinthia nu le merge prea bine... Dar să ne întoarcem la subiect. Spiritualitatea și cultura Vienei sunt în bună măsură pătrunse de componentele slavă și latină. Aceste interferențe sau – s-ar putea spune – *internaționalismul cultural* au făcut ca Viena să ocupe un loc cu totul aparte între centrele culturale ale Europei. Ea poartă o marcă întru totul specifică. Modelul vienez marchează un fenomen distinct în poezie și arte, în primul rând în muzică (Schubert, Lanner, Marschner). În acest domeniu, elementul vienez realizează, estetic-afectiv, cea mai deplină, cea mai adecvată expresie a sa, care nu e lipsită de trăsături germane, dar nici nu poate fi socotită un produs al acestui tip de imaginație.

Francezii au prevăzut corect că, dacă Viena își pierde autonomia, aceasta va fi o pierdere nu numai pentru ea, ci și pentru gândirea și chiar pacea lumii. La fel de adevărat este că Viena și Austria, atât spiritual, cât și prin felul de viață, trăsături de caracter, obiceiuri etc., sunt mult mai apropiate Sud-Estului european decât Europei Centrale. Vienezii au avut numeroase legături de sânge, de înrudire, cu toate statele moștenitoare ale Austro-Ungariei ; legăturile de acest fel cu Germania erau o raritate.

Și în politică, și în artă, Viena înfățișa o varietate coloristică, o diversitate rar întâlnită, care putea să ofere o privire sinoptică asupra gusturilor și direcțiilor unei epoci, prin creații întotdeauna plăcute și frumoase. Cu toate că austriecii și nemții din Reich sunt din același arbore, arta lor se deosebește în așa măsură una de alta, încât par a aparține unor lumi distincte. Pe când artei pur-germane, și culturii germane în genere, îi sunt proprii o anume răceală și rigiditate, lipsite de grație și fără „schick", cea vieneză se caracterizează prin căldură și delicatețe. Cea dintâi este ponderat severă și puțin senină ; cealaltă – oarecum firavă, vioaie și armonioasă. Grație pură, gingășie – *nett*, cum ar spune vienezii. La nemții din Reich – realitatea vieții ; la cei din Austria – bucuria vieții. Această seninătate, această *bucurie a trăitului* este semnul distinctiv al artei vieneze. El o însoțește de-a lungul tuturor epocilor și stilurilor. Să luăm, întâi, arhitectura... Sunt aici Fischer von Erlach și Lukas von Hildebrandt, doi arhitecți geniali, cei care au ridicat palatele prințului Eugen și ale principelui Schwarzwoberg, castelele și reședințele de vară ale înaltei aristocrații austriece, Belvedere, biserica lui Carol, Schönbrunn-ul. Cei doi au imprimat barocului vienez acea tipică expresivitate și eleganță pe care o regăsim, după două secole, în edificiile arhitecților secesioniști Otto Wagner și Josef Olbrich.

De același spirit este impregnată pictura vieneză, în întregime. Aceeași căldură iradiază atât din frescele naivului romantic Möritz von Schwind, cât și din pânzele celui mai galant pleinairist al Biedermeierul-ui, Waldmüller, pictor al Pădurii vieneze, al Praterului și al plăcutelor interioare din vechile case ale Vienei. În fața portretelor lui Friederich von Amerling ești cuprins de o stare agreabilă, aceeași pe care o ai în fața acuarelelor arhitectonice ale lui Rudolf Alt, în care turnul catedralei Sfântului Ștefan nu încetează să străpungă cerul ; și tot același sentiment te împresoară în fața tablourilor surdinizat-decorative, fastuoase și eclatante ale coloristului Hans Makart. Acest sentiment rămâne neschimbat și în zilele noastre : de la Gustav Klimt, cel mai important pictor al Secession-ului vienez, de care, o vreme, a fost aproape și sculptorul Meštrović, până la straniul futurist Oskar Kokoschka ; aceeași senzație de contopire intimă te va năpădi dacă privești sculpturile lui Kaspar Zumbusch (în special *Beethoven*-ul lui), pe cele ale lui Edmund Helmer (bunăoară, impunătorul lui *Goethe*) sau pe cele ale lui Victor Tiltner, al cărui monument stufos-baroc închinat lui Mozart pare a simboliza, în marmură, broderia unei sonate a nemuritorului muzician austriac.

La fel ca în artele plastice, Viena oferă și în domeniul literelor, al teatrului și al presei un model aparte. Chiar dacă lucrările de acest fel sunt scrise în aceeași limbă, germana, ele se deosebesc și în fond, și în formă de cele pur-germane. În timp ce acolo domină uniformitatea, aici ne întâmpină diversitatea, mixtura, avântul temperamental. Presa vieneză, de pildă, prin lejeritatea stilistică, prin *vervă*, prin spirit și prin temperatura sentimentului este un fenomen în sine. Ea va reprezenta întotdeauna în istoria jurnalisticii europene un capitol deosebit de interesant. Dintre toate gazetele în limba germană, „Neue Freie Presse” (să ne aducem aminte de foiletoanele ei) era cea mai citită, nu numai în Austro-Ungaria, ci pretutindeni în Europa. În amintirea mea a rămas vie o imagine din vechiul Belgrad sau din orașele mai mari ale Serbiei, unde atârna pe „reteveiul” din cafenele „Presa” vieneză. Vienezii sunt mândri de tradiția culturală a orașului lor, *mai mult* decât de măreția și gloria lui istorică. În asta și constă contrastul dintre mentalitatea germană și cea austriacă : germanul este sensibil național, austriacul e sensibil cultural. Și, așa după cum deosebirea dintre cultura vieneză și cea pur-germană este tranșantă, la fel este și deosebirea dintre neamțul din Viena și cel din Reich. Neamțul austriac se distinge prin două calități care nu sunt proprii ființei germane : calda bonomie slavă și o spontaneitate latină, aducând mai degrabă cu cea venețiană decât cu cea lombardă. Neamțul vienez este o prezență agreabilă, și numai sub cerul vienez a fost posibilă această mixtură între venețianul germanizat și neamțul slavizat.

Prin anexarea Austriei la Germania (*Anschluss*, 1938), Viena a fost redusă de la un centru de importanță internațională la un oraș german de provincie. Prin aceasta, atracția și importanța ei au suferit cea mai mare pierdere. Iar pierderea a fost nu numai a Vienei, ci și a întregii lumi culturale. [...]

În românește de IOAN PEIANOV

Franyó Zoltán (1887-1973) – traducător, eseist, publicist, poet, personalitate proteică a spațiului central-european. Activitatea sa este un exemplu clasic de asumare a unui rol de ferment în ceea ce privește interacțiunea culturală atât de frecventă în ariile multi--etnice. Traduce în limbile maghiară și germană din numeroși poeți români, printre care Blaga și Eminescu. În 1968 îi apare la Viena ediția a doua a antologiei *Poeți români* (cea dintâi văzuse lumina tiparului în 1932). La Berlin îi apar patru volume din antologia bilingvă (germano-greacă) *Lirica grecească* (între 1967 și 1969). Tot în 1969, publică un volum de publicistică : *A pokol tornácán* (*Pe prispa iadului*). Cititorii români au ocazia ca prin intermediul cărții *Bătălia condeiului* (1972), ce reunește articole, texte memorialistice și eseuri, să se convingă de profunzimea spirituală a autorului, pe nedrept ignorat astăzi.

Dincolo de scriitor se află însă un veritabil personaj. Se pare că accidentele biografice își au câteodată partea lor benefică. Astfel, rănit fiind în timpul primei conflagrații mondiale, Franyó Zoltán ajunge în preajma celor mai faimoși scriitori austrieci ai momentului : Rainer Maria Rilke, Hugo von Hofmannsthal. Prilej pentru tânărul Franyó să consemneze clipele petrecute în proximitatea atâtor personalități, fără a cădea însă într-o admirație lipsită de nerv. Și totuși, Franyó Zoltán nu este nicidecum doar cel din paginile polemice, caustice, ale unora din eseurile sale, ci e un autor înzestrat cu o sensibilitate poetică desăvârșită, așa cum se dovedesc a sta lucrurile într-un fragment dedicat prozaicelor bâlciuri provinciale. Observarea atentă a „lumii minore”, a detaliului aparent nesemnificativ, ironia fină sunt tot atâtea coordonate pe care vor evolua ulterior și alți prozatori bănățeni (Sorin Titel, Livius Ciocârlie, Daniel Vighi, Viorel Marineasa). (*Sorin Tomuța*)

Franyó Zoltán

În arhivele de război[*]
Cu Rainer Maria Rilke în primul război mondial

În vara anului 1916, fiind în convalescență după rănile primite pe frontul de nord (Galiția), am fost repartizat cu serviciul pe o durată de trei luni în Arhivele Militare din Viena, unde, spre marea mea surpriză, în locul birocraților cenușii înăcriți al comandamentului k.u.k. pe care credeam că-i vom întâlni, am descoperit reuniți pe cei mai de seamă reprezentanți ai literaturii vieneze din acele timpuri. Intrasem pe poarta vechii cazarme baroce din Alserstrasse, plictisit și pornit împotriva tuturor lucrurilor din orânduirea militară, adică în atmosfera sufletească ce s-a exteriorizat în cartea mea antirăzboinică *Bruder-Feind (Frate dușman*). Dar după ce am străbătut coridorul lung din față și am ajuns într-o sală mare, cu arcade, în primul moment mi s-a părut că am greșit adresa și că nu mă aflu într-un birou militar ci, mai curând, în localul unui club al scriitorilor. Doar mirosul stăruitor, îmbâcsit și acru, de hârțoage vechi, îmi amintea că mă aflu în localul faimoasei „Arhive Militare”. Deodată, dincolo de perdeaua deasă de fum care plutea în fața mea, descoperii vreo jumătate de duzină de fețe prietenoase. Era în toi tocmai o discuție aprinsă despre o nuvelă citită de unul din cei mai frecvenți la acest cenaclu literar cu totul ieșit din comun.

După clipele de familiarizare inerente mi-am dat seama că îi cunoșteam aproape pe toți, fie de prin redacții, fie de la „Stammtisch”-urile cafenelelor, fie de la Asociația scriitorilor Concordia. Era acolo, adunată „în păr”, toată „floarea” scriitorimii vieneze.

Ce căutau acești oameni ai literelor și artelor tocmai aici, în această arhivă sumbră? Răspunsul l-am aflat nu peste mult timp: comandantul Arhivei Militare, generalul Höhn, era un om iubitor de literatură (se mai găseau chiar și asemenea generali în k.u.k.!); a cerut să-i fie repartizați lui cei mai talentați reprezentanți ai literaturii din Austria, sub pretextul foarte transparent că avea nevoie de ei pentru selecționarea materialului interesant din punct de vedere documentar și informativ care se poate extrage din scrisorile, însemnările și jurnalele personale ale ostașilor de pe front, precum și pentru stilizarea și sintetizarea acestui material în vederea unei eventuale publicări. Generalul Höhn găsise în acest fel mijlocul adecvat pentru a scăpa de

* Franyó Zoltán, *Bătălia condeiului*, Editura Minerva, București, 1972, în românește de Gelu Păteanu (fragmente).

front pe toți cei despre care era convins că trebuie feriți de „moartea eroică”. Erau prezenți aici, contopiți într-o armonioasă unire, reprezentanții celor mai diferite direcții și curente literare: Paul Zifferer, foarte cunoscutul foiletonist al ziarului „Neue Freie Presse”; Alfred Polgar, criticul vienez de mare prestigiu; Sil-Vara, literat reputat, autor dramatic; Coudenhove-Kalergi-junior, fratele promotorului ideii pan-europene; Stefan Zweig, încă de pe vremea aceea celebru ca poet și eseist; Franz Teodor Csokor, poetul liric care aducea un timbru nou în poezia austriacă; Emil Lucka, autor al unor savante lucrări de psihologie, și Rainer Maria Rilke, talentul cel mai strălucitor dintre toți. Aici am fost repartizat eu ca „ofițer șef de sector”, primind sarcina ca, în virtutea experienței mele câștigate pe frontul de nord, să controlez munca scriitorilor, oferindu-le consiliile mele provenite dintr-o „documentare”, ca să zic așa, directă. Dar generalul Höhn nici misiunea mea nu a luat-o tocmai în serios. Încă de la audiența de prezentare m-a instruit:

– Dumneata ai datoria să veghezi ca timpul scriitorilor să nu fie solicitat într-o măsură prea mare. Fiecare dintre ei se ocupă și de opera lui personală; și ar fi păcat să le stânjenim creația...

M-am conformat sfaturilor superiorului meu, ocupându-mă și eu cu mai multă plăcere de scris, decât de „control”. Tocmai pe atunci, în timpul internării mele în spital, terminasem traducerea celebrei și multeditatei – în tiraje uriașe pe acele vremuri – opere a lui Rilke: *Cântecul iubirii și al morții stegarului Cristoph Rilke*, pe care îl cunoșteam de câțiva ani; știa despre această traducere și chiar din prima după-amiază a serviciului nostru comun a venit la mine în birou și m-a rugat să-i citesc, cu voce tare și accentuat, poezia, întrucât ar vrea să audă sonoritatea ei în maghiară. Aceasta a fost prima noastră întâlnire în arhiva militară. Abia îl recunoscusem. Purta o tunică ponosită de glotaș, fără nici un fel de grade, avea capul tuns chilug, doar mustățile sale specifice, pe „oală”, mai erau cele vechi și, bineînțeles, privirea sa – întotdeauna vioaie și pătrunzătoare. Cine nu-l cunoștea pe Rilke personal, ci numai din opera sa poetică, și-l închipuia cu totul altfel decât era, ca un tânăr melancolic, palid, hipersensibil, singuratic. Mărturie despre această imagine sunt multe scrieri contemporane, dar mai ales atâtea scrisori care i-au fost adresate – în cea mai mare parte – de cititoarele sale. Rilke avea însă o înfățișare cu totul contrară acestui portret imaginar. Era deosebit de vioi, un „causeur” spiritual strălucit, în cele mai comune povestiri ale sale, dominate de o veselie senină, răsăreau, pe neașteptate, detalii scânteietoare. Avea darul deosebit de a caracteriza diferite situații, fenomene sau date omenești cu umor ales și chiar cu o ironie caustică, dar niciodată jignitoare. În acele zile ascuțișul ironiei sale se exercita cu precădere față de sine, mai bine zis, față de atitudinea lui atât de puțin cazonă și atât de boem neglijentă. Trebuie să știm că în prima sa tinerețe Rilke a fost elev al unui institut militar. De această epocă își amintea adesea:

– Educația din institutul militar a fost excelentă, fiindcă m-a dezgustat pe toată viața atât de uniformă, cât și de indolența mic burgheză uniformizatoare... Rilke făcea aluzie nu numai la îmbrăcămintea confecționată în atelierele militare, ci și la uniformizarea care se instă-

pânea tot mai mult în stilul de viață al burgheziei. Într-adevăr, atât poezia cât și viața lui erau la polul opus al concepțiilor predominante atunci în societatea burgheză. El nu s-a putut niciodată încadra în mediul burgheziei mijlocii, chiar dacă aceasta îi oferea cele mai confortabile condiții de existență. Nu-și găsea căminul potrivit niciodată. Schimba locuințele fără încetare, refugiindu-se nu din sinea sa, ci de cotidianul tern al „societății", de pseudo-morala ipocrită a conducătorilor ei, de fanfaronada pretențioasă și inconsistentă a snobilor etc. Când a fost chemat „sub arme" la Viena, din prima zi, Rilke a avut cele mai mari probleme pentru a descoperi un colț potrivit, unde să locuiască. „Oriunde, zicea el, dar nu în centrul orașului, plin de uruieli și zgomote". Ar fi preferat un cartier liniștit, o căsuță modestă în mijlocul unei grădini. Când a aflat că Franz Teodor Csokor, Anton Widgans, Arnold Schönberg și cu mine locuim în vechiul Mödling de la poalele munților, și-a exprimat dorința să vină și el acolo. Dar și la planul acesta a renunțat de-ndată ce a aflat că în acest cartier au început să se stabilească noii bogătași, cavaleri ai conjuncturei, din cauza apropierii acestui cartier de stațiunea climaterică mondenă Hinderbrühl, cu ale ei hoteluri pretențioase și apartamente unde se practica cea mai deșănțată cartoforie.

Într-o zi, Hugo von Hofmannsthal a invitat pe câțiva dintre noi la o gustare în grădina sa din Rodaun, de la marginea Vienei, unde se putea ajunge fără multe complicații, cu o simplă cursă de tramvai. Hofmannsthal locuia într-un mic castel clădit în stil baroc – acolo se afla cunoscuta sa cameră de lucru ovală – Badgasse nr. 3. Vizavi avea și o grădină mare, plină de plante rare și de pomi planturoși. În grădină se afla un mic pavilion cu două încăperi, cu pereții copleșiți de ramurile veșnic verzi de luxuriante iedere. Aici ne-a fost servită gustarea. Fermecat, în adevăratul înțeles al cuvântului, de acest „lăcaș de sihastru", în Rilke se născu instantaneu dorința de a locui acolo. Hofmannsthal i-a ghicit gândurile și s-a oferit cu desăvârșită naturalețe ca atâta vreme cât dorește, dar în orice caz pe timpul lunilor de vară, să-i pună la dispoziție această „sihăstrie". Ca un copil, Rilke a început să aplaude de fericire și imediat a trecut la construirea altor planuri, bazate toate pe speranța că aici i se va risipi – în sfârșit – chinuitoarea neproductivitate care îl stăpânea de vreo patru ani și, eliberându-se de sub constrângerile ei, va putea să lucreze din nou. Încă înainte de izbucnirea primului război mondial, pe când era oaspetele prințesei Marie Thurn-Taxis, în minunatul castel din Duino, în superba cameră cu vedere spre Adriatica, pe care i-o pusese la dispoziție amfitrioana, Rilke, într-un elan creator de mare intensitate, a conceput extraordinarele piese ale operei sale poetice: *Elegiile din Duino*. Când a început războiul, tot atât de brusc s-a stins în el incandescența creatoare, pierzându-și total râvna de lucru. Trecuseră trei ani și continua să lâncezească în această stare de suferință, măcinat de îndoieli, de întrebări fără răspuns, sterp. Nu era capabil să scrie un singur rând, și nici n-a scris în acest timp nimic, în afară poate de câteva scrisori personale. Aici, în această sihăstrie din mijlocul liniștitei grădini, spera să-și dobândească elanul și inspirația. N-a mai așteptat nici măcar să-și guste cafeaua neagră și, nerăbdător ca un copil, cu o privire

adânc imploratoare, s-a adresat lui Hofmannsthal cerându-i să consimtă să rămână chiar atunci acolo, urmând ca noi, prietenii lui, să-i aducem puținele lucruri, cărțile și manuscrisele pe care le avea la un hotel din Viena. Abia a trecut o săptămână de când se mutase în sihăstrie când, la Hotelul „Stelzer” din Rodaun – la vreo cincizeci de pași de casa lui Hofmannsthal –, a sosit pictorița Lou Albert-Lazard, cu care legase, încă din 1913, pe timpul șederii sale la München, o prietenie strânsă. Atelierul münchenez al tinerei artiste, o femeie foarte talentată și cultă, era locul de întâlnire predilect al celor mai buni scriitori și artiști de acolo. Înconjurat de vreo duzină de tablouri terminate sau în lucru, s-a întâlnit Rilke și cu binecunoscuta romancieră Ricarda Huch și cu Ruth Schumann: atunci s-a învoit ca Lou să-i picteze portretul – ceea ce până atunci refuzase categoric altuia. Nu s-a ajuns totuși la pictarea portretului, căci Rilke, după obiceiul lui, a părăsit Münchenul, fără vreun anunț prealabil, și s-a întors la castelul de la Duino – ca să încerce continuarea elegiilor. Lou aflase abia de curând că Rilke fusese chemat în luna decembrie la serviciul militar. A călătorit în grabă acolo, ca, în sfârșit, vechiul proiect al portretului să se realizeze. Firește, l-a căutat pe poet în anturajul lui Hofmannsthal și de aceea s-a instalat în hotelul vecin, „Stelzer”. Îndată după prima lor întâlnire, Rilke a închiriat și el o cameră la „Stelzer”, iar Lou s-a apucat de portretul în mărime naturală. Vreo două săptămâni a „pozat” răbdător artistei Rilke în fiecare după-amiază în interiorul pavilionului, și când tabloul a fost gata, găsindu-se la cină în grădina restaurantului „Stelzer” cu Alfred Polgár, Stefan Zweig și soția acestuia Maria Winternitz, ne-a invitat pe toți în camera de hotel a prietenei sale să ne arate portretul. Era într-adevăr o operă de artă: reda fidel expresia deloc cotidiană a lui Rilke și criza lui sufletească de atunci. Însuși poetul găsea că e cea mai bună imagine a lui, mai autentică decât oricare din nenumăratele fotografii. El a comentat și analizat, punând în valoare multilateral, cu o rafinată pricepere artistică, pânza, dându-i literalmente viață cu parafrazele concepției sale poetice, atât de bogată în culori. Atât de fermecător vorbea despre portret, încât sub efectul sugestiv al cuvintelor sale îl vedeam toți cu ochii lui, iar autocaracterizarea făcută de el atunci avea să ne revină în minte chiar și după mulți ani, după decenii întregi. Din clipa aceasta, viața lui Rilke a început să oscileze între cei doi poli contrari: de dimineața și până-n primele ore ale după-amiezii trăia sub boltele sumbre ale clădirii Arhivei Militare, iar apoi, până noaptea târziu, se regăsea în solitudinea grădinei din „strada Pădurii” în luptă acerbă cu demonul atât de greu evocabil al creației. Adâncile frământări prin care trecea nu au scăpat nici atenției generalului Höhn. Într-o zi, comandantul l-a chemat pe Rilke la el și l-a întrebat cum crede că i-ar putea ușura munca (pe care, în realitate, Rilke nu trebuia s-o îndeplinească decât formal, pentru ochii lumii). Rilke i-a răspuns răspicat că nu este în stare nici să citească scrisorile sosite de pe front, nu poate suporta suferința ostașilor și strigătele lor de durere și de foame, care răzbăteau din rândurile aparent camuflate ale autorilor anonimi; nu poate suporta descrierea rănilor sângeroase, a noroiului tranșeelor, consemnarea ultimelor cuvinte ale muribunzilor, și nici înfiorătorul

apocalips evocat de aceste mărturii omenești despre măcelul detestabil și lipsit de rațiune care era în toi. Rilke a mai adăugat:

– Domnule general, chiar de comit o crimă militară, eu vă mărturisesc: urăsc războiul!

Generalul Höhn l-a ascultat cu fruntea încruntată, dar nu fără să fi înțeles în sinea lui mărturisirea sinceră și zguduitoare a lui Rilke. Pe Höhn îl frământa un alt gând: cum ar putea să-l elibereze pe acest poet sensibil din captivitatea sa spirituală?

– Herr Rilke, zise generalul după câteva clipe de meditație, dumneata actualmente ești soldat, și de vreme ce ai fost repartizat aici, ești supus ordinelor mele, pe care trebuie să le execuți. Văd că datorită sistemului dumneatale nervos nu ești în stare să îndeplinești nici măcar această muncă ușoară de... scriitor... (Rilke asculta uluit cuvintele șefului său și se aștepta la cine știe ce sancțiune drastică, dar cu toate acestea a rămas pe loc, gata să înfrunte toate consecințele.)

– Sunt silit, prin urmare, continuă generalul, să te repartizez la o altă muncă. Am hotărât! Începând din această clipă, dumneata vei lucra în camera din capătul acestui coridor. Am să dispun să ți se instaleze acolo o masă mare, un stativ de scris – aud că dumneatale îți place să scrii stând în picioare! –, precum și o canapea, ca din când în când să te poți odihni... după oboselile muncii...

– Vă mulțumesc, domnule general, de atenție, mormăi Rilke într-un limbaj nu tocmai militar.

– Stai! Încă nu ți-am spus tot ce vei avea de făcut de acum înainte! Ți se vor pune la dispoziție niște coli de hârtie albă și o linie... Misiunea dumitale va fi să liniezi aceste coli, da, să le liniezi frumos și uniform! Mă înțelegi?

– Vă înțeleg, domnule general, dar...

– Nici un „dar”! Știu că dumneata ai un scris frumos, ordonat, cu litere ca de mărgean... Ei bine, în josul fiecărei coli de hârtie îți vei semna numele... Ce vei scrie deasupra numelui, te privește exclusiv pe dumneata... Sper că vei scrie niște poezii frumoase, adăugă apoi, cu un abia perceptibil surâs de bunătate.

Emoționat, Rilke și-a lipit călcâiele destul de zgomotos, ca pentru cea mai ortodoxă poziție de drepți, dar imediat s-a înclinat adânc... ceea ce, evident, era cu totul contrariu regulamentului militar. Peste un ceas, când s-a prezentat ordonanța și i-a raportat că din ordinul generalului camera de lucru destinată îi stă la dispoziție gata instalată, s-a îndreptat într-acolo cu oarecare neîncredere. Prea i se părea totul ieșit din comun! Când a deschis ușa, a avut o plăcută surpriză. Camera era frumos mobilată, prevăzută cu toate cele necesare pentru a putea fi considerată un loc de lucru confortabil, plăcut. Pe masă era linia, iar sub linie un teanc de coli albe... Colile erau gata liniate...

Pe aceste coli a scris Rilke continuarea *Elegiilor din Duino* – întrerupte în 1914 – și tot acolo și primul sonet către Orpheu...

(1965)

În românește de GELU PĂTEANU

A.E. Baconsky (1925-1977) – poet, eseist, prozator, devine, după un debut nefericit cu versuri conjuncturale, un stilist de prima mână. Cultivă un estetism rafinat, departe de canoanele oficiale. Ca redactor-şef al revistei clujene „Steaua”, încurajează o serie de tineri talentaţi, creând, într-o epocă ostilă, o veritabilă oază literară. Volume de versuri: *Fluxul memoriei*, *Dincolo de iarnă* (1957), *Imn către zorii de zi* (1962), *Fiul risipitor* (1967), *Cadavre în vid* (1969). Ca prozator, publică *Echinoxul nebunilor şi alte povestiri* (1967). Îi mai apar volume de eseuri (*Meridiane*, 1969; *Itinerarii plastice*, 1987), iar în 1972 îngrijeşte o *Panoramă a literaturii universale contemporane.*

Paginile falsului jurnal de călătorie intitulat *Remember* (vol. I-II, 1977) certifică o întâlnire exclusiv culturală cu fosta capitală habsburgică. Deşi paşii îl poartă prin Viena prezentului, privirea are forţa unui revelator care scoate la iveală vestigii glorioase ale trecutului. Clădirile, muzeele, monumentele au darul de a-l proiecta pe cel care le priveşte avid într-o voluptuoasă călătorie temporală. Viena lui A.E. Baconsky este, într-o anumită măsură, unică, întrucât închide într-însa nu doar o realitate fizică palpabilă, ci şi una ideală, estetizată. Întâlnirea reală cu metropola central-europeană o confirmă în chip fericit pe aceea fictivă, livrescă. (*Sorin Tomuţa*)

A.E. Baconsky

Remember*
Viena

Toate drumurile spre Occident trec prin Viena. Oraș de răspântie generoasă unde lumea Apusului se îngână cu orizonturile Europei de Răsărit și spiritul germanic pare să-și afle bogate confluențe cu latinitatea, vechea metropolă austriacă poartă farmecul ce-l vor fi avut în antichitate acele *claras Asiae urbes* de Catul sau, la începuturile evului mediu, Veneția.

Toate lucrurile au aici conture blânde, întotdeauna ușor estompate sau mai curând mobile, și nici chiar cutezătoarea săgeată a Sfântului Ștefan, pietrificată printre păsările și norii cerului, nu poate atenua atmosfera de voluptate și grație a acestui oraș unde până și cele mai austere clădiri sunt frecventate de o lumină aurie, și rafalele vântului hibernal capătă stranii tonalități muzicale.

Am descins aici la mijloc de februarie, bogat în ninsoare și rece, fără să am sentimentul iernii. Zăpada e mai curând un decor la Viena, un mod de a sublinia eleganța orașului, o coafură suavă a palatelor din vremea barocului sau a rococoului, un motiv de feerie nocturnă în pitorescul Grinzing, unde se desfată prin pivnițele viticultorilor lumea bună la un pahar de vin nou. Pentru mine Viena era cetatea strălucitelor umbre, mai mult decât leagănul valsurilor și al operetei. Există fără îndoială și un oraș al fetițelor vieneze, al pădurii, al Dunării albastre, al spumoasei frivolități care nu e întotdeauna dezagreabilă ; Eminescu însuși, rătăcind pe aleile Praterului, urmărea himera trandafiriilor Clotilde și fredona, după carnetul unde și-o transcrisese, o strofă din *Santa Lucia*. De altfel, nici nu s-ar putea spune că e aici o caracteristică a spiritului vienez. Mai curând e o infuzie italică, asimilată în timp și adusă la numitorul unei sensibilități deosebite. Nota aceasta de frivolitate exuberantă e foarte acuzată și la Veneția și în Napoli, unde temperamentele solare se risipesc sub stelele nopții mediteraneene, iar surâsul, exaltarea și cântecul sunt funcții firești ale intemperanței devenită natură. Oricum, noii românii nu suntem cei mai indicați pentru a ridica piatra... Pentru aceasta ar fi anglo-saxonii și scandinavii, pe care însă i-am întâlnit pretutindeni prin Viena, prin orașele italiene sau la Paris, topindu-se ca niște cuburi de gheață în cupele de vin.

---

* A.E. Baconsky, *Remember, fals jurnal de călătorie*, Editura Cartea Românească, București, 1977 (fragmente).

Oamenii obosesc de a fi mereu consecvenți cu structura lor, și uneori caută pretexte de infidelitate, se trădează pe ei înșiși, evadează din propria lor temniță, cum spune portughezul Pessoa, duși de un spirit al compensațiilor și al secretelor echilibrării interioare. Un alt orizont geografic, un alt oraș, o altă lume, o climă deosebită de aceea ce ți-a patronat genealogia sunt tot atâtea prilejuri de a te sustrage legilor după care tu însuți ceri să fii judecat de semeni. Într-o noapte de exaltare străină descoperi dintr-o dată plăcerea unei măști pe care niciodată încă n-ai îndrăznit s-o arborezi în casa ta, unde până și lucrurile nu-ți mai îngăduie să fii altfel decât așa cum te-ai arătat întotdeauna, unde la cea mai ușoară inflexiune dincolo de frontierele tiranicului autoportret la care te-ai condamnat se dezlănțuie alarma inhibitivă a unui mecanism creat de tine însuți.

Orice călătorie te face receptiv la ceea ce J. Huizinga numea *Homo Ludens*, pseudonim nemărturisit fie și al celor mai gravi, mai posomorâți dintre noi.

Poate că și eu am fost altul începând din Viena, începând din prima seară când am speriat păsările din Stephansplatz și am coborât pe artera supremei mondenități vieneze, Kärntnerstrasse, spre Operă.... Stătusem prea multă vreme închis în inconfortabila mea singurătate bucureșteană, mut la replicile superflue ale fantomelor ce mă frecventează nevăzute, restituindu-mi crâmpeie de vechi existențe obscure neexpiate. O împrejurare pe cât de agreabilă, pe atât de neașteptată mă aruncase între zidurile patinate ale capitalei Habsburgilor – spectrali în propria reședință de odinioară –, în orașul pe care cu o jumătate de secol în urmă Blaga îl descoperea privindu-l prin *Des Meeres und der Liebe Wellen* a lui Grillparzer. Îmi amintesc de primele ceasuri ritmate prin turnuri ascunse în întunericul înălțimii, acolo, undeva pe Ring, între Operă și celebrul *Burgtheater* ; ninsoare vagă, lumini pierdute în imensul spațiu al acelui bulevard circular, tramvaie lăsate parcă anume de un edil inteligent, ca să perpetueze în plină agitație modernă ceva dintr-un subtil farmec al desuetului vienez, vitrine de cafenele unde-și avură sediile, mereu flotante, boemele generațiilor mai vechi – totul se concentra într-o atmosferă ce dizolva elementele. O purtam ca pe o trenă invizibilă în seara întâia din ciclul celor douăzeci și una de seri pe care le-am petrecut în Austria și în cea mai mare parte la Viena.

Hotelul „Wandl" unde locuiam era o clădire mai veche, cu fațada modernizată, situată în plin centru, în spatele unei mari și impunătoare biserici în stil baroc, Peterskirche, dominând mica piață cu același nume, la nu mai mult de o sută de pași de Stephansplatz. Odaie modestă, dar de o curățenie absolută, care dă senzația confortului. De altfel, n-o utilizez decât în chip de refugiu nocturn și pierd aproape total imaginea obiectelor, destul de reduse la număr, care o mobilează, încât îmi amintesc fără voie cuvintele lui Hugo von Hofmannsthal când spune că în cutare hotel din Germania lucrurile îi păreau *absolut ireale, fără o existență adevărată, în ciuda indescriptibilei lor banalități.*

Piața elegantă, cu o frumoasă deschidere spre Graben, unde monumentul ciumaților, fantezie barocă a celui mai de seamă arhitect austriac, Fischer von Erlach, care a lucrat dirijând o întreagă echipă de meștri italieni și germani, se înalță încadrat de două fântâni *à l'italienne*, cam târzii, probabil de la începutul secolului trecut. Monumentul, isprăvit în 1693, fusese ordonat de Leopold I după vestita ciumă din 1679, care a bântuit funest între zidurile de atunci ale orașului. E un punct de atracție a turiștilor, mai cu seamă americani, care fac în preajma lui o risipă stridentă de filme fotografice. Eu am preferat frumoasa și străvechea biserică, pe care am gustat-o nestingherit până la a-mi deveni familiară. Cuvântul străvechi poate șoca, dar el nu se referă decât la biserica în sine : un relief exterior semnifică legenda întemeierii sale de către Carol cel Mare, în al cărui imperiu se cuprindea și actuala Austrie, însă alte legende îi atribuie origini și mai îndepărtate, urcând spre primele veacuri ale creștinismului. Peterskirche, așa cum ni se înfățișează astăzi, e o splendidă construcție a lui Lucas von Hildebrand, din primele decenii ale strălucitului secol al XVIII-lea austriac, de un baroc ușor decadent, amintind profilul mobilelor din vremea Mariei Tereza – a acelor incomparabile tabernacole, bunăoară, dintre care unul, văzut de mine la un anticar remarcabil, chiar vizavi de biserică, și îndelung admirat în chipul cel mai platonic, costa mai mult de cât cel mai luxos *Mercedes*. Trebuie spus că pentru iubitorul de vestigii miraculoase nu există o mai crudă tortură decât anticariatele occidentale, adevărate muzee miniaturale, de o bogăție direct proporțională cu prețurile inabordabile pentru muritorul de rând. Încă de la Viena le-am cultivat cu religiozitate, stăruind în lumea vizitatorilor habituali, de cele mai multe ori oameni de gust și agreabili. Acolo poți întâlni cumpărători care știu valoarea unor asemenea lucruri, alături de maniaci pauperi, primiți totuși obsecvios de patronul de multă vreme edificat asupra divorțului brutal dintre competința și finanțele lor. O dată am văzut însă un personaj bizar, îmbrăcat cu precaritate de majordom al unei case scăpătate, bătrân sau mai curând îmbătrânit înainte de vreme, tăcut și ostil, plătind sub ochii mei o imensă sumă pentru un Twer de la sfârșitul secolului al XVIII-lea. Situații molierești vezi mult mai rar : prețurile sunt mari și parvenitul neavizat ezită de obicei sau, ca pretutindenea, preferă somptuozitatea iluzorie a imitațiilor, uimit de faptul că lucrurile cu adevărat frumoase sunt infinit mai ieftine decât ciudatele „vechituri” estimate prohibitiv și absurd.

Punctul de plecare al tuturor vagabondărilor mele vieneze e așadar însăși incinta originară a orașului. Unele edificii de azi sunt clădite pe temelii romane, altele se perpetuează, restaurate din vreme în vreme, din evul mediu, care dă o notă caracteristică și urbanisticii : străzi înguste, curbate, pasaje, piețe mici, acoperișe înalte. În câteva minute ajung la Hoher Markt, centrul pre-medieval al Vienei, când actuala Stephansplatz se găsea în afara zidurilor, așa cum fusese de pe vremea romanilor, care, încă înainte de Christos, aveau aici un castru puternic. Hoher Markt e o mică piață mărginită de palate vechi

și având în mijloc fântâna barocă ridicată de Carol al VI-lea, poate chiar pe locul unde erau odinioară executați tâlharii. De aici pleacă Marc Aurelstrasse, coborând spre un canal al Dunării și slăvind amintirea marelui împărat filosof care și-a găsit moartea în vechea *Vindobona* (numele roman al Vienei) în timpul unei campanii împotriva marcomanilor, trib germanic înrudit cu suebii, la 17 martie 180, cu toate că alte surse, și în primul rând Tertullian, pretind că s-ar fi sfârșit la Sirmium. Conducându-și legiunile biruitoare spre bătălia ce avea să fie ultima pentru el, înțeleptul și viteazul monarh își va fi rememorat propriile lui cuvinte (IV. 44): *Tot ce se întâmplă e la fel de obișnuit ca și trandafirul primăvara sau secerișul vara, așa sunt și boala, moartea, calomnia, ipocrizia și toate cele ce-i bucură ori îi întristează pe proști*. Ruini romane, urme inefabile de ev mediu incipient, vechime, tradiție, tot atâtea elemente ce-mi sunt familiare ca și unda acestui fluviu în care, mai jos, la o depărtare de sute și sute de kilometri, strămoșii mei își oglindeau chipurile prin acele vremuri sau mai de mult, când zeul lor Soarele ilumina peisaje și destine rămase în timp sub lacăte de prea puțini cunoscute. E și în mine ceva vechi, poate și barbar și feudal, evuri stinse către care am visat adeseori, porți înalte și ferecate de moarte. De aceea mă simt bine în acest oraș, în albia începuturilor lui pe care-o colind ca aurarii căutători de fire sclipitoare în nisip.

Din Hoher Markt ajung într-o piață a evreilor – Judenplatz – stabiliți aici încă în epoca romană și urmărindu-și soarta, prosperă dar și dramatică adesea, de financiari ai orașului sub toate stăpânirile ce s-au succedat. Cândva era aici ghetoul și Sinagoga de mult spulberată, în vremuri de năpastă când, prin secolul al XV-lea, au avut loc persecuții, expulzări, incendii și ruguri aprinse. Mai departe, la câteva minute de mers, o altă piață, Am Hof, loc de turnire în primul ev mediu, când pe zidurile de atunci a trecut umbra vestitului Frederic Barbarossa; un admirabil palat baroc, fost arsenal, cu armonii grațioase de ornamente și linii, o biserică și o coloană a Fecioarei acuză amprenta secolelor XVII-XVIII –, atât de pregnante pretutindenea în oraș. Această pecete strălucește îndeosebi pe Herrengasse; clădirile au și denumirea franțuzească de *Palais*. Într-un asemenea edificiu, Wilczek Palais, se află și sediul Societății Scriitorilor, al cărei animator, eseistul dr. Wolfgang Kraus, e de fapt autorul exclusiv al voiajului meu austriac. Am trecut de multe ori pe această stradă a aristocraților de altădată, am dialogat cu unii dintre urmașii lor și ochii mi s-au umplut de ceață, o ceață prin care sunau clopotele dispărute ale lui Hofmannsthal, căutându-se unul pe altul, și alte clopote mute încercau zadarnic să le răspundă de undeva dintr-o țară de amintiri și de nostalgie confuză.

Secolul acesta galant n-a fost chiar atât de frivol și de epidermic pe cât le păruse urmașilor pozitiviști și burghezi, circumscriși la o realitate pe care o doreau superlativ-concretă și o priveau cu ochi de posesori virtuali. Fie și numai faptul de a-i fi meritat pe un Haydn, un Mozart, atât de vii aici la Viena, și încă ar fi suficient pentru a

saluta cu o largă reverență aceste pietre cu blazoane aliniate ca într-o pantomimă de simboluri ezoterice. Un gânditor arab spune că Divinitatea e doar un semn pentru cei capabili să înțeleagă limbajul aluziilor. Orice oraș e un astfel de semn, orice stradă, orice palat nu fac decât să te invite în incinte inepuizabile unde tronează nestingherită fantezia, și visul conferă tuturor lucrurilor adevărata lor realitate : vai celor ce nu sunt capabili s-o vadă atunci când urmează cursul străzilor prin cetăți străine, prin care pașii lor nu mai deșteaptă pe nimenea, prin care privirii lor nu-i mai răspunde nici o fereastră deschisă dintr-o dată în suprafața inertă a poligoanelor de piatră. Plăcerea călătoriilor o descoperi de altfel cu mult înainte de a pune piciorul pe scara unui vagon : primele drumuri sunt întotdeauna cele din jurul propriului tău craniu, cum spunea maghiarul Karinthy, sau din jurul odăii tale, după celebra expresie a lui Xavier de Maîstre. Dacă n-ai fost în stare să le întreprinzi niciodată, voiajele cele mai seducătoare vor degenera la nivelul unor simple acte de transport.

Viena medievală e aceea a Ringului, arteră circulară închisă pe o parte de canalul Dunării, având drept centru Stephansplatz, cu impunătoarea construcție a Domului închinat Sfântului Ștefan, asemănându-se oarecum, prin anumite elemente, cu biserica Sf. Mihail din Cluj, ceea ce-l face pe eruditul profesor V. Vătășianu să bănuiască prezența unei școli comune. Între zidurile înnegrite ale acestei enorme catedrale am stăruit nu o dată, urmărindu-i toată biografia arhitecturală care se întinde pe câteva secole, de la romanic la goticul flamboaiant, și ajunge până la Renaștere. O împrejurare amuzantă face ca mortarul utilizat la construirea turnului dinspre miazănoapte să fi fost preparat cu must în loc de apă : anul 1456 a fost ingrat cu viticultorii vienezi și strugurii dovedindu-se mult prea acri pentru a justifica vinificarea, împăratul Frederic al III-lea, cel ce domni mai bine de o jumătate de secol, hotărâse ca mustul respectiv, în loc de a fi aruncat, să fie folosit la mortar, soluție tipic austriacă prin caracterul ei de aparentă chibzuială, în fond de o totală gratuitate, frizând poezia.

Elie Faure spune că goticul n-a urmărit obscuritatea ci, dimpotrivă, a murit din dragoste pentru lumină, ceea ce e adevărat, dar lumina rămâne aici redusă la aspirație în sine. Toate liniile caută să sugrume suprafețele, volumele, să le dizolve materia, convertind-o în spirit pur, în idee suverană ; toate liniile se adună, guvernate parcă de legile nevăzute ale reductibilității universului formal la linie și chiar la ideea de linie, ce continuă abstract unghiurile ascuțite ale marilor construcții. Faptul e îndeosebi evident când stai lângă un turn cum e acela al Sfântului Ștefan – foarte apropiat prin sugestie de cunoscuta catedrală ideală a lui Viollet-le-Duc – și privești spre vârful lui fără să ai impresia că-l vezi ; mai curând mi se pare că formele dispar, subțiate până la invizibil, și continuă undeva în infinit prin sferele înălțimilor unde se naște lumina. Nu atât lumina ce ajunge până la noi, cât mai ales o lumină abstractă, categorială, aceea spre care aspirăm fără s-o atingem vreodată. Senzația de dispariție prin înălțare la cer o am însă

în preajma zidurilor vechi, pentru că în ele vibrează o epocă în tot ce-a avut ea mai nobil, mai pur, mai autentic. Recompuse deliberat în vremea așa-zisului neogotic, aceleași elemente duc la efecte contrarii : iată biserica numită Votivkirche din Viena, înălțată pe la jumătatea secolului trecut în stilul marilor catedrale franceze, e o oroare, un morman de pietre care a ucis formele pretențioase ce încercaseră să-l însuflețească.

Domul Vienei are în față morminte scufundate. În piața de azi era cândva cimitirul.

Trec pe asfaltul sub care dorm generații de duhuri sedimentate și, prin agitația mașinilor și a pietonilor, mă gândesc la țara mea și la toate țările care nu sunt decât cimitire uriașe evadate din orice amintire, trecute în timp și în neființă. Și noi trecem deasupra somnului imemorial, care e somnul pământului recuperat din văzduh, din vise și din lumină, aspiratul înlăuntrul lui însuși cu toate sufletele ce au ieșit din hotarele Cuvântului : *Și au ca împărat al lor pe îngerul adâncului* (Sf. Ioan Teologul 9. 11).

Din Stephansplatz, coborând spre Ring, trec adesea pe Kärntnerstrasse. Magazine elegante, lume elegantă, mașini elegante, printre care zăresc cetățeni ai țărilor cu o industrie ușoară mai modestă, înarmați cu sacoșe enorme, făcând probabil diverse calcule în fața vitrinelor unde rămân îngândurați. Îi deosebesc după croiala stângace a hainelor, după mers, după graba cu care trec dintr-o prăvălie în alta sau după mândria cu care arborează diverse componente vestimentare de ultimă oră, achiziții recente în divorț acuzat cu înfățișarea generală cam rebarbativă. Caracteristică le este și o anumită importanță a expresiei, contrastând cu degajarea și nonșalanța jovială a vienezilor. Afluența pietonilor e suportabilă, fără aglomerare, fără exces de solicitare a prăvăliilor, care sunt atât de numeroase și diverse sub toate raporturile, încât publicul se distribuie și cumpărătorul se disimulează de la sine. De altfel, strada comercială prin excelență este interminabila Mariahilferstrasse, care pleacă din Ring și se pierde undeva prin foburgul Penzing, cu vile agreabile și aerisite. Mariahilfer e o adevărată enciclopedie a negoțului, unde poți găsi toată gama imaginabilă de produse, iar prețurile devin tot mai acceptabile, fie și pentru cumpărătorul umil. Nu mă refer la provinciali, care sunt rareori văzuți în magazine, dat fiind că mărfuri similare se pot găsi chiar în localități obscure, oferite nu o dată în condiții mai avantajoase decât în capitală. Ca să nu mai vorbesc de orașele mari ca Salzburg, Innsbruck sau Graz, pline de prăvălii ce concurează cu succes abundența și eleganța Vienei.

Oamenii par friguroși. Femeile poartă blănuri sau paltoane îmblănite și cu somptuoase gulere, iar bărbații pot fi văzuți cu mici căciuli de astrahan, care le dau o ușoară tentă balcanică, în profundă discordanță față de ținuta generală. Am bănuit în acest obicei, mai mult decât un imperativ climateric, o amintire a epocii habsburgice, când geografia politică austriacă cobora spre Serbia și Muntenegru, în plină peninsulă. La Viena, unde oamenii sunt lesne dispuși la o anumită

autominimalizare colorată de ironie, am și auzit spunându-se că aici te afli în cel mai balcanic dintre marile orașe germanice sau dintre capitalele occidentale, ceea ce e însă cu totul gratuit și fără acoperire în realitatea cu puternică pecete vest-europeană.

Ringul e frumos îndeosebi seara, când spațiul lui se pune în valoare și-ți dă sentimentul că te plimbi pe cheiul masiv al unui fluviu ce străbate orașul și se ascunde în neguri. Am crezut că sunt pe malul Dunării când l-am văzut întâia oară sub ninsoarea nocturnă, dar ulterior am avut o dezamăgire văzând că valurile cântate de Strauss au în urbanistica orașului un rol în toate sensurile periferic. Frumusețea Vienei se alcătuiește străină de Dunăre ca și, de altfel, aceea a multora dintre orașele vechi, rămase cu structura lor originară medievală, și nu reprofilate ca Parisul. Chiar la Florența, cheiul Arnului te impresionează mai puțin decât, să zicem, Piața della Signoria sau Piața Domului. Concepția cetății fortificate nu poate fi compatibilă cu frumusețea largă, deschisă, a cheiurilor ce se oferă unanim ; aici dictează legile frumuseții închise, concentrată asupra ei însăși într-un elan de verticalitate hieratică – și în spiritul acestor legi, apele nu au rostul de a-ți acorda accesul în oraș, ci pe acela de a ți-l interzice, oprindu-te la porțile acoperite de poduri mobile.

Între Operă și Burgtheater, pe un spațiu imens, plin de grădini și monumente, se deschide calea spre Hofburg, Luvrul vienez, ansamblu de construcții desfășurate secole de-a rândul, începând de pe timpul lui Ottokar al II-lea, adică în plin secol al XIII-lea. Intrarea principală e de fapt în partea opusă, pe unde se ajunge din Herrengasse sau din Augustiner. Acolo e splendida piață barocă Josefplatz, cu Biblioteca Națională, una dintre cele mai bogate din lume. Dar *mirosul de infolii*, despre care vorbește Blaga în paginile lui autobiografice, nu l-am putut simți. Timpul scurt cât îl aveam la dispoziție în asaltul solicitărilor unui oraș prin excelență al muzeelor și monumentelor, în care veneam pentru prima oară ca să-mi omologhez toate acumulările livrești, era cel mult răgazul necesar ca să dai foc unei biblioteci. Când mi se apropia vremea plecării, întorcându-mă o dată dintr-o vizită, am întârziat cu nostalgie lângă zidurile învăluite de întuneric ale acelui templu ce rămăsese inaccesibil ceasurilor mele fugare. Încercam să caut în memorie, printre superstițiile moștenite, un descântec miraculos menit să-mi readucă pașii, nu peste mult, pe drumurile vieneze ; însă fața lunii, singura ce mă privea în noaptea aceea de la începutul lui martie, nu părea să-mi răspundă, păstrându-și surâsul ei impenetrabil de mască asiată.

De partea cealaltă a Ringului ajung în Karlsplatz, cu masiva biserică în stilul barocului tardiv al Austriei, Karlskirche, zidită de același Fischer von Erlach, în anii lui Carol al VI-lea, tatăl Mariei Tereza, biruitor în războaie cu turcii și francezii și ambiționând spre stăpânirea Gibraltarului, pentru care a luptat fără succes. În amintirea și poate pentru sprijinirea acestor vise, biserica ridicată la porunca lui e încadrată de două mari coloane în stilul celei a lui Traian din Roma, simbolizând, se crede, Gibraltarul (coloanele lui Hercule), dar văzându-le

terminațiile, mici cupole având ceva de Levant, mă gândesc că ar putea simboliza tot atât de bine și victoria asupra necredincioșilor; două minarete transformate în coloane triumfale latine.

Nu departe e una din cele mai fastuoase piețe ale Vienei, Schwartzenbergplatz, din care pleacă urcând bifurcate cele două străzi ce mărginesc Belvedere: strada Prinz Eugen, ducând la gara de sud, și Rennweg, strada Grădinii Botanice. Construit de Lucas von Hildebrandt la începutul secolului al XVIII-lea, ca reședință a lui Eugeniu de Savoia, mare general, intrat în legendă și atât de popular încât eclipsa împărăţii, palatul Belvedere mi s-a părut infinit mai frumos decât Schönbrunnul, prin barocul său, care îmbină somptuozitatea și echilibrul de o manieră incomparabilă și se impune printr-o desăvârșită artă de a armoniza relieful locului, parcul, cu liniile sale. O gradație savantă și secretă a valorilor arhitecturale, un ritm când sever, când elastic, o eleganță a jocului de linii și o suplețǎ a volumelor fac din acest palat o capodoperă a barocului vienez. Clădirea de sus, cea mai importantă în economia ansamblului, adăpostește azi un muzeu al artei austriece din ultimele veacuri. De pe terasa ei va fi pictat odinioară Canaletto-nepotul peisajele lui vieneze, înainte de a se duce să lucreze și să moară la curtea varșoviană a lui Stanislas Poniatowski. Fericite vremuri, când Curțile își disputau poeții și pictorii, muzicienii și arhitecții, când până și căpeteniile militare nu se puteau lipsi de coardele lirei și de umbra fiicelor Mnemosynei, zeița memoriei...

2. Provinciile

**Johannes Urzidil, Italo Svevo,
Carolus L. Cergoly, Joseph Roth,
Czesław Miłosz, Miroslav Krleža,
Sándor Márai, Lucian Blaga,
Illyés Gyula, I.D. Sârbu**

Fiu al unui funcționar de cale ferată praghez, *Johannes Urzidil* (1869-1977) îl reprezintă pe acel scriitor pentru care locurile natale, prietenii, evenimentele trăite fac parte integrantă din operă. Urzidil studiază germanistica, slavistica și istoria artei, luptă în primul război mondial, lucrează apoi în presă, pentru ca, în 1939, să emigreze, la început în Anglia, apoi în SUA. Cariera literară și-o începe ca poet, publicând plachete de versuri în spirit expresionist : *Sturz der Verdammten* (*Prăbușirea damnaților*), 1920, și *Die Stimme* (*Vocea*), 1930. Deși va fi obligat, ca atâția alți scriitori evrei (Canetti, Roth, Werfel), să ia calea exilului, povestirile și romanele lui vor dovedi că, afectiv, el nu și-a părăsit niciodată Boemia natală. Volumele sale de proză sunt scrieri memorialistice. Dintre acestea, reprezentative rămân : *Die verlorene Geliebte* (*Iubita pierdută*), 1957, unsprezece povestiri autobiografice din tinerețe, *Magische Texte* (*Texte magice*), 1961, sau *Das Prager Triptychon* (*Triptic praghez*), 1960, din care face parte fragmentul următor, o descindere, pe fondul primului război mondial, în mijlocul unui cerc de praghezi pentru care arta însemna cel dintâi și cel de pe urmă lucru, o comunitate încă în putere pentru a păstra viu mitul romantic al poetului. (*Tinu Pârvulescu*)

Johannes Urzidil

Testamentul unui tânăr[*]

Într-o zi – pe când primul război mondial era în toi pe toate fronturile, deși întâmplările despre care vreau să vă vorbesc n-au avut nimic comun cu războiul – în cafeneaua „Arco”, scriitorii fură cuprinși de o agitație neobișnuită. Heinrich Mann, așa se vorbea, ar avea intenția să viziteze Praga, cu care ocazie urma să țină o conferință. Iar ca temă ar fi ales Émile Zola, mai puțin ca fenomen literar, mai mult ca militant împotriva crizei morale a unei comunități naționale și statale. Se vorbea în dreapta și-n stânga ce ar trebui să se facă pentru ca vizita lui Heinrich Mann să fie sărbătorită cum se cuvine.

– Să mergem cu toții la gară să-l întâmpinăm. Eu i-aș putea oferi trandafiri, propuse frumoasa Wanda, fiica unui tipograf care lucra la un ziar local din Praga. Deși urmase doar școala elementară, învățase pe de rost pagini întregi din Kierkegaard, ca să-l impresioneze pe iubitul ei, P., literat mintos, pagini pe care le recita cu plăcere la cafenea, fără a le înțelege câtuși de puțin. „Omul este spirit. Dar ce este spiritul ? Spiritul este el însuși. Dar ce este el însuși ? O proporție raportată la el însuși ; el însuși nu este proporția, ci este proporția raportată la el însuși. Omul este o sinteză de infinit și finit, de temporar și etern, de libertate și necesitate, pe scurt, o sinteză. O sinteză este un raport între două lucruri. Astfel privit, omul nu este încă el însuși.” Și apoi mai adăuga : „Asta-i tot !”.

– Bine, bine, noi știm că în domeniul proporțiilor ești la tine acasă, ironiza Walter Fürth, un om cu părul ca ariciul, ale cărui merite constau în faptul că ar fi început o nuvelă din care nu scrisese decât prima frază. Walter Fürth nu moștenise de la tatăl său nimic altceva decât blestemul de a trăi. „Dar”, continuă Fürth, „acum e vorba de a face ceva pentru Heinrich Mann. O, cât sunt de chinuit !” ; își încheia aproape toate destăinuirile cu fața schimonosită și cu refrenul : „O, cât de chinuit sunt !”.

– O duduie extraordinară, exclamă un ceh bărbos pe nume Antonin Ma□ek, un blând autor, social-democrat și atât de tare de ureche încât niciodată nu putea urmări vreo conversație până la capăt. Privirea lui

---

* Johannes Urzidil, *Testamentul unui tânăr* (fragmente), în *Amurgul imperiului. Proză austriacă modernă*, vol. I, BPT, București, 1968, antologie, prefață și note de Dieter Schlesak.

se odihnea cu admirație pe chipul Wandei. „O duduie extraordinară, și ce vedere înaintată are!”.

– Heinrich Mann, mormăi Weissenstein, care voia să transforme lumea; eliberarea celor oropsiți trebuie să vină! Weissenstein vedea în toate fenomenele apropierea acestei eliberări.

Kafka zâmbi din depărtări infinite și nu spuse nimic.

– Când trebuie să vină? întrebă bunul Oskar Baum cel orb. Werfel sau Max Brod ar putea să țină cuvântări.

– Minunată idee, sări Fürth, Max Brod ar putea vorbi în numele generației mai vârstnice. Doar a împlinit treizeci de ani. Nu știe nimeni cât de chinuit sunt?

Nimeni nu se sinchisi să-i răspundă. Werfel, de altfel, nu-l prea asculta cu atenție. Când, deodată, afară, pe stradă, apăru silueta unei femei înalte, cu părul alb ca zăpada, dar cu chipul uimitor de tânăr și de frumos; el s-a ridicat ca-n transă, și-a lăsat cafeaua și cornul cu nucă abia început și a dispărut fără să-și achite consumația. Țalul Poschta era obișnuit cu astfel de ieșiri și îi ținea fără nici o grijă socoteala.

– „Când transformarea ta m-a împăcat cu moartea și prin tine m-am avântat spre nemărginire”, începu să recite Weissenstein.

– Da, da, iar glume pe tema infinitului, observă Kisch. Reporterul furios, cum era numit, se întorsese de pe front, într-o scurtă permisie, în orașul său natal.

– Ieri, spunea aici Alice G., începu Weissenstein să-și interpreteze recitarea, că ea, zeița cu păr alb, parcă ar rătăci cu ochii închiși deasupra mării. Că s-ar găsi mereu un înger în preajma ei... Viziunea mersului ei îl face poet!

– Na, na, na, obiectă Wanda, puțin ofensată. Ar trebui să puteți odată studia femeile când sunt singure. Dar ce-i cu acest Heinrich Mann?

– Ar trebui venerat în genunchi, zise înflăcărat Karl Brand, ca pentru sine; dar aceste cuvinte se adresau și lui Werfel. Tânărul Brand ardea intens sufletește și trupește. Tuberculoza lui galopa dimpreună cu el și avea întotdeauna febră. Numele[1] său de poet și-l alesese pe măsură. Era într-o continuă ardere.

– Printre prozatorii secolului, interveni P., literat mintos, care mai era și procurist la o bancă, Heinrich Mann este acela care a transpus în sfera germană, cu un elan de mare raconteur[2], strălucita artă a interpretării psihologice, apanaj al francezilor, de altfel. El este acela care apără expresionismul de prăbușirea în neant. El reunește esteticul și eticul într-o singură chintesență.

– În afară de asta, parcă s-a însurat cu fiica unui fabricant din Boemia, adăugă încet Kafka.

– Ce concepție grozavă, zise bătrânul Ma□ek, care, firește, nu înțelesese nici un cuvânt.

Fürth suspină:

– O, cât de chinuit sunt!

---

1. Brand – foc, incendiu (germ.).
2. Povestitor (fr.).

Wanda simți că sosise și momentul ei.

– Eticul, declară ea, este ca atare generalul. El se află imanent în el însuși, n-are nimic în afara sa ca să-i fie țelos, ci, dimpotrivă, este el însuși țelos pentru tot ceea ce este în afara sa. Asta e tot!

Deoarece niciunul dintre cei prezenți nu părea să ia în seamă constatările Wandei, ea bombăni supărată:

– Cum așa? De ce tăceți? Doar e un citat din *Frică și tremur*. Spuneți măcar ceva. De pildă: „Du-te dracului!”.

– Din cauza ta n-o să putem introduce aici ceremonialul de la curtea spaniolă, spuse Kisch.

Kafka, care niciodată nu zăbovea prea mult la cafenea, se ridică luându-și rămas-bun printr-un salut distant, depărtându-se cu pași tot mai rari.

Brand se ridică și el să plece. L-am însoțit. Peste făptura lui firavă purta o redingotă încă de pe atunci demodată, moștenită de la tatăl său. Brand era sărac. Tatăl său lucra într-o brutărie. Mama lucra cu ziua. Sora sa era un fel de funcționară. El absolvise o școală comercială și năzuise, înainte de izbucnirea războiului, să obțină un post în Egipt. Sudul era visul său. Sudul i-ar fi redat sănătatea. Dar războiul i-a curmat și această posibilitate. Între timp, starea lui Brand se înrăutățise atât de mult, încât nu s-a mai putut gândi la activitatea sa profesională. Necesitatea de a întrupa și de a modela acum din spirit ceea ce îi era refuzat și de neatins a dat aproape, prin constrângere, naștere poetului. Visul a devenit însăși substanța vieții lui și imaginea visurilor, renunțărilor, dorințelor și a revoltei împotriva morții a devenit conținutul mesajului său. Căuta un model din nevoia de comparație. Astfel a ajuns în cercul nostru. Werfel sau altcineva îi plătea întotdeauna micile consumații, așa cum se întâmpla și cu Weissenstein, care era cu mult mai sărac. Werfel de altfel îl ajuta pe Brand și în alte împrejurări și de aceea îl privea ca pe un trimis al lui Dumnezeu. N-a promis oare nu de mult Werfel că o să recomande lucrările lui Brand marelui editor al scriitorilor expresioniști din Leipzig? Nu a inițiat el și o acțiune ca să-l trimită pe Brand într-un sanatoriu din Tirolul de Sud sau poate chiar din Elveția? Mistuitor se agățau privirile lui Brand de femeile tinere și frumoase care stăteau uneori la masa noastră, de Wanda (în mod cinic supranumită de Fürth „tribuna poporului”), de Milena, plină de simțire și deșteaptă foc, de vraja eterică a actriței Martha N. și de celelalte vizitatoare paradisiace care apăreau și dispăreau și care-și ofereau grațiile și îmbrățișările amicilor lui Brand, iar acestuia, în cel mai bun caz, o blândă îngăduință și crutare.

– Oare de ce se amuză toți când o aud pe Wanda citând pe Kierkegaard? întrebă Brand, în timp ce străbăteam orașul vechi îndreptându-ne spre podul Karl. Mie îmi pare demnă de admirat. De ce pasiune trebuie să fie cuprinsă ca să învețe, fără să înțeleagă, pagini întregi, numai sperând să-i facă astfel plăcere domnului P.! Ce simțământ trebuie să-ncerci când te iubește atât de mult o femeie? Și când te gândești că totu-i în van și absurd! El, ca mai toți ceilalți, de mult nu mai are ochi decât pentru Milena.

– Aceasta este deosebirea între omul care se învinge pe el însuși, am răspuns eu, și acela care, în virtutea sacrificiului, ar dori să-și atingă scopul. Dacă Wanda n-ar face altceva decât să fie prezentă, ar exercita o mai puternică atracție.

Ea este minunată așa cum este, chiar dacă n-are cât de cât habar de ceea ce înseamnă cuvântul *„telos”*. De fapt, ce înseamnă acest cuvânt?

– *Țelul,* scopul.

– Așa. Țelul. Scopul. Crezi că, dacă aș ruga-o pe Wanda să citim împreună, ar accepta? E o idee de-a mea. Vreau să spun, așa, cu scopul de a-i explica, să știe cel puțin ce vorbește. Eu însumi nu știu prea multe. De exemplu, încă nu cunoscusem cuvântul *„țelos”*. Cred că aș putea face ceva care s-o ajute în dragostea ei.

– Propune-i.

– Eu? Nu, n-aș putea niciodată. Ar trebui poate altcineva să-i propună în locul meu.

– O voi face eu, îți făgăduiesc.

– Îți mulțumesc; oare însă va suporta? Eu sunt bolnav doar. Tușesc. Câteodată scuip și sânge. Probabil e și molipsitor. Ar încerca o repulsie față de mine. Și pe drept cuvânt.

– Prostii. În primul rând că o să te simți în curând mai bine. În al doilea rând, stă destul de des la aceeași masă cu dumneata la „Arco”. În al treilea rând, te simpatizează!

– Crezi? O, asta o spui doar așa. Și să mă simt mai bine, Dumnezeule, cum poate să-mi meargă vreodată mai bine? Eu știu cât o mai duc, până când mi-oi scuipa și restul plămânilor. Îmi pot număra pe degete lunile. Știi, noaptea, când stau culcat și mă uit pieziș, pe fereastră, la lună sau, pur și simplu, scrutez hăul negru, atunci începe numărătoarea, atunci număr de la un acces de tuse la altul. Vinele mi se umflă și respirația mi se aude ca orăcăitul de broască. Apoi aprind lumina și notez socoteala sau îmi imaginez o femeie pe care aș fi avut-o și pe care am pierdut-o, cu care aș fi avut chiar și-un copil, una care m-a iubit până la ură și pe care o urăsc la rândul meu.

În timp ce vorbea, am străbătut pe jumătate aleea cu statuile baroce ale sfinților de pe bătrânul pod Karl. De pe trotuarul de peste drum ne-au întâmpinat doi domni, amândoi poeți, Friedrich Adler și Hugo Salus. Ei aparțineau „epocii liberale” de pe vremuri, a literaturii germane din Praga. Brand și cu mine ne-am scos pălăriile, cu o închinare respectuoasă, deși îi consideram pe cei doi doctori niște lirici în oarecare măsură demodați. Salus, cu cârlionții de poet până pe ceafă, cu guler ștaif și lavalieră cu dungi negre, ne făcea condescendent semne cu mâna.

– *„Salus reipublicae suprema lex esto”*, i-am spus lui Brand, care, bineînțeles, nu pricepea o boabă de latină. Acesta este un citat din Cicero și știi cum l-am tradus? „Împotriva lui Salus să fie aplicate cele mai severe legi ale statului.”

– Poeziile lui, într-adevăr, sunt desuete. Poate odată vor fi prețuite iarăși. Da, ca și mobila străbunicilor noștri. Literatura merge pe căi ciudate.

– Totuși, nu i se poate nega un oarecare merit poetic, am spus eu.

– Și care ar fi acesta?
– Salus este, după cum știi, de profesie mamoș. Ca atare, a asistat și la nașterea mea.
Brand izbucni în râs.
– Vreau să-ți povestesc ceva, a spus el. L-am întâlnit deunăzi la o conferință la clubul scriitoarelor germane. Da, așa ceva există în Praga. Am ajuns acolo pentru că cineva îmi trimisese o invitație. Dumneata ai spune că e imposibil să existe atâtea scriitoare germane la Praga. În mijlocul sălii era așezată o masă mare, pe care erau îngrămădite o mulțime de romane „Engelhorn”, legate în roșu. Și în fața mesei stăteau scriitoarele alegând cu lăcomie cărțile, iar cele mai multe visau să apară odată la „Engelhorn”.
– Asta n-ai scornit-o, Brand?
– Nu, crede-mă! Fiecare cuvânt e adevărat. Și Adler, și Salus au fost la conferință sau, mai bine zis, la șezătoare. Mai întâi, o făptură tânără a cântat la pian: „Din marile-mi dureri fac cântecele mici”. După aceea, o poetă a citit câteva poezii, despre cerșetorul orb, despre Dumnezeu, despre parcul baroc cu amorași de piatră. Apoi Salus m-a onorat adresându-mi-se: „Dumneavoastră, tinere poet, cum v-a plăcut?”. Ce era să-i spun? I-am răspuns cu o altă întrebare: „Cum v-a plăcut dumneavoastră?”. „Poezia despre Dumnezeu nu mi-a prea plăcut”, a spus el, „dar aceea cu amorașii m-a încântat”.
– Asta o cred și eu, am intervenit.
– Stai, încă n-am terminat. Adler s-a amestecat atunci în discuție și a zis: „Da, tinerii noștri poeți și poete, această prăsilă tânără nu-ți mai cere sfatul. Pe vremea mea, vreau să spun mai demult, exista în Praga un papă al literaturii, pe nume Klaar. Pe el trebuia să-l întrebe fiecare dintre noi dacă o poezie e coaptă sau nu. Dar în ziua de azi? Generația de astăzi? Credeți că acest Werfel m-ar întreba vreodată dacă găsesc bună sau rea vreuna din poeziile sale? Că are și din astea...”.
Brand și cu mine am izbucnit în râs.
– Și asta încă nu-i totul, a continuat Brand. Adler a mai vorbit despre vremurile bune de altădată. „Am mai cunoscut un prozator din Praga”, a spus, „care se numea Salomon Kohn. I se dusese vestea în toată lumea. A apărut și în editura Reclam. Era atât de renumit, încât, odată, după miezul nopții, cineva a bătut în ușa locuinței sale de pe strada Josephstädter. Kohn deschise. Un american sta înaintea ușii sale. Kohn întrebă: «Ce doriți?». Americanul răspunse: «Nu mai doresc nimic; l-am văzut pe Salomon Kohn.». Așa erai prețuit pe vremuri”.
Brand trebui să se oprească, pentru că vorba îl obosise din cale afară. Râdea și tușea în același timp. Era cam penibil. Dar mă bucuram că Brand râdea. Cei doi decani ai literaturii se îndepărtaseră între timp în direcția opusă, spre turnul podului Altstädter, unde și dispărură.
Noi însă am mai zăbovit pe pod. Dincolo, pe malul stâng al Vltavei, se înălța, în sclipirile de lumină ale înserării, deasupra învălmășelii de acoperișuri și case din strada Kleinseitner, acropola lui Hraschin. Într-una din acestea, în vechea piață Radetzki, locuia Brand.
Parterul casei forma un umbrar deschis, sub care vânzătorii ambulanți își țineau mărfurile, obiecte de lut, mături și fel de fel de lucruri

de uz casnic, pe care le vindeau cu prețuri mici. Tocmai și le strângeau, deoarece începuse să se întunece. În portalul bine zăvorât și bătut în fier era tăiată o ușiță, prin care se intra într-un coridor mucegăit, neluminat încă. Acesta ducea într-o curte de formă pătrată care, pe o înălțime de patru etaje, era înconjurată cu balcoane întărite cu grilaj de fier, denumite în Praga „Pawlatsche", ecou al arhitecturii baroce italiene, „Parvula Loggia". Din aceste balcoane se intra în camerele de locuit; ferestrele bucătăriei și ale câtorva odăi dădeau spre balcoane, locul bârfelor casei, unde erau situate și dependințele comune ale etajelor. Era una dintre acele case străvechi, tipice în Praga, ale oamenilor cu „venituri mici", o clădire-monstru, confortabilă și fantomatică, din acelea care te înfioară prin unele povestiri și romane ale scriitorilor praghezi.

Din gang se ramifica, încă înainte de a ajunge în curte, o scară de lemn cu trepte abrupte și încovoiate, care scârțâie la fiecare pas și care duce în sus, la etaje, la balcoane și la o mulțime inexplicabilă de alte ganguri și coridoare și, în sfârșit, în pod, unde sforile de rufe, grinzile, fel de fel de vechituri și de lăzi vechi își exercitau magia încurcată, suprarealistă și, cum bine se știe de pe atunci – justiția lor specială.

Dintr-un balcon, Brand a deschis o ușă și am intrat în bucătărie, unde, sub un crucifix cu candelă, se afla și un pat de fier, al sorei lui, care însă nu era acasă. Odaia lui Brand era dincolo de această bucătărie; dormitorul părinților era alături. Tatăl, muncitor în tură de noapte, plecase. Mama, nu mică de statură, dar încovoiată de greutățile existenței, schiță un zâmbet mut de bun-venit. Și ne lăsă singuri.

Brand își aruncă redingota pe pat. Prin fereastra balconului pătrundea, jucăușă, lumina amurgului, abia atingând dulapul și capul de ghips al lui Schiller, al cărui nas era cam prăfuit. De pe o poliță de cărți cu picioare laterale rotunjite, Brand ridică un teanc de manuscrise.

– Dorești să asculți poezii sau proză? întrebă el cu un acces groaznic de tuse care umplu odaia cu un horcăit puternic. Și, fără să aștepte răspunsul meu, ca și cum s-ar fi temut că l-aș fi putut împiedica în dorința lui arzătoare de a-mi citi, începu imediat să recite pe de rost versuri, agitând manuscrisul în mână și atât de grăbit, încât capul lui Schiller se clătină în sus și-n jos, încoace și-ncolo, aprobând sau dezaprobând parcă.

– Sunt doar curbele febrei, spuse el la urmă aruncând hârtia, dar așteptând evident o contrazicere din partea mea, sunt numai notații grafice ale febrei. Dar vroiam să știi cum arată o noapte de-a mea. Un medic ar putea, cred, să-mi stabilească diagnosticul numai citindu-le.

Încercai un murmur de contrazicere și de laudă. Se așeză. Între timp se întunecase de tot.

– Iată-mă deci trăind, dar în curând voi muri. Parcă asta amintește de Ippolit din *Idiotul*, nu-i așa? Nu e nimic deosebit. Dar demn de remarcat este că eu, în același timp, și trăiesc. Trăiesc intens și ard. Și asta trebuie să aibe un anumit sens. Iată-mi tatăl. El pleacă seara la lucru și se întoarce dimineața. Apoi se culcă. După-masa se trezește, mănâncă și pleacă din nou să muncească. *Țelos!* Țel și scop? Chiria, mâncarea și medicamentele. Iar aceasta e mama. Ai văzut-o adineaori.

Lucrează cu ziua și spală rufele altora. Țel și scop? Chiria, mâncarea, medicamentele. Iat-o și pe Maria, soră-mea, e mai tânără decât mine, cred că e și drăguță. Toată săptămâna se spetește muncind. Șade într-un birou avocățesc, aplecată deasupra unei mașini de scris, și bate la mașină până-și bătătorește degetele. Splendidă soartă pentru o ființă tânără! Țel și scop? Chiria, mâncarea, medicamentele. Dacă-și cumpără vreodată o rochie nouă, părinții privesc neliniștiți în jur. Probabil – umblă și ea cu un tânăr. Dar aici nu l-a adus niciodată. Din cauza mea, știu asta. Tusea mea l-ar putea speria. Toți lucrează pentru mine, eu sunt parazitul care consumă banii ce ar trebui puși de-o parte sau folosiți cu rost. Zac sau mă târâi încoace și încolo, ca ploșnițele sau gândacii, și la nimica bun! Un acces groaznic îi taie vorba și-i scutură întreg trupul, apoi se transformă într-o tuse mai ușoară, până ce se stinse cu totul. Și totuși, continuă el, totuși trebuie să fie ceva care să-mi justifice existența, un țel, un scop, un sens, o valoare, altfel nu s-ar fi risipit în van o asemenea imensă energie. Eu însă nu-mi pot descoperi un alt rost decât scriind. Căci altceva nu există. Ceea ce scriu eu deci nu poate, nu are voie să fie total lipsit de valoare. Asta ar fi împotriva naturii.

– Bineînțeles, îmi scăpă, și mai întâi de toate e foarte important pentru dumneata însuți. Mă și speriasem că am redus importanța operei lui la persoana sa. Și apoi – am continuat eu repede –, doar rudele dumitale te iubesc. Dumneata n-ai face același lucru pentru ei? Am simțit îndată că nici această remarcă nu era la locul ei.

– Pentru ce mi-ai publicat în ziar unele din lucrările mele? întrebă el tăios. Din pură milă?

– Cum crezi asta? Pentru așa ceva n-aș tipări un rând. Conduceam pe atunci o mică revistă lunară. Rostul ei era să fie un mijloc de informare și să slujească celor mai noi creații poetice. Era în timpul războiului. Umanitate! Dar din milă n-aș publica un rând.

– Nu-i adevărat, spuse Brand. Și totuși, mai e și Werfel. Și el crede, adică așa cel puțin a afirmat, că este ceva de capul lucrărilor mele. Dar dumneata, pe dumneata vreau să te întreb ceva acum. Și anume, dacă mor, ai putea să alegi din aceste manuscrise măcar o plachetă și să te îngrijești de publicarea ei? Numai o culegere modestă, ca să rămână ceva. Un sens și un scop.

– Să mori? De ce să mori? Nu mai fi atât de prăpăstios. Există acum metode noi. Pneumotorax, de pildă, și...

– Mi s-a făcut. Nu. E în zadar. Uneori mă întreb: de ce tocmai eu sunt condamnat la moarte? Și-mi răspund: tocmai eu, fiindcă mi-a fost hărăzită, ca în derâdere, și puterea de a crea. De n-ar fi asta, m-aș resemna mai ușor. E cumplit să-ți imaginezi totala dispariție a ființei. Vei avea grijă să rămână ceva?

– Sigur c-o voi face. Vorba căzu ca o piatră în întunericul încăperii. Nu mai îndrăzneam să adaug un cuvânt de consolare sau îmbărbătare.

– De fapt, mai voiam să-ți citesc ceva. Dar mai bine îți povestesc. Nu trebuie să aprindem lumina. Se vorbește mai lesne pe întuneric. De altfel, știu aproape totul pe de rost.

Lăsă puțin timp să treacă. Apoi începu, și acestea sunt propriile sale cuvinte:

– După o existență bolnăvicioasă de 21 de ani, moartea s-a cuibărit în plămânii săi, măcinîndu-i, și, cuprins de o febră îngrozitoare, simțea cum sângele vuiește în el și cum îi îngheață saliva pe buze. Patul alb gemea sub tremurul mădularelor sale putrede. Ochii albaștri se împăienjeneau de un cenușiu opac, pe fruntea încinsă vinele se umflau ca funiile, în inimă i se revărsa un torent de foc. Șed lângă bolnav și-i țin mâna în mâna mea. Vocea lui se fărâmițează la primul strigăt, ca porțelanul fin, subțire, și răsună pe urmă sec, asemenea unui huruit. Tusea sfâșietoare îi tăia, ca un fluierat, gâtlejul, rătăcea prin odaie, aluneca pe pereți și apoi se pierdea.

Mama stinse lumina și aprinse o alta, mică, verde, pâlpâitoare, acel paznic singuratic al nopților de zbucium. Eu nu mă mișc de la patul lui, voi rămâne până dimineața, arăt cu mâna spre divan. Femeia nu înțelege. Bolnavul zace aici, toropeala îi apasă pleoapele fierbinți. Mama a plecat și ușa s-a închis fără zgomot. Îl văd în patul alb, în lumina verde de veghe în noapte, cum deschide ochii împăienjeniți și cum mă sfredelește cu privirea, simt, știu că sunt prizonier în sufletul lui, simt durerea tusei șuierânde și mă afund în somn. În somn, însă, sunt treaz. Mii de făpturi se schimbă hidos în lumina verde. Afară plouă, o ploaie intermitentă. Sunt treaz în somn și știu tot ce se întâmplă afară. Va dura veșnic această ploaie care mă mistuie și mă ține ferecat în odaia asta strâmtă? Norii imenși, învălmășiți, n-or să dispară de pe cer? Vor să șteargă toate, toate zilele prin curgerea lor, vor să spele tot ceea ce e strălucitor pe străzi? E noapte. Din trupul meu vlăguit, putred de boală, se naște un altul, sănătos. M-am născut din nou deci, cu noua mea ființă cutreier străzile.

Plouă de ceasuri întregi. Veșnice ore care se pierd în neant. Dar forțele cerului încep să se epuizeze. Potolirea ploii mă înviorează. Nedumerit trec prin întuneric. Arareori fereastra unei crâșme strălucește, dar nu aud nici un zgomot. Casele par vii pe dinăuntru, însă chipul lor e mort. Nici un sunet, și totul în mine tânjește după sunet și cuvânt. Ploaia a încetat. Mergând înainte, privesc în jurul meu în întuneric. O, stradă străină, nesfârșită și niciodată străbătută ziua! E strada morții oare? Drumul mă chinuie. În întunericul unei porți, pe scări, stă ghemuită o ființă. Mă aplec să-i văd chipul. Un om fără nas, cu ochiul stâng scurs, cu ochiul drept înfipt în cer, pe genunchi cu o armonică. Degetele cântă, dar nu scot nici un sunet. Fug, întunericul îmi străpunge ochii; mă cuprinde o spaimă cumplită că aș putea orbi și eu. Câte ore s-au scurs? Sau poate numai minute pe care creierul meu biciuit le amplifică?

De pe streașina caselor, o pisică neagră îmi țâșnește printre picioare. Caut cu privirea animalul nocturn. Îl văd în mijlocul străzii, blana neagră și de obicei moale este acum udă și răvășită. Ochii pisicii ard și strălucesc, iar ai mei se fixează în ei. Tot privesc în focul acestor ochi până ce ei încep să vorbească în creierul meu: „Vino! Urmează-mă! Te duc acolo unde veșnic se naște ceva nou din ceea ce a fost, unde uimirea te va cuprinde, în imperiul păsării Phoenix, al dreptății eterne”.

Trebuie să urmez animalul, care se îndepărtează cu spatele înainte, ca un rac. Neîncetat, privirea mea e pironită în ochii de pară. Mă duce repede înainte, încep aproape să gâfâi și un șuierat straniu îmi străbate printre dinți. Mă clatin de oboseală, dar iată că pisica se oprește în fața unei case care mi-e cunoscută din vis! Cunosc această casă pustie ale cărei ferestre sunt toate zidite și a cărei ușă neagră de fier pare a fi gâtlejul întunecat al unui Moloch. În afundul ei arde licărind o candelă cu lumina verde care mă atrage ca un magnet. Urc scările. Din loc în loc, ard lămpi ciudate. Și iată-mă în gangul ultimului etaj. Aici simt însă că-mi lipsește ceva: pisica, animalul cu ochii de foc.

Am rămas singur. Coridorul lung n-are ieșire. Par captiv. Aș dori să fug, dar nu mai găsesc scara. Bâjbâi de-a lungul pereților, luminile ard din orbite adânci și goale. Palmele îmi sunt aproape zdrelite. Mi-e inima torturată de spaimă. În cele din urmă, găsesc o ușă ce duce într-o încăpere întunecoasă. E rotundă ca o căldare cu sânge clocotind în ea, din care se ridică aburi. E viața? Închid ochii.

Mă trezesc din nou pe o stradă străină. Știu că e ziuă. Mă furișez peste pavajul străzii. Abia mai umblu. Acolo e casa în care locuiesc. De-acolo pleacă un tren. Văd un giulgiu cu litere albe. Ele alcătuiesc numele meu. Mă îngroapă, și eu sunt aici și trăiesc. Apoi se deschid doi ochi. Șed lângă bolnav și-i țin mâna încinsă. Îl iubesc.

Dar știu că va muri în curând. Mâna lui mi-a spus-o.

Aceasta era o parte din testamentul lui Brand.

– Așa va fi, spuse el, după o tăcere mai îndelungată. Atunci a intrat mama. A așezat pe o noptieră o lampă cu abajur verde. Pe când făcea aceasta, cu mâini nesigure, i-am surprins privirea iscoditoare și deznădăjduită alunecând peste chipul fiului ei, peste mine, peste lucrurile din odaie, și pe urmă stingându-se în ea însăși. [...]

În românește de IV. MARTINOVICI

Italo Svevo – pseudonimul lui Etore Schmitz, nuvelist și romancier triestin, una dintre cele mai importante figuri literare ale Italiei contemporane. Născut la Triest, în 1861, într-o familie aparținând burgheziei industriale, Svevo urmează cursurile Academiei de Comerț, pe care le întrerupe în 1880, atunci când fabrica tatălui său intră în stare de faliment, după care devine funcționar de bancă. Contractează o căsătorie extrem de avantajoasă, care îl propulsează în postura de antreprenor al unei importante întreprinderi din Triest, permițându-i să se dedice literaturii. Destinul său literar este, în perspectiva literaturii italiene, unul dintre cele mai spectaculoase, datorită mai ales complicatelor avataruri ale receptării. Recunoașterea operei lui Svevo a fost tardivă ; pe deplin, ea s-a impus abia la câteva decenii după moartea scriitorului (1928). Primele texte, nuvela de factură naturalistă *L'assasino di Via Belpaggio* (*Asasinul din strada Belpaggio*), 1890, sau piesa neterminată *Ariosto governatore* (*Ariosto, guvernator*) trec aproape neobservate ; la fel de puțin prizate vor fi și celelalte lucrări ale scriitorului, *Una vita* (*O viață*), 1892, *Diario per la fidanzata* (*Jurnal pentru logodnică*), 1896, *Senilità* (*Senilitate*), 1898, sau chiar capodopera *La conscienza di Zeno* (*Conștiința lui Zeno)*, 1925, ori alegoria etică *La novella del buon vecchio e della faciulla* (*Romanul bătrânului de ispravă și al copilei*), 1929, iar asta mai cu seamă din cauza autorității pe care canonul verist o exercita asupra sensibilității italiene de la începutul secolului XX. Opera sa, neinteresantă la început pentru criticii și publicul din Italia, începe să fie explorată în străinătate, mai întâi în cercurile italieniștilor francezi ; însuși James Joyce, cu care scriitorul ia lecții de limba engleză, se declară entuziasmat. Circulația din ce în ce mai mare a romancierului în străinătate nu rămâne fără urmări : lecturi ulterioare din perimetrul italian descoperă în Svevo un artist de mare profunzime și originalitate, a cărui operă, inspirată de noile, pe atunci, descoperiri ale psihanalizei, devansează în modul cel mai radical gustul epocii. Abia după ultimul război, reputația de precursor a romancierului devine din ce în ce mai solidă și importanța operei sale pentru istoria literaturii italiene se prezintă în fine într-un chip deslușit.

Fragmentul de față, deși redactat la persoana a treia, cu o obiectivitate deliberată, parodică, este, totuși, un „profil autobiografic", prilej de rememorare a unei genealogii, a unui spațiu și timp care se revendică, toate, destinului comun al Europei Centrale de la finele veacului trecut și începutul celui de-al XX-lea. (*Dorian Branea*)

Italo Svevo

Profil autobiografic*

Spre a înțelege rațiunea unui pseudonim care vrea să înfrățească stirpea italiană cu cea germană, trebuie să avem în minte rolul pe care, de aproape două secole, îl împlinește Triest la Poarta Orientală a Italiei : rol de creuzet, ce asimilează elemente eterogene pe care comerțul și dominația străină le-au atras în vechiul oraș latin. Bunicul lui Italo Svevo a fost funcționar imperial la Treviso, unde s-a și căsătorit cu o italiancă. Tatăl său, așadar, deoarece a trăit la Triest, se consideră italian și se căsători cu o italiancă, de la care avu patru fetițe și patru băieți. Pseudonimul de Italo Svevo a fost determinat să și-l aleagă nu de la îndepărtatul său străbun german, ci de la îndelungul său popas, în adolescență, în Germania.

Tatăl lui Italo era de mult asimilat când, încă tinerel, înființa la Triest un întreprinzător și profitabil comerț de sticlărie. Nu se putea trăi la Triest izolându-te de mișcarea ideilor, care, în acest oraș laborios, a fost totdeauna foarte activă și fecundă. În multe circumstanțe, alături de numele celor mai zeloși patrioți italieni liberali, se poate găsi și numele tatălui lui Italo. Mai târziu, se va vedea, în locul său, cel al fiului. Italo fu director al „Ligii Naționale”, al „Societății Triestine de Gimnastică” și al „Societății patriotice”. În 1918, în ajunul revoluției din 30 octombrie, fu văzut în adunările pregătitoare în casa deputatului Edoardo Gasser.

Născut la 19 decembrie 1861, Italo Svevo avu parte în casa părintească de o copilărie foarte fericită. Cu toate acestea, mama sa având o fire blândă și lipsită de autoritate, părintelui i s-a părut necesar să-i ia povara de a educa singură droaia de copii : la 12 ani, Italo, împreună cu alți doi frați, fu dus într-un colegiu de lângă Würtzburg, unde trebuia să se pregătească pentru cariera care tatălui i se părea cea mai fericită, aceea de comerciant. Învățământul din acel colegiu nu era, desigur, dintre cele perfecte, dar, învățând în câteva luni limba germană, tânărul, ajutat de câțiva profesori și împreună cu alți colegi de școală și, mai ales, cu unul dintre frați, Elio (mort la 22 de ani), se dedică cu pasiune studiului literaturii. Cunoscu clasicii germani cei mai mari și, în primul rând, îndrăgi romanele lui Friedrich Richter

* Text apărut în „Secolul 20”, 1979, nr. 1-2-3.

(Jean Paul), care avură negreșit o mare influență în formarea gustului său literar. În afară de clasicii germani, putu cunoaște în traduceri desăvârșite pe Shakespeare și câțiva scriitori ruși, mai ales Turgheniev.

Întors la Triest, la vârsta de 17 ani, frecventă timp de doi ani Institutul Superior de Comerț, fondat în 1868 de baronul Pasquale Revoltella (care avea să devină nucleul actualei Universități de Științe Economice). Fură doi ani de activitate intensă, care avură darul, în același timp, a-l face să se cunoască mai bine, înțelegând că nu era născut pentru comerț. Omul acela nobil care era tatăl său i-ar fi îngăduit să-și reia studiile, dar, pe neașteptate, se petrecu o catastrofă. Pentru a-și întreține afacerile, tatăl înființase o mare industrie de sticlă, care sfârși prin a-i absorbi toată averea, și Italo fu nevoit să intre imediat mărunt funcționar responsabil cu corespondența la sediul triestin al Băncii Union din Viena. Era plătit prost, conform obiceiurilor de acum 40 de ani, dar tatăl său, îmbătrânit deodată prematur în urma eșecului, nu mai știu să-și readucă afacerile la înflorire, lucru ce impunea ca toți membrii din familie să caute de lucru.

Viața lui Italo Svevo la Bancă e povestită cu grijă într-un fragment din primul său roman, *O viață*. Partea aceea e cu adevărat autobiografică. Și sunt descrise acolo și cele două cursuri serale frecventate asiduu la Biblioteca Civică. Se putea spune că, în sfârșit, începea să acumuleze puțină cultură italiană. Petrecu câțiva ani în compania lui Machiavelli, Guisardini și Boccaccio. Apoi, descoperirea operelor lui Francesco de Sanctis aduse în studiile sale oarecare disciplină. Și contemporanii, Carducci mai ales, exercitară o mare influență asupra sa. Și poate, sub influența lui Carducci – mai târziu mărturisi că regreta amarnic –, nu iubi în acea perioadă, când se simțea destul de tânăr spre a mai învăța ceva, pe Manzoni.

Dar nici pasiunea pentru romanul francez nu-i lăsă timp. *O viață* e cu siguranță scrisă sub influența veriștilor francezi. Citi mult Flaubert, Daudet și Zola, atunci, aprofundă mult opera lui Balzac și, într-o oarecare măsură, pe cea a lui Stendhal. În lecturile sale dezordonate, se opri îndelung asupra lui Renan. Dar autorul preferat deveni curând Schopenhauer și poate că se datori marelui filosof pseudonimul de Italo Svevo, care apăru pentru prima dată pe coperta romanului *O viață*. Alfonso, protagonistul romanului, avea să fie tocmai personificarea afirmării schopenhaueriene a vieții, atât de apropiată de negarea ei. De aici, poate, concluzia romanului, rece și aspră ca termenul unui silogism.

Triest era pe atunci terenul cel mai propice pentru o cât mai completă educare spirituală. Așezat la răspântia mai multor popoare, ambientul triestin era impregnat de culturile cele mai diverse. La „Minerva" (societate literară triestină) nu se luau în discuție numai argumente literare, rurale sau naționale. Persoanele culte din oraș citeau mult autori francezi, ruși, germani, scandinavi și englezi. Și, în micul mediu, se cultivau cu asiduitate muzica și pictura. Italo Svevo fu atras în mod firesc de toate cenaclurile artistice și literare din

tinerețea sa. Un pictor cu șase ani mai tânăr decât el, Umberto Veruda, ce ajunsese celebru, se legă de el printr-o prietenie adevărată, care avea să dureze până la moartea sa. Silvio Benco („Piccolo della Serra”, 8 sept. 1927), făcând recenzia celei de a doua ediții a romanului *Senilitate*, face considerații asupra figurii sculptorului Balli (Benco îi cunoscuse bine pe Svevo și pe Veruda), în care recunoaște pe Veruda, sintetizând modelul și copia, cu următoarele cuvinte, care explică perfect influența decisivă pe care pictorul ar fi exercitat-o asupra scriitorului, încă de pe vremea când era copleșit de nenorociri (moartea fratelui, ruina financiară și, curând după aceea, moartea părintelui) : „Figura sculptorului Balli (care în roman e oarecum mitul solar al artei), inimoasă, aventuroasă, sceptică, refractară oricărei vieți morale, dar capabil de orice act de caritate și, chiar, de orice înțelepciune... Cartea nu descrie decât acel portret robust al lui Veruda, dar îi redă modul de a vedea lucrurile și o anumită justețe și corectitudine a conștiinței de artist. Și dacă Svevo învăță de la pictor arta de a râde de viață în loc să moară, la rândul lui, Veruda fu răsplătit : într-adevăr, capodopera sa, *Portretul sculptorului* (Galleria D’Arte Moderna, Palazzo Pesaro, Venezia), reproduce cu fidelitate o scenă din *Senilitate”*.

Italo Svevo fu ani de zile colaborator asiduu la „Indipendente”. Înainte de a publica *O viață*, se bucură de un oarecare renume de critic literar în micul mediu citadin. Putu fi onorat de prietenia lui Riccardo Pitteli, Cesare Rossi și chiar Attilio Hortis. În «Indipendente» publică și o lungă nuvelă pe care, apoi, o consideră de interes minor.

O viață, pe care Crémieux o socotește că ar fi corespondenta italiană a romanului flaubertian *Éducation sentimentale*, fu publicată în 1893 de editorul Vram din Triest, epuizată apoi, dar autorul considera că nu venise încă momentul să scoată o a doua ediție. Desigur, autorul, deși avea 30 de ani, dovedea o anumită imaturitate. Eugenio Montale („L’Esame“ din nov.-dec. 1925) spunea : „E un mare roman, dominat și străbătut de unele teme fundamentale, pe care se pare că nimeni nu le aprofundează : există aici o educație sentimentală *doublée* de un eseu asupra unui caz nenorocit de urbanizare. Dar mai e, totodată, difuză, o analiză fidelă a vieții funcționarilor. Ca și cum asta n-ar fi de ajuns, autorul ne mai redă, pe lângă interiorul unei familii sărace mic-burgheze, și un amănunțit tablou cu „întoarcerea fiului risipitor” în satul său natal. Dacă adăugăm că protagonistul, Alfonso Nitti, e dominat de „lucruri care-l depășesc”, care-l duc la ruină, apare clar că *O viață* e, înainte de toate, o carte curajoasă”.

Desigur, pentru autor, legătura lui Alfonso cu Annetta, bogata fiică a bancherului Maller, e partea cea mai importantă a romanului, care la început purta titlul *Un inapt*, fiind apoi modificat în urma refuzului lui Emilio Treves de a publica un roman „cu un asemenea titlu”. Dovadă, desigur, de marele bun-simț al unui editor atât de important ! Alfonso e, de bună seamă, frate cu protagoniștii din celelalte două romane ale lui Svevo. Abulic precum Brentani și Zeno. Numai că aici, dincolo de analiza unei slăbiciuni atât de mari, e evidentă încercarea

de a o încadra într-o teorie oarecare, de a o sublima într-un fel. Enrico Rocca („La Stirpe", anul V, sept.) scrie: „Neliniștile, suferințele și obsesiile lui Alfonso Nitti sunt motive prea familiare lui Svevo pentru ca acum ele să nu fie enunțate cu naturalețǎ și cu forță. Pe de altă parte, cenușiul vieții birocratice și mizeria financiară și morală a bietei familii decăzute sunt exprimate cu un relief care ne recompensează pentru multele inexpresivități romantice". *O viață* avu un oarecare succes, deși nu atât de larg, și lipsit de ecou. Domenico Oliva spunea, în „Corriere della Sera", că acest roman nu era datorat „primului venit". Cu oarecare asprime, reproșă titlul, care i se părea luat de la capodopera lui Maupassant, pe care Svevo nu-l cunoștea atunci. Presa triestină făcu o primire frumoasă noului roman, dar ediția de o mie de exemplare fu încet epuizată în darurile pe care autorul le făcu prietenilor și cunoscuților. (În același an apărea ediția a doua, la Casa Montreale din Milano). De altfel, puținii critici care se ocupară de roman dedicară multe cuvinte (din păcate, îndreptățite) unor reproșuri aduse sărăciei limbii, plină cu solecisme și forme dialectale. Scuza lui Svevo constă în însăși povestea destinului său propriu. E fără îndoială că, dacă *O viață* ar fi fost primită mai favorabil, Svevo ar fi avut puterea să abandoneze încă de atunci afacerile sale atât de prost retribuite și să-și reia, încet-încet, educația literară, atât de neglijată între timp.

Senilitate fu publicată, aproape după șase ani, de același editor, Vram (apoi, în 1927, ediția a doua, de editorul Montreale). Este povestea aventurii amoroase pe care tânărul, în vârstă de 30 de ani, Emilio Brentani și-o îngăduie, culegând-o, cu bună știință, pe străzile Triestului. Emilio, un mic funcționăraș, care se bucură în cercurile orășenești de un oarecare renume literar, suferă că a irosit (și că nu a folosit) mare parte din viața lui. Ar vrea să ducă aceeași viață ca sculptorul Balli, prietenul său, care e recompensat de insuccesul artistic printr-un mare succes personal, în special la femei. Până acum, lui Emilio i se pare că n-a știut să-și imite prietenul din cauza marii răspunderi care apasă pe umerii lui, destinul sorei sale, Amalia, care trăiește lângă el aceeași inerție, fără tinerețe și lipsită de farmec. În schimb, sora e neliniștită profund văzându-și fratele cum, fără nici o reticență, se aruncă în jocul periculos și interzis al dragostei, dar convingându-se curând, prin exemplul fratelui și al teoriilor lui Balli, că ea este cea amăgită, și că, în fond, iubirea e dreptul tuturor. Pentru Emilio, între timp, mica aventură în voia căreia se abandonase devine importantă, deși invers proporțională cu calitățile morale ale Angiolinei. Căci fiecare descoperire a josniciei sau trădării Angiolinei n-au alt efect decât să-l lege și mai mult de ea. El simte atașamentul și subjugarea sa față de acea femeie ca pe un delict. Neputând să-l imite pe Balli, îi cere ajutorul. Intervenția lui Balli între cei doi îndrăgostiți, ca și între frate și soră, duce la rezultate dezastruoase. Amândouă femeile se îndrăgostesc de el. Zadarnic Emilio încearcă să-l îndepărteze de Angiolina, deoarece aceasta îl iubește, dar nu-i este greu să o facă

cu sora sa, care acum e nevoită să se întoarcă la inerție, dar obținând, pe ascuns, uitarea, în eter. Într-o zi, Emilio își găsește sora în delirul pneumoniei. Apelează la Balli din nou și cei doi bărbați, ajutați de o vecină, veghează împreună la capul muribundei. Pentru a doua oară, descoperind o nouă trădare a Angiolinei, Emilio își părăsește sora, dar se întoarce apoi la ea și rămâne alături până ce închide ochii.

Acest roman nu a fost conceput inițial pentru a fi publicat. Cu șase ani în urmă, multe din capitolele sale fuseseră scrise cu intenția de a pregăti educația Angiolinei, la fel cu cea de care se vorbește atât de des în roman. Angiolina, a cărui protagonistă era, a fost printre primii care au cunoscut romanul. De altfel, în Triest se cunosc numele tuturor celor patru protagoniști din *Senilitate*. Aici nu mai e nici o intenție de a filosofa, iar slăbiciunile umane, ca cea a lui Brentani, în primul rând, nu sunt sublimate în teorii. Și mai ales, în legătură cu *Senilitate*, publicată pe când Proust, cel pe care-l cunoaștem noi, nu se născuse încă, se rosti numele acelui autor excepțional. Se descoperi chiar o oarecare analogie între legătura lui Emilio cu Angiolina și cea a lui Swann cu Odette. Firește, comparația între cei doi scriitori nu trebuie să fie împinsă prea departe. O demonstră unul de talia lui Marcel Thiebaud, în „Revue de Paris” (din 15 nov. 1927): „Există într-adevăr în cărțile lui Proust multe elemente străine romanului însuși, reflecțiile filosofice și psihologice, care domină povestirea, atestă întinderea semnificației sale și afirmă în fiecare clipă existența unui Proust filosof, situat atât de categoric și atât de evident deasupra tuturor genurilor, încât pare destul de arbitrar să alăturăm de el un scriitor, fie el excelent, a cărui activitate intelectuală se exercită într-un domeniu mai puțin întins. Adăugați la aceasta faptul că Svevo e pe linia tradiției romancierilor din secolul al XVIII-lea – lucid, sec, uscat... Romanul lui Svevo nu e nedemn de a fi apropiat, din anumite puncte de vedere, de unele mari opere ale lui Dickens și Tolstoi, care, prin densitatea atmosferei lor, numărul, varietatea, intensitatea vieții personajelor care se mișcă în ele, dobândesc în spiritul nostru valoarea unor universuri autonome veritabile”. Trebuie să amintim și faptul că fraza care este cu totul proprie lui Proust, cu intercalările sale luminoase și complicațiile savante, care amintesc de o sinteză germanică, nu găsesc nici o corespondență în fraza scurtă, bruscă și neîmpodobită a lui Svevo. Să amintim aici, fără maliție, nici față de Proust și nici față de Svevo, că amândurora li se impută incorectitudini de limbă.

Fără îndoială, se poate afirma că *Senilitate*, după ce s-a publicat ediția a doua, e preferată chiar și *Conștiinței lui Zeno*. Însuși Montale, în articolul amintit din „Essame”, *Omagiu lui Italo Svevo*, pe când ediția a doua nu exista încă, își exprima clar o asemenea preferință. I se asocia Umberto Morra di Lavriano („Baretti”, din iunie 1926) și, recent, Sergio Solmi („Convegno”, din ian. 1928), care consideră demne să stea alături de *Senilitate* doar puține pasaje din *Conștiința lui Zeno*. Multe alte articole elogioase fură nu de mult publicate în Italia despre *Senilitate*, în special din partea generației tinere de critici. Ar

fi interesant de studiat motivul unei atari preferințe, care nu e conformă cu gustul criticilor francezi. Cert e că *Senilitate* este, în textura lui, un roman – cum a spus Montale – aproape perfect. Fiecare parte a lui se află într-un echilibru desăvârșit legată una de alta, după cum fiecare zi din viață e unită cu cealaltă.

Dar, reîntorcându-ne pentru o clipă la 1898, trebuie să povestim că succesul romanului a fost cu totul inexistent în Italia. Nici un ziar italian nu se ocupă de el, în afară de „Indipendente”, care-l publicase în propriile foiletoane. Până și gazeta cea mai importantă din Triest refuză să scrie despre el, deoarece romanul fusese publicat în paginile unui ziar rival.

Cu puțini ani înainte de a publica *Senilitate*, Italo Svevo se căsătorise și avusese o fiică. Romanul, care lui îi plăcea încă de atunci, se născuse aproape fără efort și-l publică animat de o ultimă speranță. A scrie altceva era destul de dificil, pentru că, spre a putea face mai bine față propriilor îndatoriri, Svevo ocupa trei funcții: banca, apoi funcția de profesor de corespondență comercială la Institutul „Revoltella” și, în sfârșit, mai lucra o parte din noapte în redacția unui ziar pentru a „despuia” ziarele străine.

De aici izvora și necesitatea renunțării. Tăcerea care îi întâmpinase opera era prea elocventă. Seriozitatea vieții îl obliga. Luă o hotărâre de fier. Îi fu cu atât mai ușor să o respecte, cu cât în acel răstimp făcea parte din conducerea unei mari industrii, dedicându-i nenumărate ore în fiecare zi. În general, sfârși prin a avea o viață mai ușoară decât îi fusese teamă. În mare parte, se văzu eliberat de munca plicticoasă de birou și trăi, laolaltă cu muncitorii, în fabrică. Întâi la Triest, apoi la Murano, lângă Veneția, și, în sfârșit, la Londra. Îi rămâneau desigur ore libere, și Svevo povestește că nu se putea dedica plăcerii de a scrie, fiindcă era de ajuns un singur rând spre a-l face mai puțin apt pentru munca practică de care trebuia să se ocupe zilnic. Urmară apoi plictiseala și proasta dispoziție. Găsi modul de a umple și acele ore, eliminând astfel orice pericol. Se dărui cu mare fervoare studiului viorii, la care în tinerețe cântase mediocru. Curând apărură iremediabile impedimente pe care organismul său, care nu mai era tânăr, le opunea progreselor sale de interpret. Aceste impedimente sunt descrise cu tristețe în *Conștiința lui Zeno*. Dar pe atunci ele nu-l întristau, deoarece, firește, el nu cerea de la vioară mai mult decât îi era îngăduit. Găsi un loc la vioara a doua într-un cvartet de diletanți buni și, cel puțin, fu răsplătit cunoscând pe larg muzica clasică de cvartet.

Amicii săi pot să mărturisească faptul că el nu admisese niciodată că romanele sale erau fără valoare. Le cunoștea bine defectele, dar nu se hotăra să le atribuie insuccesul lor. Socotea, de aceea, zadarnic un nou efort. Crezuse întotdeauna că și celui care are darul să scrie i se cuvine o viață demnă de a fi trăită. Și dacă pentru a o dobândi era nevoie să renunți la munca pentru care erai născut, trebuia să te resemnezi. Pe de altă parte, știa bine că limba sa nu se putea

împodobi prin cuvinte pe care el nu le simțea. Nu poți fi expresiv decât într-o limbă vie. Și limba sa vie nu putea fi alta decât graiul triestin, pentru care nu fusese nevoit să aștepte anul 1918 spre a se simți italian. Sentimentele sale își găseau corespondenta în expresii asemănătoare care-i veneau din alte provincii. Își amintea cu generozitate și gratitudine de un Faldella (senator al regatului), care scria într-o italiană în care înțelegea să pună o parte atât de mare din dialectul piemontez, pe înțelesul lui. E de sperat ca dialectul triestin să se mai rafineze în timp – sau să dispară chiar. Svevo nutrea cu tărie o astfel de speranță, dar se gândea că, mai înainte de a se împlini, romanele sale vor fi uitate. Urmașii săi de pe țărmul acelei margini extreme a Adriaticii vor ști să le înlocuiască din belșug, cu un efort mai mic și fără suferință. Între timp, la ora actuală, două dintre romanele sale sunt citite și apreciate pretutindeni în Italia. Ceea ce nu era de pus la îndoială într-o țară în care orice mică poveste care e dăruită publicului aduce – vrând-nevrând – și o mostră de limbă vie.

Svevo continuă să trăiască între vioară și fabrică, până la izbucnirea războiului. Dar viața îi aduse, nedorite de el, două evenimente cu adevărat literare, pe care le întâmpină nebănuindu-le semnificația.

În jurul anului 1906, simți nevoia, pentru meseria pe care o avea, de a se perfecționa în limba engleză. Luă de aceea câteva lecții de la un profesor cu renume, ce locuia în Triest: James Joyce. James Joyce se bucura de pe atunci de succese literare (dar nu multe) mai mari decât acelea ale lui Svevo. Mult mai mari în satisfacții sufletești: Joyce se simțea în plină explozie creatoare, în timp ce Svevo se înverșuna să o împiedice pe a sa. Era chiar refractar ideii de a vorbi despre trecutul său literar, și Joyce fu nevoit să stăruie spre a i se încredința să citească cele două romane mai vechi. *O viață* îi plăcu mai puțin. În schimb, făcu numaidecât o mare pasiune pentru *Senilitate*, din care și azi știe câteva pagini pe dinafară. Despre îndelungile sale legături dragi cu Joyce, Svevo vorbi la „Convegno" din Milano, în 1927. O spunem în treacăt aici că numai un singur ziar din Milano a scris despre această conferință: „Secolo".

Al doilea eveniment literar, care lui Svevo i se păru atunci că este științific, fu întâlnirea cu operele lui Freud. La început, le înfruntă doar pentru a le aprecia ca posibilitate a unei cure, recomandată unei rude. O vreme, Svevo citi cărți de psihanaliză. Îl interesa să înțeleagă însemnătatea unei perfecte sănătăți morale. Nimic altceva. În timpul războiului, în 1918, spre a face plăcere unui nepot al său medic, care, bolnav, locuia la el, începură să traducă împreună opera lui Freud despre vis. Tovărășia eruditului medic (care nu practica psihanaliza) făcu acea traducere mai interesantă. Atunci Svevo încercă (singur, ceea ce e cu totul în contradicție cu teoria practică a lui Freud) câteva ședințe de psihanaliză asupra sa. Întregul mecanism al procedeului îi rămase necunoscut, lucru de care toți pot să-și dea seama citindu-i romanul.

Din 1902 și până în 1912, din cauza unor îndatoriri profesionale, Svevo se stabili în fiecare an, timp de câteva luni, într-o suburbie a Londrei. Până și o astfel de întâmplare îi ajută destinul și îl întări în hotărârile sale. În general, i se păru că, în țara marilor aventuri, aventura era respinsă mai mult decât oriunde. Fiecare om, în suburbia aceea, muncea nestingherit la locul lui, încorporat în propria clasă, în care se acomoda mai mult sau mai puțin activ, fără a fi atras spre rebeliuni sau aventuri. Și crezu a descoperi că forța unei țări era datorată mai curând unor astfel de elemente și că, dimpotrivă, isprăvile unui lord Clive sau ale unui Rhodes sau Nelson n-ar fi rodit atâta bogăție dacă aventura n-ar fi în popor un fapt excepțional, un altoi care vine să înnobileze vechiul trunchi cu o trudă de fiecare zi, pașnică și uniformă. Aventura literară pe care el o încercase nu era oare diminuarea forței sale de cetățean de rând și folositor? Fără îndoială, viața pe care o duse în fabrica engleză deveni o cură, un tonic pentru Svevo, și astfel resemnarea sa – mai fericită.

La izbucnirea războiului italian, Svevo se afla blocat în Triest. Ca supus austriac (și cetățean italian), fusese însărcinat de proprietarul fabricii să apere bunurile sale și să continue activitatea fabricii. Dar fabrica se închise din ordinul autorităților și, în anii aceia teribili pentru toți, Svevo, îndeosebi la începutul lui 1917, se bucură de o mare pace, întreruptă doar de bombele care plouau zilnic asupra districtului industrial din Triest. În acei ultimi doi ani de război, fu chiar uitat de către Poliția imperială regală.

Nu mai exista, așadar, fabrica, iar vioara rămânea abandonată, deoarece cvartetul dispăruse. Era imposibil să o mai atingi de-a lungul zilei, gândindu-te la nervii vecinilor, și așa atât de încercați de război. Și Svevo se apucă să scrie o operă aproape literară, un proiect de pace universală sugerat de operele lui Schücking și Fried. Firește, pe lumea asta nu poți medita niciodată la nimic fără să ajungi la părintele literaturii, Alighieri. Cu oarecare neplăcere, Svevo se adaptă condiției. Opera care a luat naștere nu mai există.

Vine eliberarea. Adunările care pregăteau primirea trupelor italiene hotărâră și apariția unui ziar cu adevărat italian: „La Nazione”. Ca director al unui astfel de ziar fu desemnat Giulio Cèsari, un vechi, intim prieten de al lui Svevo. Cu adevărat prieten literar, un autodidact care, datorită studiilor pe care le făcuse cu sacrificii reale, se ridicase din postul de tipograf (el, care e unul din puținii în vinele cărora curge sânge de vechi nobil triestin) la cel de ziarist. În entuziasmul imediat, Svevo promise colaborarea sa. La început, dori să se ocupe de politică, dar numaidecât se dovedi ca pana lui să-și depășească măsura: fu de-a dreptul o operă literară, o satiră împotriva tramvaiului din Servola (cel mai lent tramvai din lume), și cele opt mici articolașe avură ca rezultat, într-adevăr, îmbunătățirea liniei. Îndată după aceea urmară și alte articole, mai lungi, despre Londra după război. Mașina a funcționat bine. În 1919, însă, colaborarea sa scăzu considerabil. Începuse

să scrie *Conștiința lui Zeno*. O clipă de impetuoasă inspirație. Nu exista nici o posibilitate de scăpare. Romanul trebuia scris. Desigur, se putea lipsi de publicarea lui, spunea el. În fine, locatarii casei erau salvați de la sâcâitorul scârțâit al viorii sale aritmice.

Zeno e, evident, fratele lui Emilio și Alfonso. Se deosebește de ei prin vârsta mai înaintată și prin bogăție. S-ar putea lipsi să se zbată pentru existență, stând liniștit și contemplând cum ceilalți luptă. Dar e nefericit că nu poate lua parte și el la ea. E poate chiar mai abulic decât ceilalți doi. Trece neîncetat de la hotărârile cele mai eroice la înfrângerile cele mai surprinzătoare. Se căsătorește și chiar iubește fără să vrea. Își petrece viața fumând mereu ultima țigară. Nu muncește când ar trebui, ci atunci când ar fi mai bine să se abțină. Își adoră tatăl și-i face viața și moartea profund nefericite. Se apropie mult de o caricatură această reprezentare și, pe drept, Crémieux îl pune alături de Charlot, căci, ca și el, Zeno se poticnește în toate. Dar, abandonându-l pe Zeno după ce l-am văzut mișcându-se, e vădită impresia de efemer și inconsistent în ce privește voința și aspirațiile noastre. Și acesta e destinul tuturor, de a se amăgi pe ei înșiși asupra naturii propriilor dorințe, pentru a atenua durerea dezamăgirilor pe care viața le aduce cu ea. „Și descoperind atât de imprecisă personalitatea noastră, mai mult întunecată decât luminată de intenții care nu reușesc să ne exprime, sfârșim râzând de activitatea umană în general”. Dar Zeno se crede un bolnav excepțional, suferind de o boală de durată. Iar romanul rămâne povestea vieții și a tratamentelor.

Acest roman apăru în 1922 (se pregătește retipărirea). Dincolo de Triest, întâmpină o absolută neînțelegere și o tăcere de gheață. În Triest, se ocupară de el Benco și D’Orazio. Profesorul Ferdinando Pasini, într-un ziar din Trento, îi dedică numaidecât elogii atât de generoase cum romanul nu a mai avut decât după succes. Trebuie s-o spun aici spre onoarea lui Pasini, și a criticii italiene în genere.

Svevo mărturisea că, în ciuda îndelungii sale experiențe, insuccesul acesta îl uimi și-l îndureră atât de adânc încât se îmbolnăvi. Avea 63 de ani și descoperea că, dacă literatura e întotdeauna nocivă, la vârsta aceea era de-a dreptul periculoasă. Îi scrise lui Ettore Janni, de la „Corriere della Sera”, rugându-l să citească cartea, care, deși defectuoasă, trebuia să conțină și ceva bun, ceea ce, pentru un critic ca el, se putea dovedi important. Janni nu răspunse. În 1924, un prieten comun îl recomandă pe Svevo lui Giulio Caprin, de care fu primit cu amabilitate la Milano. Caprin declară însă atunci bătrânului domn că ziarul nu dispunea de suficient spațiu spre a se ocupa de cartea sa. Cu toate acestea, mai târziu, Caprin îi rezervă două rânduri la rubrica „Cărți primite”, spre a nota că romanul era destul de interesant, dar dezlânat. Acum nu mai era tăcere, ci adevărată ostilitate. Fu pentru Svevo un act de revoluție acela de a apela la Joyce. Cu mici speranțe. În anii următori, cei doi vechi prieteni păstraseră între ei o bunăvoință reciprocă, care însă nu se mai manifesta decât prin schimbul de urări

de Anul Nou. Svevo urmărea cu simpatie uluitorul succes al lui Joyce, dar cine știe dacă artistul, atât de diferit de el, avea să găsească în propria inimă puțină simpatie pentru un confrate fără noroc.

....

Restul *cazului Svevo* a fost povestit cu lux de amănunte în prefața la a doua și recenta ediție a romanului *Senilitate*.

În românește de ȘTEFAN DELUREANU

Carolus L. Cergoly

Fragmente dintr-un jurnal intim*

Pentru a-mi învinge această timiditate ambițioasă, Eu, spiridușul Hinzelman, bat toba.

Altceva nu-mi rămâne de făcut.

Rataplan, rataplan, rataplan.

E o tobă mare, această tobă a mea cu intonație baritonală.

Rataplan, rataplan, tobă din piele de antilopă.

Halali, halala, o, dragă, frumoasă, elegantă și zveltă antilopă, cu coarne concave care nu cad.

O, animal grațios și blând.

Ca să nu uite nimeni, am să spun încă o dată că numele meu e Hinzelman.

Liniștit aș putea să mă numesc și spiridușul Multenume.

În Italia, Folletto, în Franța, Lutin, iar în Marea Britanie, Goodfellow. În Marea Rusie, Domovoi.

Nume pentru toate latitudinile, nume pentru toate longitudinile, în sfârșit, nume pentru sosurile tuturor bucătarilor din lume.

Eu, Hinzelman, am stat câteva zeci de ani la domnul conte Zichy, în palatul său din Varadin.

Mă așezasem pe primul portic al palatului, chiar între cele patru coifuri și cele opt colțuri ale blazonului nobililor Zichy. [...]

Aici se explică de ce domnul Hinzelman, spiridușul, a hotărât să-și părăsească locuința dintre coifurile și colțurile de pe porticul baroc al palatului nobililor Zichy și chiar Varadin-ul cu împrejurimile sale.

Capul domnului Hinzelman era ca o cameră goală în care răsuna un singur gând : Departe de palat, departe de Varadin și de împrejurimile lui.

După suspinele îndelungi, și mai ales după ultimul, cel care, ieșind cu grație din gura-i ușor disprețuitoare, l-a transformat pe domnul conte Zichy în cadavrul domnului conte Zichy, însă un cadavru tot ușor disprețuitor.

După dispariția, cum zic cei ce gândesc puțin și înțeleg puțin, a contelui Zichy, inima și ochii și gândurile spiridușului Hinzelman luară culoarea neagră a doliului.

A muri, spunea Hinzelman, este, din punct de vedere biologic, un lucru stupid și odios și dacă, din întâmplare, am să mor, voi fi un rău muribund.

Hinzelman, gata să plece, își ridică bagheta și, imediat, se simți un vânt puternic, în rafale, care îl împinse în sus și iată-l pe domnul Hinzelman cu bagheta lui călătorind în aer și înălțându-se ca și cum ar fi fost șoimul de vânătoare Modus, cel mai drag contelui Zichy.

Domnul Hinzelman căuta un loc stabil într-un oraș mare, un oraș pe post de centru al lumii, un oraș deasupra cerului senin și sub marea cea albastră, cu spuma și scoicile Afroditei.

Un oraș cu mirodenii de dincolo de mare, un oraș cu case mirosind a frânghii, gudron și nave plutind în seu.

---

* Carolus L. Cergoly, *Il complesso dell'Imperatore* (*Collages di fantasie e memorie di un mitteleuropeo*), A. Mondadori Editore, Milano, 1979 (fragmente).

Un oraș cu acoperișuri cărămizii, cu ferestre din sticlă lucitoare și cu obloane de culoarea aripilor de îngeri albi.

Domnul Hinzelman, spiridușul, tot călătorind în aer, căuta un oraș care să fie paratrăsnetul lumii.

Capul său era ca o cameră goală în care răsuna un singur gând: Să găsească punctul cel mai apropiat de centrul Europei.

Hinzelman ridică bagheta și aceasta, prin voința divină, însemnă latitudinea 45° și 38' și longitudinea 2° și 20' la vest de Viena.

Spiridușul simți mirosul amestecului de alge, sosuri și frunze de tei, în trei colțuri.

Și simți și parfumul strugurilor de Samos, și al piperului, și al sfeclei de zahăr de Havana, și al tutunului galben ca barba sultanului Selim cel crud și cu suflet ingrat.

Și Hinzelman plană deasupra orașului Triest – coș plin de flori proaspete ca o primăvară ce se sprijină pe o stâncă, la țărmul mării. Hinzelman înțelese imediat că orașul era mai puțin vechi decât Rhodosul, dar cu siguranță mai modern decât Varadin. Fereastra spre Adriatica a Europei Centrale.

Căpitanul fenician Phlebas îl numi „bucuria călătorului". Pastorul Stojan din Villa Sclavorum, „trestie de baltă".

O, zeu solar, Tergeste, dă domnului Hinzelman, spiridușul, onorul ospitalității.

Și Fazio degli Uberte a văzut Triestul cu coasta sa.

Triest, oraș de viță și comercial.

Stadt Triest, vulgo Trieste, oder Térést.

France Militaire, Trieste di Buellemier.

Vedere Meridională a Orașului și Porto Franco al Triestului, dedicat Respectabililor Comercianți din Triest.

View of Triest, drawn by Allason.

Lui Hinzelman îi plăcură imediat locuitorii, toți oameni înalți, simpatici și inteligenți.

Lui Hinzelman îi plăcură mai ales femeile, splendori solare, toate.

Aceștia sunt, gândea Hinzelman, triestinii din șirul generațiilor, în națiunea lor, și de la ei au coborât pe pământ, după potop, feluritele neamuri.

Hinzelman a văzut pentru prima dată marea.

Vântul împotriva naturii, marea împotriva vântului și una împotriva celeilalte, și diguri și stăvilare, și hornuri dispuse ca un steag față de vânt.

E frig, și Hinzelman își schimbă pălăria. Gata cu Nissehat-ul cu boruri largi. A sosit vremea pentru gluga caldă și roșie precum garoafele roșii de pe pervazul de piatră.

Lui Hinzelman începu să-i fie frică.

Frică de valurile care, ca niște pisici cu nouă cozi, clatină bărci și carene, frică de boră și de rafalele borei, de această suflare a vântului, de o mie de ori, de o sută de mii de ori mai puternică decât vântul suflând în roțile morilor din Varadin.

Lui Hinzelman îi era frică, și atunci se îndreptă în grabă spre orașul cel mai fidel și mai apropiat Imperiului și Împăratului, mic soare îmbrăcat în patalonii roșii ai ordinului cavaleresc al Lânii de Aur.

Și Împăratul trăiește între colane de argint, pernele lui sunt de aur, cerul lui e de purpură și gâtul lui seamănă cu Turnul lui David, construit pentru exerciții cu lăncii, cu spade și cu cai cu cozile zbârlite ca niște steaguri fluturate de vânt.

Acest oraș este al Împăratului, Tată și Stăpân al Triestului.

Hinzelman, întovărășit de bagheta sa, se afla pe o stradă care purta numele episcopului Tommaso Chrön, Apostol de Cragno și elegant poet de limbă latină.

Hinzelman nu se mai simți Hinzelman, nu se mai simți spiriduș, nu se mai simți nimic.

Făcu un pas înainte și se opri. Voi să facă doi pași în spate și se opri.

Și atunci se auzi vocea Marelui Pan.

O voce tinerească, o voce încurajatoare, o voce tocmai pentru Hinzelman, de la Marele Pan pentru Hinzelman.

Spuse : Ridică-te !

Hinzelman mă aude ? Halali, halala, sunt Marele Pan ; nu te afunda în melancolie, nu te lăsa cuprins de disperare și ipohondrie.

Vei rămâne la Triest. Dacă o să vrei, vei găsi un loc al tău definitiv în acest oraș care este centrul lumii, în Triest.

Poziție geografică : 45° 38’ 5” latitudine nordică, 11° 26’ 17” longitudine sud-estică și, dintre toate orașele Mediteranei, cel mai apropiat de centrul Europei.

Hinzelman, continuă vocea Marelui Pan, privește, uită-te la ceea ce vreau să fac pentru tine.

Pentru tine, ca spiriduș, ca Hinzelman, ca onorat aventurier.

De-a lungul străzii Chrön, un neîntrerupt du-te-vino de inși din toate categoriile sociale.

Lume din înalta societate, lume de condiție medie, joasă și foarte joasă.

Dar nimeni nu vedea ceea ce i se arăta privirii, în acest moment, dragului domn Hinzelman.

El vede trei stindarde mari de culoare galbenă, toate încadrate de triunghiuri negre.

Fluturând pe un câmp pașnic.

Și splendoarea acestor stindarde se desfășoară sub ochii lui, ca niște cărbuni aprinși.

Cele trei stindarde poartă trei înscrisuri. În trei alfabete diferite.

Unul cu caractere latine, unul în gotică, și celălalt în foarte pitoreasca, decorativa chirilică.

Pe primul stă scris Borgo Franceschino, pe cel de al doilea, Borgo Teresiano, și pe cel de al treilea, Borgo Giuseppino.

Arătându-le, Marele Pan demonstrează că Triest e cu adevărat centrul lumii, și nu numai în ceea ce privește semnele grafice ale alfabetului. Ale celor trei alfabete.

Din ce în ce mai interesant, din ce în ce mai divers, acest Triest, așezat într-o poziție într-adevăr privilegiată.

Oraș ridicat de zeul solar Triopa, între est și vest.

Oraș adriatic, oraș mediteranean, oraș răscruce, oraș viu, chiar foarte, cu al său Hinterland, Mitteleuropa.

În românește de AFRODITA CIONCHIN

Ziarist și scriitor austriac, *Joseph Roth* (1894-1939) se naște la Brody (Galiția), studiază germanistica la Viena, participă la primul război mondial, căzând prizonier pe frontul rusesc. Lucrează ca ziarist și apoi trăiește ca scriitor liber profesionist în Viena până în 1933, când ia, ca evreu, calea exilului. Se stabilește la Paris, dar nu se poate adapta condiției de emigrant. Moare într-un spital al săracilor.

În ciuda eforturilor de a se asimila modernismului, atât în stil, cât și ca ideologie, Joseph Roth rămâne, prin romanele sale, funciar legat de tradiție, de Imperiu. Parte din ființa sa nu supraviețuiește lui 1918, iar prin scris va încerca mereu să regăsească acest paradis pierdut. Dar, trebuie spus, Imperiul lui Roth nu înseamnă Viena, Opera, Ringstrasse, marile cafenele, valsul și confruntările politice, ci existența discretă, patriarhală, egală cu sine, aproape ritualizată, a micului burghez de provincie. În afară de *Radetzkymarsch* (*Marșul lui Radetzky*), 1932, și *Die Kapuzinergruft* (*Cripta capucinilor*), 1938, romanele sale, tot mai prețuite cu trecerea anilor, nu au fost încă traduse în limba română: *Der stumme Prophet* (*Profetul fără glas*), 1929, *Hiob* (*Iov*), 1930, *Geschichte der 1002 Nacht* (*Povestea celei de-a 1002-a nopți*), 1938.

Roth nu a lăsat în urma sa volume autobiografice. Prezentul fragment cuprinde memoriile unei călătorii în orașul Lvov (Lemberg), capitala Galiției. Aceste însemnări combină, ca și romanele sale, entuziasmul regăsirii unui spirit nealienat al lumii de ieri, aici, la marginile fostului Imperiu, cu suspinul neurastenic datorat faptului că acest spirit nu-și mai găsește obiectivarea politică. (*Tinu Pârvulescu*)

Joseph Roth

Lvov*

E o mare cutezanță să descrii orașe. Orașele au multe fețe, capricii, mii de direcții, puncte terminus dintre cele mai diverse, secrete întunecate. Orașele ascund multe, dar și dezvăluie pe măsură. Fiecare oraș e o unitate, fiecare oraș e o multiplicitate; are mai mult timp decât un reporter, decât o ființă omenească, decât o comunitate, decât o națiune. Orașele supraviețuiesc popoarelor cărora le datorează existența, precum și limbilor în care și-au vorbit întemeietorii lor. Nașterea, viața și moartea unui oraș cad sub incidența a nenumărate legi, legi ce nu constituie însă o schemă. Sunt legi ale excepției.

Aș putea să descriu case, străzi, piețe, biserici, fațade, portaluri, parcuri, familii, stiluri arhitectonice, comunități de locuitori, autorități seculare, monumente. Esența orașului ar ieși la iveală cum se deduce temperatura unei regiuni din cifra gradelor Celsius. (În Berlin se tremură de frig la + 15° C.) Ar trebui să fii înzestrat cu darul de a exprima în cuvinte culoarea, parfumul, densitatea, amabilitatea aerului; anume a acelui lucru care, din lipsa unei denumiri potrivite, trebuie exprimat cu termenul științific de atmosferă. Există orașe în care miroase a varză acră. Barocul de orice fel nu poate face nimic împotrivă. Ajung, într-o seară de duminică, într-un mic oraș din Galiția răsăriteană. Are o stradă centrală, cu case absolut neutre. În acest oraș locuiesc comercianți evrei, meseriași ruteni, funcționari polonezi. Trotuarul e plin de gropi, iar drumul, neregulat precum crestele unui lanț muntos. Canalizarea e și ea deficitară. Pe micile străzi lăturalnice sunt întinse rufe la uscat, unele în dungi roșii, altele în carouri albastre. Trebuie neapărat să miroasă a ceapă, a gospodărie prăfuită, a putregai?

Nu! Pe strada principală a acestui oraș s-a dezvoltat inevitabilul Corso. Îmbrăcămintea bărbaților e de o firească și reală eleganță. Tinerele fete roiesc precum rândunelele, cu o grație sprintenă și încrezătoare. Un cerșetor volubil îmi cere de pomană cu un vizibil regret – îi părea rău că trebuie să mă inoportuneze. Auzeai vorbindu-se rusa, poloneza, româna, germana, idiș. Te aflai într-o mică filială a marii lumi. Cu toate acestea, nu există în acest oraș nici muzeu, nici teatru, nici ziar. Există, în schimb, o școală „Talmud-Tora”, una dintre acele școli din care ies învățații Europei, scriitori, filosofi ai religiilor, mistici, rabini, antreprenori.

În acest oraș am cunoscut întâmplător un profesor de gimnaziu. El m-a întrebat: „Sunteți din Germania? Dacă da, explicați-mi acea descoperire a profesorului care extrage aur din mercur. Ce rămâne?

---

* Fragment publicat în: *Vermittlungen. Texte und Kontexte Österreichischer Literatur*, Residenz Verlag, Wien, 1990.

Ce *altceva* mai conține mercurul ? Mă gândesc mereu la acest lucru. Trebuie să știți că am foarte mult timp liber. Dacă aș avea suficienți bani, m-aș duce până în Germania ca să mă informez. Nu îmi dă pace !”. Astfel mi-a vorbit omul. Va mai aștepta lămuriri încă doi ani, până mai trece din nou pe acolo cineva din Germania.

Oameni de acest fel viețuiesc în orașele Galiției de Răsărit. Ar trăi probabil și în cele mai mari. Dar cele mai mari nu există. În Galiția de Răsărit, există doar unul singur : orașul Lvov.

Am poposit în acest oraș de două ori în viață, oarecum cu sentimentul unui învingător, iar lucrul acesta nu s-a dovedit chiar nepericulos. Pentru multă vreme, Lvovul fusese o „Etappe”, o reședință a unui comandament militar austriac, a unui ziar de profil, a multor funcționari din armată, a unui centru de personal k.u.k., a unui „Offiziersmenage”. Existau o poliție militară, un centru de informații și de știri, un comandament austriac și german, spitale, epidemii și reporteri de război. Războiul își făcuse casă aici, și mai ales efectele sale, mai rele, pentru că erau mai de durată. Pentru acest oraș, s-au dat lupte grele după prăbușirea Imperiului, între polonezi și ruteni, și tot aici s-a petrecut pogromul din noiembrie. Și astăzi, Lvov arată ca o „Etappe”.

Strada principală purtase odinioară numele de Karl-Ludwig-Straße, în semn de loialitate față de casa imperială. Astăzi, ea se numește „Strada Legiunilor”. Referința se face la legiunile poloneze. Aici se afla odată Corso-ul ofițerilor austrieci. Azi, pe el se plimbă cei polonezi. Aici puteai auzi vorbindu-se ploneza, germana, ruteana. În apropierea teatrului, care marchează capătul de jos al străzii, oamenii vorbesc idiș. Ei au vorbit întotdeauna așa în această regiune. Probabil nu vor vorbi niciodată altfel. Împotriva acestui plurilingvism ia astăzi pe nedrept poziție conștiința națională poloneză, legitimată de făgașul pe care a luat-o în ultimii ani istoria. Națiunile tinere și mici sunt sensibile. Și cele mari sunt uneori la fel. Monocromia națională și lingvistică pot întări un stat, pluralitatea o va face întotdeauna. În acest sens, Lvovul reprezintă o bogăție a statului polonez. O pată de culoare în Estul Europei. Acolo unde ea, de multă vreme, nici că începuse să prindă contur. Orașul este o pată colorată : roșu-alb, albastru-galben, un pic negru-galben. Nu știu cui ar putea să-i dăuneze.

O astfel de policromie nu irită, nu orbește, nu face vâlvă, nici nu există prin propria sa voință, precum pestrițul orașelor balcanic-orientale ; Budapesta, spre exemplu, mai balcanică decât Balcanul. Cromatica poliglotă a orașului Lvov se află, ca în primele ceasuri ale dimineții, într-o stare de toropeală, dar e deja pe jumătate trează. Ca și cum ar exista o primă tinerețe a culorilor. Tinere țărănci, cu coșuri, trec în care țărănești pe strada principală, mirosind a fân. Un flașnetar cântă un cântec popular. Paie și cositură împrăștiate pe strada pietruită. Doamnele care merg la cofetărie poartă ultimele toalete pariziene, haine ce se pretind a fi „creații”. Pe străzile lăturalnice, se bat covoarele.

Adam Mickiewicz, marele scriitor polonez, tronează în mijlocul străzii. Evreii, în caftane, patrulează la picioarele sale, santinele ale comerțului. Un bărbat cu un sac pe umărul drept strigă, cu o voce melodioasă și plângăreață, că vinde și cumpără. Asta nu deranjează

pe niciunul din suplii și marțialii ofițeri de cavalerie, care-și bat săbiile mari și încovoiate și zăngănesc muzical din pinteni. Zăngănesc, păcănesc, își fac apariția cu o grațioasă bărbăție dintr-un nor de muzică războinică, dar sunt, cu toate acestea, oameni pașnici, de parcă n-ar purta la șold o sabie mare și periculoasă, ci doar o umbrelă, astfel îi vezi împingându-se în mulțimea formată din grupuri de comercianți care discută politica mondială și încheie o afacere sau fac amândouă lucrurile deodată. Cât de democratică este aici Armata! Am văzut un locotenent major cu multe decorații de război și panglici colorate pe piept. Ducea un borcan în mână și îi ținea coșul de piață soției. Acest plonjon în eternul uman, în privat, în gopodăresc se împacă totuși cu norul războinic, cu strălucirea decorațiilor. În alte orașe, un „băiat" poartă, la trei pași în urma domniei sale locotenentul major, borcanele pentru iarnă. Câteodată e bine de constatat că și locotenentul major este om.

Oraș democratic, mai simplu, mai umanizat – pare că aceste trăsături, cu conotația lor cosmopolită, își aparțin una alteia. Tendința privirii de la distanță corespunde întotdeauna și dorinței de o firească obiectivitate. Nu poți să fii sărbătoresc dacă nu ești multilateral. Sacrul însuși este aici popular. Bisericile, marile și bătrânele biserici, își ies din rezerva misiunii lor și se deschid către popor. Comerțul de stradă evreiesc înflorește în preajma marii sinagoge. De zidurile acesteia se sprijină comercianții. În fața porților de biserică șed cerșetorii. Dacă Domnul Dumnezeu o să vină la Lvov, el va veni pe jos, pe „Strada Legiunilor". Străzile, piețele, edificiile a căror destinație și datorie este să se arate distinse, castelele din spatele gratiilor, clădirile publice de care te apropii urcând trepte, toate sunt populare. Forma severă devine aici mai laxă, mai pe gustul oamenilor. Îmblânzirea formei severe se aseamănă cu dezordinea, cu o distrugătoare încetineală, cu o sinucigașă dezorientare. Legile sunt foarte multe la număr. Încălcarea lor e legea supremă, deși nescrisă. Vechea „nepăsare austriacă" își găsește o adecvată prelungire în indolență, care e slavă și e un companion al melancoliei.

Există și o cafenea literară; se numește „Roma". O frecventează bunii burghezi. Aici se șterg granițele dintre plăcerea de a sta la masă și boemă. Fiul unui binecunoscut avocat este, în același timp, client de bază, regizor și literat. La masa de lângă ar putea să se așeze un altul asemenea lui. Toate liniile despărțitoare sunt mai slabe, sunt trase cu o cretă greu observabilă.

Este orașul granițelor lipsite de fermitate, mlădița răsăriteană a vechii lumi chesaro-crăiești. După Lvov, începe Rusia, o altă lume. Mult mai apuseana Cracovie e mai puțin austriacă. Ea a rămas întotdeauna un muzeu național. Între Viena și Lvov se produce azi, ca întotdeauna, un viu schimb cultural. Li s-a adăugat și Bucureștiul. Prăbușirea Imperiului a mutat deci toate orașele galițiene cu câteva mile mai la răsărit. Poate spre binecuvântarea Răsăritului...

În românește de TINU PÂRVULESCU

Czesław Miłosz este unul dintre cei mai cunoscuți scriitori contemporani de limbă poloneză. Poet, memorialist și eseist prolific, Miłosz ilustrează prin viața și traiectoria sa intelectuală un destin exemplar pentru Mitteleuropa. S-a născut în 1911 la Šeteinai, într-un spațiu revendicat, geografic, politic și cultural, când de Polonia, când de Lituania sau Rusia, atras centripet și de lumea occidentală, și de spațiul rus. Studiază dreptul la Universitatea „Ștefan Báthory" din Vilnius și debutează, la doar 22 de ani, cu o plachetă de versuri marcate de interesul pentru tematica socială. Cu doi ani înainte înființase, împreună cu Teodor Bujnicki și Jerzy Zagórski, grupul literar „Żagary" („Surcele") și revista literară cu același nume. Această inițiativă marchează nașterea curentului „catastrofist" în literatura poloneză, a cărui estetică evidenția un amestec destul de paradoxal de influențe marxiste și referințe metafizice explicite. În 1934 pleacă în Franța, unde-l întâlnește pe Oscar-Venceslas Miłosz de Lubicz, aristocrat, poet și animator excentric al boemei artistice pariziene. Și sub influența celui din urmă, în al doilea volum de versuri, *Trzy zimy* (*Trei ierni*), 1936, se distanțează de radicalismul avangardist al primilor tovarăși. În timpul războiului, după un foarte scurt refugiu la București, se întoarce la Varșovia, unde editează o antologie de poeme antinaziste. Prin antologia *Ocalenie* (*Salvare*), 1945, inaugurează, alături de scriitori ca Ważyk, Jastrun sau Przyboś, o preocupare pentru asumarea literară a tragediei istorice a războiului. După încheierea războiului, intră pentru scurtă vreme în diplomație ; în februarie 1951 își părăsește postul de atașat cultural la Ambasada Poloniei la Washington și alege să rămână în exil. În Statele Unite, a funcționat ca profesor de literatură la Universitatea din Berkeley – California. În 1965, publică la New York antologia *Postwar Polish Poetry* (*Poezie poloneză postbelică*). Exilul american a însemnat o perioadă foarte fertilă ; cităm dintre volumele publicate : *Miasto bez imienia* (*Orașul fără nume*), 1969, *Gdzie wschodzi stoñce i kêdy zapada* (*Unde răsare soarele și unde asfințește*), 1974, *Ziemia Ulro* (*Ținutul Ulro*), 1977, *Ogród nauk* (*Grădina științelor*), 1979. I se decernează, în 1980, premiul Nobel pentru literatură, „pentru intransigența și claritatea cu care a expus condiția umană într-o lume a conflictelor necruțătoare".

Volumul *Rodzinna Europa* (*Europa natală*), publicat în 1959, e document biografic și cultural deopotrivă, o carte despre destinul unui scriitor marcat de catastrofele veacului, mărturia elegantă a unui aristocrat din inima Europei. Memorialistul parcurge cu suverană distincție locurile natale – Vilnius –, cele ale formării și maturizării – Varșovia –, traversează Europa întreagă și-și încheie periplul peste Ocean. Privirea retrospectivă este senină, însă nu detașată, iar performanța cea mai de seamă a autorului ni se pare aceea de a fi putut conserva, dincolo de anecdotica locală, un *spiritus loci* cuprinzător și inconfundabil. (*Marius Lazurca*)

Czesław Miłosz

Orașul tinereții mele*

Nedreptate... Un parizian nu e obligat să-și scoată orașul în fiecare clipă din neant; când îl descrie, el poate recurge la o infinitate de aluzii, fiindcă orașul este deja prezent în opere scrise, pictate sau sculptate și, chiar dacă ar dispărea, ar putea fi reconstruit din memorie. Eu însă, când revin cu mintea pe străzile unde s-a derulat partea cea mai importantă a vieții mele, trebuie să recurg la descrierile cele mai minuțioase și sunt condamnat să rezum, de fiecare dată când trebuie să includ totul, în doar câteva fraze, de la geografie și arhitectură până la culoarea cerului. Există, fără îndoială, un anumit număr de gravuri, de fotografii și de memorii, însă ansamblul este aproape necunoscut în afara unui cerc foarte limitat. În plus, indigenilor le lipsea distanța și, cel mai adesea, nu acordau atenție lucrurilor care astăzi îmi par remarcabile.

Puțini au fost străinii care s-au aventurat până în aceste zone îndepărtate ale Occidentului. G.K. Chesterton a fost primit solemn în orașul nostru. Se pare că s-a lăsat fermecat de miracolul acestui exotism continental, în vreme ce clopotele neobosite ale zecilor de biserici scoteau un sunet familiar pentru urechile lui de catolic. Străzile strâmte cu pavajul plin de gropi și exuberanța nebună a barocului: un oraș iezuit din America Latină. Comparația este cu atât mai îndreptățită cu cât, într-o vreme, iezuiții au avut aici unul dintre punctele de sprijin cele mai solide din această regiune a Europei.

Există oare multe orașe ale căror nume să fie o sursă de dispute? Polonezii îi spun Wilno; lituanienii – Vilnius; germanii și bielorușii – Wilna. Fluviul care-l scaldă are și el două nume: cel de Wilia și altul, mai armonios, de Neris, evocând nu se știe ce Nereidă. Se unește cu un mic afluent la poalele unui munte conic, unde se găsesc ruinele castelului Marilor Duci: este amplasamentul capitalei străvechi a Marelui Ducat; când cetatea își schimba stăpânul, cuceritorii se grăbeau să-și ridice stindardul pe vârful bastionului. Un al treilea râu, misterios, e subteran. Cursul său, aproape necunoscut, ca și pasajele și tunelurile prin care, se spune, se putea părăsi orașul în caz de asediu au născut povești și legende. Alte teme de legendă erau hrănite, în primul rând, de enormul turn circular al catedralei, foarte vechi, ridicat pe locul unde preoți păgâni întrețineau cândva o flacără veșnic aprinsă, dar și de alte descoperiri făcute din când în când. S-a găsit, de pildă, sub Biserica Dominicanilor, o stivă de cadavre pe care atmosfera pivnițelor le-a uscat în mod straniu și care purtau urmele unor lovituri

---

* Czesław Miłosz, *Une autre Europe*, Gallimard, 1981, (traducere din poloneză de Georges Sedir ; fragmente).

violente. Aceste manechine acoperite cu veșminte de acum câteva secole erau trupurile orășenilor uciși probabil de o invazie rusă.

Wilno: aproximativ două sute de mii de locuitori și tone de acte, de note, de stenograme în arhivele Societății Națiunilor. Oscar Miłosz[1] a contribuit de altfel substanțial la înmulțirea acestor documente. Puțini își mai amintesc astăzi că, în 1921, s-a încercat o experiență federativă prin crearea unui canton sau chiar a unui Stat autonom. Am lipit în albumul meu timbre ale acestei „Lituanii Centrale", devenite astăzi rarități filatelice. Acest mic stat a fost repede anexat de Polonia. Republica lituaniană a protestat făcând apel la istorie, în vreme ce polonezii invocau voința populației. E greu de spus cine avea dreptate în acest conflict; probabil că nimeni, fiindcă o problemă prost pusă nu poate avea soluții. Locuitorii orașului vorbeau sau poloneza, sau idiș; celelalte limbi, lituaniana, bielorusa și rusa, nu erau vorbite decât într-o mică proporție. Dacă, totuși, s-ar fi ales un criteriu pur lingvistic, ar fi trebuit creat un teritoriu la fel de neînsemnat ca și cantonul Genevei. Să tragem o linie verticală și să trasăm în mijlocul ei un cerc înconjurând Wilno și împrejurimile; în nordul și sudul cercului, linia verticală ar reprezenta frontiera etnică dintre lituanieni și bieloruși. Era vorba așadar de o enclavă, ca multe altele în Europa. Or, principiul Statului-națiune nu este bun decât în anumite condiții, precum în Franța, unde bretonii și provensalii se consideră francezi, fapt care nu decurge deloc din natura lucrurilor, căci ar putea să fie altfel. Mozaicul nostru de naționalități care se luptă între ele constituie o trăsătură europeană siderantă, de pildă, pentru americani.

Și totuși, nu este vorba doar de limbi diferite, ci de culturi, iar la toate acestea se adaugă adesea chestiunea religioasă.

La Wilno, preponderent era catolicismul roman, urmat de iudaism. Alte grupuri religioase mai puțin importante adăugau o marcă de pitoresc. La școală aveam colegi karaiți. Se pretindeau urmași ai sectei esenienilor, cea ale cărei manuscrise vechi de două mii de ani au fost găsite pe malul Mării Moarte. Acești meridionali cu părul de un negru metalic, de un tip foarte arab, se ocupau mai ales cu agricultura și grădinăritul; templul lor se numea Knesa. Mișcarea calvinistă, odinioară foarte puternică în aceste locuri, supraviețuia grație unui mic număr de protestanți evanghelici. Între prietenii mei erau și mahomedani; descindeau din tătari, fie prizonieri, tratați destul de bine în acea perioadă, fie războinici intrați în solda Marilor Duci. M-am întrebat mereu ce se petrecea în moschee, fără să fi avut vreodată ocazia să mă lămuresc. În fine, lunga dominație rusă, în afară de străzile rău pavate și de extrema neîncredere a cetățenilor în preceptele de igienă, a lăsat moștenire două enorme biserici ortodoxe cu cupole umflate, amintind solicitudinea țarismului pentru sănătatea morală a funcționarilor săi.

Populația catolică se distingea prin fanatismul său, la fel ca în toate zonele de frontieră. Era conștientă că reprezintă unul dintre cele

---

1. Oscar Miłosz, unul dintre verișorii autorului, poet și diplomat, primul ambasador al Lituaniei la Societatea Națiunilor.

mai îndepărtate avanposturi ale Vaticanului în Est. Atașamentul ei pasional față de Polonia catolică se explica într-o mare măsură prin nevoia de sprijin și de protecție. În ochii ei, Lituania era mică și slabă ; în plus, față de populația lituaniană, compusă în proporție de 90 % din țărani, ea manifesta doar dispreț – sentiment care ar cere, el singur, o întreagă expunere. În schimb, polonezii și lituanienii se uneau într-o aversiune comună împotriva religiei ortodoxe și a credincioșilor ei. Ura lor se dirija așadar asupra bielorușilor, cunoscuți pentru pasivitatea, stângăcia și resemnarea lor. [...]

La Wilno, cauza bielorușilor nu prea interesa pe nimeni. Țăranii în haine lungi din piei de oaie care își aduceau marfa la piață vorbeau un dialect greu de definit, ceva între bielorusă și poloneză. Spre disperarea fraților lor mai evoluați, nu pricepeau sensul cuvântului „naționalitate" și, întrebați, răspundeau în general „catolic" sau „ortodox".

Regiunea era presărată de coline și de păduri. Iarna, orașul lua un aspect polar. Deplasările se făceau în sănii minuscule, dominate de silueta birjarului, un centaur cu căciulă de blană. Autobuzele își tăiau cu greu calea printre grămezile de zăpadă. Pe mijlocul străzilor în pantă, copiii alunecau la vale, cel mai adesea pe burtă și cârmind cu picioarele ; sau făceau ski. La venirea primăverii, birjarii înhămau trăsuri desuete. Cam pe la 1930, grijulii să țină pasul, au început să pună pe roți pneuri de automobil.

Nu trebuie totuși să exagerăm pitorescul provincial. Cartierele comerciale evreiești aminteau de cele asemenea din lumea întreagă și ascultau de legile publicității : fațadele caselor se împodobeau cu numeroase firme colorate, reprezentând lei și tigri, iviți parcă din tablourile lui Rousseau Vameșul, dar și mănuși, ciorapi și sutiene. Pentru reclamă, cinematografele utilizau rânduri de lămpi electrice și tablouri cu scene amoroase în culori țipătoare. Puțin înainte de începutul celui de-al doilea război mondial, chiar și neonul și-a făcut apariția. [...]

Tinerilor, anumite filme le erau permise, iar altele interzise. Pentru a-i îndepărta de filmele interzise și pentru a facilita controlul, edilii au deschis într-o sală imensă un „Cinematograf municipal" foarte ieftin. Lupta pentru locuri era feroce. Scaunele cele mai poftite erau cele de la balcon, aproape de balustradă, fiindcă puteai să zărești chelia muzicantului ascuns după paravan și să-i strigi măscări. Mai puteai de asemenea să scuipi în capul celor de la parter. În momentele de liniște, se auzeau asemenea dialoguri : „Tony ! – Hî ? – Scuipă ! – Nu scuip, bă !". Aparatele nu făceau multe parale, iar pelicula se rupea des ; dar, cel puțin, era o distracție autorizată și ne permitea să nu fim prinși de profesori în flagrant delict altundeva.

Polonia, constat astăzi, avea teatre mai bine organizate decât multe țări „occidentale". În opoziție cu principiul trupelor constituite pentru a juca o singură piesă, a fost adoptată ideea teatrului de repertoriu, iar activitatea regizorului și a actorilor era considerată ca un fel de serviciu social. Direcțiunea Teatrului mare din Wilno colabora strâns

cu școlile și cu Universitatea. O regie și decoruri de avangardă, de o concepție antinaturalistă, ne inițiau de timpuriu în magia scenei. Se reprezentau piese clasice (n-am putut nicicând să disociez personajul *Cidului* de actorul care-l interpreta), drame fantastice ale romantismului polonez (putând fi considerate printre operele cele mai extraordinare ale teatrului) și chiar reportaje brutale din Germania de la Weimar. [...]

Ca și filmele sau teatrul, și cărțile ne făceau contemporani cu țările occidentale. Se traduceau și se publicau în grabă succesele internaționale, luându-se în calcul mai degrabă snobismul lucrurilor străine decât calitatea lor. Treceam de la Jack London și Kipling la Joseph Conrad, pentru a eșua într-o amestecătură în care se învecinau Emil Ludwig, Stefan Zweig, Ilya Ehrenburg (pe atunci în exil), Upton Sinclair, Thomas Mann, precum și autori sovietici ca Boris Pilniak, Babel sau Kataiev. Mici editori din Varșovia, descurcăreți, aruncau pe piață o grămadă de romane de doi bani, traduse într-un fel incalificabil. [...]

Școala a reprezentat, bineînțeles, o schimbare brutală, fiindcă nu cunoscusem încă gustul amar al regulilor sociale. Până atunci, studiul nu fusese pentru mine decât o activitate strict individuală. În timpul frecventelor noastre călătorii, mama m-a învățat să citesc, să scriu și să socotesc. A fost nevoie doar de câteva luni pentru a atinge nivelul examenului de admitere : era primăvară și treceam în fiecare zi pe sub poarta grădinii înverzite în care locuia învățătoarea.

Am intrat la liceul de băieți, instituție publică de opt clase. Orașul număra multe alte licee publice sau particulare unde se preda sau în poloneză, precum în liceul meu, sau în idiș, în ebraică, în lituaniană, în rusă și bielorusă. Liceul meu era plasat sub patronajul lui Sigismund August, figură legată strâns de regiune, fiindcă făcea parte din dinastia lituaniană a Jagellonilor. Câțiva ani după sosirea mea, un portret al acestui monarh a fost expus în sala de ceremonii. Era o realizare a profesorului nostru de desen, un uriaș vesel, iubit de elevi pentru înjurăturile pe care le lansa corectând lucrările. Sigismund August, rege al Poloniei, Mare Duce al Lituaniei, Ruteniei, Prusiei, Samogitiei, Moraviei, Livoniei și al altor provincii, avea umeri foarte largi, după moda Renașterii, și picioarele alungite de ciorapii care urcau până la coapse. Ne privea cu chipul său triunghiular ținând în mână un sul de legi, semnul vocației sale, fiindcă a fost mai mult diplomat decât războinic, legislator și arbitru între catolici și protestanți. Profesorul de desen, pictor destul de cunoscut de altfel, a făcut mai mult decât un simplu portret realist : compoziția maselor și jocul culorilor întunecate dădeau lucrării sale multă forță și valoare.

În timpul acelei epoci de adaptare la viața în grup, trebuia să înfrunt, pe cât puteam, probleme noi, cum ar fi cea a tiraniei. Întrucât eram unul dintre cei mai tineri din clasă, mă găseam la nivelul cel mai de jos al ierarhiei noastre tribale, bazată pe respectul pumnilor. La nivelul de sus domneau voinicii de cincisprezece ani, cărora războiul le-a întârziat studiile, dar care știau foarte bine să spargă câte un nas pentru a-și menține autoritatea. Impresionabil, timid, am remarcat că în timpul cursurilor îmi puteam răzbuna toate umilințele și că puteam

cuceri o poziție superioară în ochii tribului : am devenit curând premiantul clasei și chiar favoritul profesorilor. Doar mai târziu am renunțat la reputația mea de tocilar pentru a deveni încrezut și certăreț. Cu toate astea, sala de gimnastică mi-a lăsat întotdeauna impresia unei camere de tortură, prin răceala palierelor și a aparatelor și datorită comenzilor fluierate și disciplinei militare a antrenamentului. Nici un obuz nu m-a făcut atât să tremur ca perspectiva de a îmbrăca o ținută sport, și mi-a trebuit multă vreme să învăț să chiulesc de la aceste ore detestate. [...]

Clădirea impozantă a școlii noastre număra mai multe încăperi, renumite fiecare din diverse motive. Sala profesorală, spre care nu puteam decât să aruncăm câte o privire prin ușa întredeschisă și unde erau cântărite destinele noastre, a rămas pentru mine un simbol al secretului. Toaletele, unde băieții mai mari fumau povestindu-și măscări cu voci pe care le vroiau virile, erau marcate de o atmosferă de scandal teribil de excitantă. Laboratorul atrăgea prin animalele împăiate și prin mirosul produselor chimice ; era condus de bătrânul Jan, un grăsun rămas din timpul liceului țarist și al cărui nas se înroșea pe măsură ce se epuizau rezervele de alcool ale laboratorului.

Aveam pălării regulamentare, chipiuri *bleu marine,* foarte asemănătoare cu cele ale polițiștilor francezi. La mare modă era să le scoți cartonul și să le transformi în șepci. Am fost obligați vreme de câțiva ani să purtăm uniforme de un gri metalic cu însemne purpurii și pantaloni prinși sub genunchi. Fuseseră create de un alt profesor de desen. Adesea ironizat, el purta pelerine artistice și o pălărie cu pană care-l făcea să semene cu un cocoș ; trecea drept protectorul echipelor de cercetași și era un temut pederast. Afecțiunea mea pentru el (primea în fiecare joi la ceai, dădea lecții de scrimă și se întreținea pe subiecte artistice cu câțiva aleși) a dispărut într-o după-amiază când, așezându-se alături de mine pe canapea, mi-a pus mâna pe părțile genitale și a început să tremure. După aceea, a început să mă urască.

Viața școlară, o locuință mediocră într-o casă de raport, lecturile haotice care mă absorbeau până la a-mi da un aer absent când mergeam pe stradă, toate acestea nu epuizau evenimentele existenței mele. Orașul era înconjurat de păduri și de lacuri, fapt care îți permitea să rămâi în contact cu natura ; tatăl meu își descărca în pasiunea vânătorii preaplinul de energie neutilizat după mutarea noastră. Mă lua așadar adesea cu el în expedițiile sale. Am fost curând inițiat în obiceiurile fiarelor și ale păsărilor, în caracteristicile arborilor și ale plantelor, mai ales că mă foloseam și de manuale de botanică și de ornitologie.

Tot așa, aventurile mele militare sau, în orice caz, paramilitare nu se încheiaseră. Și asta din cauza mamei. Mănunchiul de contradicții descoperit în mine se manifestă și mai limpede când încerc să înțeleg principiul intim care a guvernat-o pe această femeie până la moartea sa, întâmpinată cu calm, în timpul unei epidemii de tifos din vremea marilor deplasări de populații din 1945. Fragilă și nepăsătoare în aparență, ea folosea manierele frivole ca pe un soi de mască : îi plăcea

ca, prin acest joc, să-i înșele pe ceilalți, prezentându-le nu imaginea sa reală, ci pe cea pe care ei o așteptau, fapt care îi permitea să-i frecventeze fără să facă nici un efort. Acest mimetism decurgea poate dintr-o lipsă de încredere în propria sa valoare și dintr-o incapacitate de a porunci, dar și din orgoliu : „Ceea ce știu nu mă privește decât pe mine”. Sub aparențe se ascundeau încăpățânarea, gravitatea și convingerea profundă că suferințele care ne copleșesc sunt hotărâte de Dumnezeu și că trebuie răbdate cu seninătate. O altă trăsătură a mamei era patriotismul : simțea o mare rezervă față de patriotismul atașat națiunii sau Statului, însă mi l-a insuflat pe cel al „casei”, adică al provinciei natale. [...]

Casa noastră, cu miracolele sale familiare, era „în străinătate”. La fel de aproape de Wilno precum Dijon de Paris, ea aparținea unui alt stat : Lituania. Din pricina absenței de relații diplomatice între acest stat și Polonia, din punct de vedere legal ne era imposibil să ne întoarcem „acasă”. O piedică de acest fel, ca și toate celelalte prostii ale oamenilor politici, nu părea prea importantă în ochii mamei mele. Pe noi doi însă nu ne putea împiedica să plecăm. Trebuia mai întâi să ajungem în cătunul, pierdut în inima pădurii, unde locuiau călăuzele. În bordeiul lor făceam planul de operațiuni : să-i mituim pe grăniceri sau să ne furișăm pe lângă posturile lor. O vreme, cele două state au fost separate printr-o „zonă neutră”, a cărei caracteristică era că acolo toată lumea trăgea în toată lumea. Călăuzele care ne însoțeau luau cu ele arme pentru a-i lichida în caz de nevoie pe indezirabili. Într-o zi, țăranul care ne conducea puse brusc genunchiul la pământ și-și descărcă pușca într-un tufiș ; groaza noastră luă sfârșit doar după ce călăuza mumură : „o căprioară”. Momentele de groază nu m-au ocolit. Nu e plăcut să fii arestat la zece ani de gărzile lituaniene și să fii închis o zi întreagă într-o cocină. Și totuși, aceste expediții mi-au adus și multe victorii pline de veselie, iar mama îmi transmitea gustul său pentru risc. Și am învățat, mai ales, să iubesc încă și mai mult pădurea, unde ești nevăzut și în siguranță. [...]

Wilno era așadar departe de a reprezenta pentru mine centrul lumii. Puteam să-l compar, fiindcă vara treceam în alt stat. Acolo, caracterul desuet al obiceiurilor era și mai vizibil, însă înflorea neîndoios acel gen de civilizație țărănească ce, pentru a nu se prăbuși, trebuia să unească un regim de kulaci[2], cum am spune astăzi, și un minimum de bunăstare. Acest fanatism naționalist de clasă era poate deplorabil, însă demonstra cel puțin că țărănimea știa citi și scrie și că ideile ajungeau până la ea. Lipsită de mari elanuri spirituale, ea păstra trăsăturile unei Flandre îngreunate. Este curios că această dragoste, în întregime flamandă, pentru materie a apărut peste tot unde s-a păstrat elementul etnic lituanian, care, de altfel, s-a subțiat progresiv de-a lungul secolelor. Spre deosebire de aristocrație, care a adoptat cultura nobiliară poloneză, țărănimea nu s-a polonizat, deși a fost supusă unui proces de deznaționalizare în doi timpi. Teritoriile pe care

---

2. De la *kulak*, „pumn” în rusă ; termenul este peiorativ și desemnează chiaburul hrăpăreț și avar, îmbogățit după reforma agrară din 1861 (nota trad.).

le locuia au fost progresiv acaparate pe la est și sud de către bieloruși, ca o mlaștină înghițind puțin câte puțin pământul tare. Țăranii lituanieni au primit influențele poloneze abia după ce au adoptat dialectul slav al bielorușilor. Neînțelegerile în legătură cu Wilno provin din faptul că orașul a fost cândva înconjurat de o populație lituaniană, după cum o demonstrează numele localităților.

Descopeream această situație încurcată în mod practic, și nu prin teorie. În perioada aceea n-aș fi putut-o defini, însă cel puțin diversitatea națională îmi inspira numeroase reflecții în timpul călătoriilor mele. Cât despre țara de care aparținea Wilno, adică Polonia, nu o cunoșteam absolut deloc.

Într-un anumit fel, pot să mă consider un exemplar tipic al europeanului din Est. Mi se pare că *differentia specifica* a acestuia s-ar putea rezuma la o absență de formă – de formă exterioară și, în aceeași măsură, interioară. Calitățile sale – aviditate intelectuală, pasiune în conversație, simț al ironiei, prospețime a sentimentelor, imaginație spațială și geografică – derivă toate dintr-un defect fundamental : rămâne întotdeauna la stadiul de schiță, supus fluxului și refluxului haosului său interior. Doar în societățile stabilizate poți adopta o formă. Cazul meu este suficient de grăitor în privința efortului necesar pentru a asimila tradiții și norme diferite, impresii prea vii sau pentru a le pune în ordine. Lucrurile care înconjoară copilăria noastră se înțeleg de la sine : dacă încep însă să se învârtă ca într-un caleidoscop, schimbându-și neîncetat poziția, trebuie să cheltuiești multă energie pentru a-ți înfige picioarele în pământ și a nu cădea. Ce este normal : cărțile și filmele sau o realitate complet diferită, starea de război sau pacea, trecutul sau prezentul, obiceiurile de altădată sau defilările cu drapele roșii, punctul de vedere al anumitor șovini sau cel al adversarilor lor ? Impunerea unei forme necesită un anumit număr de postulate general admise, un anumit fond de conformism, împotriva căruia te poți, desigur, revolta, dar care definește totuși cadre mai puternice decât conștiința individuală. În mediul meu nu existau nici atitudini uniforme, nici cod social, nici reguli clare despre ținuta la masă. Aproape fiecare om întâlnit avea un stil diferit de ceilalți, nu datorită unei originalități proprii, ci ca reprezentant al unei comunități, al unei clase sau al unei națiuni diferite. Unul trăia în secolul XX, altul în XIX, un al treilea, în XIV.

Ajuns la adolescență, purtam în mine un întreg muzeu mobil și grotesc. Serghei însângerat, un matelot înarmat cu un cuțitaș, comisari politici în haine de piele, Lena, un feldwebel neamț dirijând o orchestră, lituanieni din grupuri paramilitare, toți se amestecau cu o mulțime de țărani, fie vânători, fie contrabandiști, cu Mary Pickford, cu vânătorii din Alaska și cu profesorul meu de desen. Se zice că civilizația contemporană generează o plictisitoare uniformitate și distruge individualul : în ceea ce mă privește, nu am putut să mă plâng niciodată de acest inconvenient.

În românește de MARIUS LAZURCA

Miroslav Krleža (1893-1981), autor de formație enciclopedică, poet, nuvelist, romancier, dramaturg, eseist, cea mai importantă personalitate a culturii croate din acest secol. După ce absolvă liceul din Zagreb, orașul său natal, și școala maghiară de cadeți (honvezi) din Pecsuj, se înscrie la *Ludoviceum*, Academia militară din Budapesta, pe care o părăsește în 1913 pentru a se dedica gazetăriei. Debutează în plin război, cu două volume de versuri : *Pan* (*Pan*), 1917, și *Tri Simfonie* (*Trei simfonii*), 1917 ; în 1922 îi apare culegerea de nuvele *Hrvatski Bog Mars* (*Zeul Marte la croați*) ; cele mai importante romane sunt : *Povratak Filipa Latinovicza* (*Întoarcerea lui Filip Latinovicz*), 1932, *Na rubu pameti* (*La hotarele rațiunii*), 1938, și *Banket u Blitvi* (*Banchet în Blituania*), 1938, toate traduse și în limba română ; ca dramaturg, a scris *Golgota* (*Golgota*), *U agoniji* (*În agonie*), *Areteus ili legenda o svetoj Ancilli, rajskoj ptici* (*Areteus sau Legenda sfintei Ancilla, pasărea paradisului*). În eseuri, s-a ocupat mai ales de Rilke, Kleist, Ady, Shaw, Proust, Baudelaire, Thomas Mann, Stefan George, Hofmannsthal. Între 1919 și 1939, Krleža fondează patru reviste literare : „Flacăra”, „Republica literelor”, „Azi” și „Pecetea”. Din 1950, se află în fruntea Institutului Lexicografic Iugoslav din Zagreb, unde, sub conducerea lui, se vor tipări opere de cea mai înaltă ținută academică. *Jurnalul* lui Krleža, o adevărată „fișă de observație” în care această personalitate complexă își urmărește cu obstinație evoluția încă din tinerețe, este, poate, cea mai adecvată formă de manifestare a unui temperament exploziv, gata să se exprime polemic cu privire la toate chestiunile cu care vine în contact : de la receptarea operei sale și evenimentele politice, până la problemele istorice, estetice sau chestiunile mondene. (*Ioan Peianov*)

Miroslav Krleža

Pagini de jurnal[*]

12.01.1958

Duminică. Cină la restaurantul „Palace”, cu Krsto.

Excursie pe o vreme însorită până la „Novi dvori”. „Oncle Pepi und Tante Sophie, geborene Comtesse de Napayedl” 1925. Mokuška Simai (Irma), născută contesă Schaffgotsch, a murit în război. Mama ei, născută baronesă Jela□ić, a dăruit o casă cu trei etaje, pe strada Haulikova 4, societății „Filantropul croat”. Cinstiții patrioți croați, „filantropii”, au montat sub poartă, în amintirea ei, o placă de marmură, comemorativă, cu o inscripție care menționează că această Casă a fost dăruită „Filantropului croat” de baronesa Schoffgotsch.

„Novi dvori” lasă o impresie apăsătoare. Și palatul, și parcul, și cavoul banilor, totul este șofgotacizat. Cețuri, stăncuțe, sirocco, griuri.

Palatul lui Jela□ić[1] nici măcar nu e o clădire reprezentativă ; e mai degrabă o curie zagoreană mărișoară, cu aulă la etajul întâi, o reședință mai acătării de jupan, fără farmec sau valoare. Ținând cont de documentația istorică abundentă și de numeroasele mărturii grafice păstrate la Viena și Pesta, referitoare la ban și la rolul lui în anul 1848, casa lui Jela□ić ar fi putut fi transformată în muzeu cultural-istoric. Destul de mult norod răsculat a măcelărit și a spânzurat cârmuirea banului în 1848-49, și totul s-a dus în vânt și nimeni nu mai știe nimic despre asta. Aici ar putea fi reînviată amintirea nu numai a victimelor de la pașopt, ci și a victimelor lui Khuen[2] de la

---

* Fragment tradus din „Forum”, revistă a secțiunii de literatură contemporană a Academiei Iugoslave, Zagreb, nr. 1, 2, 3/1973.

1. Josip Jela□ić (1801-1859), ban al Croației, Dalmației, Slavoniei ; studii la Viena. În 1848, numit ban și comandant al armatei în Croația ; inițial, conducător al mișcării naționale democratice croate ; trimis de Viena să înăbușe revoluția maghiară, este înfrânt și se refugiază în Austria ; împreună cu generalul Windischgrätz, înfrânge răscoala vieneză din octombrie, apoi, sub comanda aceluiași general, participă la campania austriacă în Ungaria și Voivodina. În perioada absolutismului lui Bach, contribuie la supunerea și germanizarea Croației. (Notele aparțin traducătorului.)
2. Khuen-Hédervár y (1849-1918), conte, politician maghiar. Ban al Croației între 1883-1903. Președinte al guvernului maghiar în 1903 ; 1910-1912. Fondator al Partidului Național al Muncii. În calitate de ban croat, încearcă o politică de maghiarizare forțată.

Zaprešić (1903), aici și-ar putea găsi un ultim refugiu țăranii aceia masacrați, ca un memento urmașilor. Cu un bun comentariu istoriografic însoțitor, reședința aceasta bănească ar putea să ofere mai multe informații decât așa, transformată într-o cârciumă oarecare, unde, nota bene, fluieră vântul.

Plimbare până la ruinurile Januševac. Se depun eforturi în conservarea Januševac-ului, ca să-l salveze pe Felbinger[3]. Nu cred că asta este atât de important. Sărmanul Corberon[4] se aciuise, ca un naufragiat al Januševac-ului, la Bisaga, dar l-au scos din mormânt și de acolo. Carillonka din Bistra e casă de copii. Asta este cuminte. În Lužnica lui Rauch locuiesc acum călugărițele. Jankomir-ul a fost renovat de cumnatul banului, când se cânta „Jankomire, frunză verde, tu-l vei băga pe Rauch la răcoare”. Kerestinec-ul celui din urmă ban croat a sfârșit-o în 1941 ca abator. Cu astfel de gânduri mă întorc, pe lângă cazarma lui Rudolf, acasă.

Ferestrele lui Julije, dinspre Piața Ilirică, de-un gri funerar. A plecat și el, după Stanko Vraz, care a murit aici, în vecini. Nimeni nu știe că Ljudevit Gaj[5] a locuit pe Opati□ka 11 (azi, strada A.G. Matoš). Acolo au uitat să monteze o plăcuță de marmură. E camera de la parter, dreapta, pe care o descrie Gjalski în *Răsăritul*.

Noapte grea, cu sirocco. 6° C. Scriu despre Apocaliptici. Apatrizii în *Areteus*.

13.01.1958

Scrisoare la Sarajevo despre Hasan Kikić. A ieșit un mic eseu. Nu am copie.

Alexander Petrović îmi cere textul definitiv despre Petar Dobrović, pentru film. Astă-seară, Anul Nou sârbesc, pe rit vechi.

Concertul pentru pian în E-mol al lui Chopin, noapte cu lună. Îmi plăcea Gustav Mahler, e mult de atunci, azi nu-mi mai spune mare lucru. Mahler a fost marea iubire a lui Zvonko Richtmann. După felul în care dispărea Mahler din repertoriul concertistic, Zvonko aprecia gravitatea situației politice. Scoaterea lui Mahler din programe era pentru el cel mai sigur barometru al penetrației național-socialismului.

Amrouche, în „Le Monde”, despre civilizația franceză și conștiința națională cabiliană. Ce înseamnă a fi cetățean francez de rangul doi?

Plouă. Barometrul a căzut în fundul fântânii. Sosește Bela, după *Grădină, toamna*, de Hellman. Cină la miezul nopții. „An Nou fericit!”

---

3. Bartolomej Felbinger (1785-1871), inginer constructor de origine cehă; din 1809, arhitect principal al orașului Zagreb. Promovează un stil clasicist; construiește multe palate, edificii importante, contribuind la dezvoltarea arhitecturii noi în Croația.
4. Edgar Corberon (1807-1861), conte, diplomat francez. Și-a petrecut o bună parte din viață în Croația, despre care a și scris.
5. Ljudevit Gaj (1809-1872), proeminent conducător al mișcării ilirice de renaștere națională.

Pe la miezul nopții, telefon: Yvonne Gomez și Zdenka, Vlado și Joe Torbarina, toți cu urări pentru Anul Nou pravoslavnic.

23.01.1958

[...]

Ervin Šinko[6]: *Falangele*. Minunat exemplu al felului cum conștiința națională se menține încă în sfera fenomenelor magice, care nu pot fi descifrate nici prin asemenea vrăjitorii cum ar fi teoriile despre mijloacele de producție, despre mediu sau ambianța socială. Ciudatul, deseori misteriosul sentiment al apartenenței naționale nu se lasă încadrat în nici un fel de tipare, nici lingvistice, nici sociologice.

Ervin Šinko nu e maghiar, dar se simte emigrant maghiar, nu e sionist, dar se simte evreu rătăcitor, nu e slav, nici iugoslav, dar se consideră un bun cetățean al acestei țări, pentru că, la capăt de drum, a găsit un acoperiș primitor aici, la noi în țară. Însă, oricât n-ar fi Šinko maghiar, el este totuși numai asta, pentru că maghiara este singura limbă pe care o stăpânește la perfecție, încă din copilărie, și pentru că Ungaria este singura țară în care s-a dezvoltat el ca ființă gânditoare, ca socialist, în linia lui Bela Kun. A devenit emigrant politic după căderea Comunei și, oricât ar suna asta de paradoxal, dacă ar rămâne fără acel climat specific budapestan, liberal de stânga, intelectual estetic și politic, din jurul lui Jászi, din jurul „Nyugat”-ului și al lui Ady Endre, fără acea ciudată, persistent barocă atmosferă austro-ungară – ante bellum franciskojosephinum, fără tot ceea ce purta numele de monarhie, de dreapta sau de stânga, și constituie și azi încă singura lui sursă de inspirație și singurul lui sistem de coordonate, E.Š. ar muri ca un fluture în viscol.

[...]

12.03.1958

7 dimineața. Deschid fereastra și peste pădurea Tuškanec bântuie viscolul și frânge crengile. Fluieră vântul în jurul casei noastre cântecul lui nebun, ninge, în valuri, zăpadă de martie, decorul e însă de decembrie, fără nici o speranță, la un post italian, Berlioz. Nimeni nu bubuie atât de demonic ca Berlioz. Într-o discuție cu Branko, n-am reușit să-l conving că tunurile acelea din *Galiția*, care se aud în depărtare ca să dea o culoare sonoră de culise, se aseamănă cu tunetele timpanelor din *Fantastique* a lui Berlioz. După Berlioz, Liszt. *Rapsodie hongroise* II. Liszt, admirator al geniului lui F.J. I (compune pentru Împărat cantata la încoronarea ca rege al ungurilor), organist al Sfântului

6. Ervin Šinko (1898-1967), literat de origine maghiară. Fiind activ în timpul lui Bela Kun, este silit să emigreze în Austria (expulzat ca militant comunist). Peregrinând între Viena, Paris și Moscova, revine în țară abia la 1938. La Viena, scoate gazeta „Testvér“ (1922). Scrie în limba maghiară, apoi în croată, poezie și proză.

Părinte, trubadur al reginei Erzebet, acest paraleu de salon plânge după Rákóczi și revoluția lui eșuată împotriva casei habsburgilor, iar la Viena, asta produce entuziasm. Maestru.

[...]

21.05.1961

[...]

Bjelovar, după cincizeci și șase de ani (1905, de Sfântă Măria mare). Excursie la tante Adela, care, încă tânără, în al douăzecilea an al său, a rămas văduvă și s-a recăsătorit la Bjelovar. Cântam la pian cu nepoata ei, vara mea, improvizând un potpuriu din *Zrinjski* : „Iubea un porumbel o porumbiță albă" și alte cântecele de suflet, „De-ar ști acele roze durerea mea din piept", răsfoiam solida ediție-minune, în limba germană, a *Infernului* lui Dante, ilustrată de Doré, am fost chiar în excursie până la Ivanska și Sfânta Treime cu fiacrul, în nori de praf, cu mantii de mătase aruncate pe umeri, a fost „unic și minunat, de neuitat...". Toate astea le scrisesem lui Pavle Gregorić, pe o carte poștală cu ulița principală și biserica în chenar eliptic, garnisit cu floricele și o panglică ondulată pe care era caligrafiat „Salutări din Bjelovar !".

În timpul lungilor seri de la Pecsuj, cadeți fiind, aducându-și aminte de zilele sale la gimnaziul de la Bjelovar, prietenul meu Branko Vlaisavljević din Križevci, ne povestea cum toată clasa lor era îndrăgostită de vara mea, Jelka.

Străzile pustii până la deznădejde ale vechiului oraș grăniceresc, acum sforăindu-și sărbătorește somnul de după-amiază, iar în fața cazarmei mariatereziene se plimbă un planton cu jambiere albe și centiron alb al unei salopete de aviator, precum cele de la US Navy. Nicăieri, țipenie de om. Dintr-o cârciumă grohăie voci bete. În afară de biserică, n-am reușit să reînvii în minte nimic din Bjelovarul meu de basm, nici casa Jelkăi, nici gimnaziul, nimic. A fost și nu mai este. [...]

Șed pe Gvozd, e trecut de miezul nopții, iar eu rătăcesc prin de mult uitatul cimitir din Bjelovar. Morminte cât vezi cu ochii. În fața cazarmei imperiale grănicerești, păzesc aviatorii care apără cerul socialist al acestei patrii, nu mai sunt grenadirii împărătesei, nu mai sunt flușturaticii austrieci care, galbeni ca niște canari, își zăngănesc săbiile de-a lungul promenadei de parcă toți am sărbători un veșnic maialis...

Am luat la cercetat Anuarul Armadei chesaro-crăiești pe anul 1911, să mă dumiresc cum a fost cu Regimentul nostru, al șaisprezecelea de Bjelovar, ai cărui recruți se mândreau că sunt „Zehzeneri".

Citesc :

16. UNGARISCHES (KROATISCHES) INFANTERIEREGIMENT, Regimentsstab : Belovar 1. Batstab : Belovar 2. Belovar 3. Nevesinje 4. Belovar. Ergänzungsbezirkskommando : Belovar.

1703 errichtet, Virmond, Damian Hugo Gf.v., FZM. (Feldzeugmeister); 1722 Livingstein, Alano Gf.v., FZM.; 1741 Königsegg-Rothenfels, Christian Mauritius Eugen Gf.v., FM. (Feldmarschall); 1778 Terzy, Joseph Freich v., FZM.; 1802 Rudolf Erzherzog, Oberst; 1806 Lusignan, Franz Marq., FZM.; 1833 Kinsky zu Wchinic und Tettau Christian Gf., FML. (Feldmarschalleutnant); 1835 Ertmann, Stephan v., FML.; 1835 Friedrich Erzherzog, Vizeadmiral (FML.); 1848 Zanini, Peter, FML.; 1855 Wernhardt, Stephan Freih v., FLM.; 1870-1881 Wetzlar v., Plankenstern, Gustav Freih, FML.; 1887-1905 Giesl v. Gieslingen, Heinrich Freih, FZM.

(Zweite Inhaber waren: von 1802-1806 Lusignan, Franz Joseph Marq., FML.; von 1835-1837 de Lort, Joseph, FML.; von 1837-1845 Pausch v. Werthland, Carl Ritt, FZM.; von 1845-1846 Hauer, Ferdinand Anton Freih v., FML.; von 1846-1847 Zanini, Peter, FML.)

(Mit 1. Jänner 1972 wurde der bischerige Regimentsergänzungsbezirk (Szombathely) aufgelassen und das Regiment mit dem 1871 auf dem Gebeite der aufgelösten Warasdiner Grenzinfanterieregimenter Nr. 5 und 6 neufermierten Warasdiner Linieninfanterieregimente verschmolzen.)

Doi Arhiduci, doi membri ai Înaltei Curți, un Feldmareșal, patru Feldzeugmeisteri, cinci Feldmarschalleutenanți, un marchiz Feldzeugmeister, la acest nivel era constituit corpul de comandă al gloriosului Regiment grăniceresc, care se bucura în capitala Monarhiei tricefale de o simpatie deosebită. „Naši de□ki križove□ki”, „naši sinci varaždinci” nu erau mai puțin populari decât soldații lui Trenk, din „al cincizecișitreilea autohton”.

Culoarea dolmanului, albastru-închis, culoarea gulerului și a manșetelor de paradă ale Regimentului șaisprezece chesaro-crăiesc de infanterie, galben-verzui, iar butonii, auriți, din miere galbenă. Chiar în preajma războiului din 1914, Batalionul al treilea de „Zehzerneri” a fost transferat la Viena, și garnizoana Curții din Viena a fost ultimul gest generos al dinastiei, ca recompensă pentru neprețuitul sânge pe care cei din Bjelovar l-au vărsat pentru Înalta Curte de-a lungul veacurilor.

În operațiunile de război din 1915-1916, în armata generalului Pflanzer-Baltin au murit la „Zehzeneri” cu zecile de mii. Singurii doi membri ai corpului ofițeresc (după Anuarul din 1911) pe care i-am cunoscut în carne și oase sunt locotenentul în rezervă Marijan Salopek și căpitanul Lujo Šafranek, care va deveni, în Regatul SHS, compozitor de operă și despre care ani la rând presa va menționa cu insistență deosebită că a fost căpitan în comandamentul general austriac.

În românește de IOAN RADIN

Scriitorul maghiar *Sándor Márai* (1900-1989), călător, jurnalist, un obișnuit la vremea sa al cercurilor de pe Montparnasse, reface, în romanul autobiografic *Egy polgár vallomásai* (*Confesiunile unui burghez*), apărut în 1934, o lume în care amintirea strămoșilor, bogați artizani de origine saxonă sau moravă, tradițiile părinților și micile lor istorii deschid tot atâtea itinerarii ce caută originea și reconfortează memoria. Evocând viața unui mic orășel maghiar de la începutul secolului nostru, locuit laolaltă de unguri, germani, slovaci și evrei, romancierul își mărturisește fidelitatea și nostalgia față de o lume pe care nu o mai poate regăsi decât confesiv. Căci, scris în ajunul teribilelor evenimente ce vor încerca să instaureze în realitate utopia, romanul său poate fi citit ca un refuz, în numele libertății individuale, al oricărei tentative de anulare a diferenței.

Bucurându-se de un mare succes de public – volumele sale, cum ar fi de pildă *Bébi vagy az első szerelem* (*Bébi sau prima iubire*), 1928, *A zendülők* (*Revoltații*), 1930, *Vendégjáték Bolzanoban* (*Reprezentație la Bolzano*), 1941, au fost traduse în numeroase limbi – Sándor Márai este astăzi o figură aproape mitică a literaturii maghiare. (*Cătălin Lazurca*)

Sándor Márai

Confesiunile unui burghez*

[...] Domnea pe atunci în Ungaria un soi de opulență. Viața era ieftină și banii nu lipseau, cu totul altfel față de perioada ce a urmat războiului, când mizeria și concurența i-au obligat pe negustori să-și vândă marfa la prețuri de nimic. În acea epocă de pace, fiecare știa să se descurce bine. O viață confortabilă, aproape seniorială. Chiar micul dejun semăna cu o sărbătoare în familie, cu o adevărată petrecere. Ieșind, proaspăt ras, din baie, răspândind un miros discret de apă de colonie și briantină, îmbrăcat în halatul său de culoarea tutunului, tatăl meu se așeza în capul mesei, drept și îngrijit, lua ziarul local – eram, așa cum se cuvenea, abonați la cotidianul clerical „Felvidéki Ujság", finanțat de către episcop și imprimat la tipografiile episcopale – și parcurgea știrile, în așteptarea ceaiului pregătit într-un ceainic din porțelan de Meissen, împodobit cu motive în formă de furnică. Momentul era solemn : *fixe-moustache*-ul, instrument pe care nu-l scotea decât atunci când trebuia să mănânce, stătea încă sub nasul capului de familie. Mai apoi, cu ajutorul unei mici perii de buzunar, își despica în două mustața strălucind de briantină și o netezea cu cea mai mare grijă. Mama era așezată în fața lui, în timp ce, de fiecare parte a mesei, doi ștrengari așteptau nerăbdători sărbătoarea micului dejun. Copiii nu căpătau de obicei decât cafea și câteva felii de pâine cu unt, înlocuite, iarna, de o supă cu mult rântaș. Dar contemplarea micului dejun părintesc ne consola în privința frugalității propriei noastre mese și, pentru a spune lucrurilor pe nume, ne înălța sufletele până la înălțimi de nebănuit. *Pater familias* începea ritualul cu o distincție inimitabilă : halatul său de culoarea tutunului și căptușeala de mătase, mișcările delicate ale mâinii sale mici și efeminate, împodobită de un inel cu sigiliu, calmul și bunătatea sa ne fermecau de fiecare dată. Își bea ceaiul auriu și înmiresmat, asortat abundent cu obișnuitul rom, la care se mai adăugau jambonul, un ou fiert moale, mierea și, pe pâinea prăjită special pentru el, puțin unt unguresc (subiect de nesfârșite conflicte cu mama, care, din rațiuni de economie sau dintr-un motiv oarecare, numai de ea știut, cumpăra uneori unt danez ; îmi amintesc și acum de o dramă matinală în timpul căreia tata, mirosind subterfugiul soției sale, s-a ridicat de la masă pentru a arunca apoi untul „străin" direct în WC). La drept vorbind, eu n-am reușit să mă satur vreodată de această idilă matinală ce aducea a spectacol monden și a cult burghez totodată. Anticipând munca de peste zi, aceste gesturi maiestuos reținute revelau măreția unui om conștient de propriul său statut, la adăpost de orice fel de umilințe. De fapt,

---

* Sándor Márai, *Les confessions d'un burgeois,* Albin Michel, Paris, 1993 (traducere din maghiară de Georges Kassai și Zéno Bianu ; fragmente).

în acea epocă, tatăl meu nu-și câștigase încă un „statut”, dar, în mod vădit, clasa din care făcea parte poseda unul. Și tocmai conștiința apartenenței la această clasă conferea celor mai neînsemnate gesturi ale sale aparența demnității. Membrii acestei burghezii, care se bucurau cu toții de o reputație onorabilă, erau efectiv în stare să-și proiecteze cu cel mai desăvârșit calm desfășurarea zilei ce avea să înceapă.

Pentru a se apuca de muncă, drumul era dintre cele mai scurte. A ocupat mai întâi o cameră vecină apartamentului nostru, apoi, afacerea prosperând, a închiriat trei camere la capătul culoarului, amenajându-și aici un birou spațios. De acum, familia se răsfăța în cinci camere ale apartamentului ; între salon și sufragerie, tatăl meu a amenajat un „fumoar” rezervat bărbaților, în care a mutat biblioteca. A comandat mobilier nou, cu forme stranii, mobilier „modern”, fabricat la oraș și care suscita admirația tuturor vizitatorilor. Dar salonul, cameră lipsită în epocă de o funcție precisă, a rămas dezafectat de-a lungul anilor. Burghezia provincială ignora încă efervescența atât de îndrăgită în „saloanele” occidentale. La noi acasă, după ce luau cina, oaspeții rămâneau uneori la masă până în zori. Cu toate acestea, salonul era mobilat cu cea mai mare grijă : un mobilier de acaju, placat cu sidef, se învecina cu o oglindă uriașă și o masă acoperită de furnir negru, pe care se aflau un port-cart din argint conținând cărțile de vizită ale tuturor invitaților noștri de marcă, cu titlurile și funcțiile lor, un album, enorme cochilii marine și, într-o cutie de sticlă, coronița de mirt pe care mama mea o purtase în ziua nunții. Pe o consolă, o Afrodită de bronz, ținând, Dumnezeu știe de ce, o făclie în mâini, ieșea din valurile unei scrumiere... Se mai aflau acolo statuia în bronz a unui basset, în mărime naturală, copie fidelă a câinelui favorit al familiei, mort mult prea tânăr, și alte „obiecte” din argint, marmură sau bronz, fără a mai vorbi de o piatră cu margini tăioase, relicvă a cutremurului de la Messina. În biblioteca împodobită cu vitrine de cristal înrămate în lemn negru, se aliniau cărțile mamei mele, cele din vremea adolescenței și cele pe care, mai târziu, i le dăruise tata. Evident, bronzurile și lemnul de acaju străluceau de curățenie. Cu cât utilizam mai puțin această încăpere, cu atât mai vrednic erau șterse de praf obiectele și mobila. Aceasta din urmă, provenind din fabrica bunicului matern, chiar și după ce apartamentul a fost redecorat, a fost conservată în virtutea unui soi de pietate filială. Veritabile capodopere ale gustului sfârșitului de secol, piesele îmbinau cu măiestrie lemnul de acaju și sideful ; fotoliile și picioarele de scaun, ale căror ornamente păreau inspirate de o colonadă ionică sau dorică, își făceau, ca și restul pieselor de mobilier, un titlu de glorie din a-și disimula destinația originară. Astfel, rostul scaunului nu era defel acela de a te așeza pe el, ci acela de a-și manifesta în mod estetic prezența. Așa era salonul nostru. Față de celelalte saloane burgheze pe care am putut să le vizitez pe când eram copil, el prezenta totuși o variantă destul de moderată a gustului epocii : mobilierul „modern”, atât de caracteristic sfârșitului de secol, ale cărui modele, oferite de Viena, erau copiate în fiecare an în atelierele bunicului meu, ca și în cele din întreaga Ungarie, intoxicase într-adevăr două generații. Trecuserăm, fără nici o etapă intermediară, de la stilul Empire, întâi de toate sobru, la acei monștri de pluș și palisandru care alcătuiau mobila timpului.

Sufrageria noastră „bătrânesc nemţească” număra şi piese funcţionale şi de bun-gust, cel puţin în comparaţie cu „bufetele” supraîncărcate de ornamente, cu scaunele decorate cu ciorchini de struguri, cu dulapurile de sticlă din dormitoare şi cu fotoliile de pluş roşu care se fabricau pe scară largă la sfârşitul secolului. Să adăugăm acestor monştri fără suflet şi fără întrebuinţare precisă inevitabila cohortă a obiectelor aşa-zis „decorative” : palmieri aşezaţi în colţurile camerelor, abundenţa perniţelor de pe divane, de pe fotolii şi chiar de pe parchet, unde le foloseai ca să-ţi odihneşti picioarele, tocuri pentru perii îmbrăcate în tapiserii înfăţişând scene de vânătoare, cerbul de argint cu coarnele slujind ca toc penelor de scris, bufniţa de bronz servind drept călimară, prespapirul de marmură imitând o mână de om, perdele din perle multicolore, vătraie cu mâner amintind de copita unei capre, berze de porţelan cu aripile încărcate de plante verzi, egrete din fier forjat suflate cu argint, ţinând în cioc cărţi de vizită, fără a mai vorbi de nenumăratele piese de pluş, de fetru şi de tul ce acopereau ferestrele, pereţii şi mobila, tot atâtea cuiburi de praf şi obstacole în calea luminii. Acesta era cadrul în care trăia şi se ridica o întreagă generaţie de burghezi. Acasă, bunul gust al tatălui meu reuşise, de bine, de rău, să apere apartamentul de o astfel de invazie, dar terorismul epocii a lăsat totuşi şi aici câteva urme : unul sau doi cocori de bronz, ca şi o broderie murală încadrată în piele şi înfăţişând cerbi la păscut. Această *ars vivendi* nu era altceva decât varianta central-europeană a prostului gust îndrăgit de mic-burghezii erei victoriene. Veşmintele, lecturile, „conversaţia” – toate erau după chipul şi asemănarea mobilierului. Cât despre mobila epocii trecute, cu formele ei pure şi nobile, ea trecea în ochii „burgheziei liberale şi luminate” drept o vechitură numai bună de aruncat în debara. La drept vorbind, acest prost-gust era împărtăşit, dacă nu chiar dictat, de către puternicii lumii : mobilierul din încăperile împăratului Wilhelm şi ale regelui Eduard al VII-lea nu diferea cu nimic de cel din sala de aşteptare a unui dermatolog berlinez. Oare nu instalase împăratul, în apartamentul pe care-l ocupa la Achileion din Corfu, o şa de piele peste scaunul turnant al biroului său ? Faptul că, în anticamera unui burghez dintr-o provincie maghiară, broderia ce acoperea tocul pentru perii înfăţişa o scenă de vânătoare nu trebuie nicidecum să ne mire. [...]

Cuvântul „acasă” îmi evocă vasta curte a clădirii situată pe strada principală, lungile culoare suspendate şi mărginite de grilaje, bătătorul de covoare şi puţul dotat cu motor electric. În fond, era o clădire informă şi fără personalitate, locuită de necunoscuţi ce nu legau niciodată prietenii şi nu se vizitau mai deloc. Altfel decât în casele vechi, fără etaj, populate de familii ce întreţineau între ele raporturi de prietenie... sau de ostilitate, dar, oricum ar fi fost acestea, erau totuşi legături veritabile, locatarii imobilului nostru aparţineau, înainte de toate, unor caste, unor clase, pe scurt, unor Biserici.

Îmi amintesc mai cu seamă de două familii de evrei. Cea dintâi, familie de „neologi”, „progresişti”, bogată, mondenă şi îmburghezită în acelaşi timp, închiriase la etajul al doilea încăperile care dădeau către strada principală ; orgolioasă şi închisă, ea se arăta puţin comunicativă faţă de ceilalţi locatari. Cea de-a doua, alcătuită din imigranţi polonezi, locuia la parter, într-un colţ al curţii. „Ortodoxă”, cu o droaie

de copii, săracă și extraordinar de prolifică, era mereu vizitată de tot felul de rude ce se înghesuiau în trei încăperi întunecoase. În unele zile de sărbătoare, domnea în acele locuri o animație demnă de acele reuniuni febrile în timpul cărora se iau marile decizii. Acești „evrei săraci” – dar erau ei cu adevărat astfel? – îmbrăcați „ca în Galiția”, provincia poloneză de unde erau originari, respectau cu mare rigurozitate prescripțiile religioase, iar asta făcea ca ei, față de bogații neologi, să fie mai bine văzuți de către locatarii creștini. Din când în când, unii „evrei săraci”, renunțând la coafura lor stranie, își tăiau părul, abandonau caftanul și toca din piele de vulpe, se bărbiereau și se îmbrăcau după moda zilei – metamorfoză ce se săvârșea destul de repede la cei mai mulți dintre ei. Sfârșeau prin a-și trimite odraslele la școli publice, chiar și la liceu, iar eu nu-i mai puteam deosebi de ceilalți copii ce locuiau în imobil. După zece ani, evreii cu caftan au dispărut cu desăvârșire nu doar din casa noastră, dar aproape din întreg orașul. Mai târziu, capul familiei le va maghiariza numele în „Jonap”, iar familia Jonap întreținea acum cu locatarii creștini raporturi cu mult mai amicale, chiar mai fraterne, decât cu cealaltă familie, a neologilor. Toată lumea vorbea despre familia Jonap cu bunăvoință, pe un ton protector și aproape înduioșat. Într-un cuvânt, ei erau „neevrei”, „oameni tare de treabă și dintre cei mai cinstiți”. Și eram aproape mândri să-i avem colocatari – faptul acesta dădea o marcă de originalitate imobilului nostru mare și modern. Cât despre israeliții distinși ce locuiau la etajul doi, pe ei îi întâlneam rareori. Trăiau pe picior mare, călătoreau mult, iar copiii lor urmau liceul catolic. Mama, o femeie tristă și slabă – sărmana, era cardiacă – cânta excelent la pian și-și comanda rochiile la marii croitori din capitală, lucru care nu putea să nu stârnească invidia burghezimii feminine din întregul imobil. Cu alte cuvinte, toaletele ei întrețineau bârfele, și am fost eu însumi surprins să constat că familia Weinreb, care, totuși!, „nu erau decât niște evrei”, trăia mai luxos decât noi, că doamna Weinreb se îmbrăca mai bine, lua mai des birja și cânta mai des la pian decât propria mea mamă: „Există totuși niște limite ce nu trebuie depășite...”, mă gândeam eu. Noi ne înțelegeam mai bine cu familia Jonap, adulții, ca și copiii. Departe de a adopta acele umilitoare practici de asimilare, ei își asumau pe deplin iudaitatea și păreau chiar că o cultivă: bucătăria, veșmintele, obiceiurile lor religioase cu totul aparte, limba lor misterioasă, împodobită de cuvinte din germană și idiș, pe scurt, stranietatea lor liber consimțită, chiar revendicată, ne făceau să-i asemuim unor membri ai unui trib exotic, pe care, ca buni și miloși creștini ce eram, trebuia să-i protejăm și să le acordăm respectul cuvenit de obicei imigranților dezrădăcinați. Din când în când, mama îi trimitea câteva prăjituri „de casă” doamnei Jonap, care naștea în fiecare an, în apropierea Paștelui. Ei ne întorceau politețea oferindu-ne, învelită într-o frumoasă pânză albă, pâine nedospită, pentru care ne exprimam curtenitori mulțumirile. Examinam întotdeauna obiectul cu cel mai mare interes, dar niciodată vreunul dintre noi, socotind și slugile din casă, n-a îndrăznit să-l atingă. Deși îi acceptam pe cei din familia Jonap, manifestam față de ei un soi de compasiune și îi tratam aproape ca pe niște sălbatici aclimatizați. Mama mai schimba uneori câteva cuvinte cu doamna Jonap. În zilele de curățenie generală, ea îi adresa amical, de la înălțimea primului

etaj, câte un „Ei bine, dragă doamnă Jonap…”, la care această femeie uzată, care purta perucă și alăpta mereu câte un țânc, răspundea invariabil: „Respectele mele, doamnă!”. Nu cred că mama, apostrofând-o atât de blând pe doamna Jonap, dorea prin asta să-și facă simțită superioritatea în fața bietei evreice. De altfel, nu avea deloc nevoie de așa ceva. Perfect conștienți de distanța care ne separa pe plan social, celor din familia Jonap nu le-ar fi trecut niciodată prin cap să întrețină cu noi chiar și cele mai firave raporturi de familiaritate. Mi-a trebuit ceva timp să înțeleg că, poate chiar mai mult decât familiile creștine, încercau să păstreze o anumită distanță, eschivând în maniera lor stranie, amestec de orgoliu și rezervă, orice tentativă de apropiere. Totuși, acești „evrei săraci” se bucurau de simpatia generală, iar noi țineam cu bunăvoință seama de sărbătorile și obiceiurile lor ieșite din comun. Cei din familia Weinreb nu respectau prescripțiile religiei lor, nu înălțau cortul în curte, nici măcar nu mergeau la sinagogă; într-o zi, tata ne-a povestit cu uimire amestecată cu indignare cum, călătorind în același compartiment cu familia Weinreb, îi surprinsese pe aceștia din urmă mâncând, deși eram de-abia la sfârșitul lunii martie, struguri de proveniență meridională, înveliți în vată – am vorbit apoi despre asta întreaga seară, cu un soi de neliniște, aproape cu spaimă; mai cu seamă mama se arăta în mod deosebit revoltată de această „necuviință”.

Cele două familii evreiești nu se vizitau. Cu siguranță, familia Weinreb trăia pe o altă planetă. Chel și mult prea gras, tatăl conducea o sticlărie și-i vindea produsele în regiune; așadar, călătorea des și profita de aceste absențe pentru a-și înșela soția, tristă și prea devreme îmbătrânită, cu diverse casierițe; evident, întregul oraș era la curent cu aceste pozne. Soția lui își îndura nefericirea cu o resemnare romantică, cântând la pian îndelung și ostentativ, în fața ferestrei deschise. Toată casa știa că cei din familia Weinreb nu mâncau coșer, consumau jambon și găteau cu osânză, lucru pe care locatarii imobilului îl găseau oarecum agasant. În această casă locuită de mic-burghezi, „chestiunea evreiască”, dacă exista cumva, nu îi privea pe cei din familia Jonap; purtând caftane și papiote, acești galițieni suscitau mult mai multă simpatie decât fabricantul de sticlă și familia sa perfect civilizată. Eleganța burgheză a familiei Weinreb ne făcea geloși; ei reprezentau în ochii noștri o amenințare căreia n-am fi fost capabili să-i definim obiectul. Prin contactele sale, reduse la minimum, tatăl mărturisea față de creștini o indiferență politicoasă, deși, în fața „evreilor săraci” de la parter, se arăta mândru și condescendent. Cu totul diferiți, părinții noștri nu ne-ar fi interzis niciodată să-i frecventăm pe copiii familiei Jonap, să ne jucăm cu acei puștani palizi, exoftalmici; îmbrăcați în hainele lor ciudate, păreau ca loviți de o bătrânețe precoce. Acești adulți în miniatură mergeau până la a-și păstra pălăriile pe cap în timpul jocului și, nedovedindu-se prea toleranți, uneori, furați de frenezia jocului, nu ezitau să-i numească pe ștrengarii creștini „goi de sabat”, lucru de care aceștia nu se formalizau, cu atât mai mult cu cât nu înțelegeau sensul acestei expresii. Tinerii Jonap – să tot fi fost vreo șase-șapte – se zbenguiau cu plăcere laolaltă cu micii catolici în curtea în care ne-am petrecut o bună parte a copilăriei, însă familia Weinreb veghea cu grijă ca nu cumva vlăstarele ei, pe care o guvernantă

nemțoaică le conducea în fiecare zi la școală și cărora mai mulți preceptori particulari le acordau meditații, să se amestece cu acești proletari evrei. Niciodată n-au binevoit să participe la jocurile noastre. Morga lor mi-a jignit simțul de echitate până într-atât încât, într-o după-amiază, l-am ademenit în beci pe cel mai mare dintre copiii familiei Weinreb, pe atunci în vârstă de vreo zece ani, l-am închis în cabina cazanului, iar apoi, pe deplin liniștit, am urcat la mine fără să suflu nici un cuvânt despre nelegiuirea mea. Alertată, poliția l-a căutat pe copil întreaga noapte ; țipetele înnebunite ale doamnei Weinreb i-au împiedicat pe toți să doarmă. A fost descoperit de abia a doua zi dimineață, de către fochist : lucru ciduat, acest copil stângaci, cu ochii stinși, nu mi-a demascat niciodată răutatea și a refuzat cu încăpățânare să ofere cea mai mică informație în privința împrejurărilor sechestrării sale. Mai târziu, când am devenit prieteni, nu a încercat niciodată să-mi reproșeze acel ciudat act de răzbunare ; fără îndoială că, într-un fel, îmi dădea dreptate. Copiii judecă succint, iar verdictul lor este fără drept de apel.

Încetul cu încetul, copiii familiei Jonap au renunțat la îmbrăcămintea lor, dar nicidecum la obiceiul de a înălța în curte, în fiecare an, de sărbătoarea Tabernacolelor, un cort confecționat din preșuri și așternuturi ; șef de trib straniu și taciturn, bătrânul Jonap se retrăgea aici întreaga după-amiază pentru a se ruga, după cum spuneau fiii lui. Într-o zi, spionând printr-o spărtură, l-am zărit așezat pe un scaun în mijlocul cortului, privind în gol cu un aer trist ; părea că se plictisește. Într-o altă zi, casa a fost trezită de o agitație neobișnuită ce pusese stăpânire pe locuințele de la parter ; evrei în caftan intrau și ieșeau fără încetare, o mulțime de străini se înghesuiau în interior. Ieșind din mulțime, încolțit de întrebări, Lajos, unul din fiii lui Jonap, în vârstă de nouă ani, ne-a declarat, cu o mină preocupată și mândră în același timp :

– Tata a murit azi-noapte. Ce neplăcere !

S-a purtat toată ziua cu o morgă pe care până la urmă nu am mai suportat-o. Așa că, la căderea nopții, i-am administrat, fără vreun motiv anume, o chelfăneală zdravănă. [...]

La același etaj cu noi se afla banca, ocupând trei încăperi lungi și întunecate : biroul directorului, care dădea înspre scară, o încăpere alăturată, rezervată casierilor, și cea care dădea spre curte, a contabilității. Doar un perete subțire despărțea biroul tatălui meu de cel al directorului ; fusese amenajată aici o „ușă secretă” din tablă, folosită de director de fiecare dată când dorea să-i înmâneze tatălui meu un document oarecare – scrisoare, chitanță sau poliță neonorată. Timp de decenii, banca a fost administrată în acest stil patriarhal, fapt ce nu o împiedica să prospere. Două domnișoare bătrâne țineau contabilitatea. Casier, un fost căpitan de cavalerie pensionat înainte de termen și care suporta destul de greu această schimbare survenită în cariera sa. Figură posomorâtă, se răstea la țăranii veniți să împrumute bani sau pentru a-și plăti datoriile, de parcă s-ar fi aflat încă într-o cazarmă. Demisionase din post pentru a se căsători cu o institutoare fără avere, de care se îndrăgostise, dar acest proiect s-a soldat cu un eșec. Suferind de nostalgia vremurilor de altădată, s-a apucat de băut, blestemând această lume nedreaptă și josnică în care căpitanii de cavalerie se

trezeau degradați până la rangul de casier, profețind cu tărie și în termenii cei mai mișcători evenimentul care avea să „schimbe toate astea”. S-a numărat printre cei mai fericiți oameni în ziua în care, izbucnind războiul mondial, a putut să-și îmbrace din nou uniforma și, arborându-și cu mândrie sabia, s-a înfățișat la bancă pentru a-și lua la revedere de la superiorii săi. La cuvintele reverențioase ale acestora din urmă, el răspundea laconic, netezindu-și mustața și arătându-se fericit că, în sfârșit, „se întâmplase ceva”.

Însă, în epoca în care, instalată în localul său rău luminat de la primul etaj, „banca noastră” reușea să prospere, nimic nu părea să anunțe războiul mondial. Cu traista în spate, îmbrăcați în sumane, clienții așteptau pe scară să li se hotărască soarta. Erau în cea mai mare parte țărani săraci veniți din nord, din regiunea în care recoltele erau mereu slabe, unde un fermier care exploata cinci hectare trecea drept un cultivator înstărit și unde chiar și moșiile mari de două sute de hectare se dovedeau insuficiente pentru a asigura proprietarului o viață de lux, într-atât erau pământurile de rele și livezile de sărăcăcioase. Slovaci, de-abia vorbind ungurește, îngăimau, ca toți servitorii noștri, un dialect maghiaro-slovac. Stăpânii lor, în cea mai mare parte imigranți de origine germană, foloseau în timpul reuniunilor mondene maghiara, dar, în familie, vorbeau în dialectul german *zipser*, fără nici un fel de intenție revendicativă, totuși. Deși atmosfera orașului era tipic maghiară, seara, după ce luau cina, chiar și burghezii bogați, în papuci de casă și fără veston, începeau să vorbească în germană. [...]

La „Racul roșu” n-am fost niciodată, însă cunoșteam legenda acestui loc. Inaugurat în anii ’80 ai secolului trecut, acest restaurant era socotit teatrul unor adevărate orgii, unde, dacă e să dau crezare unchiului meu, notabilitățile orașului se dedau unor practici cu totul speciale. Încă și mai misterios decât localul din strada Bastionului sau decât taverna de la parterul casei noastre, „Racul roșu” era un soi de han, așezat la câțiva kilometri de oraș, pe drumul național. Dornici „să petreacă un moment agreabil”, bărbații din „înalta societate”, rămânând totuși, asemenea unchiului meu, excelenți tați de familie, își dădeau întâlnire acolo. Faptul că la „Racul roșu” se petreceau orgii era un secret al lui Polichinelle, dar, în ce privește natura exactă a acestora, niciodată nu mi-a fost furnizată nici o informație precisă. În mod sigur, nu era vorba de jocuri nevinovate ; unchiul meu – un om cu totul incapabil să-și țină gura – a evocat într-o zi, pe când eram și eu de față, unele partuze, botezate „seri ale oamenilor primitivi”, pe parcursul cărora domnii, însoțiți de tinere țărănci pe care avuseseră grijă să le dezbrace dinainte, se cățărau în arborii din grădina învecinată, unde se jucau de-a urangutanii... Zbenguindu-se goi pușcă printre ramuri, acești bărbați respectabili ofereau fără îndoială un spectacol dintre cele mai curioase. Din nefericire, atunci când ajunsesem la vârsta când puteam pretinde să mă bucur de acest soi de distracție, restaurantul nu mai era decât o mizerabilă cafenea de țară, cu totul dărăpănată.

Acesta era deci cadrul, mai degrabă modest, al sexualității extraconjugale. La drept vorbind, pentru a-ți potoli setea, nu-ți erau oferite decât aceste ape tulburi. „Legătura”, „decăderea” și alte anomalii specifice femeilor măritate aparțineau numai universului romanelor. Copil

fiind, n-am auzit vreodată nici cel mai neînsemnat can-can cu privire la vreo „nefericită” ce ar fi întreținut relații „vinovate”; în rest, actrițele companiei teatrale municipale făceau obiectul unei severe supravegheri, și cel mai mic pas greșit le era sancționat printr-un „boicot” nemilos. [...]

Ferestrele sufrageriei noastre dădeau către hotel, unul dintre cele mai impozante din regiune, hotel care avusese onoarea de a-l adăposti odată pe împăratul Franz Josef, venit să asiste personal la niște manevre militare. Ferestrele „apartamentului imperial” erau chiar vizavi de cele ale sufrageriei noastre unde, grație scarlatinei de care suferea unul din frații mei, am avut ocazia să petrecem o noapte. E inutil să vă spun că, din pricina emoției, n-am dormit toată noaptea. Restaurantul hotelului era condus de un hangiu roșcovan, care, după plecarea augustului oaspete, n-a ezitat să prezinte o notă de plată foarte încărcată: scandalizat îndeosebi de prețul peștelui, intendentul imperial îl va convoca pe impertinent mustrându-l pentru lăcomia sa care, spunea el, „nu face cinste orașului”. [...]

Tot de la fereastra sufrageriei puteam privi și spre marea piață pavată cu piatră unde se strângeau în fiecare dimineață cărăuși și negustori de pretutindeni, oferind spectacolul pitoresc al unui adevărat bazar. În fiecare zi, către prânz, puteai auzi, în câte un colț al pieței, intonat de cortegiile funerare, *Circumdederunt me* sau, cu prilejul înmormântărilor militare, câte un marș funebru, interpretat de o orchestră de alămuri. Prin acest loc trecea preotul, însoțind pedestru morții orașului, pentru a ajunge acolo unde se binecuvânta sicriul. Apoi, cei ce duceau lumânările și familia îndoliată urcau în trăsuri, iar caii, cu harnașamentul lor de mare pompă și purtând pe capete pene de struț, porneau la trap către cimitirul municipal. Pe întreaga perioadă a copilăriei mele, la ora două după-amiaza, chiar în momentul în care bona ne aducea desertul, eu așteptam ca, exact sub fereastra noastră, marșul funebru, melopeea lăcrămoasă a preoților, psalmii în latină ai liturghiei și sunetele cavernoase și sparte ale orchestrei militare să înceteze brusc – în fiecare zi, la aceeași oră, o tristețe amestecată cu neliniște îmi cuprindea inima. Nu atât din pricina misterului crud și absurd al morții, cât din cauza intransigenței manifestate de mama mea, care, în numele nu știu căror principii pedagogice, ne interzicea să ne ridicăm de la masă pentru a asista la înmormântarea unui oarecare, a unui mort străin și pentru totdeauna necunoscut. În timpul înmormântărilor militare, orchestra reapărea la fereastra noastră, interpretând de data asta melodii vesele și pline de antren, pentru a ilustra – cel puțin aceasta a fost explicația pe care ne-a oferit-o unul din preceptorii noștri – „triumful vieții asupra morții”. În rest, pompa cuvenită înmormântărilor militare îi împingea pe mulți infanteriști la sinucidere; în scrisorile lor de adio, acești tineri țărani sentimentali mărturiseau că fuseseră impresionați, chiar seduși, de onorurile oferite camarazilor lor, camarazi originari din același sat ca și ei; hotărâți să-i urmeze în moarte, ei cereau familiei și prietenilor să-i însoțească, împreună cu orchestra, pe ultimul lor drum. A existat, la un moment dat, o adevărată epidemie de sinucideri: foarte mulți soldați veterani își puneau capăt zilelor, cu arma din dotare, doar pentru ca aleasa inimii lor, vreo tânără țărancă, să-i poată vedea

conduși spre cimitir cu orchestra. Ceva mai târziu, atunci când autoritățile militare au interzis orchestrelor să participe la funeraliile infanteriștilor care-și luaseră singuri viața, epidemia s-a domolit. La ce bun să te lași înmormântat fără muzică?

Instalat la o margine a pieței, într-o casă fără etaj, hanul „La visul de aur" servea cărăușilor, cât era ziua de lungă, un formidabil vin sec. Locul acesta reprezenta un adevărat paradis pentru copii, ai căror ochi nu se săturau niciodată de spectacolul pe care-l oferea [...]. Aici își înălțau corturile circurile ambulante și tot aici s-a instalat într-o bună zi primul cinematograf din orașul nostru, „Biograful", care se muta dintr-un sat în altul cu un program prost, „cu generatorul său particular" și propriul său afiș. „Regele Solomon își ridică brațul drept" stătea scris pe acesta, într-un ungher întunecat al „sălii", și pe ecran apărea, într-adevăr, o siluetă vagă mișcându-și mâna. Filmul acelei epoci, care încă nu se sacrificase cultului vedetelor, nu se preocupa mai deloc de decoruri – și încă mai puțin de mizanscenă. E adevărat că nici publicul nu era prea exigent, mulțumindu-se să contemple, cu gura căscată și ținându-și răsuflarea, punerea în mișcare a unei imagini fixe. Marea piață rectangulară oferea mereu un spectacol pasionant: aici se produceau saltimbancii, funambulii și prestidigitatorii, aici se instalau, pentru câteva zile, hipodromuri și „muzee Grévin" ambulante ce prezentau „evoluția embrionului" ori efigia, în mărime naturală, a papei Leon al XII-lea agonizând pe patul de moarte – un dispozitiv ingenios ridica ritmic dosul pontifului livid. (Trebuie să mărturisesc că imaginea acestui bătrân în agonie mi-a bântuit multă vreme nopțile.) Tot aici am văzut pentru prima dată o menajerie. Faptul că cineva a putut zăvorî viețuitoarele în spatele gratiilor m-a întristat profund, căci priveliștea mi-a zgândărit simțul dreptății; ca urmare, am fondat, laolaltă cu ceilalți copii din imobilul nostru, o mișcare pentru „libertatea animalelor". Chiar în această piață, mi-a fost dat să asist pentru prima oară la lupta de clasă sau cel puțin la una din variantele ei primitive și spontane: într-o după-amiază de duminică, câțiva săpători l-au atacat pe un antreprenor zidar care-i înșelase la plată. Alertați, polițiștii au luat de îndată apărarea patronului, după care câțiva militari ce hoinăreau și făceau ochi dulci fetelor i-au atacat pe polițiști. Pe dată, sângele a început să curgă; au scânteiat săbiile, cuțitele și baionetele, fără ca nimeni să știe prea bine de ce, de parcă acestei izbucniri de furie nu i-ar fi lipsit decât pretextul... Noi priveam de la înălțimea balconului această stranie „revoluție", înăbușită în cele din urmă de intervenția unui detașament de jandarmi: cu mănușile lor albe, căștile cu pana de cocoș, s-au apropiat cu baioneta la armă și simpla lor apariție a fost suficientă pentru ca piața să se golească, chiar înainte ca ei să fi îndrăznit să atace. În acea după-amiază de neuitat, am descoperit că oamenii nu se înțelegeau unii pe alții, că îi separa o ură implacabilă, ură pe care, de bine, de rău, reușiseră s-o ascundă o bucată de vreme. Da, am descoperit că tot ceea ce se petrecea înaintea ferestrelor frumosului nostru apartament nu era decât o iluzie. În acea după-amiază, lumea își ridicase vălul și-mi arătase adevăratul ei chip.

În românește de CĂTĂLIN LAZURCA

Lucian Blaga (1895-1961) – poet, filosof, traducător. Volume de versuri : *Poemele luminii* (1919), *Pașii profetului* (1921), *În marea trecere* (1924), *Lauda somnului* (1929), *La cumpăna apelor* (1933), *La curțile dorului* (1939), *Nebănuitele trepte* (1943). Teatru : *Zamolxe, mister păgân* (1921), *Tulburarea apelor* (1924), *Daria, Fapta, Ivanca, Învierea* (1925), *Meșterul Manole* (1927), *Cruciada copiilor* (1930), *Avram Iancu* (1934), *Arca lui Noe* (1944), *Anton Pann* (1964). *Hronicul și cântecul vârstelor,* text memorialistic, apare abia în 1965, deși fusese scris cu două decenii mai devreme. Sistemul filosofic al lui Lucian Blaga include patru trilogii (a cunoașterii, a culturii, a valorilor și cea „cosmologică"). I-au mai apărut câteva volume de eseuri și de aforisme. Traduce *Faust* pentru prima oară în limba română.

Fragmentele selectate pentru această antologie surprind anii de agonie ai Imperiului Austro-Ungar, ani priviți cu mare speranță, dar și cu o satisfacție pe măsură, de către tânărul Blaga, care, animat de un accentuat sentiment național, asemeni celorlalți români ardeleni, așteaptă cu înfrigurare ieșirea Transilvaniei de sub tutela imperială. Demn de remarcat că, la douăzeci de ani, după izbucnirea celei dintâi conflagrații mondiale, Lucian Blaga are conștiința deplinei sale valori, trăiește deja cu imperativul operei ce va să vină, fapt care îi imprimă un suflu vital sub protecția căruia va traversa timpurile neprielnice. De aici detașarea și chiar umorul notațiilor sale, un adevărat exemplu de ceea ce astăzi s-ar putea numi o gândire pozitivă. (*Sorin Tomuța*)

Lucian Blaga

Hronicul și cântecul vârstelor*

Întoarcerea la Sebeș îmi rezerva o surpriză. O seamă de entuziaști luaseră de vreo câteva săptămâni inițiativa înființării unei trupe permanente de teatru românesc transilvan. Încercarea, subvenționată și de-un fond anume, administrat de „Astra” sibiană, prindea contur sub conducerea lui Nicolae Băilă, actor, care făcuse o carieră din cele mai lăudate pe la teatrele nemțești din Austria. Sosiseră în orășelul nostru și două tinere absolvente ale Conservatorului de Artă Dramatică de la București. Repetițiile erau avansate. Oareșicare pasiune pentru teatru se trezise în mine, cu ani mai înainte, în condițiile modeste ce le oferea mica noastră urbe. Îmi aminteam cu duioșie și cu un zâmbet de vara anului 1909 (nu aveam decât paisprezece ani), când, timp de patru săptămâni, o trupă germană, călătoare din loc în loc, a dat reprezentații, seară cu seară, în orășelul nostru. Trupa era excelentă. Calitatea actorilor te făcea să treci cu vederea lipsurile tehnice și neajunsurile decorului. Se reprezentau piesele mari ale repertoriului german ; Schiller, Grillparzer, Gerhardt Hauptmann, Sudermann. Nu dispuneam de mijloacele bănești să-mi procur biletul de intrare la fiecare nouă reprezentație. Dar simțeam că mă „prăpădesc” dacă s-ar fi întâmplat să-mi scape vreuna din piese. Neavând încotro, am recurs atunci la potlogăria de a-mi face loc printre spectatori și fără biletul de rigoare. Unul din foștii mei colegi de pe vremuri, la școala germană din localitate, descoperise calea spre o întreagă serie de bilete pentru un loc în picioare. Acestui coleg de altădată i-am impus un aranjament, de pe urma căruia el nu avea nimic de pierdut, iar eu, totul de câștigat. La fiecare reprezentație, după primul act, amicul șvab urma să iasă din sală pe coridor pentru a-mi ceda biletul său. Când se da semnalul pentru actul al doilea, intram și eu. Fostul coleg nu era expus să fie controlat, căci cerberii de la ușă îl cunoșteau, iar eu mă legitimam cu biletul de împrumut. Înțelegerea dintre mine și prietenul meu se desăvârșea în amintirea unei vechi întâmplări, căci șvabul era acel băiat roșcovan care mă pârâse cândva lui Herr Lehrer Roth că i-am uzurpat locul. Trupa românească ce se înjgheba sub ochii noștri urma în toate exemplul trupei germane de odinioară. Și, cum teatrul mă

---

* Lucian Blaga, *Hronicul și cântecul vârstelor*, prefață și bibliografie de Ioan Holban, Editura Minerva, București, 1990 (fragmente).

pasiona, luai tot mai adesea drumul spre repetiții. Ca simplu spectator, firește. Și dintr-un interes plin de ardoare ce-l acordam actrițelor, firește. Îmi făceam tăcut și liniștit apariția în fiecare după-amiază, la anume oră, în sala unde aveau loc caznele actoricești. Îmi făceam în cursul repetițiilor obiecțiunile mele, dar numai pentru mine. Mă socoteam prea novice ca să le comunic și celorlalți. Și apoi ieșeam, în grup, la plimbare. Tinerele actrițe aduceau, în aerul provincial medieval al orășelului, ceva din vioiciunea, din eleganța și din sprinteneala degajată a vieții bucureștene. Nu mă mai gândeam la război.

Pe la sfârșitul lui iulie, trupa noastră de teatru ieșea din faza problematică. Se fixa cu nervozitate itinerarul turneului în perspectivă. După clocotul tulbure al repetițiilor, spectacolele din retorta noastră spirituală luau înfățișarea pură a unui nobil precipitat. Dar, în același timp, creștea de la o zi la alta îngrijorarea obștească din pricina situației internaționale. O față crispată ne aduse într-o zi vestea despre probabilitatea unei mobilizări parțiale. Dar panica se evaporă repede. Prea puțini luau în serios sunetul zarurilor ce se aruncau pe tabla de joc a diplomației. Înfiorarea ne încingea o clipă, și-apoi dispărea. Apreciam că ar fi într-adevăr prea stupid ca teatrul nostru să fie zădărnicit de-un război.

În preajma ultimelor bătăi de ceas ale lui iulie, amenințarea ce plutea peste omul european lua accente din cale afară de grave. Într-o noapte de început de august, apărură pe străzile orășelului afișele vestind starea de asediu și mobilizarea generală. Un vânt uscat și fierbinte sfâșia afișele, împrumutându-le un sunet metalic.

24 de ore mai apoi, conduceam pe Lionel, sublocotenent în rezervă, la regimentul său, la Alba-Iulia. Aci, Lionel fu informat că va mai rămâne vreo câteva săptămâni pe loc și că nu avea să îngroașe chiar rândurile celor dintâi batalioane ce plecau spre hotare. M-am întors la Sebeș cu atâta consolare, singura ce puteam s-o aduc Mamei. Intrând în curte, dau cu ochii de fratele Longin. Sosea tocmai în momentul acela de peste Carpați. Funcționar de vreo doi-trei ani la o fabrică din București, el venea să-și facă datoria de ostaș al împăratului. Pâlpâia în mine nu știu ce poftă să-l iau la bătăi, că a fost atât de imprudent să dea urmare ordinului de chemare. „Să fi rămas mai bine dincolo! Să te fi înrolat în armata română! Dacă ți-e scris să cazi, am ști cel puțin pentru ce!” Îl muștruluiam că nu știa bietul de unde să se adune. Ne cădea în curte ca un neghiob, încredințat că e vorba de simple demonstrații și că nu se va ajunge la război. „Ei, ai să vezi demonstrații, că ți-i mușca unghiile!”, îi zic eu, și mă reped fără întârziere la poștă ca să dau o telegramă celuilalt frate, lui Liciniu, care se găsea la Constanța, să nu alunece și el pe calea ordinelor chesaro-crăiești. Telegrama am conceput-o în termeni camuflați. Îi comunicam că nu ne pârjolește dorul să ne calce și el. Nu. Liciniu n-avea să vină!

După declarațiile de război schimbate ca niște sinistre saluturi între popoare, după dezlănțuirea ostilităților, o singură întrebare ardea în cămara cea mai lăuntrică a inimilor noastre: ce va face România? Un început de răspuns veni când factorii, în cari s-a întruchipat pentru

o clipă însuși destinul, au hotărât ca românii să nu intre în război alături de Austro-Ungaria. Era această hotărâre, pentru noi, ardelenii, cari o așteptam cu aprigă încordare, un indiciu precis că România își caută, mai presus de orice contingențe, drumul intereselor sale, cari, în același timp, erau și ale tuturor românilor, de pretutindeni. Decepția puterilor centrale, cari invocau un anume tratat de alianță, era vădită.

Săptămână după săptămână, cât a ținut luna august, plecam, în fiecare duminică, cu Mama la Alba-Iulia, să-l vedem pe Lionel. Avea loc de fiecare dată o întâlnire pe care o credeam cea din urmă și o despărțire la fel. Lionel ne privea îndelung din albastrul lui domolit de bunătate. Își curma vorba, parcă s-ar fi întrebat ce se alege de noi după plecarea lui! Dar se stăpânea și nu aștepta nici o consolare de nicăieri.

Izbucnirea războiului trezi în mine, cu putere, instinctul de conservare, care până atunci nu-și ridicase niciodată capul din zona sa vegetativă. Se ridica nu atât voința existenței ca atare, cât a existenței pentru ceva. Hrăneam încă de mai de mult, aproape de totdeauna, convingerea că aș putea să înfloresc cu folos mai înalt în viață, încât dăruirea mea, oricât de egocentrică ar fi părut, să dobândească o legitimitate depășind sfera individuală. În fața primejdiei de proporțiile unor continente încăierate, convingerea mea se întețea de la o zi la alta, luând uneori forma primară a unui țipăt vital: trebuie să ies teafăr din acest război! Cu orice preț! Față de împărăția al cărei cetățean tolerat mă știam, nu aveam conștiința vreunei datorii. Mai precis, față de împărăție aveam conștiința că trebuie repudiat orice gest ce ar fi putut contribui, într-un chip sau altul, la supraviețuirea ei. Mă miram uneori că imperativul acesta nu alinia pe toți românii ardeleni în front compact. Dezorientarea era însă sporadică.

Illyés Gyula (1902-1983) – poet, prozator, dramaturg și eseist maghiar, născut la 2 noiembrie 1902 în localitatea Ráczegrespuszta, descendent al unei familii de țărani. Își face studiile la Budapesta și la Paris (între 1921 și 1926), unde pătrunde în cercul suprarealiștilor. După întoarcerea la Budapesta, lucrează ca redactor-șef adjunct al importantei reviste culturale „Nyugat" („Vestul"). În 1941, după moartea lui Babits Mihály, preia, până în anul 1944, conducerea revistei, care își continuă apariția sub numele de „Magyar Csillag" („Steaua maghiară"). În 1946, se retrage în idilica localitate Tihany, de pe malul lacului Balaton. Moare la 15 aprilie 1983 la Budapesta. Identitatea sa poetică este marcată de două surse distincte : universul pustei și literatura franceză avangardistă. Se impune ca figură reprezentativă a filonului popular al literaturii maghiare prin romanul *Puszták népe (Oamenii pustei)*, publicat în 1936. Autor prolific, ale cărui texte au devenit cunoscute prin numeroase traduceri, publică romane : *Petöfi Sándor*, 1936, *Kora tavasz (Primăvară timpurie)*, 1941, *Mint a darvak* (*Precum cocorii*), 1942, *Hunok Párizsban* (*Huni la Paris*), 1946, *Ebéd a kastélyban* (*Prânz la castel*), 1962 ; drame istorice : *Fáklyaláng* (*Torța*), 1953, *Dózsa György* (*Gheorghe Doja),* 1956, și volume de poezie : *Nehéz föld* (*Pământ greu*), 1926, *Szálló egek alatt* (*Ceruri în mișcare*), 1935, *Rend a romokban* (*Ordine printre ruine*), 1937, *Külön világban* (*Într-o altfel de lume*), 1939, *Új versek* (*Poeme noi*), 1961. (*Gabriel Kohn*)

Illyés Gyula

Illyés despre Illyés*

[...] Școala era privită cu ochi răi de toată lumea. Cheltuielile erau suportate, conform legii, prin munca pe moșie, dar cu ce folos? Există munci agricole – cum ar fi sortarea fasolei și lintei – care, spun experții, pot fi făcute doar de către copii. Pentru strângerea gongilor de sfeclă e potrivit tot trupul lor firav și mlădios. Deci, în loc să învețe, copiii sunt trimiși la câmp...

Când nu ne însoțea nea Hanák, misiunea lui era îndeplinită de alții, care ne tratau fără nici un fel de menajamente, de parcă am fi fost oameni în toată firea. Umblau cu bățul în urma noastră și ne altoiau peste pantalonii mult prea strâmți, îndemnându-ne cu vorbe aspre. Ciudat lucru, când nea Hanák ne atingea ușor cu vergeaua, rezultatul era un urlet infernal ce ne scutura toată făptura. Acum, nu se auzea nici pâs. [...]

În general, școala n-o sufereau nici măcar părinții, și temele erau luate drept cicăleli. Copiii erau trimiși la școală ca la munca voluntară. Cei care împlineau 9–10 ani erau puși de-ndată să muncească. În orice caz, nu primeau de mâncare. De cele mai multe ori, nu primeau nici dacă cereau. Nu se putea. Cam jumătate din elevi veneau din cele patru zări ale pustei. Școala era atât de departe, încât între orele de dimineață și cele de după-amiază nu le mai rămânea timp să ajungă până acasă. Ce mâncau? Păi, nu mâncau nimic. Cel care își aducea cu sine o felie de pâine sau un pumn de orez fiert îi avea pe toți ceilalți la cheremul său. Pe lângă toate astea, școala din pustă era un loc mizer, sărăcăcios. Bogații nu-și trimiteau copiii acolo. Intelectualitatea pustei prefera orașul.

S-a vorbit și în familia noastră mult despre acest lucru, nu pentru că doream să facem parte din „elită”, ci pentru că bunica spunea că

---

* Illyés Gyula, *Illyéstől Illyésről*, Budapest Könyvkiadó, 1990 (fragmente).

e important ca toți acești copii să și învețe câte ceva, să nu se zbenguie doar, boțindu-și hainele. Așa că a început să cutreiere satele ca să afle unde-ar fi mai bine să mergem la școală. Dar s-a întors cu vești proaste: metoda învățătorului era mereu aceeași – își încărca dimineața căruța cu bălegar, se oprea în fața școlii, plesnea toată clasa, după care pleca la câmp. Gospodar de frunte... Se întorcea pe la 11, dar pierdea timpul; de predat, nu preda decât dacă ploua afară. În decembrie, fiecare copil trebuia să așeze un braț de lemne lângă catedra învățătorului; cine aducea două scăpa de orice trudă a minții.

Situația era, în mare, aceeași peste tot.

Duminica, viața se dovedea ceva mai veselă. După-masa, pe la două, se instala o atmosferă de sărbătoare, învăluind totul. Căruțașii, grăjdarii își terminau treburile ce nu sufereau amânare. Își măturau grajdurile, șoproanele, mulgeau vacile, țesălau caii, cărau apă, trăgeau o fugă până la câmp, mai dădeau cu sapa pe o bucată de pământ, mai pliveau.

Prânzul dura cel mai puțin.

În ferestre atârnau deja curelele de bărbierit, briciurile scânteiau amenințător. Apăreau de-ndată și micile oglinzi rotunde, de buzunar, iar bărbații își rădeau fluierând barba de pe fețele osoase, barbă veche de o săptămână, înmuiată în apă cu săpun de casă.

Cine avea își scotea din ladă cizmele noi, cine nu, le lua pe cele purtate și le lustruia cu scuipat. Fetele se dichiseau și ele. Purtau haine pestrițe, dar nu vechile costume populare, ci lucruri pe care le găseau de-a gata în prăvălie. Un albastru strident, fuste verzi și roșii-bordo deasupra poalelor dantelate. Când ieșeau pe poartă, țineau în mâini batiste colorate, în formă de romb. Femeile dădeau la iveală negrul de sărbătoare – greu procurat – doar dacă era vorba de vreun eveniment familial, o nuntă sau o înmormântare. După prânz, ieșea și soarele, de parcă până atunci ar fi fost mereu înnorat.

* * *

Parisul a făcut din mine ceea ce sunt!

L-am cunoscut pe când împlinisem 19 ani și l-am părăsit pentru întâia oară la 23. Acesta este, deci, căminul tinereții mele, iar dacă vârsta matură înseamnă izgonirea din tinerețe, atunci eu voi rămâne mereu un exilat din Paris. Acolo am înțeles ce înseamnă libertatea. Acolo am înțeles lecția luptei purtate în numele libertății. N-am urcat niciodată în turnul Eiffel: întorcându-mă, mi-am dat seama că fusesem pe culmi. De acolo am putut vedea adevărata dimensiune a Europei.

Eram pe deplin convins că aceasta era altitudinea necesară. Iată perspectiva care a generat cosmopolitismul meu. De-acolo am descoperit adevărata așezare a Ungariei: moment amețitor, plin de vrajă, piatră de încercare a sufletului.

În românește de MARGARETA TASI

Ion D. Sîrbu (1919-1989) – prozator, dramaturg, eseist, socotit în timpul vieții ca făcând parte din eșalonul doi valoric al literaturii române, și-a luat, prin romanele sale postume *Adio, Europa!* (1992-1993), *Lupul și catedrala* (1993), dar mai ales prin scrierile confesive *Traversarea cortinei* (volum de corespondență cu Virgil Nemoianu, Ion Negoițescu, Mariana Șora) și *Jurnalul unui jurnalist fără jurnal* (vol. I și II, 1993), o binemeritată revanșă. Până în 1989, publicase atât proză scurtă (*Povestiri petrilene*, 1973, *Șoarecele B și alte povestiri*, 1983), cât și romane (*Dansul ursului*, 1988, *De ce plânge mama?*, 1973) sau teatru (*Arca bunei speranțe*, 1982, *Bieții comedianți*, 1985).

Ironia, autoironia, sarcasmul, aforismul, disperarea însoțesc aproape fiecare rând al jurnalului său. Exilat literalmente la Craiova, Isarlîk în „traducerea" folosită cu umor de I.D. Sîrbu, scriitorul are posibilitatea de a diferenția între o mentalitate de tip balcanic și, la polul opus, profilul spiritual transilvan. Fără a-l idiliza pe cel din urmă, cea dintâi este culpabilizată. Nu trebuie omis un amănunt: paginile sunt scrise de-a lungul celui mai întunecat deceniu din istoria contemporană a României, fapt care motivează elocvent amărăciunea scriitorului. (*Sorin Tomuța*)

I.D. Sîrbu

Exerciții de luciditate*

Numai Transilvania mea – și cea a dascălilor și camarazilor mei de arme, muncă și pușcărie – a aparținut (organic, spiritual, moral) de ceea ce astăzi începe a se contura drept Europa de Mijloc sau Mitteleuropa. Vechiul Regat, după ce și-a pierdut, foarte ușor și repede, smalțul său bonjourist, a rămas tributar, ingenios și inteligent, spiritului bizantin, fanariot, balcanic. Nu văd nimic rușinos sau total-rău în acest buchet de defecte, urmare tristă a ocupației turcești și a unei paralele izolări, tot foarte lungi, de Europa marilor valori, școli, curente. Lichelismul, de pildă, vine cu o serioasă doză de inteligență practică, semidocția apare deodată cu o întreagă recuzită de teatru, iar succesivele ocupații și înrobiri ne vindecă de utopii, dogmatisme și prietenii veșnice. Noi, românii, trecem prin ideologii, religii și convingeri ferme ca rața prin apă. *La noi, nimeni nu a crezut definitiv în nimic*, nici la 23 August și nici astăzi. Nu apuc să contrazic un ministru sau redactor-șef, că a și trecut cu toate armele și biografia de partea mea. Balcanii alcătuiesc (poate, nu sunt sigur deloc!) sângele proaspăt-leneș, mincinos, fantezist și hoțesc al acestei prea cinstite și cuminți (azi!) Europe de Mijloc, plină acum de melancolie și sinucigași, plină mai ieri de fasciști, anarhiști și revoluționari în stare larvară. [...]

Plimbare tristă pe ulița copilăriei, în Petrila. Doamne, cât de săraci, de curați și de *fericiți* am fost noi, în casa asta proletară de pe Ulița Zorilor (fostă Malinovschi) numărul 6.

Am avut trei limbi materne (corect românește am învățat la grădiniță și primară), am avut o morală paternă teribilă, ea fiind și azi zestrea din care mă hrănesc. Chiar dacă, din cauza ei, mi-am nenorocit cariera și viața. Nu am avut ogradă, pământ, proprietate; dar am avut o curte, o casă, o grădină. Petrila nu era nici sat, nici oraș, nici comună, *era colonie*. Problemele ei sociale mi-au ținut loc de peisaj și folclor, mina a fost țarina, accidentele și grevele erau marile evenimente istorice ale vieții noastre, iar idealul socialist – naiv și romantic – al tatălui meu a constituit religia pe care am respirat-o alături de rugăciunile catolice ale mamei mele.

---

* I.D. Sîrbu, *Jurnalul unui jurnalist fără jurnal,* vol. II, postfață de Marin Sorescu, ediție îngrijită de Elisabeta Sârbu, Editura Scrisul Românesc, Craiova, 1993 (fragmente).

Am pierdut și „clasa muncitoare" – nu mai pot spune: „am rămas un fiu credincios al clasei muncitoare", sună fals, ridicol, vetust sau compromis. Nu mai pot scrie despre mineri și mină – acest orizont moral și social mi-a fost total naționalizat și chiar militarizat. Dacă scriu o piesă despre contabili, curve sau birocrați, ea poate să treacă de cenzură; dacă scriu una adevărată despre mineri, se găsesc imediat o sută de deștepți care știu totul despre mină și minerul de tip nou. A trebuit să caut alt cer, alt peisaj, altă patrie sentimentală și politică. Am pierdut și Ardealul-mumă, și Bucureștiul în care începusem să mă simt acasă. Încet, încet, din jale s-au întrupat Oltenia și Craiova asta, pe care o detest din tot sufletul meu, fiindcă o iubesc pentru defectele ei atât de teribil de valahe și de fanariote.

În Petrila, dorm în cimitir nu numai părinții, moșii și strămoșii mei, dorm și toate temele, dramele, eroii din romanele și piesele pe care nu le-am putut scrie, pe care am fost obligat să le uit. [...]

* * *

Bucureștiul nu mai este o Capitală. Este doar centrul politic și administrativ. Provinciile nu se mai uită spre el cu invidie, admirație, respect. Ci cu frică, oroare, profund dispreț. Iașul, Clujul, Timișoara încep să-și redoreze blazonul uitat, prind contur cultural independent, descentralizat. (De altfel, prima măsură politică a viitorului „perestroica" la noi, cred eu, va trebui să înceapă cu autonomizarea regiunilor istorice spre a limita și slăbi puterea acestei Capitale devenite haotică, absurdă și, mai ales, profund ridicolă și lașă.)

Mă întâlnesc cu un bătrân cărturar transilvan. Îmi mărturisește cu mare durere: „Nu ne-a fost ușor, ne-au trebuit multe sacrificii de conștiință ca să acceptăm Marea Unire; din punctul de vedere al civilizației și al moralei publice, Vechiul Regat era cu mult în urma Banatului și Ardealului, unde se simțea spiritul de organizare, corectitudine și cinste caracteristic Europei de Mijloc. Regatul avea în schimb o limbă literară, cultă, un învățământ și o intelectualitate occidentale pe care noi nu le aveam. Clujul, Sibiul, Aradul, Timișoara nu au avut niciodată complexe de inferioritate, s-au topit corect în avântul și tinerețea României Mari... Dar, mai nou, Capitala a încetat să mai lumineze; ea întunecă și dezorganizează. Banatul și Transilvania se găsesc galopând politic după exemplul județului Olt – iar Clujul, Sibiul, Timișoara, Oradea și Iașii primesc lecții de urbanitate și cultură de la Scornicești...".

3. Micro-armonia

Miloš Crnjanski, Camil Petrescu,
Cora Irineu, Méliusz József,
Andrei A. Lillin, Virgil Nemoianu,
Livius Ciocârlie

Miloš Crnjanski

Itaca[*]

Timişoara, în vremurile mele (1892/1912) era o urbe somptuoasă, cu bulevarde largi, cu parcuri întinse, cluburi de canotaj, dar şi cu periferii industriale. Avea uriaşe terenuri de instrucţie şi cimitire. Era poreclită „Mica Vienă”.

În inima oraşului se aflau multe clădiri construite în stil baroc: marea catedrală catolică, vestită pentru concertele din Bach care se organizau aici, mănăstirile fraţilor catolici, între care una, cea a piariştilor, a fost şcoala mea.

Peste drum de catedrala catolică se aflau Biserica sobornicească sârbă, palatul episcopal, placat în întregime cu marmură, şi micuţa şcoală sârbească a învăţătorului Beria, la care am urmat primele clase. Biserica noastră era vestită prin iconostasul lucrat de Daniil. Curtea bisericii era o grădină, sub potop de iasmin şi tei.

În piaţa din centru, înconjurată de terasele restaurantelor şi ale cofetăriilor cânta în fiecare duminică, dacă vremea era frumoasă, o orchestră militară. Lumea se plimba aici aşa cum vezi numai în Italia.

În faţa cofetăriei, şedea un grup de crai de salon şi ofiţeri, ba chiar câte-un grup de călugări pravoslavnici, sub camilafce.

Între aceştia, pe lângă singhelul Zupkovi□, viitorul episcop al Budimului, bărbat foarte frumos, pe lângă arhimandritul Došen, cel cu voce de stentor, atrăgea privirea îndeosebi episcopul Lukijan Bogdanović, viitor patriarh, cu chipul de o frumuseţe romantică, vestit crai, care a sfârşit luându-şi zilele la Gastein, din cauza unui sifilis.

Cel mai frumos atelaj pe care-l puteai zări era cel mânat de soţia baronului Raja□ić, cel care, mai târziu, în timpul războiului – şi asta poate să pară de necrezut – a salutat din Parlamentul ungar Revoluţia din Octombrie. Soţia lui învârtea trăsura ca pe un evantai. Concertul începea de obicei cu uvertura la *Norma*.

Eu am făcut şcoala, mai întâi, cu Beria – care nu scăpa nici o ocazie să ne amintească de drepturile istorice ale sârbilor. Când locuiam la el, ne aduna pe toţi, seara, să ne povestească. Să ne facă reprezentaţii. Era un mare cunoscător de literatură, în special de romane, şi avea

---

* Miloš Crnjanski, *Lirika Itake i komentari*, Svetovi, Novi Sad, 1993 (fragmente).

talent actoricesc. În amintirea mea, el a rămas întruchiparea lui Jean Valjean.

Era șeful opoziției în comunitatea bisericească și expert în dreptul național și bisericesc. Când, la Verdun, încorporat fiind într-un regiment de artilerie austriac, fiului său i-a fost amputată o mână și când, tot pe atunci, Serbia părea aproape învinsă, Beria s-a aruncat în cap, pe pavajul curții, de la înălțimea etajului trei. Dintre toți cunoscuții mei, era cel mai bun știutor de literatură.

Gimnaziul l-am făcut la frații catolici, la piariști, ordin deloc obscurantist, chiar mason. La ei, sărbătorirea zilei naționale a Ungariei (Idele lui Marte) începea cu Marseieza.

Piariștii editau pe atunci două reviste literare. Una în limba maghiară, care se numea „Drapelul nostru" („Zászlónk"), și cealaltă în latină, numită „Tineretul" („Juventus"). Cea dintâi avea tendințe catolice și publica articole vizând Constituția Serbiei lui Petru I, dar și caricatura prințului Gheorghe abdicând sau a japonezilor împărțind țigări răniților ruși. Sau caricatura noastră, a sârbilor care, de dragul unor false privilegii, luptam împotriva lui Rákóczi.

În legătură cu drepturile sârbilor am avut pe atunci multe discuții cu profesorii mei.

Revistei amintite i-am trimis o proză scrisă în limba latină, despre uciderea lui Julius Caesar, și niște versuri, în strofe alcaice. Când aveam cincisprezece ani, am tipărit în ziarul pentru copii „Porumbelul" de la Sombor o poezie cu titlul *Destinul*. În poezia aceea, în prima strofă, o navă iese în larg. În a doua strofă, se stârnește furtuna. În cea de-a treia, la mal ajunge doar epava.

Era, îmi pare azi, destul.

Până la moartea tatălui meu, spre sfârșitul clasei a cincea de liceu, am fost un elev mediocru. După aceea, am decis să fiu printre primii. Am fost printre primii.

Timișoara se dezvolta pe atunci rapid, căruțele alergau prin oraș pe roți de cauciuc, iar printre ele se vedeau, deja, primele automobile. Femeile se îmbrăcau după ultima modă de la Paris, adusă prin Viena, iar deasupra pălăriilor ample am urmărit zborul celui dintâi aeroplan. Teatrul, cel în limba maghiară, stătea sub semnul lui Henry Bernstein, iar cel sârbesc sub cel al *Împărătesei Balcanilor*, de Nicolae I Pisălogul. Odată am beneficiat și de vizita circului american Barnum.

Tatăl meu plecase, deja de un an, la țară, la Ilan□a. Până atunci, obișnuia să mă aștepte în fața teatrului, chiar și pe ninsoare.

Cu melonul pe cap și cu ghioaga de vișin în mână, mă conducea prin noaptea de iarnă acasă, punându-mi tot felul de întrebări despre spectacol. Aprecia strădaniile mele literare. Când a fost ales președinte adjunct al Comunității bisericești, mi-a dat să văd discursul lui și m-a întrebat cum îmi place. Eu i-am rescris în întregime acel discurs și el l-a citit așa la adunarea festivă. I-a spus mamei: „Scrie mai bine ca mine, Mia!".

Când am făcut scarlatină, mi-a adus *Război și pace*, în traducere sârbă (sau maghiară), și eu am citit fără oprire o zi și o noapte, cu toate că mama susținea că de la asta se poate orbi.

Tata s-a reîntors de la țară, pentru operație, la Timișoara, dar a renunțat să meargă la spital. Mi-a spus că știe că va muri și că mama nu trebuie să afle acest lucru. Zicea că nu vrea s-o neliniștească. Trebuie, zicea, să știi să mori. *Își cerea iertare* de la mine pentru că îmi adăugase o grijă în plus, acum, când am început să învăț elina. Și asta nu e ușor, el știe. M-a sfătuit să învăț bine și să mă port frumos cu mama. A plecat din Timișoara calm, și nu l-am mai văzut niciodată. Se întorsese la Ilan□a. Deși bolnav, a mai participat la o nuntă, a Danei Crnjanski, la Itebej, unde a dansat și a sărit peste focuri, cu tinerii și fetele. Pe urmă, i-a făcut o vizită prisăcarului, ce slujea în același timp și de potcovar și de dulgher de sicrie. Tata și-a ales singur coșciugul, ciocănind în el cu ghioaga lui de vișin.

Pentru mama a comandat miere.

A murit în ziua următoare.

Nu a permis să fiu chemat la înmormântare, fiindcă asta ar fi însemnat să lipsesc de la școală.

Rămasă văduvă, mama s-a înapoiat mai târziu la Timișoara și a locuit în clădirea Comunității. Ferestrele locuinței noastre priveau spre curtea bisericii. În perioada aceea, până la așa-numitul examen de maturitate, am locuit acolo împreună cu mama. Trăiam așa cum pe vremea aceea trăiau toți copiii de la oraș. Prieteni mi-erau fiii nobililor catolici și surorile lor parfumate, împreună cu care luam ore de franceză. Nu era în asta nici un fel de snobism. În vremurile acelea, astfel îți ocupai după-amiezile. Luam și ore de engleză, de la un profesor care, după ce trenul i-a retezat picioarele, s-a apucat să prepare elevi în particular. Cum îi erau picioarele, așa și engleza. (Dar nu e defel adevărat ce s-a spus despre mine mai târziu, în 1929, când traduceam sonetele lui Shakespeare, că *n-aș șt*i chiar deloc engleza.)

Am învățat și pictura, tot în particular.

Un tablou al meu, în ulei, intitulat *Un craniu de mort*, a participat la o expoziție interșcolară.

De la prietenii mei mi-a rămas doar amintirea numelor : Kalinfalvi Jurka Gyula, Kapdebo Elemér, Gică. Unde or fi fiind și dacă mai trăiesc, asta nu mai știu. Gyula mi-a dat un semn ultima dată înainte de primul război mondial, de la Academia de Export din Köln, dar am auzit că, după război, a ajuns antrenor de cai pe undeva prin Indonezia. Tatăl lui avea ediția completă a operelor lui Shakespeare, în engleză și în maghiară.

Nu e adevărat că amintirile mele sunt amintirile unui snob. Am trăit eu, la Timișoara, și printre proletari. Mai întâi am jucat în selecționata școlii, apoi la clubul de gimnastică al Timișoarei (TTK) și, în sfârșit, începând din clasa a șaptea, la clubul feroviarilor (Kinizsi).

Acesta era un club profesionist de fotbal, și prietenul meu cel mai bun de aici era lăcătușul Sidon. În compania lui am cunoscut eu și limba, și casa, și viața de familie a muncitorilor. Când călătoream la meciuri, Sidon mă instala în plasa de bagaje de deasupra băncilor. M-a trezit o dată, în miezul nopții, să-mi citească din ziar despre scufundarea Titanicului. Acest lucru era socotit pe atunci o catastrofă fantastică. Și mai surprinzător decât faptul că trăiam printre proletari este acela că, prin Sidon, începeam să mă familiarizez cu literatura socialistă. Și nu numai atât : am participat și la demonstrațiile socialiștilor, la teatru, cu prilejul reprezentației cu *Hoțul* lui Bernstein. Am fost chiar printre cei interogați de poliție.

Dar, pe lângă această Timișoară a nobilimii maghiare și a proletarilor, mai exista o alta, căreia, pe atunci, familia mea îi aparținea trup și suflet. Era Timișoara sârbească, rămășițele rămășițelor, orașul vechi, muribund, religios până la fanatism. Diaspora semănând cu Timișoara evreilor.

Această Timișoară era totuna cu Timișoara străinilor, ca doi frați siamezi, lipiți spate-n spate. În această Timișoară, fiecare casă sârbească trebuia apărată, ca o baricadă. Și, în felul ei, această luptă nu era scutită de implicații sociale.

În orice caz, în vremurile acelea toți locuitorii de origine sârbă erau devotați cauzei noastre, luptau pentru recunoașterea statutului nostru ca națiune și pentru drepturile care decurgeau de aici. Renegați se găseau numai printre cei avuți. *Ubi bene, ibi patria !*

Timișoara mea a fost un fel de Alsacie și Lorenă, o nebunie, cum nu găsești decât în cărțile pompierului Barrès.

În această Timișoară, de Rusalii bunăoară, toți ne duceam la biserică, unde presăraseră iarbă și mirosea a câmp proaspăt cosit. Îngenunchiați, împleteam cununi și le puneam deasupra ușilor, ca pe un semn conspirativ.

De Paști, la miezul nopții, Timișoara era străbătută de procesiuni. Ca un fel de *Rond de noapte* al lui Rembrandt, timișorenii purtau pe brațe Cerul bisericesc, cu lumânări cu tot – senatori, avocați, cămătari, meseriași, calfe, negustori și ucenici, toată lumea.

În mijlocul bisericii, de Vinerea Mare, mormântul lui Christos, acoperit cu flori, era păzit de o gardă de soldați ai regimentului Timișoara, al douăzeci și nouălea, compus 80% din sârbi.

În momentul cel mai solemn al slujbei, când era scos epitaful, în biserică năvăleau comandantul cu doi soldați, sub chivără, să schimbe straja. Izbeau cu tălpile bocancilor în podea.

Treaba era tâmpită, dar timișorenilor le părea măreață. La miezul nopții, când procesiunea era în toi, în fața bisericii era aliniat batalionul, în așa fel ca parada să fie cât mai impresionantă. Batalionul punea capăt procesiunii cu o salvă. Mai întâi, scâncea subțire vlădica Letia, cu o voce venind parcă din pustie. Apoi se pornea să tune

cumplitul bas-bariton al arhimandritului Došen. După care, în noapte, răsuna comanda maiorului Dragojlov, care învârtea batalionul ca pe o morișcă. Sabia lui sclipea ca un fulger, iar văzduhul, după salva plutonului, mirosea a praf de pușcă.

Noi, copiii, ne străduiam să punem mâna pe cartușele goale.

Acest ofițer elegant a ajuns general, sub Pavelić.

În românește de IOAN RADIN

Camil Petrescu (1894-1957) – romancier, dramaturg, poet, eseist, gazetar – s-a remarcat, mai cu seamă, prin modernitatea scriiturii din romanele sale *Ultima noapte de dragoste, întâia noapte de război* (1930) și *Patul lui Procust* (1933). Nu abandonează cu totul formula tradițională, însă moartea îl împiedică să ducă la bun sfârșit amplul proiect *Un om între oameni* (1953-1957). Debutul editorial se consumă în 1923 cu volumul de poeme *Versuri. Ideea. Ciclul morții.* O altă carte de poezie, *Transcedentalia*, îi apare în 1931. Camil Petrescu e și un reputat autor dramatic, semnând: *Jocul ielelor*, *Act venețian*, *Suflete tari*, *Danton*, *Mioara*, *Iată femeia pe care o iubesc* și comedia *Mitică Popescu* (1916-1945). Ca eseist publică *Teze și antiteze* (1936), *Eugen Lovinescu sub zodia seninătății imperturbabile* (1933), *Husserl – cu o introducere în filosofia fenomenologică* (1938).

Chiar dacă asupra „perioadei bănățene" a scriitorului s-a așternut mult prea devreme uitarea, aceasta s-a bucurat de un puternic ecou în epocă, fie și pentru că energia investită de Camil Petrescu în cei trei ani petrecuți la Timișoara și Lugoj a impulsionat asemeni unui catalizator viața culturală a celor două urbe. Momentele sunt delicate, căci coincid cu efortul de înlocuire a administrației habsburgice cu cea românească: în ciuda lamentațiilor care însoțesc imaginile fostei dominații străine, scriitorul remarcă frumusețea exotică a Timișoarei și setea de instruire a țăranului bănățean. Dacă în ceea ce privește civilizația, misiunea noilor autorități e inexistentă, racordarea europeană a regiunii în genere și a capitalei ei în special fiind unanim recunoscută, din punct de vedere cultural mai rămân suficiente lucruri de făcut la 1919. (*Sorin Tomuța*)

Camil Petrescu

Itinerar*

Spre Timișoara

Prin mai, după miezul nopții, în cea mai frumoasă cofetărie a Bucureștilor : Riegler. Oglinzile răsfrâng străluciri și multiple profiluri de femei frumoase, toalete luxoase. Afară, valuri de lume trec pentru câteva clipe în lumina uriașelor vitrine. Te simți bine, privirea are la îndemână linii și nuanțe. E un farmec de care cu greu te poți lipsi și cu care sunt obișnuit de atâția ani. La aceeași masă cu mine, un singur bucureștean, restul sunt trei bănățeni refugiați. Oameni necăjiți, privesc cu amărăciune în jurul lor și toată risipa asta le e străină, de neînțeles. Și-au pus în gând să mă aducă în Banat. „Haide cu noi, domnule, haide să cunoști Banatul și n-ai să te mai desparți de el. Să vezi acolo viața sănătoasă, ca vegetația munților. Să cunoști oameni muncitori și deschiși la suflet ca niște primitivi."

Așezat bine în scaun, trag din țigară privind în jurul meu. Dar sunt hotărâți să mă ia. Nu au cuvinte să-mi descrie ce e la ei acasă. „Să vezi domnule", și-mi înșiră cu glas fanatic nume de localități scumpe lor.

Dar nu pot decide să plec. Trei ani de campanie aproape, fără odihnă și fără liniște, m-au predispus spre o viață calmă și confortabilă, mi-au infiltrat în suflet oroarea de călătorie și de aventură. Te simți atât de bine, anonim și ascuns într-un oraș mare. Toți trei sar să-mi doboare și acest argument. „Dar bine, domnule, dumneata nu cunoști Timișoara. Dumneata nu știi că e cel mai frumos oraș al românilor. Oraș cu peste o sută de mii de locuitori, clădiri și bulevarde moderne, viață intensă de capitală." Și multe altele, atât de multe, că această Timișoară a luat în imaginația mea proporțiuni fantastice.

A doua zi eram în tren, peste alte câteva zile la Lugoj. Și iată că toate câte mi le-au spus despre acest colț minunat de țară sunt aci aievea. Câte gânduri nu am schimbat din arhitectura de idei cu care pornisem. Am impresia că mă găsesc aci de ani, din timpuri uitate. Dar anonim și ascuns, liniștit în Lugoj. Zâmbește cine citește rândurile acestea. Îmi zic mereu. Voi avea liniște la Timișoara? Oraș mare, cu

---

* Camil Petrescu, *Trei primăveri*, Editura Facla, Timișoara, 1975, ediție îngrijită de Simion Dima (fragmente).

viață intensă, aspect de capitală. Și zi de zi gândind la el, orașul acesta a căpătat pentru mine farmecul priveliștilor dorite, visate, dar nespuse vreodată. Urmăresc zi de zi comunicate, tot mai haíne, ale conferinței de pace, ziarele străine, pe cele din Timișoara. Nici un semn că nădejdea mi se va împlini curând.

Dar iată că lucrurile se precipită, ai noștri se pregătesc să intre acum de-a binelea. Spre Timișoara. Pe un petec de hartă, zâmbind cu nerăbdarea mea, comandantul batalionului de jandarmi îmi trasează străzi, cartiere, parcuri, un teatru. Pe săptămâna viitoare... în Timișoara.

(„Banatul", Lugoj, I, nr. 46, miercuri, 30 iulie 1919, semnat *Grămătic*)

Timișoara... impresii întrerupte...

...Cafenelele cu dublul lor aspect, de zi și de noapte – de gheșeft și de petrecere –, în care se acumulează toată viața „liberă" a Timișoarei și care înlocuiește aproape complet pe cea „de stradă"! Cafenelele cu masivitatea eleganței lor, alternând între confortabil și luxos, cu mesele „intelectualilor", „notabililor" și ale celor neetichetați, cafenelele sunt un sfert din oraș...

Timișoara cu „Corso"-ul tixit... după orele de birou, pe care unguroaica „menyecske", cu toaleta-i modernizată – tocuri înalte, rochii scurte, mătase, și blănuri scumpe – sfidează oarecum pe modesta „bănățeancă", cu pasul ei mare și pălăria pe ceafă...

Timișoara, în care puțina viață de stradă moare de tot după 9 seara...

Apoi, Timișoara cu străzile ei largi, curate, bine pavate, luminoase și neisprăvite, pe alocurea închise între firme pretențioase și vitrine largi, câteodată cochet împestrițate... Timișoara cu magazinele-i „zárva"* după șase seara, cu tramvaiele cuminți, lustruite, și adesea incomode sau prea aglomerate, cu înfățișarea-i petecită de oraș à la mode, închipuiește în inima Banatului o hartă desenată de un geograf cu „lapsus"-uri în memorie... Timișoara, cu ogoarele de porumb dintre două instituții culturale, a făcut pe un „notabil" să scrie cu convingere: „Și cu toate astea Timișoara nu e un oraș... arabil (sau agricol)..."!

Coșurile fabricilor, cu siluetele lor elegante, din care azi nu mai iese decât rar câte un firicel de fum, care parodiază... viața... se zice, altădată intensă... podurile ce leagă cele cinci orășele... „Lloyd", „Palace", „Löffler", „Ferdinand" și un tribunal înfipt pe patru străzi, cu peste 200 de camere și 13 coridoare... Climă indulgentă... ploaie și... doctori.

Iată o Timișoară cu aspecte exotice pentru călătorul din „regat", pe care orașul, cu înfățișare de „operă" a unui inginer, îl izbește imediat.

Viața de stradă...

„Bucureșteanul" e veșnic pe trotuar...

---

* Închis, în lb. maghiară (n. ed.).

Cizmarul... croitorul... unul fără tăietură, altul fără calapod... Și unde e faimosul „cauciuc” al sergentului bucureștean, tiranul automobilelor nervoase?

Și ce e cu statuia aceea ecvestră din colț de la „Ferdinand”?

Poliție călăreață?

Te duci, vii, îl vezi veșnic acolo: cinci metri la dreapta, cinci metri la stânga... Din când în când, statuia ecvestră cu un „notes” în mână însemnă un număr de automobil...

Plouă, bate vântul (în Timișoara nu ninge nici de revelion). Călărețul nu se interesează de nici o schimbare meteorologică...

Din când în când calul, roșu sau alb (poliția nu dispune de prea multe eșantioane) schimbă plictisit... piciorul. În ochii lui de animal sprinten, care e forțat să stea de piatră, vezi o dorință năstrușnică, care (probabil din severitatea poliției locale) nu se manifestă decât prin gesturi nervoase din... coadă. Ar vrea acum... uite acum... ce ar trebui?...

O smucitură, când gardistul cocoțat acolo sus notează un număr de automobil isteric...

Și... apoi liber, galopând peste „miriștile”... Bastionului de la Sud-Vest... Dar asta nu s-a întâmplat niciodată până acum, într-un oraș unde nici animalele de tracțiune n-au momente de independență spontană... La dreapta „cociaș”!... Mehet!...

(„Țara”, II, nr. 10, duminică, 16 ianuarie 1921, semnat *Ceaslov*)

Bocșa-Montană

De la Jidovin[2] în sus, trenul pătrunde în gâtlejul din ce în ce mai îngust al văii Bârzava. Din marginea imediată a căii ferate pornesc spre deal păduri de fagi, care prevestesc imensul codru al cărui întuneric frumos aleargă peste dealuri încălecate, peste sute de mii de jugăre, până în malul stâncos al Dunării.

E o regiune asemănătoare părții muntoase a județului Buzău, dinspre Căiuți în sus spre Onești, Târgu-Ocna, Oituz. Într-atât, încât, cum pământul este înghețat și cârpit în tot locul cu petece de zăpadă, am impresia, întărită încă de seara care se lasă tăcută și parcă tristă, că sunt într-un tren care, printre dealuri împădurite, ne duce „spre front”.

După a doua stație, înconjurăm cu trenul Bocșa-Română, lăsăm pe mâna dreaptă curțile, înghesuite după obiceiul nemțesc, de unde cete de copii și grupuri de țărani ne privesc fără nici un fel de curiozitate.

Se înserează tot mai mult, o seară rece și transparentă de munte prin care pătrund vii, ici și colo, scânteierile geamurilor, luminate ca niște ochi de foc ai căsuțelor de pe dealuri.

Coborâm la Vasiova, un fel de suburbie a Bocșei-Montane. Nici o „cocie” la gară, și suflă un vânt tăios de rece din susul văii, că trebuie

---

2. Berzovia (n. ed.).

să pornim în marș forțat ca să ne dăm iluzia că nu-l simțim. – Poate am mers o jumătate de oră pe un trotuar îngust și cârpit, având în dreapta o șosea largă de țară, și în stânga un lung șir de căruțe înghesuite, ici și colo prăvălii micuțe, dar cu vitrine luminate după toate regulele stilului urban.

În Bocșa-Montană tragem la unicul hotel, mi se pare „Cerbul de aur", care cred că se deosebește de celelalte hoteluri de provincie numai după aceea că, în loc să aibă intrarea prin vreun gang, își obligă pasagerii să treacă încărcați de bagaje printr-o spațioasă sală de biliard, cu imense mese rotunde în dreapta și stânga și cu tejgheaua în fund. Trebuie să ai imaginație ca, în loc să intri cu geamantanul în spinare în restaurant, s-o iei pe o ușă aproape mascată care te duce la etaj (și totuși „Cerbul de aur" are, am aflat evident mai târziu, o altă intrare pe gang, dar nu mai puțin complicată). Nici n-ai bănui că la etaj e un hotel cu 14-15 camere, toate spațioase și luminoase, plus sala de dans, mai nelipsită la hotelurile din provincie decât firma chiar.

Coborâm, defilând iarăși prin fața clienților care ne privesc curioși, în cafenea, și de acolo în restaurant. Acum înțeleg mai bine ce gospodărească și plăcută clădire este hotelul „Cerbul de aur", cu încăperile lui largi ca niște interiori, pe care scena Teatrului Național din București nu le permite mai mici. Păcat că „oberul" nu ni se arată de la început tot atât de primitor ca și edificiul.

– Cam ce aveți de mâncare?

– Nimic.

Răspunsul acesta este de regulă lista de mâncare a restaurantelor nemțești. Trebuie diplomație ca să poți căpăta ceva.

– Vreo două-trei ouă, nici asta n-aveți?

– Asta da!

Șiret, fac semn prietenului.

– Ascultă, domnule ober, da' așa, întâmplător, nu s-ar putea face vreun șnițel vienez?

– Și asta se poate!

În timpul acesta, la o masă vecină un domn savura niște cârnați, care răspândeau un delicios miros de usturoi.

– Și poate chiar niște cârnați, nu?

– Ba da!

– Atunci ne-am înțeles, câteva mere și trei „deți" de vin.

După o călătorie obositoare, puțin vin prinde totdeauna bine.

Suntem dispuși să citim chiar afișele roze pe care profesorul „Rubin" le-a lipit pe toate ușile. Anunță o „mare reprezentație" cu „magie din o mie și una de nopți", cu „cadâne", care toate vor apărea pe scenă și vor uimi publicul bocșănean la „un simplu gest" fascinator al teribilului domn. Mai sunt și alte „stele" care își dau concursul pentru ca „fericirea" spectatorilor să fie desăvârșită. Păcat că n-am putut lua un anunț de acesta, pentru deliciul seriozității lui.

Întrebăm pe „ober", care deodată a devenit extrem de prietenos, unde se întâlnesc intelectualii bocșeni și ne spune că alături este

„cazina română”. Am vrea să întâlnim un prieten și colaborator al nostru, cunoscutul publicist bănățean, protopopul Mihai Gașpar.

Domnul de alături, care terminase masa, se oferă în mod gentil să ni-l aducă, și până atunci stăm de vorbă cu primpretorul, un tânăr de altminteri tăcut, pe care îl cunoșteam de prin Lugoj. E cam îngrijorat de alegerea care vine. Și are dreptate bietul băiat. Candidează acolo chiar secretarul general de la interne, „fost”, până acum vreo două-trei zile, „girant” în prezent și „viitor” dacă va cădea. Nu e ușor să ai pe cap răspunderea unei astfel de alegeri, mai ales că se zice că partidul guvernamental ar fi foarte șubred în cerc.

Dar iată pe protopop. Este unul dintre cei mai vioi intelectuali bănățeni, autor al mai multor romane și nuvele. E desigur cu mult mai bătrân decât arată.

Și, până târziu spre miezul nopții, cu protopopul, cu primpretorul și amabilul vecin de masă (despre care am aflat mai târziu că este secretarul unei comune vecine), am pus cu hotărâre țara la cale.

Când ne-am despărțit, n-am mai lăsat în urma noastră în cafeneaua somnoroasă decât câțiva jucători de cărți și „steaua”, puțin cam corpolentă și destul de terestră, care se juca cu un mic cățeluș.

A doua zi, sâmbătă, e zi de târg la Bocșa. E o dimineață clară și rece de iarnă, în care formele și culorile dealurilor, pădurilor, văilor și caselor apar cu o netezime de cristal.

Cât ține strada, stau dejugate care, cu boi roșii de Elveția, și e o forfoteală de români zdraveni în cojoace mițoase de toată frumusețea. E un spectacol nespus de pitoresc, pe care îl oferă într-o zi de târg. Bocșa este un orășel dintre cele mai românești.

De-a lungul trotuarului s-au înșirat zeci și zeci de romînce de la țară care vând unt, ouă, smântână, mere și tot felul de fructe, păsări etc. Abia ai loc să treci. Dar cea mai interesantă aglomerație este împrejurul vânzătorilor de calendare. Nici nu mi-am închipuit vreodată patima cu care țăranul bănățean citește.

Câte trei, patru, bărbați și femei, se tocmeau odată cu vânzătorul. Câte un uncheaș, cu mustață albă tăioasă și fața smeadă, ia volumul tacticos în mână, își pune ochelarii și îl examinează.

Dar iată un lucru într-adevăr extraordinar: o cunoscută casă de editură a tipărit câteva broșuri de „Pagini alese din scriitori români”, mici cărțulii cu coperte galbene, care cuprind povestiri din autorii noștri mai cunoscuți: Alecsandri, Caragiale, Vlahuță, Brătescu-Voinești etc. Costă un leu exemplarul. Vânzătorul lacom, însă, a scris cu creionul, peste cifra 1, cifra 5. Cinci lei un volumaș mic.

Am întrebat un românaș voinic, cu mustață tunsă, bălan, care învârtea în mână o broșură cu gând s-o cumpere.

– Nu-i prea scump, prietene?

– Ei, parcă eu îi dau! Mi-l lasă el cu trei lei.

I-am explicat, evident, că și așa este speculat. Oare nu se găsește nimeni să intervină pentru înfrânarea unei specule atât de dăunătoare culturii românești? Mai ales că se vând destule volume. Într-o jumă-

tate de ceas, cât am stat noi acolo, nu-i mai rămăseseră vânzătorului decât trei volume dintr-un teanc întreg.

Ne strecurăm cu greu prin mulțimea de cumpărători și ajungem în sfârșit la casa protopopială. Găsim aci pe cea mai mare parte dintre intelectualii locali și chiar străini de localitate. Sunt figuri interesante, care ar sta cu cinste în paginile unui roman. Figuri cărora viața de provincie închisă și cu posibilități restrânse le păstrează caracterul lor original. Un notar public glumeț, un primar tânăr și grav, un pictor cu cioc, entuziast ca un descendent al școalei italiene, și alte figuri originale...

Tot golind păharele de „răchie”, se amestecau glumele voioase cu părerile grave. Evident, este vorba tot de viitoarea alegere. Și cu cât discuția este mai înflăcărată, cu atât grațioasa noastră amfitrioană are grijă să înlocuiască sticlele goale.

Câțiva rămânem la masă, ca să ne înfruptăm, după „Ștefanie--Braten”-urile și „caré”-urile indigeste de la restaurantele din Timișoara, cu delicioasa mămăliguță românească cu unt și brânză și alte bunătăți.

(„Țara”, Timișoara, II, nr. 30, vineri, 18 februarie 1921,
și nr. 32, duminică, 20 februarie 1921, *nesemnat*)

Am petrecut într-un sat românesc

Prietenilor mei din Ciclova-Română

Am petrecut duminica trecută câteva ceasuri într-un sat românesc[3].

E înviorător, cu un aer sănătos de pădure, te renaște ca apa limpede și rece de izvor cu care îți răcorești fața după o noapte de zbucium. Am trăit câteva ceasuri într-un sat românesc cu case de piatră, tăiată din rădăcinile munților.

Am văzut oameni cu fețe înnegrite de vântul primăverii, fețe pe care le va dogorî din plin soarele de vară, dar cu inimile noi și primitoare ca florile fragede.

După săptămâni de zile în care m-am istovit la masa mea de scris, după luni de zile de frecătură și muncă în aerul acru și înecăcios al tipografiei, am respirat adânc, câteva ceasuri, aerul pe care îl limpezesc stâncile, aerul tare ca apa vieții.

După ce am văzut zvârcolirile neputincioase și am auzit sâsâiturile de gângavi negri în cerul gurii, de la oraș, luni de zile, am văzut în ziua aceasta de primăvară câțiva oameni care gândesc drept cum crește bradul și te lasă să-i privești în ochi, ca în fundul unui lac limpede.

Am schimbat niște vorbe și, ca niște ape liniștite, inimile lor au tremurat adânc. Mă priveau tăcuți, cu ochii iluminați, și eu pricepeam din zâmbetele lor primitoare că vorbele cădeau ca niște pietricele în fundul apei. Că vor veni alții să tulbure, să murdărească apa curată

---

3. 27 martie 1921 (n. ed.).

în care m-am oglindit câteva clipe, ce-mi pasă mie... A mai fost, și așa va fi și în viitor.

Cei buni – așa cum sunt oamenii mei cu obrajii aspri și inimile fragede – cred în toate. Pentru că, dacă n-ar crede în toate, nici n-ar fi buni.

Veniți deci cu grabă, negustori de marfă ieftină...

Veniți de arătați sticluțele voastre colorate, oglinzile voastre strălucitoare și podoabele voastre false... Și faceți gălăgie multă... Veniți, căci iată obraji aspri, dar inimi fragede și crezătoare...

Eu voi privi cu pumnii încleștați, cu dinții strânși de mânie... din umbră. Și voi veni iarăși la anul, să privesc în apa care se va fi limpezit încă o dată.

(„Țara", II, nr. 62, miercuri, 30 martie 1921, semnat *Grămătic*)

Literatura țărănească

Este un lucru neîndoios că dintre toți țăranii români de pretutindeni, bănățenii sunt cei mai citiți și mai cunoscători de carte. Aici în Banat se desfăceau cu sutele și miile revistele românești și broșurile diferitelor biblioteci. Dar nu numai atât. Țărănimea bănățeană dă dovadă de un extraordinar simț artistic. Nu vorbim numai de arta casnică, ci mai ales ne gândim la talentul cu care cei mai mulți dintre ei joacă piese de teatru, de ai crede de multe ori că ai în fața ta actori adevărați. Nu mai vorbim, de asemenea, de atâtea coruri – căci nu este sat să nu aibă un cor sau două, dirijate de multe ori chiar de țăranii înșiși. Ba, cele mai multe sate au și fanfară proprie, de te fac să te mândrești că ești român. Ceea ce vrem să știe cititorii noștri este marele număr de scriitori țărani pe care îi dau satele bănățene. Am auzit de multe ori poeți de aceștia de țară declamând la diferite ocazii poezii întregi compuse de dânșii. Banatul, care tot el e „fruncea", are nu numai compozitori țărani, dar și țărani ziariști, țărani scriitori.

Se știe că în cercul Oraviței a apărut primul ziar românesc scris chiar de țărani : „Țăranul", redactat de N. Vucu-Secășeanu și I. Moca. Negreșit că nu puteam fi prea pretențioși față de această modestă foaie, dar lucrul era foarte frumos. De altminterea, ambii acești țărani au piese de teatru și poezii destul de frumoase compuse de ei înșiși și pe care le vom tipări cu timpul.

Acum vrem să prezentăm publicului un alt scriitor țăran din Banat și anume pe țăranul Ion Pela din Izvin, care ne-a făcut o foarte frumoasă impresie și facem atenți pe cititori asupra limbii corecte pe care o scrie acest țăran[4].

(„Țara", II, nr. 5, vineri, 7 ianuarie 1921, *nesemnat*)

4. Ion Pela din Izvin publica în același număr versuri originale (n. ed.).

Între două trenuri
Timișoara

Drumul nostru de iarnă duce și prin Timișoara, atât de apropiată inimii noastre, din anii deschiderilor de orizont. În primele zile ale lui februarie, zăpada căzută în neștire câteva săptămâni, după geruri de minus douăzeci și cinci de grade, a prins să se topească pripit și trotuarele sunt mărginite de pâraie tulburi, care curg de-a lungul străzilor, cu confluențe de mlaștini la răspântiile mai mari...

Totul răsare parcă murdar din neaua care se topește, dar nespus de proaspăt și însorit din amintire. Au fost parcuri îmbătate de miresme și culori, de-a lungul acestui canal care, pe vremuri, în anii tinereții noastre, mărginit de cealaltă parte de un bulevard atât de orgolios pentru timpul său, părea, sub razele oblice ale crepusculului, o neverosimilă Senă – și nu era decât Bega. Pretutindeni erau pe atunci flori și fete tinere îmbrăcate în alb, care, cu rachetele de tenis în mână, veneau și plecau, spre rețele prezente în tot orașul ca niște porumbei albi... Era compensația mea pentru anii de studenție visați la Heidelberg.

Făceam să apară acolo „Banatul românesc“, apoi „Țara“ și revista „Limba română“. Ars de soarele malurilor nisipoase și obligat să stau în casa plină de răcoare și de leacuri pentru arsuri, terminam într-o săptămână ciclul *Versurilor de război* și apoi, într-un an întreg, *Suflete tari*, odihnindu-mă după orele de lucru pe terasele imense și înțesate ale cafenelelor create cu elan după modele vieneze, cu orchestre care noaptea întreagă trimiteau jerbe de melodii spre stele.

Acum nu mai întâlnim nimic parcă din ceea ce a fost... Acolo unde toate figurile îmi surâdeau sprinten și familiar, trimițându-mi în treacăt câte un cordial „servus”, nu pot să deslușesc, sub ghebul paltoanelor și din înfofoleala fularelor, nimic. Prin fața vitrinelor golite, privirile trec ațintite pe ghețușul periculos al trotuarelor. Sunt hotărât să smulg trecutului, cu orice preț, o figură cunoscută cu care să vorbesc despre ceea ce a fost... Dar toate apelurile din pâlnia telefonică sună undeva în nevăzut și pustiu. Răspunde doar vechiul nostru Zoltán Franyó, care însă, venit mai târziu în lumea aceea, cunoaște prea puțin, căci trăia și pe atunci în norii de ficțiune ai poeziei... În sfârșit, unul dintre cei vechi, Ion Conciatu, cu care, pe atunci în tabere opuse, polemizam în gazete potrivnice... Acum îl regăsesc cu bucurie, pe el și al său „Curierul Banatului”, care împlinește un sfert de veac de apariție când celelalte foi au dispărut... Facem împreună apelul celor care au fost și rememorăm „frumusețile de mai an”, desfoliate din timp ca trandafirii ; grăbind apoi seara devreme acasă.

Câțiva tineri confrați, grupați în jurul revistei „Vremea”, au prins de veste de venirea noastră și ni se dă întâlnire la vechea masă de la „Palace”. Foaia lor o cunoșteam cu intermitență, o voi cunoaște amănunțit la București, unde mă va ajunge întreaga colecție trimisă, o dată cu numeroasele caiete de poezie și eseuri. Sunt acum în jurul

nostru, la masa mare și ovală ca de consiliu, numeroși scriitori tineri, tot atât de intimidați ca și noi de bruschețea acestei întâlniri, atât de puțin pregătită că șovăim punând pe figurile pe care le privim numele bănuite. Deși e ora la care altădată vestita pe vremuri cafenea era plină, acum e pustie, lăsată în părăsire, nu mai sunt alți clienți decât cei de la masa noastră. Numai din faptul că astăzi Timișoara are pentru teatrul său atât de fastuos o operă proprie, un conservator de artă dramatică și muzică de mare reputație, un muzeu organizat cu erudiție, o școală politehnică și una dintre revistele cele mai bine scrise și mai înaintate din câte apar în românește, ar putea fi destul ca să-mi împrăștie norii nostalgici. Timișoara e poate cea de totdeauna... totuși Heidelbergul nu mai e cel de altădată.

Cora Irineu (1888-1924) – ca studentă la filosofie, discipolă a lui Constantin Rădulescu-Motru, face parte dintre colaboratorii de seamă ai revistei „Ideea Europeană”, apărută la București în anul imediat următor Unirii. Autoare a unor eseuri filosofice, promotoare a feminismului în România, călătorește mult, ocazie cu care ajunge în Banat, regiune căreia îi dedică cele mai bune pagini ale sale. Din nefericire, decesul prematur retează posibilitățile de deplină afirmare scriitoricească. Răsfoind singurul ei volum (*Scrisori bănățene*), potențialul creator al Corei Irineu iese numaidecât la iveală. Spațiu aproape necunoscut în 1920 pentru românii de peste munți, Banatul e descoperit de către autoare cu un nedisimulat entuziasm. Succesul cărții a fost asigurat, dincolo de talentul Corei Irineu, și de revelația pe care a provocat-o în rândul cititorilor bucureșteni. Civilizația multi-etnică și inter-culturalismul, bunăstarea și, de ce nu, seninătatea locuitorilor de aici nu aveau cum să nu impresioneze vizitatorul. Autoarea remarcă atât diferențele care fac din Banat o zonă distinctă pe harta țării, cât și specificul național românesc nealterat de conviețuirea alături de celelalte etnii. (*Sorin Tomuța*)

Cora Irineu

Scrisori bănățene*

Timișoara

Sunt în sfârșit într-o casă mare și singuratică, curată și liniștită. Nimeni pe coridoarele lungi ale internatului. Pe fereastră aud vântul ca-n vecinătăți de mări sau de păduri – și goarnele cetății. Tăcerea și părăsirea asta îmi mulțumesc visul meu de sihăstrie și de surghiun voluntar. Parcă m-aș închina pentru totdeauna de acum reculegerii și evlaviei. Prin locuri frumoase am umblat; dar tovărășiile nu sunt întotdeauna plăcute. Naivitatea, ba chiar prostia te obosesc să le tot zâmbești în silă.

Orașul e cu adevărat frumos; mai ales în partea Cetății, unde se află școala mea, e încântător. Sunt de partea asta numai palate și cazărmi mărețe zidite pe vechile întărituri, încă de pe vremea Mariei Tereza. A fost strașnică aceea; pe unde mă duc dau de isprăvile ei. Să vezi ce palat e internatul în care mă aflu, deosebit de școală, într-un corp vecin. Aseară, o noapte cu lună, bătând în ziduri și-n grădină, și murea sunetul goarnei în ison de greieri, și eu singură priveam de pe coridoarele lungi și pustii. Era un romantism de te îmbolnăvea.

Am fost ieri la ștrand – o plajă artificială pe canalul Bega, unde am zăbovit toată ziua. Sunt băi mixte unde se bălăcește tineretul de ambele sexe, dar nu se lasă mai jos nici babele și moșnegii și, printre nimfe brune și blonde în costume care mai ațâțătoare, efebi bronzați sau albi, se amestecă bătrâni pleșuvi și uscățivi, cu ochelari, în costumașe de copii, matroane de măsuri catastrofale, unele sculptate într-o coajă de burduf sau de harbuz, de nu le lipsește decât o codiță răsucită la spate. Stau la mese, așa, goi, de parcă ai fi în carnaval sau aiurea.

Cu coif de aviatoare, îmbăierat pe sub bărbie, măsoară în lung și în lat plaja în urme ușoare de sandale ce stau să zboare, pe când tovarășa își ascunde pielea trandafirie sub pelerina albă, mițoasă, și vorbesc iute, iute și iar se plimbă. Vin așa, zilnic, frumoasele aviatoare, dar nu se scaldă niciodată. Și nici că te prea ademenesc undele turburi

---

* Cora Irineu, *Scrisori bănățene*, ediție îngrijită, text ales, tabel cronologic, notă asupra ediției, date bibliografice, iconografie de Petre Pascu, Editura Facla, Timișoara, 1975.

ale Begăi, în care lumina trădează mâlul galben de pe albie. Am luat-o și cu luntrea încolo, către maluri verzi de trestișuri, și l-am văzut venind din depărtări, din pustă, brațul curgător de canal.

Azi am ascultat un „Gospodi po milui” la biserica sârbească. Cea mai frumoasă slujbă și cor pe care le-am pomenit pe aci, și chiar interiorul e mai simpatic decât episcopia lor din centru. Un Sf. Gheorghe dulce și zâmbitor se luptă cu un balaur, jucându-se distrat, de parcă se hârjonește cu o javră. În schimb, la biserica românească slujba e rușinos de proastă ; nici cor, un popă fonf și nătâng, iar lăuntrul văruit, poleit, zugrăvit, ca de Doamne ajută.

O bătrână adusă, cu ochelari, îmi deschide poarta grea a școlii. Cobor prin grădinile înmărmurite în tăcere, semănate cu gânduri albe, copilărești, și lumea toată a rămas dincolo de gardurile de fier. Așa doream odată, când eram copil, să fiu uitată, într-o școală mare, departe.

Caransebeș

Am poposit în hotelul „La pomul verde”, în inima Caransebeșului. Între munți, străbătuți de Timiș, numai alei și grădini cu case oblonite, cu porți mari, nici arcuite, nici vechi ca la Brașov. Seninătate, liniște reculeasă, întreruptă de cântec de clopote. Auzi și tălăngi, căci trec mereu vitele mărețe ale Banatului, care pasc pe sub podurile înalte, prin grădini, în vaste curți gospodărești. Toată casa e o gospodărie. Nu umbli mult să dai de margini și vezi – valuri, valuri – munți și dealuri. Oraș de meseriași și de țărani. Casele și curțile lor, cele mai puțin înstărite, sunt minunate. Le tot privesc, țărancele înalte și drepte, de la ceapța din cap, până la opincile lor ciudate. Parcă ar fi niște știuleți, în cătrințele isprăvite cu ciucuri lungi în spate, de le zic ele „oprege” (mi-am cumpărat și eu un rând), și obielele înalte surii.

Dacă nu mănânci și tu acum din papricașul ăsta ! De n-ar fi decât atâta, tot ai avea de ce să te căiești că nu ești de pe aci. În fața mea e patronul în ulei, în mărime naturală – numai o dată și jumătate cât ciubucul lui, pe care-l ține cochet pe umăr, pe un fond care începe prin a fi niște nori și sfârșește în draperie.

Stau de vorbă cu țărani, țigani, meseriași. Sunt tare deștepți oamenii pe aci. Acuma în urmă mă întâlnesc cu frumosul bătrân, cu o barbă albă de patriarh, om al lui D-zeu și dat dracului, prea cuviosul F.M., nu-l iei cu una, cu două. Din optzeci de ani ai lui, cincizeci i-a trăit în Caransebeș. „Dar ce nume e ăsta, Cora, că am pomenit de tot felul, dar de ăsta nu ?”

– E păgân, părinte, dar nici al dumitale nu e de tot creștinesc, îi zic. Și mă dor picioarele, dar popa nu-mi dă drumul, să-mi spuie fel de fel, și ce mă privește și ce nu. Către un moș care-l oprește : „Ia lasă-mă cu bătrânețea d-tale, ea am cu tineret acuma !”.

Sunt tare obosită. Bună seara.

....

Mă deșteaptă din stradă un plâns de bivol. Aerul e proaspăt, e frig. Sunt ceasurile șapte, mă dau jos, în cafenea. Trec căruțe mari, cu saci,

cu legume, cu mărfuri. E Joi, zi de târg. Adunare împestrițată de cămăși albe, sarici, oprege roșii, verzi, albastre. Bărăci și mărfuri rânduite. E pitoresc de-mi fericește ochii mei încântați. Un toboșar. Ce priveliște! Se adună toți. Unii glumesc. Sunt nespus de sceptici. Știri de la stăpânire: să aducă vitele la examen medical; să nu cumpere pământ supus expropierii, că li se va împărți. Voci din mulțime: „La a treia venire!".

N-ai spune că orașul acesta liniștit, legănat în cântec de clopote, pe care hojma-l străbat turme și păcurari din munte, ciurde și cocii cu rod și marfă, e opidul vechi ce înălța odată ziduri de cetate, de atâtea ori pustiit de războaie, stăruind cu cele cinci bastioane până mult încoace în istorie. Nu s-au durat palate regești ca în Timișoara și magnații n-au desfășurat pe aci străluciri feudale. Clădiri ce vor fi fost s-au surpat cu alte urme ale trecutului și nu se mai văd, de la dărâmarea cetății, ziduri ori grohote, deși se cunosc locurile unde au stat. Dar viața era înviorată în acest târg unde curgeau bogății în drumul Balcanilor, când regele Ladislau petrecea în cetatea Sebeșului către sfârșitul veacului al XIII-lea, când, din pricina războaielor cu turcii, îl aflăm adesea aci pe Sigismund. A luptat din greu cu arma și cumpătul, fără larmă și fără de nimbul cruciatelor, așa cum luptă omul pentru casă. Iancu Huniadi se pregătea să cucerească Belgradul. Își așeză primprejur lagărele albind câmpul de corturi și porunci sașilor să se adune aci într-o zi de Sânziene; dar se pare că numai bănățenii i-au venit în ajutor. Huniadi învinse fără de sprijinul magnaților.

Documentele păstrate și azi dovedesc că sebeșenii au fost ades răsplătiți pentru vitejia lor.

Când cercetezi mai în amănunte, te încolțește o îndoială despre vrednicia cu care pretind magnații că s-au împotrivit năvălirilor turcești. Sebeșenilor, în ajunul luptei de la Mohaci, li s-a refuzat un ajutor de nimic. Regele nu avea în folosință nici venituri îndestulătoare, nici oaste regulată. Seimenii erau o întocmire de neorânduială și netrebnicie.

Dacă ar fi să credem zvonurile, Ludovic al II-lea însuși mergea cu ghetele rupte!

Cât despre magnații chitiți în zale și coifuri, pare că se îndeletniceau mai mult a gorgăni cerbii ori mistreții în pădurile Carpaților ori cu petreceri în castelele lor mărețe. De aceea vedem adesea Caransebeșul împreună cu banul Severinului luând hotărâri de politică neatârnată, îngrijindu-și singur de armată și, când nu mai poate face altfel, învoindu-se a plăti turcilor birul, ca să scape de pustiire. Aceasta nu i-a scutit de a ajunge mai târziu, timp de treizeci de ani, sangiac al Sultanului, și de alte năvăliri cu ruină și băjenie. Treizeci de ani spahiii și beii lor au stors aruncul prădalnic, muftiul judeca în divane pricele creștinilor, hogea chema, de pe geamii, la rugăciune lumea lui Mohamed, care stăpânea de un veac și jumătate Buda și Timișoara, înecând toată pusta într-o mare de fesuri și turbane. Au jucat sub luna nouă a Bairamului, încinși cu brâie late și în ilicuri, când se văitau manélele și se tânguiau surlele lor ascuțite cu ison lung izbit de buciumări de tobă.

Dacă treci bisericile, clădirile înalte înconjurând o piață rotundă, ca o ușoară amintire de burg, înălțimea zidurilor coboară curând spre vile și case mărunte țărănești, ce scriu uliți mici către bariere, zâmbind cu livezi și cuprinsuri largi de bătătură, pe când găini mari trec țanțoș drumul, printre care cu boi roșii. Nu lipsesc porumbiști pe locurile dezvelite. Cam aceeași înfățișare va fi avut-o odinioară această „civitas regia", când în jurul zidurilor locuitorii își duceau traiul liniștit de târgoveți și agricultori, cu ogoare și vii întinse în chiar aretul orașului. Ostășia n-a fost întocmire de simbriași rupând legăturile cu pământul; iar politica sebeșenilor nu trădează nici o șovăială ori înstrăinare, deși s-au aflat și pe aici neamuri amestecate. Dar românii au fost mai în număr și au avut protimia, dovadă numărul covârșitor al judecătorilor lor trecuți în documente. I-a ajutat poate și faptul că n-a înflorit pe aci o viață largă nemeșească, dat fiind că locurile erau prea expuse încălcărilor de ordii păgâne.

Valul catolicismului, ordinele cucernice ale Sf. Francisc n-au putut rupe zăgazurile acestor „eretici" de o împotrivire neclintită. Doar în nobilimea de frunte întâlnești ici colo nume răzlețe, un Iacob Măciucaș (Macsukás)[1], Ion, Mihaiu de Mătnic, bani ai Severinului, cu neamurile lor, trecuți în rândurile papistașilor.

Despre îndârjirea cu care își apărau datinele vorbește următoarea întâmplare a episcopului Vichentie Popovici, al Vârșețului. Bănuind că vrea să facă unire cu biserica romano-catolică, o mare mulțime se adună în fața reședinței. După liturghie, nu primiră anafora și-l urmăriră pe episcop cerându-i socoteală, strigând furioși. Strâmtorat, acesta zadarnic le aduse calendarul, făgăduindu-le a nu schimba nici sărbători, nici chipul de îngropăciune al morților. Târât în curte, era amenințat cu moartea și nu folosiră nici rugămințile iereilor, care căutau mai apoi să se mântuie pe dânșii. Unul sări pe fereastră. Mulțumită unor tineri curajoși, episcopul scăpă cu zile, mai mult mort decât viu de frică și de mâhnire. O companie de husari veni în grabă, dar ți-ai aflat să-i potolească! Se luară cu ei de piept și se spune că au căzut câțiva morți și mulți răniți. Numai în urmă se liniștiră gloatele, când aflară că nu aveau de ce se teme, și își cerură iertare de la cel batjocorit.

Străzile lăturalnice sunt tăcute, casele: neamuri ce se-mbrățișează cu grădini verzi. Pe marginea drumului curge domol un canal limpede, ieruga orașului ce-i zicea odată apa monahilor; visează pe sub ștoboare și pe sub ziduri, pe când mai departe moara doarme de o vrajă ce i-a înțepenit roata bătrână.

Chipeșa cetățuie a liceului „Traian Doda" stă înaintea mea în front. Se împlinesc tocmai o sută de ani de la nașterea inimosului și luminatului bănățean al cărui nume îl poartă. A dus departe, în slujba împăratului, tocmai între zidurile Veneției, după alte isprăvi de seamă, cinstea neamului, până-și putu sluji de-a dreptul orașul și provincia. Când se retrase la pensie, general de brigadă, tocmai se desființaseră hotarele militare, pe care se rezema întocmirea grănicerească.

1. Macsukás (nume maghiarizat).

Grănicerii făceau un brâu de pază împotriva încălcărilor turcești, a ciumii, a contrabandelor, având, în schimbul neprețuitei lor slujbe, folosința pădurilor de hotare. Și iată că, desființându-se așezământul, cincizeci și patru de comune numai în cercul Caransebeșului rămâneau cu picioarele-n desagi. Atunci le veni în ajutor Doda, fiu de grănicer și dânsul, al regimentului româno-banatic de fericită pomină, și înființă „Comunitatea de avere”, ca să oblăduiască bunurile de hotare pentru înlesnirea urmașilor acelor vrednici grăniceri. Fu ales deputat al județului militar desființat și, în urma curentului șovinist, rămânând singurul deputat național în dietă, adresă senzaționala declarație vestind că „poporul român este scos de sub cadrul constituției” și că el „nu mai ia parte la deliberările dietei, nici nu renunță la mandatul său de deputat”. Învinuit de uneltire, e judecat în lipsă, căci era bolnav, și condamnat la doi ani temniță de stat, de care numai grația împăratului îl scapă.

....

Multe hanuri, mulți breslași. E sâmbătă și, pe la chindie, maistorul și-a slobozit șegârții. Nu se mai aude ciocanul covacilor, nici bărdașii nu mai dărăbuie. Maistorul întâmpină îndatoritor pe străina care-i cinstește curtea primitoare.

– Mă ierte doamna că nu mi-s cu straiele de duminecă, dar cer voie s-o călăuzesc.

Un miel alb, o pălărie, o franzelă, o cheie – firme tăiate frumos în tablă se leagănă în vânt și pilarul stă în fața tejghelei cuvios ca în îndeplinirea unei sfinte misiuni. Copii cu buchete de flori adaugă o notă gingașă tabloului bătrânesc. Tovarășul îmi tot cere iertare că nu-i dichisit și nu știu cum să-l încredințez de stima mea. E pătruns de nivelul mai ridicat al meseriașului de aci, deși vorbește cu respect de Regatul Bătrân. Știe mai multe limbi ; e călătorit ; citește Biblia. Parcă ar avea și un mic cusur... dar a cui e vina dacă sunt vinuri bune în Banat ?

Spre răsărit, se urzesc sub ceață munții Varului ; după Zărvești, Turnu și Rueni ; mai departe, munții Lugojului ; în susul Timișului, munții Orșovei. Acolo, în depărtări, între culmile care se întrec și se pierd unele în altele într-un vast amfiteatru, e și muntele Mare și muntele Mic și Varagos, și plecând spre miazăzi se înalță masivul Țarcului către Godeanul, către Regatul Bătrân.

Sebeșul vine încet dinspre colibele fără palancă ale Mehalei. Parcă nu e cel care curgea ieri zgomotos pe drumul Borlovei. Zlătarul bătrân stă beteag dohănind din luleaua deșartă.

– Hei doamnă, când ești bătrân te țipă toți !

Sub umbră de salcă, lângă unchiaș, un paure și o păuriță traseră carul la odihnă.

– Cum stau câmpurile prin Regat ? Ce gând are stăpânirea ? Au fost „mărese” pe aci și ne-au îmbiat la nădejde de pământ.

Pământ, pământ... dar de unde să-l iei pentru bieții muntenii aceștia, în areturile Carașului, atât de puține în șesuri ? – Cocia porni la vale. Numai unchiașul zlătar, cu chip frumos de Rabindranath, chip subțire și ochi de gânduri, rămase lângă apele ce se pierdeau într-o piroteală visătoare. [...]

Prin Torontal

Umblu din Banat în Torontal, spre Sânnicolaul Mare, și așteptând trenul mă opresc în Periam, sat șvăbesc locuit de pauri milionari, vizitez gospodăriile lor care desfid conacele și fermele boierilor noștri, cu câte două-trei odăi de musafiri, cu lumină electrică, cu armate întregi de slugi pe care, în vremea prânzului, le văd ospătându-se cu găini și plăcinte! Pe lacuri și pajiști, cotropesc stoluri de gâște ca o recoltă bogată de flori albe. Dar nici frumusețe, nici gust la șvabii ăștia greoi și șovini. Pe acestea le afli la bietul român, săracul.

În satul românilor te întâmpină, cum intri, pitorescul străzilor în alei, nu știu ce poezie răspândită în tot ce-ți atinge vederea. Așa e Pesacul între vii și păduri, cu pauri isteți și bogați ale căror fete, frumoase, tot cu zestre de milioane se mărită cu ofițeri și funcționari. Ce văd în curțile și casele lor e o poveste. Tipul este ce avem mai simpatic. Simți o intenție de artă când străbați concurile zugrăvite pretențios cu priveliști după natură, cu chiliile curate, cu paturi înalte ca niște altare, de pe care coboară lipedeul în spumă de madeiră, de sub poniave înflorite și perne ce stau să zboare din volane fluturate, și garderoabe, sobe de teracotă cât cetatea, iar în chilia însurățeilor, pe un cuier lung, zestrea de trup a miresei, o expoziție de dușanguri și poale în mătăsuri, ștăfirături, pruslucuri în dantele; dar nici ii înflorite, nici fote, nici oprege, nici brăciri și brâuri bătute-n zimți și-n fireturi, căci cele de aci au țipat portul, adoptând moda sârbească. Bărbații poartă izmene largi și-nvoltate, ca niște fuste crețe, și șorț dinainte.

Am adunat în jurul meu „inteligența": un profesor de școală medie (să vezi școală!), un doctor tânăr – ambii studiați la Roma –, un tânăr notar, al doilea notar, ne-am dus la dascălul-director, un bătrân, să-i zic, care nicicând n-o să-mbătrânească, ne-am dus cu toții la uica Ion, paur bogat, iubit de ceată, ambiționând să se aleagă chinez, am ciocnit și am închinat și în jurul mesei porniră cântecele bănățene de nu-i chip să te rupi de ele. Uica Ion a îmbrăcat haine nemțești, uica Ion ne-a dus la vie și ne-a umplut călesele cu poame și lubenițe.

Praful îneacă drumurile Torontalului și seceta ridică nouri de pulbere, de sunt cenușii băgrinii, au albit inimile de iorgovan, iar mohorul întinde însetat gâtul după apă. Află că mi-am pierdut părăzolul și umblu pân soare baș ca o pauriță. Am ajuns cu toții la Periam și s-a pornit o gostie cu lăutari, cu cântece și cu jocuri bănățene de nu le-oi mai uita cât am să trăiesc. Să-l fi văzut pe uica Ion cum scotea sută după sută și o dădea țiganilor, cu ce duioșie și aer blând-ștrengăresc privea feciorii, ce risipă de ospăț făcea uica Ion! M-au cinstit ca pe un gost împărătesc. Cum m-au văzut, ca pe o fericire, cum mi-au încredințat sufletele acestea clocotitoare toate păsurile, cum m-au rugat să spun fraților dorința de a-i cunoaște, dar și revolta lor față de nedreptăți: „Să fii privighetoarea, filomela noastră". – „Spune-le că ne întoarcem ochii spre o nouă biserică..." Era o însuflețire, o înfrigurare, ca în ajunul marilor hotărâri, și te asigur că am pus tot tactul, toată cumpătarea ca să iau ceva din caracterul grav ce-i dădeau sufletele

acestea înfierbântate. Au văzut în mine nu știu ce simbol, învestindu-mă cu puterea unei misiuni care m-a uimit, m-a încântat, m-a speriat. Le-am vorbit de voi, le-am spus că nu suntem politici, nu stăm în capul bucacelor, că suntem în mijlocul interesaților o mică insulă, baș cum sunt ei între străini, dar că servim ca și ei un ideal, care ne apropie unii de alții oricât s-ar deosebi vederile noastre. Am trebuit să le făgăduiesc că le mân goști din Regat ca să se cunoască, să se înțeleagă.

Sunt de o elocință, de o ironie, sunt uimitori, minunați, fără pereche bănățenii. Să vezi băieți frumoși, să auzi cântece, să vezi jocuri! Cântecele lor iscodesc adâncimi de melancolie și de patimă, neștiute, sau ropotesc într-un ritm turbat de te smulg în puhoiul veseliei lor irezistibile. [...]

Am dormit într-o casă singură, singură, în noaptea ceea, și era o noapte ninsă de era plină de stafii albe hardughia enormă în care mă găseam. Și-am plecat mai departe a doua zi.

Am ajuns lângă hotarele dinspre Iugoslavia, la Comloșul bănățean, sat populat din nou acum un secol jumătate de o colonie de olteni, care vorbesc și acum graiul curat și au tipul adevărat al craiovenilor noștri. Câte-am mai aflat aci din istoria satului, povestea grofului Nacu, al cărui castel îl mai locuiește și azi un vlăstar de-al lui, bătrâna principesă de San Marco, nu pot să ți le spun pe toate aci. Privesc lacom pe linia fatidică ce-i zicem graniță, de unde grănicerii noștri se salută cu patrula sârbească și lacul cu pădurea de la douăzeci de pași din marginea satului e o lume de primejdii spre care roiește miraculosul și toate poveștile, zvon fără formă purtat de gura satului. Umblu pe drumuri prăfoase, într-o arșiță și zăpușeală care te scaldă în apă fiartă. La două ceasuri și jumătate după miezul nopții, străbat satul adormit, către gară. Soarele răsare după păduri, plopii și băgrinii se profilează pe zări, viile se ridică, copăcel, pe cârje de araci, șesurile se-nneacă în mări de cucuruzi. La orele nouă de dimineață sunt în Arad, după trei zile de la plecare.

Arad

...Nu ți-am scris despre fortăreața bastionată a Aradului, care a fost întâia mea curiozitate aci. E neatinsă, așa cum a fost zidită, sub Maria Tereza, între anii 1764-1779, cu pereți ce ajung aproape cinci metri de grosime, căci opera aceasta, care a costat cincisprezece ani de sforțare, s-a dovedit, ironia lucrurilor! zădărnicită de înnoiri neașteptate, încă de la împlinirea ei.

Planul nu i-l poți cuprinde cu vederea, atât e de vast, ci numai șanțuri și tăieturi de ziduri acoperite cu pământ și iarbă, străbătute din colț în colț de înălțimea de observație a bastionului, care comunică cu câte două lunete baș cum se varsă, una în alta, ghindurile din cutele nevăzute ale gușii noastre. Am străbătut galeriile și gangurile acestea subpământene, nesfârșite, încolăcindu-se pe ele însele, cu o zare cât un deget din ferestrele crenelurilor, unde s-au scurs, ca sobolii, atât

amar de oaste și de dobitoace. Nici o întâmplare istorică de seamă n-a ilustrat-o, și doar de cazarmă și manevre au servit, ca și azi, chiliile lungi, boltite, în care te răcorești în ceasurile acestea fierbinți de după-amiază. Nici chiar întâmplările de la ’48, al căror crunt epilog s-a sfârșit aci, în partea de vest a cetății, n-au avut vreun raport tactic cu dânsa. Am trecut această memorabilă poartă.

Dincolo de podul Mureșului, care scaldă ocrotind din trei părți cetatea, pe o câmpie încinsă de livezi, se ridică sumarul și mohorâtul obelisc, monument de infamie, ridicat celor 13 generali executați aci de sinistra reacțiune: patru împușcați și nouă spânzurați. Ultima rezistență, după capitularea revoluționarilor, la Șiria, a fost în orașul Arad. Am văzut în muzeul Palatului cultural pregătirea lor, pe piața Unirii; am văzut pe Görgey[2] predându-și sabia lui Rudiger, călare, al cărui armăsar călca cu copita într-o tobă și, la câțiva pași, uite toba, toba ceea spartă de potcoava armăsarului lui Rudiger! Căscătura cea neagră e o prăpastie care mă înghite cu mințile mele toate! Împotriva tratatului semnat între aceștia doi, dictatorul Haynau, poreclit Hiena din Brescia, a ordonat represiunea.

Multe zile am umblat să aflu ceva despre evenimentul ăsta care a mânjit cu roșu și cu negru una din cele mai dramatice pagini ale istoriei. Cum vor fi stând, sub movila aceea umilă, cei treisprezece eroi și martiri ai Ungariei, pe câmpul unde s-au înălțat jur împrejur spânzurătorile? Aflai că cei împușcați sunt îngropați de o parte, deși numele lor e laolaltă, și văd în noapte lumini și necrofori, care au izbutit să fure pe doi sau trei dintr-înșii. Am văzut în adevăr trei din aceste mici cufărașe, sicriile lor, în bogata sală a revoluției. Fiecare din generali își are galantarul cu documente, lucruri de preț, amintiri. Am văzut, între tulburătoarele aceste relicve, pintenii ruginiți ai generalului Lázár Vilmos, găsiți în sicriul deșert, și batista cu care a fost legat la ochi!; cămașa cu care a fost împușcat Kiss Ernö; sabia lui Damjanich[3], conducătorul suprem al revoluționarilor, și scena execuției lui; un potir mare de argint în care mâna iubitoare a strâns inima unui altuia. – Să vezi șirurile de spânzurători, să vezi atâtea și atâtea amănunte ale grozăviei! Sălile aceste două ale revoluției, cu multe piese din istoria românească, în ce-l privește pe Iancu mai ales –, sunt din cele mai emoționante pe care le-am văzut.

Palatul e impunător, ca construcție, cu coloanele mari ale intrării sub frontonul întrecut de o cupolă monumentală, și cuprinde, pe lângă săli de expoziție, spectacol, coridoare largi de marmură trandafirie și atâtea altele – o bibliotecă bogată, dar ce folos? toată ungurească. Între pânze, sunt trei sau patru bucăți ale lui Munkácsy, aduse acum în urmă, aud. Trebuie să fie un mare meșter, dar, îți mărturisesc, nu-l gust în chip deosebit. Este o trilogie, cât peretele, *Înmormântarea lui*

2. Görgey Artur (1818-1916), general și om politic maghiar, care a semnat la Șiria, în august 1849, actul de capitulare a armatei revoluționare maghiare.
3. Damjanich János, general al revoluției maghiare de la 1848, executat la Arad.

Christ, pe care vulgul o atribuie lui Munkácsy, dar pe care eu o văd semnată de Feszty Árpád. Nu-mi vine să cred că e o copie, căci nu se apropie nici în factură, nici în concepție, cu bucățile lui Munkácsy. Acesta e mai conținut, mai interiorizat, mai migălos în lucru. Bucata lui Feszty e o operă exuberantă, cam teatrală, dar eroii sunt zguduiți de un vânt de puternică tragedie. Exprimă un caracter de Orient, de la florile vii, cerul adânc și mistic, cedrii, făcliile negre pe zarea zbuciumată, până la costumele și moda îngropăciunii, ai zice, niște mahomedani. Dar Christ e un om care doarme un somn liniștit de ceară sau e zvârcolit și prăbușit de durere pe calvar, fără de nimbul transfigurării. Scena din urmă însăși nu exprimă nici mângâiere, nici nădejde, și Magdalena rămâne întinsă, sfâșiată în finalul pasiunii.

Este la Arad o stradă care-i zicea Petőfi – se pare că poetul a fost de aci sau din împrejurimi[4]. Acuma nu doar că n-a fost și Moise Nicoară meritos, dar puteau să-i lase lui Petőfi strada lui. Tot așa, în Timișoara, strada Lenau știi cu ce au schimbat-o? Cu Vlad Țepeș. Sărmanul și blândul poet[5]. A fost născut la Ceatad[6] lângă Timișoara, și la 13 august i s-a serbat centenarul. Pe strada aceasta sunt ruinele vechii cetăți a Timișoarei, locuite azi de ateliere și oameni săraci. De după zaplazuri răsăreau capete mici, blonde și brune, veneau prietenoase către mine, ciupind câte o vorbă românească, și mergeam așa după asfințit prin aleea mărginită de cucuruz, de floarea soarelui și de ruine.

Tot în Timișoara

Sunt iar în Timișoara. Întreb coloanele înalte de piatră ale poștei degeaba. Nici o veste pentru mine. Și mult prețuiesc câteva șiruele în depărtări! Pe bulevarde largi, clădiri monumentale. Peste drum de cazarma ardeleană, redutele vechi, cu hrube boltite, cu firizi adânci și porți grele de fier. Sfântul Ion Nepomuk își pleacă capul sub cununa de stele, chip smerit în vecinătăți de urgisite amintiri. În centru, prăvălii aurite, în sticlă, în porțelan albastru. E un lux de ordine și o ordine în plan, și-ți mângâie ochii pajiști și parcuri întinse, livezi și porumbiști înconjurând clădirile elegante cu verdele lor odihnitor, căci după întocmirea dintru-nceput, orașul s-a zidit dinspre cartierele de margini, dinspre fabrici, mahalalele orânduite, gări – înspre centrul căruia s-au rezervat așezămintele mari și palatele.

Viața nu e înghesuită la un loc, ci răsfirată, și aerul limpede și curat. O minunată împletire de artă și natură e colțul fermecat care-ntinde ca un giuvaier capela Piariștilor. Turnul înalt, înaintând solemn, urmat de două mai micuțe, ce de-abia scapă din strânsoarea verde a iederii și a plopilor, de nu le vezi decât pălăriile ascuțite de țiglă, pare un preot

---

4. Greșit: Petőfi s-a născut (1823) în comuna Kiskörös, din comitatul Pestei. Azi există la Arad o stradă cu numele poetului Petőfi.
5. Azi, la Timișoara, o stradă centrală poartă numele lui Nikolaus Lenau, iar la Lenauheim s-a inaugurat un muzeu dedicat poetului.
6. Ceatad, azi Lenauheim (județul Timiș).

urmat de copiii altarului, mistic și grav în sfintele-i atribuții. Înăuntru, atmosferă învăluitoare de umbră și de taină. Am vizitat școala lor ce-nchide cu capela un vast pătrat, în mari și sigure proporții. Piariștii sunt un ordin dintre sectele de după reformă, înființat în Spania de Calasans, în veacul al XVI-lea. În Timișoara sunt de pe la 1750. Sunt interesanți prin îngăduința lor curioasă : se pare că au tot atâția elevi între evrei ca și între nu importă ce altă confesiune, și nu luptă atât pentru religie cât pentru știință pe bază religioasă. Sunt exclusiv educatori și au dat un mare coeficient de universitari. Directorul însuși, în rasă neagră, ne conduce. E tare curios, mi se spune. Prins de o ploaie torențială la niște prieteni, într-o seară, e convins, cu mari stăruințe, să rămâie la ei peste noapte. Deodată se face nevăzut. Nu-l găsesc nicăieri. Trece puțin timp și se arată iar, muiat leoarcă. Unde a fost ? – Și-a adus omul cămașa lui de noapte !

„Crescătoarea de copii” te-ntâmpină cu scări albe după frăgari, plopi, băgrini. Pe săli, îngrijitoare în șorțuri lungi, miros de formol, geamuri mari de lumină. Paturi cât cuibul, în care gânguresc sau plâng părăsiții ce-și sporesc zilele înstrăinate, așteptând să se întărească oscioarele moi, să se limpezească ochii de lapte, să se împodobească gingiile goale, să se poată întinde spre cățelul îndopat, de postav verde, sau spre paiața cu ochii de mărgele. Un puradel, în pătucul alb, privea cu ochișori mari, curioși, la acest lux în care se pomenise sămânța lui aruncată pe cine știe ce drumuri sălbatice și bătute de soare. Un altul, cu un cap de bătrân, slab, cu fruntea zbârcită, plânge cu pumnii la gură. Și ce veseli sunt grămada de voinicei, între trei și cinci ani, care se joacă încă „acasă”, tunși la piele, cu colțurile gurii arse cu lapis, în șorțulețe de deținuți, așteptând ca domnișoara „mama” să le facă baie. Au multe mame, bieții mititei. Domnește un suflet de familie în coridoarele și saloanele lungi, cu lumina vie din ferestrele fără de perdele. Directorul, familia lui, fac un cerc ocrotitor, părintesc. Doica, cu urechile lungi, de vânătoare, trezește chiote nesfârșite între neștiutorii mulțumiți, care mai au încă puțin să se joace „acasă”. În anul ce urmează sunt împărțiți pe la gazde, rămânând totuși până la șaisprezece ani sub aripa institutului.

Mă-ntorc către casă ocolind pe partea Begheiului, pe alei, cu ochii opriți pe castelul roșu al lui Huniade, tivit cu crenele albe, căruia apusul îi aprinde ferestrele adâncite sub arcuri și-i cercetează turnul colțurat al străjii, peste care rătăcesc amintiri feudale și se apleacă umbre regești : Carol Robert, Ion Corvin, Matiaș...

Timișoara, popas de desfătări și hodină, teatru al dramelor de coroană, reședință strălucită, adăpost năpăstuit de urgii sângeroase, schimbat în sălaș de murdărie orientală când Islamul își chemă, timp de mai bine de o sută de ani, de pe minarete, credincioșii ce înecaseră toate câmpurile Banatului, Timișoara tuturor amintirilor o întâlnești dacă ocolești încetișor străzile liniștite ce duc de la castelul roșu al lui Huniade prin fața cazărmilor bănățene, a caselor vechi de piatră, către ruine, către porțile dărâmate ale cetății. Casa unde a fost găzduit

Eugen de Savoia, cel care a smuls din mâna turcilor Timișoara, încă o poți vedea. Dar eu nu vreau să ascult poveștile ruinelor astă seară.

Bate luna plină pe aleile Begheiului și terasele și grădinile pun salbe de lumini pe-ntuneric. Directoarea internatului – surâs de dinți albi, sclipiri de șuvițe argintii pe trandafirii obrajilor – îmi iese-nainte și colindăm parcurile înnoptate, alei nesfârșite de brazi, tufișuri, stafii albe de flori fără nume, biruite de parfumul copleșitor al petuniilor. Statura exotică a gavei[7] își întinde umbrele, rătăcită. E-n anul ei de pe urmă când înflorește. Din inimă i-a crescut un lujer înalt, mustind, mirositor, și ramurile își întind veștede brațele fără putere, și moare privindu-și florile galbene, ca o lebădă ce-și cântă sfârșitul.

Mă-ntorc în școala sărutată de glicine, îmi reiau popasul visător în chilia albă și tăcută. Și luna îneacă iar grădina și bate zidurile ca o torță palidă, și nucii înalți privesc prin geamuri cu perdele albe și prin vitralii, în clase și în dormitoarele mari, pustii. Din nucii ăștia, când îi desfrunzește toamna și iarna-i fulguie zăpada, păsările Atenei privesc cu ochii lor mari, cuminți, în clase și în dormitoare, cum se împărtășesc darurile Stăpânei. Acuma sunt plecate bufnițele, totuși simt cum mă urmărește, de departe, în noapte, privirea ochilor rotunzi. Greierii torc fuioare de argint, și nu se mai sfârșește tortul de argint al greierilor și nu mă mai slăbesc ochii ațintiți ai celor care văd în noapte.

Dimineața. Cade valuri lumina pe grădină și pomii se pleacă sub povara rodului. Mă așez pe marginile de piatră ale cisternei, sub caiși, unde vin albinele să se adape, amețind tăcerile cu zumzetul lor adormitor. Se amăgesc multe de cerul și de ramurile răsfrânte pe oglinda apei și se adâncesc, rotindu-se, în vâltoare. Mi-am aflat de lucru acuma. Scap pe nefericite de la înec. Marius, un înțelept în vârstă de trei anișori, care a strâns în ochii lui toată poezia încântărilor, îmi ține tovărășie cu precocitatea care ne uimește atât de des la generația aceasta neliniștită și promițătoare.

Ci scrie odată duce-n zmăi!

---

7. La Blaga citim *agave*.

Méliusz József (1909-1996) – poet, prozator, traducător. Volume de versuri : *Cântec despre anul 1437*, *Cronică în versuri* (1945), *Împreună cu lumea* (1957), *Cât cuprind cu ochii* (1960), *Convorbire pe chei* (1963), *Arena* (1968) ; roman : *Orașul pierdut în ceață* (1982) ; teatru : *Hai să jucăm teatru* (1957).

Scriitorul este prezent în antologia de față cu un fragment dintr-un jurnal de călătorie (*Destin și simbol sau romanul unei călătorii transilvane*, 1947, 1978) pe care autorul a întreprins-o prin Transilvania anilor ’40. Rolul memoriei este foarte important, întrucât ea proiectează pe ecranul narațiunii, alături de imaginile prezentului, o serie de secvențe ale trecutului, scoase la suprafață, ca în demersul proustian, de detalii ce par nesemnificative. Notațiile sunt amare, tonul e lipsit de orice condescendență. Sunt destul de rare cazurile în care un scriitor își privește cu un mai acut sentiment al înstrăinării locul de baștină decât o face Méliusz. Timișoara este, în viziunea acestuia, un oraș abandonat de slujitorii artelor frumoase, încăput pe mâna războinicilor și a „aventurierilor”. (*Sorin Tomuța*)

Méliusz József

Statui și umbre*

Ne tăiem drum prin beznă. Bezna învăluie câmpia Banatului.

Încerc să văd ceva dincolo de geamul compartimentului cufundat în somn. Caut un punct de reper: pe unde trecem, unde ne aflăm? În zadar. Nu pot afla răspunsul decât dacă mi-l închipui. Și astfel ajung să recunosc satele pierdute în beznă, să le deslușesc, adunate în jurul turlelor unor biserici ce nu se pot vedea.

Pe undeva pe aici, dacă ai lua-o la dreapta prin noapte, ai da de casa slujnicei noastre, Lidike.

De cum se crapă de ziuă o ia la picior spre oraș, pentru ca la ora șapte să se poată apuca de lucru la noi acasă, să spele vasele rămase de cu seară, să pună laptele la fiert și să deretice locuința, pregătind-o pentru cotidiana viață burgheză. La ora asta s-a întors acasă la ea, îl hrănește, îl schimbă pe Ferike, fiul ei de un an; clipă așteptată de-a lungul unei zile întregi. Eu voi fi ajuns deja la Aiud – îmi zic – când Lidike o va porni iar spre oraș, și o văd trecând ca prin vis prin dimineața înrourată, mergând de-a lungul șinelor, purtând câteva viorele culese de pe marginea drumului, flori ce vor înveseli măsuța la care Klári își ia micul dejun, consolând-o parcă pentru absența mea.

Simt fără greș momentul în care șinele de cale ferată o cotesc spre dreapta, cunosc locurile și știu că prin apropiere se află o fermă străjuită de niște salcâmi uriași. Acoperișul clădirii abia se mai ține, zidurile sunt mâncate de vreme, o furtună mai serioasă ar desăvârși această ruină. Știu și locul unde se află, printre copaci, cuptorul pentru pâine, plin de crăpături, afumat. Am trecut de multe ori cu trenul pe lângă ferma asta, dar n-am văzut țipenie de om. Pe aici nu există castele cutreierate de fantome, pe aici, în câmpie, avem doar ferme dintr-acestea, fantomatice. N-are să le cânte nimenea, nu vor intra niciodată în baladă...

Poate însă că la vremea asta de noapte, în bezna de nepătruns, se populează și ferma, și împrejurimile satelor, cu umbrele a tot felul de viteji înfrânți, zdrențăroși, umblând fără rost printre zidurile vechi, siluete nedumerite și străine în lumea noastră de azi: tâlpașii decapitați

---

* Méliusz Jósef, *Destin și simbol sau romanul unei călătorii transilvane în o mie nouă sute patruzeci și trei, povestit în douăsprezece capitol*e, Editura Kriterion, București, 1978, în românește de Paul Drumaru (fragmente).

ai lui Doja, maghiari, români și sârbi, și poate și morții aprigi ai unor răscoale de mai târziu. Sau poate că sunt oștenii lui Bem, înfrânți sub zidurile Timișoarei, pomenindu-l încă pe Petőfi, cu aceeași emoție, evocând în șoapte fierbinți o scenă înălțătoare : aici, pe aceste locuri, comandantul de oști i-a acordat poetului, ignorat și jignit, gradul de maior.

N-am îndrăgit niciodată orașul pe care abia l-am lăsat în urmă, orașul meu natal. Probabil din pricină că nu are istorie, că a fost de când se știe orașul unor venetici. Oraș de conchistadori. Acum le aparține cuceritorilor naziști, aventurierilor, tâlharilor, teutonilor. Un oraș pe care poeții, artiștii l-au părăsit, fie că au plecat, fie că au amuțit. Un oraș lipsit de dulceața limbii materne, cunoscând doar amărăciunea ei chinuită, zbaterea deplorabilă a unor rămășițe ale limbii, un întreg organism atrofiat. Și nu e vorba numai de limba maghiară. Să fiu oare legat de acest oraș prin firele eterne ale copilăriei, prins între zidurile de ceață ale celor mai vechi amintiri ? Sau prins în cercul magic al urii ? Câtă amărăciune, câte jigniri ! Și, cu toate acestea, m-am reîntors. Poate mânat de instinct, ca jivinele ? Am supraviețuit unui război între zidurile sale, poate că voi scăpa și dintr-al doilea. Căci o știam, o știam amândoi, și Klári, și eu : războiul nu se va lăsa așteptat. Am știut-o dintotdeauna, ne-am spus că trebuie să trecem teferi prin războiul acesta, iar apoi vom pleca din mijlocul conchistadorilor, cât mai departe și pentru totdeauna. N-avem nimic de ocrotit, n-avem nimic de păstrat. Conchista nu ține de istoria noastră, n-avem nimic de-a face cu conchistadorii, nu vorbim aceeași limbă. Nefericit popor ! Nefericite popoare, ființe care trăiesc astfel, aici. Am fi evadat cu inima ușoară, am fi plecat în Elveția fără a ne uita măcar în urmă, dar ne-am trezit că eram niște caraghioși – nu numai în ochii misitului, ci și în propriii noștri ochi –, căci în dimineața aceea străluminată de iluzii, acolo, la cafenea, am înțeles fără umbră de îndoială că evadarea e imposibilă și mi-am dat seama că nici nu merită să fugi.

Acest pământ însă, acest ținut de câmpie care aleargă spre zare scăpat din strânsoarea orașului, se află cuprins pentru totdeauna în inima mea ; îmi aparține, îmi va rămâne, oriîncotro ar fi să mă poarte destinul. De aici s-a ridicat și familia mea, din mizerabilul sălaș al zilierilor câmpiei, cățărându-se prin persoana tatălui meu până la nivelul păturii funcționarilor, a slujbașilor maghiari conchistadori, iar prin intermediul surorilor, fraților lui, ajungând să îngroașe rândurile proletariatului oprimat, aici și dincolo de marea cea mare, în jungla orașelor, proletari și mic-burghezi risipiți în toate ungherele Pământului, dospind amărăciunea celor fără de patrie. De altfel, nefericiții așezărilor mizere din câmpie resimțeau pătrunderea lor în rândurile proletarilor de la oraș ca pe un mare pas înainte. Și, în ceea ce mă privește, chiar dacă vrajba și neînțelegerea dintre mine și tatăl meu durează de când mă știu și de când am devenit conștient că mă știu – un război nutrit tocmai de faptul că rotițele din capetele noastre funcționează după principii diferite –, cu bunicul, fiu al acestui ținut, am încheiat o dreaptă alianță, un legământ de nedesfăcut, deși nici

măcar nu sunt sigur că l-am întâlnit vreodată în viața reală, ba parcă l-am văzut totuși, acolo, în câmpie, la hodăi, pe vremea celei dintâi copilării. Iar spusele mele nu au nimic de-a face cu așa-zisa nostalgie ”poporană”, rostul lor e că în figura bunicului se întrupează istoria mea personală, o istorie care nu este una și aceeași cu a conchistadorilor, o istorie în afara Istoriei.

Dar, la urma urmei, ce este istoria?

Poate faptul că privirea aceasta pe care o întorc asupra nopții ce s-a înstăpânit fără drept de apel este privirea bunicului meu. Poate faptul că inima lui plină de compasiune – era un om simțitor, așa mi l-a descris bunica – își reînvie în mine bătăile, acum, când mă gândesc la Lidike și la zecile de mii de truditori ce slugăresc de-a lungul și de-a latul câmpiei încremenite, la ei toți, în destrămare și în risipire, acum, în acest ceas neconsolat – când nici măcar lumina lunii nu alină speranța verde a grâului mijit și acoperișurile surpate ale cătunelor –, acum, când singura pavăză a tuturor acestora, inima neliniștită, neputincioasă a unui poet însingurat se întoarce asupra lor, aici, în acest tren de noapte, care zdrăngăne, clămpăne și înaintează. Iar eu știu că această inimă pulsând în miezul teribil al întunecimii este menită pierii, dimpreună cu sămânța și rodul dragostei sale. Bântuie războiul, iar această câmpie are dintotdeauna vocația dramatică a bătăliilor, flăcările istoriei trimițându-și dogoarea dinspre oraș către satele și cătunele și hodăile risipite, mesaj al terorii: te duci încotro vezi cu ochii, fugi cât te țin picioarele. Aici nu aveai unde să te ascunzi, ca și în munții bătrâni și în codrii străvechi. Aceasta e câmpia, ăsta-i șesul, nu te țin picioarele până unde vezi cu ochii. Aici și-a dus viața bunicul. Știu duzii de la marginea drumului, și-i știu și pe oamenii care, veniți din Alsacia, nutrindu-și prin sate zgârcenia, aviditatea, patima stăpânirii pământului, se uită azi la noi din nou ca la niște străini, trecând în pas cadențat, cu cizme în picioare, cu trupurile vârâte în uniforme negre, cu capetele pitite sub șepci negre, cu piepturile străbătute de diagonale. Pe vremea bunicului meu aceste meleaguri mai cunoșteau încă un simulacru de pace, care, chiar așa efemeră cum era, mai mult un armistițiu, îți îngăduia să încerci să-ți faci un rost, să te înfiripezi într-un fel oarecare, însă acum, în acest nou ev al conchistadorilor, sub zodia noii dezlănțuiri teutonice am ajuns pe treapta cea mai de jos a umilinței și aservirii. Ne aflăm în calea conchistei brune. Dacă aș sta deci să măsor forța noastră și rolul ce-l avem cu etalonul înverșunării lor împotrivă-ne, al suspiciunii și silnicei lor semeții, ar trebui să mă las cuprins de voie-bună, căci s-ar părea că noi – mizerabilii, neînarmații – mai avem încă destulă putere pentru a înălța în calea planurilor lor de cucerire un obstacol în aceeași măsură de temut și iritant, și asta cu atât mai mult cu cât cei sărmani se vădesc a fi, cel puțin în fața primejdiei comune, solidari. Există oare de-a lungul și de-a latul acestor meleaguri cineva mai sărman decât poporul de sărmani al românilor și ungurilor? Cel mai sărman e cel ce e sărman, scria acela care ne avertiza să nu ne punem în slujba puterii străine. Nici el nu mai e în viață.

Dar îi știu și pe mai noii purtători de haine nemțești, pe noii prințișori comunali care au luat locul celor vechi, ca și pe reprezentanții Puterii, fanarioți ai opresiunii. A fost înlaturată o stăpânire a domnilor, pentru a se pune în locul ei o nouă stapânire – a domnilor. Nu s-a schimbat decât limba administrației, conchista își urmează calea, clasa a rămas aceeași, precum și politica, foarte curând intrată pe făgașul concilierii cu conchistadorii războiului.

Eu îi știu pe străvechii locuitori ai acestor munți, îi cunosc pe românii cumpăniți și buni la suflet, îi cunosc și pe sârbii lipsiți de fățărnicie, dar aprigi când e vorba să-și apere dreptul. Taică-meu a luat-o pe mama dintr-un sat sârbesc. Din partea lor n-avem a ne teme, am putea trăi frumos alături și împreună în acest spațiu cuprins între Mureș, Tisa, Dunăre și Munții Semenicului. Tot împreună s-a desfășurat și existența de luptă pentru înflăcăratele utopii ale libertății. Conchistadorii bruni țin și ei minte istoria aceasta a noastră, istoria noastră pierdută : bogomilii, Doja, Pero, Murgu, 1848, Bem. Încoace fugeau în 1849 Kossuth și Bălcescu, aici au izbucnit grevele muncitorilor agricoli, în 1918, demonstrațiile de Întâi Mai. Câte răbufniri, tot atâtea înfrângeri. Istoria s-a înlăturat pe sine însăși și în cele din urmă a rămas fără memorie. Această amnezie, mai bine zis sentimentul nostru de a fi lipsiți de istorie este aliatul cel mai puternic al noilor conchistadori împotriva noastră.

Ori de câte ori am părăsit orașul acesta, de fiecare dată când porneam către locuri îndepărtate, am străbătut această câmpie care și-a pierdut istoria, care a pierdut amintirea istoriei sale ; trenul mă poartă pe aceleași șine pe care m-a purtat de atâtea ori, către zări depărtate, spre a uita ceea ce s-a pierdut, istoria, spre a mă regăsi față în față cu alte istorii.

Și oriîncontro m-ar fi dus iluziile incandescente ale tinereții mele fierbinți, supunându-mă unei neanalizabile legități, unei porunci secrete, ca înscrise în codul destinului meu, mă întorceam de fiecare dată ca într-un blestem în orașul dușmănos, rece și urât, în provincia mută a solitudinii, în muțenia unei interminabile agonii, chinuit de remușcări și știind că e păcat totuși să trăiești astfel, singur, în izolare, așa cum trăiesc eu în vremea din urmă, în grădina mea, printre cărțile mele, în micul magazin al lui Klári, de pe urma căruia ne alegem cu pâinea cea de toate zilele, pregătindu-ne pentru plecarea definitivă de după război. Căci am să plec odată de aici pentru totdeauna… Acum văd cu limpezime, șezând în compartimentul întunecat și scrutând întunecimea de nepătruns de dincolo de geam, acum știu, sunt convins, sunt sigur că în bezna războiului solitudinea aceasta e o mare virtute, e o virtute capitală : să nu te amesteci cu conchistadorii, cu Puterea, cu teutonii și cu slugile lor.

Pe vremea copilăriei mele acceleratul făcea cinci ore până la Budapesta.

Ședeam pe bancheta unui compartiment de clasa a treia, între tata, mereu posomorât, încruntat, și mama, care-i arunca tot mereu priviri temătoare. Tata era îmbrăcat în costumul cel nou, pe cap purta o

pălărie girardi – o, vară, anotimp al câmpiei! –, ținea în mână ziarul „Pesti Hírlap”[1], iar între genunchi bastonul cu măciulie de argint. Mama purta o pălărie garnisită cu flori. Pe după violetul voaletei, chipul ei visător părea atât de misterios! Niște mănuși alb-gălbui îi cuprindeau mâinile și brațele până la coate. Ședeam în felul acesta, cufundați fiecare în tăcerea propriilor sale vise, țepeni ca unii care-ar fi înghițit niște bețe, dar, o dată trecuți de Köbánya, emoția ne copleșea, ne apucam să mutăm bagajele, să le grupăm, să le regrupăm, aferați ca niște oameni de lume, tot mai înfrigurați, simțindu-ne parcă amenințați de o primejdie necunoscută, de parcă trenul accelerat n-ar fi urmat să staționeze decât șaizeci de secunde la Gara de Est, astfel încât trebuia să-i dăm zor, căci ar fi putut să ne ia și să ne ducă în lumea largă – sau să ne lase pe noi și să ne ducă bagajele, în timp ce unchiul din Budapesta avea să se agite deznădăjduit pe peron, iar soția lui slovacă să izbucnească în lacrimi, tânguindu-se cu voce tare: „Boje moi, boje moi!”. Și nu există nimic mai îngrozitor decât s-o auzi tânguindu-se astfel.

Dar toate acestea se petrec undeva în trecutul aproape mitic al copilăriei, amintirea șovăie și mai că-mi vine să spun că totul n-a fost decât un vis. Din profunzimile celor douăzeci și cinci sau treizeci de ani care au trecut de atunci, imaginea aceasta urcă până la suprafața mohorâtă a prezentului. O călătorie de odinioară în vechea Europă de Est. Boje moi, boje moi!...

Dar iată că zgomotul monoton al roților și întunericul nenuanțat se pierd din nou, căci o altă amintire, ceva mai apropiată în timp, se ivește în prim plan. Tot pe această linie, și anume la Arad, l-am întâlnit – o singură dată în viața mea și cu totul întâmplător – pe Kosztolányi Dezsö[2].

El venea de la Budapesta. Eu – presupunând că pot face această alăturare a ființelor noastre în amintire – veneam de la Cluj. Ne îndreptam amândoi spre orașul meu natal, orașul de câmpie, originari amândoi din sudul câmpiei. Și am impresia că nu greșesc spunând că, după 1918, Kosztolányi a fost ultimul mare scriitor ungur care a pus piciorul în Timișoara, acest centru neprietenos al rămășițelor maghiare din Banat. Nici Móricz, nici Karinthy[3] n-au trecut pe aici. N-aveau de ce. Nici Németh László[4], nici Déry Tibor[5]. A trecut o dată

1. „Curierul pestan“ (n. ed.).
2. Kosztolányi Dezsö (1885-1936) – poet, prozator, eseist, reprezentant de frunte al primei generații de scriitori cunoscuți sub denumirea de „cei de la revista *Nyugat*”. Veritabil maestru al expresiei literare, desfășoară și o intensă acțiune de cultivare a limbii.
3. Karinthy Frigyes (1887-1938) – umorist, poet, prozator, traducător, unul dintre cei mai multilaterali și fecunzi creatori maghiari din secolul XX.
4. Németh László (1901-1976) – mare prozator maghiar. Ideolog (între 1932 și 1936) al poporanismului.
5. Déry Tibor (1894-1977) – unul dintre cei mai mari scriitori maghiari ai secolului nostru.

Bartók. În orașul vecin se află casa în care s-a născut. Și, de asemenea, Kodály[6]; pe vremea aceea, în acest oraș se mai cântau cântece de Kodály. S-a interpretat *Psalmus Hungaricus*, în prezența compozitorului și sub bagheta unui tânăr dirijor român. Domnii politicieni români l-au acuzat de trădare de patrie. Și-a tras un glonț în cap. Înmormântarea lui s-a transformat într-un ceremonial al fraternității : români și maghiari pășeau alături în cortegiul funerar, nu-i puteai deosebi. Se socoteau legați deopotrivă de cel pe care-l petreceau împreună pe ultimul drum, naționalitatea lui, naționalitatea unora sau a celorlalți își lepădase masca vindicativă... Da, înmormântările – deputății ale împăcării. „Hotărât lucru, ne pricepem la îngropăciuni !"

Îmi vine să cred că vizita lui Kosztolányi nu era doar un răspuns gentil la invitația cine știe căror snobi literari, ci și împlinirea unei dorințe a inimii, căci amintirile îl chemau, îl atrăgeau și-l legau, dincolo de Subotica, de întregul Sud, de zările generoase ale copilăriei sale, de această vastă cuprindere, un plein air în care dramele sufletului izbucnesc fără ecou în câte-un foc de pistol, iar morții se mistuie în pântecul gras și mănos al pământului mai degrabă decât aiurea...

El știa, căci cunoștea ogorul gras și negru, că acesta nu e numai locul nașterii lui Bartók Béla, ci și acela al morții lui Gozsdu Elek[7], acest geniu secesionist cu aripile frânte, și știa, de asemenea, că fruntariile noastre înnegurate au păstrat, încă din timpurile lui Doja, cea mai veche notație a unei melodii populare maghiare, al cărui text de două versuri : „Bade, bade ! Încotro e Becicherecul ?/ Doamne ! doamne ! Încolo e Becicherecul !" îi indică lui Doja direcția în care să se îndrepte cu oștirea sa de țărani, încotro s-o ia de sub zidurile Timișoarei, și asta chiar în preajma prăbușirii, a dezastrului. Meleaguri fără istorie ? Fără memorie, poate.

Cu mult timp înaintea lui Kosztolányi – și poate că aici se manifestă interdependența unor forțe ce se resping reciproc – a trecut și Ady prin orașul acesta. Nu s-ar putea spune că l-a îndrăgit. Îi era urât – cu Szabolcska Mihály[8] cu tot. A stat mai mult pe la „Boul de aur", iar în ceea ce privește orașul, îmi închipui un singur loc unde ar mai fi putut poposi, cugetând la cele trecute și întrezărindu-i marele, tragicul rol viitor, și anume în apropierea locului unde – conform unei tradiții eronate – se aflase Doja, cu coroana încinsă pe cap, și de unde, mai

---

6. Kodály Zoltán (1882-1967) – alături de Bartók, cel mai de seamă reprezentant al muzicii maghiare moderne.
7. Gozsdu Elek (1849-1919) – scriitor, gazetar, jurist. A scris câteva romane, nuvele, piese de teatru, pline de compasiune față de cei obidiți, în spiritul marilor realiști ruși (puternic influențat mai ales de Turgheniev).
8. Szabolcska Mihály (1862-1930) – reprezentant întârziat al liricii național-populare, poet conservator, provincial. Simplitatea voită a formei și muzicalitatea versurilor sale îi asigură un succes puțin obișnuit la o anumită categorie de cititori.

apoi, mâini neinițiate au îndepărtat acea statuie de lemn a Fecioarei într-un stil gotic rural, o Marie țărancă pe care poporul o așezase acolo întru iertarea păcatului morții lui Doja, înlocuind-o cu o Fecioară de piatră bisericească pe un soclu de piatră, o statuie în stil neoclasic sau, mai degrabă, în maniera precară, străină oricărui stil, care-i caracteriza pe acei funcționari de religie habsburgică, lateinerii de la finele secolului trecut. Ce le păsa lor de toate acestea?

Poate că aici, în această piață, în acest oraș impregnat de mirosul cărnii arse, i s-a relevat lui Ady semnificația momentului istoric ce poartă numele lui Doja, pentru a reveni apoi – motiv poetic încrâncenat – în lirica sa. Poate că aici, căutând urmele destinului lui Doja și descifrându-le, a cunoscut și cele scrise de Taurinus[9]: „...fruntea are parte de cinstirea cuvenită regilor, călăul împărtășind-o de gloria regală a coroanei înroșite în foc.”. Și poate că l-a încercat și pe el dorul unui sfârșit asemănător, de vreme ce pătrunsese adânc în istorie, într-o istorie care-i pierde pe cei dedați strădaniei spre mai bine, căci memoria ei este oarbă.

Ady l-a văzut pe conducătorul celor o sută de mii de răsculați maghiari, români, slavi: zăcea acolo, mort, cu trupul cumplit, decapitat, sfâșiat de colții oamenilor și de limbile flăcărilor, iar negura serii cobora peste colbul năclăit de sânge, potolit cu scrum. Stăruia duhoarea cărnii de om arse. Ev mediu barbar în răsăritul Europei! Și oare ce s-a schimbat? Stăpânii de atunci – nobili unguri: barbari. Conchistadori. Stăpânii de acum – teutoni: barbari. Oști de barbari înzăuați din cap până-n picioare. Stăpânirea, armele. Puterea a stârpit întotdeauna memoria istoriei. Le era teamă.

Îl zăresc și eu acum, cu ochii închiși, visând învăluit de bezna călătoare a trenului, pe acela pe care nu l-am văzut niciodată, dar al cărui glas îl aud totuși în sinea mea fără încetare. Îl văd pe Ady, uite-l colo, așezat pe o bancă verde în scuarul din centrul orașului de câmpie, în zăpușeala serii de vară, un bărbat îndesat, cu capul puțin înclinat, cu părul umbrindu-i fruntea. La picioarele de marmură ale statuii, câteva lumânări arată calea întunericului cu flăcările lor roșii, verzi și gălbui. Puterea vinului scapără în ochii adânci ai lui Ady, dar strălucirea lor devine tot mai intensă și nu știu ce anume hrănește intensitatea aceasta diavolească – ura mocnind în bolgiile a cinci veacuri ori lacrimile de mânie care-l îneacă? Nu, lacrimile ar îmblânzi privirea...

Știu, nu se poate pune pe seama întâmplării faptul că acei scriitori maghiari care s-au găsit mereu de partea poporului oprimat – ei, prietenii noștri, singurii care au venit în Transilvania aflată la grea

9. Taurinus István (Stieröxel) (1480?-1519) – poet umanist, de origine german din Moravia. În opera sa principală, epopeea în cinci cânturi *Stauromachia, id est cruciatorum servile bellum* (Viena, 1519), descrie războiul țărănesc din 1514, privindu-l, în genere, din punctul de vedere al clasei dominante.

cumpănă, s-au ferit – poate instinctiv, poate, mai degrabă, dintr-o inconștientă teamă, resimțită în profunzimile sufletului național –, au ezitat să treacă pragul părăginit al casei noastre de nefastă amintire, în cuprinsul căreia, de la eșecul și groaznicul sfârșit al lui Doja, destinul a regizat una dintre tragediile cele mai teribile, încât nici până azi n-am mai putut să ne refacem cu adevărat rădăcinile, aici, în aceste locuri. Cei reîntorși la fruntariile de miazăzi n-au avut parte decât de cazne și griji. Pieirea îi bântuie și astăzi. Furtuna barbară stârnită de teutoni îi smulge din rădăcini și-i risipește – acum poate definitiv – pe cei din urmă rămași, bruma colonizării din anii optzeci, cele o sută de mii de suflete scăpate din mreaja emigrării în America.

Scriitorii evită acest ținut, avertizați parcă de instinctul poporului cuprins în sufletul lor, îl ocolesc în mod reflex, aidoma animalelor pe care stăpânii le-au bătut cu sălbăticie, le-au dat pe pământ și le-au călcat în picioare. Și nimeni n-a dat dovadă de mai multă mârșăvie față de acest popor decât proprii lui stăpâni. Cine l-a ucis pe Doja? Străinii?

Însă Kosztolányi a trecut pe aici într-un alt fel, deosebit de scriitorii generației următoare, acei lacomi cercetători ai istoriei și ai poporului viu, amalgamându-și impresiile câteva zeci de leghe mai încolo, în Ardeal. Aceștia răspundeau unei chemări optimiste, care ne-a străbătut și învolburat tinerețea, încrederea în realismul istoriei, descoperirile noastre, mesajul nostru cum că viața poate fi trăită și ca minoritate, deoarece trebuie trăită, conștiința faptului că nu suntem singuri, toate acestea i-au îndemnat să se cufunde în vâltoarea existenței maghiare minoritare. Probitatea, onoarea noastră erau chezașe ale convingerii că, unindu-ne, așa cum o dorise cu ardoare Ady, pătruns de spiritul lui Doja, înțelegându-ne, împreună și în alianță cu popoarele surori, vom fi în stare să ținem piept furtunii teutonice. Praful s-a ales.

Kosztolányi era un înțelept încă de pe atunci. Nu vreau să spun că era bătrân, căci poeții nu îmbătrânesc niciodată, iar apoi Kosztolányi era, dacă le dăm crezare celor ce l-au cunoscut, vanitos. Și înțelept, dar nu resemnat. El știa că, în lupta pentru supraviețuire, limba maternă este ultima citadelă. A venit aici, în acest oraș în care limba maternă zăcea ca o urzeală destrămată, dar încă mai trăia. A venit la noi cu vorbele sale frumoase, fără cusur, pildă pentru frumusețile desăvârșite ale limbii.

Cine a întrevăzut acest lucru – atunci?

Miraculosul zeu al coincidențelor m-a determinat ca, venind la Cluj, să mă sui tocmai în vagonul de Budapesta și să intru tocmai în compartimentul în care se afla el. Ședea pe banchetă, în preajma lui o mulțime de reviste și cărți, se făcuse comod, dar cu grație, aș spune : cu eleganța unui om de lume. Un ireproșabil pasager european.

Nimic mai caracteristic pentru un scriitor decât modul în care călătorește.

Kosztolányi părea și aici, pe linia asta provincială ce făcea legătura între Arad și Timișoara, un călător pur sânge, ușor, abia vizibil marcat de plictis, cum să zic eu, era ca un călător britanic sau ca un globe-trotter dintre cele două războaie, străbătând calm și familiar drumul dintre – să zicem – Pisa și Florența, pe deplin conștient că această lume îi aparține și cu un fel de firească și permanentă dispoziție de a încorpora totul, de a afla, de a vedea, a cunoaște și a lua în stăpânire.

Silueta lui elegantă, grația firească a prezenței sale acolo, în compartimentul comod, cu banchete de catifea, te ducea cu gândul la un personaj al lui Valéry Larbaud, Barnabooth, poetul și călătorul, definit nu de milioanele ce le posedă, ci de nesațul, aviditatea cu care soarbe orice nouă nuanță, care-l mână să cunoască oameni, peisaje, așezări, să vadă și să simtă tot ceea ce merită văzut și simțit în această lume. […]

Mă gândesc iar la orașul vecin, orașul acela al nostru, abia lăsat în urmă : există oare cineva, printre spiritele luminate ale trecutului culturii maghiare, pe care să și-l poată revendica îndreptățit și cu mândrie ? Vă vine în minte vreun nume ? Cred că n-aveți de gând să vă referiți la acel Szabolcska Mihály, detractorul lui Ady. Gozsdu – de ce reapare mereu, ca o obsesie ? –, spiritul lui Gozsdu Elek a fost sufocat de miasmele grele ale provincialismului domnesc maghiar. E drept, Kaffka Margit[10] a petrecut câțiva ani în tristul nostru oraș, locuind într-o cameră mobilată – pe o stradă care purta numele lui Doja și pe care a ales-o poate tocmai din pricina numelui –, ultimele ei opere au fost concepute aici – și la Praga, în cursul precedentului război mondial, dar, cât și-a dus traiul la Timișoara, în umbra bătrânelor ziduri austriece, n-a fost băgată în seamă și n-a fost descoperită de nimeni. A rătăcit solitară pe aleile de salcâmi colbuiți, la fel ca, mai de mult, mâhnitul ei prieten, admiratorul și marele mentor al versurilor și prozei sale, Ady. Însă n-am mai putea scoate oare la iveală vreo relație, fie ea cât de vagă, cu literatura ? Dificilă încercare. Poate doar după-amiaza aceea șleampătă de iarnă când, rătăcind printre bordeiele de la periferia orașului, l-am căutat pe József Áron, sau, dacă doriți, pe Aron Iosif[11], pentru a-i spune că fiul lui, Attila, a murit, și astfel, mort fiind, a ajuns și el om mare la Budapesta, acolo de unde

---

10. Kaffka Margit (1880-1918) – romancieră de importanță majoră. Romanele sale realiste dezbat două mari probleme : dispariția categoriei așa-numiților gentry (nobili scăpătați) și destinul femeii (*Színek és évek – Culori și ani* –, 1912 ; *Hangyaboly – Mușuroiul* –, 1917 etc.).
11. Tatăl poetului József Attila (1905-1937) : „Cumană era mama, iar tatăl meu secui/ un pic și-un pic român sau pe de-a-ntregul poate" (*La Dunăre*, trad. Veronica Porumbacu, E.T., 1961).

bătrânul fugise, nu fără un anume schepsis, cu douăzeci și cinci de ani în urmă. Și într-o manieră atât de misterioasă. Dar nu l-am găsit. Se mutase la cimitir, în parcela săracilor, fusese îngropat chiar în acele zile în care, la Budapesta, prietenii îl încredințau pe poet pământului milostiv. Într-adevăr, poate că orașul meu nici n-are mai mult de-a face cu literatura, mârâi în sinea mea, în gară la Arad, în beznă.

Deși, dacă stăm să ne gândim, nici Aradul nu reprezintă chiar mediul ideal pe care-l întrezărim noi aici, în trecere și purtați de imaginație. În orice caz, există un punct cert în favoarea lui, și anume faptul de a fi fost cândva orașul statuilor simbolice. Nu mai pot să-mi amintesc cu precizie dacă aceste statui reprezentându-i pe eroii naționali erau, din punct de vedere estetic, bune sau proaste. Țin minte doar o zi din copilărie, când, fiind în trecere prin Arad, tramvaiul cu cai ne-a dus până în centru, iar acolo tata m-a luat de mână și m-a călăuzit de la o statuie la alta și, cuvântând despre iluștrii bărbați ai neamului, a schițat în fața mamei și a mea contururile unei istorii încă vii. Urbea noastră nu-ți înfățișează decât statuile a tot felul de sfinți, părăginite și ele, precum și câteva persoane de piatră care nu știu dacă au vreo legătură cu amintirile ținutului sau au fost așezate doar așa, într-o doară, pe fundalul parcului, ca niște obiecte de recuzită pe o scenă provincială improvizată în pripă și care, prin însăși aparența lor jalnică, te fac să te gândești la apropiatul sfârșit al piesei, când ele vor fi luate, azvârlite claie peste grămadă în magazie, pradă colbului și uitării. Se apropie, trebuie să vină istoria nouă, mai dreaptă. Și va veni, în ciuda a tot și a toate.

Și statuile celor treisprezece martiri de la Arad, ca și statuia lui Kossuth și ale celorlalți, au fost îndepărtate din lumina zilei, date jos, azvârlite undeva într-o șură, sau poate că au încăput pe mâna monetăriilor, deși însăși natura lor le menea unei amintiri mai durabile decât banul. Aceasta e natura dintotdeauna a statuilor, dar apoi vine istoria și le dă la o parte și le surpă.

De bună seamă că explicația zace în natura celor cărora li s-au dat în grija statuile, căci ei au uitat că nu e de-ajuns să împodobești soclul cu flori și să rostești tot soiul de cuvântări, ci se cuvine să păstrezi și spiritul pe care statuile îl simbolizează. Ți-ai găsit cine să-l păstreze...

Umbla vorba în acea vreme că, fideli proastelor obiceiuri arădene, specialiștii în demolarea însemnelor vizibile ale trecutului au vrut să-l înlăture pe Kossuth petrecându-i pur și simplu o frânghie pe după gât și înjugând niște boi la capătul funiei. Dar statuia n-a cedat în fața forței animalelor. Kossuth se opunea. Și, puși astfel la punct, mai noii săi inamici au fost obligați să-i acorde onorurile ce i se cuveneau de drept : ființa sa de bronz n-a putut fi surpată decât de către mâinile unor ființe omenești. L-au scos cu soclu cu tot din pământ ! I-au retezat

picioarele, iar apoi au zdrobit ceea ce prăbușise. Însă dacă alături de Kossuth, pe soclul acela menit veșniciei, s-ar fi aflat și Bălcescu, dacă ar fi stat umăr lângă umăr, așa cum au fugit cot la cot după înfrângerea de la Albești, atunci ar fi rezistat cu mult mai mare îndârjire, maeștrii demolărilor ar fi trebuit să arunce totul în aer pentru ca să-i îndepărteze.

În românește de PAUL DRUMARU

Andrei A. Lillin (1915-1985) – prozator, traducător, istoric literar, și-a dorit în adolescență să urmeze o carieră muzicală ; student la Cluj, însă, își schimbă opțiunea, intrând în spațiul literaturii. Romane : *Jetzt da das Korn gemahlen* (*Acum, când grâul s-a copt*), 1957 ; *Die Zehnte Muse* (*A zecea muză*), 1962. Eseuri : *Lamentoul Ariadnei. Din preistoria jocului cu mărgele de sticlă*, 1983 ; *Mitul marelui vânător și alte eseuri*, 1986.

Fragmentul autobiografic următor surprinde în parte anii de formare ai tânărului Lillin, într-o Timișoară suficient de darnică în manifestări muzicale de prestigiu sau spectacole teatrale. Cu ajutorul unui dulăpior fermecat – radioul – el se conectează la tensiunea operelor și concertelor de la Viena și Budapesta. În anii '20, Bucureștiul se afla, socotind distanța pe calea undelor hertziene, mult mai departe de cele două metropole mitteleuropene decât Timișoara. (*Sorin Tomuța*)

Andrei A. Lillin

Carouri dintr-un film autobiografic*

Să fi fost prin 1925, când am văzut în Banat, la Biserica Albă, prima antenă de radiorecepție. Montate pe doi stâlpi înalți, foarte înalți, trei fire paralele de cupru legate la fiece capăt de trei izolatori de porțelan și apoi reunite între ele printr-un fel de cablu care conducea în jos, spre casa omului. Și în casă, o nouă ciudățenie : un dulăpior negru, cu câteva butoane pe suprafață – unul dintre ele mai mare și cu o scară gradată, iar sub masa pe care se afla dulăpiorul, un fel de vas de sticlă cu două despărțăminte, în care, într-un lichid nedeterminabil încă de mine – mergeam doar în clasa a treia primară –, patru plăci paralele de plumb. Apoi o a doua cutie, cu numeroase găuri metalice în capac, fiecare gaură cifrată, în care din loc în loc erau băgate niște ștechere, unul roșu, unul negru, unul verde, unul alb – și nu era voie să te atingi de ele. În sfârșit, dacă proprietarul cutiei miraculoase apăsa de un clișet, învârtea de butoane și-și punea pe cap un fel de arc, de care erau fixate două cutiuțe rotunde, după o atentă manevră pe butoane, un surâs fericit. Asculta. Mai potrivea ceva la ștechere, la butoane, și atunci îți așeza arcul cu căștile pe cap : auzeai muzică.

Primul glas auzit de mine la Radio a fost al celebrei soprane Maria Jeritza. Un glas cristalin, cu intonații foarte sigure – ca ale renumitului lăutar, prietenul meu, Cocoș Pișta, care, dacă era bine dispus, mai cânta la Filka, în restaurantul din vecini, și arii de operă, când cu glas șoptit și cu lacrimi în glas și în ochi, când tunător ca un drac închis într-un butoi. Acum îl imită pe Șaliapin, se spunea când Pișta tuna. Iar când eu mă așezam la pian ca, după exercițiile obligatorii de game, arpegii, acorduri, să trec la obositoarele *Etude* de Czerny și Bertini, mai dădeam exercițiile la dracu și încercam și eu să fac la fel ca prietenul meu, lăutarul. Căci prieteni am fost, de când îl știam. El slab, înalt, tuciuriu și ciupit de vărsat, dar elegant când venea la Filka să cânte, în smoking și parfumat și cu niște pantofi *shimmy* în picioare, cu un vârf atât de ascuțit, încât nu puteai crede că mai ascuțit s-ar fi putut. Vioara n-o purta niciodată la el. Sunt primaș, artist, spunea. Și avea un taraf formidabil, cu un secund, tot din Ciclova Bufană, un

* Text apărut în „Magazinul literar“, Asociația Scriitorilor din Timișoara, 1982.

contraș, un begheș, la care se mai adăugau doi, unul cântând din țimbal și unul din broancă – toți rași, tunși, spălați, în veșminte curate și, mai ales, foarte prietenoși cu noi, copiii, care ne adunam să-i ascultăm. Căci la Filka, înainte de a se prezenta clientela de seară, se făcea totdeauna întâi un fel de concert de reclamă, în timpul verii pe terasă. A fost, desigur, momentul când Cocoș Pișta cânta mai inspirat la vioară – romanțe vechi, cântece de inimă albastră, învârtite, sârbe și ardelene. Într-o zi mi-a dăruit o notă cu un desen în sepia ciudat pe copertă : o stradă dintr-un oraș străin, cu un tânăr deasupra capului căruia scria : *Deschide, deschide fereastra...* iar la picioarele sale, Bengescu Oardă. M-am așezat la pian și am descifrat-o pe loc. Pișta asculta atent. M-am așezat la pian și am descifrat-o pe loc. Și așa, în doi, m-a învățat să descopăr sufletul romanței...

Când, în august 1927, tatăl meu mi-a explicat programul educativ ce-l avea în vedere pentru întemeierea viitorului meu (altfel și l-a imaginat decât l-am realizat), a rezumat : la liceu te dau la nemți, că la ei se face știință, la internat te dau la români, ca să-ți înveți bine limba maternă, iar în ceea ce privește pianul... vom vedea...

O dată intrat la „Regata”, internatul Femeilor Române, condus de Dr. Nicolae Ilieșu, ce mi-a fost dat să văd : un uriaș aparat de radio cu *haut parleur*. La prânz și la cină, în fiecare zi, ni se transmitea o oră de muzică. Pe vremea aceea, postul emițător de la București nu se putea prinde încă la Timișoara. Se auzea, în schimb, Radio Belgrad. Și într-o seară, în toamna lui 1928, după cină, directorul ni se adresă : „Paltoanele și căciulile – și hai la teatru !”. Asistam la primul spectacol de teatru românesc cu *Păianjenul* lui A. de Hertz, jucat de Teatrul național craiovean în turneu la Timișoara. În primăvara anului următor, într-o zi, tot orașul era plin de mari afișe galbene : Opera română din Cluj : Stagiune timișoreană : *Boris Godunov* de M.P. Mussorgski, *Aida, Trubadurul, Rigoletto* de G. Verdi, *Carmen* de G. Bizet, *Mignon* de A. Thomas, *Năpasta* de Sabin V. Drăgoi.

Ne-a cuprins o febră nemaipomenită : cunoșteam, de la concertele zilnice de la „Regata”, arii, duete, scene de ansamblu și coruri din toate aceste opere. Acum ne va fi dat să le auzim în întregime, și încă de pe scenă, cu artiști vii și în costume și decoruri frumoase. Ne-am făcut din timp rost de niște bănuți – și apoi, hai la cucurigu. Și acolo, într-o seară, l-am cunoscut printre elevii de la liceul „Diaconovici-Loga” pe Mircea Popa.

Era cu opt luni mai mare decât mine și, prin urmare, cu o clasă înaintea mea. Tatăl său, de origine din Iam, își făcuse milităria la Biserica Albă, ca flautist al muzicii vechiului „Reghiment de casă”, cum i se zicea, rămas din fosta „Graniță bănățeană”. Părinții noștri se cunoșteau, motiv în plus să devenim în curând intimi.

Îl vizitam adesea în fosta casă □ernoiević din Cetate, unde, la etajul II, părinții săi – tatăl său se angajase după Unire la Timișoara ca grefier – aveau un apartament frumos, luminos, cu camere mari, aerate, în care, în cea spre curtea casei, se afla și un pian bun. Ne cântam pe el, reciproc, primele compoziții – el, o tarantelă, transformată mai

târziu, când începuse să ia lecții de compoziție la Conservatorul municipal în clasa lui Sabin V. Drăgoi, în *Joc de copii*, rămasă mereu needitată, căci aceasta este soarta lucrărilor unor oameni exigenți, cum am fost noi doi. Mai păstrez printre hârtiile mele tema, pe care mi-o notase când între noi, în anii mai maturi, au avut loc nesfârșite discuții estetice. Ca elev al lui S. V. Drăgoi și, mai târziu, al lui Marțian Negrea, Mircea Popa a împărtășit concepția lor despre prioritatea melodiei. Eu, dimpotrivă, care avusesem drept prim profesor de muzică pe A.V. Cekalov, din școala lui Rimski-Korsakov, juram pe importanța ritmului, intervalelor, registrelor și culorilor instrumentale. Melodia se năștea din ritm + intervale, iar registrele și culorile instrumentale erau menite să-i asigure melodiei ceea ce maestrul Cekalov numea „farmecul" adevărat. Dar concepția mea mai fusese amplificată și de alte înrâuriri și puncte de vedere estetice nu fără importanță.

Sprijiniți în încercările noastre de Dr. Nicolae Ilieșu de a ne construi aparate proprii de radio, un prieten vingan și cu mine ne-am meșterit întâi câte un receptor cu cristal. Bobina ne-am făcut-o singuri. Cristalul l-am luat pe un preț mai de nimica de la un tânăr inginer neamț care, în strada Romulus, deschisese prin 1929 prima prăvălie de piese de radio. Scurt timp după succesul cu receptorul cu cristal, ambițiile noastre au crescut. Între timp, în fosta stradă Bonnaz, care ducea spre Gara Mare, un alt tânăr inginer a deschis și el o prăvălie de patefoane, discuri și aparate de radio Philips. L-am vizitat, l-am consultat și, pe baza schemelor ce ne schița în timpul explicațiilor, ne-am construit din piese cumpărate rând pe rând: un condensator, un selector, un transformator, o „lampă" și câteva rezistențe – bobina am elaborat-o din nou singuri –, câte un „aparat de o lampă" care putea fi alimentat din două baterii legate în paralel în loc de acumulator și șase baterii legate în lanț. Drept antenă ne-am folosit de antena internatului. Legătura cu pământul am făcut-o cu o sârmă la robinetul de apă din spălătorie. Cu aceste aparate, seară de seară, ascultam în pat, de la nouă la unsprezece, reprezentațiile de operă, concertele și conferințele de muzică de la Viena și Budapesta. Erau anii primei efervescențe a Școlii de la Viena, respectiv a răsunătoarelor succese ale lui Bartók și Kodály. Se discuta în anii aceia în mod înfocat opera lui Arnold Schönberg *De azi pe mâine*, în care, după afirmațiile unui critic muzical, dodecafonia, glasul uman și orchestra se întrețes într-un joc continuu al ritmelor, dat fiind faptul că din măsură în măsură acesta se schimbă, seria în variațiile ei infinite transformând totul într-o atmosferă de continuă tălăzuire. Tot acuma, am auzit și *Concertul al treilea*, op. 30, și *Piesa pentru pian*, op. 33, de același. Și din lucrările lui Bartók, mai vechile *Imagini ungare*, cu acea tulburătoare *Melodie*, intonată întâi de vioara solo, preluată de clarinet, apoi mai lent de oboi, ca, după intrarea flauților și harfei, totul să se transforme într-o diafană stare de visare – de altfel numai prea scurtă ca orice vis feeric. Compoziții de această natură m-au întărit în convingerile mele că muzica modernă trebuie să devină expresia cea mai fidelă a stărilor dispoziționale ale omului contemporan. Când, apoi, în 1931, am avut

ocazia să ascult într-o transmisie de la Opera de stat din Viena *Idomeneo* de Mozart, în transcripția lui Richard Strauss și Lothar Wallerstein, și în 1932, premiera operei comice *Arabella* de Richard Strauss și Hugo von Hofmannsthal, cu Viorica Ursuleac în rolul titular, în soarta mea ca muzician a început să se săvârșească o schimbare: dacă inițial modelele mele în arta muzicii au fost Claude Debussy și Giacomo Puccini – îndeosebi după ce, între 1934 și 1938, ca student la Cluj am fost suprasaturat de un repertoriu de operă din lucrările lui Wagner, Verdi, Gounod, Massenet, Delibes, Dvořak, Humperdinck și Lehár – am hotărât: mai bine mă consacru literaturii și esteticii. Pe Mircea Popa, hotărârea mea, întâi, l-a uimit. El, între timp, terminase clasa de compoziție a lui Marțian Negrea, din care a ieșit cu o *Sonată pentru pian*, *Sonată pentru vioară și pian* și o *Simfonie*, toate într-un stil foarte à la Max Reger. Am salutat totuși cu entuziasm, în revista „Gând românesc“, editată cu mari sacrificii de inimosul Ion Chinezu, „premiera” primei mișcări din *Simfonia* lui Mircea Popa. Am recunoscut în tema ei principală intervalul de terță coborâtoare din *Joc de copii*. I-am împărtășit-o, iar el și-a continuat opusul orchestral de debut folosind ca celulă și pentru celelalte trei mișcări ale simfoniei același interval de terță – notându-mi temele una sub alta pe o foaie în amintirea primelor noastre discuții.

Apoi a intervenit Dictatul de la Viena, refugiul Operei române din Cluj la Timișoara, la care, între timp, Mircea Popa se angajase corepetitor și dirijor, ca, în toamna lui 1942, să compună muzica de scenă pentru *Cruciada copiilor* de Lucian Blaga, în viziunea regizorală a lui Ionel Olteanu. Spectacolul a stârnit discuții contradictorii în presa timișoreană. Despre muzica de scenă, dacă îmi aduc bine aminte, am scris numai eu. Nu știu astăzi cât s-a păstrat din ea. La un moment dat, Mircea Popa vroia s-o dezvolte, ca să scrie din *Cruciada copiilor* sau *Meșterul Manole* – a oscilat între cele două lucrări – o dramă muzicală. Sub influența lui Romul Ladea, la un moment dat, ne-am gândit la un *Iovan Iorgovan*, la care ar fi rămas să-i scriu eu libretul. M-am și apucat de studiul folclorului sud-bănățean; printre hârtiile mele se găsesc încă și azi, în schiță, câteva scene pentru această lucrare. Brusc, însă, după succesul repurtat de Mircea Popa la premiera operei *Enoch Arden* de Otmar Gerster, sub influența unor „prieteni” comuni care s-au temut că din colaborarea noastră ar putea ieși ceva nou și inedit – premiera lui *Enoch Arden* o pregătisem cu o avancronică, și despre meritele tânărului dirijor, căruia la prima operă dirijată în premieră de el îi lipsea ca model orice tradiție interpretativă, am scris tot eu –, relațiile între noi s-au răcit, mai ales când Mircea Popa, sub influența acelorași „prieteni”, a renunțat la *Iovan Iorgovan*. Tot atunci, el s-a îndepărtat și de Sabin V. Drăgoi și de Gheorghe Pavel care, în mod dezinteresat, l-au sprijinit în cariera sa de până atunci la Opera română și cu care eu n-am vrut să rup bunele relații.

Dar precum toate în lumea aceasta, după un timp, se uită, fie ca să rămână un trecut în care cândva s-a crezut, fie ca lucrurile să se

îndrepte, așa și în relațiile noastre s-au mai ivit unele momente luminoase. Într-o zi l-am întâlnit în stradă pe tatăl lui Mircea Popa. Părea foarte îmbătrânit și foarte amărât. L-am apucat de braț și, din vorbă în vorbă, mi-a spus printre oftate: „Altfel mi-am imaginat eu viitorul băiatului meu…”. M-am uitat lung și atent în ochii săi. L-ai pierdut pe celălalt fecior în război, uică Popa. Mai ai două fiice. Mircea s-ar putea să pășească și el din nou cu dreptul. Prim dirijor al filarmonicii „Banatul” e, *Simfonia* i s-a cântat în întregime, urmează să i se execute și *Rapsodia bănățeană*. Nici eu nu mă pot lăuda cu mare lucru. Câteva studii de istorie literară, un roman – asta-i tot. Iar de e vorba de greutăți...

A doua sau a treia zi după această întrevedere cu tatăl său, Mircea Popa, întâlnindu-mă cu totul întâmplător pe Corso, m-a întâmpinat cu un vesel „Servus!”. Apoi ne-am așezat pe două scaune la soare. Am fost, ca în anii primelor relații prietenești, sinceri și deschiși. Ne-am amintit de vechii noștri prieteni adevărați: Radu Urlățeanu, George Ciolac, Ernest Irtel. Ne-am amintit de primele noastre planuri de creație: el de un *Ovidiu*, după Vasile Alecsandri, eu de *Legenda funigeilor*, contrasă într-un singur act, cu o mare apoteoză în final; ne-am întrebat amândoi dacă am renunțat definitiv. Mai ales că amândoi am avut și planuri mai mature: el cu *Patima roșie*, eu cu *Ilie Tănțădulă*. Brusc, apoi, mi-am adus aminte de entuziasmul său la micuța scenă din *André Chenier* de Giordano, când basul Gavrilescu a fredonat în rolul temnicerului cu glasu-i a doagă spartă începutul Marseiezei, iar Mircea Popa a exclamat: „Numai așa înțeleg eu să se folosească în operă cântecele de masă!“. Și acuma, după un surâs ștrengăresc, el s-a confiat: „Ai să auzi *Rapsodia*. Așa – nu altfel! – folosesc eu în ea *Ana Lugojana*...”.

Când s-a mutat la București, l-am întrebat: de ce o faci? Nu mi-a dat nici un răspuns. Vroiam să asist la primul spectacol cu *Oedip* dirijat de el, dar din motive străine de voința mea – era vorba de protocol, dacă am înțeles bine, și eu nu pricep nici astăzi ce vrea să spună acest termen – nu s-a putut. După aceea a urmat tragedia. Am avut dintr-odată doi prieteni loviți de aceeași boală: pe Aurel Buteanu și pe Mircea Popa. Amândoi au dat câte ceva culturii românești, dar câte ar mai fi putut da...

Virgil Nemoianu (1940) – eseist, teoretician, critic, profesor de literatură comparată la Universitatea Catolică din Washington. Bogată prezență editorială, atât înaintea plecării în Statele Unite, cât și după 1989 : în 1967 publică volumul *Structuralismul cu o culegere de texte*, în 1969, *Simptome* (texte de „frontieră”, după cum însuși le numește). Volumul de critică intitulat *Calmul valorilor* apare în 1971, în vreme ce anul 1973 marchează publicarea cărții *Utilul și plăcutul. Comentariu asupra literaturii și culturii*. Studiile cu adevărat reprezentative, în opinia autorului, sunt traduse în limba română abia în anii postdecembriști : *Micro-Harmony : The Growth and Uses of the Idyllic Model in Literature* (*Micro-Armonia. Dezvoltarea și utilizarea modelului idilic în literatură*), 1977, 1996, *A Theory of the Secondary. Literature, Progress and Reaction* (*O teorie a secundarului*), 1989, 1997. *Arhipelag interior* (eseuri memorialistice) și *Surâsul abundenței : cunoaștere lirică și modele ideologice la Șt. Augustin Doinaș*, publicate în 1994, precum și *Jocurile divinității. Gândire, libertate și religie la sfârșit de mileniu* (1997) întregesc bibliografia semnată de Virgil Nemoianu. De menționat și activitatea sa de traducător din Wilder Thornton (împreună cu Anca Nemoianu, și Hölderlin (în colaborare cu Ștefan Augustin Doinaș).

Virgil Nemoianu păstrează o strânsă legătură afectivă cu spațiul bănățean, ca descendent al unor vechi familii din aria Banatului montan (zonă care include o mare diversitate etnică, întâlnită adesea în fostele provincii imperiale). El recuperează într-un demers precis și elegant caracteristicile acestui topos, ce se nutresc dintr-o filosofie de viață marcată de însemnele idilicului, sedimentate de-a lungul anilor de influență chesaro-crăiască. Ruralitatea lipsită de excese, pragmatică, afinitatea cu valorile civilizației burgheze, cosmopolitismul, toleranța sunt tot atâtea elemente ale unei matrici spirituale pe care Virgil Nemoianu le surprinde cu o vădită simpatie. De fapt, Nemoianu însuși aderă la principiile și categoriile existențiale central-europene, cărora întreaga lui formație spirituală și intelectuală le datorează enorm. Cărțile maturității o certifică. (*Sorin Tomuța*)

Virgil Nemoianu

Familia mea*

[1690-1990]

I

Nu sunt român decât pe jumătate, căci, în vreme ce ambii bunici sunt români curați și integrali (oricâte generații putem privi în urmă), bunicele amândouă au altă descendență etnică: una sârbească, cealaltă germană, cu sânge italian. Consecința este că fiul meu, care vorbește imperfect limba română (în care nu știe citi sau scrie) și pe care îl leagă de români o vagă, amuzată și condescendentă simpatie, dar în nici un caz o conștiință a apartenenței, este totuși – strict etnic măsurat – mai român decât sunt eu (pe trei sferturi român), mama lui fiind româncă fără amestec. Tema aceasta, a ironiilor dialectice instalate în spațiul dintre etnic și cultural sau, mai pe larg și mai bine spus, între origine și existență, avea să-mi modeleze cursul vieții. Așa se explică de ce, din dorință de exactitate, ca și din aderență sentimentală, am preferat adesea să mă prezint drept „bănățean", iar nu drept „român", astfel subliniind și o anumită opțiune central-europeană.

Român numai pe jumătate sunt și prin istoria vieții mele. La vârsta la care scriu, peste jumătate din viața mea activă și conștientă, peste două treimi din cursul carierei mele s-au plasat în lumea apuseană. Deci o definiție mai exactă ar suna așa: sunt un bănățean al cărui cadru de existență au fost întâi Bucureștii, apoi continentul nordamerican. În ambele privințe mă pot considera norocos. Bucureștii anilor '50 și '60 erau (încă) un oraș plin de rezonanțele civilizației interbelice, cu dulceața și cu ironia lor inteligentă, un oraș cu varietate, cu o mândrie a sa, cu o anume poftă de viață, un oraș în care se putea crește. La rândul ei, America a fost și pentru mine, ca și pentru ceilalți care s-au mutat acolo, nu o translație în spațiu, ci mai ales o strămutare în timp, un salt peste mai multe decenii, într-o lume și vreme care – cu toate cele bune și cu toate cele rele ale ei – o precede și o anunță pe cea spre care se îndreaptă mai încet Europa, urmată de celelalte continente.

---

* Virgil Nemoianu, *Arhipelag interior*, Editura Amarcord, Timișoara, 1994 (fragmente).

Astfel încât, dacă viața mea merită povestită, atunci poate mai ales pentru neobișnuita ei cuprindere istorică : de la o copilărie cu rădăcini (vitale încă) în modurile sociale de la 1840 și 1850, până la un univers și la o ambianță pe care meleagurile mele natale nu le vor cunoaște decât binișor după anul 2000. Grosimea acestei experiențe – în plăcere, în surpriză, în durere – formează chiar substanța existenței mele. Iată însă că, tocmai în această grosime, mă aseamăn din nou cu etnia în care m-am născut și, vrând-nevrând, mă întorc la ea, căci și lumea românească, în ce are ea bun și rău, se caracterizează prin coexistența inconfortabilă a straturilor istorice multiple și prin neîncetatele fricțiuni dintre ele. Firesc ar fi așadar ca individului astfel pornit să-i fie la-ndemână să împace și să armonizeze în ființa sa atari multiplicități ale timpului, dar tare mă-ndoiesc că eu unul am izbutit.

II

Familia Nemoianu era, ca și familia Boldea, originară din zona grănicerească a Banatului de sud-est, zonă de oameni liberi, dar vechimea celor dintâi se poate urmări mai bine, datorită strădaniilor eruditului „Uica Iosim", doctorul Iosif Nemoianu. În jurul lui 1700, atunci când puterea habsburgică îi izgonise pe turci de pe acele meleaguri, prevăzătoarea administrație centrală vieneză avea planuri mari cu Banatul, vroia să-l colonizeze, să-i dea o organizare rațională, să-i asigure o prosperitate ordonată, potrivită cu valorile social-economice ale iluminismului timpuriu. Timișoara a fost reconstruită după planurile simetric-raționale frecvente pe atunci în Europa ca și pe alte continente, după cum stimulente, incentive și atracții materiale erau menite să aducă (și au adus) „pionieri" din multe părți ale Europei Centrale și de Vest. Românii nu erau excluși de la acest influx – nici localnicii care vroiau să iasă din văgăunile și coclaurile în care se ascunseseră sub otomani, nici cei din alte părți. Oltenia, vreme de câteva decenii parte a imperiului dunărean, a oferit un bun contingent de astfel de imigranți.

Clanul Merișescu (sau Marișescu, sau Mereșescu) s-a decis să nu piardă șansa unui nou început, plecând, pe la 1690, din satul Nemoiu al județului Vâlcea (unul din cătunele acestuia purta sau poartă încă numele de Merișești). Capul familiei era poate boiernaș sau, în orice caz, om încăput : familia avea 80 de cai și 300 de oi, iar fiul sau nepotul emigrantului, „cneazul" Manea Nemoianu, era „Oberkinez" peste vreo șapte sate, adică șef al administrației locale, în terminologia ei austrizată. Coloniștii se așezaseră în părțile Carașului, în satul numit Petrila, între dealuri, unde râul Micoș se varsă în Nera. N-are rost să le urmăresc în amănunt destinele schimbătoare, câte se știu. Un măcel turcesc la 1739 ar fi decimat familia, lăsând în viață numai un băiat, Șerban (1725-1817). Un dascăl Constantin ar fi fost executat la 1848. Oricum, cei din Petrila au rămas în genere țărani până spre primul război mondial, urmași ai lui Mihai („Meilă"), Gheorghe și Constantin (frații mai tineri ai „cneazului" Manea). În schimb, odraslele altui

frate, Nicolae (dascăl în Petrila pe la 1784) și ale nepotului său, preotul Avram Nemoianu din Agadici (născut în 1820), n-au mai fost săteni, ci mai toți preoți, comercianți, notari, dascăli, botezându-și, pe la mijlocul secolului, copiii cu nume cum ar fi Coriolan, Virgil, Fabius, Felician, Valeria, Aurelia și Traian. Ca și în alte părți ale Transilvaniei, selecția numelor era un joc menit să contracareze înclinația funcționarilor de stare civilă de a „traduce" numele și de a consemna „Miklós" în loc de „Nicolae", „János" în loc de „Ion" și așa mai departe. Un nume latin trebuia să fie însă înregistrat ca atare: nu existau versiuni alternative pentru Camil și Valeriu.

Chateaubriand scrie undeva cât de fericit se socotește că i-a fost hărăzit a se naște în una din acele familii care pot privi cu oarecare mândrie îndărăt fără ca, însă, condiția lor socială sau economică să-i îndepărteze prea mult de starea comună a semenilor. Păstrând proporțiile, pot spune același lucru. Un excelent istoric al Banatului din generația tânără (N. Bocșan), care i-a urmat lui I.D. Suciu, a descris sociologic, cu deplină exactitate științifică, categoriile acestea „pre-elitare" – caracteristice Banatului – din care făceau parte atât familia Boldea, cât și familia Nemoianu. Unul din străbunici, negustor încăput, își alesese ca motto de viață în raport cu cei înconjurători: „casa-i a mea, ușa-i a ta". Se traducea astfel o enormă auto-încredere față cu universul întreg, o îndărătnică și țeapănă afirmare burgheză a eului, diferită numai în raza ei de acțiune, iar nu în natura ei intimă, de celebra semnătură proțăpită ostentativ de John Hancock în capul actului de declarație a independenței americane.

Bunicul meu Virgil Nemoianu, pe care nu l-am cunoscut, căci a murit înainte de nașterea mea, era medic la Mehadia, după ce studiase la Budapesta. În anii universitari se împrietenise colegial cu medicinistul pe atunci, apoi vremelnic doctor la Karlsbad în Boemia, Alexandru Vaida-Voevod (familia noastră era înrudită, dacă nu mă-nșală memoria, dar nu știu să explic prea bine acum, cu cea a lui Aurel Vlad, o altă figură de frunte a politicii românești din dubla monarhie, ca și – poate prin alianță numai? – cu familia istoricului Daicoviciu, cum mi-a confirmat Hadrian în timpul unei vizite la Washington). Peste multe decenii, în anii treizeci, Vaida, ajuns ministru și prim-ministru, (se oprea adesea la Mehadia să-și viziteze prietenul în timpul campaniilor electorale) i-a oferit bunicului meu un loc pe lista electorală care i-ar fi asigurat cu certitudine alegerea ca senator. Bunicul meu însă l-a refuzat cu plictisită nonșalanță, preferându-și lucrativa practică medicală locală, care acoperea Mehadia, Băile Herculane, Topleţul, Iablanița și mai era și dublată de funcționarea ca medic staționar al căilor ferate. Poate că pur și simplu nu era dispus să se mute la București. Unica sa încercare de a vizita provinciile ciscarpatine reunite a cunoscut un sfârșit brusc atunci când doctorul Nemoianu a observat, la o oprire a trenului, condițiile igienice ale closetelor „de tip turcesc" – s-a întors din drum fără să-și mai încheie călătoria. Discrepanțele civilizatorii erau înregistrate intens de generația lui care, totuși, ideologic, fusese naționalist-iredentistă. În 1916, doctorul

Nemoianu a petrecut peste trei luni de arest preventiv în temnița maghiară de la Seghedin, „Festung”, arestul pentru gentilomi, pe care l-au trăit și zugrăvit în scris Slavici, Goga și Branişte. Soția și fiul l-au însoțit, existau privilegii matrimoniale. Decizia arestării, una din cele multe, aparținea guvernului István Tisza care, la intrarea României în primul război mondial, se temea de influența ostilă a liderilor naturali locali ai comunităților românești, mai ales ai celor apropiate de granița românească, așa cum era Mehadia. (Doctorul Virgil Nemoianu a fost apoi expediat în Albania ca medic, nemilitar, pe lângă unitățile staționate acolo.) Printr-o picantă coincidență, l-am cunoscut peste o jumătate de secol pe nepotul ministrului de interne maghiar al acelor ani, adică al omului care, fără îndoială, alcătuise listele de proscriși și contrasemnase ordinele de încarcerare ; era, acest nepot, profesor universitar în California, ca și mine, fugit de comuniști, ca și mine, iar între noi s-a închegat o legătură prietenească durabilă. (La Berkeley, în catedra de germană instalată pe un coridor paralel cu al meu, funcționa și fiul lui Oszkár Jászi, politicianul democrat care, la 1918 și 1919, făcea eforturi zadarnice pentru a menține într-o formă cantonal-elvețiană jumătatea maghiară a monarhiei.) Oricât de nedrept și de persecutoriu a fost stagiul de temniță al bunicului meu, nu mă pot împiedica să-l compar cu monstruozitățile exterminatorii ale gulagurilor, auschwitzurilor și piteștilor, care au urmat după numai câteva decenii, și să reflectez la decăderea catastrofală a respectului pentru demnitatea umană în secolul nostru, cel atât de mândru de progresele sale. (Chiar și paginile atât de spirituale ale lui Slavici, după mine printre cele mai bune pe care le-a scris vreodată, cele în care narează experiențele sale de închisoare, sunt relevante în acest sens, cu toate că descriu numai Văcăreștii de după primul război mondial.) [...]

În orice caz, intuiam de mic copil încă o antiteză de stilistică socială între familia mea paternă și cea maternă, între un Banat iluminist și unul gotic, între zona deschisă civilizației de la Mehadia și ascunzișurile muntoase (să nu zic coclaurile !) de la Borloveni. Mehadia („ad mediam” – cum nu osteneau să tot repete cărturarii locali), lipită aproape de latinele Băi Herculane, se întindea de-a lungul vechii șosele romane, clădită ea cu aproape 2000 de ani în urmă, pe fundațiile căreia s-au construit toate șoselele ulterioare, chiar și cele mai moderne, și al cărei traseu l-a urmat și calea ferată, atunci când a fost construită. Era un loc al curiozității și al progresului, un sat care nu se deosebea prea tare de un orășel. Mie îmi sugera lumină, căldură și veselie. Borlovenii erau un sat al tradițiilor și al superstițiilor, al duhurilor nocturne și al miasmelor clisoase ale gliei, un loc în care natura tindea să copleșească și să înghită umanul, spre deosebire de Mehadia, unde natura era clar sub controlul oamenilor. Cultura față-n față cu civilizația, cum aveam să citesc curând în Spengler, sau, altfel, nostalgia paradisiacă împotrivindu-se scepticismului sarcastic. Vizitând, în 1982, Edinburg-ul, unul din orașele mele favorite, am recunoscut acolo (la scara semnificațiilor istorice și estetice majore) o distincție lămuritoare. Centrul „vechi” al orașului este alcătuit din două zone distincte.

Una este cea gotică, înșiruită de-a lungul unei râpe abrupte, lungă de mai bine de 2-3 kilometri, cu clădiri cenușii și negricioase, străjuită de un amenințător castel fortificat ; cealaltă, față-n-față, este „orașul nou”, construit în prima parte a secolului XVIII, cu case luminoase, deschise, în stil neo-clasic, exudând belșug și raționalitate. (Toate romanele principale ale lui Walter Scott, toată ideologia lui atât de chinuită și de subtilă, pe conștiința acestei tensiuni sunt construite.) Întunecata profunzime și seninătatea optimistă, umezeala și uscăciunea, nevoia de a confrunta astfel de deosebiri, însărcinarea de a le și armoniza cumva, iată mesajele pe care le primeam (subliminal) încă din copilărie de la rădăcinile mele familiale.

La Caransebeș

III

Într-adevăr, până spre 1948 orașul rămăsese binișor încă în mâinile patriciatului regional, ai cărui membri, deși împărțiți în partide diferite, păstrau relații amicale, se întâlneau după-masa la „Pomul verde” să bea puțină cafea sau bere, ba chiar să joace biliard sau cărți (nu însă bunicul meu). Privilegiile lor erau dintre cele mai mărunte, dar fălos păstrate. Astfel, colonel în retragere, bunicul meu avea dreptul legal să circule pe stradă în timpul alarmelor aeriene, iar obiectele și posesiunile lui împărtășeau acest drept. Pâinea se făcea la noi în casă, dar era totdeauna dusă la brutar spre a fi coaptă acolo. Mai mult decât o dată, când suna alarma, slujnica era trimisă cu pâinea la brutar, cu o etichetă mare prinsă de cocă ; locotenent-colonel Romulus Boldea. Soția și fetele comentau ironic-malițios aceste vanitoase prerogative. De altfel, alarmele aeriene s-au dovedit inutile, orașul n-a fost bombardat, în pofida ritoaselor asigurări strategice ale bunicului meu, care prevedea bombardarea acestui nod feroviar de oarecare importanță.

Pentru un oraș atât de mic, de-abia 10–12.000 de locuitori, Caransebeșul era remarcabil de descentralizat. Exista, ce-i drept, această notabilitate de funcții politice, origine socială și educație. Dar, separat de ea, erau oamenii bogați, proprietarii de mori, de abatoare, de ateliere, mulți dintre ei țărănoși și din topor, separat de aceștia ființa ierarhia eclesiastică, cu masivul palat diecezan al ortodocșilor, bisericile unite, comunitățile etnic-religioase ale germanilor, maghiarilor, evreilor și sârbilor, ce reprezentau aproape o treime din oraș, bine înșurubați în propriile valori și ierarhii. Exista chiar și o suburbie complet germană, Caransebeșul Nou, lipită de oraș, dincolo de arcuitul pod metalic peste Timiș, care marca fruntariile locale. E greu de imaginat pentru oamenii de la sfârșitul secolului XX câte autonomii rezidau într-o comunitate atât de măruntă și câtă libertate sau micro-libertate reală, azi pierdută, putea fi încorporată acolo, dincolo de superficialitățile libertăților publice.

Orașul însuși, ca atâtea altele din Transilvania, Banat și din toată Europa Centrală, era construit parcă după modelul ideal al Renașterii germane văzute de autori romantici – de Arnim și Novalis, de Hoffmann și chiar de Goethe. Clădiri mai înalte de două sau trei etaje nu-mi prea amintesc. Una din ele era totuși închisoarea, aproape de gară, pătrată și înconjurată cu sârmă ghimpată și cu militari înarmați în gherete ; cu toate astea, am văzut prin 1946 sau 1947 oameni din celule vorbind cu alții de jos, aruncându-și bilețele chiar, în vreme ce sentinelele erau după colț : deci închisoarea nu intrase încă sub zodia totalitară. O altă clădire mai înaltă de acest fel, pe strada principală, mi-o amintesc în spectaculos incendiu, profilată pe cer nocturn, cu lumea adunată în admirație tăcută și contemplând eforturile ineficiente ale pompierilor.

Casele era încăpătoare, comode, fără lux. Casa bunicilor mei, printre ale orașului, desigur mai curând opulentă decât sărăcăcioasă, nu avea parchet, ci podele de scânduri, iar apa curgătoare era ceva intermediar, era un sistem autonom, nu unul branșat și permanent. Nu aveam frigider, ci numai ghețar, adică o piesă de mobilă albă în care se putea plasa un bloc de gheață cumpărat dis-de-dimineață de la birjarul cu o platformă trasă de cal, care trecea pe stradă anunțându-și cu strigăte mari marfa sau o livra pe bază de abonament. (Nici la București, până spre începutul anilor ’60, nu am avut frigider, gheața achiziționându-se tot astfel – sau cumpărându-se în plasă.) Orașul avea la marginea sa o ghețărie producătoare de blocuri standard, paralipipedice. Încălzirea era cu lemne, în cuptoare mari de tuci sau de teracotă. Lemnele se cumpărau în steri, în butuci lungi, din fag superb. Periodic venea un om care-i tăia cu fierăstrăul în butuci mai mici, apoi erau crăpați cu securea în surcele, asta câteodată de cineva din familie. Aveam electricitate și radio, dar telefon cred că nu. E interesant că a fost Caransebeșul unul din primele orașe europene în care s-a introdus electricitatea (unii spun : primul ; alții : al doilea ; e greu de verificat). Oricum, era primar pe atunci, în ultimul sfert al secolului trecut, unul din unchii mai îndepărtați ai tatălui meu, Ioan Nemoianu, fost seminarist, radical și admirator al lui Gambetta, pe care s-a dus, după 1871, să-l asculte retorizând la Paris în parlament, derobându-se simultan serviciului militar („prostii de la K. und K.”). Tatăl meu vorbea despre el ca despre un încântător ștrengar. Odată, oprindu-se Împărăteasa Elisabeta (nefericita consoartă a lui Franz Josef) la Băile Herculane, unchiul respectiv a fost chemat în grabă spre a face conversație în italiană și în franceză cu suverana. Mirată de prețul ridicat al unor alimente, aceasta l-a întrebat dacă păstrăvii sunt atât de rari în zonă. „Păstrăvii nu sunt rari, Majestate, i-ar fi replicat Unchiul Ioan, în schimb împărătesele sunt !” Nu mult după aceste întâmplări a devenit primar la Caransebeș.

Foarte puțini oameni aveau automobile particulare : mai curând trăsuri cu cai. Armata și poliția aveau camioane, particularii foarte rar. Bunicul a avut la dispoziție, temporar și parțial, automobil cu șofer, în calitate de președinte al Comunității de Avere. Tatăl meu avea și el automobil cu șofer în anii războiului.

Natura era o prezență continuă, după nici 10-15 minute de plimbare comodă în orice direcție, te găseai în plină natură : dealuri, livezi, munții nu prea departe, locuri de plimbare la marginea orașului, nu numai Ieruga, dar și Dâlma, un soi de baraj înverzit de-a lungul Timișului, care traversa orașul. Exista și un ștrand municipal, dar mai la-ndemână erau locurile de scaldă neoficiale, care se găseau pentru oricine, oriunde. Mai toate casele aveau orătănii în curte, târgul săptămânal aducea nu numai abundențele naturii în plin centrul orașului, ci și animale mari pentru schimb și vânzare. Ca în multe părți ale Banatului, diferența între sat și oraș era nu abruptă, ci o pantă lină.

Erau numeroase bisericile de tot felul, exista și o sinagogă. Noi mergeam foarte rar la cele ortodoxe (poate numai de sărbători), de altfel toate construite în stilul rococo târziu (clasicizat și regularizat) pe care îl generaseră Bavaria de Sud și Austria la sfârșitul secolului XVIII, pentru ca de acolo să se răspândească în toată Europa Centrală, marcând stilistic foarte bine limitele acesteia ; albe și cu două turle, cu mici umflături : rococo țărănesc. Mai des mergeam cu bunica la „catedrala” catolică din centru, spre piață, frumos ornată, caldă și primitoare, deși solemnă.

Tata iubea mult orașul, începuse să și investească bănește în el, cumpărând întâi un soi de fermă la Teiuș, mai apoi confiscată de noile autorități socialiste, precum și o casă mare într-o zonă modernă a orașului. Vroia ca, așteptând numai câțiva ani, să-și instaleze acolo cei doi feciori, fiecare într-o odaie, despărțite printr-un coridor, iar între ele garsoniera unui tutore iezuit sever și învățat, care să le supravegheze educația. Acest plan, firește, nu i s-a realizat. (Ideea nu era de altfel prea originală. Destule familii mai înstărite din România veche, impresionate de prestigiul cultural catolic, recurgeau la astfel de formule educative ; prietenul meu T.P. s-a bucurat de un Bruder Florentin vreme de mai mulți ani, până ce acesta a fost luat de comuniști în Deltă, pentru a fi apoi salvat de ordinul său și rechemat în Germania.) Întâi casa a fost închiriată, iar apoi, după 1950, a fost vândută, părinții mei reușind mulți ani după aceea să-și completeze sărăcăcioasele lor venituri din anii ’50 cu rezervele obținute din vânzare și reinvestite în bijuterii, de teama monedei fluctuante. [...]

VI

Nu eram supraponderal în anii aceia, ba chiar, judecând după fotografii, eram perfect normal și mediu, dar mă socoteam teribil de moale, gras și efeminat, suferind din cauza asta. Din fotografii mă privește un băiat cu trăsături regulate și inteligente, serioase și pătrunzătoare, a cărui față nu este nici deosebit de frumoasă, nici urâtă. Părul, foarte blond (de fapt, complet galben) în primii mei ani de viață, devenise acum căprui sau castaniu și avea să rămână astfel tot restul vieții mele, asprindu-se după 20 de ani, rărindu-se după 40. Iarna purtam paltoane groase și pomenitele căciuli înalte, identice cu ale

fratelui meu. Un motiv în plus pentru care mă socoteam retardat și umilit – și doream să mă izolez de societatea copiilor de vârsta mea – era felul în care eram îmbrăcat, influențat decisiv de bunica mea, cu ideile ei antebelice și cu experiența ei de mamă de fete. De pildă, eram nevoit să port jartiere, care să-mi țină ciorapii lungi din bumbac grosolan. Ideea că acest secret ar putea fi descoperit mă îngrozea. Sub cămașă purtam, în loc de maieu, „laibăr", ceva ca o brasieră, care se închidea în spate, altă chinuitoare feminizare. Eram pus să port bretele : când în sfârșit am avut îngăduința să trec la curea, mi s-a părut o eliberare fără pereche și un autentic pas spre maturizare. Chiar și materialele – molton, stambă, loden – din care erau cămășile, pantalonii sau alte articole de îmbrăcăminte mi se păreau scârboase și degradante. Abia ajuns la București, în clasa a V-a, am reușit nu să obțin o garderobă mai acceptabilă, dar măcar să scap de cele mai urâcioase din aceste vestimentații. Tot umilitor, urât și grosolan îmbrăcat am rămas până după terminarea facultății, adică până după ce am împlinit 22–23 de ani.

Există și circularități aici. Astfel, în anii de la Caransebeș eram nevoit să dorm în lungi cămeșoaie ; primele mele pijamale au venit la București : erau piese vechi, abandonate în jalnică stare, ale tatălui meu ; iar pijamalele propriu-zise, personale, au venit și mai târziu. Spre sfârșitul anilor '60, sosind în America, nu mică mi-a fost surpriza constatând revenirea „la modă" a cămășii de noapte masculine, socotită lucru sprințar, picant sexual, liberator și emancipat ! Se adeverește adagiul potrivit căruia e de ajuns să stai pe loc, pentru a ajunge din nou în avangarda părerilor și a preferințelor.

Mâncam lucruri sățioase, nu duceam lipsuri, dimpotrivă, eram mereu îndemnați să mâncăm din plin, luând din abundență pâine cu fiecare fel. Baza erau specialitățile central-europene, în care Maica era mare maestră : găluște cu prune, supe de ficat și de chimion, gulașuri de tot felul, „Schupfnudeln", ștrudeluri, „Krempitta" și „Schaumpitta" cu bogatele lor creme, sosuri vânătorești și altele asemenea, toate făcute în casă, ca și pâinea. Abia la București am aflat ce e pâinea de fabrică, dat fiind că la Caransebeș se cumpăra cel mult la rare ocazii, ca luxoasă distracție, câte o chiflă. Un frecvent fel de mâncare era ciorba de cartofi cu cârnați afumați : întâmpinată cu plictiseală pe atunci, azi această banalitate sățioasă și cășoasă îmi trezește nostalgii.

Deși Maica știa săvârși când vroia splendide torturi de mare rafinament, în schimb cozonacii, deși buni, nu îi egalau pe cei din Vechiul Regat : mintea mea începea să intuiască realitățile geografiei culturale a bucătăriei. Strâmbam din nas în fața unor specialități socotite prea „delicate" (crema de zahăr ars, „laptele de pasăre"), pe care acum le întâlnesc, aici în America, rar, în restaurante scumpe și pretențioase, în porții minuscule. Baza deserturilor în economicoasa gospodărie pe care o conducea bunica rămâneau însă rezervele permanent disponibile de „keksuri" (de la englezul „cakes", pe care noi, în America,

le-am numi „cookies”), mici prăjiturele de cocă uscată și tăiată în forme. (Am regăsit forma și gustul acestor prăjiturele tocmai 40 de ani mai târziu, în Carolina de Nord, la Winston-Salem și în alte așezări ale menoniților, care le vindeau ca o specialitate *a lor* ; ei proveneau din Boemia habsburgică și păstraseră fidel preferințe și rețete aduse și asemănătoare celor din Bosnia sau din Banat.) Altă constantă a deserturilor era „Kittenkas”, un fel de pastă-jeleu din gutui, din care se tăiau felii ; aici însă am tras linia : nouă, copiilor, consistența, aspectul, mirosul ne erau atât de antipatice, încât am refuzat să ne atingem de ea. Înghețata nu era la mare cinste. Exista în casă o mașină mecanică de făcut înghețată, care degurgita finalmente o înghețată de vanilie gustoasă, dar semifluidă, ce nu inspira mare respect și cerea o muncă disproporționat de mare. Dar nici înghețata de cofetărie românească, de atunci sau de mai târziu, nu era de fapt bună, eu abia în America descoperind înghețata ca aliment semnificativ.

În bună parte, alimentele erau aduse de la Borloveni : brânza, făina – după cum laptele era livrat zilnic de producător (de altfel și la București, până prin 1952, venea în fiecare dimineață la ușă o lăptăreasă mai vârstnică, simpatică, guralivă, slobodă la gură) –, slănina și șunca (abundente, căci legislațiile medicale nu se schimbaseră încă în acel colț de provincie în care se continua secolul al XIX-lea, la fel cum și sarea era considerată lucru de folos și de cinste), iar în cămară tronau nu numai borcane de magiun („picmiez”) și dulceață (de prune mai ales), ci și borcane de grăsime de porc sau chiar de gâscă, folosite la gătit sau chiar unse pe pâine ; în borcanele de untură de porc se mai introduceau bucăți de cârnat prăjit sau de șuncă afumată, pentru a se conserva gustul mai bine. Brânza era de oaie și se păstra în butoiașe cu saramură sau în gigantice borcane, asemănătoare cu cele pe care le foloseam și pentru murături (mai exact spus, castraveți ; gogonelele le-am descoperit abia în Regat). Untul se cumpăra în calupuri mari de la țărani.

Carnea și cârnații veneau de la porcul propriu, spintecat în noiembrie sau decembrie, defalcat de un măcelar angajat cu ziua și păstrat cu grijă până în primăvară, după ce o parte din sacrificatul animal era vândută sau dată de pomană. Erau o zi sau două hectice, pe care le-am trăit și la Borloveni, și la Caransebeș, iar o dată sau de două ori și la București (probabil în 1949 și 1950). Porcul uriaș și speriat galopa guițând sălbatic prin curțile mari ; mulți bărbați, nu în ultimul rând unchiul meu Cori, nepot de măcelar, alergau după el, îl imobilizau cu forța, specialistul îl spinteca la gât. Scena era feroce și dramatică, o corridă mai măruntă și mai vulgară. În forme tâmpe, material-primitive, puteai recunoaște tragicul și jertfa aici. Repede se ducea cineva să capteze sângele ce curgea proaspăt din beregata înjunghiatului într-o strachină ; prăjit pe loc, cald încă, era socotit o delicatesă foarte sănătoasă și binefăcătoare copiilor mici. Porcul era apoi pârlit și începea îmbucătățirea, aproape nimic nu se pierdea : picioarele și părți din cap serveau pentru piftii cu gelatină proprie ; mațele se

foloseau pentru cârnați de tot felul. Șoriciul avea un loc deosebit de important în bucătăria bănățeană și central-europeană în genere : se făceau jumări („cramluri” – „pork rinds” spun la noi negrii, singurii care mai au gust pentru așa ceva) care, prăjite, puteau fi consumate toată iarna, în bucăți mici. Cârnații afumați, subțiri și uscați, constituiau o temelie alimentară, dar Blutwurst-ul (sângerete) și Leberwurst-ul generos și bogat îi secondau, toba fiind o inovație marginal admisă. Cel mai reușit și mai distins produs gastronomic erau șuncile afumate, cu nimic inferioare unui prosciutto sau șuncii westfalice. În cămară atârnau sus totdeauna cel puțin 6–7 mari șunci de acest fel (de regulă mai multe), de câte o jumătate sau 3/4 de metru, carnea roșu-închisă, grăsimea solidă albă, marginea negru-afumată, osul gălbui înnegrit. Se tăiau hălci mari pentru uzul curent și se serveau în felii subțiri, crude sau prăjite. Mă gândesc cu nostalgie la aceste bucate, care pe-atunci nu mă tentau peste măsură.

S-ar putea spune așadar că, nicicând mai mult decât în primii mei 10 ani, nu am consumat alimente atât de perfect naturale, produse naturale ale unui ciclu în care omul era numai inserat, iar nu factor activ, manipulativ, substitutiv. Nu eram însă mulțumit, copil fiind, iar ajuns adolescent, disprețuiam net acest mod de alimentare, socoteam mai modernă și mai progresistă, mai luminată, producția de fabrică – igienică, simplă, standardizată, tinerească, desprinsă de glodurile, clisele și întunecimile chtonice ale alimentației : sânge, luturi, grăsimi și violențe. Morcovul din grădina proprie mi se părea suspect, agitația găinilor decapitate, curățirea peștilor de solzi îmi produceau o iremediabilă scârbă. Conserva și jimbla de la panificație, iaurtul în borcănașe mici (nu „laptele acru” din oala de acasă), apa de la robinet mi se păreau mai curate, mai nobile și mai dezirabile. Atracția altor animale mici sau insecte, intervenția lor parazitară și prădalnică în vechile cicluri naturale mi se părea dovada concludentă a inferiorității și inumanității acestora.

Abia târziu, spre 20 de ani, am avut curajul să-i contrazic fățiș pe bunici, să combat filosofia culinară a bunicii mele. Odată am mușcat dintr-o chiftea și am văzut un vierme ; pofta de a vomita mi-am cenzurat-o cu o dușcă substanțială de rom. În alte rânduri : șoarece în cămară, viespi și viermi în fructe, strecurarea pisicii. Astfel de adevăruri puteam arunca în fața părții adverse. Fără bagajul verbal sau conceptual necesar, sărmana mea bunică, copleșită, se lupta să-mi explice că imperfecțiunile ciclului natural, parazitările și necurățiile legate de el au totuși o inocență organică, în vreme ce murdăria ciclurilor alimentare manufacturate și industriale este anorganică și brutală, poluantă și nocivă. Argumentele tinerilor ecologiști de azi, aduse de o femeie bătrână, ultra-tradiționalistă ! În linii mari, aceste argumentări și convingeri ale ei erau împărtășite și de generația următoare (a părinților și socrilor mei, a celor din cercurile lor), dar numai la Maica erau ele înzestrate cu intensitatea și siguranța unei credințe aproape religioase, care percepea opoziția mea ca pe o dureroasă părăsire și trădare.

VII

Universul bănățean, urban/ rural, ilustrat prin Caransebeș, iar puțin mai târziu prin Borloveni, era, fără îndoială, idilic într-un sens destul de real. Și anume din două unghiuri diferite. Pe de o parte era vorba de *atitudinea* bunicilor mei, de orizontul existențial în care erau înscriși : tihnit, tradițional, lipit de ritmurile lumii și în senină conviețuire cu ele. În casă domnea o ordine armonioasă, o anumită încetineală și predictibilitate, care proveneau din asimilarea legalităților francisc-iosefine, precum și din alcătuirea lăuntrică a minților și sufletelor, iar nu din decizii rigide auto-impuse cu tenacitate. Regulile, câte erau, porneau din convingeri, iar nu convingerile se plecau regulilor.

Echilibrul între soț și soție era atent definit, deși totdeauna tacit, pre-verbal. Prerogativele bărbatului erau mari, dar formale. Stăpână pe administrarea casei, a gospodăriei, a bugetului rămânea femeia. La bunicii mei, la părinții mei, bărbatul avea dreptul să fulgere și să mugească jupiterian, dar se mulțumea cu o alocație săptămânală, după predarea veniturilor : situația unui monarh constituțional. Deciziile majore se luau împreună, într-o unitate care, în bună măsură, provenea din felul în care intimitatea sexuală era socotită un mysterium tremendum : o ultimă dezvăluire de vulnerabilități, de rușini și inadecvări, de extazuri cenzurate în societate, o comunitate a iertărilor mutuale, care astfel se dovedea aptă de a menține o simbioză. Adulterul, ca o ruptură a acestor sacralități, era tratat întâi de toate cu dispreț : un eșec, o imaturitate, o alunecare în jos pe scara evolutivă. Se stabilea apoi o distincție obscură, neformulată, dar extrem de puternică, între actul sexual ca joc (pe care și-l putea ocazional permite mai ales bărbatul, dar nu exclusiv el) și actul sexual sacralizat. Partenerul fixa intuitiv clipa în care jocul devine adulter în sens propriu, deci o relație cu adevărat periclitantă ; pe câte știu, nu fusese nicicând cazul la bunicii mei, dar, oricum, acesta era cadrul gândirii lor.

Sigur, „politica externă" a familiei era dominată, exprimată și organizată de bărbat, dar nu înainte ca principiile și premisele ei informatoare, aluatul ei înseși să fi fost frământat împreună, într-o unitate care apoi era numai verbalizată de bărbat. Încă un mare avantaj avea acest tip de tihnă interioară, familială, proprie secolului trecut : înțelegea rivalitatea prieteniei unisexuale cu conjugalitatea, polaritatea și nevoia pentru sexul propriu, și-i crea locul necesar în ritmurile zilei și ale săptămânii. Terapia convorbirilor lungi feminine, în *tête-à-tête* sau în grup, nevoia convivialității grupurilor virile era înțeleasă *sans phrase* și acceptată necondiționat. (Tocmai introducerea sistemului totalitar a spart, prin suspiciunea generalizată, această modalitate de comunicare și a creat nevroze și violențe necunoscute înainte.) Mă socotesc foarte norocos că, printr-o ciudată cotitură a soartei și a scurgerii istorice, am putut trage cu ochiul în această lume mentală și culturală cu sistemele ei de semne : mobilurile, dietele și gesticulațiile ei.

Cealaltă latură era, firește, cea obiectivă în sine : arhitectura banală și molcomă a orășelului, demnitățile și ritualurile sale, capacitatea sa de inserare în natură. Exemplul muncii era continuu. Bunicul pensionar își crea mereu activități sociale și administrative, ocupații laborioase. Bunica lucra fizic cu adevărat entuziasm, căci activitatea ei culinară (aluatul de pâine, foile de ștrudel, siropurile și grădinăritul) cereau energie musculară. Mașina de cusut Singer era un instrument pe care-l manevra cu virtuozitate. Amândoi se sculau pe la cinci dimineața. Masa principală era la miezul zilei. După masa de prânz se odihneau vreo oră, iar apoi își petreceau timpul în activități mai liniștite, inclusiv vizite sau drumuri. Serile erau calme, ziua se topea treptat și încet spre noapte, somn și inactivitate.

Bunicii mei nu erau oameni de cultură, dar citeau cu regularitate romane de dragoste sau istorice, de interes mijlociu. Aveau rudimentele unei culturi clasice, germane mai ales, greco-romane mai vag. La teatru nu i-am știut să meargă, poate merseseră în tinerețe, oricum în Caransebeș nu era teatru. În casă (ținută în camera „a doua”, cea cu patul metalic galben) era o pianină adusă de bunica mea din Bosnia ei natală. Cînta la ea, foarte bine, Mozart, Haydn, Beethoven, Schumann, puțin Chopin. Și eu am început să învăț să cânt la același instrument, transportat apoi la București.

Nici Romulus, nici Otilia Boldea nu erau în fond prea severi : câte o palmă moale a bunicii, câte o rară bătaie a bunicului, mai des era suficientă amenințarea. Exista și curioasa amenințare că pentru fapte rele vom fi încuiați în baie, lucru ce nu i s-a întâmplat decât o dată – sau de două ori poate – lui Romi, iar mie niciodată. Părinții erau încântați că se văd scutiți de obligația educației infantile. Bunicilor nu le vorbeam la plural, nici nu le spuneam „Sărut mâna”, de fapt nici nu prea foloseam nici un salut, afară de „Servus” la plecare. Să spunem așa : structura era autoritară, atât prin tradiție, cât și prin educația militară a bunicului meu, dar funcționarea structurii nu era severă, ci îmblânzită prin concesii și bunătate naturală. Oricum, această casă a rămas în istoria mea intimă un tărâm al ordinei.

Autonomia materială (și, mai specific, cea alimentară) dădea tărie familiei ca redută împotriva exteriorului. Urma târzie a vechilor autonomii locale medievale era (pe scurtă vreme încă) mai rezistentă împotriva puterii totale decât este, chiar și în liberala Americă, o școală catolică, un stat federal. Egoismul, teama paranoidă, îngustimea limitărilor acționau ca forțe existențiale pozitive. Munca și proprietatea cuiva izbuteau încă să constituie castele medievale, detașate de sistemul general, înconjurate și apărate de șanțurile și crenelele lor. Pentru mine, tocmai presiunea politică ce se strângea apăsător făcea căldura din casă mai atrăgătoare ; eram în fața unui cămin în care ardea un foc prietenos și protejat, când afară urla crivățul și schelălăiau haitele de lupi.

În ciuda acestui idilism – sau poate tocmai din pricina lui ? – am resimțit plecarea la București ca pe o autentică eliberare, ca pe intrarea

într-o lume mai nouă, în regnul libertăților de alegere, o desprindere de trunchi, un început de drum spre adevărata *individuare*. Acolo, în acel trecut, mai vechi decât puteam eu să înțeleg, dreptul la schimbare evolutivă era încetinit până la blocaj, sub învelișul blând se piteau cruzimile naturale, compasiunea era reglementată și redusă la puțin, capacitatea de reflexie critică și auto-înțelegerea erau suspecte, ochii obsedanți, bănuitori, voraci, neiertători ai semenilor se îndreptau mereu neadormiți, atotprezenți, spre cei dimprejur, observația consuma diferența, se erija în putere plăsmuitoare. Așadar, și mai ales : *eul* aleatoriu, ciudat, zămislitor nu-și putea găsi aici patria.

1988 și toamna 1991, Silver Spring, MD.

Livius Ciocârlie (1935) – critic și eseist, preocupat îndeosebi de direcția textualistă în literatura modernă (*Realism și devenire poetică*, 1974 ; *Negru și alb*, 1979 ; *Marile corespondențe*, 1981 ; *Eseuri critice*, 1983), dar și cu o prezență redutabilă ca prozator. Romanele sale autobiografice, ca și jurnalele propriu-zise (*Un Burgtheater provincial*, 1985 ; *Clopotul scufundat*, 1988 ; *Fragmente despre vid*, 1992 ; *Paradisul derizoriu*, 1993 ; *Viața în paranteză*, 1995 ; *Cap și pajură*, 1997) focalizează atât asupra unei lumi a provinciei, marcată de valorile central-europenității, cât și asupra propriei subiectivități, de individ conectat prin nevăzute fire la o realitate geografică și, în egală măsură, la una intelectuală. Există în textele lui Livius Ciocârlie o veritabilă obsesie a genealogicului, înțeles ca o modalitate de contact cu tradiția unui loc. Trecutul poate fi readus în prezent cu ajutorul memoriei, dar și al feluritelor documente oficiale sau de familie. Privirea nu ocolește nici cele mai banale aspecte ale existenței, căci toate dimpreună, convocate între copertele unei cărți, reconstituie un întreg nu neapărat spectaculos, dar în mod sigur încărcat de o atmosferă specifică. Așa se face că simpla enumerare a unor străzi timișorene sau aceea a rețetelor de bucătărie trezește la viață, în chip miraculos, memoria afectivă a autorului. (*Sorin Tomuța*)

Livius Ciocârlie

Clopotul scufundat*

Pe strada Popovici, la stânga, până la capăt, peste strada Goliat, peste calea ferată, pe câmp. Pe strada Popovici, la stânga, la dreapta pe strada Goliat, peste strada Mihale, pe strada București, de-a curmezișul, peste strada Vasile Lucaci, paralel cu calea ferată, peste barieră, peste linii, pe aleea Demetriade, sub castani, prin dreptul gării Fabric, pe podul peste linii, pe aleea Octavian Goga, la spital. Pe strada Popovici, la dreapta, la dreapta pe strada Olimp, peste strada Zurobara, pe strada Lenau, la stânga, la dreapta pe strada Coșbuc, în Piața Unirii. Pe strada Popovici, la dreapta, peste bulevardul Take Ionescu, pe strada Novac, peste strada Barthou, peste câmp, prin parcul Regina Maria, peste podeț, pe strada Pestalozzi, la internat. Pe strada Popovici, la dreapta, peste bulevardul Take Ionescu, pe strada Novac, pe strada Hochenberg, liceul Banația, căminul Banației, prin Piața Țebea, prefectura județului, la stânga pe bulevardul Regina Maria, pe podul Decebal, de-a lungul parcului, pe strada 3 August, în Piața Traian. Pe strada Popovici, la dreapta, peste bulevardul Take Ionescu, pe strada Novac, pe strada Hochenberg, liceul Banația, căminul Banației, prin Piața Țebea, prefectura județului, peste bulevardul Regina Maria, pe bulevardul Loga, la stânga pe strada Beethoven, prin parcul Eminescu, la stânga peste strada Episcop Grigorescu, pe strada Petre Carp, parcul Rozelor, prin parc, pe strada Wilson, la stânga pe podul Mitropolit Șaguna, peste pod, pe bulevardul Mihai Viteazul, la dreapta, pe splai, la dreapta, pe strada Brașov, la stânga, în Piața Plevnei. Pe strada Popovici, la dreapta, pe bulevardul Take Ionescu, la dreapta, tipografia Helicon, peste strada Lenau, pe strada Coșbuc, domul, Piața Unirii, de-a curmezișul, pe strada Mercy, la stânga, peste strada Eugeniu de Savoia, prin Piața Sfântul Gheorghe, pe strada Telbisz, la dreapta, cazarma Transilvaniei, piața Huniade, la dreapta, pe strada Wilson, la stânga peste bulevardul Carmen Sylva, pe bulevardul Loga, la dreapta, la liceul industrial. Pe strada Popovici, la dreapta, peste bulevardul Take Ionescu, pe strada Novac, pe strada Hochenberg, liceul Banația, căminul Banației, prin Piața Țebea, prefectura județului, la dreapta pe bulevardul Regina Maria, peste strada Hector, poșta, Banca Națională,

---

* Livius Ciocârlie, *Clopotul scufundat*, Editura Cartea Românească, București, 1988 (fragmente).

pe strada Eminescu, librăria Globul, piața Sfântul Gheorghe, Piața Libertății, primăria veche, strada Alba Iulia, bulevardul Ferdinand, Pallas, catedrala, podul Traian, splaiul Vladimirescu, bulevardul Carol, piața Kütl, Notre-Dame, strada Brătianu, peste splai, pe pod, la gara Domnița Elena.

Pe strada Popovici ce s-a schimbat? S-a asfaltat. Mai întâi au pietruit-o. Săpaseră un șanț adânc, cu o punte de scânduri la mijloc, ne-am jucat într-o duminică după-amiază, probabil toamna, pe o lumină rece, și Ion era să cadă în apa de pe fund. S-a agățat de niște sârme în ultimul moment. Pavajul de cărămizi pentru pietoni a rămas mult timp acolo, până prin anii șaizeci. După ploaie ne umpleam de noroi pe încălțăminte și făceam figură bizară în oraș. Pe partea noastră, la colț, a locuit procurorul orașului și locuiește acum mama lui Nuțu. Pe el, după școala primară l-am întâlnit foarte rar, până când nu l-am mai întâlnit deloc. A apărut pe neașteptate într-un automobil cât toate zilele. Mi-a povestit tot felul de lucruri și a vrut s-o vadă pe Pușa. Ne-am dus, dar n-a fost o seară reușită, Pușa și-l aducea aminte vag, el era cam zgomotos. Alături, unde se găsea o groapă și iarbă, s-a construit un cub cu patru nivele. Sus sunt ateliere de pictori, dintre care pe unii i-am cunoscut când am lucrat la muzeu. A avut atelier bătrânul Ferch. Îl vedeam venind zilnic, roșu la față, cu părul alb, în baston. Apoi, de la o vreme, nu l-am mai văzut. Mai departe e strada Olimp. Îi spune acum a Olimpiadei, au asfaltat-o și e foarte îngustă între fâșii de iarbă. De-a lungul ei au apărut vile de medici și de foști demnitari. În casa din vecini, de când am descris-o, s-au mutat alți locatari, semeți și taciturni. Grădina e o mare de vegetație, cu multă viță de vie și tot felul de flori. Urmăm noi. Lângă noi casa pare neschimbată, dar din cei vechi n-a mai rămas nimeni în ea. Din casa asta în cursul vremii au murit mulți. Toți bătrânii Lidolt, în război soțul doamnei Lidolt cea tânără, studentul motociclist din camera de sub scară, domnul Doban, tatăl lui Jass, și Jass însuși, ca și proprietarul, învățător într-un sat nemțesc, după ce s-a mutat în casă târziu ; a murit și Erna, fata lui. Îmi amintesc acum, bătând la mașină, de primul proprietar, mic, șchiop, cu crescătorie de iepuri, botul lor roz, și automobil. M-a dus o dată spre Pădurea verde, la o vârstă somnolentă, doi sau trei ani. Pe doamna Velceanu am reîntâlnit-o într-o zi de vacanță, era atât de tânără încă după ce trecuseră ani încât am ezitat ; mi-a spus pe nume și am tresărit. L-am revăzut și pe Alex, singurul Lidolt rămas. Sau poate a rămas și Prudi, lunganul, portarul echipei de fotbal, undeva prin oraș. Ori, cine știe, a murit și el. Așa nu se poate continua. Va trebui să mă întorc la vechiul regim de scris, sporadic și întâmplător. Sub stăruința actuală sunt două presupoziții la fel de prostești. Nu le mai spun. Încep să mă satur de toate astea. Iau hotărârea ca deocamdată să nu mai scriu și imediat mă răzgândesc. Ce mă agasează nu e atât scrisul cât convenția aleasă, să comentez fragmente din trecut. Mă opresc aici și mâine încerc să scriu fără nici un pretext […]

Piața Unirii. Pavată pe atunci cu pietre numite ghiară de pisică. De la mijloc încolo, piață de zarzavaturi. De la mijloc încoace, mergeam într-o zi de primăvară, sau poate de toamnă, imediat după prânz, necăjit că Poli, la prima ieșire în lume după războiul de curând încheiat, fusese numită „echipă jucărie” în „Gazeta sporturilor“ de la București. În alt an s-a expus acolo o balenă afumată ca un vagon de tren. În centrul pieții monumentul catolic cu sfinți săgetați. În colț, pe stânga, cum vii dinspre Take Ionescu, domul. Cu popa și Țoați, cam pe la începutul inițierii, am ascultat concertul unui organist. Biserica arhiplină, noi în pronaos. Mi-a plăcut la fel de mult cât m-a plictisit. Urma o stradă îngustă unde, printr-o fereastră de la parter, s-a văzut mulți ani un domn uscat rezolvând probleme de șah. Fragment compromis. E duminică dimineața, la Butoiești. Prin fereastra deschisă văd soare, iarbă, flori, mărar, porumb, rufe spălate pe sârmă, bucătărie de vară, iederă pe pereți, țigle roșu închis, fântână cu lanț, tufișuri, măr, clădire, deal. Vânt slab, găină albă, trece un mărfar. [...]

Despre ce, din ce a rămas, să scriu? Strada Hochenberg, piața Țebea, strada Wilson, podul Mitropolit Șaguna, altele, de pe o hartă veche a orașului, denumiri livrești. Mă duc să caut harta. S-a făcut ora șapte, pe stradă trec cetățeni grăbiți, e zi de defilare, au întârziat. Deci, mă duc. După investigații, o găsesc. E un plan al orașului din 1931, executat de inginerii Dionisie Bălosu și Toma Darabas. În dreapta, jos, circumscripțiile: Cetate, Fabric, Principesa Elisabeta, Pricipele Carol, Principele Mihai. Într-o margine, dincolo de bulevardul Regent Buzdugan, herghelia comunală. Peste calea ferată, în dreptul străzii noastre, Câmpul de exerciții, mărginit de Barăci militare. Acolo am măturat zăpada ca să ne facem loc de patinaj și am văzut într-o primăvară primul avion, un biplan, la sol. Spre Lipova, un extravilan se numea Casa verde. În partea stângă, lista clădirilor publice și industriale. Între ele, Comenduirea pieții, Manutanța, Cinema „Forum” (?), cinema „Concordia” (?), Surori de Notre-Dame, Școala de arte și meserii, Banca Centrală Șvăbească, Spitalul călugărilor, Spitalul Dr. Kakuk, fabricile de pălării, de „salamă”, de ghete „Turul”, de tricotage, manufactura de tutun, Lăptăria comunală, parcul „Luna”, Igiena școală de înot. Pe verso, Doamnelor! electricitatea Vă ajută în ocupațiile Dvs. obositoare. Laptele pasteurizat de prima calitate adus la domiciliu costă în sticle 8 lei litra, iar în cane 7 lei. Bela Krauser și fiii, Bautischlerwarenfabrik se ocupă de Speziale Parketten Fabrikation. Institutul optic se găsește pe strada Vasile Alecsandri. Pe calea Buziașului, la nr. 12, Uzinele Dura sunt Prima Fabrică de Candelabre. Fotbaliștii de la Dura aveau tricouri în dungi late de culoare mauve. Societatea de asigurare asupra vieții „Phönix” din Viena are o General-Agentschaft pe Bulevardul Ferdinand. Prăvălia Rabong și Schneider și-a deschis magazinul în Piața Sf. Gheorghe, la parterul palatului episcopal. Se vorbea în casă de Rabong și Schneider și despre Denes și Pollak, a căror reclamă o vedeam mare pe calcanul unei clădiri din Piața Libertății, colț cu, întorc planșa și imediat spun, Comenduirea Diviziei la dreapta, la stânga Cercul militar. [...]

Mai târziu, publicând, am scris inhibat. Sunt cele două margini. Unii, probabil romancieri, au stilul în sânge, fraza le iese vie de la început. Alții tensionează corectând. Pericolul este de a scrie lăbărțat sau, invers, de a lustrui. M-am culcat amărât iar acum, dimineața, fiindcă dimineața devii pragmatic, încerc să salvez ce poate fi salvat. Nu rescriu cât șterg. Am sentimentul că nervul corecturii îl dă regretul pentru ce se pierde. E ceva brutal. Citit de altcineva, îmi spun, deosebirea nu s-ar observa. Probabil așa refăcea Giacometti, iar mie mi se părea după corectură la fel. La această fâșie îngustă unde ceea ce e diferit pare la fel au acces cititorii buni.

Parcul Rozelor. Rozelor, cuvânt care ezită între un anumit farmec și kitsch. Cavalerul rozelor, războiul celor două roze, Roza Lang. Într-un film de Max Ophuls după Maupassant, Jean Gabin, fermier normand, repetă extatic numele patroanei, venită cu pensionarele stabilimentului la țară în ziua primei comuniuni: Madame Roza! cu accent bineînțeles pe a. Dar cum s-o fi scriind, în franțuzește cu z nu poate fi. Și nu patroanei îi spune. Îi spune prostituatei, pentru el distinsă, Danielle Darrieux. Are revelația frumuseții imaculate. Este și pentru el ziua primei comuniuni. În parcul rozelor ar fi fost înainte de război terenuri de tenis. Ar fi jucat acolo un Hamburger, mai târziu, prin ’48, cronicar fotbalist la radio. Țin minte cum pronunța Newcastle, cu gura pungă de atât accent. Între timp, după ce terenurile de tenis dispăruseră și fuseseră numai trandafiri, iar noi, ieșind de la școală, ne băgam în niște vaze adânci din care cei rămași afară abia ne scoteau, deci după aceea, când îl ascultam pe fostul campion, s-a construit teatrul de vară pentru operete de Dunaievski și concursuri zonale de folclor. E tot acolo, de prin ’50. Imagini aproape alegorice. În ce mă privește, am rămas acolo, în fundul vazei de ciment. Din joacă, n-am vrut să ies. Băieții s-au dus acasă, s-au făcut ingineri. Eu stau pe fund. Deasupra capului, prin gura îngustă, văd cerul. Mai plouă, mai ninge; e și senin. Aud formațiile din concurs. Sunt în parcul rozelor, între distincție și Kitsch.

Ar fi fost mai bine să spun simplu că mă sperie ce am început. Fac ce fac ca și când aș avea ceva de făcut, dar și, ca totdeauna, din slăbiciune. Chiar dacă nu-mi explic cum s-a format dorința atât de tenace de a fi scriitor, mă îndoiesc că m-am născut cu ea. În schimb, mi-e în fire dorința de a mă degaja, de a nu fi responsabil. Mă sperie identitatea dintre slăbiciune și decizie. Și nu o decizie bruscă, pe care totdeauna o calc. O decizie lentă, crescută ca o plantă, de la rădăcini. De la un punct, și l-am trecut, ca s-o smulg ar trebui să-mi smulg rădăcina. Iar m-am întors la minunatele flori de stil.

Pe strada Brașov merg către liceul clasic într-o după amiază de sâmbătă cu cerul sur. Am în mână o carte realist socialistă, mă dus s-o înapoiez. Intru în scuarul numit Piața Plevnei și timpul se bifurcă. Sunt cu ani înainte, pe vremea războiului, e o dimineață de iarnă ploioasă, dintr-o mașinuță neagră coboară Stiniguță, șeful bucureștean al lui tata, om blajin, mic, chel, cu început țuguiat de burtă și doamna învățătoare, frumoasă, voce răsunător ironică, ochi negri focoși. Stau

la ei o săptămână, ca în vremea când merg spre bibliotecă în mână cu romanul realist socialist. Acum ei locuiesc într-o căsuță de lângă cimitirul Bellu. Am adus o pâine mare în geamantan. Mai trec câțiva ani, sunt student, iar domnul Stiniguță a devenit contabil pe Dinicu Golescu la o cooperativă de tâmplari. Îl caut de câteva ori dimineața, pe soare puternic, de atunci nu-l mai văd. E o dimineață de aprilie, după ploaie, pe cer trec nori, mă duc s-o întâlnesc într-o clădire din aceeași Piață a Plevnei pe doamna F., profesoara de română de la clasic, de multă vreme pensionară, venită în vizită de la București. Mă întreabă dacă înțeleg eu însumi ceva din cărțile pe care le scriu. Cad de acord că nu.

Pe strada Mercy, administrator al Timișorii după cucerirea de către Eugeniu de Savoia, atelierul domnului Holzner, pantofar. Domnul Holzner, șchiop din șold și om de cuvânt. Cam în dreptul vitrinei lui, pe cealaltă parte a străzii înguste, printr-o ușă în zid care poate n-a existat niciodată, am intrat ca martor în prefectura poliției, aveam, să zicem, zece ani. Mai încolo, la colț, domnul Martin, de la Orșova, măcelar. Alb, cu plăci de faianță, jumătăți de porc, sânge picurând. Traversai strada de Savoia și, la celălalt colț, pe cartelă, în '50, cu mama, pijamale în dungi. Și așa mai departe, alte străzi, până pe strada Hector, de existența căreia acum aflu și îmi vine să râd. Bietul Hector, cel mai cumsecade, târât de-a lungul zidului, cu nume de dulău. Strada Grivei. Piața Sfântul Gheorghe se gâtuia în dreptul liniei de tramvai cu, jos, librăria „Globul" și, sus, pe partea laterală, becuri Tungsram, litere roșii, mari. Hotărăsc să închei aici. Rămân nefăcute câteva locuri. Pallas, Piața Kütl, gara Domnița Hélène. [...]

Ce gătea mama ? Pâine cu mac, gogoși presați, domino, alcazar, tort de fasole, cornuri de Paris, covrigi mânăstirești, rusișe elegant, bezele spumoase, pastă de gogoșari, marmorschnitte, ghiveci călugăresc, felii Marioara, Mignon punch, tortă Malacov, pașteță de brânză, găluște romane, gogoși pirogi, tortă Torontaler, Vargabelés, pogăcele piperate, șarlotă de mere, pașteță de găină, Pischinger torta, felii Mimoza, minciuni, vin de Tokai din măcieșe, milenium torta, cornulețe cu chimion, salată pentru iarnă, prăjitură Diplomat, curcubeu, flaiș pita, șnițel umplut, pastă de cocus, aluat cu untură de la foale, bombe a la Mussolini, spinare de iepure, ciuperci cu beșamel, pătlăgele umplute, șatou de cafea, Rigo Iancsi, batoane a la Tom, frunză de vie, englișe biscuit, prăjitură Nero, Doboș torta, ouă regale, compot de prune cu oțet de vin, vaniliaș puszerli, pișcotă Rotschild, dovleac pentru iarnă, castraveți în apă rece, rulouri cu spumă, mikado torta, karamelșnit, bețigașe cu sare, scrisori de dragoste, scufița roșie, mere învelite, franzele cu șuncă, alte franzele cu șuncă, felii de Orléans, marmeladă de pepeni, turtă dulce, buboș torta, damen caprit, rossbüf, găluște de aur, dulceață de pătlăgele roșii, salată de beöf, mere zbârlite, bișofs brot, Pressburg chifli, Ghizela torta, Habor Palacsinta, budincă de șpenat, bezele de curmale, tort Egalitate, dulceață de gogonele, spanișe Wind, kakaoș, sütemény, bombele dracului, pocher, gura moșului, cremeș, pătrățele cu anison.

Am scris destul de mult, mai multe zile, despre fragmentul cu ce gătea mama și trebuie să renunț la tot ce am făcut. N-am găsit tonul, din nou am alunecat în ironie fără haz. În același timp, am fabricat un narator pedant. Un pariu greu de ținut al cărții este să restrângă artificiul literaturii, adică să rămână în zona de interferență dintre literatură și document. În loc de a scrie ca un autor dincolo de care se găsește un om incert, să scriu ca un om dincolo de care se găsește un autor incert. Făcând o ironie, de data asta întâmplătoare, zic că – autor – ar trebui să fiu ca un smeu; unul de hârtie; când aproape înălțat, când gata să se izbească de pământ.

Numeam raciniană pagina de bucate, datorită omogenității limbajului și caracterului reprezentativ pentru o lume restrânsă, lumea recent venită de la sat a funcționarilor cu perspective din instituțiile orășenești. Le descriam în câteva vorbe parcursul școlar, gimnazii, licee comerciale, academii pentru soți, școli de învățătoare sau de menaj pentru soții. Cum, după ce se întorceau în sat, pe tinerele absolvente începeau să le „curteze" tineri cu pantaloni strâmți și bastoane subțiri. Cum, ținute din scurt, seara, când își terminau treburile gospodărești, tânjeau la geam. După ultima vacanță studențească, între familii începeau tratative prin mijlocitori. Se cădea la învoială, atâta pământ, atâția bani pentru viitoarea casă, bașca ce se adunase ca zestre, scoarțe, galbeni de aur la gât, albituri pentru pat. Tinerii se instalau la Timișoara și locuiau în vreo clădire cu apartamente din Iozefin sau din Fabric până ce, peste câțiva ani, un arhitect neamț le construia o „casă familială" pe o stradă de viitor nu de mult deschisă de primărie, deocamdată fără canalizare și pavată pe margini cu cărămizi. La subsol închiriau unui cuplu între două vârste, provenit din sate limitrofe, cei doi funcționau și ca „hausmaistori", adică făceau mici reparații, coseau iarba din fața casei și rămâneau în oraș vara când proprietarii plecau la băi. El, soțul, slujbaș – cum ziceam – la C.F.R., la bancă sau la administrația financiară, făcea politică duminica după-amiază când familiile se vizitau. Până ce el îi dădea dracului pe liberali, nevestele, după ce se plângeau de prețuri, discutau rețete. Rămânea stabilit să se întâlnească numai ele peste săptămână, pentru a-și transmite ultimele achiziții. Gazda scotea caietul din dulapul de lângă cântar, iar vizitatoarea primea hârtie și creion.

Apoi, ca să continui comentariul, am cerut eu însumi caietele cu rețete, le-am citit atent și, așa cum îmi scriam eseurile în care am dovedit atâta spirit fin, am notat fapte și le-am grupat pe categorii. Am descoperit o dezinvoltură ortografică surprinzător de mare. E drept, mama a scris în viața ei foarte puțin. „Casnică" după anul de dăscălie la Topleț, a trimis foarte rar scrisori la Mehadia, aproape deloc nouă în vremea studenției, numai câteva rânduri la capătul scrisorilor lui tata, ce vă trimit și în ce ordine să le mâncați, cu Ion, acum, vorbește când și când la telefon, încât, în afară de rețete, aproape că n-a scris și nu scrie nimic. Totuși, fiindcă ortografia, ca și tabla înmulțirii, se fixează din primii ani, probabil că „dă-m la cuptor" și „ca'm de două degete" se datorează școlii primare de la Mehadia, unde

taica și-a avut partea lui. Și-a avut-o și ca tată, mai exact ca Băcilă, băcileștilor nu le-a plăcut să învețe, dovadă și mama și tușa Nuți și uica Ionel, dovadă și Ionică și Mircea, băieții lui uica Ionel. Alergia s-a lățit și peste marginea familiei, între băcilești și ciocârlești, la mine. Urât mi-a fost în școală de când mă știu și puțin am mai învățat. La școala primară n-am învățat chiar nimic, acolo notele ni se dădeau cum am spus, am învățat strașnic în clasa întâi de liceu, după aceea progresiv mai puțin, iar la clasic din nou nimic, am făcut un mare efort împotriva firii pentru intrarea la facultate, l-am repetat cu o octavă mai jos în sesiunile de examene, în afară de ultima, la absolvire, unde, mai ales la *papa*, m-am cam făcut de râs, am încercat să învăț înaintea concursului de la institutul pedagogic, însă nu mi-a mers, și asta a fost tot. Este – bănuiesc – la toți băcileștii o lene a voinței de a învăța, dar și o lene a minții, cunoștințele intră greu în cap și rămân acolo puțin timp. E drept, o anumită complicație există, de gândit pot gândi, însă intermitent, cu totul neprogramat, am mai scris, poate nu și despre teoria pe care am elaborat-o, cum, lipsit de memorie, pornind de la zero, țâșnesc mai puternic, am idei mai noi. Teoria ar putea fi completată psihanalitic, fluxul acesta de idei are suport erotic, filtrat și nefiltrat, erotismul filtrat al „creației" și cel propriu-zis, dorința de a seduce, indirect când scrii și direct când vorbești în fața unei săli. Unde am putut să ajung de la „dă-m la cuptor"! Cât despre folosul nimicului în gândire, deh! poate până la un punct. Ca și talentul, memoria nu le folosește decât celor mari. Ceilalți se servesc de ea ca să înlocuiască gândirea. Din învățat mă împac cu partea mecanică. Îmi iau note, le transcriu. Transcrierea îmi face plăcere, ca inventarele la muzeu.

Dintre greșeli, apoi, cuvintele stâlcite: *cocus, suflé, chex*, pluralul cu varianta *checs*, și *kek*, cu varianta *chec*. Amuzante în felul lor, am și încercat să glumesc, dar acum, cu acceptatul risc de a fi anost, nu mai găsesc nimic de râs. Chiar ieri, după ce le-am povestit cum, la examenul de N., o fată, altfel drăguță și pașnică, atribuia cele zece porunci celor „zece" muze, le-am expus altă teorie personală. Ridicolul n-ar începe decât o dată cu pretențiile. Nu este ridicol cine nu vrea mai mult decât poate fi. Adevărat în parte, iar împăcarea mea, relativă, cu lucrurile se întreține din obsesia că aș fi putut să mă nasc și mai rău, în pielea cine știe cui. Chestiunea responsabilității, amețitoare. De unde începe responsabilitatea omului fără voință? Este, probabil, și conservatorism în teoria mea. Menenius Agrippa. Fiecare să-și vadă lungul nasului, fiecare să rămână la locul lui. În ce o privește pe mama, până a terminat școala normală ce a putut să citească afară de calendare, reviste ilustrate și romane de amor? Mai nimic. La Timișoara, tata a început să cumpere cărți și mama citea, citește și acum, seara, până să adoarmă, câteva pagini din Florence Barclay ori Lloyd Douglas, lectura unei cărți durând câteva luni. Operă, teatru, cam atât.

Se poate face sociologie în marginea rețetelor, ziceam. Rețetele proveneau, în primă instanță, de la familii nemțești și ungurești cu stagiu orășenesc mult mai îndelungat, cu studii în licee călugărești

seculare și cu frecvente sejururi vieneze și chiar mai larg europenești. Pornite de la acest cerc de sus, mediate de cameriste și purtate de furnizori, au ajuns în cartierele noi, populate după întregire în majoritate de slujbași români. Pe parcurs, vocabularul se estropiase, iar destinatarele ultime nu dobândiseră în gimnazii posibilitatea de a îndrepta lucrurile; dimpotrivă, le-au stricat și mai rău. Grafii naive – „1 mână de nuci", „1 păhărel de rom" –, înregistrarea pronunțării și formelor locale: „ciașcă", „atuncea", „se întinge", „se lucră", „se gată", „bine mestecat". Întrebuințarea particulară a verbului *a veni*: „nucile vin sparte", „ardeii vin așezați peste conopidă". Și mai curios este sensul de după aceea al lui „atuncea": faci cutare lucru și „atuncea", adică *după aceea*, faci cutare altul. În sfârșit, lipsa de experiență narativă se ghicește în folosirea prolepsei: „se umplu foile și mâine se taie" sau „se taie mâine zi".

În continuare, o pagină întreagă părea potolită, am vrut s-o păstrez atenuând câteva cuvinte. Totuși, fără să-mi explic prea bine cum, până la urmă producea un efect sarcastic. Stil rânjit. Scrisul bun este în mare măsură predeterminat. Poți să fii atât de adânc, îți poți permite atâta umor, ai de folosit un anumit ton, de evocat anumite realități, și orice abatere strică, încât, fiindcă nu-ți cunoști formula, abia o intuiești, te afli ca pe un drum de noapte mereu la pândă să nu ieși de pe traseu. Când o faci, de obicei nu-ți dai seama, continui să înaintezi crezându-te încă în viață deși, de fapt, ai pornit spre Hârlău.

Dintre expresiile bucătăriei: „făină cât cuprinde", „lapte cât cere" sau „după nevoie", „biscuiți sfărâmați cu sucitorul", „se dunstuie cu puțină ciapă", „cartofi pasiriți". După nevoie și cât cere nu se referă la consumator, ci – cu un cuvânt cam pretențios – la „compoziție". Tot compoziția o denumește, la prima vedere enigmatic, „partea doua": „se acoperă cu partea doua". E vorba, pur și simplu, de dubla alcătuire, aluat și cremă sau friptură și umplutură, a unor feluri și prăjituri. Nu mai puțin pretențios spus: „să se încorporeze untul", „i se adaugă rom necondiționat", în contrast cu „untură de la foale", adică de la burtă, care, chiar în contextul dat, pare brutal. Între aceste extreme, o sănătoasă – cum ziceam – grijă pentru cuvântul exact, uneori circumstanțializat. Astfel, „o ciașcă turcească cu lapte" înseamnă una din acelea în care, când tata, jucând o partidă de șah cu uica Dăvid, spunea afectuos „Măi muiere, nu ne faci tu o turcească?", mama le aducea câte o cafea. Prin „un deț de apă" se înțelegea un pahar cu gâtul alungit și buza răsfrântă, folosit de cârciumari între ei și de moș Ion la Mehadia, în birt. Mai exact, se înțelegea măsura unui deț, întrucât mama nu-și adusese la Timișoara asemenea pahare; ele n-ar fi „cadrat". Făcând o anchetă asupra a ceea ce cadra ori nu cadra, ai fi reușit să delimitezi cu strictețe lumea lor. Se putea și chiar se recomanda să-și dea cu lac pe unghii, cu condiția să nu fie roșu, ci transparent. Să nu aibă fată în casă nu se putea. Rochiile și le făcea fie la „Traxel", fie la „Brück". Frecventa opera; teatrul, facultativ. În afară de post, vinerea, nu avea obligații religioase, rar se ducea la biserică, aproape deloc, însă trebuia să pregătească anumite feluri de mâncare la Paști și la

Crăciun. La piață, dacă n-o trimitea numai pe servitoare, mergea la doi pași în urma ei. În conversații, în timpul vizitelor, unele teme se abordau voalat și tot ce se îngăduia era să-i lucească ochii și să-i râdă cu înțeles. Adulterul stigmatiza. Fiind trecut sub tăcere, nu ducea la excluderea persoanei, dar o punea în stare de inferioritate. Cădea chiar mai jos decât soțiile care, nerespectând codul, fumau, își dădeau cu roșu și beau cafea. Față de acestea disprețul era agresiv, în timp ce pentru adulterine se îndulcea cu compătimire. Abia dacă se găseau mai sus decât cele bolnave de plămâni.

După aceea am trecut la aspectul estetic al rețetelor, atât în ceea ce privește preocuparea pentru înfățișarea preparatului („pentru ochi două boabe de dulceață"), cât și referitor la scrierea însăși. Unele cuvinte dobândesc expresivitate numai în mintea cititorului nespecializat, cum ar fi „se lasă să se odihnească", spus despre un aluat, sau „se tăvălesc în zahăr" despre bombele a la Mussolini. Bomba este, evident, metaforă, ca și echivalentul ei, mingea : „se fac mingi". Mai era folosită comparația – „până se îngroașă ca o mămăligă" – și sugestia : „adăugăm unt de mărimea unei nuci".

Au trecut de la ultima frază zile împrăștiate, lumea mi s-a îngustat, hotărârile nu le iau singur, le ia din nou secolul pentru mine și într-astea am încurcat foile, o parte din considerațiile estetice pare-se s-au pierdut. De aceea ajung la observația că farmecul caietelor îl dau denumirile, cu încărcătura lor de snobism naiv. În primul rând, cuvintele apreciate ca frumoase de felul lor : domino, alcazar, mignon, mimoza. În ce-l privește pe Nero, pare mai degrabă să fie din aceeași serie decât din cea a cuvintelor care sugerează o lume mirifică, inaccesibilă : diplomat, ouă regale, pișcotă Rotschild, Mikado torta, tortă Malacov. Contribuie la conturarea orizontului îndepărtat localizările : cornuri de Paris, felii de Orléans. Rotschild și Mikado au și o conotație kakaneză, la care am să revin. Cu totul surprinzătoare torta Malacov. Cât despre tortul Egalitate, să fie o aluzie la istoria postnapoleoniană, greu de crezut, ar însemna să presupunem căi foarte sinuoase de la pornire până la caiet. În bombe a la Mussolini trebuie să fie, poate dintr-un ziar, o săgeată spre războiul din Abisinia, iar Tom din batoane a la Tom va fi fost vreun bucătar budapestan. Cel mai mult mă surprinde combinația assiette rece, cu amestec de limbi. Dintr-o carte nu poate fi luată în această formă, însă pare sigur că la pornire s-a cunoscut sensul cuvântului assiette, ceea ce nu era cazul cu mama, deși, printr-o întâmplare improbabilă, a scris corect cuvântul franțuzesc. De o inocență autohtonă, torta minune, bombele dracului, și de un prost gust autentic, neprefăcut de influențe, scrisorile de dragoste. În schimb, în scufița roșie e ceva belferesc dinspre vechiul regat.

Ajung, cum anunțam, la conotația kakaneză a caietelor. Trec peste pitorescul chestiunii adăugând doar o delectabilă „țitronată" și un „damen caprițe", cu masculinul lui „capriț de domni". De la o vreme revin cu insistență la această temă. Chiar zilele trecute am vorbit, într-o adunare vegheată tutelar de un „coleașă berg" spre care duce, surmontând orașul, un vechi și părăsit „autoweg", deci am vorbit despre

ceea ce numeam inconștientul nostru imperial. Totuși, tot vorbind, până acum n-am lămurit cât de cât senzația difuză a unui imaginar kakanez. Nu este vorba, cel puțin nu în cazul meu, de o formație germanică propriu-zisă. Lecțiile cu „domnișoara de germană”, ca și cele cu „domnișoara de acordeon”, ale lui Ion, s-au întrerupt prea repede și prin urmare, fără rezultat. De câte ori le-am reluat mai târziu de unul singur n-am reușit mai nimic. Înțeleg în linii mari despre ce se vorbește, citind ziarul îmi pot face o idee vagă și cam atât. Am parcurs, e adevărat, cu neprevăzut succes cărțile lui Bela Schiff. Lecturile din autori traduși nu sunt mai numeroase decât, să zicem, cele englezești. Deci, s-ar părea, un efect superficial produs de ambianță, pe care-l exagerez fiind, ca și moartea sau nimicul, un subiect. În realitate, ceva mult mai adânc, deloc, și tocmai de aceea, voit și controlat. Kati, servitoarea cu trei rânduri de fuste, în primii ani, clanul Lidolt de peste gard, negustorul Scheinberger, *Lachen und lernen*, Saturn Verlag Wien, lexiconul unguresc și istoria universală până la primul război mondial, prietenii succesivi, domul din Piața Unirii, inginerul Sattinger la Lupac, doctorul Söröny de la 3 la 5, toate formând încet o stare de necesitate ca o frustrare tenace. Un loc totodată vienez și silvestru, inconsistent când încerc să mi-l reprezint, o țară evanescentă, uneori fugar întrevăzută, stradă din Liubliana către parc.

II. Clasicii imperiului agonic

Robert Musil, Arthur Schnitzler,
Karl Kraus, Franz Kafka,
Hermann Bahr, Max Brod,
Lucian Blaga, Miroslav Krleža,
Andrzej Kuśniewicz

Născut la 16 noiembrie 1880, în Klagenfurt, fiu al unui director de fabrică de armament, ajuns apoi profesor universitar, *Robert Musil* a fost elev al școlilor militare din Eisenstadt și Mährisch-Weißkirchen. Ofițer, abandonează cariera militară pentru a urma cursurile Politehnicii din Brno. După încheierea studiilor, lucrează doi ani (1902–1903) ca asistent universitar la Politehnica din Stuttgart. Își schimbă din nou opțiunea profesională și se mută la Berlin pentru a studia filosofia, matematica, fizica și psihologia experimentală. Publică primul său roman, *Die Verwirrungen des Zöglings Törleß* (*Rătăcirile elevului Törleß*), în 1906. Obține titlul de doctor în 1908, cu o teză despre Ernst Mach. În ciuda unei oferte venite din partea Universității din Graz, Musil hotărăște să se dedice activității literare. În 1911 se angajează ca bibliotecar la Politehnica din Viena și se căsătorește cu Maria Marcovaldi (născută Heimann), pe care a cunoscut-o în 1907, la Berlin. Între anii 1911 și 1914, face câteva călătorii în Italia și este colaboratorul constant al mai multor ziare, printre care se numără și „Die Neue Rundschau", al cărui director devine în 1914. Participă la primul război mondial ca ofițer și este rănit. În anii douăzeci se stabilește la Viena, unde își continuă activitatea de scriitor și cronicar dramatic. Își pierde ambii părinți în anul 1924. În 1929 suferă o criză nervoasă. Îi este decernat, în același an, premiul Gerhart-Hauptmann. În 1930 publică primul volum din *Der Mann ohne Eigenschaften* (*Omul fără însușiri*), la care lucra încă din 1919. Se mută din nou la Berlin, unde continuă elaborarea romanului. Anul 1933 marchează apariția celui de-al doilea volum din *Omul fără însușiri* (capitolele 1-38) și venirea la putere a Partidului Național-Socialist. Musil decide să se întoarcă la Viena. Anexarea Austriei îl determină să plece în Italia, de unde emigrează apoi în Elveția. Îi sunt interzise cărțile în Austria și Germania. Stabilită la Geneva, familia Musil încearcă să ajungă în Marea Britanie sau să emigreze în Statele Unite. Tentativa eșuează, deși este sprijinită de Thomas Mann, Hermann Broch și Albert Einstein. Moare în Elveția, pe 15 aprilie 1942, la vîrsta de 62 de ani, în urma unui atac de apoplexie, fără să poată încheia *Omul fără însușiri.*

Robert Musil a lăsat 25 de caiete de însemnări. Numerotarea caietelor, redactate între anii 1899 și 1941, nu reflectă o structură cronologică, deoarece Musil obișnuia să țină mai multe jurnale paralele. Pentru o ordonare cronologică e recomandabilă formula propusă de Adolf Frisé în ediția din 1983 a *Jurnalelor.* Structura arborescentă a caietelor reflectă absența unei inteții a autorului de a le publica ; cu toate acestea, travaliul de editare a început deja cu peste cincizeci de ani în urmă.

Fragmentul antologat face parte din caietul nr. 26, care acoperă o perioadă de trei ani (1921–1923). Este vorba despre observații ce alcătuiesc scheletul unui discurs cu titlul *Der Dichter und seine Zeit* (*Scriitorul și epoca sa*), rostit la Viena în data de 16 decembrie 1934, cu prilejul sărbătoririi a douăzeci de ani de la înființarea Asociației Scriitorilor Germani. (*Gabriel Kohn*)

Robert Musil

Jurnale*

Caietul nr. 4 : 1899 ?-1904 sau mai târziu (notiță nedatată)

Jurnalele ?

Un semn al acestor vremuri. Apar atâtea jurnale. Ele sunt forma cea mai comodă, mai lipsită de disciplină.

Fie. Cum restul devine insuportabil, poate că în viitor se vor scrie numai jurnale. Dar de ce să generalizăm ?

Jurnalele sunt însăși analiza ; nici mai mult, nici mai puțin. Nu artă. Nici nu trebuie să fie. Dar la ce bun să tot vorbim despre asta ?

Caietul nr. 26 : 1921-1923 ? Eseuri

Introducere :

Spunând „eu" în această introducere, o voi face fără să mă refer la persoana celui ce scrie aceste rânduri, dar nu va fi vorba nici despre un eu fictiv, cum ar fi cel romanesc. Importantă pentru mine nu este țesătura individuală a gândurilor și sentimentelor expuse – și, deci, nici persoana mea –, ci doar coerența lor.

Însă eu nu sunt în stare să extrag o filosofie din asta. Materialul pe care îl am în față se alcătuiește doar din frânturi. Se simte poate întregul din care ele fac parte, iar părțile indică poate, incipient, o continuitate, dar eu mă simt obligat să umplu spațiile goale spunând : eu cred că ..., mă refer la ..., vreau să ... . Nu pot vorbi în registru real, doar într-unul imaginativ. De aceea, singura voce care se aude este a mea, și nu a lucrurilor.

Firește că, în vremuri cum sunt acestea, aș putea să mă dispensez fără probleme de așa ceva. Este uimitor cât de actual sună ceea ce Hume scria cu aproape 200 de ani în urmă în *Tratatul asupra naturii umane* : „Conflictele se înmulțesc, de parcă totul ar fi devenit incert, se consumă cu o asemenea înflăcărare, de parcă ar exista doar certitudini. Nu rațiunea va ieși victorioasă din această dezlănțuire, ci elocvența și nimeni nu trebuie să se îngrijoreze că nu va găsi adepți

* Robert Musil, *Tagebücher*, (Hrsg.) Adolf Frisé, Rowohlt Verlag, Hamburg, 1983 (fragmente).

fie și pentru cele mai îndrăznețe ipoteze, dacă va fi destul de elocvent încercând să le prezinte într-o lumină favorabilă. Victoria nu va aparține oștenilor, celor care poartă sulița și spada, ci gorniștilor, toboșarilor și lăutarilor.”. Așadar, ceva despre care nu se cunoaște nimic ar putea fi prezentat, într-o epocă precum a noastră, fără dificultate drept adevăr obiectiv și va avea probabil câștig de cauză în fața prudenței ezitării, dacă totul se va face cu o elegantă ușurință. [...]

Un alt om: explicația titlului.

Ar putea, de fapt, să fie titlul întregii mele opere, astfel încât ceea ce urmează reprezintă doar o parte a încercărilor mele.

A fi tânăr: sentimentul că faptele vieții au bulversat concepțiile bătrânilor.

Acest sentiment al tinereții s-a păstrat. Ceea ce am văzut în ultima vreme la generațiile tinere mi s-a părut a fi mai degrabă o variațiune a vechii gândiri decât una adecvată noilor realități. Am sentimentul că sunt plasat într-o epocă eclectică și lipsită de creativitate. (De preferat, totuși, imprecației!)

A nu se uita: cei care își doresc la rândul lor un alt om, revoluționarii. Le sunt recunoscător în multe privințe pentru sfânta lor râvnă, dar ei cred că omul nou e tot cel vechi care-și așteaptă dezrobirea.

II

Titlu: Hölderlin: În Germania nu mai există personalități, doar profesii.

II. = Un german obișnuit și experiențele sale.

Un german obișnuit, unul neobișnuit și unul adaptat.

1.

Să luăm un german obișnuit.

Nu trebuie să fie nici prost, nici lipsit de caracter (un „supus”). Scriitorii noștri satirici au fost superficiali până acum. *Satiram non scribere* este cu adevărat *difficile* pentru că obligă la autoreflectare în imaginea celui disprețuit. → Va fi deci un om obișnuit. ←

Germanul nostru a trăit în copilărie experiențe despre care nu putem spune multe lucruri.

Un erotism difuz și tandru.

Dar și crize de o cruzime și un primitivism incredibile. (Faze preliminare ale masculinului. Jocuri de băieți.)

O tandră legănare sub ocrotirea copilăriei sau o chinuitoare nerăbdare de a evada din ea. [...]

Germanul nostru ajunge la școală:

I-a fost îndesată în cap o lume rațională, trasă cu liniarul. Înaintea consumării oricărei experiențe de viață îi este explicată teoretic o lume născută din necesitățile practice.

Chiar dacă, să presupunem, a suportat bine acest stadiu, va trebui totuși să învețe o mulțime de lucruri față de care nu se raportează în nici un fel. Cum să înțeleagă complexitatea raționamentelor mate-

matice și ale fizicii? Învață superficial și pe o cale pseudo-rațională preobleme de estetică și etică de la niște oameni care, de obicei, nu se cunosc nici măcar pe ei înșiși. Ar dori să fie inițiat în tainele vieții, dar i se expun fragmentele celor mai complicate artefacte ale ei.

(Frânturile muncii unor oameni în spatele cărora s-a adunat experiența unei vieți.)

În același timp, lauda, sancțiunile și ierarhiile modelează un comportament metrico-moral.

Ceea ce ar fi de spus despre influența exercitată de familie va fi reluat atunci când se va afla el însuși în capul unei familii.

Rezultatul: Se formează cu timpul o reprezentare a profesiei la care aspiră individul.

(a) Aceasta poate să coincidă cu una dintre materiile școlare. În acest caz se produce o centrare naturală: ethosul devine morală; totul se grupează în jurul acestuia mai mult sau mai puțin firesc, până la nivelul unei viziuni generale, al unei *Weltanschauung*. (E vorba întotdeauna despre o profesiune care i-a fost predestinată, hărăzită!) (Profesiuni burgheze.)

α) Un om adaptat apare atunci când intervine în discuție o ocupație legată de rațiune;

β) unul neobișnuit, atunci când profesiunea are de-a face într-un fel sau altul cu sufletul: artă, religie, politică și uneori economie.

Însă acesta este totodată și aspectul care desparte profesiunile burgheze de cele neburgheze.

Așadar, mai bine zis:

1. Tânărul este întotdeauna eroic și exaltat. El își dorește să fie o ființă predestinată. Vrea să ajungă un om mare sau unul bun.
2. Începe, încă din școală, să se adapteze societății.
3. Intervine cazul *a* sau cazul *b*.

a și *o parte din b* reprezintă ocupații burgheze.

Cazul *b* conține unele elemente de rezistență, absorbite ulterior.

4. Se poate face însă și o împărțire de tipul: *a* și *b*.

O parte din cele conținute în *b* devin și ele de tip burghez.

5. Există de asemenea și cazul individului cu un talent deosebit situat în categoriile *a* și *α*. Acesta este omul devotat unui crez, iar această mărginire presupune întotdeauna și suflet.

Și mai simplu:

Cazurile 1 și 2 așa cum sunt descrise mai sus.

3. talent manifestat

a) materie școlară; profesiune burgheză

b) disciplină extrașcolară; profesiune burgheză

c) profesiune neburgheză

4. sau absența unui astfel de talent

(b) Sau nu coincide cu una din materii. Influențele decisive au venit din afara școlii. Este vorba despre o ocupație „practică”. În acest caz, o parte din cunoștințele școlare se asimilează însoțite de o finalitate, iar o altă parte este preluată cu mari reticențe. Această alegere a unei

„profesiuni cu scutire de școală” conține adesea o componentă rebelă: părăsirea prematură a școlii și orientarea către armată, comerț, agricultură etc.

Să izolăm însă încă două cazuri speciale:

Reprezentarea referitoare la profesiune este formată, dar nu foarte stimulativă. → Este vorba, pur și simplu, despre un caz de inadecvare. Cazul scriitorului este unul de adecvare eșuată: semnificativ doar ca sursă a unor resentimente extrem de dăunătoare din punct de vedere social. ← Apoi intervin sportul, visele studenției etc. Obiectivul său este mai degrabă să devină bărbat, și nu slujbaș. Experiența mea îmi spune că aici avem de-a face cu o ipostază preliminară a individului angajat politic.

Al doilea caz special îi cuprinde pe toți cei care doresc să devină oameni de litere și nu reușesc totuși sau devin scriitori pentru a renunța după o vreme.

Germanul nostru pășește în viață.

→ A se urmări:

Cazurile 3a, 3b și 4 din ultima clasificare.

Cazul 3c se situează separat. ←

O împrejurare importantă o constituie faptul că a fost îndopat timp de 20 de ani cu bunuri spirituale, iar acum este lăsat baltă cu ele pe cap. (Un ospăț la micul dejun.)

Intervine un proces de fărâmițare, de descompunere. Detalii vechi se împletesc cu impresii noi. De obicei – aleatoriu, impersonal.

Elementul centrant devine profesiunea:

O profesiune cu caracter creativ, spiritual: efect de specializare.

O profesiune practic-birocratică: asemenea unei dexterități.

Bărbații discută despre profesiune. Interesele profesionale înpânzesc lumea.

→ Principalul instrument de cultivare este gazeta. ←

Ce se întâmplă cu sufletul?

O mică parte din el este imobilizată de profesie, iar aceasta modelează psihicul în diferite direcții. Punctualitatea devine pedanterie, riscul devine cutezanță etc.

O altă parte este absorbită de așa-numitele principii. Reguli de viață, regularități ale vieții. Aceasta este funcția principiilor, idealurilor, a caracterului și a adaptării sociale. Ele nu mai conțin așa cum vom vedea nici un pic de suflet, dar afirmă pretenția de a fi sufletul însuși. De ele se leagă și apartenența la un partid, o asociație etc.

O a treia parte este epuizată de tulburări nervoase, devine tic, anomalie caracterologică, apar obișnuitele necazuri.

O a patra parte a acestuia este solicitată de conflictele morale; este, probabil, aproape imposibil de distins față de celelalte.

În slujba unei a cincea părți se află arta și ziarul.

→ Aici ar fi de amintit faza zvonului. Copilul are o reprezentare de tip aluziv asupra sexualității. De aici și seducția pe care aceasta o exercită.

Caracterul aluziv se extinde mai târziu asupra tuturor lucrurilor aflate dincolo de imediata proximitate. Apar atât zvonuri timorante, cât și ispititoare. Aceasta este o caracteristică a fazei în care concepte

abstracte precum Împăratul sau Reich-ul pot avea un efect extrem de puternic. O fază marcată de dorința mereu nesatisfăcută a ascensiunii sociale. În care dospesc forme ale resentimentului, cum ar fi naționalismul, antisemitismul, militarismul etc.

Din acest segment psihic absorbit face parte și dragostea : neîmpărtășită și considerată, drept urmare, o rătăcire a tinereții. ←

Voi fi concis :

Nici arta, nici ziarul nu sunt luate în serios.

Amândouă oferă doar confirmările pe care le căutăm.

Ambele reprezintă un labirint → al contrariilor ← în care lipsesc indicatoarele.

Ambele provoacă un haos încărcat de contradicții.

Acest om vrea totuși să simtă cerul aflat deasupră-i, să se știe apărat de niște ziduri. Lucrurile astea nu există. Faptul că ele nu lipsesc reprezintă un fenomen ciudat, o interesantă iluzie socio-psihologică.

2.

Asupra acestui om s-a năpustit războiul. A urmat faimosul eveniment din vara anului 1914 etc. O experiență înrudită cu trăirea fenomenului religios.

→ Cazurile 3 a, b, 4 și 3 c se conjugă. ←

Toate popoarele au fost atinse de ceva irațional, dar monstruos, străin, din altă lume, explicat ulterior drept o halucinație.

Părțile vizibile ale acestei experiențe : pentru prima oară, fiecare avea ceva în comun cu celălalt. Disoluție într-un eveniment suprapersonal. Națiunea devenită prezență corporală. Atavisme mistice, la fel de reale ca o fabrică. Un alt mod de raportare față de moarte. În cazul special al omului obișnuit : sentimentul experienței majore.

Fenomenul nu poate fi considerat pur și simplu beție, psihoză, sugestionare, fantasmă etc.

Ceva asemănător s-a întâmplat o dată cu sfârșitul războiului. Atmosfera unei lumi pascale. Nici ea n-a fost o iluzie.

Era un fel de cal troian : o înșelătorie, însă una având trăsăturile unei experiențe a divinului.

3.

Dar am trecut noi și prin altele mai grozave. Întreaga noastră viziune asupra propriei civilizații se năruise.

Presupunând că a existat în ea și un element stabil, atunci acesta a fost comportamentul caracteristic unei anumite ameliorări și civilități a existenței. Devenisem extrem de nesiguri și indolenți în privința așa-numitelor întrebări ultime, divine, și cam sceptici sau vehemenți în cele legate de problema plăcerii, a desfătării. Domnea însă convingerea conform căreia o viață cinstită va duce la ceva bun, convingere acompaniată de credința în progres, lipsită însă de reprezentarea unui țel.

Și, așa cum cel preocupat de un lucru important nu se mai ostenește să se dezbare de măruntele cusururi din tinerețe, vremurile acestea

liniștite din fire și fără mofturi în alegerea agrementelor au optat pentru fastul armurilor și declarațiile belicoase, ignorând aproape pe de-a-ntregul discursul revoluționar al social-democrației.

→ Acest om se transformă dintr-o dată nu doar într-un erou, ci și într-o bestie. ←

Aceasta era, cred eu, pâcla călduță în care pășise aproape întreaga lume, deși majoritatea era cu totul apatică din punct de vedere politic. Faptul dovedea o anumită doză de mândrie legată de perioada din jurul lui 1914 și un fel de încredere în această lume, credința că totul se va termina cu bine, fără prea multă bătaie de cap. Nu încerc să schițez aici analiza acestei situații, ale cărei fisuri subterane erau cu totul altele, ci să descriu o dispoziție generală și semnificativă (un sentiment revenit deja, probabil, în ciuda tuturor celor petrecute).

Căci acest om, același, s-a transformat curând după aceea nu doar într-un erou, ci și într-o bestie.

Măsura eroismului pe care l-a născut războiul a fost nemaivăzută chiar dacă facem abstracție de eroismul pasiv și îndoielnic al individului-marionetă și ne limităm la adevăratele fapte eroice, în sens mitic. Dimensiunea bestialității egalase aproape marile modele ale trecutului.

Mai groaznice decât războiul sunt ororile diferitelor revoluții, iar contrarevoluțiile pot fi considerate și mai teribile decât acestea din urmă ; așa cum comportamentul Franței în Renania se situează sub cel dovedit de Germania în Belgia din punctul de vedere al civilizației care se simte amenințată nu de o criză actuală, ci de o boală de care se pare că nu se va mai lecui.

→ Neputința plasării între Liga Națiunilor și spiritul revanșard, capitalism și bolșevism. ←

<Această carte se va ocupa de problema posibilității existenței acestor contradicții și a semnificației lor.>

Omul nostru a trecut, deci, printr-o experiență misterioasă și a fost incapabil să o conserve. A parcurs una dintre cele mai eroice faze ale istoriei lumii și a fost incapabil să perceapă vreo schimbare. Fusese în trecut un cetățean zelos și a devenit apoi un …., fără să-și dea seama totuși.

III

→ Individul și întregul. ←

Am scris odată următoarele despre aceste experiențe :

Cât de greșit înțelegem acest sine". „Eu" = întrebarea : în ce măsură suntem ceea ce mărturisesc existența și faptele noastre ? O întrebare esențială a religiei (a se vedea, de exemplu, gândul lui Luther).

Este limpede că acest „sine" reprezintă o formă de organizare (politică, socială).

Voința și caracteristicile unei organizații nu reflectă o valoare obținută din media membrilor acesteia. Acest sine constituie un nou întreg (asemenea unei melodii, unui chip). Dacă aș fi sociolog, aș putea să explic acest lucru cu ajutorul unor exemple dintre cele mai diferite : de la mulțimea de pe străzi, până la biserica catolică.

Mă mulțumisem într-o altă împrejurare să enumăr câteva observații asupra caracteristicilor unor structuri cum ar fi statul și națiunea ; le voi relua deocamdată.

IV

Sunt aceste instituții purtătoare ale unui anumit specific (statal sau național) ?

Să nu uităm că traversează frontierele civilizațiilor.

Diferența trebuie, prin urmare, să țină de altceva.

De cercetat natura frontierelor.

Nașterea specificului →național←.

→ Aparatul. Libertatea manifestării. ←

V

Granițele interne. Literatura de partid, diferențele culturale : fenomene similare.

Lipsa de scrupule caracteristică luptelor interne, cu nimic inferioară celei manifestate în conflictele externe.

Stat, națiune, biserică, profesiune, clasă, sex etc. Individul nu poate aparține în totalitate vreuneia dintre ele, căci acestea generează contradicții. Și aici avem de-a face cu lupta dintre aparate.

VI

Necesitatea aparatului. Ferocitatea ineluctabilă a structurilor de aparat contemporane. Totul e o problemă de organizare.

Omul are, până în ziua de azi, două istorii legate anorganic : cea a formelor de organizare și cea a propriului spirit.

VII

Chiar și influențele culturale (aleatorii) pot fi considerate, într-o interpretare mai largă, structuri de aparat.

Nu poezia pe care o citesc, ci faptul că o citesc ține de natura aparatului.

În consecință, relația individ-aparat trebuie plasată la un nivel mai profund.

Teorema amorfismului.

VIII

O dată concentrați asupra „aparatului", vom observa un set de influențe ireale și totuși existente : tradiția, obiceiurile, morala, *in summa* ideologia.

Individul fără ideologie : o nulitate.

Ideologia ca atmosferă și eveniment. Momente solemne : vremuri mărețe.

Ideologia de stat, națională, de rasă, religioasă etc. : caracter regresiv comun, instituții, sugestionări, fantasme ale puterii.

Evoluția ideologică : un curent neîntrerupt, din Antichitate până azi. Punctele ei nodale : instituțiile. Atomism și osificare ca fenomene de civilizație.

În românește de GABRIEL KOHN

Numele lui *Arthur Schnitzler* (1862-1931) se așază de cele mai multe ori la temelia prozei și dramaturgiei austriece moderne; Schnitzler aparține generației care, în Austria, face tranziția dintre literatura secolului al XIX-lea și cea a secolului XX, impresionistă în stil, decadentă în spirit (Hofmannsthal, Zweig, Bahr, Kraus); e membru al grupului *Jung-Wien*, nelipsit din saloanele literare ale capitalei imperiale, Don Juan de notorietate. Se naște la Viena într-o familie de universitari și, tot aici, studiază și apoi practică medicina, până când scriitorul devine mai cunoscut decât medicul. Schnitzler e un maestru al subiectelor „delicate”, multe dintre operele sale devenind pretexte de scandal public; apariția nuvelei *Locotenentul Gustl* (1901) este, de pildă, „un atac direct la onoarea militară”. Abordează, de asemenea, subiecte erotice, descrie stări sufletești de mare complexitate, sensibil fiind la noile tehnici de investigație psihologică. Din scrierile sale amintim: *Anatol*, 1893, *Liebelei* (*Flirt*), 1895, *Das weite Land* (*Țara îndepărtată*), 1911, *Professor Bernhardi* (*Profesor Bernhardi*), 1912, teatru; *Leutnant Gustl* (*Locotenentul Gustl*), 1901, *Bertha Garlan*, 1901, *Der Weg ins Freie* (*Drumul către libertate*), 1908.

Schnitzler a lăsat în urmă un impresionant material autobiografic. Între numeroasele texte, un jurnal ținut cu meticulozitate, care se întinde pe perioada 1880-1930, scris de el însuși sau dictat unei secretare. Reproducem aici însemnări din zilele de cumpănă din preajma sfârșitului războiului, când Marele Imperiu devenea mica Austrie, iar certitudinile zilei de ieri se risipeau lăsând loc unor întunecate semne de întrebare. (*Tinu Pârvulescu*)

Arthur Schnitzler

Jurnal*

„Am scos la iveală o mulțime de sofisticării despre joc.
Asta-mi mai lipsea, îmi veți spune."

Lessing către Moses Mendelssohn

18/10-29/10 1918

18/10

a.m. Michaelerberg. La întoarcere, Paulsen lucra în grădină și m-a invitat în casă; despre politică. Acum cinci ani, când am fost pentru prima dată la el, studia tactica militară și găsea armata ca fiind meseria cea mai demnă de un bărbat. Se simte complet refăcut după șase luni de front, șocuri nervoase, trăiri personale și generale.

Le-am luat pe O. și pe Lili de la Popper. Perspectiva sumbră care se întrevede pentru întreaga omenire și în special pentru Austria... Statul federal, pe care nu-l dorea nimeni.

p.m. La eleșteu.

Cu O. la Vicki și Mimi; el s-a refăcut după gripă. Săptămâna trecută au murit la Viena opt sute de persoane din cauza gripei.

Ieri, soția tatălui meu, Arthur Wilhelm, în Praga.

Cu O. la concertul lui Culp.

19/10

a.m. La Gisa și Hajek. Viziuni pesimiste.

La Faesi în Bristol, care mai există încă. Despre politică.

La Iulius. Karl a venit de pe front pentru câteva zile. Previziuni, posibilități de revoltă în Viena. Iulius ne sfătuiește să ne punem toate lucrurile la adăpost. Ce mai vremuri!

Poldi Andrian m-a invitat în loja sa să urmăresc repetiția generală. Refuz; să știe oare de scrisoarea mea către Bahr? El pretinde (fals) că nu știe nimic. R. Strauss (îi dă telefon lui Specht) a primit o înștiințare de la comandamentul suprem al armatei: să nu angajeze nici un evreu!

Copii cu bețe în mâini bat rimul în Turkenschantzpark: Încă un evreu, încă un evreu. (Naema B.-H.)

– Schott la ceai.

Cu Heini la *Întâia* de Beethoven.

---

* Arthur Schnitzler, *Tagebuch 1917-1919,* Verlag der Österreichischen Akademie der Wissenschaften, Wien, 1985 (fragmente).

20/10

S. – Vise. – Z. constată că am o pată albă pe limbă ; simtomul unei boli grave ; mă sfătuiește să-mi curăț toată limba – apoi, de pe Semmering sau de oriunde altundeva ; – aș vrea să cobor din Sofienalpen, sub clar de lună ; – o vedere de la Bahr, pentru mine sau pentru Gustav : este singurul luat în considerare (pentru postul de secretar) – am ajuns cu O. ; controlez bagajul (la un fel de punct de debarcare) ; s-a furat din toate. – Ușor de precizat – pata mică are totuși o asemenea importanță... Să-și curețe toată limba ; – și chiar Z. să fie acesta... (Remarca lui Vicki : De ce nu s-a descotorosit de ea atunci, imediat ?)

O zi de toamnă frumoasă. O plimbare făcută într-o stare de spirit morbidă și malefică, fiind nevoiți să o prelungim da la Potzleinsdorf--Hamenau-Sofienalpen-Neuwaldegg și retur la Potzleinsdorf. Întregul apocalips care ne paște pălește în fața amărăciunilor mele personale, nefondate. Întâlnire cu Marie Mautner ; discurs politic. Tatăl ei arată oribil – el consideră iminentele pogromuri ca fiind doar probabile.

Acasă. Sch., cu soția și copiii, era deja acolo. – Bernau îmi scrie despre o actriță care vrea să se prezinte la o probă. Heini trebuie să pună în scenă – la Horch – al treilea act din *Kabale*. – Mă sfătuiesc cu O. ce să întreprindem în fața pericolului. Eventual, vom organiza o defensivă ?

– La „eleșteu”. –

Z.N. Arthur Kfm. și sora lui, Klara Leitner. După aceea, familia Schmidl și Segal. Tot felul de ponegriri aduse nemților.

21/10

Răspunsul lui Wilson dat Austro-Ungariei ; oarecum perfid. Este clar că vrea revoluție.

– Dictez scrisori etc. –

Cu O. la Mandl. – Atmosferă groaznică la Viena ; ne așteptăm la ce poate fi mai rău.

p.m. Am tăiat frunze la câini, am socotit. –

Am citit biografia Landului Saar, scrisă de Bettelheim.

Cu Heini la op. 130 a lui Beethoven.

22/10

a.m. La Faesi în Bristol ; era prezent și arhitectul Loos. Dialog despre portrete și fotografii ; *Podoabă și fărădelege*. – Diverse despre Peter Altenberg (conturi la bancă ; nebuniile calculate ale lui Slibowitz).

p.m. Jacob mi-aduce primul volum din *Creația nebuniei*. Despre politică. – Scrisorile lui E. citite în grabă.

Siegr. Geyer ; pentru contribuții la noua revistă „Theater”.

Cu O. la consiliera Curții imperiale – domnișoara Trude Steckel, logodnica lui Fritz, domnișoara Maria Meyer. Diverse despre minister.

23/10

a.m. Întâlniri : Paula B.-H. ; (Richard vrea să-și retragă piesa *Visul lui Iacob* și să se întoarcă la Viena) ; el nu e convins (nu crede în

revoluțiile cu orarul stabilit ; – chiar dacă începuse în Cottage și cei din barăcile din Hessen li se alăturaseră la jafuri).

Otti S. mă cheamă jos, fără știința lui F.S. ; băiatul are simptome îngrijorătoare după răceală și angină. Încerc să-l liniștesc cât pot.

– Dictez : Eleșteu. –

p.m. O plimbare cu O. prin Turkenschantzpark ; am căzut de acord.

Cu O. la familia Salten.

Spre seară merg cu O. la familia Schmutzer și jucăm biliard. Discutăm despre atitudinea pe care s-o adoptăm în cazul grevelor foamei ce se întrevăd.

24/10

a.m. La Salten. (Dr. Foges și Dr. Gotzl) Atmosfera este mai degajată, în ciuda gravității situației. –Discutăm despre politică.

La prof. Redlich (pesimist în lucruri mărunte și optimist în cele mari). Foarte pornit împotriva imperiului prusac. Depozitul internațional de armament. Știrile zilei de la Fiume. Împăratul este la Debreczen. Afirmații pro-britanice – incultura Hohenzollern-ilor. Comparația între Wilson (preferatul lui R.) și dogmaticul Cromwell. Noi ne aflăm în mijlocul revoluției. Cel mai rău lucru spus despre Czernin… Casa frumoasă, tablourile, fotografiile, grădina (zi cețoasă). – Inteligent și extrem de cultivat ; aproape instruit. – Cred că va fi unul dintre viitorii miniștri. – Urmarea – în ciuda lucrurilor cu adevărat importante, despre care vorbim, în același timp arogante. Nu este complet eliberat nici de insurgență, nici de snobism. Îmi părea foarte interesant, și nicidecum antipatic.

– Afirmația lui Wilson ; – în fond, pretinde Germaniei capitularea. Sunt foarte îndurerat. –

Leo la ceai ; – ce-i de făcut ? Totuși este foarte optimist.

Spre seară, Andrian se indispune, nu chiar fără motiv – își imaginase că va ajunge director de teatru. Îmi mărturisește decepția sa în privința lui Bahr (cu condiția : să tăceți ca un mormânt). El era nemulțumit nu numai de logica acestuia, ci și de caracterul lui, care lăsa de dorit. – Încercarea lui B. de a-și influența soția, pe Mildenburg, ca și cum i-ar fi promis lui A. (ceea ce nu era cazul). Întreaga zbatere interioară a lui B. să-și ascundă sentimentele față de actori – totul – o politică. Mă bucur că nu eu l-am numit director. – Chiar și cearta de la repetiția generală se prezintă altfel decât mi-a relatat-o B. în scrisoare. – Încerc să-i dezvălui lui A. personalitatea lui B., ca pe aceea a unui foiletonist, în cel mai bun sens al cuvântului. Divizarea direcțiunii în trei (Bahr-Devrient-Michel) era a priori sortită eșecului.

Cu Heini, *Trio în mi major* de Beethoven.

25/10

Lili îmi povestește următorul vis : intră cu mătușa Helene pe o poartă-tunel-fără ieșire – caută în van pe cineva ; – în sfârșit, undeva foarte jos, în întuneric, pe un pat – împăratul Franz Josef ; – totuși, ea nu-i vede decât fața trandafirie. El îi spune că s-ar putea evada numai dacă pe ușă s-ar lipi un afiș alb. – (Dacă visul ar fi fost al unui

adult, acesta l-ar fi înțeles foarte repede: reprezintă stările de fapt din Austria – manifestul tânărului împărat etc. – adevărata cauză este lectura de ieri seară și entuziasmul copilăresc pentru prințul moștenitor.)

La Salten. Băieții lui se simt în mod vizibil mai bine. Discutăm despre Wilson și despre impozite.

p.m. La eleșteu.

Z.N.W. Gross; interpretează sonete la vioară și altele.

26/10

a.m. La Salten. Discuții despre Lammasch și Redlich (viitori miniștri) și diverse despre politică. Împăratul german nu a abdicat încă. – La bancă; – informații; bani provizorii. –

La Gustav. Monstruozitatea vremurilor (poate cineva să le gândească? Totuși i-am indus în eroare întru totul pe prietenii mei...).

La ceai; Hans, dr. Zifferer și soția; Trebitsch-Z. îi înjură pe nemți. Dar cei din țara inamică au fost în număr mai mare nimiciți.

Cu Heini, vedem *Trandafirul infantei* al lui Schreker; și *A cincea* a lui Dvorak.

27/10

a. m. Dr. Rosenbaum discută chestiuni legate de editură – dialog enervant despre posibilitatea unei revoluții și a jafurilor.

Z. la ceai la Vicki, Mimi Paul Marx în tranzit: München-București. Ne îndoim că va ajunge la destinație.

După-amiază la Jacob. (Vicki și Mimi) Episoade comice. – Discut cu Jacob despre noul său roman, al cărui prim volum tocmai l-am citit. – Ceva din Balzac, ceva din Tolstoi, ceva din Dostoievski – în egală măsură; – Wassermann, tot. Detalii fine, narate cu măiestrie; construirea tuturor personajelor din planul secund, excelentă; – personajele nu le înțeleg deocamdată.

Dintre toți romancierii pe care-i are Germania la ora actuală, este cel mai bun povestitor, un scriitor cu o fantezie bogată, deficitar în plan afectiv: un manque care colportează excelent.

Nu este un mare scriitor, dar e un tehnician genial.

28/10

Vis: stau în spatele scenei Burgtheater-ului, la stânga se află culisele; conversez cu Wilke (care a jucat-o de curând pe doamna Natter, suficient de vulgar), arată ca o păpușică, deși cam demodat îmbrăcată (ca și Fannchen, dintr-o fotografie veche de vreo 40 de ani); vorbesc despre Niese ca și cum ar fi fost prima Christine din Burgtheater, despre Medelsky ca despre a doua (Niese pentru Sandrock) – și ca și cum le-aș fi făcut curte amândurora, dar cu o oarecare aluzie, cum că pe atunci aș fi fost mai tânăr. Mă trezesc dintr-o dată între Gimnig și Devrient, povestindu-i lui G. cum Mitterwurzer și Sonnenthal au jucat în rolul stăpânului (în *Liebelei*); atunci îmi amintesc că, de fapt, Gimnig a jucat și el acest rol (într-adevăr) și remarc politicos că

Mitterwurzer l-ar fi jucat aproape la fel; abia acum îl observ și pe Devrient – toți, ca într-un tablou tăiat pe diagonală. Sunt iarăși în spatele scenei, la operă; stau pe o bancă în spate; cu mult înainte de începutul *Meistersinger*-ului puteam fi observat între decorurile mobile (încă unul pe bancă) – eu voi fi cel împins în spate. Louis Mandl apare pe scară (care se termină pe scenă), ca director, trebuie totuși să merg la etajul al doilea, în loja 15, deoarece de acolo se vede și se aude mai bine. – Unde-mi e pardesiul? Nu mai este în cui, lângă pantaloni și haină – mă aflu de fapt într-o cafenea – era un pardesiu gri frumos – furat; păcat de el – dar acolo mai este celălalt pardesiu al meu, haț (care chiar îmi aparține); îl îmbrac și deasupra îl iau pe celălalt, gri-închis, cu revere din atlas; merg pe stradă, văd steaua Prater-ului (cu cine sunt?); în fața porții, o femeie, care pune sau scoate o cantitate enormă de banane dintr-un rucsac... Pe drum l-am întâlnit pe Spiegel (dar fără să vorbim), cu o mustață groasă și neagră (total altfel decât arată în realitate); se interesa, cu părere de rău oarecum, de furtul pardesiului. (În romanul lui Jacob, Spiegel este Crammon – ultima scenă în cercul deținuților – etc.)

a.m. La Salten. – Dictez (scrisori și altele de acest gen).

p.m. La eleșteu.

Cu O. la consiliera Curții imperiale Z.N. – Bahr și soția, Friedell. Bahr spune banalități. Z.B. – de acord cu nedizolvarea dinastiei. – Obiectivele americanilor în Europa: papa și ultimul împărat; viitorul în Viena – bugetul de pietate sub Weiskirchner, apoi, sub bolșevici, pogroame etc. După-amiaza la ambasada lui Graf și Thun; și Hr. v. Praznovszcky, care a adus veștile despre revoltele politice din Praga și Budapesta și tulburările din parlament, cu ocazia cererii Austriei de a beneficia de o pace separată.

Dr. Rudi Kfm. și soția; doamna Wohlgemuth (dorea să joace din nou *Tânărul Medardus*), domnul și doamna Auspitz, domnișoara Meyer și alții.

29/10

a.m. Teatrul Național Bernau, referitor la eventuala mutare a trupei Schwestern, începând din ianuarie sau din sezonul următor; – Bernhardi, posibilitățile lui; cu regizorul Rosenthal despre ciudatele evenimente politice, sensul și nonsensul evenimentului mondial; – la Faesi, în Bristol; la Frunbaum (croitor); cu Haug despre păstrarea lucrurilor noastre, din motive de securitate; la unchiul Max (banca regională – financiar); întâlnire cu Paul Horn (fiul său are 19 ani; – perspective) – încă foarte devreme dimineața. [...]

p.m. La „eleșteu" – îngrozitor de încet, dar sigur.

Spre seară, la Schmidl și Schmutzer. Pălăvrăgeală plictisitoare despre incomoditățile și spaimele timpului.

În românește de BIANCA BORȘAN

Critic literar, poet, dramaturg și ziarist, *Karl Kraus* (1874-1936) este una din vocile cele mai vehemente ale culturii austriece din toate timpurile. Se naște la Gitschni, în Boemia, dar va trăi aproape toată viața la Viena. Aici va studia dreptul și filosofia, fără a duce însă demersul până la capăt. Tot aici își va publica, în perioada 1899–1936, opera vieții, în revista „Die Fackel" („Facla"), scrisă și redactată în mare parte de unul singur. Pamfletele, polemicile și conferințele sale vor fi urmărite cu atenție de toată lumea culturală vieneză. Kraus este, de asemenea, cel care dă în bună măsură tonul modernității vieneze, a cărei principală voce critică o întrupează. Este, în plus, un descoperitor de talente, mari scriitori ai generației următoare, de la Trakl la Canetti, fiind lansați de către Karl Kraus. Aproape tot ce a scris Kraus a apărut mai întâi în „Facla" ; articolele i-au fost apoi publicate de către diverși editori în volume de eseuri, aforisme, cronici, pamflete. De notorietate sunt eseurile : *Heine und die Folgen* (*Heine și urmașii săi*), *Literatur und Lüge* (*Literatură și minciună*), *Nestroy und die Nachwelt* (*Nestroy și epigonii*). Scrie, de asemenea, *Die letzten Tage der Menschheit* (*Ultimele zile ale omenirii*), 1918, dramă în 220 de scene, consacrată primului război mondial.

Kraus nu a lăsat în urma sa o operă memorialistică propriu-zisă : poate și pentru că nu a crezut în adevărul textului scris. În proximitatea confesiunii se situează însă aforismele. Fragmentul ales propune o explozivă antiteză între cele două orașe care polarizau la acea vreme cultura germană : Berlinul și Viena. (*Tinu Pârvulescu*)

Karl Kraus

Despre două orașe*

Nu, nici vorbă, nu sunt un cusurgiu ; ura mea pentru acest oraș nu e o dragoste rătăcită, doar că am descoperit o modalitate cu totul nouă de a-l găsi insuportabil.

Există un simț al timpului ce nu se lasă păcălit. S-ar putea trăi mai confortabil pe insula lui Robinson decât la Berlin ; însă doar dacă Berlinul nu ar exista. La 1910, pe insula lui Robinson se va simți lipsa de confort. Se va simți lipsa taximetrului, a instalației de apă caldă, a automatului pentru scrisori recomandate. Chiar dacă până atunci despre existența unor astfel de minuni oamenii nu vor avea nici cel mai mic habar. Este specific timpurilor de a-și crea acele necesități care au fost deja satisfăcute în altă parte. Vremurile erau mai frumoase în jurul lui 1830 ; tocmai de aceea noi, esteții, le-am rămas credincioși. Dar, în timp ce ne delectăm în proximitatea frumosului, golul de 80 de ani ne induce stări de neliniște.

N-aș putea locui într-o prăvălie de vechituri. Mai bine într-o casă de bogătaș ; acesta măcar e în stare să cumpere toată cultura veche.

Austriacul are probabil sentimentul că nu i se poate întâmpla nimic, deoarece conștiința de a se fi născut la vârsta morții îl scutește de orice surprize.

Trebuie să aduc la cunoștința esteților o veste teribilă : Vechea Vienă a fost, odată, Noua Vienă.

Viena are niște împrejurimi minunate, în care a evadat și Beethoven de multe ori.

Metropola trebuie să fie un ambient pentru individualitate. Dar, vai, numai dacă o are ea însăși și își dorește un ambient.

Imperiul este construit după asemănarea caselor sale : de nelocuit, dar frumoase. Nu lipsesc balcoanele, nici balconașele, dar, se poate spune cu mândrie, closetele au fost date uitării. Ce minunat ! La noi duhoarea vine din balcoane.

Berlinul curăță toate petele.

Consolarea vieții vieneze : cadavrul frumos.

Am visat că popoarele Europei își apărau bunurile cele mai de preț în fața amenințării negre-galbene.

Politicienii ne flutură pe sub nas valori comune germano-austriece. Dar, în afară de zicerile de beție și de libretele de operetă, nu există nimic ce ar putea proba comuniunea spirituală a celor două popoare. Cei din afară știu doar de existența unui imperiu enigmatic, în care dau tonul Ițic și Ianoș, și ne admiră pentru c-avem un plus de sânge de husar, un plus de inimă de țigan, la gândul cărora oftează când e să dea piept cu ziua lor de lucru berlineză. O evreitate iubitoare de teatru, făcând naveta între Linden și Ring[1], reprezintă și autentifică viața noastră spirituală în fața nemților. Ce au politicienii de zis că

---

* Karl Kraus, *Pro domo et mundo*, Suhrkamp Verlag, Frankfurt am Main, 1986 (fragmente).

1. Străzi principale din Berlin, respectiv Viena.

din Austria nu iese nici o carte dacă nu e pusă pe muzică ? Paternitatea vieneză e atât de odioasă, încât ea nu poate fi explicată decât ca efect al imbecilității și decrepitudinii. Acestora din urmă li se recunoaște măcar proveniența și autenticitatea. Dar ce efort supraomenesc să strecori pe biroul unui cronicar literar o carte austriacă ! Ce au politicienii de spus că „Facla”[2], care de mult nu mai tinde să-și câștige notorietatea în Austria, începe, abia după zece ani, să devină ceea ce este : o realitate germană ?

Berlinul și Viena : creez într-o banalitate în care mă incomodează monstruosul.

Proba de laborator ar putea arăta că sângele de miazăzi e mai de valoare. Din păcate, acesta mă ține pe loc, și nu-i suficient ca să merite. Berlinezul ținut în loc pare lipsit de esență. Virtutea sa fundamentală este de a fi într-o permanentă mișcare. Graba lui mă stimulează. Aparțin acelui loc în care elanul și culoarea irump din viața amorfă ; unui ideal la care escroci de două parale ce nu ezită să-și fortifice pozițiile cu idealism german ne împiedică să ajungem.

În artă, nivelul nu înseamnă nimic, personalitatea, totul. În viața exterioară este invers.

Berlinezul ar dori să-și susțină arta prin nivelul ei, vienezul, relațiile, prin personalitatea sa.

Am mai spus-o : acolo unde berlinezii își mănâncă stridiile, vienezii vor să privească ; acesta este motivul pentru care, la ei, omul își poate mânca stridiile în tihnă, iar privitul e o îndeletnicire dedicată celor ale spiritului. N-am vrut să spun cu asta că poporul nu ar fi popor și că n-ar fi tentat să privească un mâncat de stridii. Dar pentru toate astea există Marea Nordului ; în aceste condiții, un ambuteiaj pe o stradă a Berlinului, având drept cauză căscatul ochilor, e imposibil. Cred că aici se află întreaga deosebire înte noi și că înțelegerea ei descrețește frunțile domniilor lor ce-și fac probleme cultural-estetice.

Împotriva cărții, împotriva Berlinului : un om de cultură ar locui mai degrabă într-un oraș în care nu există nici o personalitate, decât într-unul în care orice fraier este o personalitate.

La Viena, zerourile se așază înaintea unităților.

Kempinski[3]. Nu voi ajunge niciodată să am o operă. Aș dori însă să-mi transpun punctul de vedere asupra vieții într-un sistem filosofic și să-l numesc „Kempinski”. Când această operă va apărea, se vor sinucide toți esteții culturii din Berlin și toți patronii de hoteluri din Viena, domnul Scheffler și bunul Michl, pradă remușcărilor, irosirii vieții. Voi porni în această carte de la bacșișurile pe care trebuie să le dai în stânga și în dreapta, de la mâncarea care e mereu pe terminate, ajungând să dovedesc că sistematica risipire a vieții nervoase în chestiuni minore, draparea necesităților cu opreliști conduc la paralizie culturală. Nu mă voi teme să folosesc ca subiect nici măcar din moși-strămoși bășcălitul obicei al taxei de poartă[4], trasând astfel o linie spirituală ce duce până la Königgräz[5]. Voi arăta că un popor lipsit

2. Revista condusă și, în mare parte, scrisă de Karl Kraus.
3. Celebru restaurant în Berlin.
4. Taxă pentru intrarea și ieșirea pe poarta imobilului, dar și din cetate, în timpul nopții.
5. Localitate la marginea Austriei (în Boemia), unde, în 1866, austriecii au suferit o usturătoare înfrângere în fața prusacilor.

de spirit își însiropează viața exterioară, mersul, călătoriile, mâncarea, le dă gust, le imprimă ritm, economisind de la artă. Nu voi privi suferințele vienezului cu delicatețea morocănoasă a d-lui Bahr și încă a altor câțiva mucoși din Linz, care se lăfăie în foiletoane și îmi banalizează problemele ; nu le voi trata nici ca pe niște revendicări a căror soluționare va preceda intrarea definitivă în paradisul culturii, ci ca simptome ale unei trăsături naționale nevindecabile. Voi arăta cum, în această țară a coroanei și a coroanelor[6], viața mi se irosește în penibile momente precum cele în care, deși plata făcută, trebuie să-l întorc pe ober[7] din drum ca să-mi schimbe ceva mărunți, căci mai am trei piccolo pe cap. Aș afla cu cât trebuie în fiece zi să se coboare un om care gândește pentru ca aceste instrumente să se dea, fiecare pe limba lui, într-un spectacol pitoresc, iodleresc, hoțesc, șmecheresc, spre amuzamentul trecătorilor. Să relev cum ar ajunge vienezul de sec dacă viața i-ar merge ca pe roate, cum obstacolul devine o necesitate ; să relev cât de vitale îi sunt vienezului împotmolirile, pentru a putea beneficia de intervenția salvatoare a chelnerului, de șase chelneri, pentru a se simți băgat în seamă. De câtă nevoie are el de romantism în timpul îngurgitării, romantism pe care trebuie, în alte situații, să și-l refuze, cum își trăiește el la vârf aventurile, surprizele, dezamăgirile, între ciorbă și budincă, și cum mai și reușește să savureze, pios, pălăvrăgeala de la achitarea notei de plată. Să arăt cum acești fanteziști ai necesităților nu numai că nu se pot lipsi din ziarele lor de portretele celor mai importanți amfitrioni, ci și devin vicioși contemplatori ai notelor de genul : „Zilnic, vestitul nostru pui la cuptor. Cu toată stima, Vicenz Deierl". Să dovedesc cum suprasolicitarea culturală și estetică a acestor rase îmbârligate a condus la apariția celor mai oribile fețe, fețe de care dai pe tot rotundul pământului ; cum bălăbănirile dintr-un vagon de tramvai aproape că devin simboluri ale acestor națiuni date peste cap, ceea ce este caracteristic stării germanilor din Austria într-un preaplin romanico-slav. Aș șopti în urechea megalomaniei locale, care împarte viața nu în interioritate și exterioritate, ci – pentru foame și dragoste – în înainte și înapoi, că, fără excepție, certitudinile pe care și le-a arendat sunt, la Berlin, de mult depășite. Că principiul berlinez cuprinde astăzi însăși autenticitatea, deși rostul său cultural se odihnește în inautenticitatea de vis, în marcarea tranzitorie a valorilor vieții exterioare, în instalarea unui cadru ce lasă loc spiritualității creative. Că democratizarea obiectelor, și nu a artei, că mecanizarea vieții exterioare, și nu a altceva, înseamnă calea spre o cultură interioară. Că în vremurile de criză culturală viața berlineză reprezintă un pod plutitor. Că artistul vienez creează cel mult din scârbă și că nu mai poate suporta Viena decât atâta vreme cât experiența îngrețoșării rămâne productivă. Că atunci el se salvează din monstruos în banal. Că tonurile unei zile berlineze sunt date de o naturalețe ce își însușește tot ce e nou, pe când noi, zi de zi, aici, găsim vechiul ca fiind ieșit din comun, ne privim cu ochii holbați tradiția, ne întoarcem spre trecut și ne ipostaziem ca locuitori temporari ai unor case cu tencuiala încă umedă. Aș descoperi formula

6. În original *Kreuz und Kreuzerland*, adică țară (Land) a Crucii (Kreuz) și a creițarilor (Kreuzer).
7. Chelnerul la care se face plata.

magică a Berlinului în: *Ceea ce trebuie să depășești nu e ținta. Supraviețuirea nu este viețuirea.* Hrana nu e un scop. Atunci când caldarâmul e bun și ieftin pe Aleea Triumfului, nimic rău nu se poate întâmpla. Otto cel îmbuibat, privit dintr-un automobil, este o capodoperă pe lângă o zeiță din stearină a Parlamentului, prin fața căreia să treci cu pas împiedicat. A mânca pentru a trăi, nu a trăi pentru a mânca. Să mâncăm pentru a avea nervi buni, dar nu să avem nevoie de nervi buni pentru a putea mânca. Acolo nu se va pomeni niciodată ca birtașul să-și fie principalul client. Nici în cultură, și nici în local. Iar Kempinski, un binefăcător al omenirii; el e cel ce i-a ajutat pe oamenii care mai au și altceva de făcut ca, pe o cale fără primejdii, să ajungă la distrugerea propriilor necesități, dar a murit fără să i se demonstreze că trăise. De ar fi mâncarea acolo pe atât de rea pe cât și-o reprezintă mania noastră pentru carnea de vită, ea tot s-ar dovedi mai bună, fiindcă îți este oferită fără patos, și cu considerație pentru nervii tăi, pe când la noi, romanticii neajunsurilor, omul rămâne mereu nesatisfăcut, deoarece, atunci când i se oferă pieptul de vițel, asta se face într-așa o manieră slugarnică, încât indispoziția creată n-ar mai putea fi compensată de nici o stare de extaz a duodenului. Aș descrie cum, cu frica sa congenitală de cantine, vienezul vine la Kempinski îngrozit de ideea că trebuie să-și găsească un loc și să mănânce atât de repede, încât îi va rămâne pentru veșnicie în gât întrebarea cu privire la destinul său: „Ce puteți să-mi recomandați?”. Masa 109, chelnerul 57, asta înseamnă clientul 6213. Dar într-o simfonie a mașinilor omul poate să-și urmeze propriul gând, pe când clientul singuratic din cârciuma de periferie vieneză nu își aude nici propriile cuvinte. Aș înfățișa idilele Străzii Lipscane și primejdiile Străzii Porții Cerului. Și m-ar entuziasma să așez în fața acestei îmbătrânite patimi a frumosului, ce se desfată hoinărind pe străzi întortocheate, poezia liniilor drepte; iar traiului acestuia ce se târâie în cârje către minunile sale, să-i opun pe cel al firescului misterios.

Viața Vienei e o replică a celei mai proaste foi umoristice. Semnul comun al amândurora: nemișcarea figurilor.

Ceea ce deosebește la prima vedere Berlinul de Viena este că acolo se fură ochii clientului cu materialul cel mai lipsit de valoare, pe când aici, la facerea kitsch-ului, uzăm în exclusivitate de autentic.

Adevăr vă spun vouă că mai degrabă se va obișnui Berlinul cu tradiția decât Viena cu mașina.

Viața noastră va deveni mai confortabilă dacă ne vom concentra într-o nouă întreprindere; căci evoluția tehnică servește simplificării vieții și deci confortabilității. Numai acolo, unde viața era deja confortabilă, ea putea deveni inconfortabilă datorită mașinii. De aceea e lipsit de rost să contactezi pe cineva telefonic într-un oraș în care curierii îți sunt pururi la îndemână, iar automobilul în care te urci trebuie mai întâi uns și al cărui șofer fie își ia gustarea, fie e dus de-acasă. Este o nebunie însă să arunci totul în spatele comodității. Mașina a dat naștere haosului.

Cunosc o țară unde automatele au duminica liberă și nu funcționează în cursul săptămânii.

Viziunea vieții vieneze. Numai de aș putea avea viziuni! Dar nu e loc pentru așa ceva de creierele halucinatorii între care trăiesc. Nu e locul acesta ospiciul unei lumi întregi? Când vreo prospătură ajunge

aici, o individualitate îi cară geamantanul într-o cameră separată, unde personalități verzi îl fixează în tăcere, fără chef sau curiozitate. Cel ce poartă bagajul ne tălmăcește asta prin cuvintele taxă de irosire, iar noi aproape că înțelegem că e vorba de o taxă de *mirosire*. În acest dialect, el ar putea spune chiar ta twam asi. Căci știința lipsei de sens a vieții exterioare te întâmpină la intrare. Atunci se aude un urlet. Se naște fiindcă un filosof este obligat să călărească un murg, din fața căruia filosofii întâlniți în cale nu vor să se dea la o parte, și acest urlet se transformă într-o dispută pe tema faptului că nu ești suficient de dezinteresat și pe aceea că unui om, care e tată de familie și care oricum nu vrea să te înșele, tu îi împuținezi mijloacele necesare pentru a-și asigura o viață liniștită. Știu asta. Eu sunt un instrument în mâna înalților organizatori. Ca pasager, exist pentru birjari. Dacă mă tocmesc pentru o cursă și dacă reușesc să deschid cu mâna portiera și apoi să o închid la loc, atunci precis ea se va mai deschide încă o dată, grație unei alte personalități, una cu picioarele goale, care o lasă în lături, ca să intre vântul și ploaia, cerându-mi pe deasupra pentru toate astea o recompensă. Ca iubitor al bucatelor, exist pentru proprietarii de restaurante, care vor și ei să le meargă afacerea. Ca om furat, pentru Poliție. Ca cetățean, pentru Stat. Ca fumător, un foc vă rog. Ca persoană particulară, servesc celui ce-i place să se uite. Singura compensație de care mă bucur este că pot număra și eu firele albe de le tâmpla domnului Pollak. Mă simt ca și cum aș face parte dintr-un public de teatru care, în antract, se dezintegrează într-o mulțime de persoane cunoscute, care schimbă între ele noutăți de familie. Aud întrebarea : „Cum, anul acesta nu v-ați dus la St. Moritz ?”, asigurarea : „Ăsta câștigă binișor...”, constatarea : „Bunzl s-a botezat.”, exclamația : „Să vă zic eu despre Kramer !”. Fug într-un izolator pentru a telefona. Aici sunt singur și recepționez zgomotele întregului oraș. Un ocean al nebuniei se orchestrează în receptor. Rezervați nr. 26, dublă, tu, auzi tu, salut-o pe Steffi 9982 – 9182 ? – 9982 – deci 9983 – Faceți-mi o dată legătura cu postul III nr. 437. Dar sunteți deja conectat cu postul II nr. 525... Orașul stă la picioarele fiecărui locuitor al său. Fiecare pare să-și înconjoare sectorul într-un fel particular, acoperit cu vie, însorit, seducător și meritoriu. Nu există ansambluri, actori muți, mase. Procesiunile constau în cântăreți la opera imperială, care s-au declarat dispuși să cânte în cor spre beneficiul fondului de pensii. De Unu Mai deosebesc o femeie grasă de una subțire, un bărbat subțire de unul gras. Trăiesc cu toții de parcă ar fi scoși la iveală cu plugul din poveste. Cine merge stă. Caii atârnă în aer. Sau își încrucișează voioși picioarele, ca și căruțașii. Strada Ring e barată de o mustață bine răsucită. Nu se poate trece fără să te lovești de ea. Viața ți se duce înainte ca ea să se fi dat la o parte. Bărbatul e mai înalt decât casa din fundal. El acoperă cerul. Viața, de jur împrejur, e moartă. Treceam printr-o stradă Kärtner[8] prelungită. Un nor de fum se ridica în noapte. Treptat se iveau contururile. Acolo se afla o șaretă, în mijlocul străzii. Sunt întrebat dacă vreau să urc. M-am împușcat.

În românește de TINU PÂRVULESCU

---

8. Strada comercială a Vienei.

Franz Kafka (1883-1924) – scriitor praghez de limbă germană, provenind dintr-o familie evreiască din Boemia. Face studii de drept la Praga, pe care le încheie în 1906. Lucrează la diverse societăţi de asigurare. Participă activ în cercurile moderniste ale Pragăi, alături de Max Brod, Alfred Kubin, Johannes Urzidil, Franz Werfel. În 1917 se îmbolnăveşte de tuberculoză, boală care îi va aduce sfârşitul. Din 1908 începe să publice, fără încredere în sine, proză scurtă, încurajat de prietenul, biograful şi editorul său, Max Brod. Cea mai mare parte a operei, în bună măsură tradusă în limba română, atât ficţiunea cât şi memorialistica, este publicată postum. Câteva titluri : *Das Urteil* (*Verdictul*), 1916, *Die Metamorphose* (*Metamorfoza*), 1916, *Die Strafkolonie* (*Colonia penitenciară*), 1919, *Der Proceß* (*Procesul*), 1925, *Das Schloß* (*Castelul*), 1926, *Amerika* (*America*), 1927.

Între scrierile autobiografice ale lui Franz Kafka şi opera sa de ficţiune există o strânsă legătură. În primul rând una de valoare, jurnalele fiind capodopere pe măsura *Castelului* sau *Metamorfozei*. Diferenţele dintre acestea ţin mai degrabă de redactare, de expresie. Dincolo de mărcile autoreferenţialităţii, le unifică însemnătatea actului de a scrie, cu totul vital pentru omul Kafka. Fie că transcrie întâmplările zilei, fie că îşi transcrie visurile sau reveriile, jocurile imaginaţiei, adevăratul său eu, cel cu care îşi doreşte să se identifice, este cel de hârtie, care există liber, creator, în pagina scrisă. Jurnalele reprezintă un amestec de ficţiune şi realitate, ca de altfel şi beletristica. Fragmentul ales nu este unul reprezentativ pentru jurnalul kafkian, care atunci când nu fabulează, când nu reţine gânduri sau reflecţii privind arta şi literatura, se preocupă cu precădere de stările interioare, de sănătate, de propriul scris. Iată-l aici pe Kafka ieşind din rutina însemnărilor zilnice : o călătorie la graniţa estică a Imperiului. (*Tinu Pârvulescu*)

Franz Kafka

O călătorie*

25 II [1915]

După zile întregi cu interminabile dureri de cap, în fine, ceva mai liber și mai încrezător. De-aș putea fi un altul, care să-mi urmărească desfășurarea vieții, concluzia ar fi că totul trebuie să se încheie în nimic, că totul e lipsit de sens, o viață epuizată de o îndoială fără sfârșit, creativă doar în ceea ce privește autoflagelările. Dar, ca părtaș la ea, eu sper.

1 III 15.

Cu mare greutate, după săptămâni de pregătiri, cu frică, iau decizia de a-mi schimba domiciliul, nu chiar cu motiv ; e suficientă liniște aici, atâta doar că, nelucrând prea bine, n-am putut pune la încercare nici liniștea, nici ne-liniștea. Hotărârea de a mă muta mi-a venit mai ales dintr-o neliniște interioară. Îmi doresc tortura, să-mi modific mereu starea, îmi place să cred că salvarea constă tocmai în această suită de schimbări, mai ales în *astfel* de schimbări, cele mici, care îi amețesc pe ceilalți, iar pe mine, pe de altă parte, m-ar putea pregăti, adunându-mi cu mari eforturi puterile rațiunii, pentru acea mare schimbare de care, probabil, am nevoie.

Fac schimb de locuință, cea nouă, în multe privințe, mai rea. Oricum, astăzi, prima (sau a doua) zi în care aș fi putut lucra chiar bine, de n-ar fi fost puternicele dureri de cap. Am scris o pagină în viteză.

11 III 15.

Cum trece vremea, zece zile și nu am ajuns nicăieri. Nu pot să răzbat. Îmi iese câte o pagină, dar nu mă pot ține, ziua următoare sunt lipsit de putere.

Evrei răsăriteni și evrei occidentali. O seară[1]. Disprețul evreilor răsăriteni față de cei ai locului. Îndreptățirea acestui dispreț. Ce bine cunosc răsăritenii temeiul acestui dispreț ; occidentalii, nu. De ex.,

---

* Franz Kafka, *Tagebücher*, Fischer Verlag, Frankfurt am Main, 1990 (fragmente).

1. A doua seară de discuții cu titlul *Răsărit și Apus*, organizată de Asociația Populară Evreiască, la 12 martie 1915. (Notele, atunci când nu se indică, sunt cele ale editorilor germani, inclusiv completările în paranteze.)

optica îngrozitoare, exagerată, de râsul lumii, prin care mama încearcă să intre în competiție cu fiii ei. Însuși Max[2], insuficiența, slăbiciunea cuvântării sale, încheie-haina, descheie-haina, și aici e nevoie de bunăvoință. Împotrivă, un oarecare Wiesenfeld, închis într-o hăinuță jalnică : un guler care n-ar putea arăta mai murdar decât purtat ca guler de sărbătoare ; azvârle pe da și pe nu, da și nu. Un zâmbet drăcesc și neplăcut pe gură, sălbatic și stânjenit. Cel mai bun însă, cel mic ; plămădit din instrucție, o mână în buzunarul pantalonilor, cealaltă te chestionează pătrunzător, fără sfârșit, pentru ca apoi să demonstreze ceea ce era de demonstrat. Voce ca de canar. Umple cu firișorul vorbirii canalele labirintice săpate cu fierul roșu, de tortură. Aruncarea capului. Eu, ca de lemn, un cuier împins în mijlocul sălii. Și totuși, speranță.

13 [martie 1915]

O seară : la ora 6, întins pe canapea. Dormit până la 8. Nu sunt în stare să mă ridic, aștept o bătaie de ceas, moțăi, nu aud nimic. La nouă, trezirea. Nu m-am mai dus acasă pentru cină, nici la Max, unde se ține o întrunire. Motive : taxele de poartă[3], lipsa poftei de mâncare, frica de întoarcerea noaptea târziu, înainte de toate, gândul că n-am scris nimic ieri, că mă îndepărtez tot mai tare, că mă aflu în primejdia de a pierde tot ce am obținut cu trudă în ultima 1/2 an. Dovada, am scris 1 nenorocită de pagină și 1/2 la o poveste repudiată pentru totdeauna, apoi l-am citit pe Herzen[4] , pentru a mă lăsa sedus de el, plin de o îndoială cauzată cu siguranță de lipsa de chef a stomacului. Norocul primului său an de căsnicie ; mă îngrozește să am un astfel de noroc, marea viață din cercurile sale, Belinski, Bakunin – zi de zi, în blană, pe pat[5].

Câteodată, sentimentul nefericirii, ca o sfâșiere și, în același timp, convingerea necesității acestuia, a unui obiectiv realizat dând curs tentației nefericirii (acum influențat de Herzen, dar mi se întâmplă și aiurea).

14 [martie 1915]

Înainte de masă : până la 11 1/2 în pat. Amestec de gânduri care se ridică lent și se fixează într-o formă neverosimilă. După-amiază, citit (Gogol, *Studiu despre lirică*), seara, plimbare cu gândurile de azi dimineață, persistente, dar nu prea demne de încredere. Șed în parcul

2. Max Brod.
3. Proprietăreasa impusese locatarilor o taxă pentru deschiderea, închiderea și încuierea porții de la intrare pe timpul nopții.
4. Kafka face referire la lectura capitolelor XVI și XVII din *Memoriile* lui Alexandr Herzen.
5. „Bakunin deveni, după absolvirea școlii de artilerie, ofițer de gardă. Se povestește că, de supărare, tatăl său făcu tot posibilul să îl transfere în armată ; ajuns cu regimentul într-un sat izolat al Rusiei albe, Bakunin se sălbătici tot mai mult, începu să evite oamenii, își neglija serviciul și zăcea zile întregi în blana sa, pe pat” (din Herzen, op. cit., p. 298).

Chotek. Cel mai frumos loc din Praga. Ne cântă păsările, castelul cu galeria[6], copacii bătrâni cu frunzișul de anul trecut încă atârnând, semiîntunericul. Mai târziu vin Ottla[7] și D.

17 [martie 1915]

Urmărit de zgomot. O cameră frumoasă, mult mai prietenoasă decât în strada Bilek. Sunt atât de dependent de priveliște, care aici este atât de frumoasă, biserica Týn. Dar gălăgie mare de mașini jos, cu care totuși mă obișnuiesc. Imposibil însă a mă deprinde cu zgomotul după-amiaza. Din când în când, o bubuitură în bucătărie sau pe hol. Deasupra, pe dușumea, o bilă rulează neîntrerupt, ca la popice, către nicăieri, apoi, jos, pian. Ieri seară – relativ liniște, lucrat puțin, promițător (procurorul adjunct), astăzi, început cu poftă, dintr-o dată, lângă sau dedesupt, o petrecere atât de gălăgioasă că mă copleșește ; luptat puțin cu gălăgia, apoi, cu nervii vizibil sfâșiați, întins pe canapea ; după ora 10, liniște, dar nu mai pot să lucrez.

23 III 15.

Nu sunt în stare să scriu nici un rând. Tihna de ieri, din parc, și astăzi, din piața Carol, cu *În larg* de Strindberg. Gol pe dinăuntru, ca o scoică pe plajă, pot fi oricând strivit de greutatea unui călcâi.

25 [martie 1915]

Ieri, expunerea lui Max *Religie și națiune*. Citate din Talmud. Femeia din Lvov. Evreul occidental care s-a asimilat hasidismului, ghemotocul de vată din ureche. Steidler[8], un socialist, o barbă lungă, lucitoare, tăiată drept. Arta de care se entuziasmează partizan evreicele răsăritene. Grupul de evrei răsăriteni la sobă. Götzl[9], în caftan, fireasca viață evreiască. Rătăcirea mea.

9 IV 15.

Tortura în locuință. Nelimitată. Lucrat bine câteva nopți. De s-ar putea să lucrez în timpul nopților ! Astăzi, datorită gălăgiei, deranjat din somn, de la muncă, de la toate.

14 IV 15.

Orele despre Homer pentru fetele din Galiția[10]. Cea cu bluza verde, față ascuțită și severă. Când vrea să vorbească, ridică mâna îndoită

---

6. Este vorba despre castelul Belvedere și împrejurimile sale, a cărui galerie oferă o panoramă a Pragăi și a Hradșin-ului.
7. Sora lui Kafka.
8. Steigler.
9. Getzler.
10. Max Brod ținea săptămânal un curs de o oră și jumătate de literatură universală. În marea parte a timpului studiau *Iliada*. (Max Brod, *Școala de necesitate pentru refugiatele galițiene la Praga*, în „Judische Rundschau”, 21 iulie 1916).

din cot, în unghi drept; mișcări precipitate la îmbrăcare; când ridică mâna și nu e numită, se rușinează și își întoarce fața. Fata puternică, tânără, îmbrăcată în verde, la mașina de cusut.

27 IV 15.

În Nagy Mihály[11] împreună cu sora mea[12]. Incapabil să trăiesc între oameni, să le vorbesc. Permanentă cufundare în mine, atenție, obtuz, lipsit de gânduri, înfricoșat. Nu am de împărtășit nimic, niciodată, nimănui.

Călătorie la Viena. Atotștiutorul, preaînțeleptul, atât de călătoritul vienez, lung, cu barba blondă, picior peste picior, citește „Az Est"[13], îngăduitor, dar reținut, așa cum observăm eu și E. (în ceea ce-l privește stăm amândoi în același fel la pândă). Zic: „Ce experiență mare de călător aveți!" (el știe toate legăturile de tren de care avem nevoie dar se va vedea mai târziu că indicațiile nu sunt prea corecte , cunoaște toate liniile de tramvai electric din Viena, mă sfătuiește cum să telefonez la Budapesta și Banovcșeț, cunoaște dispozițiile privind bagajele, știe că scapi mai ieftin la plată dacă iei cu tine bagajele în taximetru), la care el nu răspunde nimic, ci șade nemișcat, cu bărbia în piept. Fata din Žižkov[14], schimbătoare, vorbăreață, dar rareori în stare să răzbată, anemică, un corp lipsit de valoare, nedezvoltat, și nici măcar în stare să se mai dezvolte. Doamna din Dresda, cu o față de Bismark, se remarcă mai apoi ca vieneză. Vieneza cea grasă, soția unui redactor al „Timpului"[15], multă știință de gazetărie, vorbă limpede, împărtășește de cele mai multe ori, spre marea mea repulsie, propria mea opinie. Eu, mai tot timpul mut, nu găsesc nimic de spus, războiul nu-mi trezește, în acest cerc, nici cea mai banală părere. Viena–Budapesta. Cei doi polonezi, locotenentul și doamna, coboară curând, își șoptesc la fereastră, ea palidă, nu prea tânără, cu fața suptă, de multe ori cu mâna pe șoldurile strânse de haină, fumează mult. Cei doi evrei unguri, cel de la fereastră seamănă cu Bergmann; unul sprijină cu umărul capul celuilalt care doarme. Întreaga dimineață, cam de la ora 5, discuțiile despre afaceri, își trec din mână în mână socoteli și scrisori, din servietă sunt trase afară mostre de tot felul. În fața mea, un locotenent ungur; adormit, cu o față goală, oribilă, gura deschisă, nas comic; dis de dimineață, în timp ce ne vorbește despre Budapesta, transpirat, cu chii lucind, cu o voce ambalată, în care se transpune întreaga sa persoană. Lângă, în compartiment, evreii din Bistrița

11. Comună în comitatul Zemplin, pe linia Sátoralje-Ujhely-Přemysl.
12. La 22 aprilie 1915, Kafka, împreună cu soția sa Elli, își vizitează cumnatul, Karl Hermann, în localitatea maghiară carpatină Nagy Mihály, unde se afla în serviciul militar. În vreme ce Elli Hermann rămâne, Kafka se întoarce singur, la 27 aprilie, la Praga.
13. „Seara", cotidian budapestan.
14. Suburbie a Pragăi.
15. „Timpul", cotidian vienez.

întorcându-se acasă. Un bărbat la mai multe femei. Află că până și Körös Mező[16] a fost închis traficului civil. Vor trebui să călătorească 20 de ore sau chiar mai mult cu căruțele. Povestesc despre un om care a tot amânat să plece din Rădăuți până când rușii erau atât de aproape, încât nu i-a rămas altă posibilitate decât să ia loc pe ultimul tun austriac. Budapesta.

Tot felul de informații referitoare la legăturile cu Nagy Mihály ; cele mai pesimiste, cărora eu nu le dau crezare, se dovedesc a fi și cele mai corecte. Husarul din gară, într-o haină de piele cu fireturi, dansează, ridicându-și picioarele ca un cal la inspecție. Își ia rămas bun de la o doamnă. O întreține ușor și fără întrerupere, dacă nu prin vorbe, atunci prin mișcări de dans sau manevre ale sabiei. O urcă o dată sau de două ori pe treptele vagonului, din preventivă îngrijorare, căci trenul ar putea să plece ; mâna aproape sub umărul ei. E de înălțime medie, are dinți puternici, mari, sănătoși ; croiul și talia accentuată a hainei de piele dau un aer femeiesc prezenței sale. Zâmbește mult, în toate direcțiile, un zâmbet formal, inconștient, fără rost, simplă dovadă a firescului lipsit de cusur și pururi existent al ființei sale, produs al onoarei ofițerești.

Perechea de bătrâni despărțindu-se în lacrimi. Sărutări nenumărate, repetate fără motiv, așa cum cineva la ananghie își scoate mereu câte o țigaretă. Comportament familiar, fără a ține cont de locul în care se află. Cam așa trebuie să meargă lucrurile zi de zi în dormitor. Trăsăturile feței sale nu mai pot fi în nici un chip observate, o femeie bătrână, insignifiantă ; dacă îi privești mai atent fața, dacă se încearcă a i se privi fața mai cu atenție, trăsăturile ei se dizolvă și nu rămâne decât o vagă amintire a unui amănunt anonim și minor : un nas roșu sau niște ciupituri de vărsat. El are o barbă căruntă, nasul mare și urme adânci de vărsat. Pelerină rotundă și baston. Se stăpânește, deși e foarte emoționat. Încercând o glumă melancolică, o prinde pe bătrână de bărbie. Ce vrăjitorie tainică în apucarea de sub bărbie a unei femei. În sfârșit, se privesc unul pe celălalt în ochi, plângând. Nu la asta se referă, dar s-ar putea formula cam așa : până și acest mic și nenorocit noroc, legătura dintre doi oameni bătrâni, se distruge datorită războiului.

Uriașul ofițer german mărșăluiește având atârnate de el diverse obiecte din dotare, la început prin gară, apoi prin tren. E pietrificat de atâta bățoșenie și volum ; faptul că se mișcă e aproape uimitor. În față solidității taliei, a lățimii spatelui, a alcătuirii suple a întregului, trebuie să caști larg ochii pentru a-l putea cuprinde dintr-o privire.

În compartiment, două evreice maghiare, mamă și fiică. Seamănă, mama, o apariție mai plăcută, fiica, o rămășiță jalnică, dar orgolioasă. Mama, o față lată, frumos elaborată, pe bărbie, câteva fire lânoase. Fiica, mai mică, fața ascuțită, piele impură, rochie albastră și un fel de bluză trasă peste sânii lamentabili.

Soră de la Crucea Roșie. Foarte sigură pe sine, hotărâtă. Călătoria ei pare cea a unei întregi familii. Fumează și merge în susul și în josul

16. Câmpia Criș, sat în comitatul (pe atunci unguresc) Maramureș, în zona de graniță cu Galiția.

culoarului, ca și tatăl; sare, ca un puștan, pe banchetă pentru a-și scoate ceva din rucsac, își taie, ca o mamă, cu atenție, carnea, pâinea, portocala, își scoate la vedere picioarele, întinzându-le pe bancheta de vizavi, cizmele galbene, ciorapi galbeni, întinși. Nu ar avea nimic împotrivă să i te adresezi, începe chiar ea să întrebe despre munții din depărtare, îmi oferă chiar ghidul ei ca să-i pot căuta pe hartă. Zac fără chef în colțul meu, adun în mine repulsia de a o descoase așa cum ar vrea, deși îmi place foarte mult. O fată puternică, bronzată, la o vârstă nedefinită, piele dură, buza de jos răsfrântă, haine de călătorie, iar dedesubt, cele de spital, o scufie moale, voit trasă cu putere peste părul împletit strâns. Pentru că nu e întrebată, începe ea, fragmentar, să povestească despre sine. Sora mea, care, după cum aveam să aflu mai târziu, nu o plăcuse deloc, o ajută puțin. Călătorește la Satoralja Ujhel[17], unde își va afla următoarea destinație. Cel mai drag fiindu-i acolo unde este cel mai mult de lucru, pentru că acolo timpul trece cel mai repede (sora mea trage de aici concluzia că e nefericită, lucru pe care eu nu-l consider real). Trăim tot felul de experiențe, unul, de exemplu, a sforăit insuportabil în somn, a fost trezit și rugat să țină cont de ceilalți suferinzi; o promite, dar, abia întors la somn, reîncepe și îngrozitorul sforăit. Era foarte distractiv. Ceilalți bolnavi aruncau cu pantofi în el; zăcând în colțul camarei, era o țintă greu de ratat. Trebuie să fii sever cu bolnavii, altfel nu se poate să-ți faci treaba. Da, da, nu, nu, numai să nu te încurci cu ei. Fac și eu aici o remarcă tâmpită, dar specifică mie, o remarcă strecurată, vicleană, colaterală, impersonală, neimplicată, neadevărată, de departe, provenită dintr-o ultimă și bolnăvicioasă nevoie, influențat de asemenea de spectacolul după Strindberg[18] de aseară, că femeilor trebuie să le facă bine un astfel de rol. Ea nu pare să audă sau trece peste ceea ce am spus. Sora mea, desigur, preia exact sensul cu care eu îmi lansasem replica și râde. Alte povești, despre un bolnav de tetanos care nu voia să moară.

Șeful de gară ungur, care urcă mai târziu împreună cu băiatul său. Sora medicală îi oferă copilului o portocală. Copilul o ia. Apoi îi dă și o bucată de marțipan. Îi atinge buzele cu el, dar copilul refuză. Spun: „Nu-i vine să creadă.”. Sora repetă cuvintele mele. Foarte plăcut.

În fața ferestrelor, Tisa și Bodrog-ul, cu apele lor umflate de primăvară. Peisaje marine. Rațe sălbatice. Munți cu vin de Tokay. Lângă Budapesta, dintr-o dată, între câmpiile arate, o poziție militară întărită, semicirculară. Rețele de sârmă ghimpată, adăposturi amenajate cu grijă, bănci impecabile. O expresie misterioasă pentru mine: „Adaptat la teren.”.

La definirea terenului îți trebuie un instinct de patruped.

Hotel murdar în Ujhel. În cameră totul e decrepit. Pe noptieră, scrumul ultimului locatar. Curățenia paturilor, superficială. Încerc să obțin, la două comandamente diferite, permisiunea de a folosi trenuri

17. Satoralja Ujhely, capitală a comitatului Zemplin (Kafka ortografiază greșit) (nota trad.).

18. *Tatăl* de August Strindberg.

militare. Ambele în încăperi confortabile, mai ales cel din urmă. Contrastul militari-funcționărime. O indubitabilă prețuire a muncii scrisului : o masă cu pană și călimară. Ușa de la balcon și fereastra, deschise, canapea confortabilă. Într-o dependință cu perdea din curtea interioară, zgomot de vase. Se servește gustarea. Cineva – după cum voi afla mai târziu, locotenent colonelul – dă la o parte perdeaua pentru a vedea cine așteaptă aici. Zice : „Trebuie să ne câștigăm și noi pâinea", își întrerupe gustarea și vine la mine. Deși nu obțin nimic, trebuie să mă întorc până acasă, pentru a-mi lua și cea de a doua legitimație. Numai pe aceasta îmi poate fi scrisă permisiunea de a folosi trenul poștal de mâine, o înlesnire absolut inutilă. Zona gării, rurală, piața în paragină (monumentul lui Kossuth, cafenelele cu muzică țigănească, cofetăria, un elegant magazin de pantofi, publicitate la ziarul „Az Est", un soldat semeț, cu o singură mână, plimbându-se cu mișcări îngroșate, o litografie în culori violente reprezentând victoria germană, cercetată cu atenție timp de 24 de ore cât mi-e dat să mă învârt pe acolo ; întâlnit pe Popper[19]. Seara, la cafenea, plin de civili, oameni din Ujhel, simpli și totuși străini, parțial suspecți, nu doar pentru că e război, ci pentru că nu îi înțelegi. Un preot militar citește de unul singur ziarele. Înainte de masă, soldatul german, tânăr și frumos, în restaurant. Comandă tot felul, fumează trabuc gros, apoi scrie. Ochii severi, dar juvenili, o față limpede, regulată, bine rasă. Își ia apoi ranița pe umeri. L-am revăzut mai târziu, salutând, dar nu mai știu unde.

3 V [1915]

Absolută indiferență și obtuzitate. O fântână secată. Apă numai la o adâncime de neatins, și nici măcar acolo ceva sigur. Nimic, nimic. Nu înțeleg viața din *Dezbinat* de Strindberg ; ceea ce el numește frumos, mie îmi repugnă, într-o relație cu mine. O scrisoare către F.[20], falsă, neexpediabilă. Ce mă reține de la a avea un trecut sau un viitor ? Prezentul e himeric, nu stau la masă, mă învârt doar în jurul ei. Nimic, nimic. Pustietate, plictiseală, nu, nici plictiseală, nici pustietate, ci lipsă de sens, slăbiciune. Ieri, în Dobrichowitz.

În românește de TINU PÂRVULESCU

---

19. Probabil Ernst Popper, din cercul lui Franz Werfel și Willi Haas.
20. Felice Bauer.

Hermann Bahr (1863-1934), născut la Linz, face parte dintre primii reprezentanți ai modernismului vienez. Prozator, dramaturg, eseist, publicist și critic literar, Bahr este, prin întreaga activitate și operă, seismograful perfect al timpurilor sale. Trecând de la naturalism, prin impresionism, simbolism și expresionism, pentru a se devota apoi vechii tradiții catolice, autorul nu-și trădează, totuși, nici un moment devotamentul față de creația angajată social. Spirit universal și liberal, Bahr crede în salvarea politică a Austriei prin apropierea de celelalte state puternice din Vest și subscrie ideii de „State Unite ale Europei". Jurnalele lui încep în anul 1884, când viitorul scriitor se înscrie la Academia de Studii Economice din Berlin. Se transferă, pe rând, la Viena, Graz și Cernăuți, pentru ca apoi, renunțând la facultate, să trăiască doi ani la Paris. Între 1892 și 1912, Bahr a jucat un rol important în viața culturală a Vienei, unde împreună cu prietenii Hofmannsthal, Schnitzler, Hugo Wolf, Gustav Klimt și dușmanul – Karl Kraus, a contribuit la impunerea modernismului. Se mută la Salzburg și, în 1921, la München, unde rămâne până la sfârșitul vieții.

Lui Hermann Bahr i se poate reconstitui viața aproape zi cu zi, el neîncetând să scrie decât în 1933, anul anterior morții. De fapt, există două jurnale paralele: jurnalul scris pentru a fi publicat, începând din 1904, și jurnalul intim, „privat", incredibil de asemănător cu primul, din care o parte se află și astăzi, depozitată în lăzi, în stare de manuscris, la Biblioteca Națională a Austriei. Departe de a conține introspecții sau detalii scandaloase, jurnalele lui Bahr sunt chiar dezamăgitoare din punct de vedere informațional, fiind, în marea lor majoritate, proiecte de lucrări, schițe ideologice și descrieri fruste ale întâlnirilor cu oameni, piese de teatru sau cărți. Fragmentul de față este inclus în cele aproape 500 de pagini de jurnal din 1903, an în care, revenindu-și după o operație grea din ianuarie, autorul își dedică întregul timp proiectelor culturale. (*Ioana Copil-Popovici*)

Hermann Bahr

Profetul modernilor*

18 septembrie

Wärndörfer[1] îmi scrie în legătură cu eseul meu împotriva criticilor adresate lui Klimt[2]. Cu ce pasiune! E nebunie curată. De ce această ură?... Bruckner, Hugo Wolf... În genul lui Schopenhauer, dar cu o caracteristică mai degrabă austriacă – masochismul. Ar fi de ajuns să arătăm ce înseamnă Klimt pentru arta noastră și pentru cea europeană. Presa e relativ neamestecată; în cazul de față e vorba, însă, de josnicia maselor. Ce simplu i-ar fi să devină un pictor de kisch-uri și să molipsească sute de mii! El este o forță morală și un exemplu: e surprinzător că țara asta pierdută a putut produce un astfel de om. Pe lângă el, tot ce se creează în Austria la ora actuală pare infim. Minor. Chiar proprii mei prieteni. Poate că starea aceasta de fapt se datorează idiosincraziei învățaților noștri și scepticismului „ignoranței", cum îl numea Schopenhauer – un austriac nu poate fi un geniu.

Esența lui [Klimt, n.t.] constă în combinația dintre farmecul ușor cochet și realitatea impunătoare care îi provoacă imaginația, făcând-o prolifică și de o intensitate incredibilă. El este pictorul viselor – doar în vis avem senzația de plutire într-o lume imaginară care, în același timp, pare mai palpabilă decât orice realitate.

20 septembrie

„Călăii"[3] mi-au programat *Mama*[4]. Redacția a fost uimită că permit un astfel de lucru în starea mea actuală. Despre asta doresc să vorbesc și la conferință, și anume despre faptul că și lui Schnitzler i s-a luat în nume de rău publicarea *Horei*[5] după câștigarea premiului Bauernfeld. „Lumea crede, se pare, că ni se poate închide gura cu

---

* Hermann Bahr, *Prophet der Moderne. Tagebücher 1888–1904*, Böhlau Verlag, Wien, 1987 (fragmente).

1. Friedrich Wärndörfer – prieten al lui Hermann Bahr. (N. trad.)
2. Gustav Klimt (1862-1960) – pictor vienez.
3. „Călăii" – H. Bahr se referă la o trupă de teatru din München.
4. *Mama* (*Die Mutter*) – piesă de teatru în trei acte a lui H. Bahr.
5. *Hora* (*Reigen*) – piesă a lui Schnitzler, publicată în 1900.

posturi importante și omagii. Se înșală. Nu dăm doi bani pe toate pozițiile și omagiile lor, care ar avea un sens pentru noi doar în măsura în care ar putea asigura o reeditare a productivității noastre, a umilei noastre productivități."

21 septembrie

Timp frumos. Am dictat *Maestrul*[6]. Am discutat cu Kolo[7] și Wärndörfer cartea despre Klimt. La Teatrul Național, *Minna von Barnhelm*.

30 septembrie

Timp frumos. Foarte cald, aproape sufocant. Am continuat *Între ei*[8]. Am fost la *Meistersingern*.

1 octombrie

Am terminat *Între ei*. A fost pe la mine Dr. Hollander să mi se plângă de dezordinea de la Reinhardt. Contele Seebach și Possart îmi solicită *Maestrul*, a cărui formă completă trebuie să le-o înmânez în decurs de 14 zile. Îi scriu pe larg lui Reinhardt, trimit *Maestrul* la Dresda, îi cer părerea lui Lange despre *Între ei*.

15 octombrie

O dimineață perfectă de toamnă. O ceață densă prin care, treptat, pătrunde soarele. Frunzele prind culoare. Frig. Am fost la Julius Bauer căruia, împreună cu Burkhard, i-am oferit, cu ocazia celei de a 50-a aniversări, un Lavater, ediție princeps.

18 octombrie

A fost Halbe pe la mine, patru ore. Arată mulțumit. S-a îngrășat, graba lui apucată și bâlbâită nu-i permite să răsufle sau să-și termine măcar propozițiile, făcându-l și mai caraghios. Îl iau puțin peste picior cu faptul că, de curând, mi-a povestit doctorul Feld despre el că ar fi regele München-ului, cu revista lui „Freistatt", cu teatrul – Theater – și rivalul său, Wedekind.

Se lasă ușor iritat, dar se amuză totuși, până la urmă, și începem să vorbim despre Wedekind, care îi este, de fapt, prieten intim, dar care, cu toate astea, nu se poate abține să nu comploteze împotriva lui, a lui Halbe. Tatăl lui Wedekind, un pașoptist bătrân, materialist

---

6. *Maestrul* (*Der Meister*) – piesă de teatru a lui H. Bahr, scrisă în 1903.
7. Koloman Moser – artist vienez și prieten al lui H. Bahr.
8. *Între ei* (*Unter Sich*) – piesă de teatru a lui H. Bahr, scrisă în 1903.

până în măduva oaselor, un cap de matematician, a stat mai întâi în Orient, apoi în America (familia e de origine din Hanovra, ginerele lui Gangshofer fiindu-i rudă), unde s-a căsătorit cu o țigancă, pe jumătate evreică, se pare (ea mai trăiește, locuia înainte cu Erika, acum este în Elveția), ulterior a revenit în Europa și și-a cumpărat un domeniu în Elveția. După moartea lui, Frank toacă rapid moștenirea, mai ia și de la sora lui pentru a se complace în propria legendă negativă, când, de fapt, el este o persoană cu simț etic și suferind profund.

Îmi povestește despre Hartleben, la care a stat o lună în primăvară. Acesta și-a regăsit o iubită din tinerețe, măritată cu un profesor, care, pentru că ea avea bani, nu voia să divorțeze. Așa că Hartleben a plecat cu ea în Italia și, în fiecare dimineață, îi scriau profesorului o vedere în care îi povesteau ce bine se simt și ce plăcut își petrec nopțile împreună. Astfel că sărmanul a mers totuși, cu pachetul de vederi sub braț, să divorțeze. Ce s-au mai amuzat judecătorii ! Și mi-a mai povestit cum femeia, în stil berlinez, i-ar fi spus fostului soț după pronunțarea divorțului : „ Nu vrei să bem o sticlă de Mosela în cinstea despărțirii ?". Iar acesta ar fi răspuns : „Dacă faci tu cinste.". Și coborâră în cârciumă.

23 octombrie

Frig. Plouă oribil. Voi pleca la Berlin. Hotel Ringner. Mă așteaptă doctorul Erich Freund. Citesc în „Sala prietenilor societății literare". La ora 11 plec la Berlin.

24 octombrie

„Hôtel de Rome". La nouă și jumătate sunt la repetiția *Electrei* la Teatrul Mic. Îmi place mult metoda lui Reinhardt de a-i pune pe actori în temă recitând și jucând rolul fiecăruia, în stilul propriu acestuia, ușor exagerat. La „Hôtel de Russie", cu Dormann și Jennie Rauch. În „Hôtel de Rome", un moment cu Hauptmann, doamna Grete și Fred. În Café Victoria, cu Reinhardt, Cahane, Hollander ; rezolv toate neînțelegerile cu Hugo. Îi telegrafiez acestuia să vină.

Seara : afacerea e afacere. Basserman a fost sublim, până și Triesch m-a impresionat. Am mers apoi cu Brahm în „Savoy" ; acesta acceptă *Maestrul*, dar cu Rittner ca protagonist, în timp ce pe Basserman îl propune în rolul japonezului.

25 octombrie

La Pădurea Verde. Am mers cu Harden, pe care l-am găsit foarte întinerit, vesel, mulțumit de sine aproape copilărește ; vorbim de Viena, Sundermann, Wolfgang Heine. Pe urmă merg la Reinhardt, unde cinez cu Eysold, Lucia Hoflich, Sender, Felix Hollander și soția, Fred și Kahane. Seara, la teatru, Salomé și Kammersänger.

30 octombrie

La postul de poliție mi se comunică ridicarea cenzurii aplicate *Horei*, dar pe răspunderea mea, în sensul că trebuie să mă declar pregătit să suport consecințele unui scandal produs de posibilii „rău-voitori”. Îi trimit lui Wärndörfer rectificările la prefața lui Klimt.

Ieri am fost sunat de dr. Frany Zweybruck la ora șapte, ca să îmi comunice că într-o ședință a Uniunii Jurnaliștilor s-a pus problema dacă onoarea și statutul jurnalistului nu sunt periclitate prin faptul că un publicist ca mine citește în public o lucrare porno cum este *Hora*. Președintele comitetului : Wilhem Singer. Participanți : Leitich, Pötzl, Robert Hirshfeld. La întrebarea dacă mi-a luat cineva apărarea, răspunsul lui Zweybruck a fost : nimeni, nici chiar el însuși. Deocamdată au decis să-mi facă doar reproșuri pe cale prietenească. I-am răspuns cu citatul din Götz.

1 noiembrie

O dimineață minunat de caldă. Galbenul castanilor și roșul viței sălbatice. Sunt sunat de la poliție ca să mi se comunice că nu mi s-a aprobat, totuși, citirea în public a *Horei*. Arthur Schnitzler a stat mult la mine. Tocmai își terminase ultima piesă de teatru, *Drumul singuratic*. După-amiază a trecut pe la mine Trebitsch[9], cu care am mers împreună la Schnitzler. M-am simțit bine întreaga seară cu Salten.

2 noiembrie

La poliție. La dr. Kanner, la „Neuen Freien”, la Julius Bauer, la Burkhard, care îmi face recursul pentru consilier, la dr. Redlich, care trebuie să îmi aranjeze o audiență la Körber. Peste tot, discuții despre starea Vienei, nicăieri curaj.

4 noiembrie

La ora trei, la primul-ministru. Pălăvrăgesc cu plăcere cu Sieghart, consilierul. Ochii înguști ai lui Körber. Sunt întrebat tot felul de lucruri.

10 noiembrie

Expediez *Împotriva lui Klimt*. Lucrez la *Maestrul*. Directorul Henry al „Călăilor” din München a venit pe la mine. Salten, de asemenea. Se plângea de Schnitzler, care ar fi interpretat cuvântul „artă minoră” din studiul *Schnitzler și Hora sa* ca pe o tragedie.

13 noiembrie

Expediez recomandat *Împotriva lui Klimt* lui Wilhem Singer. După-amiază la Secession, împreună cu Klimt, Kolo Moser, Moll. Seara mă sună Trebitsch, care fusese la șapte și jumătate la Wilhem Singer (din

---

9. Siegfried Trebitsch (1869-1956) – scriitor, poet și dramaturg vienez.

cauza *Candidei*, care va fi reprezentată joi la Dresda) și se „întristase” din pricina cărții mele despre Klimt, care, spunea el, îi va irita din nou pe toți, iar de data asta nu mă va mai putea susține. Le trimit lui Fischer și Brahm primul act din *Maestrul*, corectat.

Am primit o scrisoare de la Berlin care mă anunța că au programat premiera *Maestrului* pe 12 decembrie.

Seara la șase fără un sfert, la Wilhem Singer, pe care îl rog să îmi permită să asist la repetițiile *Maestrului* și îl întreb dacă e adevărat, cum am dedus din telefonul lui Trebitsch, că ar fi nemulțumit de mine și de cartea despre Klimt. Nici vorbă, îmi răspunde el ; dar, ca prieten, îmi deplânge talentul de a-mi face cu fiecare ocazie dușmani. Și de unde această vehemență în problemele, totuși, secundare ale artei, în timp ce pe cele principale le ignoră toată lumea ?

Adaugă că, de fapt, este foarte frumos că îl susțin pe Klimt până în pânzele albe. Eu observ, totuși, că întreaga poveste l-a marcat. Îi povestesc cum a venit Pötzl la mine atunci și cum a încercat să mă convingă să scriu un „necrolog” la adresa lui Klimt. „Dar cu siguranță era bine intenționat...”, afirmă, mai mult întrebând, Singer. Dau din umeri. Ne privim pentru o secundă adânc în ochi. Apoi îmi povestește despre „Die Zeit”[10], care a tratat cu el preluarea de către Steyermühl a unei afaceri, dar fără nici un rezultat.

15 noiembrie

Am fost la Salzburg să vizitez mormântul[11]. Toate ziarele și-au schimbat brusc tonul și îl tratează pe Klimt cu o stimă ce îmi trezește suspiciuni. Leitich a fost remarcabil în „Deutsche Zeitung”. Numai „Volksblatt” mai latră.

17 noiembrie

Ceață. Cu toate astea, profunda mea depresie din zilele trecute începe să dispară. Nu vreau să mai lucrez atât, în schimb, vreau să mă plimb mai mult. Îmi simt tot mai des inima.

8 noiembrie

După-amiază al Rodaun, unde Hofmannsthal ne citește, mie și lui Brahm, *Veneția salvată*[12].

26 noiembrie.

Am scris scrisori, am ordonat cărți, am făcut, în sfârșit, o plimbare, ceea ce am de gând să fac din nou în mod regulat, altfel decad complet.

---

10. „Die Zeit” – revistă al cărei fondator este H. Bahr.
11. H. Bahr se referă la mormântul părinților lui.
12. *Veneția salvată* (*Das gerettete Venedig*) – piesă de teatru a lui Hugo von Hofmannsthal, a cărei primă reprezentație a fost pusă în scenă de Brahm la Teatrul Lessing din Berlin.

M-a durut inima, fizic. Și tot timpul mă urmărește o nostalgie a străinătății: Italia, Grecia, Paris.

27 noiembrie

Prima zăpadă care rămâne netopită până la prânz. Atmosferă de iarnă. Am mers cu Daisy pe lângă Mariabrunn, prin Weidlingau.

Am citit în „Rundschau" un eseu inteligent scris de Paul Mougre despre *Critica limbajului* lui Mauthner[13]. Pentru Mauthner, „cele mai profunde probleme filosofice sunt probleme ale întrebuințării limbajului", iar locurile comune ale gândirii din limbile noastre culturale sunt „obiceiuri locale ale umanității apusene". O idee fundamentală e aceea că „limba, ca mijloc de comunicare, nu-i în sine foarte valoroasă; un cuvânt poate să fie înțeles doar cu ajutorul contextelor în care apare – intonație, mimică, gesturi." Landauer[14] are dreptate atunci când descoperă o strânsă legătură între lingvistică și poezia modernă; pentru că Hofmannsthal, George, Dehmel și Mombert[15] localizează efectul poetic în aura asociativă a cuvântului, și nu în sâmburele lui descriptiv.

În timp ce mă plimbam, mă tot gândeam dacă ar trebui, dacă aș putea să-mi vând casa și să plec în lumea largă, la Atena sau Amalfi, poate. Ceea ce mă interesează – lupta Europei cu America, Statele Unite ale Europei, distrugerea Eului de către Mach și a limbajului de către Mauthner, viața și arta ca iluzii conștiente, romanțate forțat – nu se înțelege deloc aici, iar ceea ce îi preocupă pe băștinași – dezlegarea de Roma, despărțirea de Ungaria, problema evreilor – mi se pare absurd. Așa mă consum, devenind tot mai nervos, supărat și bolnav. N-ar fi mai înțelept să aștept sfârșitul crizei (dezintegrarea Imperiului) în străinătate și să revin, cu sufletul regenerat, atunci când aici vor fi create din nou condiții pentru munca spirituală – după trei, cinci, poate zece ani? Nu cumva tot ceea ce mă leagă de propria casă e un fals sentimentalism, în fapt fiind vorba de lenea și lașitatea mea ascunse? Pentru că ar trebui evident să fac sacrificii și să îndrăznesc – aș renunța la „poziția sigură" de acum. Și dacă nu e decât o îndobitocire garantată și nimic mai mult?

Am citit Angelus Silesius.

28 noiembrie

După-masă m-am plimbat cu Daisy. Este atât de drăguță; cu sensibilitatea, curiozitatea și fragilitatea ei, cu frica ei de tot ce îi este

---

13. Fritz Mauthner (1849-1923) – scriitor, filosof și autor satiric născut în Boemia.
14. Gustav Landauer (1870-1919), filosof, politician și scriitor socialist german asasinat la München.
15. Stefan George (1868-1933); Richard Dehmel (1863-1920); Alfred Mombert – poeți germani moderni.

necunoscut. Părul prins în coadă îi flutură liber pe spate, câteodată, în fugă, rotindu-se în spirale. Totul la ea este elasticitate. Dacă o oblig să meargă liniștită pe lângă mine, tremurâ de atâta energie reținută.

În timpul plimbării, mă gândesc la ceea ce am realizat în acești doi ani în Viena și cum am reușit să îmi ridic atâția oameni împotrivă. Nu am făcut decât să îmi spun părerea despre artă ca supremă expresie a chintesenței unei vieți (atât individuală, cât și națională), în timp ce în Austria arta sau literatura, deci frumosul, sunt percepute ca o anexă, o completare, un moft practicat în puținul timp liber dintre două obligații obștești, ceva exotic, ce se face, de altfel, mult mai bine în străinătate și pe care noi ar trebui să-l imităm „supuși", respectând regulile „celorlalți". Istoric vorbind, îl putem aminti pe un Josef, pentru care literatura noastră nu este decât un ecou al clasicismului german, sau pe Schreyervogel, la care aceasta apare ca un experiment individual de recuperare a amintirilor de la Weimar. În definitiv, să nu uităm că Grillparzer[16] și Anzengrüber[17] nu au avut succes decât postum...

În timp ce scriu mă proiectez în Mytilena sau Amalfi, unde, privind în largul mării, scriu o *Despărțire de Austria*. Probabil, noua profesie a austriecilor este aceea de a construi omul apolitic, independent de orice națiune sau stat; un fel de nou evreu. Acum că am înfățișat situația din Austria, în întregul ei penibil respingător, vreau totuși să adaug faptul că tocmai această stare a lucrurilor permite puținilor oameni cu adevărat talentați să ajungă în vârf. Nietzsche, vorbind despre situația grecilor într-o țară ocupată de rasa mongoloidă, cu o fâșie semită de-a lungul țărmului, spune: „Instinctul lor de conservare, ca ființe superioare, înconjurați de o majoritate dușmănoasă, i-a obligat să mențină tot timpul o puternică intensitate spirituală.", XI, S.33.

Comparate cu liberalismul nostru, cu ideea eronată că educația, în loc să prindă încet rădăcini pe pământul acesta, din rasa aceasta, din experiențele noastre, trebuie urgent importată de undeva și doar imitată – așa încât la noi orice element spiritual lasă impresia de maimuțăreală (mai ales în timpul lui Josef[18]) –, ideile lui Bielohlawek[19] reprezintă un progres. Ele distrug falsa vrajă. Numai că, percepând impostura și aroganța sus amintitei educații, Bielohlawek consideră implicit orice educație o escrocherie. Poate ar trebui să-i scriu despre aceste lucruri lui Harden. Cu această ocazie ar dispărea o perioadă și atât de frecventul reproș că, atenți fiind doar la fetele frumoase, neglijăm „marile probleme" ale patriei (a se înțelege: paznicul de noapte ceh).

---

16. Franz Grillparzer (1791-1872) – poet, dramaturg și prozator vienez.
17. Ludwig Anzengrüber (1839-1889) – dramaturg și prozator austriac.
18. Josef al II-lea, împărat austriac (1741-1790), fiul Mariei Tereza.
19. Hermann Bielohlawek (1861-1918), politician austriac creștin-social.

29 noiembrie

După-amiază la Hugo, în Rodaun. Discuție despre *Electra* și *Veneția salvată*, căreia i-o prefer totuși pe prima, pentru că abundă în ceea ce Hugo știe să surprindă perfect: expresia emoției extreme. Pe când, pentru a înfățișa liniștea, pacea, se folosește întotdeauna de un ton străin.

Hugo îmi povestește despre o scrisoare primită de la Peter Altenberg, în care acesta îl felicită pentru *Electra* (nu din motive artistice, ci din respect față de principiul dreptății), îl critică pe Goldmann pentru foiletonul lui prost și continuă: „Un evreu nu va înțelege, oricum, aceste probleme niciodată!”. Nu pot să suport ipocrizia unor astfel de oameni; nu mă consider afectat moral, ci doar înstrăinat din punct de vedere psihologic, pentru că nu pot să-mi imaginez ce se întâmplă în mintea lor.

Aici discuția revine asupra temei mele principale; detectez semne care dovedesc că s-a zis cu Austria: națiunile puternice cunosc nevoia de Celălalt, până și de adversari, cu care se colaborează și pe care, pentru binele propriu, ți-i dorești puternici și fermi, deoarece, cu cât mai tari se dovedesc aceștia, cu atât mai mult îți poți arăta tu forțele proprii; o luptă adevărată poate fi dusă doar între doi spadasini la fel de iscusiți.

Îi povestesc apoi despre scrisoarea prin care tânărul domn von Sonnenthal (funcționar al Societății Siemens, în vârstă de 40 de ani, căsătorit cu una din fiicele directorului Herz), pentru a-și proteja progenitura de „otrava așa-zișilor moderni”, în care domnia sa nu vede decât perversitatea, isteria și speculația unor impostori, refuza invitația adresată fiicei lui, Everl, la un spectacol de marionete oferit de Fritz Wärndörfer copiilor lui. Caracteristică acestui tip de abordare este nostalgia față de trecut, pe care i-l amintește lui Wärndörfer, de care acesta din urmă s-ar jena acum. Îi aduce aminte de timpurile când mai savura Bellini și se entuziasma la Albertina în fața unui desen de Rafael – ca și când înțelegerea operelor moderne și atracția față de ele determină obligatoriu disprețuirea artei vechi!

Vorbind din nou despre jalnica stare a Austriei, arăt cum am devenit barbari unul pentru celelălalt, nemaiînțelegându-ne nici propria limbă. Lipsește orice comunicare între grupurile educate, legătură care, prin ea însăși, reprezintă cultura unei țări. Noi avem doar educația desăvârșită a unei mâini de oameni și decăderea absolută a restului.

30 noiembrie

Noiembrie a fost o lună a certurilor: întâi pentru Schnitzler, apoi pentru Klimt. Personal, decad, obosit, amărât, profund scârbit de

Austria, mai iritat ca oricând – încep să-mi fac probleme pentru umorul meu. Poate voi reuși să mă descarc într-un eseu pentru Harden, care se va intitula *Sfârșitul*. Am probleme serioase cu inima. Pe deasupra, simt un dor nespus de soare, de Sud, de marea albastră, de pânzele galbene și roșii ale corăbiilor.

În românește de IOANA COPIL-POPOVICI

Max Brod (1884-1968) apare în ochii contemporanilor săi drept figura numărul unu a modernismului praghez din prima jumătate a secolului. Acest fapt se datorează nu numai romanelor publicate, care s-au bucurat de succes, ci și devotamentului cu care omul de litere și-a slujit idealurile. Activitatea sa publicistică, politică și de promovare a literaturii congenerilor avea să o depășească – o dată cu trecerea anilor – pe cea de romancier. Lui i se datorează salvarea, editarea și impunerea operei unuia dintre cei mai mari scriitori ai lumii, Franz Kafka.

Evreu de origine, se naște la 27 mai 1884 la Praga, unde-și încheie și studiile juridice. Ocupă posturi publice importante și duce de aemenea o bogată activitate publicistică (critică dramatică și muzicală). În 1939 emigrează în Palestina. Opera sa va fi puternic influențată de mistica iudaică. Dintre cele mai importante scrieri : *Tycho Braches Weg zu Gott* (*Drumul lui Tycho Brache la Dumnezeu*), 1916; *Reubeni, Fürst de Juden* (*Reubeni, voievod al evreilor*), 1925 ; *Galilei in der Gefangenschaft* (*Galilei în captivitate*), 1948 ; *Der Meister* (*Maestrul*), 1952. Scrie de asemenea : *Franz Kafka*, *Eine Biographie* (*Franz Kafka. O biografie*), 1937, *Franz Kafkas Glauben und Lehre* (*Crezul și învățătura lui Franz Kafka*), 1948.

Volumul *Eine Freundschaft* (*O prietenie*), din care au fost extrase fragmentele următoare, face public unul din multele proiecte comune ale acestor doi mari prieteni, Max Brod și Fraz Kafka : ținerea unor jurnale de călătorie paralele, o etapă pregătitoare în vederea scrierii unui roman la patru mâini (rămas la nivelul probelor). Este vorba despre călătoriile efectuate de aceștia în vara anului 1912 la Jena, Leipzig și Weimar. Replica lui Kafka la notațiile lui Max Brod e accesibilă cititorului român cu titlul *Călătoria Weimar-Jungborn*, în *Franz Kafka, Opere complete, vol. III, Jurnal, 1910-1923*, (în românește de M. Ivănescu), București, Univers, 1998, (pp. 426-446). (*Tinu Pârvulescu*)

Max Brod

Prietenia*

Vineri 28 iunie

Doar până la 12 la birou. Pornesc într-o dispoziție proastă, deoarece „Neue Rundschau” a apărut fără mine și din cauză că nu mi-a parvenit nici una dintre mult râvnitele vești literare.

Foarte cald. Dorm până la Aussig, adânc și netulburat.

Discuție despre Grillparzer[1].

Elveția boemo-saxonă, pe care o disprețuiam de obicei, îmi face, sub influența lui Kafka, o impresie bună.

Dresda : 1 oră liber. Strada Pragăi, cu enormele ei magazine de fructe ; cel mai mic e mai frumos decât Lippert. Foarte ieftin. Mormane de produse clădite cu grijă în mezelării. Fete frumoase la promenadă. – Dizgrațiosul monument Bismark – ambalaj „tetic”. În egipteană, *tet* înseamnă „veșnic”. – Am mâncat într-o autoservire un șnițel ieftin și prost.

Leipzig : Sosim într-o gară veche ; cea nouă este terminată doar pe jumătate.

Discuție cu omul de serviciu, care ne lămurește asupra vieții de noapte : „Distrați-vă și beți în gară o halbă de bere, și-așa costă numa’ cinșpe pfenigi...”. Hotelul Opel. Dormim, pentru prima oară, în aceeași cameră, singura liberă. Cu geamul deschis. Zgomot colosal. Mașini, tramvaie, tropot de cai. – În jurul orei 4, când închid geamul, Kafka se trezește. Gândesc : „Așa o s-o ducem toată noaptea...”. Visez ceva atât de urât despre el, încât redeschid fereastra. Totuși, adorm cu capul sub pernă.

Înainte : raită prin orașul vechi – în birtul „Gâlceava porumbeilor”, unde cetățeni beți se iau la harță cu nevestele. Diploma clienților credincioși, dedicată lui „Berilă”. Fotografia unui student scheletic,

---

* Max Brod, *Eine Freundschaft Reiseaufzeichnungen*, S. Fischer Verlag, 1987 (fragmente).

1. Franz Grillparzer (1791-1872), poet, dramaturg și nuvelist austriac.

care frecventase timp de 14 ani localul ; mort de 12 ani. Berea Lichtenhein, din care Kafka nu mai băuse de mult, acoperă cu broboane halba de lemn. – Apoi într-un bordel vecin, sus, subit jos. Dame îngrozitoare, ușcheală. Cred că se numea „Walhalla”. Zărim prin întuneric monumentul tânărului Goethe, cu 2 medalioane, foarte drăguț, aproape parizian. Pivnița lui Auerbach[2] e demolată. – Primăria cu cea mai lungă inscripție din lume. – În spatele lui Goethe, o casă foarte frumoasă, vechea bursă. – Orașul pare filistin, cu vegetația lui abundentă de berării–spelunci. – Café Français, unde am băut o limonadă demnă de milă ; ceai mizerabil. – Simțul meu de orientare, cu adevărat uimitor în orașe străine, bizuit pe un secret sistem de coordonate.

Sâmbătă 29 iunie

Lenevim în paturi. Prin arșița străzilor, zărim Piața August – care, în ciuda dimensiunilor ei, nu se compară cu Place de la Concorde –, Strada Frații Grimm. – Am mai văzut totul astă noapte. – Biserica Thomas ; ocheadă scurtă ; tulburați, cu gândul la Bach, care lucrase aici. Acum însă totul e perfect renovat. N-am căutat monumentul lui Bach, și nici nu l-am găsit. – Străzi liniștite, nu încape nici o comparație cu Praga. – Prăvălia „Thalysia”, cu rufărie pentru nou-născuți, haine de mâna a doua ș.a. Pe la 11, la Rowohlt[3]. În casa de-alături a murit Mendelssohn. În aceeași casă : Drugulin. Foarte murdară (de-aici să vină oare frumoasele cărți ? !) : o căruță de cărbuni, aceiași cărbuni pe coridor. – „Apropiați-vă”, în loc de „Veniți încoace”. – Doi șefi, amândoi mai tineri decât mine ; Rowohlt părea necioplit, celălalt, deși la fel de puternic și sportiv, făcea o impresie mai bună. Local asemănător cu cel de la Juncker. Sunt foarte simpatici. Planurile mele literare (în afară de *Măreția sentimentului*) :

O selecție din autobiografia lui Grillparzer, jurnale de călătorie și planuri, notițe – cu o introducere despre Austria.

Laforgue în franceză.

Flaubert în franceză.

Un caiet anual al grupului de poeți menționați în *Smetana-Eassai*, editat de mine.

Toate li s-au părut „atractive”. – Cel mai mult îi interesează relația mea cu Juncker. Emit o teorie : cele două orientări ale mele ș.a.m.d.

Întâlnire cu Bab, care apare întâmplător – îmbrăcat oribil : un guler murdar și necălcat, barbă, cuvinte fade și nu tocmai amicale – recomandă un roman – pleacă.

„Asociatul” meu = Domnul Wolff.

Apoi, domnul von Bassewitz, foarte elegant și afișând un aer de superioritate în discuție, dar lamentabil când vorbește despre piesa sa, *Iuda*.

Imită intendentul din Leipzig.

2. Loc în care este plasată o celebră scenă din poemul *Faust* de Goethe.
3. Ernst Rowohlt (1887-1960), celebru editor german, care a promovat autorii moderni.

Prânz cu Rowohlt, care a bâlbâit: „bibiliobobotecă". – Domnul Pinthus, editor, corespondent al ziarului „Berliner Tageblatt" – Domnul Hasenclever – D. v. Bassewitz – Abia acum îl aduc pe Kafka, pe care toți vor să-l cunoască, nerăbdători. Îl știu din „Hyperion" – Rowohlt îl roagă, în cel mai serios mod, să-i dea o carte. – Suntem admirați pentru că am găsit, încă din prima noapte, cele mai interesante localuri ale orașului. – Café Français. – Am vorbit la telefon cu Dr. Delpy, de la „Leipziger Neueste Nachrichten", care-mi anunță o critică proastă la *Servaes*, pe care nu o poate refuza. Satisfacție! – Din nou la Rowohlt.

În tren, pe căldură mare. – Fastul inutil și scârbos (în simplitatea lui) al gării, care ar trebui să fie rezervat doar artei.

Weimar. Seara

La 7 și 1/4 intrăm într-o baie publică, ce se închide la 7 și 1/2, iar la 7 și 3/4 în cea de-a doua, cu mult mai bună, care se închide la 8. Astfel că am rămas neîmbăiați. De-am fi ales ordinea inversă!

Hotelul Chemnitius, pe strada Gellert. – În aceeași noapte chiar, în fața casei lui Goethe.

30/6 Schiller – Goethe – Pinzgauer

Casa lui Schiller, împodobită cu altare laterale, cu lire deasupra. „A fost amenajată astfel ca muzeu."

„Puteți vedea chiar și două inele de-ale lui Schiller." – spune ghida, parcă scuzându-se (suav) că se face din țânțar armăsar.

Duminică 30 iunie

Am dormit mult. (Noaptea am fost deranjat de cocoș, de păsări și de câine.)

Asta se cheamă vacanță pentru mine: să te speli încet, cu luare-aminte, să te îmbraci – să dejunezi în liniște.

Abia la 11 și 1/4 suntem pe stradă.

Casa lui Schiller. Nu atât de sărăcăcioasă ca în imaginația noastră.

Într-o librărie zace Arnold Beer.

Poștă – scrisori de la Blei[4], Schreiber, Diederichs.

Pe urmă, casa lui Goethe. Am cumpărat un ghid amănunțit. Saloanele sunt frumoase. Dar camera de lucru e foarte întunecată (pomii erau, pe atunci, de bună seamă mai mici), iar dormitorul – nenorocit, comun și strâmt. În locul măsuței de toaletă, doar lavabou și burete – toaleta pare modernă. Unde e baia? De ce nu ni se arată closetul?

În grădină. Minunat. Kafka cochetează cu succes cu frumoasa fiică a portarului. Prin urmare, de aceea poți jindui, ani de-a rândul, după acest loc.

4. Franz Blei (1871-1942), publicist, autor de nuvele, povestiri amoroase, drame și eseuri.

Prânzul la „Lebăda”, lângă casa lui Goethe.

Kafka face o excursie la Tierfurt, cu familia portarului. Stau în pat de la 4 până la 7 și 1/2 : dorm, citesc. Plouă.

Seară cu Kafka ; are multe de povestit.

În Germania, o apă minerală inexplicabil de proastă ; toate sortimentele conțin acid carbonic introdus artificial. – Și pe deasupra se mai și numește „Sauerbrunn” ! De-asta există atâtea feluri, nici o scofală ! Ar trebui să se lase mândria de-o parte și să se importe „Giesshübler” cu tonele.

Căpșune cu frișcă, tăiate astfel încât să se poată îngurgita fără nici o problemă. Brânză de Turingia.

Luni 1 iulie

Din nou m-am trezit foarte odihnit.

Poștă – nimic !

Ne plimbăm în parc, pavilionul lui Goethe – aici, mă gândesc, existența sa a fost mai agreabilă decât în locuința din oraș.

Am scris în jurnal.

Planul pentru caietele anuale ale lui Rowohlt.

Marți 2 iulie

În sfârșit, scrisoarea de la Tine.

Casa lui Goethe : ușa deschisă de la primul etaj incomodează la dezbrăcat.

În hol, ornamente grecești, nu tocmai nimerite.

Scară în spirală.

„Trudl, ia te uită încoa’ – micuții pomi”

Foarte vizitată, 30.000 pe an !

Pentru a șterge această impresie de familiaritate, va trebui să recitesc multe, dar și cele mai grele opere ale lui Goethe. – Destul despre aceste farfurii de dejun !...

„O călătoare”, în biroul de sosiri.

La Liszt sunt multe lucruri de mare preț : cutii de tabac, bastoane, partituri ce-mi stârnesc pofta de a compune. Primul salon (de-un verde–linoleum), mult mai fastuos, mai modern decât la Goethe. Kafka spune : virtuoz. Din cauza covoarelor persane.

Singur în baie.

Cete întregi de ofițeri ies din hanul rusesc ; unul spune (mai mult decât ironic) : „Încântat de oameni, cum sunt eu...”. – Locotenenți cu popouri de femeie.

O ceartă : un bețiv, mușcat de-un câine, apărat de nevastă-sa, înjură : „Fire-ai al dracului, gunoiule arătos !”.

Cabaretul Tivoli:
Ehei, eroici așteptăm războiul
Luptăm cu veselie
Câștigăm orice bătălie
Și de-ar fi, cel mai puternic dușman nu poate rezista
Corpului de amazoane nu-i poate rezista!

2 dame – ciorapi de-un roșu intens, fuste negre de velur – căști germane, înalte – chipie unguești. – Austria și Germania drept prieteni. – După salut, o scurtă lovitură peste coapse. – Mișcări paralele tocmai pentru a încetini ritmul dirijorului. – Ospătarul le strigă clienților: Pst! – un adevărat cunoscător de artă. Un magician, o femeie bătrână drept „omul-șarpe". Kafka se roagă pentru ea, aplaudă înfocat. Suspină și e trist. – Contorsionista. Soțul ei, magicianul, se dedă apoi la o muncă sub demnitatea sa: de exemplu, strânge covoarele.

Gândul trist că n-o să apară niciodată la un mare varieteu, din pricina aparaturii, de exemplu, masa este una obișnuită, din timpul Restaurației, de care au fost agățate zorzoane din belșug. Comediantul seamănă cu Wiegler, trăncăneala lui nu pare veridică.

Miercuri 3 iulie. Devreme

Casa lui Goethe. Peste tot extinctoare. – Am fotografiat grădina. – Îl acaparez pe tată cu explicații de expert din domeniul fotografiei, în timp ce Kafka negociază cu fiica un *rendez-vous*. Îl duc pe tată în spatele unor tufe mari. Drept stativ: o ladă mare și goală. Îi explic misterioasa suprapunere a colțurilor pavilionului.

Apoi în baie. Soare. – Lupte, până la ora 1. Clopotul.

Pe vederi, podeaua camerei lui Goethe pare dintr-un parchet strălucitor; în realitate însă: lemn de proastă calitate. – Formele de ghips capătă alură de marmură. – Foarte frumos că în casa lui Goethe nu e nimic în plus: la Liszt, atâtea lucruri inutile.

Că Goethe își avea camera de lucru atât de dosnică, atât de mică, dincolo de minunatele saloane, îi stă întru totul în caracter; după cum îl văd eu.

Talent tehnic extraordinar: patul, în formă de valiză, în pavilion – aparatele. – În bibliotecă a conceput o uriașă cameră, ce străpunge toate cele trei etaje ale palatului.

Am vorbit la telefon cu Rowohlt. Costă doar 50 de pf. – Veste îmbucurătoare.

Puțin cam ars.

După-amiaza, în parc. Întâi la bibliotecă, unde un servitor explică, ciudat, unei doamne din spatele nostru, precum și nouă: „Aici veți găsi reunit tot ce există pe lume în domeniul artei!"; arată cele trei busturi ale lui Goethe: „Nu e deloc idealizat. Asemenea buze frumoase sunt

numite arcul lui Amor. Liniile de pe gât sunt cele ale lui Venus.”. Arată cu degetul ; trebuie să spunem „da”. De asemenea, trebuie să ne aplecăm pentru a cerceta găurile nasului, aproape unite la Schiller. – La un bust de-al lui Gluck, turnat încă din timpul vieții, se mai pot vedea deschizăturile pentru cele două tuburi care împiedicau sufocarea. (Fața lui Goethe e mult mai naturală cu ochii închiși decât cu ei deschiși.) Treptele de stejar sunt tăiate dintr-un copac de un deținut, amnistiat ulterior. – Camera de lucru a lui Goethe are legătură cu grădina doamnei von Stein.

Un băiat, 11 ani, Fritz Wentzky, ni se alătură. Destul de ciudat. Vrea să câștige 4 mărci, pentru a face o excursie pe jos până la Wartburg. La început îi lipsea doar 1 marcă, acum numai 1/2. Cât de sincer ! Vrea să devină camerist, la fel ca și tatăl său. – În privința anticului altar de jertfe, amenajat de Goethe, s-au iscat tot felul de zvonuri. Povestește : „Aici au fost mai de mult mlaștini, unde trăiau șerpi. Unul venea zilnic la un ajutor de brutar, care trebuia să-i dea de fiecare dată câteva pâinișoare, de frică se-nțelege. Într-o zi îi mărturisi brutarului și el făcu patru pâinișoare otrăvite ș.a.m.d. Primăria a construit această coloană *Genio hujus loci*, adică pentru spiritul din acest loc.”.

Casă romană, această antichitate părea destul de comică sub pomii germani. Un vers frumos, sculptat în piatră, scris doar cu majuscule, așa cum și trebuie să fie scrise versurile. – Lângă stația de tramvai sunt bănci, recomandabile tuturor. Sunt atât de obosit. Băiatul știe 2 poezii de Goethe :

1) *Spiridușul și vânzătorul de sticlă*
2) *La Dionys, tiranul*

La poștă.

Am continuat jurnalul în Piața Karl. Bănci de piatră. Kafka (azi e ziua lui de naștere) se întreține cu 6 sau 8 prichindei, dintre care unul vrea să devină marinar. La revedere, pe mâine.

Orchestra de la hotelul Chemnitius. – Are efecte magice, toate mesele sunt ocupate. Melodiile ușoare, ce se înalță concentric, deschid ușile budoarelor, arată „La Maison des danses” din Berlin, cu toate curvele ce dansează presate unele într-altele, zâmbind într-o parte unor domni ce beau șampanie, în spațiul rotund și luminat al sălii cu frumoasa ei cupolă. În castaniete foșnesc zeitățile secrete ale dansului, sfinți niciodată profanați ; toate acestea îmi amintesc de pretențiile voluptuoase ale gimnazistului în fața vieții.

Tromboane ori câte un solo de xilofon.

Joi 4 iulie

Devreme, scrisoare de la Diederichs. Plec la Jena, condus de Kafka la tren. În prealabil, ne-am dus la casa lui Goethe, din pricina *rendez-vous*-ului lui Kafka.

Jena.

Colț cu un leu (blazonul editurii), la Diederichs. Tocmai a revenit dintr-o călătorie. Ciorapi verzi, căzuți, pantaloni subțiri, se vede pulpa,

cu varicele ei albastre. – Abia în fața mea citește scrisoarea și introducerea. – 1.000 de mărci pentru 1.200 de exemplare. – Somnoros – antisemit – mare și gras.

Destul de nervos, la piața din Jena. – Studenții șed la mese, în aer liber – câinii lor – printre ei, un domn în vârstă care, probabil, plătește. – Ciudat de mulți curieri pe bicicletă – o casă de-a studenților, construită ca o cetate veche, cu un compas pe fronton, câțiva studenți cu șepci pe cap stau la ferestre, alți trei, în scaune comode, pe trotuar, lasă impresia de plictis și inactivitate. – Fete slăbănoage, prost îmbrăcate și hidoase. – La vederea unui nor mare, ce plutește deasupra orașului, îmi amintesc de umbrela uitată la Diederichs. Înapoi. În birou – nimeni. Începe să plouă. Mă refugiez la poștă. Rupere de nori. Îmi rezolv corespondența. Prânzul, la Piața de Lemne, evident *ham and eggs* – o ceată de tineri, îmbrăcați în straie medievale, destul de ponosite, se întâlnesc la hotel pentru o paradă. Fete mici, admirându-i, sunt gonite tacticos de către hangiu; rămân pe loc, la fel de tacticoase. – La Diederichs, unde obțin umbrela; după care mă rătăcesc. Monumentul Abbe, de Klinger[5]. Uzinele Zeiss. – Sala de lectură populară, o instituție insuportabilă. Ca pretutindeni în orașele germane (Graz, Zürich), găsesc facilitățile generale exemplare, populația, însă, demnă de milă, adică niște paraziți (deși tot ei au construit totul!). – Poate pentru că nu văd aici evrei, să mă simt atât de singur? – O, Praga, patria mea. – Sau poate ca aceasta este o atitudine falsă (satirică) împotriva a ceea ce este german. Kafka îi admiră pe toți oamenii de aici, chiar și felul lor de a vorbi ori de a gândi. Poate că nu sunt îndeajuns de liniștit. Nenumărate publicații, sub capace verzui, dar curate, prima pagină, întodeauna plină cu numere, stau frumos orânduite pe rafturi. Multă lumină, fotolii de club, atlase (concepute de germanul Lloyd), lexicoane, cărți străine. Citesc aproape toate ziarele, cu excepția celor literare și de științe ale naturii, gândindu-mă la Kafka: „Sfaturi medicale”, „Perspective vegetariene”, „Phoenix”, „Adversarii vaccinului”, „Aboliționistul” (împotriva instituționalizării prostituției). Deranjant e că nu-ți poți lua decât un singur număr. La plecare mi-am verificat portmoneul, căci totul lasă impresia unei cafenele fără cafea, cu aer promiscuu. – ”Țara Rinului” nu a fost de găsit pe parcursul celor două ore cât am stat acolo. La gara din Jena o întâlnesc pe doamna Hiller, care-i așteptată la Weimar de dr. Hiller. Vorbărie nesfârșită și tâmpită despre literatură. – Kafka, nefericit. – Discuție idioată, fără nici un pic de pietate, a lui Hiller în fața casei lui Goethe.

Vineri 5 iulie

Arhiva Goethe – Schiller!

Peste tot numai dulapuri albe. Ode către Behirsch. Cartea *Anette von Behirsch*, transcrisă pe curat, cu viniete.

---

5. Max Klinger (1857-1920), pictor, sculptor și scriitor german.

„Sublimă bunică!", felicitare de-a lui Goethe la 8 ani.

Scrisoare violentă a lui Lenz către Herder.

Majoritatea manuscriselor au fost redactate *fără nici o ștersătură!*; de exemplu *Cântecul lui Mignon*, acolo e evident!

Frizerie. Cea mai simplă din câte am văzut vreodată, în ciuda somptuosului teatru de vizavi. În fața oglinzilor, unde de obicei se află bureți, parfumuri, lavoare, aparate de spălat, pe masă nu zace nimic, în afara unei scoici ornamentale, care se lăfăie în voie.

Într-un oraș mic sunt întodeauna distanțe înăbușitor de scurte, de regulă greșit calculate. Să existe oare aici industrie?

„Memoria falsă" apare la mine într-o formă rară, astfel încât anumite întâmplări se despică în două în amintirile mele, iar pe una dintre ele o avant-datez. De exemplu, femeia-șarpe apare mai întâi ca un crocodil strălucitor, balansându-și capul ei lung din spatele unui bolovan, și abia apoi în formă umană. – În momentul în care am văzut-o cu adevărat, mi s-a părut ceva cu totul nou. Acum cred că am mai vazut-o cândva, într-un orășel balnear, aiurea.

Apoi în baie. Soare schimbător. Doi puștani, care se ascund timp de o oră în spatele prosoapelor, se împing, în joacă, însă, deși foarte temperamentali, sunt grijulii când se apropie de marginea apei, chiar și azvârlitul prosoapelor în apă e mimat, nu devin niciodată violenți.

Miros plăcut de lemn.

Kafka, la portar, triumfă. Eu dorm.

Cu dr. Hiller și cu mama acestuia, care e o evreică autentică, la fel ca și mama mea, și pe deasupra indecent de literată, așa încât bârfele berlineze despre Kraus, Kerr[6], Walden[7] iau în gura ei cel mai potrivit ton clevetitor. Se ceartă cu șoferul de autobuz, coboară, vrea să urce din nou, se ceartă cu vizitiul, coboară, urcă din nou. Într-un târziu, ne punem de acord cu prețul de 6 mărci, vizitiul nu cedează. Dr. Hiller e foarte zgârcit, însă acesta e unicul fel de a fi econom, având motive întemeiate, dacă trebuie să trăiești, ca el, dintr-o mică rentă. În timpul drumului, mama îi zice mereu: „Ia privește, Kurt...".

Castelul Belvedere ocupă un spațiu imens, cu grațioasa sa clădire principală și cele 4 aripi ale ei. Galben, cu ferestre verzi. Holul e din porțelan alb-albastru, de Delft. Treptele, acoperite cu plăci de faianță pe suprafețele verticale. Dr. Hiller: „Răcoros; aici nu ți se face niciodată sete...". – Primim pantofi de fetru. – Lucruri de mare preț. Lucrătură cloasonată: la o vază de cupru se atașează sârme, locurile goale dintre sârme sunt umplute cu email lichid, totul șlefuit. Modele foarte fine – agat și malahit rusesc, pentru că aici a locuit Maria Pavlova. – Tânărul lacheu, cinstit, răspunde adesea: „Asta nu știu"

---

6. Alfred Kerr (1867-1948), jurnalist, critic literar, dramaturg, poet și prozator german.
7. Herwarth Walden (1878-1941), jurnalist, romancier și dramaturg german.

sau „După părerea mea”... Ori de câte ori rămân ceva mai în urmă pentru a privi mai bine un obiect, verifică, sub totul felul de scuze, dacă nu iau ceva.

Cupola din dormitor e pictată în chip de „cer”, cu nori. O grădină, după modelul evident al uneia rusești. – Cel mai frumos, teatrul în aer liber, unde a fost jucată *Ifigenia* lui Goethe. – Un spațiu conceput doar pentru câțiva spectatori, cu rânduri de scaune în semicerc. În spatele unor tufe, orchestra, plasată mai jos. Scena este un loc presărat cu nisip. Tufișuri tăiate pieziș reprezintă culisele laterale. În fundal, pe un imens grilaj îndoit, sunt frunze și crengi.

Colecție istorică de trăsuri: „à la Daumont” se spunea când vizitii călăreau; un Dos-à-Dos, în care ședeau doamnele de la Curte, în timp ce cavalerii călăreau pe margini pentru a face conversație.

Abia după ce vezi aceste palate, după ce-ți imaginezi viața la Curte, îți dai seama de ce Goethe a rămas aici, și nu în marele oraș (Frankfurt). Orașul este chiar mic, filistin. – Eu aș fi de neconsolat, dacă, de exemplu, aș fi mutat aici. [...]

La întoarcere, am discutat cu Hiller nimicuri literare. E împotriva lui Schäfer și pentru Ludwig Bauer. Se extaziază în fața lui Nornepygge și Arnold Beer. Ochii săi sunt vii; se bucură de prezența mea.

O nuvelă bună de-a lui M. Heimann în „Berliner Tageblatt”, care e într-adevăr plin de viață literară. Doamna Hiller e împotriva ziarelor: „Ce mă doare pe mine dacă se întâmplă pe undeva vreo crimă sau de politică!” – Citește însă ziarele de la cap la coadă pentru că ține la formarea sa. – Extraordinar de tâmpită.

[...]

Sâmbătă 6 iulie

Devreme, la telefon. La prânz, invitat la Rowohlt.

Apoi la Schlaf; o soră prietenoasă; el nu-i acasă.

La prânz am dormit bine.

Plimbare cu Paul Ernst[8] la Webbich. Discuție despre nenorocirea scriitorilor cu adevărat buni, despre glorie, onorarii, cehi, evrei. – Îi dojenește pe Hauptmann, Thomas Mann, H. Mann, Wassermann. Povestește simpatic. Uneori, suntem cu toții liniștiți. – Merge balansându-se, costum ușor, gri, cârlionți suri, cu pălăria în mână. Îi înjură pe oamenii din Weimar.

Ca străin.

Casa lui Goethe. Privim fața în costum de bal.

Apoi, la Johannes Schlaf. Discuție despre astronomie, geocentrism – felul sau de a-și ridica pleoapele, cu fruntea încruntată, crispată, la fel ca prof. Weber. Lunetă în jur de 400 de mărci.

Cuvinte străine cu greu rostite.

---

8. Paul Ernst (1866-1933), damaturg și nuvelist de orientare neoclasică, romancier, eseist și jurnalist german.

Duminică 7 iulie

Călătorie cu clasa a 4-a, la început totalmente gol, spațios, fără scârbosul miros de tren.

Despărțirea lui Kafka de Corbetha.

La Rowohlt – raci. „A tocat cele 6 milioane.” Romanul este „dus pe apa sâmbetei”.

În românește de BOGDAN MIHAI DASCĂLU

Lucian Blaga

Segmente*

[…] Pe la 20 decemvrie, potrivit acordului încheiat cu Lionel, mă găseam iarăși la Viena. Fratele închiriase, pe Mariahilferstrasse, o cameră simpatică, destul de luminoasă, oferind și avantajul de a fi aproape de Ring. Apartamentul era al unui domn bătrân, foarte cumsecade, de profesiune „operator de ochiuri de găină”. Nu mi-am putut stăpâni un zâmbet, când am văzut la intrare mica firmă cu asemenea indicație profesională. Mă miram că se putea trăi în atari vremuri și pe urma unei ocupații ca aceasta. „De ce nu ? – mă lămuri Lionel – ăsta al nostru opera și ochiurile de găină ale împăratului Franz Josef !” „Iată-ne deci în contact intim cu Curtea !” adaug râzând. Lionel ripostează, tăios : „Crezi tu că contactul oamenilor politici români din Transilvania cu Curtea imperială a fost vreodată mai intim decât al nostru ?”.

După vreo câteva zile, am băgat de seamă cu întristare că Lionel nu mai era atât de mulțumit de vizita mea la Viena ca în vara trecută. Om în toată firea, se supărase că acum nu ne mai întâlneam decât noaptea. Într-adevăr, ziua eram de găsit oriunde, numai acasă nu. După ce am iscodit motivul supărării, m-am declarat gata de a face unele concesii și, uneori, mă duceam cu Cornelia la Café Piccolo, unde fratele sta la anume ceasuri ale după-amiezii. Și izbuteam de fiecare dată să-i îndulcim însingurarea. Dar recădea-n urât de moarte când plecam de lângă el.

Umblam cu Cornelia să vedem când srăzile vechi din centru, când pădurile de la periferiile Vienei, vizitam muzeele, bisericile, teatrele (acestea cu acces ieftin la ultrabalcoane). Când doream să ne plimbăm prin Wiener-Wald, porneam de dimineață, ca să ne bucurăm de toată prospețimea ceasului. Copacii grei de promoroacă durau bolți albe, de peșteri luminoase, deasupra noastră. Umblam în tineresc extaz, ca printr-o lume de cristal. Și inspiram, ceasuri-ceasuri, aerul care după fumul orașului ni se părea de-o puritate experimentală. Cărărilor știute le preferam explorările : căutam să descoperim tot alte și alte păduri și văi, prin care apărea, rar, câte-o casă izolată în somnul de vrajă de-o sută de ani. Se ivea, și mai rar, câte-un restaurant, închis acum într-o amintire de vară. Din pădure reintram în cartierele de vile. Ne opream aproape la fiecare casă, numai așa ca să aruncăm o privire în curte. Erau și multe case vechi, prin aceste cartiere ; în asta

---

* Lucian Blaga, *Hronicul și cântecul vârstelor*, Editura Minerva, București, 1990 (fragmente).

din față – iată tabla cu indicația istorică – a locuit Beethoven, iar dincolo, după cotitură, se deschide aleea unde surdul titan se plimba întovărășit de sunetele născute din el, numai din el, ca din cea mai autentică monadă.

După ceasuri de cutreier, simțeam nevoie de popas. Ne opream pe la amiază la câte-un restaurant prelung, cu încăperi scunde, cu pereții cuprinși de igrasie, cu aerul încărcat de amintiri și de ecoul stins al chefurilor cu „Heuriger”, vinul mustos și tulbure de pe dealurile din jurul Vienei.

Spectrul foametei umbla pe coturni înalți prin capitala împărăției. Doar la aceste restaurante mărginașe, cu grădini ce se pierdeau în pădure, se mai găseau uneori materii prime, ce nu-și dezmințeau numele substanțiale. În oraș s-a statornicit de-a binelea imperiul surogatelor. Dar și la periferiile cu gospodării aproape rustice lipsa era mare. Pe-aici, firmele caselor și întreprinderilor te întâmpinau ca o promisiune de necrezut. Câte-o lăptărie gigantică, firma „Molkerei”, etalată în litere smântânoase deasupra unei intrări, te amăgea să auzi prin grajduri gâlgâind laptele în vedre de metal, dar dacă intrai nu puteai să obții măcar un strop de leac pe vârf de geană. Cu obrajii rumeni de aerul pădurilor și cu promoroacă pe umeri, am intrat odată într-un restaurant, nu departe de-un vechi castel, pe cale de a se dărâma, nu departe de-o imensă grădină cu statui albe grecești printre copacii negri. „Aceasta mi se pare chiar lumea lui Hugo von Hofmannsthal, zic eu Corneliei, decadența austriacă suferind de-o dulce anemie, grea de amintiri.” Luarăm loc la o măsuță, printre multe altele. Încăperile se umpleau de mușterii din suburbie, uzați, ca și pereții, de igrasia anilor. Izolați într-un colț, pe-un mic podiu, muzicanți cu viori și chitare, dăruiți de soartă cu ureche și cu diverse metehne fizice, încercau niște melodii vieneze vechi ca amintirea ultimei ciume ce a făcut înconjur Sfântului Ștefan din miezul cetății. O jupâniță, cu aer de proprietară a restaurantului, ne ia în primire, cu simpatie exclusivă, ca și cum noi am fi fost singurii musafiri. Evident, ne pusese gând bun. Am întrebat ce ne poate oferi. *„A Ant”* zise ea. Mă uit lung și întrebător la Cornelia, ea la mine. Întreb încă o dată : *„Was ist das ?“* – *„Na, ane Ant”*, fu răspunsul. Jupânița se așază pe-un scaun lângă noi. În dorința de a se face înțeleasă, ea recurge la gesticulări, ce imită parcă niște forme, cari, evadând dintr-un manual de geometrie, ar umbla libere prin curte. În cele din urmă, Cornelia adulmecă un sens : *„Eine Ente ?”*. *„Jawohl, ane Ant”*. Ni se îmbia așadar, spre surpriza noastră și spre mai marea glorie a dumbrăvilor vieneze, friptură de rață.

După dejun, cu oboseala ceasurilor de dimineață încă în făpturile noastre, am mai rămas un timp în restaurant. Cuvintele noastre luau nuanțele vinului din pahar. Se pare că vorbeam mai tare decât se cuvenea, și vorbeam, firește, românește. Am pus surdină glasului numai când am băgat de seamă că o tăcere unanimă stăpânea la mesele dimprejur. Muzicanții ațipiseră, iar ceilalți se uitau la noi și ascultau. Încercau să ne ghicească graiul, trecând în revistă națiile imperiului și ale continentului. Unii își dădeau cu părerea că vorbim spaniola, alții propuneau ipoteza unei limbi slave, și iarăși, alții ne mutau pe câmpiile lombarde. Într-un târziu, părăsirăm localul, nu fără de a lăsa lămuriri amatorilor cu privire la starea de agregare etnică a noastră.

Am ieșit pe niște mici străduțe și apoi am rărit pasul printre vile îmbrăcate în viță sălbatecă, prin care mai rămăsese pe alocuri câte-o frunză uscată. Ne aminteam aceste vile din toamnă, când erau copleșite de roșul frunzelor. Ridic ochii spre o vilă și dau glas, așa într-o doară, unui alean juvenil, ce mă atingea: „Ce n-aș face să putem locui cândva într-o asemenea vilă!". Cornelia se îmbujoră și o umbră de îndoială, dar și de duioșie, trecu peste fața ei: „Aici, la Viena? Nu văd cum s-ar putea realiza un vis ca acesta... Dar, în definitiv, există case și vile destule și în România!". „Ai dreptate", răspund, dar în aceeași clipă prindea în mine vagi rădăcini gândul să duc odată la îndeplinire tocmai ceea ce ei i se părea imposibil vis. Încrederea ei îmi da un îndemn, îndoiala ei – de asemenea.

Cele trei săptămâni petrecute la Viena nu aveam impresia că trec lăsate în urmă, ele dispăreau în înalt, arse de-o imensă flacără. [...]

XLII

În octombrie 1918 eram la Viena. Cursurile universitare începuseră într-o atmosferă de generală nervozitate. Ca să-mi păstrez echilibrul, în vârtejul evenimentelor, am început să lucrez la teza de doctorat. Îmi alesesem o problemă de teoria cunoașterii. Mai aveam în față doi ani până să-mi rotunjesc reglementara frecvență universitară, încât era tocmai timpul să mă gândesc la redactarea tezei.

Bulgaria se prăbușise. În împărăția austro-ungară și în Germania simptomele de dezintegrare se înmulțeau de la o zi la alta. Mânjite în sânge, simbolurile imperiale se năruiau. Studenții, cari luptaseră ani de zile pe fronturi, se întorceau la vetrele lor. Pe gangurile Universității apăreau tot mai multe fețe combative, brăzdate de experiența războiului. Sub colonade se vocifera. Alma Mater se înnegrea de funinginea declinului. În biblioteca Universității, unde îmi adunam material în vederea lucrării de doctorat, numai ce vedeai, potrivnic oricărei pravili de bună rânduială, ridicându-se câte-un tânăr ca să țină vreun incendiar discurs. Rumoarea străzii răzbătea prin toate zidurile. Manifestațiile se întețeau. Foi volante, vestind revoluția, se amestecau cu frunzele toamnei. De-un roșu înflăcărat erau și manifestele, și frunzele. Masele de la periferie apăreau ca pompate de-un punct de absorbție din centru. Urmăream mișcările mai ales în fața Parlamentului, din Parcul mare unde, în ceasuri de răgaz, mă plimbam cu Cornelia. Eram prea tineri, poate, ca să fi putut întrevedea liniile istorice mari, ce încercau să se nască sub ochii noștri. De altminteri, semnificația seculară a convulsiunilor nu ne preocupa; noi vedeam un singur lucru: vedeam apropiind-se ziua în care Transilvania va fi a noastră, scăpată din ocolul vulturului heraldic. [...]

După alte vreo câteva zile se vestea de la Budapesta că Tisza István, unul din pilonii monarhiei, omul politic care a jucat un rol decisiv la izbucnirea conflagrației mondiale, a fost împușcat la el acasă de-un grup de soldați, revoluționari. Sub impresia acestei știri, m-am oprit în fața unei librării, în vitrina căreia era afișată o hartă mare a Europei Centrale, ce se descompunea, chiar din ordinul împăratului, care-și închipuia că soarele nu răsare fără de cântecul cocoșului. Alături atârna și un manifest al împăratului care „îngăduia" în sfârșit „popoarelor

sale” să se organizeze în state naționale. Era oare monarhul purtat încă de naiva speranță că va putea încadra noile state într-un suprastat federativ? Manifestul era adresat tuturor popoarelor din monarhie, numai nouă, românilor, nu. Nici în acest ultim ceas al monarhiei, noi, românii, nu aveam nici un fel de ființă în conștiința imperiului.

În ziua de 30 octomvrie întâlnesc pe Dede Roșca la Universitate. „Ce ne facem? mă întreabă el. Plecăm acasă.”, îi răspund fără întârziere. „Deseară, dacă se poate!” Seara pe la ora 8 eram în gară, cu febra revoluției în noi. Dar, când să ne luăm biletele, ne-am lovit fruntea de ghișeuri închise. Din ceasul acela nu mai circulau prin gara de est a Vienei decât trenuri militare. Soseau, valuri-valuri, soldați de pe frontul de sud. De teama unor tulburări oricând cu putință în asemenea împrejurări, autoritățile vieneze îndrumau pe acești soldați, fără popas, spre Ungaria. Mă uit lung la Roșca, el la mine: Ei, acu e acu.. O senzație de panică ne tăia genunchii în acel moment, căci ne vedeam, pentru cine știe cât timp, în imposibilitatea de a ne întoarce în Transilvania. Un hamal, văzându-ne neajutorați, cu povara geamantanelor alături, se apropie de noi și ne spune în șoaptă că în gară a fost tras un tren gol încă, pentru soldați, gata de plecare spre Budapesta. Hamalul ne mai șoptește că ne-ar putea conduce la tren, trecându-ne prin magazii și pe o ușă laterală. „Fără bilete?” întrebăm noi. „Ce vă mai interesează biletele? Să vă vedeți în tren, pe urmă vă descurcați dumneavoastră!”. Ne conformarăm binevoitoarelor sfaturi. Gara era înecată în lugubru întuneric. În reflexele roșii ale unor felinare mioape, ghicirăm pe una din linii trenul speranțelor. Am urcat într-un vagon. Hamalul ne ordona: „Acum tăceți chitic, ascundeți-vă într-un colț! Peste câteva minute soldații vor ocupa trenul!”. I-am dat un bacșiș hamalului, mulțumindu-i. După vreo câteva minute, trenul fu luat cu asalt de soldații sosiți în clipa aceea de pe frontul de sud, echipați cu toate ale lor. Se auzeau strigăte în toate graiurile împărăției. Se auzeau mai ales chiote ungurești: „Trăiască republica maghiară!”. Ecourile foamei de libertate, cu accente de pustă, se multiplicau trecând dintr-un vagon în altul. Trenul se urni în cele din urmă, opintindu-se sub povara unui fragment de front prăbușit. În vagoane n-avea nimenea gând să facă lumină. Toată noaptea am călătorit sub scutul beznei, fără a fi întrebați de bilete. Când se crăpă de ziuă, am recunoscut prin geamul aburit gara Komárom. Mai aveam deci două ore până la Budapesta. Invadați de luciditatea acută a dimineții, am remarcat că printre soldați eram numai doi civili: eu și Roșca. Soldații se trezeau din greul sforăit al nopții și reintrau cu încetul în rolul lor de protagoniști ai libertății. Împușcau pe ferestre, așa din joacă, spre ținte la întâmplare, în văzduh sau pe câmp. Prin stații, ochiul surprindea, din goana trenului, magazii devastate. Sosirăm cu întârziere la Budapesta, dar ne urmărea norocul, căci dându-ne jos aflarăm că alt tren, tocmai cel din fața noastră, urma să plece numaidecât spre Arad-Brașov. Izbutirăm să ne facem loc într-un vagon. Stăpânea și aici aceeași atmosferă, cu deosebirea că acum se mai auzeau și glasuri românești. Soldații transilvăneni se întorceau, pe alte linii, de pe același front de sud. De îndată ce trenul se puse în mișcare, începură și salvele pe ferestre. Toată ziua călătorirăm, cu opriri nesfârșite prin halte și pe câmp, de

la Budapesta la Szolnok, până la Arad și mai departe… Pretutindeni, prin gări, magazii pustiite și vagoane deșertate. Buți golite și lăzi sparte zăceau risipite pe lângă linia ferată. Uneori, prin stații, răsturnați lângă zid, oameni căzuți de câte-un glonte rătăcit. În vagon, ne sufocam în înghesuiala ce nu voia să cedeze. Soldații, fixați locului, urinau pe ferestre, făcând glume de domeniul balisticei. Călătoria s-a prelungit toată noaptea. Dimineața am sosit la Vințul de Jos. Trebuia să cobor. Dar cum? Era cu neputință să te miști. Am spart geamul, ce se întărâtase în încheieturile sale, izbind din răsputeri cu geamantanul, și am ieșit pe fereastră, însoțit de chiotele soldaților. Era o zi senină, moale, de 1 noiemvrie. O răcoare vegetală și un aer de ținuturi natale mă adia în obraji.

De la Vinț am luat-o pe jos până la Sebeș. După o plimbare de-o oră și jumătate, intram în urbea copilăriei mele, care stăruia paradoxal în liniștea ei de alaltăieri. Până aci nu pătrunsese încă nici o veste despre convulsiunile fostei noastre patrii. De unde, încheierea mea că am sosit, prin părțile locului, cu cel dintâi tren de ostași revoluționari. În după-amiaza aceleiași zile, jandarmii maghiari, afișând un aer calm, își purtau penele de cocoș pe străzile orășelului nostru. Numai sașii, stăpâni de veacuri ai cetății, își aveau desigur informațiile lor, căci arborau fețe pământii și consternate. Acasă, găsii pe Lionel tot în uniforma sa de locotenent austriac ce mi se păru, cu stelele de la guler, întâia oară ilariant desuetă. Fusese repartizat în ultimele luni să supravegheze activitatea unei fabrici de hârtie din apropiere, luată sub controlul militar. Am adus la Sebeș noutățile menite să excite atitudinea și turbulența, și am trecut altora cuvântul despre toate cele văzute și pățite. Cu aceasta urbea intra în respirația epocei.

Intelectualii erau stăpâniți de cea mai sinceră dorință de a evita excesele. Nu mai puțin însă ne găseam cu toții în așteptarea impetuozităților locale, ce nu mai puteau să întârzie. Și în noaptea aceea am tras un somn subliniat de-un suprem optimism. În dimineața următoare, Letiția, apriga noastră soră, care locuia în aceeași curte, intră să răscolească furnicile celulare din noi. Venea după ea alaiul bufnițelor treze ale nopții: păsările cari n-au închis ochii și au văzut cele întâmplate pe la cântători. Toți jandarmii unguri, deghizați în popi valahi, în țărani cu ițari și în ciobani cu cojoace, au părăsit, prin îngustimea dintre două ceasuri foarte negre, orașul, iar un slujbaș de la primărie a fost împușcat de necunoscuți, după ce fusese lamentabil târât din așternut până în piață. Mărturie: singure bufnițele.

O delegație a Primăriei săsești din localitate s-a prezentat pe la amiază la noi, oferind lui Lionel postul de primar al orașului. Fratele meu a tratat delegația cu toată deferența, dar a răspuns că în condițiile de față numai poporul ar avea dreptul de a-l însărcina cu conducerea primăriei, pe care desigur ar accepta-o bucuros până la așezarea vremii, dar nu mai mult, căci n-a aspirat niciodată la asemenea slujbe…

În după-amiaza înfrigurată de 3 noiemvrie, populația românească din Sebeș-Alba, adunată în preajma bisericei de lângă râu, s-a pornit în marș masiv spre centrul orașului, spre piața mare, având în frunte o seamă de soldați sosiți în cursul dimineții de pe front și pe cei câțiva intelectuali localnici. În piață s-au rostit discursuri, arătându-se că

românii din Transilvania doresc alipirea la Regatul României. Se încerca, pe de altă parte, pe cât cu putință, și domolirea spiritelor, acum când „Dumnezeul Wilson" a luat în mâinile sale destinele popoarelor. Autoritățile săsești au predat cheile simbolice ale puterii, act echivalând cu un început de eră. Fratele meu a luat în primire primăria. Un consiliu orășenesc alcătuit din intelectuali și țărani s-a ales apoi, și s-a procedat numaidecât la unele măsuri pentru prevenirea dezordinelor ce se anunțau. Noua autoritate nu avea la îndemână, deocamdată, nici cele mai elementare mijloace pentru menținerea bunei rânduieli. O amenințare grea se ridica îndeosebi din satele dimprejur, că vor veni cu lovire și năvală asupra orașului. Fratele meu a stat la primărie toată noaptea. Câțiva soldați, o seamă de băiețandri au improvizat un fel de gardă de pază. Intelectuali cu darul cuvântului au ieșit la periferie, ca să înduplece la întoarcere spre casele lor pe țăranii care se apropiaseră cu armele tradiționale ale răzmeriței, cu securi și coase, așteptând coborârea nopții. Toți aceștia s-au înapoiat la vetre. Totuși s-a făcut că în acea noapte au fost devastate clădirile și gospodăria unui negustor sas, ce se găseau cam la marginea orașului. Negustorul sas, amintit acum norodului pentru atitudinea sa odioasă din timpul războiului, a simțit apropierea urgiei și fugi cu familia sa la Sibiu. Seara, după ce s-a-ntunecat de-a binelea, s-au prezentat la cârciuma negustorului câțiva soldați. Au cerut vin. Li s-a dat. Musafirii, aburiți, au cerut apoi cheile de la pivniță. Li s-au dat cheile. Coborând în pivnițele fără fund, au băut mai departe. În dezmățul beției, carabinele se descărcau aproape de la sine în buți. Vinul gâlgâia inundând fundul nisipos al pivnițelor. Soldații se întindeau pe burtă în gârlici, ca să bea vinul ca apa la pârâu. Văzând toate acestea, populația a prins patimă de jaf. Și s-au pomenit oamenii a veni cu carele, ca la zi de iarmaroc, și, molipsindu-se unul de la altul fără împotrivire, au încărcat tot ce era de încărcat prin pivniți, au pustiit cârciuma, au golit cele vreo zece încăperi de belșug ale negustorului. După ce din cele mișcătoare nu mai rămăsese nimic, s-au pomenit oamenii a scoate ferestrele, ușile, sobele și a desprinde podelele. A fost o forfotă uriașă, lucrare fără stavili și muncă pustiitoare, din ceasul serii și până-n straja dimineții, la curțile negustorului. Și cât a ținut domnia beznei, oameni de omenie s-au pomenit a jefui ca-ntr-un vis, pe care-n zori ți-e rușine să ți-l spui. Trecuse o noapte, noaptea de coșmar a cetății. Dimineața mi-am făcut cale de câțiva pași prin curțile negustorului, ca să văd. Totul era gol. Șuiera vântul prin ferestre și uși fără rame. Am străbătut prin jalea încăperilor. Fusese ridicată și scândura din praguri. Doar zidul a rămas, zid și cărămidă. Și, într-un colț, o grămadă de cărți. Alt nimic. Etajerele au luat drumul tuturor și-al nimănui, dar neatinse și disprețuite, într-un ungher, cărțile.

Am ieșit din curțile prăpăditului, clătinând din cap, și mă îndrumai spre centrul orașului. Într-un colț de stradă se hârjoneau câțiva soldați gureși și cam băuți. Purtau înfipte la șepci, la vedere, ca niște pene spectaculoase, fotografii de-ale frumoasei domnișoare Mitzi, fiica negustorului sas. A negustorului atât de crunt încercat de vijelia unei nopți, în care a răbufnit fără nume o ură ținută sub pragul cugetului șapte sute de ani. [...]

Miroslav Krleža

Kakania, altfel[*]

3.XI 1967, 8 seara

Despre Milan Pribi□ević. De ce, plecând din Kosovo spre Côte d'Azur, trecea aproape în fiecare an și prin Kukovićeva 28?

Mijo Mirković (Mate Balota), pe atunci încă membru al grupului SKA, istrean damnat, vagant, iugolabinean, admirator al compatriotului și vecinului său Flacius Illyricus, ajunge, în amurgul unei zile de primăvară, cam pe la 1925, până la Milan Pribi□ević, la ferma acestuia de sub Vu□itrn, pe Kosovo. L-a găsit pe Milan în grajd, adăpându-și caii, iar pe doamna Pribi□ević pregătind cina pe cuptor. L-au primit pe oaspete într-un mic salon cu pian, același salon slujind și de cameră de oaspeți. Milan se simțea de pe atunci un naufragiat, ca și Mate Balota al nostru. „Oameni fără patrie". Eșuaseră. Fermierul din Kosovo propovăduiește neguroase formule nihiliste : a sunat ceasul tuturor idealurilor în care au crezut. După cum povestea Mate, Milan primise „Republica literelor" și a manifestat un viu interes pentru redactorul ei, interesându-se cine e și cu ce se ocupă.

Nu mi-era clar ce au însemnat pentru M.P. vizitele pe care mi le făcea în anii treizeci, după Marseille. Mi se părea că încearcă, prin mine, să stabilească un contact cu „Stânga". Vizitele se lungeau întotdeauna și, tot dând ocol în cercuri largi temelor diverse, nu atingeam niciodată miezul chestiunii.

Se găseau în aceste dialoguri ale noastre elemente ale altor discuții asemănătoare, pe care le purtau mulți ofițeri austrieci activi. Corpul ofițeresc austriac era compus dintr-o masă întreagă de inși suciți, maniaci, matematicieni, pictori, diferiți maeștri ai combinațiilor, poeți fără talent, diletanți, liberali îndeobște, visători cu predispoziții naționaliste și răzvrătiți disimulați. Mulți dintre ei visau la prăbușirea Imperiului ca la unicul lor ideal : iredentiști italieni, panslaviști cehi, velikosârbi, croați trialiști, iugoslavi, vidovdaniști, panturani, panromâni, toți aceștia vedeau în prăbușirea Monarhiei singura salvare și ieșire pentru popoarele lor. Tot așa și Milan Pribi□ević, ofițer austriac fiind, a descoperit idealul său romantic în strălucitoarea fantomă care purta numele de Patrie.

---

* Fragmente traduse din „Forum", revistă a secțiunii de literatură contemporană a Academiei Iugoslave, Zagreb, nr. 6, 7, 8 / 1972.

Vederile lui despre rolul partidelor politice, despre democrația parlamentară sau neparlamentară erau vederile celui mai tipic ofițer activ, indiferent de originea națională sau de stindarde. Sunt vederi ale profesioniștilor internaționali, adepți ai principiului militar ca ideal de granit, întemeiat pe fetișizarea înălțătoarei vocații a slujirii loiale a idealurilor de Stat, a Patriei și a Dinastiei. Nu există partide, toate interesele de partid sunt înșelăciune, toate programele politice sunt fum demagogic, politica ar trebui să fie un fel de „suprapolitică” în interesul Țării și al Poporului!

Dintr-o astfel de perspectivă idealistă, „politica în interesul poporului” este o noțiune supranaturală și trebuie să i te dedici cu trup și suflet, o dată cu totala renunțare la viața privată, gata oricând de supremul sacrificiu „pe câmpul de onoare”. „Slujirea Poporului și a Țării” e plasată deasupra fracțiunilor, intereselor și fricțiunilor de partid, sub unica parolă că „nimic nu e mai dulce” decât să mori pentru Patrie. Acestea sunt principiile tuturor Armadelor lumii și, ca ultimă consecință, tocmai spiritul lor totalitar a născut fascismul, în toate variantele lui. „Țara” ca Patrie, ca Stat în sens deierarhizat social, nu este, pentru acest gen de predicatori, o noțiune din această lume. „Democrație” înseamnă împlinirea idealului idealist iacobin. Numai că nimeni din specia asta de filosofi nu a explicat în numele cui și de ce trebuie impusă această „democrație”.

În cazul nostru, de creasta supremației etatiste, adică dinastice și partinice, și-a spart capul și Milan Pribi□ević. Unica formă de patriotism care, în convingerile lui, coincidea cu noțiunea de sentiment al datoriei (*Pflichtgefühl*) a rămas compromisă de la Constituantă până la dictatura din șase ianuarie. [...]

M-a vizitat domnul Schiller de la W. D. Fernsehgesellschaft. A venit pentru un interviu pe tema limbii. Există o limbă iugoslavă? Ce variante sunt acestea: sârbocroată sau croatosârbă și, de asemenea, care este varianta specifică a limbii literare croate (de tip apusean) și a limbii literare sârbe (de tip răsăritean)? Îi pun vechea mea placă de gramofon despre o singură limbă căreia putem să-i spunem fie croată, fie sârbă.

12.XII 1967

Bate crivățul. Ajun de Sfânta Lucia. Sfânta Lucia a lucit și la noi cândva de mult (în baroc), cum mai lucește încă în Suedia. „La Stockholm totul e așa de curat și de ordonat cum era și la Novi Sad când era Olga mică.” A ieșit din nou soarele. [...]

Despre generațiile de Bakacs și Erdődy: ar fi o cronică istorică în stil mare. Oricât ar suna asta de bizar, ungarocroatismul a existat în adevăr timp de opt sute de ani, istoric și istoriografic inseparabiliter. Cine s-a născut ca Csokonai, și nu ca Bakacs-Erdődy, mai bine să nu-și fi vârât nasul în țara Hungaria, simbol al tuturor Hungariilor lumii acesteia, care, toate, fiecare pentru ea însăși și fără excepție, se amăgesc cu propoziția: *extra Hungariam non est vita*...

Trăim în intervalul a patru secole. Ne-am născut din autentici oameni ai barocului, în vremurile mariatereziene ale grofilor Bombelles, Erdödy, Sermage ș.a. Ne-am născut și am trăit în franzjosefinism, iar acesta s-a înecat în sânge. Ne-am trăit pubertatea intelectuală la începutul secolului douăzeci, în cadrele „naționalismului renăscut" după chipul ilirismului care a durat până la Regatul SHS, și Octombrie a fost, de fapt, doar o anticipare a secolului douăzeci și unu. Iar atunci, totul s-a prăbușit în nonsens, *entre deux guerres*, pentru a se îneca mai târziu în sânge. Înălțându-ne din acest sânge blestemat, nu am mai fost ceea ce credeam că suntem și niciodată nu vom mai reveni la starea noastră de dinainte. Până în 1940 am crezut în forța probatorie a argumentelor noastre, apoi, pulverizându-ne în deplinul neant a tot ceea ce, în ochii noștri, purta numele unei oarecari valori morale sau estetice, nu mai știm azi nici încotro s-o luăm, nici de ce. [...]

22.XII 1967

Cenușiu, pustiu vântos.

În vis, miting în penumbra unei alei dese de copaci. Incolor. Alb--negru. Demonstrație de protest. Principalul vorbitor, doctorul Zlatan, la tribună. Privesc din culise, stânga, de deasupra, ca de la fereastra gimnaziului din Orașul de sus, spre coroanele castanilor de pe Dverac. Dr. Zlatan vorbește pe un ton ridicat, protestează împotriva Graniței vieneze și a limbii germane ca limbă de comandă pe graniță. Se perindă unități pe strada Gradac, dinspre vechea cetate în jos, spre catedrală. Jandarmi unguri cu pene de cocoș, infanteria, regimentele 16, 53, 25. Trec mici unități însoțite de muzică, la paradă, sunt multe, iar publicul, fără a lua în seamă rodomontada doctorului Zlatan și lamentațiile lui patriotarde, salută triumfal unitățile grănicerești ale lui Jela□ić. Eu rămân indiferent în egală măsură la tevatura doctorului Zlatan și la muzica grănicerilor.

24.XII 1967

[...] Vânt din apus, lumină de primăvară, dimineață albăstrie, răsărit ca la Bruges La Morte, păsările ciripesc ca de Paști ; Ajunul, *Laudate, pueri* (Buxtehude) în acompaniament de orgă. Nori albi, calzi, deasupra vechilor acoperișuri, și cântecul mierlelor. La aceste mierle de pe Gvozd n-a ajuns vocea betlehemică despre copilul „din iesle, din grajd", și totuși, ele slăvesc pe Domnul.

9 dimineața, 11°C. Dacă există *l'art pour l'art* ca noțiune, atunci această dimineață sugestivă de Ajun al Crăciunului este fără îndoială așa ceva. Crăciunul 1967, astăzi și aici, și coralurile lui Buxtehude, de la Viena : o lume pentru sine și conformă cu sine, care trăiește de veacuri în afara spațiului și timpului, coordonate care sunt ale acestor mierle de pe Gvozd, ale acestor oameni și ale condițiilor lor de viață, de acum și de altădată. [...]

14.III 1968

A douăzeci și noua aniversare a abdicării lui Hacha (14.III.1939 – 14.III.1968). Decretul Protectoratului. Alter-ego-ul lui Hlinka, preotul Tiso, proclamase deja NDSL. Și astăzi slovacii cer federație. Iarăși. Intrarea lui Kleist în Zagreb a fost pentru mine incomparabil mai puțin șocantă decât intrarea lui Hitler în Praga. Tragicomedia cu Kvaternik (10.V 1941) părea o reluare a premierei care avusese loc la Praga. Cincizeci de ani bătuți pe muchie va dura cavalcada popoarelor nebune (Supervielle). Când, în 1918, a sosit în parlamentul maghiar vestea că slovacii au ocupat Požun și Košice, pentru unguri aceasta a fost o tragedie, iar pentru noi, o victorie la care visam de ani de zile. *Suum quique*, fiecăruia ce îi aparține! Soarta blestemată a statelor acestora, de la Baltica, peste Carpați, până la Adriatica, ține deja de două milenii. Ruleta istoriei se oprește mereu la zero. Marea învolburată potopește firicelele de pai ba de la Răsărit, ba de la Apus. „Le Fureur” după comedia aceea cu infarctul lui Hacha, la Berlin, când, întocmai ca la Molière, totul s-a terminat cu bine, de vreme ce bătrânul nu-și dăduse duhul, a făcut cadou nepoțicii lui Hacha o cutie cu bomboane de mătase, ceea ce a fost cu osebire accentuat în comunicatul oficial. Și nouă ne-a cam sărit inima din loc, din rana husită, încă sângerândă, atunci când Hitler a ocupat Praga. Însă nici el nu era sută-la sută sigur dacă *fait-accompli*-ul lui era chiar un loz câștigător, și el s-a lăsat furat de meditații dubitative în acel amurg cețos când a intrat în orașul lui Wallenstein, crezând că „numai istoria va ști să aprecieze dacă a procedat corect sau nu”. Din 1918 am tot fost, ani la rând, deconcertați de fanfaronada ctitoricească a Leului Ceh, ca simbol al unei victorii la care, să recunoaștem, s-a ajuns grație frățescului ajutor al naufragiaților noștri panslaviști din Comitetul iugoslav. Adevărat, sângele apă nu se face, *mi smo vaši, vi ste naši*, în suflet am rămas totuși *Sokdi na zdar*! Să câștigi un război mondial într-un mod atât de șiret cum credeau a-l fi câștigat Beneš și Masaryk, n-a fost să fie, dar repet, nici Praga nu se poate câștiga cu o cutie de bomboane de mătase! Sărmanii locatari al Hrad□anilor, cum se poate vedea din istorie, sunt mereu periclitați în carierele lor, de la Habsburgi până la Bourboni. Vezi Chateaubriand!

8.XII 1968

[...] Încerc să adorm cu Musil, după o lungă despărțire, din 1937, deci treizeci și cinci de ani. I-au lipit de numele lui biata Kakanie ca pe o tinichea de coadă, iar acum zdrăngănește cu ea prin toate foiletoanele presei europene, și asta de ani de zile. L-au transformat într-o caricatură perfectă a tot ceea ce el a detestat cel mai mult: a ajuns, în fine, popular datorită uneia din frazele sale kakaniene. O găselniță sarcastică a devenit principala emblemă a unui scriitor care n-a avut niciodată vreo legătură cu umorul unui Roda Rode. Un aperçu spiritual, o glumă răsuflată din repertoriul unui Ödön Horvath, nefericita

aceasta de Kakanie se târâie după el ca o umbră compromițătoare, prezentându-l ca pe un scriitor despre care azi se poate spune, retrospectiv și cu sufletul împăcat, că a fost unul dintre primii „antiromancieri”.

În panopticum-ul lui Musil nu există nici măcar o păpușă care să riște o definiție a Austriei la modul atât de tembel-švejkian. Eroii și eroinele lui fâlfâie ca niște libelule, flecărind despre politică, despre muzică sau pictură, la modul proustian. Musil, ca un outsider austriac, contrastează cu grupul Wildgans, Schönherr, H. Bahr, St. Zweig, Werfel și este, prin concepțiile sale estetice, mult mai apropiat de Rainer Maria Rilke decât de Karl Kraus, trăind în anonimat, complet necunoscut și nerecunoscut, necitit și ignorat, însingurat și uitat toată viața lui, până la capăt. Trainic iritat de pseudo-gloria geniilor contemporane lui, pe care le considera simple fanfaronade, analist puritan, care tăia cu penița de parcă ar fi operat o disecție, a bătut cu anii, ca foiletonist anonim, pragurile redacțiilor, vegetând în rolul boem de poet blestemat. Nu a fost nici freudian, nici empiriocriticist, nu a fost psiholog al individului, nici estetizant de tip heideggerian.

Nu a fost modernist, nici revoluționar, nu s-a ocupat de politică, fiind convins că literatura nu este, și nici nu trebuie să fie, nici de stânga, nici de dreapta, a respins orice fel de angajare ideologică și, liberal liber, a lăsat o bogată galerie de personaje care apar în ipostaza de exponenți ai propriilor lui idei. Față cu variațiunile lui beletristice (în formă dialogată), o *The Forsyte Saga* e cuprinsă în pisălogeala din repertoriul buddenbrookian. Satiric nu lipsit de o cantilenă lirică, adversar intransigent a tot ce se încadrează în noțiunea de beletristică banală, de text amuzant, acuzator al Vienei de operetă, eseist al cărui stil păstrează o strălucire trainică în umbra nemuritoarei *gaya scienza*, a fost obsedat în Opera sa de o singură idee fixă, anume că literatura ar trebui ridicată la înălțimea cunoașterii științifice contemporane.

Nu este, din păcate, timpul să cedezi șarmului doamnelor Clarissa și Diotima și, în cele din urmă, al domnului Ulrich. Toate variațiunile incestuoase pe cunoscuta temă proustiană nu sunt defel importante pentru Kakania; tot ceea ce s-a spus în sens negativ despre oricare dintre convențiile chesaro-crăiești nu are legătură cu snobismul estetizant al cremei musiliene.

În românește de IOAN RADIN

Andrzej Kuśniewicz, descendent al unei familii nobiliare poloneze, s-a născut la 30 noiembrie 1904 la Lvov. Studiază dreptul și științele politice la Universitatea Jagellonă din Cracovia, iar până la declanșarea celui de al doilea război mondial lucrează în Ministerul Afacerilor Externe. În timpul războiului se găsește în Franța, unde e colaborator al Rezistenței. În anul 1943 este arestat și trimis într-un lagăr de concentrare. După război, își continuă o vreme cariera diplomatică la consulatul polonez din Strasburg. Întors în Polonia, lucrează la o editură, iar apoi la postul public de radio. A fost câtăva vreme redactorul-șef adjunct al secției de proză a publicației „Miesiecznik Literacki". Andrzej Kuśniewicz debutează, ca poet, în 1956; acest prim volum de versuri este urmat de altele două, în 1959 și 1962; primul său roman, *Korupcja* (*Corupția*), apare în 1961. Kuśniewicz intră în literatură ca un scriitor matur, sigur pe mijloacele sale.

Poziția lui Andrzej Kuśniewicz în literatura poloneză este destul de izolată, un fapt semnificativ, dacă nu straniu, fiind acela că nu este nici măcar pomenit în monumentala istorie a literaturii poloneze a lui Czesław Miłosz. Obține premiul Séguier pentru traducerea franceză a romanului *Król obojga Sycylii* (*Regele celor două Sicilii*), 1970, care, împreună cu *Lekcja martwego jêzyka* (*Lecția de limbă moartă*), 1979, fixează tematica Imperiului în opera autorului polonez. Fragmentul propus în această antologie dezvăluie geneza, deopotrivă existențială și livrescă, a unuia dintre cele mai importante romane ale secolului. (*Marius Lazurca*)

Andrzej Kuśniewicz

Mărturie*

Am scris *Lecția de limbă moartă* în decurs de trei luni, dar ideea ei se născuse mai demult. Doream să închei într-un fel epoca primului război mondial, care mi se întipărise prea adânc în memorie ca să mă pot elibera de ea oricum. În 1914, când izbucnise războiul, n-aveam nici zece ani, iar impresiile din această perioadă de viață sunt cele mai persistente. Am scris mai întâi un roman despre primele zile de război și l-am numit: *Regele celor Două-Sicilii*. Mediul ofițeresc din vremea aceea, cel puțin în romanul meu, se compunea din numeroși tineri intelectuali, de preferință denumiți cu termenul de „decadenți". Erau produsul perioadei căreia i se spunea modernistă sau Secesiune, îndeosebi vieneză. Este știut că în acest mediu domnea moda cultului morții și un rafinament estetizant. Mă interesa confruntarea dintre tendințele de acest fel și atmosfera autentică de război. Confruntarea cu moartea adevărată și cu omorul în masă.

Ulterior am considerat că trebuie să mă despart de această temă și să închei într-un fel cu această perioadă, atât de puternic fixată în mine. Așadar, șapte ani după *Regele celor Două-Sicilii*, am scris *Lecția de limbă moartă*.

În primul rând, doream să-mi dau singur răspunsul la întrebarea: cum arată omul format de stilul estetizant, în declin, al acelui *fin-de-siècle*, după patru ani petrecuți în război. Știm că acel prim război a fost mai sângeros decât cel de-al doilea în ce privește pierderile de pe front. Al doilea război mondial a fost în primul rând o hecatombă a populației civile, masacrul unor popoare în întregimea lor, pe când primul a însemnat tranșee, iar la începutul său lupte, între coloane compacte, cu participarea cavaleriei, după modelele din secolul precedent. Cum avea să fie influențată mentalitatea cuiva care, asemenea eroului meu din *Regele celor Două-Sicilii*, era încercat de presentimente funeste de natură prea puțin definită, metafizică, și timp de patru ani cunoscuse măcelul? Se va familiariza cu moartea până la tutuială, va ajunge la blazare și sațietate – sau, poate, se va desfăta împrăștiind moartea, obișnuit cu prezența ei cotidiană?

În al doilea rând, am găsit un pretext. În vara lui 1918, având paisprezece ani, în timpul ultimei vacanțe în casa părintească din

---

* Text apărut în „Secolul 20", 1979, nr. 11-12.

fosta Galiție austriacă, am cunoscut un ofițer bolnav de tuberculoză, purtând numele de Alfred Kiekeritz. Da, acest om a existat cu adevărat și așa îl chema. Ne povestea aventurile lui din Ucraina, unde luase parte la niște expediții de pedepsire. Era un bărbat deosebit de inteligent, cu purtări alese, discuta despre Rimbaud și Mallarmé, colecționa icoane cumpărate de prin bisericuțele unitarienilor, cânta foarte bine Chopin. Într-un cuvânt, produs al epocii anterioare, al celei dinainte de război. Când s-a terminat războiul, eu m-am înapoiat acasă de la școală, iar locotenentul a dispărut dimpreună cu icoanele. Plecase probabil în Austria. Dar totodată am aflat că l-ar fi împușcat pe un prizonier rus care evadase. Era un pasionat vânător. Avusese dreptul s-o facă : strigase : „Stai !" – iar celălalt continuase să fugă.

Și iată acum cel de-al treilea motiv din *Lecția*. De ce l-a omorât pe acel tânăr ? Războiul se isprăvise, prizonierii fugeau în masă din barăci și locuințele din preajma joagărului și ale alambicului. Nimeni nu-i mai lua în seamă. Și atunci, de ce a făcut-o ? De dragul senzațiilor tari ? Începeam să înțeleg câte ceva din aluziile adulților referitoare la obiceiurile și înclinațiile locotenentului. Și peste ani, s-a ivit motivul literar care ar putea fi denumit „complexul Dianei și al lui Acteon", în cazul nostru rolurile fiind interșanjabile, ba chiar inversate. Ucigașul tânărului prizonier s-a dovedit o Diană geloasă de propria ei feciorie. Iar Diana, în acord cu legendele și cu miturile, era nu numai zeița vânătorii și a lunii, ci și a morții.

Într-un anume sens, cel de al patrulea filon din *Lecția de limbă moartă* a devenit faptul că, în medii de felul celui descris de mine, nutrite cu filosofia lui Nietzsche și a lui Hegel, cu muzica lui Wagner, cu mitul raselor și în general cu mitologia legată de cultul elitei ca atare și a drepturilor acesteia, începea să ia naștere fascismul. Ramura sa intelectuală, la ale cărei începuturi se aflau și cultul pentru poezia lui Stefan George, și teoriile lui Moeller van den Bruck, și „cercul Rinului", cu participarea lui Goebels. Prin urmare, poate că dreptul de a ucide pe cineva considerat o ființă de o specie inferioară, ca un prizonier anonim, decurgea tocmai dintr-o asemenea filosofie !

În românește de OLGA ZAICIK

III. Intermezzo.
Moartea unei revoluții roșii

1. Utopia

2. Post scriptum

1. Utopia

Arthur Koestler,
Arthur Schnitzler,
Illés Béla

Jurnalist, romancier și eseist, *Arthur Koestler* (1905-1983) este o figură emblematică pentru intelectualul central-european de origine evreiască dintre cele două războaie. Mobil, poliglot, internaționalist, de stânga, colaborator al marilor trusturi de presă, unde scrie de la cronică de război la articole de popularizare a științei, își dedică întreaga activitate medierii culturale, dialogului : între națiuni, între culturi, între religii, clase sociale, inițiați și profani. Se naște la Budapesta, locuiește la Viena, studiind ingineria ; pătrunde în cercurile sioniste vieneze și, înflăcărat de ideile acestora, abandonează facultatea pentru a lua calea Palestinei. Aici îndeplinește cele mai variate munci : agricultor, ziarist, arhitect sau vânzător de limonadă. Se întoarce pe continent și urmează, în Republica de la Weimar, o strălucită carieră jurnalistică. Părăsește apoi presa pentru a se dedica Revoluției, lucrând ca agent al Cominternului. În calitate de corespondent de război în Spania, cade prizonier și este condamnat la moarte de către forțele franchiste. Este eliberat în urma unei campanii publice, însă doar pentru scurt timp. Întors la Paris, este internat de către naziști în lagărul Le Vernet. Prieteni influenți reușesc să-i faciliteze din nou eliberarea – și fuga în Anglia. În timpul războiului, va lupta în Legiunea Străină, apoi în Armata Britanică. Se sinucide în 1983, probabil din cauza agravării bolii ; e urmat de soție.

Activitatea sa editorială e vastă ca arie de preocupare (filosofie, sexualitate, știință, parapsihologie, politică, romane și piese de teatru), cât și ca dimensiuni. Majoritatea cărților importante apar în limba engleză. Printre acestea, *Darkness at Noon* (*Întuneric la amiază*), 1941, roman care deschide seria ficțiunilor anticomuniste, anticipând astfel celebrul *O mie nouă sute optzeci și patru* al lui George Orwell.

Autobiografia lui Koestler depune mărturie despre o existență trăită pe creasta valului, dar și despre o lume care, intrată cu atâta patimă în competiție cu sine, și-a uitat aproape cu desăvârșire rosturile. Fragmentul publicat aici redă, cu umor și cu un ascuțit simț al istoriei și al specificului central-european, aventura primei revoluții comuniste consemnate în acest spațiu. (*Tinu Pârvulescu*)

Arthur Koestler

Comuna din Budapesta*

La 28 iulie 1914, monarhia austro-ungară declara război Serbiei. Izbucnirea primei conflagrații mondiale isca doar două ecouri în însemnările tânărului de nouă ani ce eram pe atunci.

1. Trebuie să-i aduc tatălui meu, care stă întins pe canapea, un pahar de apă cu bicarbonat, în timp ce el îi explică mamei că trebuie să se reprofileze, căci nu va mai putea importa pe viitor marfă englezească.

2. În timpul plimbării zilnice de după-amiază, împreună cu guvernanta, întâlnim o coloană înflăcărată de demonstranți, coborând strada și intonând imnul național:

Doamne, binecuvântează-i pe unguri,
Dă-le voioșie și o recoltă bună,
Apără-i cu brațul tău puternic
Pe câmpul de luptă.

Era prima demonstrație pe care o vedeam, iar efectul ei a fost atât de puternic, încât mi-am eliberat mâna din cea a nefericitei „Fräulein" și m-am alăturat mulțimii, pășind în cadența ei și strigând ba „Moarte câinilor sârbi!", ba „Doamne, binecuvântează Ungaria!".

Șase luni mai târziu, dușmanul secular era învins. Evenimentul avea să mă inspire să scriu prima mea poezie, poezie pe care aveam să o trimit unei reviste pentru tineret:

În luna decembrie Belgradul a capitulat,
Iar ungurul e aici victorios, căci a triumfat.

Deși varianta maghiară suna mai frumos, poezia n-avea să atragă atenția redactorilor.

Contrar majorității pronosticurilor, războiul dură până după Crăciun, astfel că îmi pierdui interesul pentru el. Tatăl meu depășise vârsta serviciului militar obligatoriu. În cei patru ani de război, aveam să locuim o vreme la Budapesta, apoi la Viena, mutându-ne dintr-o pensiune în alta.

---

* Arthur Koestler, *Als Zeuge der Zeit, Fischer Taschenbücher*, Frankfurt am Main, 1989 (fragmente).

Următorul eveniment politic care mi-a făcut o puternică impresie a fost Revoluția Maghiară din noiembrie 1918. În primul rând, pentru că era vorba din nou despre mase și demonstrații, dar și pentru că această revoluție pornea chiar dintr-o casă din apropierea biroului tatălui meu, de pe Kossuth Lajos Utca.

Această scenă ce prefațează prăbușirea monarhiei austro-ungare, precum și retrasarea unei noi hărți a Europei, îmi rămâne în memorie ca un fel de documentar la care mă întorc deseori pentru încă o vizionare. La câteva case de biroul tatălui meu, un balcon decorat cu steaguri și pânze colorate. O mulțime compactă și entuziastă blochează strada pe o distanță de un kilometru. Din balcon, un bărbat înalt, subțire, întunecat la față și cu umerii căzuți, se adresează mulțimii cu gesturi stângace. E contele Mihály Károly, care tocmai proclamă separarea Ungariei de Austria, precum și renașterea ei sub forma unei republici independente, libere, democratice, al cărei președinte avea, în scurt timp, să devină el însuși. Vocea sa are o rezonanță metalică. Pronunță anevoios. Ca urmare a unei operații la laringe, se alesese cu o placă de argint pe cerul gurii. Mulțimea îl ovaționează înflăcărată și cântă imnul: „Doamne, binecuvântează-i pe unguri". Tatăl meu și cu mine mărșăluim apoi împreună cu demonstranții, ajungând acasă într-o stare de agitație: amândoi suntem, în acel moment, înflăcărați patrioți unguri. Mama ne privește cu dispreț, căci ea este și rămâne o vieneză și o conștiincioasă cititoare a știrilor imperiale.

Patru luni mai târziu, cabinetul liberal al lui Károly demisionează, iar la putere se instalează o dictatură comunistă, ce îl are în frunte pe Béla Kun. Dat fiind că la acea vreme intrasem în cel de-al paisprezecelea an de viață, amintirile mele despre aceste evenimente sunt mult mai limpezi. Primul contact cu comunismul se asociază în mintea mea, neîndoielnic, cu *Marșul funebru* al lui Chopin.

Cu câteva zile înainte de a ajunge la putere, partidul comunist organizase o demonstrație pe parcursul căreia câțiva membri ai săi aveau să-și piardă viața. Ca probă de forță, el își chema acum simpatizanții să participe la o uriașă înmormântare a celor căzuți. În jur de cincizeci de mii de muncitori din fabricile budapestane urmau, purtând coroane verzi și eșarfe roșii, sicriele frumos împodobite. Pășeau încet, disciplinat, plini de demnitate. Ungaria se ridica din statutul ei semifeudal; niciodată până atunci nu mai văzuseră locuitorii Budapestei proletari mărșăluind pe străzile lor comerciale; mulți dintre ei nu mai văzuseră probabil niciodată vreun muncitor de uzină, adică un autentic proletar. *Marșul funebru* al lui Chopin, pe care fanfara feroviarilor îl relua fără oboseală pe parcursul trecerii lente a coloanei prin oraș, anunța de asemenea sfârșitul unei epoci.

Muzica mă impresiona cum nu o făcuse nici o altă muzică înainte. Era, poate, primul meu moment de extaz muzical. Această fierbere interioară se asocia cu imaginea sicrielor martirilor din fruntea procesiunii acesteia de bărbați osoși, cu fețe aspre și neprefăcute, cu privirile lor deschise și încrezătoare. *Marșul* făcuse din mine un comunist romantic, cu mult înainte de a înțelege semnificația cuvântului. Efectul avea să se păstreze și ulterior, când sensul cuvântului mi s-a deslușit;

iar ceea ce am înțeles eu atunci că înseamnă „comunist” se bucura de o deplină acceptare în gândirea mea fascinată de știință.

Revoluția comunistă învingea fără nici o vărsare de sânge. Contele Károly mizase pe sprijinul puterilor occidentale. Își făcuse cunoscută simpatia pentru ele încă din timpul războiului, când un astfel de gest, de a le considera puteri aliate, putea să-l coste viața. Speranțele i-au fost înșelate. Lipsit de sprijin din afară, s-a văzut obligat să demisioneze în favoarea comuniștilor, care, la acea vreme, reprezentau unica putere politică organizată și în stare a pune capăt haosului din țară. Abia peste aproximativ douăzeci de ani, când aveam să-l cunosc pe Károly în exilul nostru comun, am înțeles întru totul semnificația acelor zile : orbirea, soluțiile politice greșite, lipsite de fantezie, ale democrațiilor occidentale, care întorceau spatele aliaților lor liberali de la răsărit, devenind complici la nașterea acelei puteri ce își va face un țel tocmai din distrugerea lor. Comuna maghiară de la 1919 era rezultatul nemijlocit al politicii insensibile a Occidentului – primul pas al unei manevre care se va repeta de multe ori în următorii ani.

Din toate acestea, eu nu știam la acea vreme, naturalmente, nimic. Peste marșul lui Chopin se vor suprapune Marseieza și Internaționala, cântece a căror vâltoare sonoră va domina orașul meloman de pe Dunăre. La 1919, „comunism” era un cuvânt nou în vocabular, cu conotații dătătoare de speranță. Unul dintre primele articole pe care le-am citit în „Ziarul roșu” arăta că peste 30% din pământul agricol utilizabil al Ungariei se afla în mâinile nobililor feudali, reprezentând aproximativ două procente din întreaga populație. Era o noutate pentru mine. Articolul respectiv ridica următoarea întrebare : era drept, era în folosul unui popor, ca, la o mie de oameni, unul să fie bogat, iar ceilalți foarte săraci ? Oare nu era mai bine să se împartă această bogăție în mod egal la toată lumea ? Felul cum problematiza gazetarul mi se părea mai mult decât logic. Până atunci nu citisem încă nici un ziar. Acum, tratam „Ziarul roșu” cu același interes cu care îl tratam pe Jules Verne. De ce nu vorbise nimeni până atunci despre aceste lucruri ?

Una din strofele Internaționalei maghiare suna cam așa :

> Să ștergem trecutul,
> Armată de sclavi, urmează-ne –
> Saltă globul pământesc din balamale,
> Devino puternică după atâta umilință !

Pe întinderea acestor o sută de zile de primăvară, părea că globul va fi la propriu săltat din țâțâni, un proiect la care, din câte îmi amintesc, visase și Arhimede.

1 Mai al anului 1919 avea să devină momentul de apoteoză al scurtei Comune maghiare. Tot orașul părea dat peste cap. Piețele publice ale Budapestei sunt, de felul lor, suprapopulate cu monumente de bronz. Majoritatea supradimensionate, ele reprezintă venerabili domni, care fie se aruncă pe cai cabrați asupra unui invizibil dușman, fie au într-o mână un papirus, iar pe cealaltă o țin ridicată, pozând

trecătorilor în postură de oratori. Pentru 1 Mai, toate monumentele fuseseră îmbrăcate în niște instalații de lemn cu formă sferică. Aceste adevărate globuri terestre – unele dintre ele cu o înălțime de peste 15 metri, în cazul în care eroul din bronz fusese așezat și pe un respectabil postament – fascinau. Impresia era că ești înconjurat, acolo, în piețe, de baloane uriașe, ancorate la sol, baloane în stare să ridice în aer întreg orașul. Prezența lor acolo simboliza determinarea noii puteri (noul spirit) de a „sălta globul pământesc din țâțâni".

Dar mai frumoase și mai impresionante s-au dovedit pancartele propagandistice, transformând străzile în expoziții de artă, viu colorate. Fuseseră proiectate de elita pictorimii maghiare, oameni care, mai apoi, se vor răspândi prin toată Europa și America, devenind artiști, ilustratori sau caricaturiști celebri. Unele dintre acestea erau cubiste, altele futuriste ; toate îi sărbătoreau pe muncitorul, pe soldatul și pe țăranul fără nume ; nu apărea încă nici un portret, al niciunui mare conducător.

O altă curiozitate a „Celor o Sută de Zile" : principalul aliment grație căruia subzista întreaga populație budapestană părea să fie înghețata. Ca urmare a refuzului țăranilor de a-și vinde produsele pe bani de hârtie, în toată țara domnea o criză alimentară ce aproape că atinsese gravitatea unei foamete. Tot ce putea fi digerat era supus raționalizării, dispărând astfel din prăvălii. În schimbul cartelelor guvernului roșu, se puteau obține doar varză, sfeclă furajeră deteriorată de frig și... înghețată. Mă gândesc că vreun comisar pentru alimentație, înzestrat cu oarecșice haz, dăduse peste o provizie de vanilie într-un depozit sechestrat și o trimisese la o fabrică de gheață sub sechestru, pentru a da poporului numita înghețată.

S-ar putea bănui că această cantitate fantastică de înghețată, consumată de mine, dimineața, la prânz și seara, de-a lungul celor „O Sută de Zile", mi-a influențat sentimentele față de Comună. Ar fi o bănuială nedreaptă, căci pe piață nu se găsea decât un singur sortiment de înghețată, cel de vanilie, iar vanilia nu îmi plăcea. Insist asupra acestei curiozități cu înghețata, pentru că ea este semnificativă pentru modul improvizat, diletant, suprarealist în care acționau cârmuitorii Comunei. Totul avea un caracter idilic – cel puțin în comparație cu demența și cruzimea din Europa de mai târziu. Nu exista teroare. În provincii s-a ajuns la mici fapte de violență și la bătăi în posturile de poliție, acestea din urmă însă făcând parte dintr-o solidă tradiție maghiară. Numărul persoanelor executate se situa sub cinci sute.

Deși reprezentam familia burgheză, cu tot ce însemna ea, iar tatăl meu, ca fabricant, intra oficial în categoria exploatatorilor capitaliști, nu ne simțeam deloc în pericol. Se naționalizase fabrica, iar tatăl meu devenise, din proprietar, director. Salariul îi era la fel de mare ca profitul anterior. Țineam două găini pe balconul pensiunii în care locuiam, iar comisarul de bloc ne dădea celorlalți de exemplu, pentru efortul nostru, prin care participam la sporirea autonomiei capitalei roșii.

Am amintit deja faptul că unui burghez ce locuia într-un cartier mai respectabil nu îi fusese dat să vadă niciodată un autentic lucrător

într-o fabrică. Desigur, fiecare dintre ei avusese de a-face cu instalatorul, cu electricianul sau cu tapițerul, dar aceștia aparțineau mai degrabă micii burghezii. Erau învățați cu bacșișurile și cu intrarea prin spate. Marea masă a oamenilor din fabrici, muncitorii feroviari, cei forestieri, zilierii însemnau, pentru burghezul comun, orășean, o rasă aparte și necunoscută. Or, unul din aspectele intrigante ale Comunei era că aceste ființe stranii, ce controlau acum trotuarele, spre surpriza fiecăruia, se dovedeau a fi cu totul altfel decât tinichigiul, spălătoreasa sau taximetristul, cei care, în lumea cu ochelari de cal a burghezului, reprezentau „poporul". Erau neîndemânatici și dovedeau cu atât mai puțin demnitate și încredere în sine. Pentru cei ce populau cafenelele, pentru cei ce se plimbau pe elegantul Corso – ca și pentru mine –, asta era o mare noutate.

Verișoara mea, Margit, avea să mă ia cu ea o dată într-o uzină metalurgică din suburbia Újpest, unde ținea prelegeri de politică economică. Era o fată de douăzeci de ani, neatractivă, membră a „Cercului Galilei", din care făcea parte intelighenția radicală a Budapestei. Un supraveghetor, care părea să o cunoască pe verișoara mea, ba chiar să se înțeleagă cu ea, ne conduse într-o hală, unde eram așteptați de circa douăzeci de oameni de toate vârstele. La intrarea ei, cu mine în suită, toți se ridicară în picioare, ca elevii în fața băncilor la apariția învățătorului, pentru ca, tot așa, să se așeze la loc cu multă gălăgie. Verișoara mea – care avea să fie gazată, împreună cu cei doi copii ai ei, la Auschwitz – le-a vorbit în jur de zece minute despre semnificația banilor, explicându-le cum popoarele primitive foloseau în loc de bani scoici, tabac sau sare, pentru a simplifica schimbul de bunuri, căci, după cum spunea ea, aceasta era funcția esențială a banilor.

Abia începută prelegerea, unul sau doi dintre oameni adormiră cu promptitudinea găinilor intrate seara în coteț ; alți câțiva o ascultau cu ochii pe jumătate închiși, ochi ce clipeau repede și în care nu licărea nici cea mai vagă scânteie a înțelegerii : ceilalți îi sorbeau avizi cuvintele de pe buze, uimiți, entuziasmați. Impresionanta lor dorință de cunoaștere mi-i făcea dintr-o dată foarte apropiați. Reprezentanți ai unei rase necunoscute, ivită acum pe străzile noastre, îmi fuseseră încă dinainte simpatici, dar abia acum, când îi vedeam transformați în elevi de școală, cu ochii larg deschiși, înțelegeam că și ei cunoșteau aceleași sentimente, speranțe sau dezamăgiri ca și mine ; doar că eu mă bucuram de un nemeritat noroc, acela de a merge la școală și de a avea voie să citesc cărți, pe când aceste fețe neîngrijite și transpirate priveau prelegerile verișoarei mele, în mod evident, ca pe un cadou rar și ieșit din comun. La vârsta de paisprezece ani nu consideri mersul la școală un privilegiu ; îmi dădeam seama însă că era ; acest lucru însemna – atunci, pentru mine – o descoperire pe cont propriu, de mare importanță. Experiențele cele mai profunde ale unei vieți de om sunt uneori cele prin care ți se relevă însemnătatea unui lucru foarte comun. De atunci începând, o lozincă precum „Șanse egale pentru toți !" dobândea pentru mine o semnificație specială. De altfel, faptul că starea materială a părinților delimitează perimetrul instrucției

spirituale a copiilor îmi pare și astăzi una dintre cele mai mari nedreptăți ale ordinii noastre sociale.

Demnă de remarcat la Comuna maghiară era o trăsătură mai rar specifică unei revoluții : simțul umorului. Budapesta vuia de bancuri, ce se povesteau în toate cafenelele și cabaretele. În Germania lui Hitler, în Rusia lui Stalin, spunerea unei „glume antirevoluționare”, uneori doar ascultarea ei, deveneau un motiv suficient pentru internarea într-un lagăr de concentrare. În acele vremuri idilice, cel mai iubit comic al Budapestei își putea încă permite să se producă seară de seară cu celebrul număr „Se întinde...”.

În primele zile ale Comunei, burghezia budapestană adoptase în totalitate convingerea că acest insolit regim nu va supraviețui mai mult de o săptămână. Sentința suna necruțător : „Nu va ține !”. Celebrul comic – i-am uitat numele – apărea în fața publicului cu o față distrusă, trăgând după el o armonică. Ajuns în mijlocul scenei, el îi întinde tot mai mult burduful. Maltratatul instrument se face, în chicotele publicului, tot mai lung și mai lung, până la intervenția comicului, care constată, cu o față nedumerită : „Se mai întinde...”. Budapestanii au un umor năstrușnic, astfel că „Se întinde...” devenise lozinca numărul unu a Comunei. Circula un zvon că dictatorul comunist participase la o astfel de reprezentație și că, după numărul cu pricina, se ridicase în loja sa din prosceniu, adresându-se voios publicului : „O să vă mirați, dar încă ține !”.

Pentru adevărul ultimei părți a glumei nu mă pot pune chezaș : dar faptul că zvonul era luat drept realitate însemna deja ceva, fiind caracteristic pentru atmosfera celor o sută de zile.

În iulie 1919, Comuna era răsturnată de trupele românești și cehe. Mare parte din conducătorii ei, care au reușit să fugă în Rusia – printre ei, și Kun – aveau să fie lichidați în timpul epurărilor din anii treizeci. După o scurtă ocupație a capitalei de către trupele române, amiralul Horthy prelua puterea și instaura primul regim de teroare semifascist din Europa postbelică. Dacă, spre sfârșitul anilor ’20, regimul lui Horthy se prezenta relativ liberal, în primii săi ani de funcționare, prin pogromuri, prin camerele de tortură, prin vânătorile de oameni, el se dovedise un oribil precursor al vremurilor viitoare.

În perioada ocupației românești, părinții mei își luară o dată pentru totdeauna la revedere de la Budapesta și se mutară la Viena. Teama de o invazie românească, traversarea aventuroasă a graniței austriece, fără permis de călătorie, schimbarea bruscă a mediului, pregătirea intensă pentru admiterea într-o școală austriacă m-au obligat să dau curând uitării „Cele o Sută de Zile”. Dar impresia lor avea să se păstreze mult mai în profunzime decât îmi era mie dat să observ pe atunci. Maiestuoasa procesiune funerară și *Marșul* lui Chopin, pancartele și uriașele globuri roșii, 1 Mai și conferința de la Újpest, toate vor lăsa urme, rămase însă pentru multă vreme în stare latentă.

În românește de TINU PÂRVULESCU

Arthur Schnitzler

„Revoluție universală!"*

30/10-11/11 1918

30/10

a.m. Dictez începutul autobiografiei.

A venit Salten.

Știri: astăzi Consiliul Național va proclama Republica Germano-Austriacă; perechea imperială a fost primită cu aclamații în curtea din fața salonului de bal. Alte știri: astăzi se așteaptă izbucnirea unui pogrom în sectorul II. Istorie universală la Viena!

La eleșteu... Cum tocmai scriam cuvintele „în urma deciziei suverane", a venit O.: republica era gata proclamată (ceea ce se va dovedi a nu fi conform așteptărilor).

Spre seară, Heini intepretează un balet șarmant de Debussy; Smetana cu *Vltava*.

Mă ocup de muzică; ironic, interpretez imnul național; – Heini se îngrijorează, temându-se că cineva ar putea să ne spargă geamurile cu pietre!? – O. duce argintăria în pod. – Eu continui să citesc romanul lui Wassermann.

31/10

Știri oarecum liniștitoare despre ședința de ieri a Consiliului Național. – Dir. Bernau tel.: deoarece cenzura e ca și anulată, vrea să interpreteze cât mai curând posibil rolul lui Bernh... Îmbucurător, dar și costisitor: războiul mondial și revoluția; această reprezentație va fi posibilă în Viena!

La Salten. El a discutat ieri cu Gf. Czernin și Wassilko, lucru care l-a neliniștit cu privire la relațiile de securitate dintre țări, în special Cottage. (Militarul pe front, șomajul, foametea. La acestea cugetăm împreună). Cu cât ceilalți deveneau mai îngrijorați, cu atât eram eu mai puțin dispus să consider toate aceste perspective terifiante. – Despre suveran, care de fapt nu a înțeles încă situația.

La familia Speidl. – El a fost ieri la o familie în D., unde domnea aceeași atmosferă de panică. – Nou – consfătuirile secrete de la familia Horch, ale proprietarilor de vile din Cottage. – Unii erau chiar comici. Domnul D. dorea să-și ducă tablourile în turnul unei biserici pentru a le ști în siguranță.

p.m. La „eleșteu".

Cu Heini, la *Simfonia fantastică* de Berlioz.

1/11

Știrile ziarelor sunt neliniștitoare. Un discurs destul de bolșevic în Consiliul Militar. Prădarea Budapestei. Omorârea lui Tisza. Aici

---

* Arthur Schnitzler, *Tagebuch 1917-1919*, Verlag der Österreichischen Akademie der Wissenschaften, Wien, 1985 (fragmente).

tulburările sunt încă moderate. – Englezii, în Triest și Laibach. – Trupele noastre se retrag.

La doamna Patak. Domnul Sonne; proclamație despre Consiliul Național evreiesc, care se va constitui aici și la care trebuie să subscriu și eu.

Îmi consider opiniile ca aparținând culturii germane, deși sunt cetățean de origine evreiască al statului austriac.

p.m. Înregistrări.

La ceai, Schott povestește despre manifestările artistice din fața Parlamentului în ziua constituirii Consiliului Național. În timp ce el se entuziasmează – discuții sus, în balcon –, unul îi șoptește: „N-aveți nevoie de făină?".

– Z.N. Leo. Apoi familia Salten, familia Schmidl; Julie S. se mută cu copiii, din cauza pericolului, într-o regiune mai ferită; ne sfătuiește să facem același lucru cât mai repede. O. este din ce în ce mai entuziasmată de idee, dar eu n-am de gând să-mi pierd capul. Manifestele anunță că englezii au intrat în Triest; – zvonul ajunge în Triest la amiază, în Wr. Neustadt la ora șapte. Răsuflu ușurat. Am dubii. De ce nu găsesc?! – cu mașina. (Toate acestea sunt luate în serios!) Eu cred că războiul s-a desfășurat între două stări de spirit: frica de ruși, în octombrie 1914, și speranța pusă în englezi, în noiembrie 1918! – S. dă telefon la birou; – nici urmă de englezi; dimpotrivă, în Budapesta, cea mai teribilă revoluție.

Dar dacă nu vin italienii – și zvonul probează acest lucru? (întreabă S). – Leo relatează despre garda evreiască în formare, care își va proteja adepții de frunte. Schmidl încearcă să calmeze spiritele. S. supralicitează, exagerează, în stilul lui caracteristic... Cum a plecat, cum O. a avut un acces; mâine merge cu Lili, pe strada Beethoven, la Gisa (unde, de altfel, trebuia să ducem ceva). Ea rămâne tulburată. [...]

Julie vine cu vești de la *Burgtheater*: Michel va fi numit director. – Ea își va îngropa mâine argintăria!

2/11

Vreme sumbră și cețoasă. – La Gisa. (O. se abătuse deja de la ideile ei.) – La Faesi, în Bristol; vorbește doar sora lui.

– La Gustav. Discursul a fost ținut. Totul este posibil în viitorul apropiat.

p.m. Facem câteva bagaje. Dacă am putea privi înapoi la aceste zile ca la un vis urât!

La directorul general Horch (în casa care odinioară era locuită de Kainz) au loc consfătuiri între câțiva proprietari de vile cu privire la măsurile de siguranță care trebuie luate (consilierul imperial Thimig, Siegfried Loewy, consilierul comercial Duschnitz, Kuffner, consilierul imperial Kobler și alții). Nu s-au stabilit prea multe lucruri.

– Spre seară, la Salten, care-mi povestește că l-a vizitat Andrian; – îi relatase conflictul său cu Bahr și-i ceruse sfatul, iar S., la rândul lui, mi-l cere mie. Conflictul e trecător. Heini va ajunge probabil director. Amândoi, atât Bahr, cât și Andrian, își prezintă problemele în fața cardinalului; ceea ce nu-l oprește pe B. să mai fie din când în când și de stânga. Mâine va deveni bolșevic. Lui Andrian îi este oarecum frică de presă. Vai, oamenii!

[...] Seara, familia Schmutzer, Schönherr și Julie Wassermann. – Julie povestește pe un ton glumeț despre călătoria ei de azi dimineață la Tulln (un ofițer dăduse buzna în *coupé* și le avertizase pe doamne că treizeci de mii de prizonieri evadați jefuiesc... etc. ... doamnele au părăsit *coupé*-ul în fugă!); criza de la B. Th. (informat prin Michel); Schönherr povestește despre conflictul său cu direcțiunea; – apoi se discută starea de fapt și „măsurile" ce se vor lua. Schmutzer povestește o întâmplare pe care Engelhart (pictorul) a trăit-o personal.

Din WC-ul public din piața Schwarzenberg iese un cetățean încă ocupat cu aranjarea ținutei. – În același timp, trece un grup cu steag roșu. Cetățeanul... rămâne paf. – Dar ce se întâmplă? – Un altul îi răspunde: Nu vedeți? E revoluție! – Primul cetățean (încă aranjându-se): Ce e? Revoluție? – Celălalt: Păi, da. Revoluție. Primul: Ce fel de revoluție? – Celălalt: Păi, o revoluție, nici eu nu știu mai mult. – Schönherr trage concluzia că Viena nu este un sol fertil pentru bolșevism. [...]

10/11

Lili visează că un „bolșevic", care semăna cu micul (anarhist) Fritz Gross, vine pe la noi; e ca un adolescent de 16 ani. Îi arată întreaga casă. Oare cine atârnă de horn?!

Plimbări prin parcul Turkenschanz etc.

Rosa Grossmann vine în vizită. Discutăm despre detronare. Eu încă nu pot să mă bucur. – Formele de stat nu înseamnă nimic, mai întâi să-mi arate mie cineva pe cei în care să-mi pot pune speranțele – în Germania sau chiar la noi... Sunt aceiași de acum patru ani, de acum un an, care mai ieri îl aclamau pe împărat, și astăzi strigă: „Trăiască republica!". [...]

11/11

Abdicarea împăratului. Dinastiile de Hohenzollern și Habsburg, terminate în trei zile. Condițiile înfiorător de absurde ale armistițiului impuse Germaniei de către Antantă. Forțează nota. Se pare că pe fronturile germane s-au încheiat alianțe între consiliile militare și sovietele muncitorești. – O dată cu știrea abdicării împăratului, ne-a parvenit și vestea despre moartea lui Viktor Adler. Dumnezeu? – Nu. Sudermann.

După-amiază, o plimbare cu O. de-a lungul barăcilor din Turkenschanz. Agitație, mașini, grupuri de ofițeri. Mai târziu, aflăm de la Hugo Schmidl că este vorba de escorta care-l conduce pe împărat (încotro?). – Aflăm lucruri îngrijorătoare despre amploarea pe care o ia „Garda Roșie". Oare de ce și-au ales numele acesta? E ca și cum comandantul poliției și-ar lua pseudonimul Grasl.

p.m. Scrisori (litera G).

Dr. Gayer apare din nou și îmi expune condițiile nemaipomenite ale punerii în scenă a *Horei* la N.W.B. Refuz.

Citesc scrisorile lui Beethoven, ale lui Goethe (către doamna Stein), corespondența dintre Nicolai și Gebler; citesc, în continuare, *Binecuvântarea pământului*.

Spre seară, târziu, aflu despre zvonul căderii lui Clemenceau și despre fuga lui Poincaré. Revoluție universală!

În românește de BIANCA BORȘAN

Illés Béla (1895-1979). Debutează, în 1910, în revista „Nyugat”. Ilustrează, atât prin literatură, cât și prin implicarea directă, opțiunile de stânga ale unei generații de intelectuali. După eșecul revoluției roșii de la Budapesta, se refugiază în Uniunea Sovietică, unde publică romane-reper ale stângii. Întors, după 1945, în Ungaria, devine promotor al realismului socialist, încercând însă să se emancipeze de poetica acestuia prin „anecdote”, care, păstrează, totuși, ceva din triumfalismul literaturii scrise la comandă. L-am inclus pe Illés Béla în prezenta antologie întrucât el ilustrează foarte bine un timp al literaturii din Europa Centrală – o epocă a iluziilor. Radiografia pe care o face „eșecului revoluției maghiare” scoate în prim-plan imagini care se rețin : câțiva eroi ai falimentelor mitteleuropene naufragiați în exil. (*Sorin Tomuța*)

Illés Béla

În emigrație*

Am avut o noapte foarte zbuciumată. Seara primisem o citație : a doua zi dimineața, la ora nouă, trebuia să mă prezint la Serviciul Siguranței din Prefectura de Poliție.

Pe atunci (în vara anului 1922), trăiam, cu niște acte false destul de dubioase, la Viena, de unde fusesem expulzat de aproape o jumătate de an – cu alte cuvinte, poliția mă silise să trăiesc sub un nume fals, obținut prin cumpărarea unor acte în cafeneaua Habsburg, pentru că ordinul de expulzare mă pusese în imposibilitatea de a-mi mai purta propriul nume. Actele, cumpărate cu o sumă foarte mică, îmi puteau sluji ca act de identitate într-unul din cartierele Vienei (Grinzing), pentru a închiria camera de serviciu, fără geam, în locuința unui chelner șomer. Dar la Prefectura de Poliție nici vorbă nu putea fi să mă prezint cu aceste acte, acolo, în gura lupului, unde librarul (cu totul fictiv) sub numele căruia trăiam fusese desigur chemat prin citație tocmai pentru că știau că sub masca acestui om cumsecade se ascunde un emigrant comunist. Eram cu atât mai neliniștit, cu cât Landler Jenö (care, în asemenea cazuri, putea da și, de altfel, întotdeauna da o mână de ajutor) nu era la Viena, iar Polócsek Ernö (care, la caz de nevoie, îi înzestra în câteva clipe pe tovarășii la ananghie cu acte „mult mai bune decât cele originale"), cu două zile în urmă, bătuse în plină stradă pe un trădător, din care pricină trebuia să stea și el ascuns. „Speluncuța" (nume pe care îl dădusem cafenelei unde tinerii emigranți își petreceau timpul liber), acest beci intim și atât de potrivit cu numele pe care i-l pusesem, devenise o capcană : în ultimele zile poliția făcuse trei razii, legitimând pe clienții obișnuiți ai „Speluncuței".

Toată noaptea m-am frământat ce să fac. M-au prins zorii fără să fi găsit o soluție satisfăcătoare. Când m-am sculat, m-am trezit cu altă belea pe cap. Gazda mea – care șomase nouă sau zece luni – primise, cu două luni în urmă, în împrejurări cu totul întâmplătoare și ca prin minune, de lucru. Cât timp fusese șomer, nu-mi făcuse nici o aluzie la chiria pe care n-o plătisem de două-trei luni, dar tocmai acum, când avea de lucru, își găsise să-mi ceară a-i plăti imediat toată datoria.

* Illés Béla, *Cartea anecdotelor*, ELU, București, 1961, în românește de Constantin Olaru (fragmente).

Când i-am explicat cu cea mai mare sinceritate ceea ce, cu un dram de prețiozitate, numeam „situația materială” în care mă aflam, m-a poftit să mă mut sau, mai exact, m-a dat afară din casă, reținându-mi averea mobilă : două schimburi de pat, două prosoape zdrențuite, trusa de bărbierit, săpunul și cinci sau șase cărți.

Cum nu mai aveam bani nici de tramvai, am pornit-o spre centrul orașului pe jos. Repede. Dar oricât mi-am iuțit pașii, mi-a trebuit vreun ceas. N-aveam, cred, nici o treabă în oraș, dar speram ca, între timp, să găsesc vreo soluție. Când am ajuns la Operă, încă nu găsisem nimic. Așa că am luat-o pe Kärtnerstrasse. Dintre toate problemele urgente pe care trebuia să le rezolv, cea mai urgentă deveni aceea de a face într-un fel rost de ceva mâncare.

Când pornisem din Grinzing eram foarte grăbit. Dar acum abia mă târam. Celui care știe că-l așteaptă undeva o masă, foamea îi dă aripi. Dar celui pe care nu-l așteaptă nici măcar o cojiță de pâine, foamea îi leagă o ghiulea de picior. Asta o știu foarte bine, din bogata mea experiență.

Când am ajuns la Graubenz, în locul unde cu doi ani în urmă vândusem ziare, am simțit deodată, din spate, cum o mână grea mi se așază pe umăr.

„Drace !”, mi-am zis. „Toate problemele s-au rezolvat dintr-un foc. Au pus mâna pe mine”.

Mă înșelasem însă. Când m-am întors, l-am zărit pe Münnich Ferenc, care râdea liniștit, inspirându-mi încredere. Nu-l mai văzusem de vreun an și jumătate, dacă nu mai mult. Habar n-veam pe unde se mai află. Știam doar atât, că nu e la Viena. (Și cei despre care nu știam unde pot fi găsiți, era lucru sigur că lucrează într-un loc primejdios. Așa era și cu Münnich.) Dar acum stătea în fața mea și zâmbea.

– Ce ai sau, mai precis, ce n-ai ? mă întrebă.

În câteva cuvinte, i-am împărtășit toate necazurile mele.

– Atâta tot ? Hm ! Ai mâncat ceva ?

– Da... Alaltăieri, i-am răspuns cu toată sinceritatea.

– În cazul ăsta, hai să intrăm înainte de toate într-o cafenea ! Pune pe tine mantaua mea de ploaie, pentru că nu ești, ca să zic așa, cine știe ce elegant îmbrăcat.

În timp ce mâncam, Münnich îmi arătă pe scurt ce aveam de făcut.

– Așadar, înainte de toate, trebuie să-ți faci rost de niște acte ca lumea, apoi de niște haine mai arătoase și, în cele din urmă, de o locuință. Acte bune, însă, aici, la Viena, înseamnă bani. În ceea ce privește locuința, dacă ai niște acte bune și un geamantan care să inspire încredere, cu ceva bani, poți face rost și de locuință. Prin urmare, singurul lucru de care ai nevoie sunt banii.

– Singurul ! i-am răspuns cu nădejde, dar totuși cam amar.

– Singurul ! repetă Münnich. Întâmplător, eu am bani. Nu sunt toți ai mei, dar unde trebuie să dau seama de ei n-are să aibă nimeni nimic împotrivă că ți-am venit în ajutor.

Mi-a dat mai mulți bani decât aș fi îndrăznit să sper.

– Te-aș ruga foarte mult să stai cu mine până am să-mi cumpăr niște acte. Tu ești mai arătos și inspiri mai multă încredere.

– Am să-ți las mantaua de ploaie și mănușile. Dacă îți cumperi de undeva o pereche de pantofi și îți închei mantaua până la gât, să nu ți se vadă nici hainele, nici cămașa, ai să arăți ca un domn. Îți aprinzi

o țigară și, cu puțin noroc, au să te ia drept un speculant de valute... Nu te pot însoți...

– N-ai timp?

– Timp, poate că aș mai avea. Alta-i nenorocirea. Probabil crezi că tu ești cel care mă compromite însoțindu-mă, că tu mă pui în pericol. Situația e puțin altfel. Pe mine, Siguranța mă caută din motive mult mai grave și cu scopuri mult mai serioase decât pe tine. Mă caută Serviciile de Siguranță din câteva țări. Așa că te las singur, să nu-ți pricinuiesc vreo neplăcere. Eh, dacă aș avea de rezolvat probleme atât de simple ca ale tale și aș fi într-o situație atât de ușoară!... Ție îți trebuie locuință și ai s-o obții chiar azi. Dar ca să faci rost de *cămin* pentru milioane și milioane de oameni... Și problema asta trebuie s-o rezolvăm, și o vom rezolva. Până atunci însă... Ei bine, fruntea sus, băiete!

Un minut mai târziu, eram iar singur. Spre seară, m-am mutat în noua locuință. Am închiriat o cameră de serviciu din locuința unui electrician șomer, în cartierul Hitzing, o cameră de serviciu care avea și geam! E drept că geamul dădea spre curtea-luminator, dar era, totuși, un geam!

Cum detest meschinăria, când m-am mutat acolo, am plătit chiria pe două luni înainte.

Traducere

Într-o fierbinte zi de august a anului 1922, pe când mă plimbam flămând și amărât pe străzile Vienei, m-am întâlnit cu Gábor Andor[1].

– Ia te uită, ce-i cu tine, băiete? Ce ți s-a întâmplat? mă întrebă, dar îndată își dădu singur răspunsul: Aș jura că n-ai bani!

– Duc mare lipsă..., i-am răspuns.

– N-am nici eu, mă întrerupse. Dar am să te ajut. Vino cu mine!

În timp ce-l însoțeam, mi-a spus cum mă va ajuta. Îmi povesti că tocmai se înființase la Viena un fel de editură pe ai cărei proprietari nu-i interesa nimic decât banii. Și cum proprietarii erau convinși că vor putea câștiga o mulțime de bani cu literatura de duzină, hotărâseră să editeze romane de aventuri de mâna a zecea și îl rugaseră pe el, pe Gábor Andor, să se îngrijească de traducerea în limba maghiară a unor astfel de cărți, pentru început zece la număr.

– Și ai primit? l-am întrebat uluit.

– Bineînțeles! îmi răspunse Gábor Andor. Și unul din aceste romane formidabile îl vei traduce tu. Cunoști spaniola? mă întrebă.

– De unde să știu? Habar n-am!

– Ei bine, totuși ai să-mi tălmăcești un gunoi de ăsta, din spaniolă, îmi spuse Gábor Andor, pe un ton care nu suferea contrazicere.

– Da' cum dracu' să fac?

– Te privește, îmi răspunse. Eu îți dau „celebra” operă în cauză și... cinci dolari. Când ești gata cu treaba, mai primești cinci.

Cinci dolari! Sau, mai precis... zece! Viena era zguduită de inflație, dar devalorizarea banului nu-i lovea atât pe cei care aveau bani, cât mai cu seamă pe cei care n-aveau. Și, în primul rând, pe noi, emigranții

1. Gábor Andor (n. 1884), scriitor și publicist maghiar (n. ed.).

comuniști, care eram trecuți pe lista neagră și nici astăzi nu știu din ce trăiam. Zece dolari! Cum pe-atunci eram în stare să mă angajez la orice treabă, bineînțeles că am primit să tălmăcesc romanul spaniol.

Cu cei cinci dolari în buzunar și cu un soi de broșură colorată în mână, am intrat în cafeneaua „Beethoven", unde își făcea veacul pe-atunci un grup de emigranți comuniști. Acolo stătea, de dimineață și până seara, și Maxi, unchiul lui Lékai János, despre care mi se spusese că știe opt-nouă limbi.

– Cunoști spaniola? l-am întrebat.

– Depinde despre ce e vorba, îmi răspunse prudent Maxi.

I-am explicat cum stă situația, și el a primit să citească opera sortită traducerii, asigurându-mă că-mi va povesti în amănunt conținutul. Mie nu-mi rămânea decât să-l scriu cum puteam. Am împărțit cei cinci dolari, i-am dat cartea și a doua zi ne-am întâlnit dis-de-dimineață. Maxi făcuse o treabă cât se poate de temeinică; vreme de două ceasuri îmi povesti ceea ce citise în noaptea aceea, iar eu îmi luai tot felul de note. Pe baza acestor însemnări am rescris romanul, care, chiar în original, trebuie să fi fost lipsit de valoare, dar cum l-am rescris eu, era de-a dreptul de speriat. Cât se poate de spășit, îi dădui manuscrisul lui Gábor Andor. Îl luă și, bineînțeles, nici nu se uită la el, ci scrise pe prima pagină: „O traducere excelentă, îndrăzneață!".

– Ai văzut că știi spaniola? îmi spuse dojenindu-mă.

– Păi, să vezi cum vine treaba... începui eu, dar nu mă lăsă să termin.

– Nu-s curios din fire! îmi strigă. Peste o jumătate de ceas se deschide caseria și poți să-ți iei restul de cinci dolari. Îi meriți cu prisosință.

Când am împărțit și ceilalți dolari cu Lékai Maxi și ne-am hotărât să mergem la masă, Maxi oftă o dată adânc.

– Cred că va trebui să învăț spaniola, spuse.

– Păi... nu știi? îl întrebai îngrozit.

– De unde să știu? îmi răspunse la fel de trist Maxi. Am citit un roman captivant englezesc... De fapt, pe ăla ți l-am povestit, numai că i-am pus nume spaniolești. Cred c-o să iasă lată când se va afla. Da' asta, bineînțeles, nu-i decât o presupunere, nu-i o concluzie cu valoare științifică.

La vreo două-trei săptămâni după această întâmplare, m-am întâlnit iar cu Gábor Andor și i-am adus la cunoștință cum lucrasem la tălmăcire, adică i-am relatat toată povestea cu traducerea.

– Ai văzut, băiete? Știam eu cui îi dau de lucru! Dacă romanul pe care l-ai tradus va apărea, ei bine, trag nădejde că va aduce un substanțial deserviciu literaturii de senzație. Și asta, deoarece sper că ai încropit o carte atât de proastă, încât cel care o citește se va gândi mult și bine până să mai cumpere o carte de aventuri. Îți mulțumesc, Béla. Îți mulțumesc din suflet pentru ajutorul dat.

Și azi încă, după ce citesc vreo bucată tradusă în ungurește pe care o cunosc și în original, se-ntâmplă să oftez. „De!", mă gândesc eu, „mare noroc că azi traducătorii noștri nu lucrează atât de superficial și de neglijent cum am lucrat eu în anul Domnului 1922...".

În românește de CONSTANTIN OLARU

2. Post scriptum

Rodion Markovits,
Wilhelm Stepper-Tristis

Rodion Markovits (1888-1948). Prima mare aventură de jurnalist a lui Markovits este războiul, pe urmă prizonieratul. Lagărul din Siberia va deveni subiectul unui fulminant reportaj, *Garnizoana din Siberia*, tradus chiar din anul apariției – 1928 – în numeroase limbi străine. E una dintre cărțile de succes ale deceniului al treilea, deceniul jurnaliștilor, al prozatorilor, al memorialiștilor, care pot evoca, la modul rece, războiul, revoluțiile roșii, destrămarea imperiilor. Așezat pe baricadele stângii, trăind intens iluziile utopiei comuniste, Markovits va ilustra, la începutul anilor '20 (ca și Malraux, Wells, Shaw, Panait Istrati, Gide ș.a.m.d.), frenezia angajării. E, pentru o scurtă vreme, una dintre vedetele roșii. Dar aventura „revoluției mondiale" se spulberă relativ repede, Markovits se instalează la Timișoara, unde, jurnalist rezonabil, face gloria cafenelelor literare locale.

Îl selectăm fiindcă reportajul-confesiune *Garnizoana din Siberia* e simptomatic pentru un șir de autori ai Imperiului care trăiesc naiv credința într-o „nouă lume". Mai mult decât scriitorii majori (Musil, Kafka, Broch ș.a.m.d.), ei numesc *sfârșitul* unei lumi, aparținând, prin literatura lor inevitabil datată, unui *Post scriptum.* Așezați în provinciile „de altădată" ale Imperiului sau rătăcitori prin lume în căutarea unei cauze „mai drepte", ei numesc un final – un naufragiu. (*Cornel Ungureanu*)

Rodion Markovits

Garnizoana din Siberia*

[...] Câte mese în cafeneaua din Omsk, în bufetul teatrului, în cafeneaua Orfeum, la bodega K.S.C., la Pensiunea Baraca Grătarului, la Suvajoff, în micile chioșcuri de cafea, câte mese, atâtea curente de opinii aflate în conflict. Cei din Imperiul German, izolați și închiși, jucând cu discreție domino, discutau nemulțumirea inexplicabilă a muncitorilor, fabricanții de tutun ai Imperiului Otoman precipitau nervoși sunetele unei limbi misterioase, ungurii șușoteau la o masă, trăgând din pipă, pufăind, despre cele ce se petrec la „Ienisei". În ultimul număr se începuse publicarea ciclului de prelegeri ale lui Dukesz, *Capitalismul ca religie de stat*. La masa cealaltă era criticată cupiditatea antreprenorilor. La a treia, se relevau, în cuvinte bine gândite și pline de demnitate, meritele doctorului Pélyi Géza, președintele „Asociației Turul"[1], care înmănunchea ungurimea pe direcțiile unei activități naționale și patriotice. La una din mese discutau sioniștii, la cealaltă își manifestau entuziasmul membrii „Clubului literar german Börne".

De la masa sioniștilor, nemții au fost apostrofați ironic, spunându-li-se că e păcat să se străduiască militând pentru discriminarea rasială și manifestându-și superioritatea, căci, la urma urmei, și Börne a fost evreu. Nemții n-au răspuns, trecând cu vederea prin tăcere această intervenție lipsită de bun-simț. De altfel, sioniștii și-au redus la tăcere camaradul, atrăgându-i atenția că această meschinărie nu e demnă de momentul marilor inițiative. Evreii se pregăteau să înființeze, în lagăr, la propunerea lui Hans Kohn, statul lor național. Ungurii aveau deja un pavilion aparte, unguresc, locuit aproape exclusiv de unguri, iar în pavilionul turcilor nu locuia altă națiune, nici măcar din întâmplare. Nimeni nu reușea să reziste privindu-i cum, după dejun, se sculau și porneau cu un mic castron spre un loc lăturalnic, unde săvârșeau o ceremonie de altfel igienică. Nu se putea sta în același loc nici cu austriecii, căci nimeni în afară de austrieci nu suporta veșnica lor mâncare cu găluște. Doar evreii locuiau risipiți și amestecați cu celelalte națiuni. Acum, la inițiativa lui Hans Kohn, se porni o acțiune

---

* Markovits Rodion, *Garnizoana din Siberia*, Editura Kriterion, București, 1975, în românește de Dan Culcer (fragmente).

1. Asociație reacționară și naționalistă, înființată în 1910 (n. ed.).

de selecție. Doar că deja toate scările, pavilioanele, barăcile erau ocupate și, de dragul lor, nimeni nu era dispus să se mute în altă parte.

Dar tânărul și înțeleptul Hans Kohn, cu barba lui uriașă, zâmbea. Zâmbea misterios, afirmând că e un semn dumnezeiesc că și aici trebuie să înființeze un nou stat din ruine, bazându-se pe propriile lor forțe. Undeva, la marginea taberei, există o clădire părăsită, neterminată, fără acoperiș și cu pereții tencuiți pe jumătate. O vor termina cum se desprimăvărează. Tot așa cum și acasă mâna evreilor construiește Palestina, ei își vor construi aici căminul. În noul cămin, se vor ține de ebraică, ebraica va fi limba oficială, sâmbăta va fi zi de odihnă și toți vor trăi o viață națională evreiască.

S-au urnit într-adevăr, privind emoționați ore întregi baraca părăsită, care nu mai era bună de nimic, dar în care își vor făuri viitorul cămin. Erau însă mulți, chiar printre conducătorii *Nemalahului*, care n-au primit prea bine acest plan, declarând că e totuși o exagerare. Stau foarte bine pe vechile lor locuri și e păcat să-i tulbure.

Hans Kohn declară, adânc întristat, că o asemenea afirmație nu-l surprinde. Căci și acasă sunt oameni care se asimilează prea ușor, și cu dragostea acestora pentru comoditate nici acasă nu se poate lupta.

Dar, în primele zile ale primăverii, mâini sârguincioase începură să ciocănească, să tencuiască, să care cărămizi, să frământe chirpiciul, și clădirea se modela cu un uriaș efort, chiar și în lipsa celor trebuincioase. De Paști, de bine-de rău, acoperișul era încheiat, deși părea încropit și cârpăcit la un mod cam primitiv. În prima zi de Paști, Hans Kohn și câțiva dintre adepții lui pasionați dormiră deja înăuntru.

Vântul pătrundea în clădire, ploaia trecea prin acoperiș, ușile se închideau prost, ferestrele nu se deschideau, dar, destul de repede totuși, noul cămin se umplu cu adepții entuziaști care vedeau în azilul nenorocit un palat fermecat.

* * *

Totul începu ca într-o zi obișnuită. Ucenicii brutari mânjiți de făină aduceau prăjituri proaspete, un locotenent-major de husari alerga după apă pentru ceai. Un pretor onorific și un avocat cadet și-au luat topoarele de tăietori de lemne, nenea Korzer își ascuțea creionul, căpitanul Görög și-a luat în cârcă lădița cu plăcintele de cartofi, Szamek se îndrepta spre *Nemalah* ținând în gură un trabuc. La Reisz se închidea localul și clienții matoliți erau aruncați afară. Se trezea tabăra.

Deodată se auziră împușcături. Începu să țăcăne mitraliera, iar gloanțele plesneau în zidurile clădirilor taberei, zumzăind și șuierând. Deasupra taberei grohăiau proiectile și zgomotul luptei se întețea.

Căpitanul Görög își puse jos lădița de lemn, pentru orice eventualitate, Szamek privi în jur cu multă curiozitate, iar nenea Korzer bălmăjea ceva ciudat.

Prizonierii încercară să afle ceva strecurându-se cu grijă și cât mai feriți. Nu-și puteau da seama ce se întâmplă.

Apărură cazacii și începură să-i mâne pe prizonieri cu cnutul, urlând, înspre încăperile închise, dar câte un prizonier, periclitându-și viața, se ițea plin de curiozitate pe la câte un geam. Zgomotul luptei se înteți. Bubuiturile deveniră mai dese. De pe acoperișul unei barăci a soldaților, un curios se prăbuși sângerând. Unui alt gură-cască îi zbură piciorul drept, și omul căzu. Cazacii, văzând cum e pedepsită curiozitatea, îi lăsară până la urmă pe prizonieri să se uite. Părăsiră tabăra val-vârtej.

Prizonierii s-au cățărat pe acoperișul barăcilor, pe garduri. S-au îngrămădit în camerele de la etaj. Chiar și pe turnul de apă erau patru oameni. Peste tot, de unde se putea vedea ceva se adunaseră oameni, se apropiau de garduri, țipau și alergau agitați.

– Lângă *lavka* zac două cadavre de ofițeri ruși!

– I-au omorât răsculații. S-a răsculat regimentul 30 infanterie!

– Răsculații s-au desfășurat în lanțuri de trăgători.

– Vor fi împresurați dinspre fabrica de mezeluri.

– Dinspre tabăra de vară vin cehii cu patru tunuri.

În noaptea trecută, propagandiștii roșii au umblat printre novicii regimentului 30 siberian. Tinerii siberieni s-au răsculat, dimineața și-au împușcat câțiva ofițeri, apoi s-au organizat în linii de trăgători dincolo de tabăra de prizonieri. Trupele au fost întărite. Trupele rusești, fidele guvernului, împreună cu cehii, îi împușcă acum pe răsculați. Se trage cu mitraliera, cu tunul de campanie, sunt decimați cu grenade și cu șrapnele, cum se nimerește. Proiectilele cad grindină. Totdeauna se întâmplă treburi de astea în lagărele de prizonieri. Și în ’918... când...

Mitralierele țăcăne mai des, grenadele scobesc în pământ pâlnii uriașe, soldații cei tineri se prăbușesc retezați de obuze.

La ora opt, totul se liniștește.

Se apropie de răsculați un preot îmbrăcat în odăjdii. Ține sus un steag alb, și în urma lui vin doi civili purtând prapuri. Recruții siberieni își scot șepcile –, se vede clar – emoționați la apropierea lor. Ies din tranșee și adăposturi, apoi se vede cum îl înconjoară pe preot și îi sărută mâna. Se predau preotului.

Armele sunt puse în piramidă, apoi toți se aliniază fără arme. Se vede că li se promite iertarea de pedeapsă, pentru că leapădă armele și încetează lupta. Apoi se încolonează și, în ritmul unui cântec, se îndreaptă spre locul de unde până adineaori se trăgea asupra lor, spre locul spre care, până adineaori, trimiteau și ei moartea.

Sunt vreo două mii. Ajunși lângă dușmanul de adineaori, preotul se rupe deodată din fruntea lor, purtătorii de prapori o iau la goană și cazacii înarmați îi înconjoară pe răsculații neînarmați.

Cnuturile le plesnesc chipurile, săbiile îi sfâșie și le spintecă obrajii, țestele răsculate crapă, pântecele răsculate se despică, ochii răsculaților plesnesc.

Urlă câmpia verde, urlă dezamăgirea, un ultim țipăt mirat al adolescentului siberian al cărui gâtlej se frânge însângerat, în timp ce pe tăișul săbiilor se scurg creierii.

Drapelele și praporii fuseseră într-adevăr bisericești. Dar preotul era un plutonier major șiret, însoțit de doi căpitani.

Două mii de flăcăiași căzuți în capcană sunt biciuiți în cafeneaua transformată în pușcărie. Sunt dezbrăcați la pielea goală. Apoi, vin între ei pedepsitorii. Puștii cu ochii injectați sunt legați. Cel care se opune e omorât. Prin ferestre răzbat împușcături și șuieratul săbiilor.

Și toată ziua, și toată noaptea săbiile șuieră, fâșâie și plesnesc bicele.

Oamenii sunt aruncați lângă gard în șanț. Oameni cu fața schimonosită, cu ochii scurși, cu urechile tăiate, fără mâini ori fără picioare, cu gâtul retezat ca al unei găini. Puieți de om care, până ieri, erau încă soldați în Siberia.

Înmormântarea nu poate încă începe. Vor fi cadavre. Se vor mai înmulți.

Colina de cadavre se va mai înălța.

Tribunalul de urgență funcționează deja.

Evenimentele se petrec în afara taberei, dar foarte aproape de ea, și prizonierii văd totul. Văd cum sunt duși răsculații – câte trei, câte patru – pe câmp.

Condamnații la moarte poartă cămăși albe. Sunt ușor de recunoscut. Răsculații pot fi recunoscuți și după faptul că, după câțiva pași, sunt împușcați pe la spate.

Se trage cu grijă, pentru că pe câmp circulă roabe și adună cadavrele. Se trage cu grijă, căci pot fi împușcați și oameni nevinovați.

Se umple șanțul.

Ar trebui săpată vreo groapă, căci mai sunt încă mulți.

Pe câmp răpăie puștile, se prăbușește unul îmbrăcat în alb. Dincolo, altul pare că mai mișcă, pare că s-ar întoarce și parcă...

O sabie țâșnește din teacă și țeasta unui răsculat crapă. Un braț se desparte de trup și se prăbușește pe câmpul verde.

Urletul se aude toată ziua și toată noaptea, ca și răpăitul puștilor, în curând va fi amiază și cei în haine albe trec încă pe câmp, roabele adună leșurile și dâmbul de cadavre se tot înalță.

E după-amiază și moartea nu se oprește. Împușcăturile lovesc parcă în obraz, parcă în frunte. Simte că-i bătucesc creierul și auzul. Trebuie să asculți. Chiar dacă îți astupi urechile, trebuie totuși să asculți, chiar dacă închizi ochii, trebuie să vezi. E după-amiază târziu; și nu încetează. Până când?

E seară târziu. Puștile răpăie încă.

În această noapte nu se doarme. E a doua noapte de când nu se doarme. Sunt represalii.

A treia zi de dimineață, râgâitul puștilor încetează. Colina de cadavre a dispărut. Se curăță câmpul. Se adună ceea ce mai zace prin praf, ici și colo. Din satele învecinate se apropie mujici urlând, mame care zbiară leșinând.

Sunt primiți și ei cu bice. Încă nu e săpată groapa. Când groapa comună va fi gata, când mormântul va fi pregătit ca lumea, n-au decât să se prăbușească peste el. Deocamdată, să stea la distanță.

Cu toate că au alergat cu capul descoperit, mujicii și țărăncile n-au adus ca altădată merinde. Iar feciorii soldați nu-și lasă capul acum pe pieptul părinților.

În tabără sosi o veste neliniștitoare. Președintele „Asociației Turul" a fost citat în fața tribunalului de urgență. A fost citat Pélyi, autorul manifestului intitulat *Douăzeci de milioane de unguri*. Au mai fost citați vicepreședintele Székely, secretarul, doctorul Száva, dintre membri, Fekete și Katona, mai e citat doctorul Forgács. Au venit să-l ia și pe Dukesz. Trebuie să se prezinte și Ludwig Kálmán, redactorul.

Între timp, undeva lângă barăcile de pământ, într-o groapă, se ascunde un ofițer răsculat. S-a refugiat acolo și tremură încă de ieri. Vede apropiindu-se o patrulă. Continuare nu mai există.

O detunătură. Răsculatul s-a sinucis.

Patrula îi scoate cadavrul din groapă. E unul dintre ofițerii răsculați. Dar e îmbrăcat în uniforma cenușie a armatei austro-ungare. Uniforma puterilor centrale. Cine i-a dat-o?

Deci n-are stăpân? Așa?

Toate barăcile vecine să fie evacuate!

Vor fi pedepsiți prin decimare. Unu... doi...zece... unu... doi... zece... un pas înainte!

Nu e bine! Să vină și comandantul de baracă. Cine e comandantul?

– Comandantul n-a dormit acasă azi-noapte.

– Cine e locțiitorul direct?

– Sály Jenõ, infanterist.

– Hai, Sály, infanteristule! Nici acum nu e bine. E unul în plus. Unul să treacă în front! N-auziți? Unul să treacă în front!

Ochii se dilată înspăimântați de moarte, picioarele prind rădăcini în pământ.

– Nu puteți să vă înțelegeți? Ei, dumneata... Marș înapoi!

După câțiva pași, armele bubuie toate deodată și cei aleși se prăbușesc morți, printre ei, Sály Jenõ, ocazional comandant de pluton, care răbdase foame doar ca să nu-și încarce cu datorii acasă mica moșie, casa din Kökönyös.

Între timp, căpitanii Mogyoróssy și Krasilnicov îl declară vinovat pe doctorul Száva István, avocat din Miercurea Ciuc, pentru faptul că a înființat „Asociația secuiască Turul", care, incluzând în programul său țeluri vinovate, a difuzat, prin împrăștierea seminței unor speranțe neîndreptățite, spiritul revoltei printre prizonierii taberei. Ca și Uniunea maghiară. Mai sunt găsiți vinovați doctorul Pélyi Géza, Székely Lajos, locotenentul Fekete Emil, doctorul Katona Gyula. Lui Száva István i se împlinește ultima dorință: să predea unui camarad, spre păstrare, fotografia soției și băiețelului său, în fața căruia se rugase timp de cinci ani, precum și verigheta. Ceilalți n-au nici o ultimă dorință.

Avocatul arădean Forgács Dezsõ e și el vinovat; cu această ocazie, reintră în vigoare condamnarea lui la moarte de acum doi ani. Au editat o gazetă comunistă și, astfel, se presupune că nu sunt străini de izbucnirea răscoalei: cadetul Dukesz Artur, sublocotenentul Ludwig

Kálmán, infanteristul Papp János, infanteristul Pavel György, cadetul Gáspár Albert, cadetul doctor Molnár Alajos, sergentul Krassovsky Dezsõ, cadetul Skoff Béla. Pedeapsa : moarte prin împușcare. Execuția va avea loc imediat.

Grupul trece pe lângă gardul lagărului spre mormintele săpate dinainte. E șase seara. Doctorul Forgács merge în frunte, fumând. Pélyi și Dukesz sunt ocupați. Îl ajută, sprijinindu-l, pe Ludwig.

Ludwig e sprijinit de două concepții opuse despre lume. Poate reușesc să-l ducă până la locul execuției.

Krassovsky face semne spre tabără. Știe că, îndărătul ferestrelor deschise, miile de ochi ai prizonierilor îi privesc.

La o cotitură, dispar.

Foc în plin...

În fața ferestrei stă de pază Szluka, vechiul său tovarăș de boxă.

– Servus, Szluka.

– Nu vă aplecați, nene doctor, căci am ordin să trag. N-aveți voie să priviți pe fereastră.

– Aiurea, Szluka!

Micul Szluka își duce arma la umăr și trage spre fereastră.

E ordin.

* * *

Deasupra lagărului se roteau primii fulgi de zăpadă și groaza s-a cojit de pe inimile prizonierilor de război. Roțile morii de pudră se învârtesc, bufetele acordă muncitorilor credit până sâmbătă, cea mai îndrăgită intepretă de roluri episodice e, acum, Babustyák. La ruleta barăcii numărul șapte, miza minimală e de 20 de ruble și în locul „Ieniseiului” s-a înființat o gazetă mult mai moderată. Un fabricant de nasturi s-a reprofilat producând încălțăminte de iarnă, legionarii cehi au comandat lenjerie pentru iubitele lor rusoaice și se plâng, câteodată, că ar dori să plece acasă cât mai curând.

Execuțiile din vară au fost condamnate ca excese, spuneau că domnișoara Elza Brandström, soră de caritate a Crucii Roșii, a reușit să le oprească. Se putea discuta cu ei cumpătat, și lucrurile puteau fi analizate calm. Căci mai de mult și ei fuseseră locuitori ai taberei, până când au fost recrutați și au trebuit să plece. Acum locuiau în afara taberei, în cazărmi proprii sau în vagoane. Chiar și acum se mai făceau recrutări. Se organizau razii pentru a fi găsiți cei care, locuind pe pământ cehoslovac și fiind supuși serviciului militar, s-au sustras, până acum, recrutării.

De altfel, n-au mai izbucnit alte divergențe. Se povestea că sosise o delegație de acasă pentru a analiza acțiunile militare din Siberia și pentru a acorda grade. Numirile în funcție și acordarea gradelor, ca și acțiunile militare deveniseră treburi foarte serioase. Treburi serioase erau și Asociația, Clubul, Uniunea maghiară, ca și ziarul „Ienisei”, așa cum și foamea, și lagărul sunt o foame serioasă, un lagăr

serios, în care bogăția nu-i de lepădat, căci, dacă ești bogat, poți cumpăra alimente serioase.

Pentru că și printre ei erau nemulțumiți care spuneau că au suferit destul pentru interesele marilor puteri și că sacrificiile sunt prea mari. Acasă, acasă! Acum ar dori să plece acasă.

Uneori, cehii s-au manifestat cam ușuratic, destăinuindu-le camarazilor lor, foștilor tovarăși de prizonierat, că se apropie necazuri mari. Disciplina slăbește în trupele lui Kolceak, iar soldaților cehoslovaci le e dor de casă, roșiii apără frontul cu dârzenie și au trecut peste Urali, bolșevicii au ocupat deja și Novonikolaevskul. Frontul înaintează, poporului siberian i s-a făcut lehamite de război. Nu se știe ce e mai bine: dacă sunt bătuți sau dacă înving. Dacă înving, războiul nu se va mai termina niciodată. Sunt necazuri mari și nu se mai pot menține mult, căci oamenii s-au împuținat, nu mai au nici muniții, și siberienii se poartă dușmănos.

În fiecare zi răzbat știri despre orașe tot mai apropiate pe care roșiii le-au ocupat, despre garnizoanele care s-au răsculat și despre faptul că pe trenuri nu mai călătoresc decât militarii.

Când a început chinuitorul frig siberian și a pornit să șuiere peste stepă insuportabilul buran, rezistența s-a frânt și frontul s-a rupt. După Crăciun, se vorbea deja deschis că mai sunt doar câteva zile; curând, acele zile trecură.

În după-amiaza unei ciudate, zgomotoase și contradictorii zile, locotenentul major Dima, care până atunci ținuse prelegeri despre zeii Orientului, spune că a sosit vremea faptelor. Răscoala izbucnise și în vecinătate, la Acinsk. Hai, cine are curajul!

Locotenentul major Dima a pornit împreună cu 127 de prizonieri zdrențăroși. În oraș și printre soldații ruși debandada era totală, și locotenentul Dima, împreună cu cei 127 de zdrențăroși și cu patru tunuri, s-a instalat lângă cimitirul în care era înmormântat Gyóni Géza.

Locul era sumbru, și Dima, ridicol. Ce fel de informații are? Ce vrea cu cei 127 de prizonieri nenorociți și amărâți? Pe cine așteaptă lângă cimitir? Pe cine vrea să prindă? Despre ce e vorba?

Se însera și pe creasta dealurilor s-au ivit călăreți. Erau urmați de trupele în retragere ale lui Kolceak. O mulțime uriașă de oameni. Înnegreau toată coama dealului. Mulțimea se învolbura înaintând pe cai, în căruțe, pe jos.

Cele patru tunuri ale locotenentului major Dima au trăsnit între ei.

Aici nu se putea greși ținta.

După câteva detunături, se iviră solii. Sunt treizeci și două de mii. Se refugiază, dinaintea trupelor urmăritoare, de două mii de verste. Nu mai suportă retragerea îngrozitoare, căci în trupă sunt copii, femei și civili. Se predau. Dar învingătorii să se ferească. Între ei sunt mulți bolnavi. Jumătate din cei treizeci și două de mii de oameni au tifos.

Acest marș al refugiului i-a epuizat. Nu mai rezistă.

Trupele rusești din oraș i s-au alăturat lui Dima.

Toată noaptea s-au efectuat dezarmări.

Învinșii au aflat doar a doua zi că s-au predat în fața a 127 de oameni. Dar le era indiferent. Căci tot n-ar fi putut rezista mai mult.

Frontul lui Kolceak s-a prăbușit, și cei care s-au putut urca în trenuri s-au refugiat spre Orient.

În tabără nu stăpâneau, deocamdată, nici roșiii, nici albii. Nici industria, nici știința, nici arta. Nici antrepriza, nici capitalul, nici sărăcia, nici bogăția. Nici banul, nici respectul.

În tabără domnea tifosul exantematic.

S-au răcit cuptoarele, s-a dezumflat burta foalelor. Ciocănitul a încetat. Lingura de amestecat a fabricii de cremă de ghete a fost uitată, focurile s-au stins. Și acela care era întețit în fabrici, și acela pe care îl aprinsese Pélyi, acela care scânteia în Dukesz, și focul care-i încălzea pe turci, cel pe care îl răspândea Hans Kohn, și cel care-i despărțea pe cei din Imperiul German de cehi, cel care-i mâna pe oameni spre teatru sau spre masa de joc, și cel care-i îmboldea să strângă avere, cel care mocnea sub societățile pe acțiuni, și cel care topea tălpile de aur, ca și cel care suda vasele de tinichea.

Trupele lui Kolceak au adus cu ele șaptezeci de mii de cai. Șaptezeci de mii de cai nechezau pe câmpuri așteptându-și moartea. Rânjeau în agonie, înfometați și însetați. Șaptezeci de mii de cai agonizau în zăpada de un metru și jumătate pentru că nu puteau fi hrăniți, nimeni nu se pregătise pentru asta. Opt mii de oameni cu tifos exantematic agonizau în paturi de spital, câte doi, câte trei, sub paturile de spital, câte doi, câte trei, între paturile de spital, pe jos, pe coridoare, în barăci, printre cei sănătoși, în bodegile transformate în spital. Nu puteau fi tratați, nu puteau fi vindecați, nu li se putea da aspirină, nimeni nu se pregătise pentru venirea lor.

Erau înmormântați în lagăr, erau înmormântați în oraș. Oamenii erau bolnavi și erau înmormântați, cazaci, polonezi, dascăli evrei, aristocrați unguri și hamali ruși, comandanți roșii, ca și proprietarii unor firme se tăvăleau cu pete roșii pe piept trăgând să moară. Învingători și învinși, albi și roșii, nobili și slugi, agitatori și patrioți.

Oamenii nu puteau fi înmormântați. Mormintele nu puteau fi săpate în pământul înghețat sub gerul mare. Se dinamitau gropi uriașe. Hoiturile cailor se întreceau cu cadavrele oamenilor. Căci trebuia să te îngrijești și de hoiturile cailor, pentru că și ele puteau aduce ciumă dacă rămâneau pe câmp până în primăvară. Dinamita tuna toată ziua. Se făceau gropi pentru oameni și pentru animale, gropi comune, deopotrivă pentru toți. Mormântul acesta nu era o dovadă ultimă de respect. Mormântul însemna apărare. Nu pietate. Se apărau împotriva ciumei, împotriva ciumei care îi amenința.

Până le venea rândul, camaradul, învingătorul ori dușmanul erau adunați într-o movilă înspăimântătoare. În frigul de 45 de grade, nu erau periculoși. Vor fi periculoși doar la primăvară, când vor învia sub chipul ciumei.

Camarazii așteptau. Așteptau așezați în stive. Dacă cuiva i se rupea capul în timp ce era cărat, nu se mai întâlnea cu sine însuși niciodată. Aceste capete trebuie puse separat. Cadavrele celelalte, cadavrele

normale ale celor scăpați de *Wadko* și de industrie, și de președinție, stăteau culcate frumos în pielea goală, unele lângă altele, până la înmormântare ; unul cu capul în afară, altul cu capul înăuntru. Așa erau aranjați cei care nu fuseseră ușuratici și nu-și pierduseră capul. Așteptau în stive, când adăpostul pentru cincizeci de persoane era gata.

Deocamdată stăpânea tifosul exantematic, amenințător și periculos nu numai pentru că puteai să mori din cauza lui. Era periculos pentru că trâmbița venirea, la primăvară, a ciumei.

Departe de stive ardeau hainele cadavrelor goale. Ziua și noaptea. Cadavrului celui care a murit de tifos exantematic nu i se cuvin haine. În interesul celor vii, nu i se cuvine nici un înveliș pământean.

Într-o zi, primi o scrisoare. Era din partea lui Jampel. El o dictase. Dacă mai vrea să-l vadă, îl anunța Jampel, să vină îndată.

Alergă în oraș. La marginea orașului, trecu pe lângă cimitirul evreiesc. Tocmai atunci se opri, lângă poartă, furgonul. Birjarul intră în căsuța paznicului să se încălzească. Căruța cu morți a rămas acolo, fără pază.

O curiozitate îngrozitoare îl mână spre cadavre.

Ridică, cu o mână înmănușată, lințoliul negru.

Deasupra era culcat Jampel. Stătea culcat în pielea goală. Era într-o mică societate, și la dreapta lui zăcea o doamnă, o doamnă lângă Jampel cel atât de moral. Gura lui Jampel, deschisă, parcă zâmbea. Dar pieptul nu era roșu. Era deja negru.

Lăsă să cadă postavul negru.

Jampel nu-și va construi casă la Gérce.

Se întoarse în tabără.

Deodată își aminti ceva.

Îi fu rușine, dar apoi se uită în jur. Era singur pe malul Ieniseiului, și pe câmp gonea turbat doar vântul siberian.

Întâi îi fu rușine, apoi își luă inima în dinți, își scoase mănușa cu care ridicase lințoliul de pe trupul camaradului și o aruncă departe. Aruncă mănușa probabil infectată. Așa și-a luat rămas-bun de la micul Jampel.

* * *

După doi ani, începură să sosească primele știri. Nu erau prea încurajatoare. În țările Europei se pregătea o nouă geografie. Munții au rămas la locul lor, ca și apele, doar că au ajuns în alte țări.

Nici acum nu e liniște. Deși pare liniștitor că nu mai e război. E pace.

Dar nu e o pace să le îngăduie să poată pleca acasă, nu e o pace care să aducă pe malul Ieniseiului trenurile capitonate. Încă nu e o astfel de pace.

Nici nu poate fi vorba ca prizonierii să se întoarcă acasă.

Nu se poate pleca și din pricină că, retrăgându-se, trupele lui Kolceak au distrus căile ferate, nu se poate și pentru că trebuiesc lichidate încă anumite fronturi intermediare, nu se poate pleca deocamdată și din cauza tifosului exantematic.

Nu e suficient ca un prizonier să-și poarte pe propria lui răspundere tifosul. Se știe deja, la urma urmei, că prizonierii sunt în stare să suporte și să accepte orice. Tifosul face încă ravagii și gările intermediare sunt infestate, toate orașele sunt infestate, și epidemia nu trebuie răspândită și în Rusia europeană. Cu toate că, dacă te gândești mai bine, face și acolo destule ravagii.

Pe căile ferate se fac mari transporturi de cărbune. Cei care primesc să participe la transportarea cărbunilor pot să plece, după șase săptămâni de serviciu, la Moscova. Apoi, din Moscova, e o nimica toată să ajungi acasă.

Unii își manifestă reținerea, neștiind dacă pot primi să transporte cărbuni. Căci cărbunii trebuiesc păziți cu arma și se pune întrebarea dacă, acasă, această slujbă nu va fi considerată drept serviciu militar. În acest caz, e mai bine să nici nu te duci acasă. E poate mai bine atunci să rămâi aici ostatic, ca Szász Gyurka. Măcar acțiunea asta va fi considerată acasă drept un merit.

Și totuși, mulți, foarte mulți s-au prezentat ca să transporte cărbune.

Trebuiau să transporte, înarmați, timp de șase săptămâni, cărbunele din câmpiile siberiene în Rusia europeană. În șase săptămâni, drumul putea fi făcut o singură dată. Șase săptămâni trebuiau să stea în vagoanele deschise, păzind înarmați, într-un frig neiertător, cărbunii ca pe o comoară.

În apropierea marilor orașe, cărbunii trebuiau feriți mai ales de personalul rus, căci rușii voiau să dijmuiască cu orice preț cărbunele, să-l preschimbe în diverse mărfuri. Erau mai mulți și erau înarmați, și s-au arătat energici. Au păzit cinstit și cu grijă cărbunele.

Iar după șase săptămâni au fost duși, cu toată stima, la Moscova.

Și cât de simplu a fost totul.

După ce au făcut o mică baie și după ce au fost puțin dezinfectați, cei norocoși au fost trecuți pe niște liste și s-au pornit spre Iamburg, gara rusească de frontieră.

Cui îi mai păsa de cei care n-au trecut prin selecție? Cui îi mai păsa de cei care au rămas la munca silnică? Cui îi mai păsa de cei care rămăseseră ostatici? Cui îi mai păsa de cei rămași neînmormântați în cimitirul evreiesc din Krasnoiarsk ori stivuiți în mijlocul taberei *Gorodok*, ori în barăcile săpate în pământ?

Cine a mai privit în urmă spre mormântul comun înălțat în chip de simbol al prăbușirii culturii lagărului? Cine se mai gândea la atelierul de tinichigerie, la statele care se prăbușiseră, la fostul comandament, la fabrici, la întreprinderi? Sau la banca de valori, la acțiuni, la firma-mamut a lui Ortmann sau la civilizația scufundată, la luptele naționale și la luptele de clasă din cauza cărora strămoșii lor de odinioară, cei din tabără, au căzut murind eroic? Cine se mai gândea la bogătașii din tabără și la cerșetorii din tabără, la civilizația taberei,

în locul căreia azi a rămas semnul unei uriașe pete albe de var, însemnând că aici zăcuseră, odinioară, în stive, niște oameni?! Apoi, pata neagră a cenușei, rămasă drept semn că ceea ce fusese pământean pe ei a ars pentru ultima oară.

După Iamburg, transportul a mai fost încă o dată verificat, undeva la granița Estoniei. Legitimația lui nu era în ordine. I-au spus că nu e o problemă și că vor telefona imediat la Iamburg ca să verifice dacă e trecut pe lista oficială. Funcționarul rus se dusese la telefon, chemând Iamburgul. El privea îngrijorat, prin fereastra căsuței grănicerului, spre tren. Ofițerul feroviar vorbea deja cu Iamburgul când, deodată, auzi speriat că trenul fluieră și îl văzu punându-se încet în mișcare.

Țâșni prin ușă.

Fugi pe terasament.

Urlă cerându-le să-i întindă mâna. Nu ajungea altfel la marginea vagonului de vite.

O mână se întinse spre el.

Se agăță convulsiv de ea și se cățără, cu un ultim efort, în vagon.

Dinspre pichetul de pază se auziră împușcături.

Dar era deja sus, și trenul, în plină viteză, gonea pe șine printre cele o mie de lacuri ale Estoniei.

Cel care îi întinsese mâna – un camarad din efectivele de soldați – înjură de câteva ori. Spunea că n-a știut despre ce e vorba și că și-a întins involuntar aproape mâna. N-a mai putut să și-o retragă, căci se agățase de ea. Dacă ar fi avut un cuțit, i-ar fi tăiat mâna.

– Nu contează, camarade, îți mulțumesc, totuși.

Auzi? Era cât pe aici să mă tragi înapoi în Rusia.

Lângă Swinemünde[2], au stat în carantină. I-au pus sub observație temându-se că au adus cu ei vreo boală orientală.

În Stettin[3] s-a năpustit spre ziare. Mirosul cernelii tipografice, atâta vreme uitat, îl amețea.

Omenire! De șapte ani m-am rupt de Tine! Cum mai pot să-mi ridic ochii spre Tine?

Doamne, care sunt cele mai arzătoare întrebări ale lumii? Vreau să-ți privesc, cu ochi nedemni, urmele tale, Umanitate!

Nu-i așa că potopul de sânge a spălat toate urile?

În românește de DAN CULCER

---

2. Azi, Swinoujścic.
3. Azi, Szczecin.

Deși revista „Secolul 20” i-a consacrat un spațiu semnificativ într-unul din numerele sale triple, 289-291 din 1986, plasându-i fragmentul de roman autobiografic sub genericul *Surprize ale istoriei literare*, nici numele lui *Wilhelm Stepper*, nici pseudonimul său, *Tristis*, nu au reușit să pătrundă în conștiința publicului din România. Născut la Timișoara în 3 septembrie 1899, descendent al unei vechi familii de mari comercianți, viitorul romancier și ziarist se înrolează, la numai 18 ani, imediat după bacalaureat, în armata austro-ungară, luptând pe frontul italian de la Isonzo și Gorizia, pentru ca anul 1919 să îl găsească – militant activ – în toiul revoluției maghiare. Eșecul Comunei din Budapesta îl readuce, după o suită de aventuroase peripluri, la Timișoara, unde se dedică asiduu ziaristicii în publicațiile de limbă germană și maghiară, organizând, în același timp, spre finele anilor ’20, un club a cărui menire era să-i reunească pe scriitorii și artiștii orașului, fie ei români, germani, evrei, maghiari sau sârbi. Figură pitorească, plină de umor și jovialitate, cu o insațiabilă dorință de a trăi experiențe dintre cele mai diverse, personaj de o extremă mobilitate, W. Stepper călătorește mult, aventuros, transformându-se într-un soi de erou vagant al spațiului central-european, fascinat însă constant de Franța, unde se va și stabili în 1930.

Primul său roman, *Brom-Delirium* (1926), bine primit de presa literară maghiară de la Budapesta și Timișoara, transcrie propria experiență boemă trăită la Paris, în miezul avangardei literar-artistice. Începând din 1933, se dedică în mod constant (prin acțiuni informative secrete, dar și prin campanii de presă) idealului politic al Ligii Națiunilor, iar după ocuparea Franței, devine membru activ al Rezistenței. Din câte s-a putut reconstitui documentar biografia sa, ultima relatare despre W. Stepper datează din toamna lui 1941, când a fost arestat de Gestapo în gara din Lyon. Urmele i se pierd în același an, într-un lagăr de concentrare.

Spațiul meu vital (1939), roman autobiografic scris în franceză în timpul celor 30 de zile de arest la Nisa, este, întâi de toate, un document. El depune mărturie despre o Europă mai puțin cunoscută a anilor ’20-’30 : un spațiu al apatrizilor, al exilaților politici, provenind mai ales din Europa Centrală și de Est, care rătăcesc, printre granițe, dintr-o țară în alta. Pentru majoritatea dintre ei – intelectuali și artiști de stânga –, utopia revoluționară și-a pierdut orice contur ; spectrul războiului reușește însă să le remobilizeze conștiințele. Timișoreanul Tristis este unul dintre aceștia. Includerea unui fragment din romanul său confesiv are, întâi de toate, semnificația unui gest recuperator. (*Adriana Babeți*)

Wilhelm Stepper-Tristis

Spațiul meu vital*

... Adio, Veneția!... Am s-o pornesc pe vremea asta primăvăratică spre Verona, ca-ntr-o plimbare. Poate-am să găsesc, până acolo, în drum, vreun camion. Bani am, cât să-mi ajungă să iau trenul de Milano. Acolo am să mă vindec cumva; iar Veneția... să n-o mai văd!

Ca un făcut, picat parcă din cer, adus de providența care-i apără pe vagabonzi, un camion din Bergamo mă ajunge din urmă, chiar la ieșirea din oraș. Șoferul, un tânăr, nu mă întreabă nici de unde vin, nici unde mă duc:

– Urcă, e mai ușor cu mașina.

În fața Arenelor din Verona, oprește.

– Drum bun!

– Drum bun și mii de mulțumiri!

Pe la miezul nopții ajung la Milano, în holul uriaș al gării. Ce mic mă simt fără Mirko! Parc-aș fi o biată gânganie cu aripile smulse. Mă întind pe o bancă în spatele gării și aștept să se lumineze. De fapt, habar n-am ce aștept...

Merg des la cafeneaua „Roma”. E destul de bine și nu prea scump. Poți să zaci cât vrei pe canapelele desfundate, să răsfoiești puzderia de ziare, doar cu o cafea în față. Clienții sunt de prin cartier. Seara, vin să se odihnească aici și femeile de stradă. Consumă mai mult și mai scump decât noi, drept care sunt privite cu stimă. Într-una din zile i-am făcut loc lângă mine signorinei Dina, o cunoscută de-a casei. Mi-a mulțumit cu un zâmbet, ca și cum ar fi spus: „Aici, banul contează. Ar trebui să comanzi băutură, nu cafea.”. Am intrat în vorbă. Se plânge de viață în general, și în special de criză. Dar, zicea, o să vină în curând, la Milano, Hitler în persoană și ea, cel puțin, îl aștepta plină de speranță. O să apară o dată cu el o grămadă de „tunși” – așa le spunea nemților – și-o să-și scoată pârleala pentru zilele proaste. I-am urat „tunși” din belșug.

Într-o duminică, în fața tutungeriei de la intrarea în cafenea, unul din chelneri m-a rugat politicos să plec în altă parte. Localul e prea șic pentru unul ca mine; ce-i drept, cred că arăt atât de jalnic, încât am ajuns să-i sperii până și pe bieții clienți ai cafenelei. Mi-a crescut

---

* Fragmente din volumul: Wilhelm Stepper-Tristis, *Mon espace vital*, Editions Stock, Paris, 1939.

mult părul, barba mi-e răvășită... Nici nu-i de mirare: cât de repede le crește vagabonzilor părul! Aproape că nici nu pot să-mi închipui că ar exista vreunul chel.

Alungat din cafenea, am început să-mi pierd zilele în grădina publică din apropiere. În mijlocul ei e un mic parc zoologic, gratuit. Mă plimb deseori printre cuști. Aduc coji de pâine pentru un leu pe care-l botez Mirko. În a treia zi începe să mă recunoască și vine lângă gratii când îl strig.

Nu există pe lume ființă mai sedentară decât vagabondul. Sigur că-și iubește mizeria care-l face liber și independent, dar câtă dragoste îi poate stârni un biet colț, numai al lui! Toate grădinile astea, cu păsările și maimuțele lor închise în cuști, cu păunii ascunși prin boschete, cu micile lacuri, îmi aduceau ore de liniște și pace. Și iată cum, din nou, blestematul de păr și barba care-mi crește-n prostie mă alungă până și de aici. Trebuie s-o șterg. De două zile, un gardian roșcat se ține scai de mine. Nu știu ce vrea. Mă așez pe o bancă lângă lac, trece și el, chipurile, întâmplător, pe acolo, se oprește, mai trece o dată, se uită la mine de parcă n-ar mai fi văzut om. Mă mut în celălalt capăt al grădinii, aproape de Corso Venezia. La nici cinci minute, e și el acolo. Am să plec, dar am să-i mai aduc lui Mirko o bucată de pâine. Apoi va trebui să-mi găsesc alt cartier.

Cât de lungi și, Doamne, ce reci sunt nopțile la Milano! Am stat doar două în sala de așteptare de la Poșta Mare și am și fost luat la ochi. Pe sub arcade e cu neputință să mă plimb în halul în care sunt, cu toate zorzoanele astea zdrențăroase. Cel mai liniștit loc pentru mine ar fi castelul Sforza, cu parcul lui uriaș. E în centru și, totuși, destul de aproape de cartierul mizer al Arenelor; deci aș putea trece neobservat. Da, sigur că da, am să mă instalez aici, mai ales că am văzut, seara, o mulțime de vagabonzi luând-o spre parc, pe alei.

Prin liziera parcului trece o cale ferată. Pe micile coline împădurite, mișună îndrăgostiții și vagabonzii, de cum se întunecă. Mă ascund și eu aici, în fiecare noapte, apoi ies să mă plimb pe tihnita „Via XX Settembre”, din apropiere. E strada milionarilor, cu cele mai elegante hoteluri particulare din Milano. În fața fiecărei case e câte o bancă, așa că toate plimbările astea-mi priesc. În zori, am și de lucru. Deschid portierele limuzinelor care-și aduc stăpânii acasă de cine știe unde. Cafeaua de dimineață e asigurată.

Februarie a trecut, e pe sfârșite și martie. Nici o schimbare! Nici o speranță! Zeci și sute de kilometri pe caldarâmul din Milano, pe aleile castelului și parcului Sforza... Mi s-au ros de tot ghetele cumpărate la Veneția. E mizeria mizeriilor, și totuși continui să trăiesc așa. N-am pur și simplu voie să mor de foame. Strict interzis muritul de inaniție!

E patru dimineața. Umblu de la miezul nopții. A devenit din ce în ce mai periculos să rămân sub arcade. Pantalonii sunt jerpeliți de tot,

impermeabilul, murdar. Mereu mi se pare că agenții sunt cu ochii pe mine și că, dintr-o clipă în alta, o să-mi ceară actele. Trebuie să mă mișc, să circul într-una. Bastonul, minunatul meu baston, pe care-l învârt cu atâta eleganță prin aer, îmi ține loc de pașaport, de domiciliu și salariu, de orice act doveditor, în fond, căci nimeni nu se poate lăuda că a văzut vreodată un asemenea baston în mâna unui vagabond. Atunci... la drum ! De altfel, la ora asta, orașul e al meu : sunt singurul plimbăreț pe Via Manzoni. Încotro s-o iau ? Spre castel sau spre centru ? Nu contează : important e să nu stau pe loc. În dreapta, palate superbe ; în stânga – clădiri cu niște camere uriașe, în care precis mi-ar fi frică să locuiesc de unul singur. Câte paturi goale și câți vagabonzi fără pat ! Ajung în fața gării. Hotelul „Excelsior” doarme liniștit. Prin ferestrele holului văd magnifica expoziție de fotolii goale...

Un tramvai. Deci, s-ar zice, începe o nouă zi. Cum o să se sfârșească însă ?

La colțul gării e un mic bar, „Barino” i se spune – un fel de cafenea a paradisului ; pentru 65 de centime poți să stai chiar jos în timp ce-ți bei cafeaua. Cu o o condiție, însă : să nu ți se închidă ochii. Asta e interzis și suspect. Cine ațipește la masă sigur că e vagabond, n-are adăpost, și cine n-are adăpost e, mai știi, poate chiar un criminal. Deci am să-mi beau cu grijă cafeaua, așteptând să treacă timpul, să răsară soarele, să se lumineze. „Buon giorno !” Nu-mi răspunde nimeni, dar nu-mi pasă. În fond, e abia a treia oară când vin să-mi iau cafeaua aici, și nimic mai mult. Mă așez într-un colț ; e bine, cald. Intră o femeie fardată gros peste riduri. Ține în mână o poșetă din imitație de crocodil. Cere o cafea cu frișcă și cornuri proaspete. Ce plină e de viață ! Sau poate doar se preface. Se așază în fața mea. Poșeta i se deschide și o pereche de ciorapi cârpiți alunecă pe masă, lângă un fular verde. Băiatul îi aduce cafeaua și cornurile. Îmi pune și mie, cam disprețuitor, cafeaua, chiar în clipa în care pleoapele mi se închid puțin.

– Hei, aici nu-i hotel, nu se doarme ! strigă el.

– Nu, nu dorm. Mă jenează lumina.

– Ce minciună ! Voiai să dormi !

– Nu, domnule, câtuși de puțin. Am dormit chiar foarte bine azi-noapte.

Dar nu mă mai aude ; a trecut după tejghea.

– Ce răi sunt băieții de-aici, începe femeia. Întotdeauna cred că vrei să dormi.

Îmi face cu ochiul, pe urmă continuă :

– Parcă i-ar trece cuiva prin cap să vină să doarmă aici, la gară, dacă ar avea o cameră tihnită, în care să se trezească dimineața și păsărelele să-i ciripească la ureche. Doamne, ce drăguți sunt canarii mei ! Când călătoresc, îmi fac mereu griji să-i las singuri. Ce-or să zică-n dimineața asta, când or să se trezească și n-or s-o vadă pe mămicuța lor ! Scumpii mei... canarii mei... cana...

Uite cum i se închid ochii nenorocitei de vagaboande ! Suspină adânc. Capul îi cade greu pe masă. A adormit. Fac puțin zgomot, lovesc

cu piciorul ceva, să nu se audă până la tejghea. De-ar mai putea dormi câteva clipe. Pălăria îi alunecă într-o parte. I se vede părul vopsit blond, cu multe șuvițe cărunte, slinoase. Îmi vine să plâng, să sparg tot, să arunc gara în aer. Clocotesc de furie și totuși nu fac nimic, mă potolesc: când ești ca noi, trebuie să stai în banca ta și să-ți ții gura dacă vrei să n-o pățești.

– Hei! Iar voi! Ce credeți că-i aici? Azil de noapte? Am să v-arunc în stradă! Tu, de colo, blonda! Deschide ochii! urlă băiatul.

– Eu? Dar cine v-a spus că dorm? Și începe să râdă atât de tare, încât dinții falși îi clănțăne. Sigur că-ți vine să dormi pe o vreme ca asta, cu gândul la bieții canari de-acasă. Eveline, micuța mea, am să-ți aduc mâine o banană mare... O s-o tai bucățele, s-o poți ciuguli cu pliscul tău dulce... pic, pic... s-o-nghiți toată... O banană și o prăjitură... da, o prăjitură o să-ți aducă mama... Cum cântă Eveline, draga de ea, toată ziua... toată... zi... Se prăbușește din nou cu capul pe masă. Pălăria îi cade.

Din fericire, apar niște clienți care se duc glonț la tejghea. Băiatul îi salută respectuos. Chiar și patroana se urnește de la casă. Sunt cinci muncitori de la căile ferate. După ei apare un tânăr, abia ținându-se pe picioare. Comandă un coniac, dar e cam devreme pentru alcool. E servit cu un pahar de vin. Îi strigă băiatului:

– Pe mine să mă servești cu ce-am zis! Sunt dintr-ai lui Fabio Filzi!

Muncitorii își beau liniștiți cafeaua, fără să-i dea vreo atenție.

– Da, da! Grupul lui Fabio Filzi! Ne doare-n cur de toți! Avem atâta curaj că-l putem vinde și fasciștilor de mâna a doua!

Țipă ca un apucat. E spre norocul nostru, căci băiatul de la tejghea a uitat cu totul de noi, și biata bătrână a apucat mai bine de zece minute de somn.

– Hei, fasciști de-mprumut! Trăiască Fabio Filzi!

Muncitorii nu-i răspund. Intră doi șoferi de taxi, cam jerpeliți, și cer o cafea. Se așază la o masă.

– Se-aude?! Habar n-avem ce-i frica! Tot Milano știe de noi. Unde se-ncing lucrurile, hop, și băieții lui Fabio Filzi! Încă un coniac!

I se aduce din nou un pahar cu vin.

– Să-mi dai ce-ți cer!

– Să știți că n-avem voie să servim alcool dimineața. Dacă sunteți un bun fascist, vă rog, respectați regulamentul, îi spune băiatul.

– Un coniac, comuniști jegoși ce sunteți cu toții!

Feroviarii se întorc spre el:

– N-ai vrea să mai taci naibii din gură, bețivan nenorocit? îi spune unul dintre ei.

– Porci de comuniști! Am să vă duc pe toți la post. Viva Il Duce! Strigați: „Viva Il Duce!”.

Nimeni nu strigă. Patroana își lasă pâinea cu unt pe masă, se ridică și spune:

– Domnilor, aici nu se face politică.

– Viva Il Duce! urlă bețivul.

Vecina mea se trezește, dar îi fac semn că mai poate să doarmă.

– Viva Il Duce! și-l trage de haină pe unul din muncitori, un tânăr, care se întoarce și-i arde una peste mână. Turbat de furie, bețivul urlă:

– Porcilor! Trăiască Ducele!

Încearcă să-l apuce de gât pe tânăr. Acesta îl pocnește peste față. Sar și ceilalți muncitori să-l ajute. Până și cei doi taximetriști se ridică de la masă, vin și-i plesnesc bețivanului câteva palme. Pe urmă îl scot afară în stradă, operație la care pun și eu umărul bucuros, în timp ce individul urlă ca înjunghiat. În josul străzii se văd venind niște carabinieri. Trebuie s-o șterg imediat. Rămân dator cu 65 de centime.

Ce naiba, polițiștii pe bicicletă nu dorm niciodată? Mai mulți agenți cicliști noaptea, pe străzi, decât cetățeni? N-aș crede... Când să-mi iau tălpășița din Barino, parcă la comandă, răsar doi polițiști. Dinspre stația de tramvai mai văd venind trei și, ceva mai încolo, se ivesc încă doi! Pedalează ca nebunii, de parc-ar fi la ultima etapă din Turul Italiei. Eroul lui Fabio Filzi o să fie-n curând pe mâini bune, în siguranță. Dar cu bătaia încasată tot rămâne! Ce bine-ar fi fost dacă povestea de la Barino ar mai fi durat o oră. E doar șase dimineața și, la ora asta, nu prea ai ce face la Milano. Doar bisericile sunt deschise. Dar trebuie să fii cu băgare de seamă când intri într-un lăcaș, fiindcă de multe ori poliția face razii printre vagabonzi chiar și acolo.

* * *

... Adolf Hitler sosește poimâine în Italia. Nu se știe încă dacă vine sau nu la Milano. În orice caz, străzile sunt mult mai animate ca de obicei. Pe de-o parte, asta e bine pentru vagabonzi, pe de alta însă, nu. E bine, fiindcă, printr-atâta lume, e mai ușor să se ascundă, și rău, fiindcă în toată foiala asta mișună și mai mulți polițiști... Ceea ce nu-i câtuși de puțin bine.... Aseară au făcut o razie mare în preajma Castelului, îmi spune pictorul meu, maestrul Peraldi, surâzând. Au umplut două dube în nici zece minute.

– Ca să vedeți, maestre; toate astea pentru vizita lui Hitler. Când stai și te gândești că, până nu demult, îl puteau sălta și pe el cu duba, ca pe-un vagabond!

– Adevărat. Dar el a luat-o pe calea cea bună. Ori îți cauți bine un tată, ori o iei pe calea cea bună fix când e momentul, altfel te mănâncă pe viață sau mizeria, sau duba!

E ora trei după-amiază... Stau la soare, pe scările din fața Domului. E un loc grozav: în plin oraș și totuși parcă ferit. Soarele e atât de blând, încât îmi scot impermeabilul să mă încălzesc puțin și să scap

cumva de umezeala de azi-iarnă, pe care o mai simt încă în mine și-n haine. Mă uit la cei care trec, apoi la pantalonii mei de flanel, care n-or să mă țină prea mult; genunchiul stâng s-a rărit, dreptul s-a deșirat de tot. Prin el mi se vede cicatricea, o amintire de acum 20 de ani... Da... au început să mă bâtuie amintirile dragi de acasă sub soarele ăsta bun, primăvăratic... Închid ochii...

– Hei, dacă ți-e somn, du-te acasă să te culci! îmi spune cineva, scuturându-mă. În fața mea, doi bărbați: unul de vreo cincizeci de ani, într-un pardesiu de ocazie, lung; celălalt, un tânăr pipernicit, cu o insignă în formă de leu la rever: „Poliția. Actele la control". Sunt așa de modest îmbrăcați, încât, în primul moment, am impresia că-mi joacă o farsă. Zâmbesc. „Ei, actele!", insistă energic cel mai în vârstă și-mi arată insigna de polițist, întorcându-și reverul.

– N-am nici un act, domnule.

Niciodată n-am să uit cu câtă uimire m-au privit.

– Nici un act... reluă pirpiriul. Se uita la mine ca și cum aș fi picat din lună. Mă uitam și eu, prostit, la el.

– Bine-bine, n-ai nici un act aici, la tine. Dar acasă? Să mergem acasă după ele.

– N-am nici acte, nici casă, n-am nimic... nimic. Am simțit cum mi se pune un nod în gât. Îmi venea să plâng. Cred că și-au dat și ei seama de halul în care eram și mi-au spus, de data asta, foarte politicos:

– Nu-i nimic, o să se aranjeze. O să aveți și acte, și casă. Dacă nu ați făcut nimic, nu trebuie să vă fie frică.

Mă iau între ei și traversăm piața Domului. Salută de două-trei ori pe cineva. Se vede că astăzi mișună polițiștii pe-aici. Ce tâmpenie să te lăfăi chiar acum la soare, în plină piață! Oricum, e prea târziu.

Un bărbat mic și gras, foarte de treabă, deschide o poartă uriașă. Intru în Comisariatul I din Milano. Ochii-mi cad pe zidul din față, plin de desene obscene și de felurite inscripții. Una, cu cretă albastră: „Nefericitule, care intri aici, nu plânge!". Zâmbesc. Mă gândesc la Mirko, la ai mei. Dacă m-ar vedea! Repede, curaj și încredere! Încep să fluier. Grăsanul bate în poartă: „Fluieratul, interzis! Suntem la-nchisoare, casă serioasă, nu se fluieră!". Atunci mă umflă râsul; un râs nebun, venit din adânc. Hohotesc minute în șir, ca și cum toată prostia pământului s-ar fi adunat în fața mea ca să mă facă să râd. Apoi mă culc pe-o bancă. Mă simt deja ca acasă. Mi-ar fi plăcut să dorm puțin, e o celulă liniștită, de mirosit, nu prea miroase. Dar trebuie să mă prezint la comisar. Cei doi inspectori mă însoțesc; sunt felicitați: un străin fără acte e – orice s-ar spune – o pradă prețioasă!

– N-a avut nimic la el? întreabă comisarul.

– Nici măcar un briceag, îi răspunde unul dintre agenți, cel mic de statură, ca să mă apere cumva.

Comisarul îmi aruncă însă o privire încărcată de dispreț. Cred că dacă aș fi avut o bombă într-unul din buzunare, i-aș fi fost mai simpatic.

Sunt dus apoi la prefectură ; cei doi însoțitori capătă ajutoare : mai vine cu noi un tânăr cu ochelari, foarte elegant. În hol mi se iau lucrurile și iată-mă din nou într-o celulă, împreună cu alți trei bărbați. Peste zece minute, reapar cei trei mușchetari ai mei, ca să mă ducă la șeful serviciului pentru străini. Azi e sărbătoare – sosește Hitler în Italia – așa că voi fi interogat abia mâine (când o să fie tot sărbătoare, dar, în fine...).

În celula prefecturii suntem patru : un tânăr într-un costum nou--nouț, care stă de vorbă cu un bărbat mai în vârstă, bătut – se vede – bine, cu fața umflată și o vânătaie mare sub ochi. Al treilea e un biet bătrân în zdrențe, un cerșetor. Se apropie de mine să ceară un chiștoc. Îi dau o țigară întreagă și-mi face trei reverențe princiare. Ceilalți doi se plimbă într-una prin celulă și vorbesc în șoaptă. Câteodată îl aud pe tânăr ridicând vocea : „Dar n-am spus nimic, n-am spus absolut nimic ! Trebuie să-mi dea drumul !”.

– Gardano ! e strigat tânărul de după vizetă. Pleacă. Nu se mai întoarce.

Bărbatul cu fața umflată de bătaie e tipograf. Când îmi spune că locuiește pe Corso Garibaldi, îmi vine să-l salut ca pe-un vecin. E foarte amărât : se și vede deportat politic, tocmai el, care n-a citit în viața lui un ziar ! Îl liniștesc și-i spun că precis va fi eliberat și că-n curând o să-și revadă nevasta și câinele.

Bătrânul – Peverelli îl cheamă – ne povestește despre San Vittore, închisoarea din Milano, și ne încurajează :

– O, acolo e chiar bine de tot. E curat și nici bucătăria nu-i prea rea. O să fie grozav, o să vedeți. Peverelli e de-al casei. Cunoaște San Vittore de cincizeci de ani.

– O să vedeți cât sunt de bine primit acolo !

N-a mințit. A doua zi dimineața, în dubă, îmi dau seama că e într-adevăr cineva : carabinierii și șoferul îl salută ca pe-un vechi cunoscut. Cât pe ce să ne asfixiem din cauza carburantului care inundă duba. Îmi vine să vărs. Peverelli e obișnuit : stă liniștit și zâmbește.

Cine-ar putea descrie sala de așteptare a închisorii unui oraș ca Milano ! Ce pictor ar fi în stare s-o pună pe pânză ? Nimeni. E o mișcare neîntreruptă, un caleidoscop fantastic, cu mii de culori... Terifiant, respingător, emoționant spectacol ! Când n-o să-l mai văd ? Când o să am o noapte fără coșmaruri ? O zi cu adevărat fericită.

Mai bine de o sută de oameni vorbesc, gesticulează, se foiesc nerăbdători sau dorm liniștiți pe bănci. În fața toaletei, patru tineri citesc o scrisoare sau un document. Un bărbat, probabil din afara grupului lor, se apropie ; e înșfăcat de haină și împins în closet. Urlă de furie, apoi, în râsetele celorlalți, iese ca un câine bătut. Din când în când, de pe culoar e strigat câte cineva ; numele e repetat prin toate colțurile și, în fine, respectivul se ridică. Sunt fie deținuți care vor fi eliberați, fie oameni liberi, în pragul închisorii. Cât sunt de fericiți cei care pleacă ? Și cât de nefericiți cei care le iau locul ? Nici o emoție nu li se citește pe chipuri ; doar teama că înaintează prea încet, că-și fac

loc prea greu prin mulțime înspre gardianul mereu furios. De o jumătate de oră privesc ca hipnotizat întregul spectacol. Vreo treizeci au plecat; au intrat, în schimb, cincizeci, ca-ntr-o moară ce nu se mai poate opri.

Sunt chemat în birou:

– William... William... repetă un funcționar. Sunteți englez?

– Nu, nu sunt.

– Dar William e englez... e marele William Shakespeare, spune el mândru, tare și răspicat, să-l poată auzi toți ceilalți cât e de erudit.

Trec la percheziție. O altă încăpere, cu pereții la fel de leproși ca și cei din sala de așteptare. Îmi predau averea: patruzeci de centime... căci în ultimele două zile n-am mai câștigat nimic cu pictorul. Mi se dă și o chitanță, pe care o țin în gură cât timp sunt pipăit, scotocit, întors pe toate fețele... ce-aș putea să ascund în șosete? Tot stau și mă-ntreb. În timp ce băieții mă percheziționează, apare un grup de oameni bine îmbrăcați; sunt evrei germani, băgați la „carantină" în timpul vizitei lui Hitler. De câteva zile, se tot vorbea despre măsura asta, luată deja de alte orașe, dar lumea credea că la Milano așa ceva n-o să se întâmple, drept care bieții oameni au rămas liniștiți și-n câteva ore poliția i-a umflat; iată-i la zdup, în chip de nefericiți ostatici ai poliției. Sunt vreo douăzeci; disciplinați, ordonați, supuși tuturor instrucțiunilor. Educați în Germania!

Pentru o clipă rămân singur, complet gol, în fața mesei de percheziție. Mi-e jenă, dar mă gândesc cu bucurie că am reușit să dosesc în buzunarul pantalonilor un ac de siguranță care-o să-mi țină butonii. Se dezbracă și ostaticii. La drept vorbind, sunt percheziționați doar de formă, supraveghetorii știu prea bine de ce-au fost aduși aici și-i tratează mai blând. Un bătrân deținut care vorbește bine germana face pe grefierul, ostaticii îl bombardează cu întrebări, iar el, ca un om de treabă, care-și petrece ziua la percheziții și noaptea în celulă, îi asigură că în două zile vor pleca de aici. În schimbul vorbelor bune, noii deținuți îi împing pe furiș un pachet de țigări, pe care bătrânul îl dosește cu o dexteritate fantastică în buzunar. Apoi cei douăzeci se îmbracă, mă îmbrac și eu, și plecăm, în fine, spre celule. Îmi pare bine că am nimerit în grupul lor. În fața gratiilor uriașe din dreptul secției politice, suntem despărțiți în mici grupuri de câte trei. Fiecare primește câte-o gamelă destul de curată, o lingură de lemn și două paturi cu cearșafuri...

Un bătrân frumos, cărunt, care seamănă mult cu Einstein, și un tânăr slab, înalt, melancolic, se opresc o dată cu mine în fața celulei numărul opt. Intrăm. Gardianul închide ușa.

– Domnilor, iată-ne închiși, fără putință de scăpare. Ce porcărie!

Deși n-avem nici un chef, ne zâmbim.

– Doctor Georg Laschker, dentist din Berlin.

– Joachim Werner Krall, scriitor.

Mă prezint și eu. Îmi cer scuze pentru pantalonii care, în timpul percheziției, s-au rupt de tot la genunchi. Mă simt ca un cerșetor

alături de domnii aceștia atât de distinși. Ne pregătim de culcare. Nu e decât un singur pat. Îl lăsăm doctorului. Noi ne culcăm pe niște paie, de-a dreptul pe jos. Doctorul geme într-una. Ne e milă de bietul bătrân, smuls din tihna lui burgheză și azvârlit într-o celulă, fără să fi făcut cuiva vreun rău. Oftează, ba chiar cred că plânge încet, și deodată îl auzim cum șoptește:

– Împăratul Wilhelm n-ar fi făcut niciodată așa ceva cu noi. Cum ai putut, Mussolini, cum ai putut? Ce-o să zică biata nevastă-mea și fata? Or să moară de rușine toți ai mei.

Trebuie să-l potolesc cumva:

– Stimate doctore Georg Laschker, iată-ne, în fine, la pârnaie. Fii mândru: Hitler, Mussolini, toți tiranii din lume tremură în fața ta. De-aia te-au vârât aici. Familia Laschker se va acoperi de glorie veșnică, atât ai devenit de important!

Dar glumele mele nu prea au nici un efect. Bătrânul continuă să geamă, să ofteze ca-n preajma morții. Și totuși, peste o jumătate de oră se ridică vioi din pat, când aude de vizita medicală. Se întoarce de-acolo mai liniștit, pentru că doctorul închisorii a fost de acord ca soția să îi aducă de-acasă niște medicamente.

Prânzul. Vine supa! Doctorul stă pe pat, cu gamela pe genunchi. Krall și cu mine mâncăm în picioare.

– Hm? Ce zici, Giorgio, de-o fotografie la minut? Nu de alta, dar s-o trimiți împăratului.

Doctorul explodează:

– Da! Ar trebui o fotografie! Eu, editorul Enciclopediei odontologice a Germaniei, aici, în timp ce Hitler se plimbă cu surle și trâmbițe prin Cetatea Eternă! E atroce! Atroce!

* * *

Deși foarte asemănătoare între ele, fiecare celulă e, de fapt, o lume. Seara am fost mutat într-alta. Am deci doi tovarăși noi: primul e un șmecheros, mereu pus pe glume, vechi client al pușcăriilor (chit că nu vrea să recunoască și-și blestemă într-una tatăl – un bogătaș din Elveția, chipurile – care are tăria să-l lase aici); „Zgârcitul naibii", zice, „cu cinci mii de franci elvețieni ar putea aranja să ies!". Îl numim pe loc „comandantul" nostru; e foarte priceput la toate; în doi timpi și trei mișcări, a găsit o mulțime de chestii care să ne facă viața mai ușoară în celulă. A pus saltelele una peste alta și cuverturile deasupra. Avem și pe ce să stăm regește în timpul zilei, și e mai mult spațiu liber. Asta îi priește de minune celui de-al doilea, amicul Lichtenstern, care se plimbă mereu în lung și-n lat, cu o carte de rugăciuni în mână, complet pierdut, cufundat în rugăciuni. E vienez, dintr-o foarte veche familie de avocați. De zece ani s-a convertit la catolicism și se pregătește cu ardoare să devină preot. Ar vrea să intre în Ordinul Benedictinilor. A fost ridicat ieri, chiar în timpul cursurilor de la seminar. Aceeași

poveste: vizita lui Hitler. Îi e frică de ce va urma, ceva îngrozitor, crede, mărturisindu-ne în mare taină, ca și cum ar fi fost spioni în celulă, că a făcut propagandă monarhică.

– Cum? îl întreb.

– La Graz, înainte de *Anschluss*, am lăsat intenționat în tren ziare monarhice pe care am scris: „Rog să le citiți".

„Comandantul" leșină de râs, dar când vede privirea dezarmant de nevinovată și uimită a lui Lichtenstern, se oprește. Încearcă să-l liniștească. Amicul nostru e pregătit însă de martiriu, chiar înainte de intrarea în Ordin. Îl ajut să scrie o interminabilă scrisoare în latină către Cardinalul din Milano, care poate-l va ajuta să iasă mai repede de-aici.

Am și eu grijile mele. Gaura de la genunchiul drept al pantalonului a crescut, și nimeni nu mă poate ajuta. Am vrut să cumpăr un ac și ață de la cantină, ca să mi-l cos cumva, dar nu s-a putut. Îl chem pe gardianul-șef. Îmi spune că folosirea acelor e interzisă și că ar fi mai bine să cer de acasă o altă pereche de pantaloni. Exact: am să-i scriu imediat o scrisoare excelenței sale, cardinalul, ministrul grațiilor, să-mi trimită un ac. Dar „comandantul" găsește repede o soluție: ia o bucată de hârtie, acoperă gaura cu ea și o fixează cu două jumătăți de chibrit. Ca prin minune, rezistă câteva ore. La vizita medicală am să-i spun doctorului că am ceva maladiv în obsesia asta cu gaura. Sper să fi auzit de psihanaliză și să mă ajute. Adevărul adevărat e că mă deprimă îngrozitor halul de jerpeleală în care-am ajuns. Mi se pare că sunt ultimul om din toată închisoarea.

Dimineața, „comandantul" a fost chemat la vorbitor. Se întoarce peste o oră, foarte nervos.

– M-au interogat doi tipi de la Gestapo o oră întreagă.

Nu prea ne vine să-l credem, deși jură că așa a fost. Și, în fond, e chiar foarte posibil. De când cu vizita lui Hitler, mai mulți deținuți au fost interogați de Gestapo chiar aici, în închisoare. Lichtenstern e atât de speriat, că nu-și mai găsește cartea de rugăciuni (de fapt, i-a ascuns-o „comandantul" sub saltea). Acum așteaptă îngrozit chemarea la interogatoriu. Se și vede trimis, în lanțuri, la Dachau. E foarte greu să liniștești pe cineva într-o celulă de închisoare. Și totuși, reușim. Deși e și el cam neliniștit, „comandantul" își pune la bătaie tot repertoriul de ciripeli, mârâituri, grohăituri, cotcodăceli – e măreț! A doua zi dimineața i se spune să-și facă repede bagajele. I-a pierit tot curajul, bietul de el. Alb ca varul, tremurând, îi spune în șoaptă benedictinului: „Roagă-te pentru mine toată ziua. Mi-e frică!".

... După plimbarea de sâmbătă, ne vine un nou locatar. E lung cât un stâlp de telegraf și uscat ca un bătrân colonel prusac. De fapt, e elvețian. Își ține pe braț o grămadă de cămăși și chiloți. Îl salutăm prietenos, dar abia ne răspunde. Se vede de la o poștă că e îngrozit.

– Paninger, spion, se prezintă el, foarte serios.

– Lichtenstern, student la teologie.

– Villy, vagabond.

Ne împrietenim repede. Îi dăm cel mai bun pat din celulă. E cel mai în vârstă dintre noi (cred că are vreo șaizeci de ani). Dar nu vrea să primească. Preferă să doarmă direct pe jos, ca un adevărat alpinist elvețian ce e. Ne povestește cum a ajuns aici. E fabricant, la Frankfurt. Naiba l-a împins să vină în Italia, la lacul Como, și să se învârtă câteva zile prin preajma uzinei unui concurent de-al său (fost angajat în propria-i fabrică). A fost repede umflat de poliție (probabil la sugestia concurentului) și acum așteaptă aici, la San Vittore, să i se dovedească nevinovăția.

– O să vă dea drumul în două-trei zile, domnule Paninger.

Îi vine să mă sărute pentru vorbele astea. M-am cam obișnuit să-i încurajez pe toți, să le promit libertatea. Dar am și nimerit-o, de cele mai multe ori. Și apoi, la închisoare te gândești tot timpul la libertate. Două-trei zile... și încă două-trei zile... Și uite-așa, timpul trece...

* * *

Așezat pe soclul statuii lui Victor-Emmanuel, privesc Domul. Oamenii trec pe lângă mine, turiști, funcționari, fiecare cu treaba lui. Sunt liber...

În dimineața asta, a douăzecea de când am fost arestat, a venit gardianul să mă cheme pentru formele de ieșire. Era aproape mai bucuros decât mine că plec. I-am îmbrățișat pe Lichtenstern și Paninger. Cred că, în adâncul sufletului, mă invidiau, dar nu le-am simțit decât bucuria. Parcă ieșeau și ei puțin o dată cu mine.

Din nou în dubă, la prefectură, o trupă întreagă : vagabonzi, cerșetori, borfași... Am stat vreo jumătate de oră într-un birou. Șeful serviciului „Străini”, cavalerul Granata, mi-a oferit din nou, ca și în ziua când m-a trimis la San Vittore, o țigară egipteană. Mi-a dat o hârtie de expulzare : în trei zile trebuia să mă prezint la Vintimilia și să părăsesc Italia pentru totdeauna. Până atunci, e interzis să trec și să stau în Piața San Marco, pe terasa Florian și-n orice alt loc public mai select, chiar dac-aș fi îmbrăcat într-un smoking mai elegant ca al ducelui de Winsdor. Cine știe, poate că-ntr-o zi o să port smoking... Și n-am voie niciodată să mă mai plimb pe malul mării la Ospedaletti. Niciodată.

Îl rog să-mi permită să trec granița la Postumia :

– Imposibil, iugoslavii trag în oricine care trece fără pașaport.

– Atunci să termin o dată cu porcăria asta de viață ! Vreau să merg acasă la mine. Trimiteți-mă la Postumia ! Nu mi-e frică.

– Nu, nici poveste. Dacă doriți, puteți merge în America, să începeți o viață nouă. Trebuie să aveți mai mult curaj. Viața e atât de frumoasă ! Mult noroc !

Da, să fiu mai curajos, viața e tare frumoasă cu o gaură în pantaloni, cu barba nerasă de-o săptămână. Trecătorii îmi aruncă priviri pline

de milă și dispreț. Un sergent mă ochește. Doamne, ce n-aș da să vină să-mi ceară actele. Aș avea ce să-i arăt : în fine, un document – foaia de expulzare ! Se apropie. Acum o să-mi ceară actele. Dar, în ultima clipă, se răzgândește. Se răsucește pe călcâie și pleacă. Cred că până și lui i s-a făcut lehamite de mine.

Să merg la maestro Peraldi ? Nu prea am chef... Sunt atât de obosit, totul mi-e atât de indiferent, încât stau ore întregi, prostit, pe soclul statuii. Din când în când, încerc să-mi vâr în cap cuvintele cavalerului Granata : „Mda, viața e frumoasă... e chiar foarte frumoasă !”.

În românește de ADRIANA BABEȚI

IV. Identități vulnerabile, identități invulnerabile

**Ioan Slavici, Karel □apek,
Liviu Rebreanu, Witold Gombrowicz,
Emil Cioran, Czesław Miłosz,
Milan Kundera, Bohumil Hrabal,
Esterházi Péter, Kazimierz Brandys,
Dominik Tatarka**

Ioan Slavici (1848-1925) – prozator, publicist. Scriitor cu un stil solid, își îndreaptă atenția asupra satului și târgului transilvan, surprinzând o serie de mentalități specifice și, prin aceasta, câteva personaje pline de viață. Volume de proză scurtă : *Novele din popor* (1884), *Pădureanca* (1884), *Novele* (vol. I și II, 1892-1896). În 1906, apare în volum romanul *Mara*. Apreciată este și proza ne-ficțională : *Închisorile mele* (1921), *Amintiri* (1924), *Lumea prin care am trecut* (1930).

Fragmentele selecționate ne prezintă o imagine mai curând calmă a central-europenității Ardealului și Banatului. Satele arădene și nu mai puțin cele timișene sunt „înfloritoare", podgorenii „cu inima deschisă", mereu veseli și petrecăreți, întăresc ideea că toleranța despre care s-a spus adesea că e doar vorbă în vânt a avut, cel puțin în a doua jumătate a veacului trecut, o certă acoperire în realitate. Lumea „de atunci" este încă stabilă la 1860, germenii viitoarelor convulsii – aproape inexistenți, viața oamenilor curge în virtutea legilor naturale la care întreaga comunitate aderă potrivit tradiției. Pe de altă parte, Viena își merită ipostaza de Centru iradiant al unui spațiu lipsit de asperități majore. (*Sorin Tomuța*)

Ioan Slavici

Drumul în care am umblat*

Podgoria Aradului

Aradul se află în câmpie, pe țărmul de la dreapta al Murășului; se văd însă bine de la Arad cele din urmă dintre dealurile revărsate din Carpați spre marele șes de la Tisa și de la Dunăre, podgoria ce se-ntinde de la Murăș până-n lunca Crișului Alb.

Pe subt aceste dealuri, la marginea șesului, sunt înșirate unul lângă altul zece sate înfloritoare, toate românești, iar deasupra satelor, pe coastele înclinate spre meazăzi, sunt vii ce dau vinuri bune, cele mai vestite la Miniș, la Măderat și la Mocrea. Din jos de sate, pe șes, sunt ogoare mănoase.

Cam pe la mijlocul podgoriei, în culmea unui deal mai răsărit, se văd de la mari depărtări surpăturile unei vechi cetăți de peatră, de unde ochiul străbate peste șes și peste lunca largă a Crișului până-n zarea albăstrie.

Maghiarii îi zic cetății „*Világos*", adecă „Luminoasa", iar românii se folosesc de numele maghiar, prefăcut în „*Vilagăș*".

La poalele dealului, sub Vilagăș, se-ntinde *Șiria*, în limba maghiară tot Világos, cel mai mare și mai de frunte dintre satele din podgorie, în care se află judecătoria așa-zisă cercuală, unde se ține toate mercurile târg de săptămână, de doauă ori pe an târg de țară, și unde podgorenii își au scaunul protopopesc și școala capitală.

Șiria mai e vestită și pentru că acolo a capitulat, la 13 august 1849, oștirea maghiară comandată de Arthur Görgei în fața rușilor conduși de generalul Paschievici.

În castelul domnului de pământ Bohuș se afla-n timpul copilăriei mele masa pe care a fost subscris actul de capitulare și data era săpată în o placă de argint din mijlocul mesei.

Fiind mai înstăriți, mai înaintați în cultură și mai sfătoși, podgorenii, aproape numai români, se sâmt ei înșiși și sunt socotiți și de alții cei mai de frunte dintre românii din partea locului, iar fruntea frunții, adică cei mai de frunte dintre podgoreni, sunt șirienii.

Afară de podgoreni mai sunt pe acolo *mureșeni, câmpieni, crișeni* pe la izvoarele Crișului Alb, *pădureni* prin valea Crișului, *luncani* înspre șes și *vidicani* pe la izvoarele Crișului Negru...

---

* Ioan Slavici, *Amintiri*, ediție îngrijită, prefață, note și indice de George Sanda, EPL, București, 1967 (fragmente).

În deosebi la Șiria sunt și puțini șvabi, mai puțini maghiari, și-n timpul copilăriei mele mai erau și slovaci aduși acolo de Bohuș, care era și el slovac de la Ciaba.

Având să descriu lumea prin care am trecut, nu pot să-ncep decât de aici, unde m-am născut, unde mi-am petrecut copilăria și cea mai frumoasă parte a tinereților, unde au fost așezate temeliile vieții mele sufletești. Cu nașterea se-ncepe numai viața trupească; cea sufletească e plămădită-ncetul cu încetul potrivit cu felul de a fi al acelora cu care ne petrecem zilele copilăriei și ale tinereților.

Vilagășul

Când eram copil mai mic, vedeam cetatea Vilagășului numai de jos, din sat; mi se părea mică și nu mă-ndoiam că grăiesc adevărul cei ce-mi spuneau că ea a fost zidită de fiica unui uriaș care-ngrămădea bolovanii de peatră-n într-un car cu patru boi, pe care-l lua-n poala ei și-l ducea-n vârful dealului, căruia îi zic maghiarii „Kopasz”, adecă pleșuv, iar românii Coposul.

După ce am mai crescut, m-am învrednicit să urc dealul pân-acolo și am văzut că zidurile sunt înalte, groase și multe.

Era ceva de tot tainic și fioros acolo-n vârful Coposului. Mi se păreau toate a pustiu, dar era parcă din toate colțurile ies la iveală fel de fel de ființe fioroase.

Atât printre zidurile acelea, cât și pe ici, pe colo primpregiurul lor se aflau gropi săpate de cei ce căutaseră comori, despre care știam că sunt păzite de Necuratul, care purta-n cap „chelepușă” roșie și-i schilodea pe cei ce umblau să puie mâna pe cele ce nu li se cuveneau.

În curtea cetății se aflau zidite-n pământ niște bolte rotunde, fiecare cu câte o gaură-n mijloc. Mi se spunea că sunt temnițe în care-i aruncau prin gaură pe cei osândiți. Nu-i vedeam, dar mi-i închipuiam și-i visam nopțile zbătându-mă-n culcuș.

Mai era acolo și un fel de gang întunecos, gârliciul unei pivniți pline de butoaie pline, din care te-ai fi putut coborî dacă n-ar fi fost înfundat drumul până jos în mijlocul satului.

Prin găurile din ziduri și prin crăpăturile din ele se aflau cuiburi de stăncuțe, de hereți și de uli, ba până chiar de vulturi; și, ispitiți a ne urca la ele, noi băieții ne puneam viața-n joc.

Pe sub cetate se-ntindeau rămășițele unei grădini, mult iorgovan, sau liliac sălbăticit, cu multe poteci făcute de capre printre el, loc minunat ca să ne jucăm „de-a ascunsele” și „de-a prinsele”.

Din sus de cetate, pe plaiul dealurilor, se-ncepea pădurea domnului de pământ, și era lucru mare să te plimbi pe la marginea pădurii.

Dar cea mai mare plăcere era să te uiți de acolo de sus spre șesul cel larg și luminos și spre munți, unde ochiul străbătea până-n Găina și-n Oul. Viuă îți era-n inimă dorința de a te duce și a te tot duce ca să le vezi toate din apropiere.

Mai târziu, când am ajuns să știu citi, mi-a căzut în mâni o cărticică în care se spunea că Vilagășul era în ființă când romanii au cucerit Dacia. Din timpul năvălirilor nu se mai știe nimic despre el. Se știe însă că-n urmă era unul dintre castelele regale ce alcătuiau brâul

Caransebeș – Lugoj – Făget – Lipova – Șiria – Ineu – Beiuș – Oradea – Șimleu – Hust. Regele Matei Corvinul a ținut acolo închis un timp oarecare pe fratele mumei sale, magnatul Szilágyi.

După ce Suleiman II Magnificul a desființat și al doilea regat sârbesc, familia Brancovici s-a rătras în Ungaria, unde i s-au făcut donațiuni însămnate, între care și Vilagășul. Bineștiutul episcop Sava Brancovici era și el din partea locului.

Când cu răscoala de la 1784, unii dintre tovarășii de luptă ai lui Horia s-au încuibat în Vilagăș. Au fost, așa se zice, aduse atunci tunuri din cetatea Aradului și din culmea dealului Horlea au bătut Vilagășul de l-au lăsat în starea din timpul copilăriei mele.

Citindu-le aceste negru pe alb, nu mă-ndoiam că ele sunt adevărate, și de câte ori se ivea-n fața mea Vilagășul vedeam în gândul meu regi, voievozi, pașale și cete care trec în mers furtunatec pe sub dealuri și se războiesc pe șesul întins și neted.

Șiria, croită, după toate semnele, de ingineri nemți, cu uliți drepte, pretutindeni deopotrivă de largi, și cu locuri de case toate de aceeași întindere, nu s-a putut închega decât după trecerea vremurilor grele.

Vatra vechiului sat se află mai spre șes, unde locului i se zice și azi Seliște.

Altă vatră de sat, după toate semnele încă mai veche, e Șiriuța, un tăpșan de sub cetate, din sus de vii...

Lumea de atunci

Atât pe podgorenii noștri, cât și pe cei mai apropiați dintre vecinii lor, pe mureșeni, pe câmpieni și pe luncani, nu pot să mi-i aduc aminte decât ca oameni cu inima deschisă, totdeauna voioși și doritori de mese-ncărcate.

Trăiți sute de ani de-a rândul sub asupriri și despuiați în fel de fel de chipuri, ei se simțeau, precum se vede, în mare lărgime după ce au ajuns să fie socotiți deopotrivă cu foștii lor asupritori.

O fi fost așa, o fi fost altfel, eu știu că m-am pomenit umblând printre picioarele unor oameni stăpâniți de gândul că e bine să fii om în lumea lui Dumnezeu. Știau să se bucure de viață, încât mulți îi socoteau chiar ușurateci.

Nu pot, ce-i drept, nici eu să tăgăduiesc că unii dintre cei bogați în timpul copilăriei mele au murit săraci. Mai numeroși sunt însă cei crescuți în sărăcie, care din vrednicia lor au ajuns oameni cu stare, unii chiar bogați. Așa se-nvârtește roata lumii, coborând pe unii când urcă pe alții : pentru mine lucrul de căpetenie este că-n lumea copilăriei mele oamenii nici în zile grele nu-și perdeau voia bună și, gândindu-mă la cele de atunci, eu mă văd mereu la fel de fel de praznice, la nunți, care țin câte o săptămână de zile, la cumetrii și la fel de fel de alte sărbători.

Nici secerișul grânelor, nici culesul ori sfărâmatul porumbului fără de cimpoieș și fără de masă întinsă nu se putea face ; atât dealul sădit cu vii, cât și câmpul plin de lanuri răsuna mereu de cântecele muncitorilor harnici, iar în timpul culesului viilor cântecele și chiotele se-ntețeau însoțite de lăutari și de focuri descărcate.

Mai era apoi și că drumul Aradului trecea prin Șiria.

Din Țara Moților, de pe la Abrud, drumul trece muntele pe la satul București și se coboară la Brad, de acolo la Baia-de-Criș și apoi prin Hălmagiu la Buteni și pe Criș la vale la Pâncota, unde cotește la stânga și o ia prin satele din podgorie până-n mijlocul Șiriei, unde cotește iar drept spre Arad.

Drumul acesta e totdeauna umblat, și pentru cei mai mulți dintre drumeți cel din urmă popas e la casa vreunei rude ori a vreunui prieten din Șiria, și se sâmțea jignit acela la casa căruia nici unul dintre trecători nu se oprea.

Era deci lucru neiertat să nu te duci și tu la casa celui ce-a făcut popas la casa ta, și multe drumuri făceau oamenii cumsecade numai și numai pentru ca să poată poposi mai ici, mai colo.

Așa au venit lucrurile că eu mă sâmțeam pe o mare întindere pretutindeni acasă.

Mama fiind din neamul Borleștilor și având doi frați și două surori, aveam multe rude și mulți fini nu numai la Șiria ci și pe aiurea până la Hălmaj și pe la Baia-de-Criș, mai ales cărturari, dintre care unii oameni cu trecere. Alte rude aveam din partea tatei mai ales pe câmpie, pe la Arad și pe la Pecica. Eram deci mult purtat de ici până colo și în curând am ajuns să umblu de capul meu când nu eram purtat.

Pretutindeni pe unde mă duceam, oamenii mă îmbrățișau cu dragoste, încât minune nu-i dacă m-am pătruns în curând de gândul că lumea e alcătuită din oameni care mă iubesc și pe care am deci să-i iubesc și eu.

Abia acum, la zile de bătrânețe, îmi dau seamă că această dragoste obștească se mărginea la români. Orișicâtă silință mi-aș da, nu reușesc să-mi aduc aminte vreun praznic, vreo ospeție ori vreo petrecere de orișice fel la care luau parte și unii dintre cei ce nu erau români.

Nu trăiau românii împreună, ci alăturea cu ceilalți, ce-i drept în bună pace, dar nu împreună.

Nu tot așa și eu, deși mama stăruia cu multă hotărâre în gândul ca cu străinii din același blid să nu mănânci.

Casele părinților mei se aflau adecă în drumul Aradului, la colțul unei uliți ce cobora spre imașul sau bătătura de la marginea despre câmp a satului.

Peste drum de la noi stetea feldșerul[1] Moldoványi, un armean căsătorit cu sora medicului Cordina, care era italian și avea doi băieți cam de vârsta mea.

La dreapta feldșerului, sus pe deal, se aflau casele încăpătoare ale grofiței Königseg, care era măritată după secuiul Bartha și avea trei băieți și două fete.

Dincolo locuia post-maistorul Valerian, un ceh, care avea doi băieți și-o fată.

La stânga feldșerului locuia un oarecare Koinok, maghiar, al căruia băiet îmi era un fel de mentor într-ale ștrengăriei, iar vecin cu Koinok era Voinovici, un turtelar sârb.

---

1. *Feldșer* – felcer.

În celălalt colț se afla primăria maghiară și notarul Löbel, în urmă Kunfy, care avea o casă plină de copii, toți evrei ca părinții lor.

În dosul caselor noastre ne era vecin Zorad, un slovac, iar în fundul grădinii, pe ulița ce cobora spre bătătură, ne erau vecini Pârvu și Bucălan, iar mai departe se afla partea șvăbească a satului.

Aceasta e cea mai apropiată parte a lumii în care mi-am trăit primii ani de copilărie.

Mai târziu umblam la școala românească.

Când ne întorceam de la școală, noi băieții din aceea parte a satului treceam prin fața școlii nemțești la care umblau și ungurii; și dacă se-ntâmpla să-i întâlnim pe cei de acolo, ei ne ziceau *„Rumun munca fun”*, iară noi strigam *„Ungur bungur”* și *„Neamț cotofleanț”*, ba mai aruncam și cu petri unii într-alții.

După ce soseam însă acasă, ceilalți își căutau de drum și se duceau mai departe, iară eu rămâneam singur în mijlocul acelora cu care-mi petrecusem mai nainte luminoasele zile.

Când cu răzmerița

Izbucnind la 1848 răzmerița, așa-zisa inteligență a românilor din podgorie s-a dat în partea maghiarilor, care-i adimeniseră cu gândul că se luptă pentru libertate, egalitate și frățietate. Erau în dieta de la Dobrițin chiar trei deputați dintre românii din podgorie: Gheorghe Popa, Sigismund Popovici, fiul protopopului de la Șiria, și Sigismund Borlea, tot șirian, vărul mamei și mai târziu înverșunat luptător contra asupritorilor maghiari.

Mulțimea cea mare a poporului, prostimea cea cu bun-simț, ținea însă cu împăratul.

Mergând deci vestea că Bem, un revoluționar polonez intrat ca general în oștirea maghiară, se pregătește să înainteze prin Șiria spre valea Crișului ca să-l lovească din coaste pe Avram Iancu, șirienii i-au ridicat pe podgoreni, pe pădureni și o parte din luncani și i-au adunat la Șiria ca să ție pept cu oștirea lui Bem.

Văzând mulțimea cea mare adunată, pe dealuri, Bem, care n-avea decât vreo două mii de oameni, s-a oprit, ce-i drept, în loc, dar peste noapte a adunat de prin satele de pe Mureș și din câmpie toate carele și le-a înșirat pe drumul Aradului, iar în fruntea șirului de care și-a pus mica lui oștire.

Românii de pe dealuri, văzând pravul stârnit de coloana cea lungă, au crezut că au în fața lor o oștire de tot mare și, fiind lipsiți de arme, au stat pe gânduri. A fost deci destul ca Bem să descarce două-trei tunuri pentru ca mulțimea cea mare să se risipească.

După ce însă oștirea a intrat în sat, au fost descărcate de la dreapta și de la stânga focuri de pușcă și au căzut șasesprezece dintre oamenii lui Bem.

Nereușind să prindă pe cei ce descărcaseră, Bem a luat hotărârea de a-i decima pe șirieni și a adunat la „casa orașului” pe toți românii ca să aleagă pe cei ce urmau să fie spânzurați.

Notarul Pop, ginerele protopopului, deci cumnatul deputatului Popovici, și-a dat silința să scape pe unii, încredințându-l pe Bem că

sunt oameni nevinovați. A și răușit, dar n-a putut să scape pe unii decât jertvind pe alții. Fie dar de frică, fie făcându-și mustrări, el s-a sinucis în timpul nopții ce-a urmat după execuțiuni.

Fiul acestei jertve nevinovate, Emil Pop, a fost atât în timpul copilăriei, cât și mai târziu cel mai bun prieten al meu.

Mi s-a spus adeseori că n-au fost executați decât șasesprezece și că unuia dintre aceștia, tatăl deputatului Gheorghe Pop, i s-a făcut grația că n-a fost spânzurat, ci împușcat.

În timpul copilăriei mele mai steteau furcile lângă drumul Aradului și noi copiii ne jucam pe movila sub care mi se spunea că zac osemintele celor căzuți jertvă urgiei omenești.

O țineau minte șirienii aceasta și ne-nvățau să cântăm:

Pe drumul Aradului
Paște murgul Iancului,
Cu frâul între picioare
Și cu șeaua pe sub foale.

Pace și bună înțelegere

Afară de șvabii și de maghiarii de la marginea satului, mai erau la Șiria, risipiți mai ales pe drumul Aradului, meșteșugari, neguțători ori cârciumari, unii șvabi, alții maghiari. Proprietarul avea apoi la curtea lui fel de fel de funcționari numai slovaci, ca inginerul Kohan, guvernorul copiilor săi, Buliowski, funcționarii domeniali Zorad, Novitzki, Nosdrovitzki, Șumitzki și alții.

Vrajba din timpul revoluțiunii nici după capitulațiune nu s-a potolit, și românii, care erau în număr covârșitor și, ca oameni ai împăratului, se mai și socoteau în rândul învingătorilor, dispuneau în treburile satului după buna lor chibzuință. Le dedeau, ce-i drept, celorlalți câteva locuri în consiliul comunal, dar aceștia nu erau mulțumiți. Au urmat deci certuri și încăierări, în urma cărora câțiva dintre șirienii mai colțoși au ajuns să fie închiși în cazematele răcoroase din cetatea Aradului.

Mi se spunea că românii, socotindu-se nedreptățiți, au luat hotărârea de a se duce până la împăratul, și doi dintre dânșii, dacă mi-aduc bine aminte Pavel Ardeleanu și Petru Ciobanu, oameni nu numai deștepți, ci și chipeși, au plecat la Viena. Ei au făcut lungul drum pe jos, căci în gândul lor la împăratul nici călare, nici în trăsură nu se merge.

Aflând-o aceasta, împăratul, atunci tânăr, i-a primit cu multă bunăvoință.

I s-au plâns de neîncetatele certuri din satul lor și l-au rugat ca de dragul bunei păci să încuviințeze ca la Șiria să fie în viitor două administrațiuni comunale, cum sunt și două biserici și două școli: una pentru români, iar alta pentru toți ceilalți împreună.

Deși românii și ceilalți își aveau atât casele, cât și celelalte averi nemișcătoare una peste alta și averile comunale nu puteau să fie împărțite, împăratul a rânduit să se ție seamă de dorința românilor și la Șiria ne-am pomenit cu două primării, ceea ce era foarte bine, căci oamenii trăiau în pace și-n bună înțelegere.

După încheierea pactului dualist, guvernul ungar a luat dispozițiunea ca să se stabilească iar la Șiria o singură administrație comunală. În curând însă iar au fost înființate cele două primării, căci așa purtau sătenii mai ușor și mai bine grijă de treburile lor, fie comune, fie comunale.

Se vor mai fi certat din când în când românii între dânșii, dar cu șvabii și cu maghiarii nu se mai certau. Abia dar târziu de tot, cu câțiva ani mai-nainte de a fi izbucnit războiul așa-zis mondial, a făcut guvernul ungar unirea definitivă a administrațiunii comunale la Șiria.

Eu mi-am petrecut și copilăria, și anii tinerețelor în vecinătatea primăriei maghiare, deși noi cu toate ale noastre ne țineam de primăria românească.

Stând mai târziu de vorbă cu mine însumi, mi-am dat adeseori silința de a mă dumiri asupra obârșiei din care pornește acest principiu al despărțirii cetățenilor după naționalități. Mi se părea că el e un fel de plăsmuire a mitropolitului Andrei, care atât de mult a ostănit pentru ca să pună capăt luptelor dintre români și sârbi prin așa-zisa despărțire ierarhică și care în toate memoriile adresate împăratului a stăruit ca și-n alte afaceri culturale să se facă asemenea despărțiri.

Încetul cu încetul am fost însă covârșit de gândul că mai presus de toate înțeleptul arhiereu a stăruit în toate împregiurările asupra acestui principiu, pentru că el se potrivește cu firea cea adevărată și cu felul de a fi și de a simți al românului.

Pe șirieni nu alții i-au înduplecat să ceară primărie deosebită pentru sine înșiși: îndemnul acesta era pornit din dorința de a trăi în bună pace alăturea cu șvabii și cu maghiarii.

– Când întâlnești în calea ta un român, îmi zicea mama, să-i zici *„Bună ziua!”*, dar maghiarului să-i zici *„Jó napot!”*[2], iar neamțului *„Guten Tag!”*[3] și treaba fiecăruia dintre dânșii e cum îți dă răspuns. Tu datoria să ți-o faci și față de cei ce nu și-o fac pe a lor față cu tine.

Ea mă mustra deci cu multă asprime când afla că strig și eu *„Ungur bungur!”* și *„Neamț cotofleanț!”*.

– Săracii de ei, îmi zicea, nu sunt vinovați că n-au avut parte să fie români!

În gândul lumii din care dânsa făcea parte, vinovat, chiar greu vinovat, era cel ce prin purtările sale îi făcea pe ai săi fie de rușine, fie mai ales urgisiți.

- Supărarea, îmi mai zicea mama, orișicât de adâncă ar fi ea, de azi pe mâne să n-o duci. Serile să nu te culci mai-nainte de a te fi împăcat cu toți ai tăi, căci pe cel ce adoarme supărat îl ispitește Necuratul prin somn. Cu aceia dar cu care dintr-un blid nu mănânci să nu te superi, căci cu dânșii foarte cu anevoia ajungi la-mpăcare.

Mai stăruia mama să nu las mîncare-n farfurie, ci să-mi iau din blid numai cât pot să mănânc, fiindcă ceea ce rămâne-n blid se păstrează pentru alți oameni, iar ceea ce lași în farfurie li se aruncă porcilor ori cânilor și e mare păcat să tragi pentru porci ori pentru câni mâncare de la gura oamenilor.

---

2. Bună ziua (magh.).
3. Bună ziua (germ.).

Vorbind despre oameni, ea nu-i înțelegea numai pe români, căci îmi mai dedea tot atât de stăruitor și altă îndrumare.

– Dacă-ți rămâne o bucată de pâne, îmi zicea, și o cer de la tine doi dintre ai tăi, s-o tai în două bucăți deopotrivă de mari, pentru fiecare câte una. Tot așa să faci și dacă doi străini îți cer bucata. Dacă însă unul dintre ai tăi și un străin ți-o cer, să tai bucata așa ca una din cele două bucăți să fie mai mare, iar pe aceasta străinului s-o dai, căci al tău îți este mai apropiat și din partea lui dai ceea ce e mai mult.

Acestea și multe altele de felul acestora mama nici nu le-a născocit din capul ei, nici de prin cărți nu le-a scos, ci le-a-nvățat de la lumea în mijlocul căreia a crescut și-și petrecea viața. Așa gândeau și sâmțeau șirienii și fără îndoială tot ca dânșii toți românii cu mintea limpede. [...]

Lumea nouă

La 20 octombrie 1860 împăratul Francisc Iosif I a emis diploma[4] prin care a rânduit ca popoarele de sub stăpânirea sa să-și chivernisească ele însele treburile prin oamenii lor de încredere și să se folosească fiecare de limba sa nu numai în biserică și-n școală, ci și-n administrațiune, precum și-n fața tuturor instanțelor judecătorești.

În fevruarie anul viitor a fost apoi publicată așa-zisa patentă[5] pentru organizarea provizorie.

Mă aflam atunci la gimnaziul din Arad și eram trecut de treisprezece ani, dar nu-mi dedeam seamă că prin aceste se croiește pentru români o viață cu totul nouă.

Umblând la biserică, unde se adunau românii din Arad, aflasem de la colegii mei mai știutori că domnii români sunt mari și tari la Arad. Constantini, un român macedonean, era un fel de inspector școlar. Rusu, dr. Șandor și Gavra erau profesori la preparandie, alt Constantini, fiul inspectorului, Cocioba, Cornea, Arkosy și alții erau diregători la comitat[6]. Mi se părea deci că și aici e cam ca la noi la Șiria, unde toate de la români atârnau, și găseam că nu e lucru nou în felul lui că la Arad a fost numit comite suprem un român, Gheorghe Popa, același al căruia tată a fost împușcat de către generalul Bem. A fost apoi aleasă congregațiunea comitatensă, care a ales diregătorii comitatului și „solgăbiraiele”[7], totodată și judecători cercuali[8], români pentru cercurile cu poporațiune românească. În satele românești a fost apoi introdusă limba românească drept „limba protocolară” și era de sine înțeles că și solgăbiraiele, precum și diregătorii de la centrul comitatului aveau să se folosească de ea, ba și pe la ministerii trebuiau să fie secțiuni românești.

---

4. Diploma la care face referire Slavici s-a emis în anul 1863.
5. *Patentă* – diplomă.
6. *Comitat* – (în monarhia Austro-Ungară) diviziune administrativă, district condus de un comite.
7. *Solgăbirău* – pretor.
8. *Judecător cercual* – judecător al unui district administrativ (în Transilvania).

Rămânea să se mai aleagă și deputații pentru dieta ungară, care avea să-și trimită delegații în așa-zisul *Reichsrath*[9] din Viena, unde urmă să se stabilească organizațiunea monarhiei federalizate.

E de sine înțeles că românii erau mulțumiți. Cu atât mai nemulțumiți erau maghiarii, care nu se puteau împăca cu gândul că sunt puși la rând cu foștii lor iobagi și se temeau ca aceștia nu cumva să se ridice deasupra lor. Ei au hotărât deci să între-n rezistență pasivă și să aleagă pentru dietă deputați, care stăruie ca dieta ungară să nu trimită delegați în *Reichsrath*-ul din Viena.

Românii au ales, din contra, peste tot deputați, care stăruiau ca și Ungaria să-și trimită reprezentanții în *Reichsrath*.

Toate aceste sunt lucruri pe care alții vor fi știind să le spună mai bine decât mine. Vorba e însă cum le vedeam eu atunci.

Deocamdată mă voi mărgini să arăt cum le vedeau șirienii noștri.

Ei stăruiau, se-nțelege, în gândul că românii au să-și aleagă deputatul lor, cum își aleg pe cei de la primărie și pe cei din congregațiune și cum își au popa lor deosebit, și treaba celorlalți e ce fac și pe cine trimit în dietă.

De gândul acesta nu s-au lepădat nici după ce a fost încheiat pactul dualist și urma să fie aleasă dieta pentru votarea legilor așa-zise fundamentale, de la care atârna viitorul țării.

După legea electorală de atunci, votul atârna de un anumit cens[10], pe care, afară de Ardeal, îl aveau cei mai mulți dintre foștii iobagi împroprietăriți. Singuri cei născuți din părinți nobili aveau vot și fără de cens.

Alegerea se făcea după cercuri. Alegătorii se adunau cu toții în centru cercului electoral și votul era dat pe față, cum i se cuvine adevăratului bărbat.

Era însă o veche tradițiune ca agenții electorali, așa-zișii *„cortești”*[11] să-i transporteze pe alegători la locul de alegere și să-i ospăteze pe socoteala candidatului. Se adunau deci la alegeri mii de oameni care mâncau și beau, încât foarte ușor se produceau încăierări.

În cercul Șiriei, cei mai mulți dintre alegători erau, ce-i drept, români, dar candidatul român nu putea să fie ales decât fiind votat de alegătorii români.

Șirienii au pus candidatura lui Anton Mocioni, om cu desăvârșire necunoscut în partea locului, dar român de frunte. Ceilalți au pus în fața acestuia pe Ioan Bohuș, domnul de pământ, om cu legături între magnați și unul dintre cei mai bogați în comitat. El se bucura în același timp de multe simpatii între românii de prin satele unde avea fie moșii, fie păduri, fie dreptul de zeciuială asupra viilor foarte întinse. Fiind apoi slovac, el nu suferea la curtea lui pe lângă slovaci decât români. Advocatul domeniilor lui, Nistor, era român ; alt Nistor îi era medic de casă. Protopopul greco-catolic, Grama, îi era om de încredere.

---

9. Numele adunării Imperiului austriac.
10. *Cens* – impozit minim, necesar obținerii dreptului de a alege sau de a fi ales (în vechiul sistem electoral).
11. *Cortes* – agent, agitator electoral (magh.).

Șeful grajdurilor lui era un oarecare Burău, al căruia ginere, Boroș, avea multă trecere la români. Doicău, soțul doicii unuia dintre fiii lui, era epitrop al bisericii. Când era să li se deie sătenilor pământ fie-n parte, fie-n arendă, ceilalți veneau la rând numai după ce dintre români nu mai cerea nimeni. Afară de aceasta, în vreo șapte sate din cerc mulți dintre români îi erau unii pădurari, alții vieri, iar alții pândari, argați ori în vreun alt fel supuși, și toți aveau rude și fini, iar *„corteșii”* lui întindeau pretutindeni mese, desfundau butoaie, ba mai împărțeau cu mână largă și bani.

Șirienii au ales deci un comitet în fruntea căruia s-a pus chiar birăul, deși candidatura lui Bohuș era susținută de guvern, și membrii comitetului au început să cutriere satele din cerc, dându-și silința să-nduplece pe toți alegătorii români ca numai pentru candidatul român să-și deie votul și să ieie la goană pe cei ce șed la mesele întinse de „corteșii” străinului, beau din butoaiele desfundate de dânșii ori primesc bani pentru ca să se lepede de frații lor.

S-a pornit o luptă crâncenă, numai însă între români, dintre care mulți s-au ales cu capetele sparte ori stâlciți în bătăi iar alții au fost păgubiți în fel de fel de chipuri pentru ca să le piară pofta de a vota alăturea cu străinii, pe care nimeni de altminteri nu-i jignea cu nimic.

Apropiindu-se ziua hotărâtă pentru alegere, câțiva dintre fruntașii satului s-au dus la Bohuș și l-au rugat să-și retragă candidatura pentru ca să înceteze vrajba dintre oamenii care sunt atât de îndârjiți, încât nu se sfiesc a striga-n gura mare că, dac-ar fi să fie ales, nu-l vor lăsa să se ducă la Pesta ca să vorbească acolo-n numele românilor.

Candidatul guvernului era p-aci, p-aci să-i deie pe scară. Ziua următoare s-a stârnit însă la mesele întinse sub poarta castelului o-ncăierare în care au rămas doi oameni morți, și acum el a ieșit în balcon și a declarat că-și retrage candidatura.

Anton Mocioni n-a fost deci ales, ci proclamat deputat al cercului electoral din Șiria, și nici n-au mai fost apoi lupte electorale la Șiria, căci n-a-ndrăznit nici guvernul, nici vreunul dintre partidele opoziționale maghiare să pună candidatură-n fața candidatului susținut de șirieni, deprinși a-și proclama deputatul. [...]

La Timișoara

Pentru clasa VI am trecut la Timișoara ca să-nvăț nemțește ; m-am pomenit însă prea târziu, căci călugării de acolo, deși numai de tot puțini dintre elevi erau maghiari, introduseseră și limba maghiară drept limbă de propunere.

Rămânea să-nvăț limba germană vorbind ici cu unul, colo cu altul, căci Timișoara era atunci oraș german. Nu erau, ce-i drept, orășenii numai șvabi, dar atât evreii, cât și sârbii și românii vorbeau și ei nemțește. După ce s-a încheiat însă pactul dualist, se lucra pe capete pentru așezarea pe temelii maghiare a vieții constituționale în statul ungar și toată lumea-și dedea silința să-nvețe limba maghiară.

Comite suprem fusese numit la Arad Bohuș, iar la Timișoara un patriot maghiar de la Arad, dar era lucru știut că, după învoiala făcută

între Coroană și fruntașii maghiari, drepturile odată câștigate nu se puteau perde. Rămâneau deci neatinse și drepturile câștigate-n vârtutea diplomei din octomvrie și limba românească rămânea obligată pretutindeni unde fusese introdusă, ba lumea cea mare nu se-ndoia că încă multe și mari drepturi vor fi câștigate-n urma generozității maghiarilor.

Mulți erau deci cuprinși de un fel de manie a maghiarismului, și, pe când eu trecusem la Timișoara ca să-nvăț nemțește, nu numai șvabii și evreii, ci și mulți dintre bănățenii noștri au trecut la Arad, la Sighidin ori la Nagy-Körös, unde mai curând și mai ușor puteau să-nvețe limba maghiară.

La Timișoara, dar mai vârtos decât la Arad, am fost cuprins de sâmțământul afară din cale nesuferit că nu sunt în stare să mă potrivesc în gând cu lumea în mijlocul căreia trăiesc.

Am petrecut la Timișoara doi ani școlari, și atât în timpul acesta, cât și mai târziu am cutrierat Banatul până la Lugoj și Caransebeș, precum și până pe la Vârșeț, Biserica-Albă și Panciova. Totdeauna și pretutindeni m-am simțit în mijlocul unei lumi pentru mine străine.

La Șiria, șvabii erau în toate privințele mai presus de ceilalți consătenii ai lor, mai înstăriți, mai bine îmbrăcați, mai înaintați în cultură. Șvabii din Banat erau mai presus de cei de la Șiria. Mă-ncântau satele lor înfloritoare, caii și vitele lor de cea mai bună prăsilă, bisericile și școlile lor bine așezate. Nu eram în stare să-nțeleg cum pot asemenea oameni să se lepede de neamul lor. Ei mi s-au făcut chiar urgisiți în timpul alegerilor de atunci.

Era vorba de dieta ce urma să voteze legea pentru egala îndreptățire a naționalităților. La Orczidorf, între Timișoara și Arad, românii puseseră candidatura lui Vincențiu Babeș. Șvabii nu numai că n-au susținut candidatura aceasta, ci s-au încăierat cu românii, încât au rămas peste treizeci de oameni morți.

Mai apropiați nu ne erau nici sârbii.

Fiind adecă vorba de despărțirea ierarhică, sârbii ne socoteau drept un fel de jefuitori, care momesc în partea lor o mulțime de sârbi pentru ca să se facă stăpâni pe averile bisericești, care de drept erau numai ale sârbilor.

Mai rămâneau românii, iar aceștia nu numai în ceea ce privește limba și portul, ci și după întregul lor fel de a fi mi se păreau foarte deosebiți de frații lor de pe țărmurul de la dreapta al Murășului, îndeosebi mai lipsiți de voie bună și de inimă deschisă. Fiind, între altele, unul dintre puținii români care vorbeau bine ungurește, chiar și dac-aș fi voit să mă apropriu de dânșii, mă țineau ei departe.

Erau de altminteri și împregiurările care mă făceau să trăiesc mai mult ori mai puțin izolat.

Mă pomenisem în lume ca băiat născut din părinți nu bogați, dar înstăriți. După ce tata bătrân a murit, tata rămăsese cu avere destul de frumoasă, ogoare, trei vii, paragini, și mai făcea și negoțărie mai ales cu pește, cu berbeci, cu tei pentru legatul viilor. Într-un rând a cumpărat din Ardeal peste patruzeci de cai, o marfă căutată atunci în partea locului. După ce-a adus însă caii acasă, a dat năvală musca de la Columbaci și el a fost nevoit să risipească caii, dându-i cu prețuri de nimic și pe așteptare, ceea ce l-a ruinat, încât a fost nevoit să vândă viile.

În timpul celor din urmă doi ani petrecuți la Arad am dus-o deci greu, iar la Timișoara am trecut mai mult fără de voia părinților mei, care se temeau că nu vor putea să mă întreție la Timișoara, unde nu puteau să-mi trimită merinde de acasă.

Lucrurile au venit însă așa că nici n-am prea avut nevoie de ajutorul lor.

Aflându-mă la Arad în clasa III, am făcut din întâmplare cunoștință cu o depărtată rudă prin alianță din partea tatii, soția notarului orășenesc Urbányi, născută Chirilescu. Dânsa m-a poftit în zile de sărbători la masă. Singurul ei copil, un băiat răsfățat și oarecum sălbatic, a prins slăbiciune de mine. Profitând de aceasta, nu numai că am ajuns a-l face să se deie pe brazdă, dar în timp scurt l-am făcut să-l pregătesc pentru examenul în vârtutea căruia a fost primit în a doua clasă primară. Astfel mi s-a făcut reputațiunea de-mblânzitor de copii.

La Timișoara aveam profesor de religiune și de limba română pe un oarecare Crăciunescu, fostul meu profesor de religiune de la Arad.

Om necăsătorit, el lua masa la „*Casină*", cel mai de frunte dintre restaurantele de atunci ale orașului.

Restauratorul avea două fetițe, una de vreo șapte, iar alta de vreo nouă ani, amândouă foarte drăgălașe, dar și neastâmpărate, copii crescuți pe genunchii mușteriilor. Părinții lor țineau ca ele să-nvețe limba maghiară și ca să umble mai puțin printre picioarele oamenilor adunați pe la mese. Profesorul Crăciunescu a stăruit să le pună sub purtarea mea de grijă, ceea ce s-a și făcut.

Petreceam câte două ceasuri în fiecare zi cu cele două fetițe, fie îndrumându-le să scrie și să citească, fie plimbându-ne prin parcul ce despărțea cetatea de suburbia „*Fabric*", iar în schimb aveam voie să-mi iau în restaurant și-n cafenea tot ceea ce-mi cerea inima, ba pe deasupra aveam în apropiere și locuință gratuită.

Puțin mai rămânea să mai cer de la părinți.

La marginea despre parc a suburbiei se afla o grădină mare, în care era arena, adecă teatrul de vară, un stabiliment de băi și restaurantul oarecum obligat. Restauratorul avea un băiețel cam la fel cu cele două fetițe. În cele din urmă am părăsit fetițele și am luat sub purtarea mea de grijă băiețelul. Drept răsplată, luam și acolo tot ceea ce-mi cerea inima dintr-ale restaurantului și aveam și locuință tot acolo-n grădină, la o doamnă Jürgens, soția unui șelar de la Ciacova, care venise la Timișoara pentru educațiunea copiilor săi, două fete și un băiet mai mic.

Treceam de aici înainte de mai multe ori pe zi prin parc și-mi aduc aminte că de cele mai multe ori mă opream pe podul de la poarta cetății și ascultam cântecele prizonierilor italieni din cazemate.

Îmi mai aduc aminte că l-am văzut pe Cuza-Vodă, care, trecând prin Timișoara, trăsese la hotelul „*Jägerhorn*" din cetate.

Îmi mai aduc aminte de doi dintre *pater*[12]-ii care ne erau profesori.

Cel mai însemnat dintre aceștia era pentru mine profesorul de literatură germană, *pater* Vuchetich, un croat, care în timpul lecțiu-

12. *Pater* – părinte, preot.

nilor ne recita balade sârbești, după părerea lui cele mai frumoase dintre poeziile poporale. Papist[13] zelos, el își dădea adeseori părerea de rău pentru că sârbii se-ncăpăținează-n ortodoxia lor.

Între colegii mei sârbi (nu croați) erau și câțiva așa-zișii bunevați[14], romano-catolici, care îi dădeau dreptate profesorului, căci nu s-ar fi produs două literaturi și două culturi deosebite dacă toți sârbii ar fi de confesiunea romano-catolică. Ceilalți le dădeau răspunsul că vinovați sunt croații, care s-au lepădat de legea strămoșească și sunt sectari, intoleranți.

Românii le dedeau acestora dreptate și eu împărtășeam vederile lor, dar nu mă ierta firea să-mi osândesc profesorul, care jurase când s-a călugărit că va face propagandă catolică.

Prin aceasta mă puneam în conflict cu colegii mei ortodocși, atât cu românii, cât și cu sârbii.

Mai vârtos m-am pus în conflict din cauza vederilor mele în ceea ce privea pe profesorul de literatură maghiară, *pater* Hemmen, un francez șvabizat și acum cel mai zelos maghiarizator.

Sunt adecă în Banat câteva colonii de francezi. Trăind în legătură cu șvabii, francezii aceștia s-au lepădat încetul cu încetul de limba lor și s-au pus în rând cu șvabii. Deși eram dar de părerea că nu sunt oameni cumsecade șvabii care se leapădă de neamul lor, mi se părea lucru firesc ca francezii aceștia, care erau cu desăvârșire izolați și nu mai puteau să ieie parte la viața națională franceză, să se deie fiecare după cum îl trage inima. Un asemenea francez era Bonas, episcopul de atunci al Timișorii, Trefort, un însemnat scrietor maghiar și timp îndelungat ministru de culte și instrucțiune publică, precum și mulți alții. Nu putea deci nici *pater* Hemmen să fie socotit deopotrivă cu șvabii, care se dau în partea celor ce voiesc să desființeze masele germane din regatul ungar.

Fiind însă că vorbeam bine-n limba maghiară și cunoșteam literatura maghiară, *pater* Hemmen avea un fel de slăbiciune pentru mine, colegii mei ziceau că țiu cu el fiindcă sunt slugarnic și țin să intru în grațiile lui. S-a mai întâmplat apoi că comitele suprem a vizitat liceul și eu am fost rânduit să recitez una din poeziile lui Petöfi. O voi fi recitat bine, căci am primit drept un fel de premiu o carte, biografia lui Rafaeller, dar aceasta m-a și dat gata – drept om lepădat de neamul său.

Nici nu prea era de altminteri viață românească[15] în Timișoara, unde românii, mult mai puțini decât la Arad, erau risipiți prin suburbii și socotiți în toate privințele mai prejos de sârbi, care-și aveau acolo episcopia și unul dintre centrele culturale.

---

13. *Papist* – catolic.
14. *Bunevați* – populație slavă stabilită în regiunea Theresiopol (Szubadka) din Ungaria.
15. Situația grea, de națiune asuprită, pe care o avea populația românească din Imperiul Austro-Ungar explică lipsa de „viață românească” (politică și culturală) în Timișoara tinereții lui Ioan Slavici (n. red.).

Karel Čapek (1890, Malé Svatoňovice – 1938, Praga) e una dintre figurile proeminente ale vieții culturale cehe din prima jumătate a secolului. Prozator, ziarist și autor dramatic, semnează o parte a operei împreună cu fratele său, Josef : volumele *Krakonošova zahrada (Grădina lui Krakonoš*), 1918, *Zářivé hlubiny* (*Adâncimi strălucitoare*), 1916 ; piesele *Ze života kmyzu* (*Din viața insectelor*), 1921, *Lásky hra osudná* (*Jocul fatal al dragostei*), 1922, *Adam Stvořitel* (*Adam Creatorul*), 1927. Publică un număr impresionant de titluri, printre care : romane – utopia satirică *Továrna na Absolutno* (*Fabrica de Absolut*), 1922 ; *Krakatit* (*Krakatit*), 1924 ; trilogia *Hordubal* (*Hordubal*), 1933, *Povětroň* (*Meteorul*), 1934, *Obyčejný život* (*O viață obișnuită*), 1934 ; în 1936, *Válka s mloky* (*Război cu salamandrele*), o carte-avertisment la adresa ascensiunii fascismului ; volume de proză scurtă – *Trápné povídky* (*Povestiri penibile*), 1921 ; *Povídky z jedné kapsy* (*Povestiri dintr-un buzunar*) și *Povídky z druhé kapsy* (*Povestiri din celălalt buzunar*), 1929 ; *Apokryfy* (*Apocrife*), 1932 ; piese de teatru – s.f.-urile *R.U.R. Kolektívní drama* (*R.U.R. Dramă colectivă*), 1920, și *Věc Makropolos* (*Rețeta Makropolos*), 1922 ; comedia *Loupežnik* (*Tâlharul*), 1920, dramele *Bílá nemoc* (*Boala albă*), 1937, și *Matka* (*Mama*), 1938 ; eseuri și studii, articole de critică literară și de artă, note de călătorie. Ca rod al prieteniei autorului cu primul președinte al Republicii Cehoslovace, în 1937 apare volumul *Hovory s T.G. Masarykem* (*Convorbiri cu Masaryk*).

În lipsa unor însemnări jurnaliere sau a unor scrieri cu caracter pregnant autobiografic, reproducem mai jos câteva fragmente din *Kritika slov* (*Critica cuvintelor*), 1920. Mai precis, pasajele au fost extrase din *Introducerea autorului la publicarea în volum* – un mini-dicționar personal, un fel de confesiune mascată. Fiindcă, scrie Čapek, „...nu am putut în ruptul capului să împiedic această critică a cuvintelor a degenera într-o excursie în probleme care nu sunt deloc numai filologice, ci și de viață.” (*Daciana Banciu*)

Karel Čapek

În captivitatea cuvintelor*

Noi în raport cu eu

„Noi” se spune în vremuri tulburi și cu un glas tulburat, este un cuvânt prietenesc, social și fortificant, pe când „eu” este neprietenos, personal, autoadmirativ și egoist. Cel puțin așa pare. Însă cuvântul „noi” are și defectul său. Este comod și nu angajează. Este, de pildă, lesne să se spună „noi, un neam blând”, însă se spune mai greu „eu, un om blând”. Oricine poate spune : „În noi trăiește marea moștenire a lui Hus.” – dar cine dintre dumneavoastră poate spune „În mine trăiește marea moștenire a lui Hus.”? „Noi” ne-am jertfit sângele și libertatea pentru cauza neamului, însă, nu vă supărați, „eu” nu mi le-am jertfit ; atunci când „noi” am suferit câte și mai câte, „eu” stăteam acasă. „Noi” suntem numai eroi, mucenici și frați, „noi” suntem însăși mărinimia și spiritul de sacrificiu, „noi” luptăm, „noi” cerem ; într-adevăr, mă pot mândri cu un „noi” foarte frumos, un „noi” foarte viteaz, glorios și merituos, însă vai mie dacă „eu” nu am nimic, absolut nimic, din aceste merite ale „noastre” ! Nici cel mai desăvârșit „noi” nu adaugă nici un deget la statura mea, nici o fărâmă la meritele mele ; nici un „noi” nu mă va mântui dacă „eu” n-am dat de pomană nici o ceapă. „Eu” este un cuvânt practic, angajant și activ ; este infinit mai modest decât „noi”, este neliniștitor și greu ; „eu” este în același timp cuvântul conștiinței și cuvântul faptei.

II

Noi, poporul cuiva

Ne place să spunem : noi, poporul lui Hus, Žižka, Smetana ; noi, poporul lui Komenský. Tot așa, germanii spun : noi, poporul lui Goethe, Kant, Bismark și al nu mai știu cui. Noi, poporul lui Goethe ! Ești oare tu, cel care scrii sau spui asta, omul lui Goethe ? Ai ceva asemănător cu el, ești înțelept și omenos, iubești Franța, scrii versuri și dai exemplu

---

* Karel Čapek, *În captivitatea cuvintelor*, Editura Univers, București, 1982, în românește de Dan Raicu și Helliana Ianculescu, antologie de Alexandra Toader (fragmente).

omenirii ? Noi, poporul lui Schiller ! Strigi tu oare, odată cu Schiller, „In tyrannos !”, ceri alături de el „Sir, geben Sie Gedankenfreitheit !”[1] ? Noi, poporul lui Kant ! Dar vezi tu oare, precum Kant, în om un scop și nicidecum un mijloc ? A existat Goethe, a existat Kant și nu știu cine încă, însă este oare acesta meritul *tău*, ești *tu* prin aceasta mai mare sau mai bun cu ceva ? Ești cult, mare, omenos și universal pentru că cineva a fost așa înaintea ta ? Ești al lui Wolf sau al lui Goethe, al unui gazetăraș sau al lui Kant ? *Ce ești tu* ? Cititorule, potrivit cu câte citeam, au fost doar alde Goethe și Kant cei care au mărșăluit prin Belgia înfrântă ; la fiecare acuzație din străinătate se răspundea cu nume mari ; cititorule, și tu ai avut impresia că prin aceasta li se face un prost serviciu numelor mari. Ar fi fost mai bine să nu fi existat deloc Žižka, decât să fie lași în sânul poporului lui Žižka. Nu are importanță ai cui suntem, ci numai ce ești *tu*. Poporul însuși are nevoie mai degrabă de oameni decât de nume. [...]

IX

Reîntoarcerea la cineva

Mereu se aude printre națiuni : „Înapoi la mărețul trecut ! Să ne întoarcem la părinți !”. Franța își are întoarcerile ei la clasicism, germanii se reîntorc azi la Kant, mâine la romantism, iar altă dată la Germanii lui Tacit, și noi înșine, nefiind cu nimic mai prejos decât ceilalți, ne reîntoarcem la Smetana, Aleš, Neruda și nu mai știu cine. Această nostalgie este tipică pentru momentele de slăbiciune. Oare trebuie să mergem înainte ? Ce o fi acolo ? În viitor nu este nici un punct fix, nici o valoare garantată ; toate posibilitățile par a fi deja epuizate, totul ne decepționează și nu mai avem încredere nici în noi înșine. O, mai bine deci înapoi, către valorile neîndoielnice și nemuritoare ; mai bine înapoi decât să trăim efemer către înainte ! Înapoi la rădăcini ! Însă (dacă este vorba de rădăcini), dacă nu vrem „la rădăcini” ca niște viermi parazitari, ce vrem cu ele ? Se întoarce oare frunza, floarea sau ramura înapoi la rădăcini ? Dimpotrivă, mai degrabă rădăcina se întoarce la floarea care a fost odată. Sămânța nu scoate la iveală o mică rădăcină nouă din nostalgie, ci pentru ca ochișorul său să înainteze orbește. Lozinca rădăcinilor este „înainte” – natura nu ne oferă o altă învățătură. Sau : „întoarcerea la tradiții” ; prin aceasta se dă de înțeles că tradiția este ceva încheiat și invariabil. Dar dacă tradiția este vie ca însăși viața ? La ce bun să năzuiesc „înapoi, la puterea bătrânului meu bunic” ? S-ar putea – pot avea încredere – să trăiască în mine tradiția sa de longevitate : însă eu n-am de făcut altceva decât să verific și să merg înainte până la optzeci și opt de ani. S-ar putea ca în noi să trăiască nenumărate tradiții naționale ; trebuie să verificăm aceasta trăind, creând și prosperând – izbânda

1. Sir, dați-ne libertatea de gândire ! (în germ. în original) (n.t.).

este înaintea noastră, nu în urma noastră. Adevărata încredere în tradiție se exprimă astfel: „Ea este cu noi, totul e gata, cu Dumnezeu înainte!”. [...]

XXXVIII

Al nostru

Cuvântul „nostru” se referă mai ales la personalități foarte glorioase și deosebite; Hus al nostru, Žižka al nostru, Palacký al nostru, Aleš și Smetana ai noștri, Svatopluk □ech al nostru și mulți alții. În schimb, nu se spune niciodată „Milota din Dědice al nostru”, „Konias al nostru”, „Dedera al nostru” – ca să nu numesc pe nimeni dintre cei vii. Este adevărat că Žižka este „al nostru”, însă din păcate este adevărat și că Milota din Dědice sau alt trădător, transfug, laș sau rău este la fel de „al nostru”; nu numai pentru că provine dintre noi, ci în primul rând pentru că este exemplul și tipul a ceva din caracterul nostru, ceva la care nu vrem să aderăm, dar de care nu putem scăpa pe deplin. Iar tu, prăpăditule, care nu ești nici Žižka, nici Koniáš, ci un netrebnic care dă din coate pentru câștigul său mărunt, tu Michál cel leneș, tu, Honza cel prost, tu, Vášek cel fricos și tu, cel din dreapta, și tu, cel din stânga, fiecare dintre voi este „al nostru” cu toate greșelile sale. La ce bun a spus Hus al nostru adevărul, dacă Vášek al nostru minte? Cu ce ne ajută viteazul nostru Žižka, dacă Franța al nostru este laș ca un iepure? Pentru noi, poporul nostru este înfățișat de Žižka al nostru, Komenský al nostru, Smetana al nostru și așa mai departe; pentru cei de peste drum, vecini și străini, poporul nostru este însă reprezentat de Vášek al nostru, Honza al nostru, ministrul nostru, nu știu cine al nostru; iar cel mai trist lucru este că cele două imagini nu seamănă defel. Poate că Hus al nostru aruncă puțină lumină peste Franta al nostru; mai rău este dacă Franta al nostru aruncă ceva umbră peste Hus al nostru. Orice patrimoniu onorabil și intelectual obligă; trebuie, după cum se spune, „să se arate” nu numai prin vorbe, ci și prin fapte mari. Dacă suntem atât de bogați în „ai noștri”, apoi fiecare dintre noi ar trebui să arate aceasta prin întreaga sa comportare, prin vitejia și arta sa, prin educația și vioiciunea sa: dacă nu se vede pe el cât de puțin, chiar că nu are de ce să se laude. Iar în faptul că nu se poate lăuda, nu e nici o nenorocire; necazul începe atunci când nu ne ajută cu nimic, dar chiar cu nimic, faptul că el însuși este „de-al nostru”.

În românește de HELLIANA IANCULESCU și DAN RAICU

Liviu Rebreanu (1885-1944) este un scriitor polivalent, impunându-se atât în proza scurtă, cu volumele *Catastrofa* (1921), *Norocul* (1921), *Trei nuvele* (1924), *Ițic Ștrul dezertor* (1932), *Cartea sufletului* (1936), cât și în roman, unde abordarea chestiunii țărănești în *Ion* (1920) și *Răscoala* (1932) îi aduce consacrarea prin forța viziunii și știința construcției epice. *Pădurea Spânzuraților* (1922) îl validează și ca fin observator al psihologiei umane, confruntată cu situații limită. Alte romane : *Adam și Eva* (1925), *Ciuleandra* (1927), *Crăișorul* (1929), *Jar* (1934), *Gorila* (1938), *Amândoi* (1940). Volume de teatru : *Cadrilul* (1919), *Plicul* (1923), *Apostolii* (1926).

Pasajele din jurnalul romancierului sunt de fapt niște note de călătorie redactate în primăvara anului 1931, cu ocazia unui turneu în Banat și Ardeal. Tonul adeseori dur al scriitorului are, dincolo de cauze obiective, și o doză de umoralitate. Fapt care nu-l împiedică pe Rebreanu să surprindă admirativ europenitatea Timișoarei, de pildă. Asemeni oricărui ardelean care se respectă, romancierul se lasă cu totul pradă deznădejdii la vederea unei comunități românești dezbinate, incapabilă să-și impună valorile într-un spațiu resimțit ca fiindu-i încă străin. (*Sorin Tomuța*)

Liviu Rebreanu

Jurnal*

Lugojul

Lugojul, adevărata capitală a Banatului, e românesc din toate vremurile. Cel puțin sufletește. Sufletul Bredicenilor[1] plutește mereu deasupra orașului, dându-i culoarea specifică bănățeană:

Nu-i român ca Bănățeanu
Bănățean ca Lugojanu
Lugojan ca Brediceanu...

Azi e amărât. De când s-a împărțit județul Caraș-Severin, Lugojul se simte diminuat și slăbit[2]. Aproape jumătate populație e românească. A fost și odinioară. Procentul n-a progresat mult. E însă o descurajare. Se zice că împărțirea județului s-a făcut numai din meschine răzbunări politico-electorale. Fiindcă un prefect n-a izbutit să-și impună lista lui în alegeri și a învins opoziția, a plătit județul. Așa cum a rămas, e o pacoste. Are două episcopii[3], și administrația financiară trebuie să plătească preoții din șapte județe. Are șapte regimente care de asemenea apasă asupra județului. Pe când cealaltă jumătate n-are nici capitală (e un simplu sat mai mare, cu o singură uliță), nici sarcini.

---

* Liviu Rebreanu, *Jurnal*, text ales și stabilit de Puia Florica Rebreanu, addenda, note și comentarii de Niculai Gheran, Editura Minerva, București, 1984 (fragment).

1. Coriolan Brediceanu (1849-1909, avocat și om politic), Tiberiu Brediceanu (1877-1968, compozitor), Caius Brediceanu (jurist și om politic). (Notele sunt reproduse parțial și îi aparțin lui Niculai Gheran.)
2. În vechime, centru roman; întâlnit în scrierile cronicarilor cu numele de „Logoj", pronunțare păstrată și astăzi în limba localnicilor; documentele istorice atestă nu numai continuitatea elementului latin în zonă, dar și privilegiile avute de români pe parcursul existenței orașului. Recensămintele efectuate în epocă au stabilit constant ponderea majoritară românească.
3. Mai curând este vorba de două monumente: Biserica episcopală greco-catolică și Biblioteca episcopală, cu multe rarități bibliografice.

Au tot sperat că național-țărăniștii vor repara greșeala. Acuma speră într-o reducere generală a județelor. Dacă nu, cel puțin să facă municipiu din Lugoj. În orice caz, au izbutit să aibă un prefect de poliție în loc de chestor.

Fiecare lugojan, orice meserie ar avea, e înainte de toate un foarte disciplinat cântăreț și face parte dintr-un cor oarecare sau chiar o fanfară. Până la moartea lui Vidu[4], se ziceau elevii lui Vidu. Un deputat chiar mi-a spus ca un titlu de glorie că e „basist" în corul lui Vidu, sau a fost.

Se laudă cu cele două catedrale românești, cu palatul administrativ, cu teatrul comunal, cu liceul.

Are o revistă literară, „Semenicul"[5], destul de bine tipărită, la care colaborează toate forțele literare bănățene și care trăiește mai bine decât atâtea reviste bucureștene efemere. Chiar și revista societății literare a liceului apare destul de civilizat. Ambele își datoresc viața și norocul unui om de foarte mare bunăvoință și plin de suflet pentru cultura românească, dr. A.E. Peteanu, directorul liceului.

În revistele astea am descoperit un tânăr talent mult promițător: Anișoara Peteanu[6]. Vreo două schițe nostime, cu un pronunțat simț literar, mă fac să atrag luarea-aminte asupra ei. Are ceva parcă din Lucia Mantu[7].

Cât e de cultural orașul, n-am avut amatori la conferință. Adevărat că fusese o trupă de teatru, care adunase ce-a putut, și că mizeria e mare. Dar participarea redusă mi s-a părut simptomatică. Poate că bănățenii iubesc numai cele bănățenești?

Am avut în schimb două auditoare simpatice într-o lojă de avanscenă, care au ascultat cu atâta interes, încât m-au mișcat. Dacă voi adăuga că erau ambele frumoase, una blondă și una brună, vă închipuiți că aș fi dispus să mă simt răsplătit pentru lipsa celor mulți. Cele două frumoase meritau și singure o conferință.

---

4. Ion Vidu (1863-1931), dirijor și compozitor, mare animator al mișcării artistice de amatori.
5. „Semenicul", publicație apărută la Lugoj între 1928 și 1932. Continuând tradiția vechii reviste, la Reșița se publică un „caiet de literatură, artă și cultură", cu titlul „Semenicul", de către cenaclul literar cu același nume. În paginile lui s-a tipărit un important studiu pentru exegeza rebreniană, aparținând prof. Petru Oaldde: *Implicații la biografia lui Liviu Rebreanu. Vasile Rebreanu, tatăl scriitorului – colaborator al „Gazetei poporului" din Timișoara* („Semenicul", oct. 1975, pp. 38-39).
6. Doina Peteanu (1912-1972), prozatoare și poetă afirmată în viața literară cu numele de Anișoara Odeanu. La B.A.R. se află o scrisoare către L.R. din timpul celui de-al doilea război mondial (când a lucrat în redacția ziarului „Viața", condus de L.R.). Vezi *Coresp.*, nr. 144 139.
7. Lucia Mantu (1889-1971), prozatoare.

Răposatul prefect Mocsonyi a lăsat multe regrete. Primit însă cu oarecare adversitate, s-a impus prin amabilitate, caracter, generozitate și mult cavalerism. A murit tocmai când era pe cale să se însoare. Averea familiei va trece la familia Teleki, ungară. Bătrâna d-nă Mocsonyi a îngropat trei feciori.

Se povestesc și acum multe amănunte de pe vremea ocupației sârbești de tristă memorie[8]. Sârbii studiau mereu planuri de anexiune. Au descoperit trei sârbi în Lugoj și pe baza asta pretindeau că trebuie să revie Serbiei. Cereau să se pomenească în biserică regele Petru al lor[9]. Au oprit pe români să meargă la Alba Iulia[10]. Sunt urâți ca dracul pe-aici[11].

Un deputat îmi spune cum s-a pierdut bună parte din Banat la conferința păcii[12]. Când s-a văzut că nu se mai poate obține integritatea Banatului, conform tratatului, Tardieu[13] a cerut lui Brătianu[14] să indice o frontieră convenabilă pentru cazul când nu s-ar putea câștiga tot. Brătianu a refuzat net. În lipsa lui, sârbii au făcut o propagandă imensă. Și la sfârșit Clémenceau[15] a tras el frontiera...

8. În 1918, Banatul a fost ocupat vremelnic de sârbi, care, alături de trupele franceze, au alungat armata ungară din această provincie românească.
9. Petru I (1844-1921).
10. Este vorba de Marea Adunare Națională de la Alba Iulia, ținută la 1 Decembrie 1918, cu participarea a peste 100 000 de români veniți din toate ținuturile Transilvaniei și ale Banatului, care „decretează *Unirea* acestor români și a teritoriilor locuite de dânșii cu România”.
11. Reflex la dorințele anexioniste ale unor Karagheorghevici și ale aparatului de stat subordonat, reflex anulat ulterior de buna conviețuire a românilor și sârbilor bănățeni.
12. Conferința de la Paris (1919-1920), care, între altele, a fixat și granițele României (9-11 iun. 1919); cu această ocazie, Consiliul Suprem al Conferinței a hotărât frontierele dintre România și Ungaria, România și Iugoslavia, recunoscând de drept Unirea României cu Transilvania, Crișana, Maramureșul și Banatul.
13. André Tardieu (1876-1945), om politic francez, secretar al Conferinței de pace de la Paris.
14. Ion I.C. Brătianu.
15. Georges Clémenceau (1841-1929), om politic, prim-ministru al Franței (1906-1909, 1917-1920), președinte al Conferinței de pace de la Paris.

Timișoara[16]

Mi se spusese că la Timișoara se face o propagandă intensă împotriva conferinței mele de către Urlățeanu[17] în tovărășie cu d. Grădinaru, care ar fi un fel de consilier cultural al orașului. Pe acesta nu-l știu nici din auzite. Celălalt e cunoștință veche; l-am acoperit când s-a lichidat Opera și când mi s-au raportat atâtea lucruri care meritau atenția judecătorilor. Nimic mai firesc deci decât să mă ocărască. Și, firește, în „Curentul", cloaca tuturor dejecțiunilor din care Șeicaru face avere.

Dar Grădinaru? Cine e domnul?

Timișoara are alură de oraș european. Cartiere de fabrici, industrie mare, construită în stil mare, impresionează. Ce păcat că e încă atât de străină!

Piața monumentală, în mijlocul căreia lupoaica e cam stingheră. Acolo se cere un monument impozant, care cel puțin el să arate stăpânirea românească. Fiindcă astfel, toate palatele celea sunt străine, proprietate străină. Se zice dealtfel că nici zece case românești nu sunt în toată Timișoara! E cam puțin[18]. Capitulăm mereu și fără nici un folos, nici măcar moral. Primăria e înstrăinată. Interesele românești nu pot fi apărate față de stăruința minoritară. Cred că a fost o mare greșeală a guvernului național-țărănesc excesul de libertate acordat minorităților. S-a transformat în libertinaj, dealtfel ca și în restul țării. E abuzul de libertate, permanent. Libertate pentru minorități înseamnă sfidarea țării, din ce în ce mai îndrăzneață. Gazetele minoritare întrec în violență pe cele românești, care doar nu excelează prin moderație. N-am văzut relevat absolut nimic bun, niciodată, în nici o gazetă minoritară. În schimb, se caută relele cu lumânarea și se subliniază cu o bucurie sadică. Ce să mai spun că nici o manifestare

---

16. Timișoara, oraș menționat fugitiv în opera scriitorului: *Calvarul* și *Războiul. Însemnările unui sublocotenent (Opere*, vol. 3, p. 92, 278), *Ion (Opere*, vol.4, p. 372), *Adam și Eva (Opere*, vol. 6, p. 276).
17. Radu Urlățeanu, publicist, fost director adjunct la Operă; pornind de la o polemică avută cu L.R. în presă, R.U. îi va intenta un proces ce se va judeca la Timișoara.
18. Din punct de vedere demografic, structura orașului păstra, în jurul anului 1931, urmele vechii stăpâniri, marea majoritate a populației românești fiind concentrată la sate (este și cazul Oradiei, ca și al altor orașe transilvane, menționate în însemnările ce se succed). Decalajele comentate – uneori cu o exagerare dictată de nemulțumiri personale și, în primul rând, de modul cum a fost primit scriitorul în respectivele orașe – sunt rodul inegalității sociale și naționale la care fuseseră supuși românii în cadrul stăpânirii habsburgice.

de cultură, de artă, de știință, de civilizație românească nu se pomenește? Ziarele românești scriu despre trupele maghiare, pe când ale lor niciodată. Și doar sunt spectacole care ar putea fi relevate oriunde în lume. D-na Ventura etc.

(a se dezvolta!)

Greșeala vine desigur de-acolo când prima oară guvernul român a făcut cartel electoral cu minoritarii. Restul a fost o urmare firească. Vrăjmășia partidelor aici e atât de mare, că devine ucigătoare pentru românime. Aici politica se face cu mai mare pasiune, e mai divizantă, mai distrugătoare, spre bucuria străinilor... Libertățile nesfârșite n-au făcut decât să sporească pretențiile lor[19]. Nici un guvern n-a fost mai aspru ocărât de minoritari decât cel naț.[ional] țăr.[ănesc].

De altfel, presa noastră însăși contribuie considerabil la adâncirea răului. Lucrurile bune ce se fac se trec sub tăcere și se subliniază relele, pretinse sau reale. „Curentul", cloaca aceasta de dejecțiuni cu tiraj, nu găsește nimic de relatat din Timișoara decât că un bordel nu e în regulă. Firește, bordelul e elementul lui, produce...

Se combat directoratele, și totuși ele sunt un semn al stăpânirii. Aici singur directoratul e centru românesc. Sever Bocu, vice-regele Banatului. Figura lui, opera lui, dușmanii lui, greșelile lui.

---

19. Este evident că observațiile lui L.R. cu privire la situația socială și culturală a românilor în raport cu cea a naționalităților conlocuitoare au un caracter oarecum superficial, nefiind rezultatele unui studiu atent al stărilor respective de lucruri. (Dealtfel, chiar datele statistice ale recensământului din 1930 îi contrazic multe dintre afirmații.) Este drept însă că, dintr-un anumit punct de vedere, nemulțumirea scriitorului față de inegalitatea de pondere a *manifestărilor culturale* românești în raport cu cele ale populațiilor conlocuitoare din unele *orașe* transilvane este justificată; după cum îndreptățită este și critica pe care el o aduce guvernelor pentru incuria lor față de această stare, ele nefăcând atunci încă nimic spre a o lichida. Este limpede că, la puțini ani după Unire, nu puteau, în atare condiții, să nu persiste încă, în unele orașe, urmele fostei dominații străine. (Mai ales că multe din aceste manifestări culturale la care se referă L.R. erau, în genere, produsul păturilor suprapuse ale minorităților naționale, și nu ale populației înseși.) Scriitorul greșește însă profund când consideră că naționalităților conlocuitoare trebuie să li se aplice un regim de restricții, după modelul de până atunci al claselor stăpânitoare maghiare, germane, aplicat românilor. Soluția pe care o va oferi și verifica istoria contemporană constă în ridicarea paricipării generale a *întregului* popor la viața socială, politică și economică a țării, în așa fel încât între români și naționalitățile conlocuitoare să nu existe deosebiri de tratament. În același sens se înscriu și mărturisirile lui L.R. exprimate în interviul publicat de ziarul maghiar „Ellenzék", XI, nr. 282, din 7 dec. 1928, p. 2 (vezi *Addenda*, pp. 407-408).

Timișoara

Ionel Teodoreanu

Evuțian[20]

Școlile : ungurii și evreii la conferință
Autografe
Plimbare, tipuri
Vorba românească
Efectul teatrului românesc [...]

Deva[21]

Călătorie aventuroasă
În tren, în cl. II-a...
Simeria. Șibot... firmele gărilor
Deva... Movilele victimelor lui Horia[22]
Cetatea[23]
Ungurismul
Cazinoul național
Groza[24]
Bogățiile județului
Scriitorul ungur Pakots și directorul muzeului Deva
Oamenii în tren : românii, femeie frumoasă cu vocea insuportabilă

---

20. Sabin Evuțian, intelectual localnic, unul din conducătorii „Astra"-ei bănățene.
21. Deva, oraș amintit în romanele *Ion* (*Opere*, vol. 4, p. 408, 409) și *Crăișorul Horia* (*Opere*, vol. 7, p. 279, 281, 306, 308, 349).
22. Cărora le închină numeroase pagini în romanul consacrat răscoalei de la 1784.
23. Referire la fosta cetate, ale cărei ruini se află pe dealul înalt de lângă oraș, cetate ridicată la mijlocul sec. al XIII-lea, care a servit drept reședință voievozilor Transilvaniei în sec. al XIII-XVI-lea. În perimetrul Devei s-au descoperit urmele unor vechi așezări dacice și romane, care atestă vechimea și continuitatea elementelor băștinașe pe aceste meleaguri.
24. Petru Groza (1884-1958), avocat în Deva și om politic ; la B.A.R. se află o scrisoare a sa trimisă scriitorului (nr. 143143, datată 1929).

Alba Iulia[25]

Cetatea Unirii... Cetatea Sfântă...

Sunt numele ce le-a dăruit Alba Iuliei nevoia noastră de-a concretiza asupra unui loc anume ideea cea mare a unirii celei mari pe care a realizat-o o clipă Mihai Viteazul, poate fără să-și dea seama întocmai de actul săvârșit (altfel ar fi luat cunoștință mai temeinic despre existența românilor în Ardeal și nu s-ar fi străduit atât să dobândească favoarea națiunilor nobile). Și apoi Adunarea Națională care a proclamat România unită, cu peste 100 000 reprezentați ai românilor din toate colțurile.

În realitate, Alba Iulia, fără atributele oferite ei de inimile noastre, e un orășel mediocru din toate punctele de vedere, mai ales pentru noi. Populația românească e încă timidă. Funcționărimea reprezintă românimea și un liceu românesc nou, nu prea strălucit. Afară de armată, bineînțeles.

Ungurii se consideră mai băștinași aici, întemeindu-se pe institutele lor culturale, firește Biblioteca lor e o comoară[26], mai puțin muzeul. Catedrala catolică domină triumfătoare. Alături de ea, sărmana noastră catedrală a unirii și încoronării face o impresie mediocră. Improvizație și în stil și în construcție. Și părăsire. În vreme ce biserica catolică trăiește, a noastră e pustie. Nu pricep de ce nu s-ar sluji în ea de către preoții localnici, regulat?... Însuși muzeul pe care vrea să-l facă A.S.T.R.A. nu cred să dea viață instituției[27]. Oamenii localnici ai ASTREI nu mi se pare să aibă nici înțelegerea și nici mai ales elanul necesar pentru a crea și întreține o atmosferă culturală. Oamenii aceștia trăiesc numai pentru frazele la ocazii mari. Încolo sunt niște burghezi fără nici o preocupare sufletească reală.

Există un teatru botezat cu numele lui Caragiale, care e însă veșnic gol. Un răstimp, trupele călătoare se opreau și în Alba Iulia. Au întâlnit însă atâta lipsă de înțelegere, încât acuma nimeni nu se mai abate pe-aici. Nici chiar Tănase. Poate trupele ungurești? Dar se pare că nici ele nu sunt prea norocoase, că nici ungurii nu se

---

25. Alba Iulia, oraș amintit în nuvela *Catastrofa* (*Opere*, vol. 2, p. 239) și în romanele *Pădurea Spânzuraților* (*Opere*, vol. 5, p. 27, 33), *Gorila* (*Opere*, vol. 10, p. 54-56, 131, 172, 242, 283, 437).
26. Biblioteca „Bathyaneum”, renumită și astăzi prin colecția cărților rare (inclusiv incunabule), care poartă numele întemeietorului ei: Ignatius Bathyany (1783-1858), episcop catolic.
27. Între timp muzeul s-a impus prin amploarea, varietatea și valoarea exponatelor.

îmbulzesc... Orașul e mort din punctul de vedere al mișcării artistice culturale.

Sunt două cinematografe care se luptă cu moartea.

Încolo, nimic, nimic... Te întrebi ce fac oamenii aceștia în afară de mâncare și somn și slujbă?... O librărie se zbate în necercetare. Nu cumpără cărți nimeni. Nu se citește nimic. Nici măcar radio... Nimic!

La „Dacia", o cafenea în piața mare, ungurii intelectuali își pierd vremea jucând cărți. Atâta: joc de cărți!

Și când te gândești că aici a murit pe roată Horia... Aici a fost adunarea cea mare a unirii!... Aici a fost încoronarea!... Aici a fost marea întrunire a opoziției național-țărăniste care aștepta să vie salvatorul, prințul Carol!...

Somnolența îngrozitoare!

Șeful poliției e însă poet. Un tânăr care se zbuciumă cu poezii, care vrea să facă literatură... Poate până se va însura?

Numai politica mai înviorează pe oameni. Fiindcă de la politică așteaptă fiecare câte ceva palpabil.

Cum să ții conferințe în asemenea atmosferă?

Sibiu[28]

Un domn cu căciulă, cu cioc, cu bundă, cu înfățișare energică și poruncitoare. Totuși șade pe coridor, timid, sfios. Îi e frig. Și nu îndrăznește să intre în vreun compartiment, unde sunt totuși locuri, deși călătorii se uită urât la oricine vine, dintr-un egoism feroce pentru comoditatea proprie... Înfățișarea omului nu concordă cu conținutul lui sufletesc. Văzându-l, ai crede că țâșnește energia din el; și în realitate e timid.

În restaurant la Copșa Mică, un tânăr, înalt, roșcovan, blond. Cere un ceai și scoate din pachet de-ale mâncării. Îmbucă voinicește. Plătește și nu dă bacșiș. Repede pe chelner și apoi cere apă. Trei chelneri aleargă să-l satisfacă... Alături, un domn în vârstă, blând, a consumat ceva; dă bacșiș, vorbește delicat. Cere apă. Nimeni nu-l satisface.

---

28. Sibiu, oraș amintit cu generozitate în opera scriitorului: *Catastrofa (Opere*, vol. 2, p. 239), *Războiul. Însemnările unui sublocotenent* (*Opere*, vol. 3, p. 278), *Ion (Opere*, vol. 4, p. 207, 322, 372, 513-515, 520, 525, 527, 534, 553, 558), *Pădurea Spânzuraților (Opere*, vol. 5, p. 27, 279), *Crăișorul Horia* (*Opere*, vol. 7, p. 173, 176, 178, 179, 201, 203, 213, 286, 290, 292, 310), *Jar (Opere*, vol. 9, p. 28), *Gorila (Opere*, vol. 10, p. 520, 523).

În tren, o doamnă grasă, scurtă, voluminoasă. Vine de la Brașov. Vorbește mereu. Mulțumită. A avut un proces, o pertractare, și i-a ieșit bine. N-a fost niciodată la judecăți. Avocatul n-avea nici o încredere. Și totuși a câștigat. E fericită. „Justiția noastră e eminentă!”

Cu toată înfățișarea-i germană, Sibiul e românesc. Sașii se încăpățânează a ignora ce-i românesc, și totuși românismul cucerește. Aici, pulsul vieții românești se simte. Degeaba vorbesc nemțește la primărie, degeaba se zbuciumă.

Și sforțările noastre nici nu sunt măcar coordonate. Certurile politice dezbină pe oameni ca pretutindeni. Orice prilej e bun pentru a dovedi despărțirile.

Witold Gombrowicz (1904-1969) este descendentul unei familii tipice pentru aristocrația latifundiară poloneză; nașterea sa îl predispunea fie unei stricte obediențe față de valorile tradiționale, fie revoltei și avangardei radicale. Atitudinea autorului nu a fost însă niciodată univocă: dacă în acțiunea literară libertatea sa în raport cu formulele consacrate nu s-a dezmințit nicicând, gesturile publice au mărturisit nu o dată fidelitatea sa față de un anumit spirit de castă.

A studiat dreptul la Universitatea din Varșovia, iar apoi filosofia și economia la Paris, însă a abandonat foarte repede cariera juridică pentru a se dedica integral literaturii. Debutează în 1933 cu *Pamiĕtnik z okresu dojzrewania* (*Amintiri din perioada imaturității*), o culegere de nuvele care, prin subiect, scriitură și construcție, marchează un punct de ruptură față de venerabila tradiție realistă din literatura poloneză. Pledoaria lui Gombrowicz are în centru o căutare a autenticității, atât în teritoriul expresiei literare cât și în viața obișnuită; acest fapt explică paradoxurile și contradicțiile deliberate din viața și literatura lui Gombrowicz, refuzul său de a se plia pe formule consacrate sau de succes previziîbil. Itinerarul estetic al autorului poate fi rezumat, în spirit, de peripețiile eroului primului său roman, (*Ferdydurke*), 1937: un traseu ezitant și echivoc între cupluri de noțiuni contradictorii (ca ordine-libertate, vârstă adultă-adolescență, cultură-natură etc.).

Potrivit autorului însuși, piesa *Ślub* (*Cununia*), 1953, conține întregul său program literar și filosofic; noțiunea centrală este aceea de Formă, în care autorul vede rezultatul inevitabil și constrângător al relațiilor interumane: „...fiind uniți, oamenii își impun reciproc un fel sau altul de a fi, de a vorbi, de a se comporta”... Romanele sale, *Trans-Atlantyk*, 1953, *Pornografia*, 1960, și *Kosmos*, 1965, ilustrează toate aceeași problematică.

Gombrowicz a fost și un asiduu memorialist; deși a trăit în afara Poloniei din 1939, obsesia sa fundamentală a fost „polonitatea”, mai precis, posibilitatea de a identifica în cultura sa de origine formulele existențiale și culturale de rezistență la autoritatea fatală a Formei. (*Marius Lazurca*).

Witold Gombrowicz

Amintiri din Polonia*

1918-1920. Declinul „formei"[1]

În anii aceia, Războiul mondial născu în mine o nostalgie incurabilă a Occidentului. O spun, fiindcă e fără îndoială o trăsătură specific poloneză – la fel de vie astăzi ca și atunci. [...]

Urmăream cu pasiune modificările liniei frontului și însemnam cu creionul pe hartă, foarte solemn, fiecare sat ocupat, pe lângă Reims sau Amiens – ca și cum de aceasta ar fi depins soarta războiului. Europa începea pentru mine dincolo de front; rușii și nemții constituiau o realitate secundară ridicolă, barbară, care mă separa de cealaltă – de civilizație. Simțeam, știam că acolo se găsea lumea mea, patria mea, destinul meu. Când, în 1918, acest baraj se fisură și când Occidentul începu să se infiltreze, mai întâi picătură cu picătură, faptul acesta a fost pentru mine la fel de important ca și recâștigarea independenței. [...]

Condiții diferite! Pentru mine, Europa era mai cu seamă asta: *condiții diferite*. Acolo nu era în vigoare acest teribil realism caracteristic Europei de Est și despre care i-am auzit vorbind de atâtea ori pe diverșii mei unchi, acest realism făcut dintr-o înfricoșătoare pasivitate în fața naturii și din convingerea că ticăloșia era *absolut* obligatorie, că nu se poate face nimic, că trebuie să te afunzi în ea. Îmi imaginam Franța și Anglia ca fiind într-un fel contrariul acestora: ca și cum acolo puteai ieși din noroi, să regăsești pământul tare sub picioare, ca și cum acolo ai redescoperi siguranța și libertatea mișcărilor. [...]

Ce an minunat, 1918! Eram încă prea tânăr[2] pentru a putea pricepe frumusețea acestui final al Primului Război Mondial – cu mult mai încărcat de poezie decât Al Doilea. Era o trezire emoționantă și promițătoare, speranța unei vieți noi, prăbușirea tronurilor, a modei gulerelor tari, a mustăților și prejudecăților de „onoare", era înfrângerea redingotei și a pantofilor de lac, înflorirea deplină a tinereții întâmpinându-și timpul, și un vânt de libertate când au început să apară, de sub jupoane, genunchii doamnelor. [...]

---

* Witold Gombrowicz, *Souvenirs de Pologne*, Christian Bourgois Editeur, Paris, 1995 (traducere din poloneză de Christophe Jezewski și Dominique Autrand; fragmente).

1. Subtitlurile aparțin traducătorului (n. t.).
2. Autorul, născut în 1904, avea 14 ani (n. t.).

Starea mea de spirit la acea dată, atât de importantă pentru întreaga mea dezvoltare ulterioară, nu e uşor de descris. Eram umilit – şi revoltat –, toată povestea asta[3] mă îndemna la anarhie, cinism şi, pentru prima dată, mă ridicam împotriva Patriei, împotriva Statului şi a celorlalte instrumente de presiune ale colectivităţii asupra individului. [...]

Cred că anul 1920 a făcut din mine ceea ce am rămas până astăzi: un individualist. Pur şi simplu fiindcă nu am reuşit să mă achit de datoriile faţă de naţiune în momentul în care o nouă ameninţare atârna asupra tinerei noastre independenţe. Acest fapt m-a plasat într-o situaţie impusă – nu aveam de ales. Patriotismul, dacă nu era însoţit de dorinţa de a-ţi sacrifica viaţa pentru patrie, era pentru mine un cuvânt gol. Şi fiindcă această dorinţă nu exista în mine, trebuia să trag toate concluziile. [...]

Nu ştiu cum, Dumnezeu dispăruse din viaţa mea – ca să spun drept, continuam să cred, însă credinţa nu mă mai interesa, nu mă mai gândeam la ea. Aşa încât singurătatea mea era absolută. [...]

Era epoca în care agonizau anumite forme, altădată pline de viaţă... iar eu contemplam acest spectacol cu bucuria unui papă-lapte îndreptat vitejeşte spre viitor... Era agonia onoarei, această onoare de altădată, solemnă şi înfricoşătoare, cu martori, joben, pistoale şi protocol. Regulile bunelor maniere erau stricte: dacă, în tren, angajai o conversaţie, trebuia ca după câteva fraze să te ridici şi să te prezinţi: „Sunt X. Permiteţi-mi să mă prezint". [...]

Sărutul mâinii era obligatoriu, iar în cursul marilor recepţii bărbaţii puteau fi văzuţi sărutând cu zgomot mâini feminine întinse din adâncul unor canapele. Era însă agonia gulerelor tari, precum şi a ghetrelor, a bastoanelor, a pantalonilor cu dungi, a jachetelor, a redingotelor – şi a unui număr infinit de asemenea obiecte. Câteodată, onoarea îşi făcea încă în mod sângeros apariţia. Într-un tren, un ofiţer refuză să-i prezinte biletul controlorului. „Nu aveţi încredere în cuvântul unui ofiţer polonez?", îl întrebă el şi, fiindcă funcţionarul chemă un poliţist, trase. [...]

Atunci când unele cutume ajung la epuizare, ele suferă un soi de scleroză – ceea ce constituia esenţa lor vie dispare şi nu mai rămâne decât rigiditatea „formei pure", cum ar fi spus Witkiewicz. Or, acest formalism mă pasiona, mă agasa, însă îmi şi cauza o anumită încântare artistică – opera mea abundă în forme agonizante de acest tip, scena duelului, de pildă, care revine în mai multe rânduri, sau ceremonialul de Curte, aristocratic. Aceste schimbări brutale în comportamente îmi atrăgeau din ce în ce mai mult atenţia asupra rolului formei în viaţă, asupra puternicei influenţe a gestului, a mimicii asupra esenţei noastre intime. Dacă resimţeam toate acestea cu atâta forţă, e fiindcă mi-a fost dat să-mi încep viaţa într-un moment în care formele agonizante ale unei epoci în declin aveau încă o anumită vitalitate, erau capabile încă să „muşte". La şcoală, de pildă, nu ezitam să ne pălmuim mândru şi zgomotos, chiar dacă nu ajungeam până la duel. Dacă nu dorea să-şi piardă onoarea, cel ofensat trebuia să întoarcă palma primită, fapt care-l punea pe adversar în obligaţia de a riposta la rândul lui, căci

3. Autorul evocă refuzul său de a se angaja în armată.

o lege tacită dicta ca acela care lovește ultimul să fie câștigătorul. Într-o zi, am traversat curtea școlii de două ori, Tadzio Kepinski și cu mine, dându-ne scatoalce peste bot. [...]

Una dintre schimbările cele mai importante ale acestei epoci bogate în metamorfoze a fost dispariția bărbilor și mustăților – o schimbare radicală, primordială, în măsura în care un bărbat ras e un tip uman cu totul diferit de un bărbos sau de un mustăcios. Sunt tentat să cred că acest eveniment a avut consecințe incomensurabile – în artă, morală, cutume, și chiar în politică sau în metafizică – fapt, în definitiv, ușor de sesizat. Nu voi uita niciodată strigătul uneia dintre verișoare la vederea tatălui meu când a intrat în casă complet ras ; își lăsase barba și mustățile la frizer, conform cu spiritul timpului. Era strigătul ascuțit al unei femei ofensate în pudoarea sa cea mai profundă. Dacă tata ar fi apărut gol pușcă, n-ar fi făcut un scandal mai teribil – și, de fapt, avea dreptate. Această apariție subită și desigur, șocantă, a unui chip disimulat până atunci era într-adevăr o impudoare de primă mărime. [...]

Dintre toate mediile, dintre toate stilurile care au cunoscut un recul după Primul Război Mondial, cel al nobilimii, al latifundiarilor, a trăit declinul cel mai somptuos. Spiritul lor impozant domnea încă în ajun asupra țării, spirit format de tradiție, lustruit de literatură, îmbogățit cu tot fastul limbii poloneze. Ce spectacol ofereau acești boiernași, bravi și afabili, corpolenți și mărginiți, constrânși să se opună modernității – în momentul în care totul începea să li se scurgă printre degete –, înarmați doar cu un pumn de truisme împrumutate de la Weyssenhoff sau Sienkiewicz ! O adevărată mană cerească pentru un tinerel sadic. [...]

Un alt patriotism

Cum s-ar putea defini patriotismul generației mele ? Nu mai avea nimic de-a face cu spiritul romantismului – asta o știa toată lumea –, însă trebuie de asemenea să adaug că nu mai aveam în nici un fel sentimentul onoarei, acea „onoare“ din ce în ce mai demodată și mai ridicolă. O extremă pudoare se asocia pentru noi cu noțiunea de patrie, fapt care ne distingea fără îndoială de generația lui Zeromski, iubitoare de fâlfâit de drapele și de parăzi militare. În această privință camarazii îmi semănau – efuziunile patriotice în versuri sau proză li se păreau din ce în ce mai deplasate, sensibilitatea lor se apăra prin cinism, iar ei preferau să glumească în loc să declame. Experiențele timpurii ale războiului au contribuit fără îndoială la această luciditate. Așadar, nu numai că ne făceam intrarea în independență fără iluzii și interesându-ne mai ales de aspectele practice, dar nici măcar nu aveam limba necesară pentru a exprima atașamentul față de Polonia, fiindcă cea pe care am moștenit-o îmbătrânise în mod fatal și nu exista nimeni care să ne învețe una nouă, autentică, pe măsura noastră, pe măsura genului nostru, a stilului nostru inedit. [...]

Pentru a înțelege însă acest straniu patriotism, aproape mascat, al tinerilor de vârsta mea, trebuie să nu se piardă din vedere nici faptul că această generație era într-un anumit sens „prost trezită”, cu alte cuvinte că, în ciuda lucidității caracteristice, era totuși departe de realitate. Nu ar trebui poate să ne mirăm, fiindcă între 1914 și

1920, de pildă, a avut loc un salt teribil – transformările se succedau într-un ritm infernal, în toate domeniile. Iar aceasta a atenuat sensibilitatea noastră, mai ales că eram încă niște copii în epoca acestui marș frenetic înainte. Cea mai mare descoperire a noastră a fost, probabil, că nu se întâmpla nimic extraordinar și că nu trebuia să iei lucrurile prea tare în serios. O explozie a avut loc în Polonia ? Visurile Marilor Poeți și ale nepoeților s-au împlinit ? Foarte bine, Polonia exista și cu asta basta. Einstein, Skamander, futurismul, emanciparea femeilor, suprarealismul, democrația, Liga Națiunilor ? Toate bune, și ce-i cu asta ?

Cafeneaua literară

În fiecare seară, cam pe la nouă, mă duceam la cafenea – la „Ziemianska”, aproape de piața Warecki. Mă așezam la o masă, comandam o cafea neagră și așteptam să se adune cercul tovarășilor mei nocturni.

Frecventarea unei cafenele poate deveni un viciu, exact ca și vodka. Pentru un veritabil obișnuit al unui astfel de loc, a nu te duce o dată echivala cu a te îmbolnăvi pur și simplu. În foarte scurt timp, am deprins atât de bine această manie, încât abandonam toate celelalte ocupații de seară, precum teatrul, cinematograful, viața mondenă. Trebuie amintit că, față de alte cafenele, cele din Varșovia – „Ziemianska” în special – erau cu totul diferite : venind din stradă, din pricina căldurii și fumului aveai impresia că intri într-o pastă fierbinte ; zăreai ivindu-se din neant chipuri surprinzătoare, siluete gesticulând și încercând să se facă auzite în tumultul general. Trăsăturile acviline ale câte unui *schöngeiste*[4], adică om de spirit, se învecinau cu căpățânele rotunde ale țăranilor veniți în ajun din regiunea Lublin-ului sau din apropiere de Lvov, dădeai uneori peste mutra isteață a câte unui șmecher de mahala sau peste mustața bogată a vreunui boiernaș – căci era cafeneaua poeților, iar poezia se întindea peste tot precum ciuma.

Cafeneaua „Ziemianska” avea ierarhia sa, era un soi de construcție spirituală cu mai multe etaje și nu era deloc ușor să treci de la parter la un etaj superior.

La parter stătea o tinerime diversă, debutanți încă necunoscuți și lipsiți în general de dreptul la expresie, precum și alți chibiți, cel mai adesea recrutați din medii destul de modeste. Lipsa lor de educație îi împiedica să ia parte la banchete. Un soi de cor grec, dar mut, important doar prin prezență. [...]

La primul etaj, stăteau mai ales „poeții proletariatului” – acest nume îi desemna nu doar pe cântăreții clasei muncitoare, ci și pe cei care, proveniți din clasele sociale inferioare, s-au transformat în adoratori ai suprarealismului, dadaismului și ai altor ultramodernisme care le permiteau să ascundă un primitivism și un obscurantism funciare. Participau la discuții, însă nu fără greutate, fiindcă în general nu aveau decât un singur cal de bătaie – de pildă marxismul, estetica poetică a lui Peiper[5] sau psihanaliza – toți ceilalți cai ai umanității rămânându-le complet necunoscuți. [...]

---

4. În germană în text (n. t.).
5. Tadeusz Peiper (1891-1969) : scriitor și teoretician al avangardei poloneze (n. t.).

Etajul superior era ocupat de „marile nume" : autori și artiști cotați, deși neputând încă să aspire la glorie. Și sus de tot – în sens literal de altfel, fiindcă pe un balcon deasupra mulțimii strălucea ca un giuvaer masa Skamandriților – Slonimski, Tuvim, Iwaskiewicz, Wieniawa-Dlugoszowki[6] și alte somități jonglând cu butadele.

Purtarea mea la cafeneaua „Ziemianska" era marcată de o dezinvoltură care dovedea că nu eram nevoit să-mi „câștig pâinea din scris" și nici să-mi îndemn cu o grabă prea febrilă cariera de scriitor. Nu mergeam aproape niciodată să-i văd pe Skamandriți, fiindcă nu eram încă pe picior de egalitate cu ei și nu-mi puteam permite să mă port în compania lor așa cum aveam chef. De altfel, nici nu eram prea pretențios în alegerea tovarășilor ; ca să spun drept, eram destul de indiferent în privința identității comesenilor mei și chiar mojicii cei mai teribili îmi erau pe plac – prezența lor era cu mult mai imprevizibilă și mai poetică decât a tipilor cu cravată și cu mintea bine orânduită. Mărturisesc, roșind cu modestie, dar și cu justificat orgoliu, că n-a trecut mult până să dobândesc un prestigiu considerabil la „Ziemianska" și că masa mi-a fost curând asaltată de un mare număr de chibiți care luau loc îndată după sosirea mea ; butadele mele, schimele, proverbele, dialectica, elanurile lirice, enunțurile în materie de filosofie sau de psihologie, declarațiile artistice, atacurile zdrobitoare sau provocările ascunse, toate acestea îi electrizau pe auditorii mei, mai ales că erau tocmai contrariul a ceea ce se admitea în general la „Ziemianska". Nu idolatrizam poezia, nu eram excesiv de progresist și nici modern, nu eram un intelectual tipic, nici naționalist, nici catolic, nici comunist, nici om de dreapta, nu veneram nici știința, nici arta, nici pe Marx – ce eram așadar ? Cel mai adesea eram pur și simplu negarea a tot ceea ce afirmase interlocutorul meu terorizat și care avea nevoie de multe întâlniri pentru a realiza că discuția era pentru mine un sport și o distracție, că eram animat de curiozitate și de dorința de a experimenta la întâmplare contrariul oricărei teze. [...]

Polonia dintre războaie

Un filosof – nu-mi mai amintesc care – clasifica națiunile în două categorii : cele care au o cultură feminină și cele în care cultura masculină e predominantă. Acest călător – îmi amintesc brusc că e vorba de Keyserling -, care vizitase multe țări, devenind astfel un eminent specialist în psihologia națiunilor, spunea că nu e nimic mai simplu decât să stabilești cărui grup cultural, masculin sau feminin, îi aparține o națiune dată. E suficient să analizezi care sunt interesele cele mai bine protejate de către moravurile, legile sau instituțiile națiunii respective – cele ale bărbatului sau cele ale femeii.

Dacă moravurile sunt severe, iar domnișoarele se află sub controlul părinților, dacă pentru a te plimba cu iubita trebuie întâi să te prezinți oficial drept pretendent, iar tăticul și mămica se țin scai de tine, dacă dorințele tale de celibatar nu pot găsi nici o ocazie de a fi potolite și dacă totul este aranjat, manevrat atât de ingenios, încât simți în gât

6. Boleslaw Wieniawa-Dlugoszowki (1881-1942) : general și diplomat, în tinerețe poet (n. t.).

o mână invizibilă târându-te spre altar, dacă, în plus, veniturile tale și stabilitatea lor sunt considerate de către societate ca o garanție a căminului – atunci lucrurile sunt clare: te găsești într-o societate cu dominantă feminină, organizată într-o perspectivă matrimonială.

Dacă, dimpotrivă, tânărul becher are viața ușoară, dacă opinia publică se arată indulgentă, dacă legile sunt suple și femeile accesibile, dacă, în fine, se însoară doar cei care se simt cu adevărat chemați – atunci cultura erotică masculină predomină.

Or, Polonia dintre cele două războaie era în ochii mei o țară în curs de transformare: trecea de la o cultură erotică feminină la una masculină. [...]

„Îmi este imposibil să nu vorbesc despre ei...”

Evreii jucau un rol atât de specific și de eminent în dezvoltarea Poloniei în acei ani, încât îmi este imposibil să nu vorbesc despre ei. Mă atrăgeau încă de tânăr, îmi plăceau vivacitatea lor intelectuală, neliniștile lor spirituale, simțul critic și raționalismul lor, dar în același timp mă distrau formidabil, copleșiți fiind de slăbiciune și ridicol.

Te-ai fi putut aștepta ca originile mele de nobil latifundiar să-mi fi inoculat virusul antisemit. Nici vorbă! În familia mea, cel puțin, antisemitismul era considerat un simptom al micimii spirituale și nici unul dintre noi nu simțea vreo ostilitate față de evrei, deși păstrasem, la rândul nostru, anumite prejudecăți de natură socială... Dar, în general, antisemitismul nobililor nu era periculos: se condamna „rolul distructiv” al evreilor, însă fiecare aristocrat își avea „propriul” israelit împreună cu care petrecea ore întregi în discuții misterioase înaintea reședinței sale, ilustrând astfel o coexistență de secole.

La școală aveam foarte puține contacte cu evreii, fiindcă învățam într-o instituție supercatolică și conservatoare. Cei câtiva evrei care o frecventau aparțineau acelui mediu de plutocrați care se înghesuiau în jurul aristocrației și manifestau un snobism nelimitat. Acești băieți erau bine îmbrăcați, aveau bani, practicau sporturi elegante precum tenisul, se distingeau prin acea clasă pe care o conferă numeroasele călătorii în străinătate – și totuși era suficient să-i frecventezi, să intri în casele lor, să le cunoști familia, pentru ca toată această elegantă aparență să înceapă să crape la încheieturi, descoperind dedesubturi dezagreabile și ridicole. Aveam de asemenea și câțiva unchi însurați cu unele dintre acele evreice din mediul plutocrației, însă îi vedeam rar; după câte îmi amintesc, văzute de departe, acele mătuși aveau un aer mai degrabă plăcut și chiar distins.

Doar la universitate m-am apropiat cu adevărat de mediul semit și i-am descoperit dintr-o dată particularitatea: puteam să mă mișc între ei cu infinit mai multă libertate, fiindcă aveau ceva demențial și incontrolabil... Începând cu acel moment, prietenia mea cu evreii a început să crească într-atât, încât la „Ziemianska” a ajuns să mi se spună „regele evreilor”, fiindcă era suficient să mă pun la o masă pentru a vedea așezându-se în jurul meu o mulțime de semiți: erau în acea vreme ascultătorii mei cei mai amabili. Oare doar libertatea și îndrăzneala intelectuală mă atrăgeau într-atât către evrei – înclinația mea nu avea oare o bază mai precisă? Mi-a trebuit ceva timp

– și câteva cărți scrise – pentru a-mi da până la urmă seama, în cursul ultimilor ani dinaintea războiului, că aveam cu ei un soi de punct comun : e vorba de atitudinea noastră față de formă.

Evreii sunt un popor tragic care, în timpul secolelor de exil și de opresiune, au suferit numeroase deformări – nimic uimitor așadar în faptul că „forma” unui evreu, aspectul său, felul său de a fi și de a se exprima trimit câteodată la caricatură ; evreii bărboși, în caftane, din ghetou, poeții extatici din cafenelele artistice, milionarii de la bursă erau cu toții grotești într-un fel sau altul... niște fenomene incredibile... Iar ei simt aceasta, fiindcă sunt inteligenți ; o simt, dar nu știu cum să se elibereze de forma lor nefericită, de unde și faptul că se percep atât de des pe ei înșiși ca pe niște contrafaceri, rezultate ale unei glume stranii a Creatorului. [...]

Camarazii mei evrei m-au înconjurat de la început cu o simpatie vie. Cred că secretul succesului meu în ochii lor era că nu le făceam nici o concesie, chiar dimpotrivă, cu spiritul meu înnăscut de contradicție, accentuam în mine toate trăsăturile ariene, rurale, nobile. Cunoașteți deja politica mea... Or, evreul, după mine, are o slăbiciune pentru nobilul polonez, fiindcă nobilul îl amuză, fiindcă înaintea lui se simte încă mai evreu, adică el însuși, iar acest fapt îi permite să existe într-un fel mai colorat, mai intens. Și cum, în spatele micului meu joc, nu se disimula nici un fel de antipatie, nici un fel de morgă, ci mai degrabă respect, a început să ne placă teribil : ne delectam cu particularitățile fiecăruia, iar evreii, cu simțul lor foarte dezvoltat al umorului, lăsau să le apară o lumină isteață în ochi de îndată ce mă apropiam de ei. Ne jucam de-a Boierul și Evreul și, prin acest joc, depășeam o problemă arzătoare mai bine decât prin declarații pedante despre egalitate și alte proclamații „progresiste”, atât de dragi inteligheției.

Nu m-am atașat însă cu adevărat de ei decât o dată cu intrarea mea în literatură și după ce am început să-mi exersez în fiecare noapte rolul în cafenelele artistice ale capitalei.

S-a dovedit foarte repede că exista între noi o legătură spirituală care nu avea nimic superficial. Cine m-a susținut, cine s-a bătut pentru mine pe terenul literar dacă nu ei ? Cine a îndrăznit cel dintâi să-mi consacre întregul său entuziasm atunci când dezbaterea în jurul lui *Ferdydurke* devenea din ce în ce mai vie, dacă nu marele și mult regretatul meu prieten Bruno Schulz ? Cine mi-a deschis o cale în Polonia de dinainte de război și apoi de după război, dacă nu Artur Sandauer[7] ? Iar în emigrație, cine mă susținea, în afara lui Jozef Wittlin ? Evreii erau pretutindeni și întotdeauna cei dintâi care înțelegeau și simțeau activitatea mea de scriitor. Era chiar atât de evident, încât mă întrebam câteodată dacă vreo picătură din sângele lor nu curgea prin venele mele – dar nu, eu sunt blond, am un nas slav și, chiar cercetând foarte adânc genealogia familiei mamei mele, n-am putut găsi nici un strămoș evreu. Totuși, poate tocmai datorită faptului că descindeam prin mama dintr-un neam în care abundau aberațiile psihice, exista în mine ceva din decadența și din mentalitatea lor.

În românește de MARIUS LAZURCA

7. Artur Sandauer (născut în 1913) : critic literar (n. t.).

Emil Cioran (1913-1997) – filosof, eseist, publicist. După o etapă românească (*Pe culmile disperării*, 1934, *Cartea amăgirilor*, 1936, *Schimbarea la față a României*, 1936, *Lacrimi și sfinți*, 1937, *Amurgul gândurilor*, 1940), caracterizată prin nihilism, negativism, exaltări nietzscheene, Emil Cioran se stabilește în Franța. Scriind doar în limba franceză, eseistul își construiește, cu migală, un stil. Cu *Précis de décomposition* (*Tratat de descompunere*), 1949, *La Tentation d'exister* (*Ispita de a exista*), 1956, *Histoire et utopie* (*Istorie și utopie*), 1960, *La chute dans le temps* (*Căderea în timp*), 1964, *Le Mauvais Démiurge* (*Demiurgul cel rău*), 1969, *Aveux et anathèmes* (*Mărturisiri și anateme*), 1987, Cioran devine „cel mai artist dintre filosofii secolului al XX-lea". Împletind nihilismul cu exaltarea, scepticismul cu negația euforică, eseistul se racordează unei tradiții europene și, în special, central-europene.

Fragmentul selectat face parte dintr-o *Scrisoare pentru un prieten de departe* : un răspuns lui Noica, prietenul rămas în România comunistă. Găsim aici nu numai rădăcinile gândirii cioraniene, ci și o „scurtă autobiografie" a unui cetățean al Imperiului. Explicitându-și viziunea asupra lumii, mereu așezată sub semnul agonicului, Cioran numește sursele acesteia. Detestând *jurnalul* (tipul discursiv de literatură), preferând aforismul, Cioran se mărturisește uneori. Paginile ce urmează aparțin unui moment confesiv ce merită a fi reținut. (*Sorin Tomuța*)

Emil Cioran

Despre două tipuri de societate*

Scrisoare către un prieten de departe[1]

Din acea țară care a fost a noastră și care nu mai e a nimănui, stărui, după atâția ani de tăcere, să-ți dau amănunte despre preocupările mele cât și despre lumea „minunată" în care, îmi spui, am norocul să trăiesc și să umblu în voie. Ți-aș putea răspunde că sunt un om lipsit de preocupări și că această lume nu-i deloc minunată. Dar un răspuns atât de laconic nu ar putea, în ciuda exactității sale, să îți astâmpere curiozitatea, nici să lămurească numeroasele întrebări pe care mi le pui. Una dintre acestea, echivalând aproape cu un reproș, m-a frapat îndeosebi. Ai vrea să știi dacă am intenția să revin cândva la limba noastră, a amândurora, sau dacă înțeleg să-i rămân credincios cesteilalte, în mânuirea căreia, fără nici un temei, bănuiești că aș avea o ușurință pe care n-o am – și n-o voi avea niciodată. Ar însemna să-ți spun o poveste de groază dacă ți-aș relata în amănunt istoria relațiilor mele cu acest idiom de împrumut, cu toate aceste cuvinte gândite și răsgândite, șlefuite, subtile până la inexistență, gârbovite sub jugul nuanței, inexpresive tocmai pentru că au exprimat totul, de o precizie înfiorătoare, istovite și delicate, sobre chiar și atunci când sunt vulgare. Cum s-ar putea deprinde cu ele un scit, cum le-ar putea pătrunde înțelesul exact și mânui cu migală și dreaptă cumpănire? Nu există măcar un cuvânt a cărui eleganță vlăguită să nu-mi dea amețeli: n-a mai rămas nici urmă de țărână, de sânge și de suflet în ele. O sintaxă de o înțepeneală, de o demnitate cadaverică le încorsetează și le hotărăște un loc de unde nici Dumnezeu n-ar putea să

---

* Emil Cioran, *Istorie și utopie*, Editura Humanitas, București, 1992, traducere de Emanoil Marcu (fragment).

1. Prietenul de departe căruia îi este adresată această *Scrisoare* e Constantin Noica; citind-o în „Nouvelle Revue Française", unde a fost publicată inițial (în 1957), Noica scrie, la rândul său, *Răspuns al unui prieten îndepărtat*. Cele două scrisori-eseu au fost publicate împreună în 1991, într-un mic volum intitulat *L'ami lointain, Paris-Bucarest*, apărut la editura pariziană Criterion. Cititorul român poate găsi *Răspunsul* lui Noica în adenda acestei cărți (n. ed.).

le smulgă. Câtă cafea, câte țigări și câte dicționare mi-au trebuit ca să pot scrie o frază mai mult sau mai puțin corectă în această limbă inabordabilă, prea nobilă și prea distinsă pentru gustul meu! Din nefericire, când mi-am dat seama de toate acestea era prea târziu ca să fac cale întoarsă, altfel n-aș fi abandonat nicicând limba noastră; mi se întâmplă să-i regret și acum mirosul de prospețime și putreziciune, amestecul de soare și bălegar, urâțenia nostalgică și superba neglijență. Să mai revin la ea, nu pot; cea pe care am fost silit s-o adopt mă leagă și mă stăpânește prin chiar prețul suferințelor cu care-am plătit-o. Să fiu oare un „renegat”, cum dai de înțeles? „Patria nu-i decât un popas în deșert”, spune un text tibetan. Eu nu merg chiar atât de departe: aș da toate priveliștile lumii pentru aceea a copilăriei mele. Adaug însă că, de fac din ea un rai, de vină sunt doar plăsmuirile și slăbiciunile memoriei. Suntem cu toții obsedați de rădăcinile noastre; sentimentul pe care mi-l inspiră ale mele se exprimă obligatoriu în termeni negativi, în limbajul autopedepsirii, al umilinței asumate și proclamate, al acceptării dezastrului. Asemenea patriotism ține cumva de psihiatrie? Sunt de acord, dar altul nu pot concepe și, având în vedere destinele noastre, el îmi apare – de ce ți-aș ascunde-o? – ca singurul rezonabil.

Mai norocos decât mine, te-ai resemnat cu țărâna noastră natală; aveai, în plus, puterea de-a suporta orice regim, inclusiv pe cele mai intolerante. Nu că ți-ar lipsi nostalgia fanteziei și a dezordinei, dar nu cunosc vreun spirit mai refractar la superstițiile „democrației”. A fost o vreme, e drept, când le detestam la fel de mult ca tine, dacă nu chiar mai mult: eram tânăr și nu puteam admite alte adevăruri decât ale mele, nici recunoaște adversarului dreptul să le aibă pe ale lui, să profite de ele, să le impună. Faptul că mai multe partide se pot înfrunta fără să se nimicească depășea puterea mea de înțelegere. Ca pe o rușine a Speciei, simbol al unei omeniri vlăguite, fără pasiuni și convingeri, lipsită de viitor, mărginită în toate cele, incapabilă să se înalțe spre absolut, nici spre acea superioară înțelepciune care-mi spunea că obiectul unei discuții este anihilarea adversarului – astfel priveam regimul parlamentar. În schimb, sistemele ce vroiau să-l elimine spre a-i lua locul îmi păreau *admirabile* fără excepție, armonizate cu mișcarea Vieții, divinitatea mea din vremea aceea. Pe cel care n-a cunoscut, până la treizeci de ani, fascinația tuturor extremismelor, mă întreb dacă trebuie să-l admir sau să-l disprețuiesc, să-l consider un sfânt – sau un cadavru. Din lipsă de resurse biologice, nu s-a plasat acela deasupra ori dedesubtul timpului? Deficiență pozitivă ori negativă, ce importanță mai are! Lipsindu-i dorința, ca și voința de a distruge, el este suspect, căci l-a învins pe demon sau, și mai grav, nu a fost posedat niciodată. A trăi cu adevărat înseamnă să-i refuzi pe ceilalți; ca să-i accepți, ar trebui să știi să renunți, să te stăpânești, să acționezi împotriva propriei tale naturi, *să te debilitezi*; libertatea o concepi doar pentru tine însuți; aproapelui tău o cedezi doar cu

prețul unor eforturi epuizante; de aici slăbiciunea liberalismului, sfidare la adresa instinctelor umane, izbândă efemeră și miraculoasă, stare de excepție, la antipodul imperativelor noastre profunde. În mod natural, ea ne este străină; doar sleirea forței din noi ne face s-o descoperim. E mizeria unei rase ce se înnobilează doar în măsura în care se moleșește; nici un reprezentant al ei, afară de cazul unei decrepitudini precoce, nu se conformează principiilor „umane”. Fruct al unei flăcări stinse, al unui dezechilibru – provocat nu de prea multă, ci de prea puțină energie -, toleranța nu-i poate seduce pe tineri. Amestecul în luptele politice nu e lipsit de riscuri; epoca noastră își datorează amprenta sângeroasă faptului că tinerii au fost obiectul unui cult: recentele convulsii pornesc de la ei, de la ușurința cu care-și însușesc o aberație și o traduc în fapte. Dați-le speranța sau prilejul unui masacru – vă vor urma orbește. La ieșirea din adolescență ești prin definiție fanatic; eu însumi am fost, și încă până la ridicol. Îți mai amintești de vremea când debitam butade incendiare? O făceam nu atât din plăcerea scandalului, cât din nevoia de a potoli o fierbințeală care, fără supapa demenței verbale, n-ar fi întârziat să mă mistuie. Convins că relele societății se trag de la bătrâni, am conceput ideea lichidării tuturor cetățenilor trecuți de patruzeci de ani, început al sclerozei și al mumificării, cotitură începând cu care – îmi plăcea să cred – orice individ devine o insultă pentru națiune și o povară pentru colectivitate. Acest proiect mi s-a părut atât de admirabil, încât n-am șovăit să-l fac public; dar cei în cauză nu l-au apreciat în aceeași măsură și m-au taxat drept canibal: cariera mea de binefăcător al obștii începea sub auspicii cam sumbre. Tu însuți, atât de generos totuși, și – când îți cășuna – atât de temerar, m-ai împins, copleșindu-mă cu îndoieli și obiecții, la renunțare. Să fi fost proiectul meu condamnabil? Nu exprima, în fond, decât dorința pe care orice bărbat iubitor de țară o are în străfundul inimii: lichidarea unei jumătăți a compatrioților săi.

Când mă gândesc la acele momente de entuziasm și furie, la speculațiile nebunești ce-mi pustiau și-mi întunecau spiritul, nu le mai atribui, acum, visurilor de filantropie și distrugere, nici obsesiei unei purități nu prea clar deslușite, ci unei tristeți bestiale care, sub masca entuziasmului, se desfășura pe socoteala dar și cu complicitatea mea, încântat cum eram că între searbăd și cumplit nu trebuia să aleg, asemeni altora, atâția... Cumplitul îmi aparținea de drept, ce mai puteam dori în plus? Aveam o inimă de lup, iar ferocitatea mea, hrănindu-se din sine însăși, mă împlinea, mă fermeca: eram, într-un cuvânt, cel mai ferice dintre licantropi. Tânjeam după glorie, dar o și ocoleam: o dată obținută, cât prețuiește oare, de vreme ce ne face cunoscuți și ne impune doar generațiilor prezente și viitoare, excluzându-se însă din trecut? La ce bun să te știe lumea întreagă, dacă nu te va fi știut cutare înțelept sau nebun, un Marc Aureliu sau Nero? Pentru atâția dintre idolii noștri, nu vom fi existat nicicând, numele

nostru nu va fi tulburat nici unul din secolii de până la noi ; cât despre cei ce vor veni, ce mai contează ? Cât poate să conteze viitorul, această jumătate a timpului, pentru cel împătimit de veșnicie ?

Prin ce frământări și cum am izbutit să mă eliberez de-atâtea patimi n-am să-ți spun, căci ar dura prea mult ; ar fi nevoie de una din acele interminabile discuții în care balcanicii sunt – sau mai curând erau – specialiști. Dar orice frământări m-ar fi muncit, ele n-au fost nici pe departe singura cauză a reorientării mele ; a contribuit în mare măsură un fenomen mai natural și mai întristător, vârsta, cu simptomele ei ce nu pot să înșele : începeam să dau tot mai multe semne de toleranță, prevestitoare, mi se părea, a vreunei dereglări lăuntrice – o boală probabil de nelecuit. Un lucru mă neliniștea mai mult decât orice : nu mai aveam puterea să doresc moartea unui dușman ; din contră, îl înțelegeam, comparam veninul lui cu al meu ; el exista și, cumplită decădere, eram mulțumit că există. Ura, izvor al euforiilor mele, mi se potolea, scădea de la o zi la alta și, îndepărtându-se, ducea cu ea tot ce era mai bun în mine. Ce-i de făcut ? Către ce genune alunec ? – mă întrebam întruna. Pe măsură ce energia mă părăsea, mi se accentua pornirea către toleranță. În mod vădit, nu mai eram tânăr : *celălalt* mi se părea posibil, ba chiar real.

Mă despărțeam pentru vecie de *Unicul și proprietatea sa*[2] ; înțelepciunea mă ispitea : eram, oare, un om sfârșit ? Asta și trebuie să fii pentru a deveni un *sincer* democrat. Spre marea mea fericire, mi-am dat seama că nu ajunsesem chiar până acolo, că mai păstram rămășițe de fanatism, resturi de tinerețe : nu făceam nici o concesie în privința noilor mele principii, eram un liberal *intolerant*. Așa sunt și acum. Fericită contradicție, absurditate care mă salvează. Doresc uneori să fiu un moderat desăvârșit ; în același timp mă felicit că nu reușesc, într-atât ramolirea mă-ngrozește. Va veni și vremea când, eliberat de spaima aceasta, mă voi apropia de cumpătarea ideală pe care-o visez câteodată ; iar dacă – precum sper – vei cunoaște, cu anii, o decădere asemănătoare, poate vom sta către sfârșitul veacului alături, într-un parlament reînviat din morți, unde, senili deopotrivă, vom fi spectatorii unei feerii nesfârșite. Devenim toleranți doar în măsura în care ne pierdem vigoarea și, căzând cu blândețe în mintea copiilor, suntem prea istoviți ca să-i mai chinuim pe ceilalți cu dragostea sau ura noastră.

După cum vezi, am vederi „largi” asupra oricărei chestiuni. Atâta sunt de largi, că nu mai știu pe ce poziție mă situez cu nici o problemă. Judecă tu însuți. Astfel, la întrebarea : „Stărui în prejudecățile contra micii noastre vecine din Vest ? Nutrești față de ea aceleași sentimente ?”, nu știu ce răspuns să îți dau ; pot cel mult să te surprind ori să te decepționez. Asta din cauză că, vezi bine, nu avem aceeași experiență în privința Ungariei.

---

2. *Der Einzige und seine Eigentum* (Leipzig, 1845) de Max Stimer (n.t.).

Născut dincolo de Carpați, nu l-ai putut cunoaște pe jandarmul ungur, teroare a copilăriei mele transilvane. Când zăream vreunul, chiar de departe, intram în panică și-o luam la goană : era străinul, dușmanul ; a urî însemna a-*l* urî. Din cauza lui, îi uram pe toți ungurii cu o patimă curat ungurească. Nu e nevoie să-ți spun mai mult ca să pricepi cât *mă pasionau*. Mai pe urmă, schimbându-se împrejurările, n-am mai avut motive să-i dușmănesc. Cu toate astea, multă vreme încă, nu-mi puteam imagina un opresor fără să mă gândesc la tarele și fascinația lor. Cine se revoltă, cine se răzvrătește ? Arareori sclavul, ci aproape totdeauna asupritorul devenit sclav. Ungurii sunt excelenți cunoscători ai tiraniei, pentru c-au practicat-o cu o competență inegalabilă : ar putea depune mărturie minoritățile fostei Monarhii. Iar pentru că știuseră, în trecutul lor istoric, să facă pe stăpânii atât de bine, ei erau, în epoca noastră, mai puțin dispuși decât oricare altă națiune a Europei Centrale să suporte sclavia ; de vreme ce-avuseseră gustul poruncii, cum să nu-l aibă pe al libertății ? Trăgându-și forța din tradiția lor de persecutori, cunoscători ai mecanismului împilării și intoleranței, s-au ridicat împotriva unui regim nu mult diferit de cel rezervat de ei înșiși altor popoare. Ci noi, dragă prietene, neavând până acum șansa de-a fi opresori, nu o puteam avea nici pe aceea de-a fi răzvrătiți. Lipsiți de această îndoită fericire, noi ne purtăm cum se cuvine lanțurile, și-aș fi nedrept de aș nega virtuțile cumpătării, noblețea servituții noastre, recunoscând totodată că excesul de modestie ne împinge spre extreme neliniștitoare ; atâta înțelepciune întrece măsura într-atât, că uneori mă și descurajează. Invidiez, îți mărturisesc, aroganța vecinilor noștri, îi pizmuiesc până și pentru limba lor, oricât ar fi ea de sălbatică, de-o frumusețe ce n-are nimic omenesc, cu sonorități venind dintr-un alt univers, puternică și corosivă, făcută pentru rugăciune, pentru răgete de furie și pentru jeluiri, ieșită din infern ca să-i perpetueze accentul și strălucirea. Măcar că nu cunosc în această limbă decât înjurăturile, ea îmi place nemăsurat, aș sta o veșnicie s-o ascult, mă fascinează și mă îngheață, mă pierd la farmecul și la cruzimea ei, la toate acele cuvinte de nectar și cianură, atât de adaptate la exigențele unei agonii. Ar trebui să răposăm pe ungurește – iar dacă nu, să renunțăm a mai muri.

Neîndoielnic, îi urăsc din ce în ce mai puțin pe foștii mei stăpâni. Dacă mă gândesc bine, ei au fost mereu, chiar și în epoca lor de glorie, singuri în mijlocul Europei, izolați în mândria și regretele lor, fără afinități profunde cu alte popoare. După câteva incursiuni în Occident, unde-au putut să-și desfășoare și să-și risipească sălbăticia originară, s-au retras, cuceritori degenerați în sedentari, pe malurile Dunării, unde aveau să cânte, să se tânguie și să-și tocească instinctele. Există la acești huni rafinați o melancolie născută din cruzimea refulată, și care nu-și găsește nicăieri echivalent : ai spune că e sângele ce ar începe să viseze la el însuși. Și care, la urmă, s-ar preschimba în melodie. Rămași aproape de esența lor, deși sunt atinși, chiar marcați,

de civilizație, conștienți că provin dintr-o hoardă fără pereche, pătrunși de un orgoliu în același timp profund și teatral, ce le dă un aer mai mult romantic decât tragic, ei nu puteau rata misiunea ce le revenea în lumea modernă: aceea de a reabilita șovinismul, împănându-l cu destul fast și suficientă fatalitate pentru a-l face pitoresc în ochii observatorului dezabuzat. Sunt cu atât mai înclinat să le recunosc meritul, cu cât prin ei mi-a fost dat să îndur cea mai cumplită umilință: aceea de-a te naște slugă; tot lor le datorez acele „chinuri ale rușinii", cel mai greu de îndurat dintre toate, după spusele unui moralist.

Oare n-ai cunoscut la rându-ți voluptatea ce ți-o oferă efortul de-a fi obiectiv cu cei care te-au terfelit, te-au spurcat și lovit, mai ales când le împărtășești în taină viciile și nimicnicia? N-aș vrea să deduci de-aici că râvnesc să fiu înălțat la rangul de maghiar. Departe de mine asemenea prezumție: îmi cunosc limitele și înțeleg să rămân între ele. Le cunosc, de altfel, și pe ale vecinei noastre – și e destul ca pasiunea mea pentru ea să scadă cu o fărâmă, ca să nu mai pun nici un preț pe onoarea ce mi-a făcut-o persecutându-mă.

Popoarele, mai mult decât indivizii, ne inspiră sentimente contradictorii; le iubim și le urâm în același timp; obiecte ale simpatiei și aversiunii noastre, nu merită să nutrim pentru ele un simțământ anume. Atitudinea ta părtinitoare față de popoarele Occidentului, ale căror defecte nu le distingi prea clar, este efectul distanței: eroare de optică sau nostalgie a inaccesibilului. Nu distingi mai bine nici lacunele societății burgheze, ba chiar te suspectez că o privești cu o anume complezență. Faptul că – privitor îndepărtat – ai asupra ei o viziune fantasmagorică e cât se poate de firesc; cum însă eu o cunosc îndeaproape, este de datoria mea să risipesc iluziile pe care ți le-ar putea întreține. Nu vreau să spun că o detest în mod absolut – știi doar că am o slăbiciune pentru monstruos -, dar risipa de nepăsare necesară pentru a o suporta e în vădită disproporție cu limitatele mele resurse de cinism. E prea puțin spus că nedreptățile abundă în această societate: e chiar o chintesență a nedreptății. De bunurile pe care le etalează, de opulența cu care se împăunează – delicii și belșug de suprafață – se bucură doar trântorii, profitorii, experții în mârșăvie, ticăloșii mai mari sau mai mici. Sub lustrul aparent se ascunde o lume a dezolării, de ale cărei detalii am să te cruț. Cum să explici altfel decât printr-un miracol faptul că nu se spulberă sub ochii noștri ori că nimeni n-o aruncă în aer *pe loc*?

„A noastră nu-i deloc mai grozavă. Ba dimpotrivă.", îmi vei obiecta. Sunt de acord. Asta-i problema, într-adevăr. Ne găsim în fața a două tipuri de societate inacceptabile. Și ceea ce e grav e că abuzurile societății voastre permit acesteilalte să le continue pe ale sale și să răspundă destul de eficient, cu grozăviile ei, la cele ce se practică la voi. Marea învinuire ce se poate aduce regimului vostru e că a ruinat utopia, principiu de regenerare a instituțiilor și popoarelor. Burghezia a priceput ce foloase poate trage de aici împotriva adversarilor *statu*

quo-ului ; „miracolul” ce o salvează, ce o ferește de o nimicire imediată e tocmai eșecul celeilalte părți, spectacolul unei mari idei desfigurate, decepția izvorând de-aici, aceea care, punând stăpânire pe spirite, avea să le paralizeze. Decepție cu adevărat nesperată, sprijin providențial al burghezului, hrană ce-l ține în viață, sursă a siguranței lui. Masele nu se pun în mișcare când au de ales doar între relele prezentului și cele ale viitorului ; resemnându-se cu ale momentului, n-au nici un interes să se expună altora, necunoscute, dar sigure. Suferințele previzibile nu îmboldesc imaginația ; și nu se știe nici o revoluție izbucnită în numele unui viitor întunecat sau în acela al unor profeții amare. Cine putea să ghicească, în veacul trecut, că noua societate – prin viciile și nedreptățile ei – avea să-i permită celei vechi să supraviețuiască și chiar să se consolideze, că posibilul, devenit realitate, avea s-alerge-n ajutorul vechiului ?

Suntem cu toții, aici ca și acolo, ajunși la un punct mort, departe de acea naivitate în care se plăsmuiesc visele de viitor. Până la urmă, viața lipsită de utopie devine – pentru cei mai mulți, dacă nu pentru toți – sufocantă ; lumea are nevoie de un nou delir, altfel e condamnată la fosilizare. E singura evidență ce se degajă din analiza prezentului. Deocamdată, situația noastră, a celor de aici, rămâne destul de ciudată. Imaginează-ți o societate copleșită de îndoieli, unde, cu excepția câtorva rătăciți, nimeni nu crede pe deplin în nimic, unde, neatinși de superstiții și de certitudini, toți invocă libertatea, dar nimeni nu respectă forma de guvernământ care o apără și întrupează. Idealuri fără conținut sau, cu o vorbă la fel de găunoasă, mituri fără substanță. Voi sunteți dezamăgiți de promisiuni ce nu puteau fi ținute ; noi – de promisiuni ce nici măcar n-au fost făcute. Suntem, cel puțin, conștienți de avantajul oferit inteligenței de un regim care, pentru moment, o lasă-n voia ei, fără s-o supună rigorilor nici unui imperativ. Burghezul nu crede în nimic, e cert ; dar tocmai în asta constă, dacă pot spune așa, partea pozitivă a neantului său, căci libertatea nu poate să se manifeste decât în absența credințelor, a axiomelor, și numai acolo unde legile nu au mai multă autoritate decât o simplă ipoteză. Mi s-ar putea obiecta că burghezul crede totuși în ceva, că banul îndeplinește pentru el funcția unei dogme ; aș replica spunând că această dogmă, cea mai detestabilă dintre toate, este, oricât ar părea de ciudat, cea mai suportabilă pentru spirit. Le iertăm celorlalți bogățiile lor dacă, în schimb, ne lasă libertatea de-a muri de foame *în felul nostru*. Nu, nu e chiar așa sinistră această societate ce nu îți poartă grija, te lasă-n voia soartei, îți garantează dreptul de-a o ataca, te poftește sau chiar te obligă s-o faci, în ceasurile ei de moleșeală, când n-are suficientă vlagă pentru a se urî ea însăși. La fel de nepăsătoare, în ultimă instanță, la soarta ei ca și la a ta, nu vrea să îți înrâurească în nici un fel suferințele, nici ca să le aline, nici ca să le-adâncească, iar dacă te exploatează, o face din automatism, fără premeditare și fără răutate, așa cum le stă bine unor brute plictisite și îmbuibate, contaminate de

scepticism în aceeași măsură ca victimele lor. Diferența dintre regimuri nu-i chiar atât de importantă pe cât pare ; pe voi vă silesc să fiți singuri, noi suntem singuri de bunăvoie. Să fie-atât de mare distanța dintre infern și un rai deprimant ? Toate societățile sunt rele ; dar recunosc că există gradații, și dacă am ales-o pe aceasta e pentru că știu să fac deosebirea între nuanțele răului.

În românește de EMANOIL MARCU

Czesław Miłosz

Anul vânătorului*

3 august 1987

Transcriu câteva însemnări pe care mi le-am notat în carnet acum vreo doi ani, fiindcă au legătură cu observația mea de ieri : cartea lui Marek Zaleski, *Aventura celei de-a doua avangarde* ; e ca și cum m-aș fi descoperit întrupat într-o altă apariție, îndepărtată. Neg : nu pot fi eu. Și totuși : sunt eu. Curios, fiindcă am găsit fragmente de articole și scrisori pe care uitasem că le-aș fi scris vreodată. Îmi descopăr logica propriei alienări. Faptul că volumașele mele de versuri, ca și cele ale colegilor mei, nu au apărut în tiraje mai mari de o sută sau trei sute de exemplare nu înseamnă că au și avut atâți cititori. Pe vremea aceea eram convinși că tot ceea ce scriam era destinat unui public nu mai mare de zece-treizeci de persoane, poeți ca și noi ; de un timp, convingerea asta mi-a revenit. Lângă noi, sute de inși așteaptă cu urechile ciulite la orice aluzie politică, gata să ne transforme în slujitori ai cauzei. A uneia stângiste, desigur. Sub noi, marea masă analfabetă sau semialfabetizată care nu citește nimic, masa pentru care a fost inventată televiziunea. Ceva mai sus, departajarea strictă între : de o parte, progresism, stângism, permeabilitate față de inovație, snobism, intelectualism dubios, granița fluidă dintre poloneză și idiș (în Vilnius, dintre rusă și idiș) – toate aparținând unui mediu evreiesc în proporție de 80% ; de cealaltă, tendințe de dreapta, catolicism ritualic, absența interesului intelectual. Destinul meu a fost influențat de aversiunea traumatică față de acest din urmă mediu. Cald, și mai cald, fierbinte. Să fie acest cuvânt – „traumatic" – cheia de boltă a întregii mele existențe ? Un intelectual împotriva primitivismului ? Un evreu împotriva goym-ilor ? Un înțelept împotriva proștilor ? Un mistic împotriva credincioșilor unei religii populare în care Maica Domnului își mai joacă încă rolul ancilar ? Fără îndoială că a invoca originea mea lituaniană e un alt mod de a-i alunga pe realii sau imaginarii mei persecutori polonezi. Nu am probabil dreptate, ceea ce nu înseamnă nimic, de vreme ce eu nu vreau să fac aici o analiză sociologică sau politologică a acelor ani. Așa am simțit atunci. Și totuși, unde se află cheia traumei mele ?

---

* Text apărut în „Partisan Review", nr. 3, 1994.

Toată acea avangardă îmi pare azi ridicolă, câțiva indivizi dezorientați, consumând o existență marginală în cele câteva orașe universitare ale țării. Dar ce mai contează acum slujbele lor, distracțiile, iubirile, căsătoriile, nașterile, poveștile lor secrete – au dispărut toate de parcă n-ar fi fost niciodată. Au venit criticii literari și au conferit realitate numai lucrurilor care supraviețuiseră în limbaj. Și chiar dacă e imposibil să verifici la ce deformări a fost supusă realitatea în teoriile și operele avangardei, e foarte probabil că poeții acelei perioade au fost marcați de aceleași traume care m-au marcat și pe mine. Cu toate astea, pot numi scriitori care, deși din aceeași generație cu mine, au experimentat lumea într-un mod cu totul diferit, cu alte idei și cu alte percepții.

Isaac Bashevis Singer vorbește despre Polonia anilor treizeci în cartea sa autobiografică *Dragoste și exil*. Nu am călcat niciodată în clubul scriitorilor evrei din Varșovia, dar, cu toate astea, am avut ocazia să-mi fac o opinie. Era o epocă în care tinerii evrei abandonaseră credința și obiceiurile părinților lor nu pentru o gândire deschisă și liberală, ci pentru a se afunda în ura fanatică dintre staliniști și troțkiști, care le însoțea noua credință. Alienarea lui Singer seamănă destul de mult cu a mea. Fiu de rabin, s-a întors împotriva credinței, ajungând aproape ateu ; a fost totuși suficient de inteligent pentru a percepe cultul lui Moloch care rezida în comunismul colegilor săi scriitori. Nu s-a înțeles bine nici cu sioniștii și, prin intermediul limbii idiș, a început să pună la punct o artă a distanței, a eschivei. A scrie în idiș... dar pentru cine ? Când Hitler a ajuns la putere în Germania, cercurile intelectuale cărora le aparținea și Singer au înțeles că nu va trece mult timp și Polonia va fi ocupată. A plecat deci în America și, pentru mulți ani, așa cum el însuși o mărturisește, a suferit din pricina neputinței de a scrie – consecință logică, s-ar părea, a unei pierderi care s-a dovedit mai târziu providențială : în căutarea unui punct de sprijin, Singer a redescoperit lumea evreiască tradițională a copilăriei sale. Și, ce e mai important, marile întrebări metafizice care îl preocupaseră încă de copil. Și eu am căutat, în timpul crizei pe care am traversat-o la începutul emigrației, lumea definitiv pierdută a copilăriei. De-a lungul întregii sale vieți, Singer, al cărui talent de povestitor mă face extrem de invidios, s-a învârtit în jurul unei singure întrebări : de ce permite Dumnezeu atât de mult rău în lume. Tragedia evreiască, Iov strigând în numele a milioane de victime, e disimulată în toată opera sa, deși repulsia față de umanitatea păcătoasă, complice la crimele lui Hitler și Stalin, erupe în mod deschis în *Penitentul*, ultimul său roman. Ideea damnării, sentimentul limpede al prezenței diavolului, credința în Providență – toate acestea m-au obsedat și pe mine. Când am citit *Penitentul*, mi-am spus că Singer are aceeași atitudine față de ortodoxia hasidică pe care o am eu față de catolicismul ortodox. Iată sursa sincerei mele admirații față de Singer, autor mult mai puternic decât mulți prozatori în viață, fie ei polonezi sau americani. Premiul Nobel, deci, pentru doi autori alienați...

11 august 1987

Un artist e o figură excepțională, o abatere de la normă. Încă din perioada romantică, am fost învățați să credem asta. Arta ca maladie. Thomas Mann a trecut această idee în centrul preocupărilor sale. Sub influența romantismului probabil, am considerat arta ca pe o activitate compensatorie, ca pe un substitut, dar niciodată nu am fost sedus de ideea „geniului bolnav". Cine știe dacă ambițiile mele nu ar fi fost mai bine slujite de o dotare medie, chiar dacă asta ar fi însemnat să nu mai creez nimic.

Mediocritatea ca ideal? Poate fiindcă astfel aș fi scăpat de acel sentiment persistent de vinovăție pentru existența altora. La Berkeley îmi face plăcere când cineva mi se adresează cu „domnule doctor", cu „domnule profesor". Mă satisface faptul că aparțin unui clan respectat, dar nu abuzez de acest sentiment, pentru că până la urmă „toate se plătesc" – vorba diavolului întrupat într-un director-adjunct de hotel din piesa lui Leszek Kołakowski *Hotel Eden*.

Seara trecută, cină la Leonard Nathan și discuție legată de modul în care trebuie frazat refuzul de a participa la acțiuni lipsite de sens în sprijinul unor cauze mondiale. Decența ne impune să oferim motivele pentru care credem că dezbaterile despre cum pot fi întronate democrația, toleranța și pacea în lume sunt o absolută pierdere de vreme. Numai că oamenilor le place să călătorească la Paris pe cheltuiala altora... Oricum, orice refuz va trebui formulat într-un mod politicos.

12 august 1987

Marek a pregătit pământul, iar eu am plantat bougainvillea. E delicată și nu se adaptează ușor altundeva. Cealaltă, pe care am cumpărat-o anul trecut pentru Nela din vechiul oraș Menton, a fost multă vreme bolnavă. Și-a pierdut în întregime frunzele.

Prin urmare, încerc să-mi înțeleg viața. Trebuie să mărturisesc că teroarea geniului-bolnav a fost pentru mine de-a dreptul obsedantă, și ea explică multe dintre deciziile pe care le-am luat de-a lungul timpului. Încăpățânat, suspicios, refractar, precaut – un adevărat lituanian –, am hotărât să-mi cruț resursele, fiind convins că personalitatea mea se va dezintegra dacă nu îmi voi ține în frâu slăbiciunile. Sunt căsătorit de aproape cincizeci de ani, în ciuda tuturor problemelor. Am ales-o pe Janke pentru ca privirea ei, pentru ca judecata ei să domnească asupra existenței mele, și i-am pricinuit multă suferință. Poate din teamă față de mareea întunecată a iresponsabilității și a nebuniei mi-am organizat eu viața cu o disciplină atât de strictă; am fost atât de ordonat, de precis, de punctual, încât aș fi putut deveni fără efort modelul tuturor brutarilor, al oamenilor de știință și al antreprenorilor.

În California sfârșitului de veac, eu, care cunosc atât de bine iadurile Europei, mă simt asemenea domnului Sammler din romanul lui Saul Bellow. Cu toate acestea, am păstrat un anumit scepticism față

de privilegiul pe care îl reclamă poeții americani, și anume acela de a fi considerați nebuni. Alcoolism, droguri, internări în clinici psihiatrice, sinucideri – acestea sunt considerate aici semnele talentului excepțional. America nu a încetat să creadă asta începând cu Edgar Allan Poe. Poate că așa e, dar trebuie să remarc că mitul romantic care identifică măreția cu deviația a căpătat un stimul nou o dată cu apariția societății permisive de astăzi și că el începe să dea abia acum rezultate reale, și nu imaginare. Totuși, ori de câte ori aud că Robert Lowell a aterizat într-o clinică psihiatrică nu mă pot abține să îmi închipui că, dacă cineva i-ar croi cincisprezece curele la fundul gol, și-ar veni în fire imediat. Recunosc, vorbește invidia. Dacă eu nu îmi permit anumite lucruri, de ce i-aș obliga pe alții să facă la fel? [...]

16 septembrie 1987

Cei care au devenit comuniști în 1945 aveau toate argumentele logice de partea lor. Alternative nu existau nici măcar în cazul tinerilor scriitori. Țara fusese inclusă în noul imperiu pentru totdeauna; era destul să te uiți pe hartă ca să înțelegi. Cine putea să se sustragă? Cei care nu înțelegeau nimic din ceea ce se întâmplă în jurul lor, cei care contau pe un nou război sau cei care așteptau un miracol și așa mai departe. Aceștia erau unii. Ceilalți erau cei care nu cădeau de acord cu estetica religioasă a comunismului, cei care, familiarizați cu fenomenul rusesc, aveau o mai bună cunoaștere a lui decât scriitorii polonezi. Nu puțini dintre ei citiseră *Demonii*, profeticul roman al lui Dostoievski, și știau la ce să se aștepte. Pe de altă parte, mai era populația catolică, având o înțelegere a fenomenului bazată pe instinct și căreia îi era de ajuns să descopere în tot ceea ce se petrecea mâna diavolului. Dintre intelectuali, cei religioși au făcut tot ce le-a stat în putință pentru a-și păstra credința (Jerzy Turowicz, Hanna Malewska), chiar dacă asta a însemnat acceptarea martiriului, lucru pe care astăzi îl uităm adesea.

4 octombrie 1987

Fascinația pentru dualitatea spirit-trup – latura metafizică a poeziei scrise în secolul XX. Tortura, remușcarea amară care se exprimă în acest raport arată cum a devenit poezia un ghid al teologiei și al filosofiei, discipline care și-au pierdut darul de a atinge chestiunile ultime. Numai poezia mai meditează asupra timpului, asupra misterului timpului – cel mai mare dintre toate potrivit lui Simone Weil. Tot ceea ce face ca poezia să semene căutărilor „naive" ale gândirii presocratice se află aici.

2 noiembrie 1987

Pe plajă, citesc o discuție între germani legată de responsabilitatea lor față de crimele din perioada 1933-1945. Sunt incapabili să privească din exterior, cu ochii unor negermani. De aici, eterna întrebare: cum a fost posibil? Dacă ar deveni fie și pentru un moment polonezi

sau ruși (ceea ce, dacă mă gândesc la lipsa lor de imaginație, e aproape imposibil), ar înțelege multe lucruri. Fiindcă hitlerismul nu a fost un moment de criză. Și înainte, și după Hitler nemții s-au lăsat conduși de contraste: curat-murdar, respectabil-nerespectabil, lumină-întuneric, nobil-josnic, cultural-barbar. Cel de-al doilea termen al acestor perechi de contraste se aplică desigur teritoriilor de dincolo de granița răsăriteană a Germaniei. Și chiar „soluția finală" trebuie că își are originea tot în repulsia lor față de polonez, de estic, de evreu.

25 decembrie 1987

Nu cu mult timp în urmă, mi-a picat destul de rău lectura unui volumaș de amintiri și recenzii legate de revista parisiană „Cultura". Chiar trebuie să fiu pedepsit pentru toate stupiditățile pe care le-am emis de-a lungul vremii? La începutul șederii mele în Maisons-Laffitte, toți își închipuiau că trebuie să mă educe, iar eu, ca să scap, îmi deschideam larg ochii, privindu-i ca un copil: „Nu se poate? Chiar au înființat lagăre de muncă forțată?" În amintirile ei din 1951, biata Zofia Romanowicz luase de bune cuvintele mele.

Astea se întâmplau demult; acum ne apropiem de sfârșitul secolului și vine vremea socotelilor. Dar paravane, cețuri, voaluri ne acoperă vederea, și ne e din ce în ce mai dificil să distingem lucrurile și să stabilim ce a fost important și ce nu. Oricine s-a aplecat câtva timp asupra istoriei literaturii știe cât de superflue sunt clasificările în școli și curente și cât de repede se ofilesc laurii după zece sau douăzeci de ani. Poate că ultimul criteriu în aprecierea unui scriitor va fi doza de realitate prezentă în cărțile sale, loialitatea sa față de adevăr. Numai așa cărțile care au încercat să împrăștie ceața în spatele căreia se ascundea monstrul leninist-stalinist se vor bucura de o cuvenită reabilitare. Căci am observat, de-a lungul vremii, cu câtă reținere au fost privite aceste cărți și cât de repede au fost date uitării.

În Vilniusul anilor treizeci, un anume Oleknovici, fost prizonier în lagărul de pe insula Solovki, s-a izbit de aceeași reacție din partea polonezilor pe care o vor avea mai târziu englezii față de cei proaspăt eliberați din lagărele de concentrare: simpatie amestecată cu neîncredere. Acești martori, bănuiau probabil și unii și ceilalți, nu puteau fi cu totul inocenți de vreme ce fuseseră internați; în definitiv, nimeni nu e pedepsit pe degeaba. Tot în anii treizeci, Panait Istrati și André Gide, ultimul prin cartea sa *Întoarcerea din Uniunea Sovietică*, au furnizat pretextul pentru o campanie organizată împotriva deziluzionaților, a „trădătorilor". Victor Serge, Arthur Koestler, Ignazio Silone și George Orwell au fost imediat trecuți pe listă. Nu peste mult timp a fost adăugat și numele lui Albert Camus. Intelectualii progresiști au orchestrat o campanie de zvonuri – de fapt, o campanie de gesturi cu subînțeles –, mult mai productivă decât campania de defăimare prin presă. S-au comportat față de scriitorii incomozi în același fel în care o făcuseră cu aliații burgheziei: fără a recurge la cuvinte, printr-un

sistem silențios și mutual acceptat de grimase, oftaturi, gesturi dezaprobante.

Aș putea transcrie titlurile atâtor cărți rămase în manuscris sau ucise de tăcere; sau netraduse pentru multă vreme. De exemplu, cărțile lui Josef Czapski *Pe planeta inumană* și *Însemnările de la Starobilsk* sau volumul lui Gustav Herling-Grudzinski, *O lume diferită*.

24 februarie 1988

Nu poate fi negat faptul că întregul nostru mod de a medita asupra istoriei religiilor necesită o schimbare fundamentală. Secolele de credință ardentă care i-au adunat laolaltă pe țăran, pe meșteșugar și pe cleric, acele secole de entuziasm și râvnă ar putea fi într-o mare măsură creația retrospectivă a imaginației noastre. În multe țări, creștinismul maselor a fost destul de dubios, iar obiceiul credinciosului de a merge la biserică nu însemna că el era și capabil să răspundă la cele mai simple întrebări ale catehismului. În secolele al XVI-lea și al XVIII-lea, regiunile rurale ale Lituaniei erau creștinate la modul cel mai superficial. Chiar și Franța, care fusese convertită la creștinism mult mai devreme, avea în secolul al XVIII-lea o numeroasă populație urbană care nu își făcuse încă nici cea mai mică idee despre propria religie, lucru ce explică probabil lipsa de remușcări cu care, în timpul Revoluției, au fost decapitați sfinții din portalurile catedralelor franceze. Criticându-l pe Dostoievski pentru credința lui în pietatea profundă a țăranului rus, Mihailovski susținea că mujicul e, prin natura lui, ateu. Exemplele de felul acesta, primele care îmi vin în minte, dau naștere anumitor suspiciuni: nu cumva istoria religiilor, ca și istoria în general, a fost extrem de marcată de ideile unei „caste a cărturarilor"? Splendoarea arhitecturii, a picturii și a muzicii a creat imaginea unei civilizații creștine în multe privințe superioare individului mediu, îndeobște preocupat mai mult cu treburile terestre decât cu cele religioase. E totuși imposibil să trasăm o demarcație strictă între aceste două universuri, după cum nimeni nu poate izola magnificele temple de la Naro și Kyoto de uimitorul amestec de tradiții care se cheamă Japonia. Probabil că diferitele piedici care s-au pus în trecut de-a curmezișul religiei (obiceiuri păgâne, sărăcie, analfabetism) au fost înlocuite astăzi, în contrapartidă, de altele, așa încât efectul lor a rămas constant.

„Moartea lui Dumnezeu" a răscolit casta cărturarilor, iar filosofia, științele și arta și-au croit propriul destin fără a mai ține seama de părerea teologilor. Aici, în acest moment fundamental în care se produce emanciparea de teologie, văd eu problematica principală a poeziei moderne.

Poezia în locul religiei; poezia impusă de aceleași necesități care îl împingeau altădată pe om către religie. O astfel de formulă ar putea fi corectă, dar e prea generală și admite tendințe mult prea diferite. Mallarmé nu e aidoma lui Rilke, și nici unul dintre ei nu se aseamănă

cu Whitman. Nu ar fi o exagerare să căutăm analogii în primul secol al creștinismului, când, ca o consecință a răspândirii masive a rafinamentului intelectual (filosofia greacă, noua viziune științifică asupra lumii etc.), noua religie s-a dovedit insuficientă pentru indivizii educați, care au preferat să îmbrățișeze diferitele gnoze ale timpului. Gnosticismul trebuie să fi fost atunci pentru oamenii cu știință de carte ceea ce este astăzi pentru mulți poezia (o poezie pe care nu o mai putem reduce sub nici un chip la statutul de „percepție estetică”). Poezia : cea mai importantă creație, explorare a locului pe care îl are omul în univers, rivala diferitelor gnoze istoriozofice ale lumii de azi.

În românește de DORIAN BRANEA

Sub înfăţişări inocente, străine artificiilor romaneşti textualiste, putând fi citite pur şi simplu ca istorii bine scrise, captivante, amuzante, cărţile lui Milan Kundera sunt, la o privire mai atentă, încărcate de elemente subversie şi de provocări. În romanele sale – *Žert (Gluma)*, 1967, *Směšné lásky* (*Ridicole iubiri*), 1969, *Život je jinde (Viaţa e în altă parte*), 1973, *Val□ik na rozlou□enou* (*Valsul de adio*), 1979, *Nesnesitelná lehkost bytí (Insuportabila uşurătate a fiinţei*), 1984, Milan Kundera preferă să-şi disimuleze exigenţele sub aparenţe blânde, insidioase, şi nu îşi declamă opiniile morale cu voce tare.

Eseu scris asemeni unui roman, *Testamentele trădate* perindă sub ochii cititorului, în nouă capitole diferite, aceleaşi personaje : Stravinski şi Kafka, alături de ciudaţii lor prieteni, Ansermet şi Brod ; Hemingway şi biograful său ; Jana□ek şi mica sa naţiune ; Rabelais şi moştenitorii acestuia. Căci arta, mai cu seamă arta romanului, este personajul central al cărţii : procesele intentate artei secolului nostru, de la Céline la Maiakovski, situaţia morală a literaturii confesive, problema pudorii ca valoare existenţială a unei epoci a indivizilor, trădările săvârşite de scriitori, ca şi trădarea pe care, după moarte, au suferit-o din partea executorilor testamentari. (*Cătălin Lazurca*)

Milan Kundera

Testamentele trădate*

[…] Care sunt mijloacele de care dispune un autor pentru a se face înțeles pe deplin ? Nu prea numeroase, credea Hermann Broch în Austria anilor treizeci ruptă de Germania fascistă, ca și mai târziu, în singurătatea exilului : câteva conferințe, în care-și prezintă propria estetică a romanului ; apoi, scrisorile către prieteni, către cititori, editori, traducători ; nu a neglijat nimic, fiind foarte scrupulos, de pildă cu scurtele texte tipărite pe supracoperta cărților sale. Într-o scrisoare către editorul său, autorul protestează împotriva afirmației cuprinsă în incartul din *Somnambulii*, adresat criticii, care-i compara romanul cu cele ale lui Hugo von Hofmannsthal și Italo Svevo. Și avansează o contra-propunere : paralela cu Joyce și cu Gide.

Să ne oprim puțin asupra acestei invitații : care este, de fapt, diferența dintre contextul Broch-Svevo-Hofmannsthal și contextul Broch--Joyce-Gide ? Primul context este *literar*, în înțelesul larg și imprecis al cuvântului ; cel de-al doilea este specific *romanesc* (căci de la *Falsificatorii de bani* ai lui Gide se reclamă Broch). Primul context e un *context minor*, adică local, central-european. Cel de-al doilea e un *context major*, adică internațional, mondial. Plasându-se alături de Joyce și de Gide, Broch insistă ca romanul său să fie perceput în contextul *romanului european* ; își dă seama că *Somnambulii*, la fel ca și *Ulysse* sau *Falsificatorii de bani*, e o operă care revoluționează formula romanului, care instaurează o altă estetică a acestuia, și că ea nu poate fi înțeleasă decât pe fundalul istoric al *romanului ca atare*.

Această cerință a lui Broch e valabilă pentru orice operă importantă. Nu voi repeta niciodată îndeajuns : valoarea și semnificația unei opere poate fi apreciată doar în context major, internațional. Acest adevăr capătă deosebită greutate pentru orice artist aflat într-o relativă izolare. Un suprarealist francez, un scriitor al „noului roman”, un naturalist din secolul XIX, sunt cu toții purtați de valul unei generații, de o mișcare cunoscută în toată lumea, și, ca să spunem așa, programul estetic le precede opera. Dar Gombrowicz, pe el unde-l putem plasa ? Cum putem să-i înțelegem estetica ?

Gombrowicz își părăsește țara în 1939, pe când avea treizeci și cinci de ani. Ca act de identitate artistică, ia cu sine o singură carte, *Ferdydurke*, roman genial, foarte puțin cunoscut în Polonia, cu desăvârșire necunoscut în altă parte. Debarcă departe de Europa, în Argentina. E neînchipuit de singur. Niciodată marii scriitori argentinieni nu i-au fost apropiați. Diaspora poloneză anticomunistă nu s-a interesat de arta sa. Vreme de paisprezece ani situația lui a rămas neschimbată, iar către 1953 Gombrovicz începe să-și scrie și să-și publice *Jurnalul*.

---

* Milan Kundera, *Les testaments trahis*, Gallimard, Paris, 1993 (fragmente).

Nu dezvăluie în el prea multe despre propria viață. Înainte de toate, întâlnim aici o expunere a poziției sale, o perpetuă autoexplicare, estetică și filosofică, un manual al propriei „strategii” sau, mai precis, un testament ; nu că s-ar fi gândit pe atunci la moarte, dar a dorit să impună, ca voință ultimă și definitivă, propria comprehensiune de sine și propria înțelegere a operei.

Gombrowicz își delimitează poziția prin trei refuzuri-cheie : refuzul de a se supune angajamentului politic al diasporei poloneze (nu pentru că ar fi avut simpatii pro-comuniste, ci pentru că îi repugna principiul artei angajate) ; refuzul tradiției poloneze (potrivit lui, nu se putea realiza nimic folositor Poloniei decât opunându-te „polonității”, eliberându-te de stânjenitoarea moștenire romantică) ; și, în sfârșit, refuzul modernismului occidental al anilor șaizeci, modernism steril, „necinstit față de realitate”, neputincios în arta romanului, universitar, snob, absorbit de autoteoretizare (nu e vorba aici de faptul că Gombrowicz ar fi mai puțin modern, însă modernismul său este altul). Mai cu seamă cea de-a treia „clauză testamentară” e importantă, decisivă și, în același timp, cu îndărătnicie neînțeleasă.

Ferdydurke a fost publicat în 1937, cu un an înainte de a apărea *Greața*, însă – Gombrowicz fiind necunoscut, Sartre celebru – *Greața* a confiscat, ca să zic așa, în istoria romanului, locul cuvenit lui Gombrowicz. În vreme ce în *Greața* filosofia existențialistă îmbracă haina romanului (ca și cum, pentru a-și amuza elevii adormiți, un profesor s-ar decide să le predea o lecție sub forma unui roman), Gombrowicz scria un roman adevărat, ce reînnoadă vechea tradiție a romanului comic (pe urmele lui Rabelais, Cervantes, Fielding) într-așa fel încât problemele existențiale, de care autorul nu era mai puțin pasionat decât Sartre, apar aici într-o lumină hilară și caraghioasă.

Ferdydurke e una dintre acele opere majore (alături de *Somnambulii*, de *Omul fără însușiri*) care inaugurează, după părerea mea, cea de-a treia perioadă a istoriei romanului, prin resuscitarea experienței uitate a romanului prebalzacian și prin cucerirea unor domenii considerate odinioară ca rezervate filosofiei. Faptul că *Greața*, și nu *Ferdydurke*, a devenit exemplul acestei noi orientări a avut consecințe dintre cele mai neplăcute : în noaptea nunții lor, filosofia și romanul s-au plictisit reciproc. Descoperite douăzeci, treizeci de ani după apariție, operele lui Gombrowicz, Broch, Musil (și, bineînțeles, cea a lui Kafka) n-au mai avut forța necesară pentru a seduce o generație și pentru a da naștere unei mișcări ; interpretate de o altă școală estetică, care, în multe privințe, le era opusă, au fost respectate, chiar admirate, dar au rămas neînțelese și, ca urmare, cea mai importantă revoluție din istoria romanului secolului nostru s-a petrecut fără a fi luată în seamă.

* * *

La fel s-a întâmplat, am spus-o deja, și cu Jana□ek. Max Brod s-a pus în slujba lui, la fel cum o făcuse și în cazul lui Kafka : cu o dăruire total dezinteresată. Să-i acordăm acest merit : Brod s-a pus în slujba

a doi dintre cei mai mari artiști care au trăit vreodată în țara în care m-am născut. Kafka și Jana□ek : amândoi desconsiderați ; amândoi propunând o estetică greu de înțeles ; amândoi victime ale mediocrității mediului în care trăiau. Praga reprezenta pentru Kafka un imens handicap. Era, aici, izolat de lumea literară și editorială germană, iar acest lucru i-a fost fatal. Editorii săi sunt prea puțin preocupați de acest autor pe care, personal, de abia îl cunoșteau. Joachim Unseld, fiul unui mare editor german, consacra o carte acestei probleme, demonstrând că tocmai aici putem afla motivația cea mai probabilă (și găsesc această idee foarte realistă) a faptului că Franz Kafka nu termina decât romanele care-i erau cerute. Căci dacă un autor nu are perspectiva concretă de a-și publica manuscrisul, nimic nu-l determină să-l cizeleze, nimic nu-l împiedică să-l dea la o parte de pe masa de scris și să treacă la altceva.

Pentru germani, Praga nu era decât un oraș de provincie, la fel ca, pentru cehi, Brno. Amândoi, Kafka și Jana□ek, erau deci niște provinciali. În vreme ce Kafka era cvasinecunoscut într-o țară al cărei popor îi rămânea străin, Jana□ek, în aceeași țară, era bagatelizat chiar de ai săi.

Cine dorește să înțeleagă incompetența estetică a fondatorului kafkologiei trebuie să citească monografia acestuia închinată lui Jana□ek. O monografie entuziastă care, desigur, l-a ajutat mult pe maestrul desconsiderat. Dar cât de slabă, cât de naivă ! Plină de cuvinte mari, cosmos, iubire, compasiune, umiliți și obidiți, muzică divină, suflet hipersensibil, suflet blând, suflet de visător, și fără nici cea mai mică urmă de analiză structurală, fără cea mai neînsemnată tentativă de a înțelege estetica concretă a muzicii jana□ekiene. Cunoscând disprețul muzicologiei pragheze față de compozitorul provincial, Brod a dorit să dovedească faptul că Jana□ek făcea parte din tradiția națională și că era pe deplin demn de marele Smetana, idolul ideologiei naționale cehe. S-a lăsat atât de mult orbit de această polemică cehă, provincială, mărginită, încât a evacuat din carte întreaga muzică a lumii, iar dintre toți compozitorii, din toate timpurile, nu-l mai regăsim aici decât pe Smetana.

Ah, Max, Max ! Nu trebuie niciodată să te precipiți pe terenul adversarului ! Nu vei întâlni acolo decât gloata ostilă, arbitri vânduți ! Brod n-a știut să profite de poziția sa de non-ceh pentru a-l muta pe Jana□ek în *contextul major*, în contextul cosmopolit al muzicii europene, singurul în care i se putea lua apărarea și putea fi înțeles ; el l-a reînchis în orizontul național, l-a rupt de muzica modernă și i-a pecetluit izolarea. O dată primele etichete lipite, o operă nu va mai putea să se debaraseze de ele. Tot așa cum gândirea lui Brod va rămâne pentru totdeauna sesizabilă în întreaga literatură despre Kafka, la fel va suferi mereu Jana□ek de provincializarea impusă de compatrioții săi și confirmată, la rândul său, de Brod.

Enigmaticul Brod. Îl iubea pe Jana□ek ; nu l-a mânat nici un gând ascuns, ci doar dorința de a se face dreptate ; l-a iubit pentru

ceea ce era esențial, pentru arta sa. Dar, această artă, n-a înțeles-o nicicând.

N-am pătruns niciodată până la capăt misterul lui Brod. Dar Kafka? Ce credea el despre toate astea? În jurnalul său din 1911, Kafka povestește: într-o zi au plecat amândoi să întâlnească un pictor cubist, Willi Novak, care lucra la un ciclu de portrete ale lui Brod, litografii, aproape gata în acel moment; în maniera știută a lui Picasso, primul desen era fidel, pe când celelalte, spune Kafka, se îndepărtau din ce în ce mai mult de model, pentru a ajunge la o extremă abstracțiune. Brod s-a arătat stânjenit; nu-i plăceau aceste desene, cu excepția primului, realist, care, dimpotrivă, îi plăcea mult, pentru că, notează Kafka cu blândă ironie, „...pe lângă asemănare, îl înfățișa având, în jurul gurii și al ochilor, trăsături nobile și calme...".

Brod înțelegea cubismul la fel de puțin cum îi înțelegea pe Kafka și pe Jana□ek. Făcând totul pentru a-i salva de izolarea socială, el le-a asigurat *solitudinea estetică*. Căci devotamentul său exprima următorul fapt: chiar și cel care-i iubea, și care, deci, era pe deplin dispus să-i înțeleagă, rămânea străin artei lor.

* * *

Am fost mereu uimit de șocul provocat de (pretinsa) decizie a lui Kafka de a-și distruge întreaga operă. Ca și cum o asemenea decizie ar fi aprioric absurdă. Ca și când un autor n-ar putea avea destule motive să-și dorească să ia, pe ultimul drum, întreaga operă cu sine.

Se poate, într-adevăr, întâmpla ca într-un moment de bilanț autorul să-și dea seama că-și disprețuiește cărțile. Și că nu vrea să lase în urmă acest lugubru monument al înfrângerii sale. Știu, știu, veți obiecta că se înșeală, că se lasă pradă unei depresii maladive, dar îndemnurile voastre sunt inutile. Cel ce se simte acasă în opera sa este el, și nu dumneata, prietene!

Iată un alt motiv plauzibil: autorul își iubește opera, dar nu iubește lumea. Și nu se poate împăca cu ideea că o lasă aici, la mila timpurilor viitoare, timpuri pe care nu poate decât să le urască.

Apoi, încă un caz: autorul își iubește opera și nu e deloc preocupat de viitorul lumii, dar, având propriile sale experiențe cu publicul, și-a dat seama că arta nu e decât *vanitas vanitatum*, că e sortită unei inevitabile neînțelegeri (și nu e vorba de subestimare, căci nu vorbesc despre vanitoși), neînțelegere de pe urma căreia a suferit în timpul vieții și din pricina căreia nu mai vrea să sufere și post-mortem. (Poate că doar scurtimea vieții îi împiedică pe artiști să înțeleagă pe deplin orgoliul muncii lor și să-și pregătească din vreme uitarea, a operei, ca și a lor înșiși).

Nu sunt oare acestea motive valabile? Ba da. Totuși, nu ele au fost motivele lui Kafka: era conștient de valoarea celor scrise de el, nu simțea față de lume o repulsie declarată și, prea tânăr și aproape necunoscut, nu avusese cu publicul experiențe neplăcute, pentru că nu avea un public.

* * *

Testamentul lui Kafka : nu un testament în sensul juridic al cuvântului ; de fapt, două scrisori private ; și nici măcar scrisori, de vreme ce n-au fost expediate nicicând. Brod, executorul testamentar al lui Kafka, le-a descoperit după moartea prietenului, în 1924, într-un sertar, laolaltă cu o mulțime de alte hârtii : prima, scrisă cu cerneală, adresată lui Brod, cea de a doua, mai amănunțită, scrisă cu creionul. În a sa *Postfață la prima ediție a Procesului*, Brod explica : «În 1921, i-am spus prietenului meu că redactasem un testament în care-l rugam să distrugă unele lucruri (*dieses und jenes vernichten*), să revizuiască altele etc. După asta, Kafka, arătându-mi biletul scris cu cerneală pe care-l voi găsi mai târziu în biroul său, mi-a spus : „Testamentul meu va fi mult mai simplu : te rog să arzi totul.". Îmi amintesc încă foarte bine răspunsul pe care i l-am dat : „(...) te previn de pe acum că n-o voi face."» Evocând această întâmplare, Brod își justifica nesupunerea față de dorința testamentară a prietenului său ; Kafka, spune el mai departe, „cunoștea venerația fanatică pe care o aveam pentru fiecare cuvânt al său" ; știa deci că nu va fi ascultat și că „ar fi trebuit să-și aleagă un alt executor testamentar, dacă propriile sale dispoziții ar fi fost cu adevărat de o seriozitate deplină și necondiționată." Dar este acest fapt atât de sigur ? În testamentul său, Brod îi cerea lui Kafka „să-i distrugă câteva lucruri" ; de ce, atunci, să nu i se fi părut normal și lui Kafka să-i ceară lui Brod același lucru ? Și, dacă primul știa sigur că nu va fi ascultat, de ce ar mai fi scris acea a doua scrisoare în creion, ulterioară convorbirii din 1921, în care-și dezvoltă și își precizează dispozițiile ? Dar să trecem peste asta : nu vom ști niciodată ce-și vor fi spus cei doi prieteni asupra acestui subiect care, de altfel, nu era, pentru ei, dintre cele mai urgente, având în vedere că nici unul dintre ei, și mai cu seamă Kafka, nu se putea considera amenințat de nemurire.

Se spune adesea : dacă Franz Kafka ar fi dorit cu adevărat să-i fie distrusă opera, ar fi distrus-o el însuși. Dar cum ? Scrisorile sale erau în posesia celor cu care coresponda. (El n-a păstrat nici o scrisoare din câte a primit.) Cât despre jurnale, e adevărat, ar fi putut să le ardă. Dar e vorba de jurnale de lucru (mai degrabă carnete decât jurnale), ele îi erau utile atâta vreme cât scria, și a scris, de fapt, până în ultimele sale zile. Putem spune același lucru despre prozele neterminate. Iremediabil neterminate n-ar fi fost decât în cazul morții ; în timpul vieții, putea oricând să revină la ele. Dar o nuvelă pe care o consideră ratată nu-i este inutilă unui scriitor, ea îi poate sluji ca material pentru o altă nuvelă. Scriitorul nu are nici un motiv să distrugă ceea ce a scris atâta vreme cât nu e pe moarte. Însă, muribund fiind, Kafka nu se află la el acasă, ci într-un sanatoriu, și deci nu poate distruge nimic, poate doar să conteze pe sprijinul amicului său. Neavând prea mulți prieteni, în fine, neavând decât unul singur, se așteaptă ca acesta să-l ajute.

Se mai spune : a dori să-ți distrugi propria operă nu e decât un gest patologic. În acest caz, nesupunerea față de voința unui Kafka destructiv devine fidelitate față de celălalt Kafka, creatorul. Și astfel,

ajungem la cea mai mare minciună a legendei țesute în jurul testamentului său: Kafka nu dorea să-și distrugă opera. Se exprima, în cea de a doua scrisoare, cu deplină precizie: „Din câte am scris, sunt valabile (*gelten*) doar cărțile: *Verdictul, Fochistul, Metamorfoza, Colonia penitenciară, Un medic de țară* și o nuvelă: *Un artist al foamei*. (Cele câteva exemplare ale *Cugetărilor* pot să rămână, nu vreau să las nimănui corvoada de a le distruge, dar nu trebuie retipărit nimic din ele.)”. Deci, nu doar că nu-și reneagă opera, dar, de fapt, realizează un bilanț încercând să separe ceea ce trebuie să rămână (ceea ce poate fi retipărit) de ceea ce nu corespunde exigențelor sale; tristețe, severitate, dar nicidecum nebunie, orbire datorată disperării, în judecata sa: considera valabile toate cărțile sale tipărite, cu excepția primeia, *Cugetări*, pe aceasta crezând-o, poate, imatură (și ar fi dificil să-l contrazicem). Refuzul său nu se referea numaidecât la cărțile nepublicate, căci așază printre operele sale „valabile” nuvela *Un artist al foamei* care, în momentul în care concepea scrisoarea, nu exista decât în manuscris. Mai târziu, el va adăuga alte trei nuvele (*Prima suferință, O femeie mică, Josephine cântăreața*) pentru a alcătui o carte; la sanatoriu, pe patul morții, se va ocupa chiar de corectura acestei cărți: dovadă aproape patetică a faptului că nu avea nimic de-a face cu legenda autorului care dorește să-și distrugă opera.

Dorința distructivă se referea doar la două categorii de scrieri, clar delimitate: în primul rând, cu deosebită insistență, scrierile intime (scrisori, jurnale); în al doilea rând, nuvelele și romanele pe care, după părerea lui, nu reușise să le ducă la bun sfârșit.

* * *

Privesc, în fața mea, o fereastră. Către seară se aprinde lumina. Un bărbat intră în cameră. Cu capul plecat, umblă dintr-o parte în alta; din când în când, își trece mâna prin păr. Dintr-o dată, își dă seama că încăperea e luminată și că poate fi văzut. Cu un gest brusc, trage draperia. Și totuși, nu avea de gând să fabrice bani falși; nu avea nimic de ascuns, doar pe sine, modul său de a merge prin cameră, felul neglijent în care era îmbrăcat, felul în care își mângâia părul. Confortul său e condiționat de libertatea de a nu fi văzut.

Pudoarea este una dintre noțiunile cheie ale Timpurilor moderne, epocă individualistă, care, pe nesimțite, se înstrăinează azi de noi; pudoara: reacție epidermică de apărare a vieții private; a pretinde o draperie la fereastră; a insista ca o scrisoare adresată lui A să nu fie citită de B. Una din situațiile elementare ale trecerii către vârsta adultă, unul dintre primele conflicte cu părinții constă în revendicarea unui sertar pentru scrisorile și carnetele proprii, revendicarea unui sertar cu cheie; pătrundem în maturitate prin *revolta pudorii*.

Veche utopie revoluționară, fascistă sau comunistă: viața fără secrete, în care existența publică și cea privată alcătuiesc un tot. Visul suprarealist drag lui Breton: casa de sticlă, casa fără draperii, în care omul trăiește în văzul lumii întregi. Ah, frumusețea transparenței!

Singura împlinire a acestui vis : o societate pe deplin controlată de poliție.

Vorbesc despre asta în *Insuportabila ușurătate a ființei* : Jan Prochazka, o mare personalitate a Primăverii de la Praga, a devenit, după invazia rusă din 1968, un om strict supravegheat. Îl frecventa deseori pe atunci pe un alt mare opozant, profesorul Vaclav Cerny, cu care îi plăcea să bea și să stea la taclale. Toate discuțiile lor erau înregistrate, iar eu presupun că cei doi prieteni știau asta și că puțin le păsa. Dar, într-o zi, în 1970 sau 1971, urmărind să-l discrediteze pe Prochazka, poliția a difuzat aceste convorbiri într-un foileton radio. Din partea poliției era un act curajos și fără precedent. Și, fapt surprinzător : stratagema n-a reușit ; pe moment, Prochazka *a fost* discreditat : căci, în intimitate, el spune vrute și nevrute, își vorbește prietenii de rău, e grosolan, nu e deloc serios, reproduce glume de prost gust, se repetă, își amuză interlocutorul șocându-l cu enormități, împărtășește idei eretice pe care nu le mărturisește public etc. Bineînțeles, cu toții ne purtăm asemeni lui Prochazka, în intimitate ne calomniem prietenii, vorbim vulgar ; a te purta altfel în spațiul privat decât în cel public este, dintre toate, experiența cea mai elementară, fundamentul vieții individului ; în mod straniu, această evidență rămâne ca și inconștientă, nemărturisită, ocultată mereu de reveriile lirice despre transparența casei de sticlă, și e rareori înțeleasă ca valoare supremă ce trebuie apărată cu orice preț. De abia încetul cu încetul (dar cu o mânie cu atât mai mare) oamenii și-au dat seama că adevăratul scandal nu se datora cuvintelor îndrăznețe ale lui Prochazka, ci violului la care îi supuseseră viața ; și-au dat seama (aproape ca un șoc) că publicul și privatul sunt două lumi diferite prin esență și că respectarea acestei diferențe e condiția *sine qua non* pentru ca un om să poată trăi ca om liber ; că vălul ce separă cele două lumi este de neatins și că cei ce smulg vălurile sunt niște criminali. Și, cum cei ce făceau asta se aflau în slujba unui regim urât de toată lumea, au fost, în mod unanim, considerați criminali demni de cel mai profund dispreț.

Când, din această Cehoslovacie împânzită de microfoane, am ajuns mai târziu în Franța, am văzut aici, într-un magazin, o fotografie imensă înfățișându-l pe Jacques Brel acoperindu-și chipul, hăituit de fotografi în fața spitalului în care își îngrijea cancerul deja avansat. Și, dintr-o dată, am avut sentimentul că reîntâlnesc răul de care fugisem atunci când mi-am părăsit țara ; difuzarea conversațiilor lui Prochazka și fotografia unui cântăreț muribund ce-și acoperea chipul îmi apăreau ca aparținând unei aceleiași lumi ; mi-am spus atunci că dezvăluirea intimității altuia, *când devine obicei și regulă*, anunță o epocă în care miza cea mare e chiar supraviețuirea sau dispariția individului.

* * *

În Islanda nu există arbori aproape deloc, iar cei ce pot fi găsiți se află aproape toți în cimitire ; ca și cum n-ar exista morți fără arbori, ca și cum n-ar exista arbori fără morți. Nu-i plantează alături de

morminte, ca în idilica Europă Centrală, ci în mijlocul lor, pentru ca trecătorul să fie obligat să-şi imagineze rădăcinile care, dedesubt, străpung trupurile. Mă plimb împreună cu Elvar D. în cimitirul din Reykjavik ; se opreşte înaintea unui mormânt al cărui copac e încă mic ; a trecut de-abia un an de când şi-a înmormântat prietenul ; îşi aminteşte de el, cu voce înaltă : viaţa sa privată era marcată de un secret, de ordin sexual, probabil. „Cum secretele iscă o curiozitate iritată, soţia mea, fiicele mele, oamenii din jurul meu au insistat să le vorbesc despre ele. Până într-atât încât, de atunci, raporturile cu soţia mea s-au deteriorat. Nu puteam să-i iert curiozitatea agresivă, ea n-a putut să-mi scuze tăcerea, dovadă, pentru ea, a puţinei încrederi pe care i-o acordam.” Apoi, surâzând : „N-am trădat nimic, spune. Căci nu era nimic de trădat. Mi-am interzis dorinţa de a afla secretele prietenului meu, aşa că nu le cunosc.” Îl ascult fascinat : din copilărie tot aud spunându-se că prietenul e cel cu care îţi împărtăşeşti secretele şi că ai chiar dreptul, în numele prieteniei, să insişti pentru a le cunoaşte. Pentru islandezul meu, prietenia era altceva : să fii un paznic al porţii în spatele căreia prietenul îşi ascunde viaţa privată ; să fi cel ce nu va deschide niciodată această poartă ; cel care nu va îngădui nimănui s-o deschidă.

* * *

Mă gândesc la finalul *Procesului* : cei doi domni aplecaţi peste K., pe care-l înjunghiau : cu ochii tulburi, K. mai reuşi să-i vadă, foarte aproape în faţa sa, obraz lângă obraz, pe cei doi domni urmărind deznodământul : « „Ca un câine” spune K ; şi era ca şi cum ruşinea ar fi trebuit să-i supravieţuiască. »

Ultimul substantiv al *Procesului* : ruşinea. Ultima sa imagine : chipurile străine, apropiate de propriul chip, atingându-l aproape, martore ale stării celei mai intime a lui K., agonia. În ultimul substantiv, în ultima imagine, e condensată situaţia fundamentală a întregului roman : să fii, în oricare moment, accesibil în propriul tău dormitor ; să fii disponibil, zi şi noapte, pentru a răspunde la apel ; să-ţi vezi confiscate draperiile ce-ţi acopereau fereastra ; să nu poţi să te întâlneşti cu cine vrei ; să nu-ţi mai aparţi ; să-ţi pierzi statutul de individ. Această *transformare a omului din subiect în obiect*, iată, o resimţim ca pe o ruşine.

Nu cred că, cerându-i lui Brod să-i distrugă corespondenţa, Kafka se temea că aceasta va fi publicată. O astfel de idee nu putea decât cu greu să-i treacă prin cap. Editorii nu se interesau de romanele sale, cum ar fi putut atunci să se arate interesaţi de scrisori ? Ceea ce l-a determinat să le dorească distrugerea a fost ruşinea, ruşinea cu totul elementară, nu cea a unui scriitor, ci aceea a unui simplu individ, ruşinea de a-şi vedea târâte sub ochii altora problemele intime, sub privirile familiei, ale necunoscuţilor, ruşinea de a fi transformat în obiect, ruşinea capabilă „să-i supravieţuiască”.

Și totuși, Brod a făcut publice aceste scrisori; mai înainte, în propriul său testament, îi ceruse lui Kafka să-i „distrugă unele lucruri”; or, Brod va publica *totul*, fără discernământ; chiar și acea lungă și penibilă scrisoare descoperită într-un sertar, scrisoare pe care Kafka nu se hotărâse niciodată s-o expedieze tatălui și care, datorită lui Brod, a putut fi citită mai apoi de oricine, mai puțin de destinatar. Indiscreția lui Brod nu are, după părerea mea, nici o scuză. El și-a trădat prietenul. A acționat împotriva voinței acestuia, împotriva sensului și spiritului voinței acestuia, împotriva naturii pudice pe care i-o cunoștea prea bine.

În românește de CĂTĂLIN LAZURCA

Bohumil Hrabal (1914, Brno – 1997, Praga) e unul dintre cei mai reprezentativi și mai prolifici autori ai literaturii cehe contemporane. A absolvit facultatea de drept la Universitatea Carolină din Praga, dar nu și-a profesat nicicând meseria. Începând din 1940, lucrează ca impiegat de mișcare, șef de depozit, apoi, cu toate că devenise între timp posesorul unui doctorat în drept, ca agent de asigurări, siderurgist, angajat al unui centru de colectare a deșeurilor ș.a.m.d. Din 1961, își câștigă existența ca scriitor liber profesionist.

Bohumil Hrabal a debutat târziu, în 1956, cu volumul de povestiri *Pábitelé* (*Palavragiii*). La momentul respectiv, cartea a trecut aproape neobservată. Succesul a venit, în 1963, cu volumul *Perli□ka na dně* (*Perla în adâncuri*), care obținea premiul editurii „Ceskoslovensky spisovatel”. Dintre titlurile publicate ulterior, cele mai cunoscute sunt : *Tane□ní hodiny pro starší a pokro□ilé* (*Ore de dans pentru vârstnici și avansați*), 1964, *Ostře sledované vlaky* (*Trenuri strict supravegheate*), 1965, *Inzerát na dům, ve kterém už nechci bydlet* (*Anunț pentru o casă în care nu mai vreau să locuiesc*), 1965, *Postřižini* (*Tăierea părului*), 1976, *Měste□ko, ve kterém se zastavil □as* (*Orășelul în care timpul s-a oprit*), 1978, *Každý den zázrak* (*O minune în fiecare zi*), 1979, *Jak sem obsluhoval anglického krála* (*L-am slujit pe regele Angliei*), 1980, *Příliš hlu□ná samota* (*Prea zgomotoasa singurătate*), 1980, *Harlekýnovy miliony* (*Milioanele arlechinului*), 1981, *Něžní barbari* (*Barbarii tandri*), 1981. În perioada 1992-1996 a apărut ediția critică a *Operelor* lui Hrabal, în 19 volume.

Fragmentele următoare au fost extrase din volumul *Svadby v domě* (*Nunțile în casă*), trilogie autobiografică reunind *Svadby v domě* (*Nunțile în casă*), 1987, *Vita nuova* (*Vita nuova*), 1987, și *Ponorné ří□ky* (*Nisipuri mișcătoare*), 1988. Carte-bilanț a unuia dintre cei mai mari scriitori ai secolului, *Nunțile în casă* rememorează mai bine de douăzeci de ani din viața prozatorului, din deceniul cinci până la „normalizarea” din 1963, cu incursiuni în epoca interbelică. Printr-un artificiu stilistic, cel care vorbește nu este autorul însuși, ci soția acestuia, fapt care conferă narațiunii o doză remarcabilă de sentimentalism și o anumită preferință pentru detaliul derizoriu, aparent lipsit de importanță, extrem de grăitor în realitate. (*Daciana Banciu*)

Bohumil Hrabal

Nisipuri mișcătoare[*]

Rapidul de Viena urma să plece într-un sfert de oră, așteptam pe peron, când deodată a apărut soțul meu cu o plasă de cumpărături, mai întâi am crezut că băuse, dar el era beat de el însuși, de noua sa carte, m-a ajutat să urc în vagon și țipa... Asta e cea mai bună! Un tiraj de douăzeci de mii... Iar acum sunt obligați să desfacă toate pachetele, șapte redactori urmează să verifice textul ca să găsească o singură greșală! Imaginează-ți! Undeva în text există o frază... *și o NSU SPORT MARX cu capotă argintie zăcea în șanț*... Ar fi trebuit să culeagă... *și o NSU SPORT MAX cu capotă argintie zăcea în șanț*... Acum, șapte fetițe se chinuie să depisteze douăzeci de mii de pagini ca să scrie un semn cu penița, să ascundă acel ...*r*...! Apoi, să refacă toate acele pachete de câte douăzeci de exemplare... Iată ce-mi striga soțul meu, iar eu am simțit cum mă înroșesc... Te rog să taci... Șeful gării fluieră plecarea, soțul meu ridică mâna, mă uit în jur, celorlalți călători nu le vine să-și creadă ochilor... Plasa de cumpărături e plină cu bancnote de o sută... Un alt fluierat, soțul meu gesticulează pe peron, își agită plasa, ai crede că a cumpărat niște spanac... trenul se pune în mișcare, soțul meu aleargă în dreptul ferestrei și îmi explică... Vezi tu... mi-au dat un avans, zece mii de coroane... o să văruiesc baraca, împreună cu Pepi□ek... Apoi rămâne acolo, învârtind în aer plasa de cumpărături, și bancnotele verzi strălucesc într-adevăr ca spanacul. Abia mă așez, că doamna din fața mea intră în vorbă... Soțul dumneavoastră e un bărbat foarte vesel, vă distrați de minune cu el, nu-i așa?

Trenul intră încet în gara Franz Josef, stau pe culoar, iar pe peron e fratele meu Karel, Karli... Când ajung jos cu valizele, Karli a zburat deja spre mine, ne strângem în brațe, îmi feresc obrazul plin de lacrimi, da, e chiar Karli, Karli și cu mine... din nou împreună, după atâția

---

* Bohumil Hrabal, *Les noces dans la maison. Une trilogie autobiographique*, Paris, Editions Robert Laffont, 1990 (traducere din limba cehă de Claudia Ancelot, fragmente).

ani. Îmi șterg lacrimile, da, e chiar Karli, elegant ca de obicei, purtând, ca de obicei, un costum de cea mai bună calitate, pantofi de lux, o cămașă impecabilă, cravata înnodată neglijent. Părul nu-l mai are la fel de des, dar e tot șaten și ușor ondulat, miroase a apă de colonie, și-a acoperit cu pudră cicatricea de pe bărbie, urma unei explozii de grenadă care îl lovise undeva pe frontul de Est... După aceea, încărcăm valizele în Simca, acea Simcă la fel de lustruită ca și pantofii lui Karli, ca întreaga persoană a lui Karli, fratele meu, pe care nu l-am mai văzut de la sfârșitul războiului, de fapt n-am mai putut să ne întâlnim fiindcă pe atunci tata nu era de acord ca fratele meu să aibă prieteni cehi, să frecventeze domnișoare cehoaice, să meargă la clubul de canotaj din Praga, tata vroia ca el să se dedice fabricii noastre de lemnărie și placaje, însă Karli prefera să danseze la Praga cu fetele, cu prietenii săi... Am traversat deci Viena în Simca fratelui meu, n-am mers decât de-a lungul lui Kärtnerstrasse și Mariahilferstrasse, o făcea intenționat, și eu priveam uluită la aceste mari bulevarde, la magazinele colorate și la toți acei oameni văzându-și fiecare de treburile lui, ne-am înscris într-un lung șir de mașini, i-am spus că Viena mi se părea mai amețitoare și mult mai frumoasă decât pe vremea când, împreună cu fetele din Břeclav, în loc să mergem la școală, săream în tren și ne duceam la Viena... dar asta era la începutul războiului...

Apoi, la Rodaun, la periferia Vienei, am fost întâmpinată de cumnata mea și am înțeles imediat că ea dicta în casa fratelui meu Karli, că ea decidea totul, și nu doar în ce privește gospodăria... o femeie agreabilă, genul vienez, cu o siluetă ca de popice, îmi zâmbea, dar nu era prea bucuroasă să mă vadă, de fapt, nu s-a calmat decât atunci când i-am spus că venisem doar pentru treisprezece zile, că apoi o să mă întorc acasă, că acasă însemna, de acum înainte, Praga... Îi luasem o piatră de pe inimă, a zâmbit fericită că n-aveam de gând să rămân în Austria pentru totdeauna... Între timp, Karli își scosese pantofii, îi așezase pe calapod, acoperindu-i cu o flanelă, își luase papucii de casă... m-am descălțat și eu, am trecut în salon, ușa bucătăriei era deschisă, bucătăria era albă de tot, puteai crede că te afli la dentist, cumnata mea și-a pus un șorț alb pentru a ne pregăti masa, s-a așezat pe un taburet alb, rotativ, cu marginile de nichel, a deschis niște ușițe albe, emailate, și am văzut strălucind câteva spice în culori calde, roșul morcovilor pe care tocmai începuse să-i taie și verdele firelor de pătrunjel... apoi ne-a servit escalopul *nature*, întrucât făcea o cură de morcovi... Karli m-a întrebat, pe șoptite, dacă Praga e și acum la fel de frumoasă ca pe vremea tinereții lui, când era student și juca tenis sau baschet pentru clubul universității. Nu-i așa că încă se mai dansează la „Inimioara" și la „Balul negru"? Dar la cafeneaua „Juliš"?

Știi, dancing-ul „Vltava” de la primul etaj?... Și nu-i așa că mai există încă regatele primăriei? A fost încântat să audă că sunt ospătăriță la restaurantul Hotelului Palace, se mănâncă și astăzi la fel de bine la etajul întâi?... Așa că locuiam cu Karli la Rodaun, în fiecare seară veneam să-l aștept la gardul fabricii, la cinci și jumătate îl vedeam traversând grăbit, în halatul său alb, curtea acelei fabrici de lemn vieneze, tata era mort, cu atât mai bine, eram mulțumită că nu-l vedea pe Karli care ar fi putut să preia fabrica familiei, dar preferase să-și facă de cap la Praga cu fetele frumoase, cu prietenii, în loc să se ocupe de afacerile tatei... Karli știa desigur dinainte cum au să sfârșească toate, tata s-a trezit fără nimic, nu-i trecuse prin cap că, într-o zi, nemții ar putea să piardă războiul, Karli m-a luat cu mașina la Salzburg și mi-a arătat o vilă superbă, tata avea din ce să o întrețină, dar de ce o fi cumpărat-o oare, în acel an 1934, când avea o vilă mai frumoasă la Hodonín?...

Tata n-a crezut niciodată că lucrurile aveau să sfârșească așa cum au sfârșit, nu doar pentru el, ci pentru întreaga familie, fără să-i uităm pe Lizaj și Wulli... În fiecare zi, Karli mă ducea să vizitez un alt loc, o dată hotelul „Sacher”, apoi „Tallern”, să mâncăm pui, și cafeneaua „Demel”, unde chelnerițele ți se adresează la persoana a treia... *Was wolt Ihr*? Din curiozitate, am mers cu Karli și la cafeneaua „Hawelka”, apoi la Grinzing, am făcut de asemenea un drum la Klosterneuburg și ne-am plimbat, din nou, de-a lungul lui Kärtnerstrasse și al Graben-ului, m-am arătat și de data aceasta uimită de Viena, de magazinele ei, de nemții austrieci atât de frumoși, dacă aș fi putut să-mi iau viața de la capăt după război, n-aș fi vrut să trăiesc altundeva decât la Viena, aici eram acasă, oamenii îmi păreau asemănători cu cei pe care îi cunoscusem înainte de 1945, pentru că mama era austriacă, fiica unui pădurar-șef... Cu cât mă entuziasmam mai mult cu privire la Viena, cu atât cumnata mea încerca să mă tempereze, sigur, sigur, numai că la Viena trebuie să muncești și iar să muncești, ca și ea, care muncește în fiecare zi până la șase, la fabrica ei de pantofi... Și Karli mi-a spus... Sunt străin aici, Viena nu mă acceptă, viața mea la Viena înseamnă să merg la serviciu și să mă întorc de la serviciu, să mă uit la televizor și să mă culc devreme pentru a pleca din nou la serviciu dimineața, să mă spetesc muncind, zi de zi până la ora cinci și jumătate... Sunt străin aici, numai în concediu pot să plec unde vreau, în concediu pot să fac baie în nu mai contează care dintre mări, de Crăciun pot merge o săptămână la ski unde îmi poftește inima... Dar aici, în orașul ăsta, eu rămân un străin, un neamț din Sudeți, deși anii cei mai frumoși ai vieții mele i-am petrecut la Praga, cu prietenii cehi și cu fetele. La Praga am fost la mine acasă, până în ziua venirii

lui Hitler, mama a mers și ea să-l vadă când a venit la Viena, îmi amintesc că, la întoarcere, plângea de bucurie că l-a văzut pe Hitler, plângeau de bucurie și Lizaj și tanti Pišinka, care a murit anul trecut, dar eu am înțeles dintr-o dată că s-a sfârșit cu cehoiacele și cu toți prietenii mei praghezi... fiindcă noi trăiam în Sudeți, eram nemți, și eu urma să plec pe front... îmi spunea cu voce joasă Karli, ștergându-și cu batista bărbia în care o schijă săpase un șanț...

Doar revenind la Praga am înțeles ceva mai bine că fusesem la Viena, la Vindobona romană. În gara Franz Josef, plângeam la fereastra unui tren, Karli îmi cumpărase un taior nou, un geamantan de lenjerie și cadouri, stătea pe peron cu fața ridicată spre mine, îmi zâmbea, nu-l vedeam decât pe trei sferturi, ca pe un rege dintr-un spectacol de marionete, cumnata mea purta un taior, ca de obicei, mă ținea de mână, îmi zâmbea, era exact femeia de care Karli are nevoie, nici urmă de sentiment, nimic nu o poate atinge, e conștientă de asta, știe că el nu poate să renunțe la ea, că s-ar duce de râpă... Un fluierat, și trenul se pune în mișcare, Karli plânge, se șterge la ochi, își trece ușor batista peste bărbie, cumnata mea zâmbește, e evident mulțumită că mă întorc, în fine, la Praga, va putea să se odihnească după această vizită de treisprezece zile, îl văd încă pe Karli aplecându-se, scuturându-și de praf pantalonii, ștergându-și apoi, cu atâta degajare, pantofii strălucitori...

La Praga, soțul meu mă așteaptă la gară, în jurul gurii i-au apărut o mulțime de riduri, nu m-a mai îmbrățișat niciodată așa, am un moment de recul, o fi făcut vreo prostie, are un aer vinovat, îmi apucă valizele și, ca și cum n-ar exista taxiuri, ne urcăm în tramvai, mă uit în urmă și văd că Praga e plină de hârtii peste tot, că jumătate din stradă e blocată de mizeriile adunate, că periferia a invadat centrul orașului cu o mulțime de rulote, garduri de scândură, grinzi, traverse de cale ferată, mă mir că nu am remarcat asta până acum, centrul Pragăi seamănă cu Viena, însă nu cu centrul, ci cu periferia... Cât despre soțul meu, el se confundă cu ceea ce văd pe străzi, ca și când aș descoperi că el însuși e la fel pe dinăuntru, că gândurile lui, hainele lui seamănă cu bâlciul străzilor pragheze... Intrând pe străduța noastră, încep să mă clatin, n-am mai văzut niciodată aceste căsuțe gata-gata să cadă, jgheaburile smulse, pereții leproși, drumul plin de gunoaie... Simt apoi umezeala intrării, frigul curții unde doamna Beranová a deschis robinetul și aruncă găleată după găleată pe cimentul de sub fereastră... apoi îndepărtează apa cu o mătură din paie de orez... Nu vă obosiți să-mi spuneți pe unde ați umblat ! Știți foarte bine că mi-am petrecut douăzeci de ani din viață la Hamburg ! Urc treptele și, deodată, ce văd ! Dincolo de spalier și împletitura de viță-de-vie care

coboară de pe acoperiș, strălucesc niște ferestre albe... și o ușă albă... Îi zâmbesc soțului meu... când intru în casă, scaunele și masa vopsite în alb luminează în clar-obscurul încăperii, pereții sunt dați cu var și tot ce se află în fața oglinzii se reflectă dublu, ceea ce face ca apartamentul nostru să pară plin de scaune și de măsuțe... pe masă strălucește încă pachetul legat cu o panglică roșie, primul exemplar, așa cum l-am adus de la editură... Soțului meu îi arde de joacă, îl sărut... Ei bine? Iar el îmi răspunde... *Perle în adâncuri* a apărut ieri și s-a epuizat într-o singură zi...

În românește de DACIANA BANCIU

Eseist, dramaturg, romancier, jurnalist, *Esterházy Péter* – născut în 1950, ca descendent al unei vechi familii nobiliare maghiare – debutează în 1976 cu volumul de nuvele *Francsikó és Pinta (Francsikó și Pinta)*, ajuns astăzi la a patra ediție. Opera impresionantă a acestui scriitor încă tânăr e tradusă în principalele limbi de circulație, ca și în majoritatea limbilor central-europene – enumerăm aici doar cele mai importante titluri : *Fuvarosok* (*Căruțașii*), 1983, *Kis Magyar Pornográfia* (*Mica Pornografie Ungară*), 1984, *A szív segédigéi – bevezetés a szépirodalomba (Verbele auxiliare ale inimii – introducere în beletristică*), 1985, *Hahn-Hahn grófnö pillantása (Privirea contesei Hahn-Hahn*), 1991.

Bohumil Hrabal, Dumnezeu, îngerii Toto și Vasile, trimiși s-o vegheze pe Ana, soția scriitorului (cea care poartă o corespondență imaginară cu Hrabal), scriitorul (care vrea să dedice o carte confratelui său ceh), Esterházy Péter însuși, iată personajele care-și dispută substanța biografică a romanului *Hrabal könyve* (*Cartea lui Hrabal*), apărut în 1990. Dacă biografismul a invadat literatura, la fel de adevărat e și faptul că livrescul invadează biografiile. Mișcare dublă, regăsibilă și în romanul lui Esterházy Péter, însă nu doar ca aducere la zi a tehnicilor scriiturii, contact sterp cu subtilitățile textualiste, ci mai ales ca suport al unei povestiri savuroase, curgătoare ca o arie sau sincopată ca un jazz, cu prelungi improvizații angelologice, istoriologice sau morale, cu solo-uri mistice și epistolare. (*Cătălin Lazurca*)

Esterházy Péter

Cartea lui Hrabal*

Mărturisire de credință[1]

Să scrii *despre* un lucru oarecare – ce vrea să spună asta ? Nimic. Nimic, doar nerozii, unitatea fondului și a formei, dovada existenței lui Dumnezeu, evoluția socială, luarea în stăpânire a naturii, cotizația sindicală. Scriitorul trebuia să scrie despre Hrabal. Bohumil Hrabal, un ceh. Șaptezeci și cinci de ani. Un nume ! Locotenentul, aici pe pământ, al lui Hašek. Numerele mai mari decât cincizeci și divizibile cu cinci, cum este cazul lui șaptezeci și cinci, au un efect special asupra oamenilor de litere, îi vezi excitându-se în cel mai înalt grad, inflamându-se literalmente și apucându-se să fabrice furtunoase texte de circumstanță destinate să le calmeze remușcările – pe deplin întemeiate – sau îndemnându-și în mod insidios colegii să facă toate lucrurile astea.

O ispită de nivel scăzut nu e o ispită. Adevărata ispită e de prim rang și pe măsură. E provocare, demonstrație de forță, se exercită împotriva respectului de sine și a înclinațiilor (în general reprimate) spre ascetism ; e o scorneală pe cinste. Mai scurt, scriitorul îl considera pe Bohumil Hrabal un gigant. Se glumește adesea zicându-se că a fi maghiar – sau unul dintre acei europeni est-centrali sau central-estici – e o neșansă. Iar acest Hrabal, chiar el, ne spune (potrivit interpretării scriitorului nostru) că nu-i nimic, că asta nu-i o neșansă, ci o tragedie ; să fii născut aici e o tragedie – sau încă mai puțin : o comedie. Cu alte cuvinte, o dramă. Recunosc că aceeași dramă o întâlnim oriunde altundeva, dar aici condițiile de a o înțelege sunt încă mai bine satisfăcute, circumstanțele sunt mai galante, iar noi le facem permanent cunoscute. Iată de ce Dunărea e aproape de cer. Pentru moment, fac abstracție de raporturile dintre observator și obiectul observat... Și fac abstracție și de acel latent orgoliu al central-europenilor... Aproape de cer, doar atât ! ? [...]

Putem spune că scriitorul cunoștea bine mahalaua, limba și legile ei, totuși n-ar fi drept să-l considerăm un scriitor popular. Nu. Literatura

---

* Péter Esterházy, *Le livre de Hrabal,* Gallimard, Paris, 1994 (traducere din maghiară de Agnes Kahane, cu colaborarea Clarei Hermann, fragmente).

1. Subtitlurile aparțin traducătorului.

maghiară nu s-a ocupat prea mult de moștenirea populară, fapt pe care-l regret nespus. Într-un anume sens, scriitorul avea impresia că-l înțelege bine pe Hrabal și, fără ca măcar să fie mândru de asta, constată că ei doi nu sunt foarte diferiți. Mai precis : cu totul. Erau la fel de diferiți pe cât sunt de diferite două ouă. Dar, pe bună dreptate, era vorba și de următorul lucru : scriitorul își dădea seama și de propria alteritate. Mai precis : alteritatea pe care o resimțea în acel moment. Deja am putea numi asta ambiție. Își verifică această alteritate suscitată de colegul său ceh, căută în toate ceea ce-i era cunoscut, adică ceea ce-l interesa spre folosul propriei producții literare. Acest scriitor era dintre aceia care, între viață și literatură, aleg fără ezitare literatura, deoarece consideră, și sunt chiar convinși, că aceasta din urmă este viața lor. Chestiunile vieții nu sunt aceleași cu ale literaturii. Dar ceea ce e adevărat în viață e adevărat și în literatură. [...]

Blues central-european

Se poate spune că, fără să se țină seama de originea, religia, opiniile și rasa cetățenilor ei, țara aceasta a fost deseori zvântată în bătaie. Pusă la punct. (De către cine ? Puțin importă, e o țară mică, de lepădături.) Pusă la punct, ca un copil. Au primit o lecție s-o țină minte. De aici li se trage obiceiul de a vorbi despre asta – ca niște copii : „În noaptea următoare au fost duși la comisariat, au venit și polițiștii din Budapesta, iar ei au căpătat o lecție s-o țină minte, unora dintre ei le-au smuls ficații, de-atunci se bâlbâie soțul meu, iar cumnatul Feri a ajuns neputincios... Da, o lecție s-o țină minte.”.

Să-i luăm de pildă pe părinții și bunicii Anei și pe cei ai soțului ei ; dacă facem socoteala celor care au fost puși la punct în mod oficial, să zicem din 1919 – avem astfel o cifră mai „istorică” decât dacă pornim din 1945 -, și dacă înglobăm în conceptul punerii la punct deosebit de seriosul avertisment primit de mama scriitorului în 1957 din partea polițiștilor (simulare de lovituri, înjurături rezervate târfelor – natură moartă cu doi domni înverșunați și ajunși la capătul răbdării, într-o cămăruță jalnică și cenușie), obținem șase exemplare de unguri puși la punct din doisprezece posibili (doi părinți, câte doi părinți la un părinte, de două ori), adică cincizeci la sută. În concluzie, unii au fost puși la punct, alții nu. Toată lumea a trecut prin asta, toate familiile, nu există o singură stradă, o singură casă în Ungaria care să nu fi fost atinsă. (Iar această ipoteză e întărită de regula generală că bătăușii au încasat-o și ei, la rândul lor... Sunt și dintre cei care au replicat, însă asta e altceva. De exemplu, mama scriitorului, pentru că i-a fost cu adevărat frică în momentul în care i s-a făcut frică, i-a expediat, din pur reflex, un pumn în figură polițistului cel mai apropiat, iar acesta din urmă s-a apucat s-o înjure. „Niciodată, dragule, n-am fost atât de fericită să fiu tratată ca o târfă... să fiu o târfă în viață.”) Dacă într-o singură familie s-a produs o asemenea cantitate

de orori și infamii („Unchiul tău a fost executat astăzi.”), câte trebuie să se fi produs în total? Și cine le ține socoteala? Eu, spune scriitorul cu o emoție bine stăpânită, argumentând că lui îi revine sarcina de a-și aminti de toți și de toate, să-și amintească de mama lui, de tatăl lui, fie că vrea, fie că nu, de frații și surorile sale, de vecini, de polițistul binevoitor, de tot... Ana strâmbă din nas: nu e cumva prea mult, dragul meu?

Strălucirile violete ale schimbătorului de viteze începeau să pălească. Cei doi tineri își aruncară priviri drăgăstoase. Pielea îngerilor are delicatețea baloanelor de săpun. Din grădină ajungea până la ei fluieratul Anei, care încerca o arie: o bucată din Ray C. Sartorius, puțin cunoscută, dar care, la începutul anilor douăzeci, nu exagerez, făcuse furori în New Orleans. [...]

Începu să râdă cu un aer jenat. La început, Ana îi cânta blues-uri, dar mai târziu a renunțat. Preferatul Georginei era Carlsson, micul Carlsson, părintele bluesului din Stockholm; toată lumea, dar absolut toată lumea credea că la Stockholm nu-i cu putință să cânți blues, dar era fals – T-Bone Walker nu ajunsese încă solist la The Hite Band, nu se bâțâia încă îmbrăcat într-un compleu aurit cu paiete, aveau să treacă mai bine de două decenii înainte ca Elvis Presley să cânte – și să popularizeze – acea genială miniatură a micului Carlsson, *Breezy Crazy Nose Blood Blues*:

De te pufnește sângele pe nas,
Nu căuta unde, nu căuta când,
De te pufnește sângele pe nas,
Inima-ți știe că va muri curând.

Textul era al nu știu cărui norvegian.

Acum, că rana din suflet nu-ți mai plânge
Curând, în lira-mi o coardă se va (pauză!) frânge.

Coarda lui Carlsson se va frânge și ea; când, în 1945, află adevărul despre lagărele de concentrare, îi scrie o scrisoare marelui rabin al Berlinului (pe a cărui fiică o cunoștea, căci o întâlnise la un concert, în Copenhaga), anunțându-l că ar dori să se convertească la iudaism. În răspunsul său, marele rabin îl va refuza politicos: „E suedez cel care-și spune suedez, dar, dragul meu fiu, e evreu cel desemnat să fie evreu (și a cărui mamă e evreică): evreu *natus*, și nu evreu *doctus*. Crede-mă, nu-ți scriu toate acestea din orgoliu. Nici pentru mine nu e prea ușor. Nu-i ușor nici pentru un evreu, și nici pentru un pretendent la iudaitate. De la Iudith, pe care o cunoști bine, nu am nici o veste. Ultima dată a fost văzută la Leipzig, printre oameni de treabă; dacă ar fi fost aici, nu mă îndoiesc că ți-ar fi trimis salutările ei. În lipsă de altceva, planul Copenhagăi, agățat deasupra patului ei, îi va trezi amintirile.”.

Carlsson nu a mai cântat niciodată. A existat, în vremea Beatles-ilor, un reportaj radio care a scandalizat întreaga lume: un jurnalist l-a întrebat pe Carlsson dacă tăcerea lui poate fi considerată un fel de parafrază a lui Adorno. Carlsson era deja foarte bolnav, cancer al pielii sau mai știu eu ce, slăbise, era mărunțel, firav ca un jockeu și bea mult; care Adorno și care parafrază, habar n-avea.

– Nu mai cântați deoarece, după Auschwitz, dacă înțeleg bine, nu se mai poate cânta blues?

Carlsson tușește, își drege vocea, toate se aud perfect pe înregistrare.

– Astea-s tâmpenii. Sunt doar răgușit. [...]

Epistolar hrabalesc

Ți-aș da mâna, te-aș strânge ușor de cot; nu te-ai înfiora, totuși, după un anumit timp ai face și dumneata la fel. Am pălăvrăgi până ni s-ar usca gâtlejul. Ți-aș arăta Ungaria. Sau lumea întreagă? Sau o cameră? În orice caz, în doi, doar dumneata și cu mine, am ajunge să întemeiem Confederația dunăreană! Oamenii ne-ar privi cu ochi mari! La dumneata acasă lucrul acesta n-ar fi bine văzut? Soțul meu nici măcar nu și-ar da seama... s-ar bucura doar că vede rezolvată problema micilor națiuni. Am fi prezenți, chiar așa, prezenți la Praga și prezenți la Budapesta, zburătăcindu-ne de colo-colo, ți-ar fi întotdeauna rău în avion, ai avea mâinile jilave, ai spune o grămadă de prostii, n-ai fi un companion agreabil, ai fi îngrozit, ți-ai lăsa capul pe umărul meu, în definitiv e umărul unei tinere femei! Iar eu te-aș ține de mâna acoperită de pete întunecate, ți-aș contempla ridurile feței, aș vedea defilând unul câte unul personajele din romanele dumitale! Acei memorabili cehi pântecoși... Un romancier e în același timp un povestitor! Și, ca atare, un favorit al Fortunei. [...]

E adevărat că *hrabal* înseamnă „a răzui", „a chiureta"? (Nici nu vreau să-mi duc ideea până la capăt.) (Mă hrabalez după tine, puișor... Mă dehrabalează. Voi fi o primă fată hrabalizată. E hrabalesc. Un zid hrabalat. Hârtie de hrabalaj.) [...]

Dragă Bohumil. Tăcere. Stau întinsă în pat pe întuneric. Visez la dumneata. *My melancholy baby*. Ești pentru mine un credit de încasat. *Hold it. Hold it. Once more. Try it again*. Dac-aș avea cu douăzeci de ani mai puțin sau cu douăzeci de ani mai mult, aș renunța la tot, m-aș instala *provizoriu* la Praga, pe o *ulice*, poate că aș închiria într-un *náměstí* un mic apartament cu ferestrele spre *most*, iar dumneata, în fiece zi, fără să te plângi, ai trece pe la mine după-amiaza între orele trei și șase, mi-ai citi ce-ai scris în ziua aceea, apoi te-ai întoarce acasă. Și apoi, la naiba! De ce să fiu numai eu cea care așteaptă? Din când în când ar fi rândul dumitale, te-ai plimba fără rost prin casă, ți-ai ghiftui pisicile cu de-a sila tot așteptându-mă. – Nu c-aș vrea să-mi urc prețul, dar sunt zile în care ochii mei se prefac în ochi de pisică.

Să nu te aștepți, doar pentru atâta lucru, la scutiri de taxe din partea mea. Am cumpăra totuși un butoi de bere, de *brno* învechit, pe care *l-am da de dușcă*. Trebuie să remarci că am exact vârsta pe care trebuie să o am ; cred, fără să exagerez, că am avut-o întotdeauna. [...]

Stau întinsă în pat. Acum oceanul e negru, scânteietor, negru ca abanosul. Unde ești ? Nu ești nicăieri, vorbești doar aiurea – sau nici măcar. Ce vrei de la mine ? Vrei ceva de la mine ? Rămâi la Praga, încuie-te în cameră, scrie la mașina ta de scris Perkeo, trosnește, ferească Dumnezeu să te miști de acolo ! Ceea ce faci e deosebit de important, toată această operă artistică, vasta mistificare, bucuria de a trăi în Europa Centrală ! Să știi că mă doare undeva de tot, de Europa dumitale Centrală, asta nici măcar nu există ! Există doar în imaginația dumitale, acolo trebuie să și rămână, iar dumneata în casa de prefabricate, cu fundul pe scaun, și încetează să-mi tot intri și să-mi ieși pe fereastră. Unde ești, așadar ? De ce m-ai tot amânat până a fost prea târziu ? Nu văd decât întunericul, negrul ocean al Budapestei. [...]

Peisaj mistic

Când era nemulțumit îi plăcea să observe cum se construiește turnul catedralei din Ulm, revenea aici deseori, supraveghind, deși poate un pic cam neglijent, muncitorii, calitatea materialelor, finisajul, dantelăria de piatră. Dantelărie de piatră pe care nimeni, de oriunde ar fi privit, nu putea s-o vadă niciodată, cu excepția lui și a zidarilor.

Lucrul ăsta îl știau până și zidarii.

Așa s-a născut probabil legenda potrivit căreia vârful turnului catedralei din Ulm ar fi locul în care omul se află cel mai aproape de Dumnezeu. (Eu, în orice caz, l-am suit cu greu și am numărat 761 de trepte din cele 768 menționate în reclame, după care, cu genunchii frânți, am rămas multă vreme așezat pe malul Dunării, încercând să-mi imaginez o moleculă de apă, o fărâmă de apă în clipa în care ajunge la Budapesta, apoi mai departe...) Se mai vorbește și de întâmplarea ambițiosului Jakob Stieger, Jakob Cățărătorul, un tânăr zidar care își dorea neapărat să fie prezent atunci când s-ar fi pus ultima piatră la construcția turnului – aproape de Dumnezeu ! – și pe care întregul oraș l-a văzut prăvălindu-se din înalt. Cu viteza unui aerolit. Chiar făcând abstracție de rezistența aerului, asta a durat mai bine de cinci secunde ! Un oraș care timp de cinci secunde se gândește la viață și la moarte... Lui Dumnezeu îi plăcea Ulmul.

Dar nu-i plăcea, n-avea cum să-i placă privirea tânărului Jakob în clipa în care mâna acestuia, desfăcută de-un cârcel, scăpase dantela de piatră, și anume la începutul căderii. Nu era o privire încărcată de groază, nici de îndârjire, privirea aceea exprima dezamăgirea, vidul, era deci încărcată de ură : nu-i mai aparținea. Nuuu ! Cinci secunde de nu. Ceva pentru ceva. *Amor sui usque ad contemptum Dei* (*iubire*

de sine până la disprețul de Dumnezeu) a spus Sfântul Augustin, care se gândea la toate. Dar s-a gândit el oare, se gândea Domnul la ce s-ar întâmpla dacă în locul lui *sui* l-am pune tot pe *Dei*? Cuvinte. […]

Privește în jos, spre Ulm, ca să-i vadă pe lucrătorii din turn. Îl vede pe Jakob Cățărătorul urcând, mă vede și pe mine odihnindu-mă, gâfâind, cu părul vâlvoi, cu o sudoare rece scurgându-mi-se pe spate și pe frunte; vede la ce mă gândesc, vede tot ceea ce am uitat pe ziua de azi și nu vreau să-mi aduc aminte, totul ca un întreg, întinderea de spații, scurgerea timpului, o ramură de măceș, Pădurea Neagră și Marea Neagră, pe Jan Hus și o ireparabilă greșeală de tipar dintr-un roman mediocru, bătălia de la Termopile, flăcările lui Jan Palach și nașterea unui băiețel botezat Marcel și o micoză pe gamba aceluiași băiețel, vede intrarea tancurilor rusești în Praga, în Budapesta, Moscova, San Diego, vede un comis-voiajor al firmei Harry Klofanda, un ovul în dezvoltare, un cadavru acoperit de muște în cimitirul municipal din München, o frază complicată despre temerara solitudine umană, un maxilar care refuză să se deschidă, un „hamac marcând zero kilometri la bord", un fotoliu în grădină, un șezlong uitat afară, vede cum mă bronzez la soare, vede pila atomică a lui Fermi și pe trio Ganelin, îl vede pe Ganelin la pian, Tarasov la baterie cu piciorul stâng stâlcit, pe micuțul Cekasin cântând la saxofonul lui cu două muștiucuri și la clarinetul de fontă (!), îl vede pe Thomas Mann, după cină, ascultând muzică de cameră franceză și citind „Die Neue Weltbühne", unde Heinrich face, plin de umor, cronica discursului lui Hitler, vede faimoasa mișcare lentă a ultimei sonate, opus 11, de Beethoven, cu bruștele sale măsuri alerte, adevărată prefigurare a stilului boogie-woogie („Beethoven auzea dinainte!", cum spunea Sha), îl vede pe John Coltrane cu degetele lui nemăsurat de lungi, Blue Hours, berea din Einbeck, băutura preferată a lui Luther, tunurile de apă din strada Kaprovka, îl vede pe scriitor, mă vede pe mine, discursurile lui János Kádár, autosatisfacerea lui Rudolf al II-lea, trei săptămâni înainte să moară („masturbarea, care poate nu duce la nimic, dar creează totuși spațiul-timp uniform, geneza oricărei opere de artă; nu e un ritm, e o palpitație!"), toate pietricelele ce se pot găsi pe Pământ, mai cu seamă cea din Rhodos, vede toți copacii, mai ales pe cel albastru de colo, toate câmpiile, mai ales pe cea maghiară, toate torturile aniversare, mai ales pe cele stropite cu lichior, toți pistruii Creației, mai ales pe cei al marocanei cu părul împurpurat, vede toate frazele care-au fost vreodată scrise, pronunțate și ucise, mai ales pe aceasta: „Unchiul tău a fost executat azi.", vede pitorescul oraș Hodmezövásárhely și pitoreasca Mondsee, toate spanioloaicele, și le contemplă îndelung pe cele care chiar în acel „moment" îi erau de ajuns, vede vestoanele, pantofii ușori și aperitivele italiene, are o slăbiciune pentru italieni (mic detaliu caracteristic: pentru el, Platini era italian), îl vede pe Glenn Gould fredonând în timpul înregistrării unui disc, îl vede pe Satan izbutind câte ceva, vede încă o dată privirea lui Jakob și pe mine pe cea de-a 526-a treaptă, vede un crap

sub Neu-Ulm, apoi același crap în bătrânul Regensburg, apoi același crap, pané, pe o farfurie austriacă pentru cartofi soté, nu prea crocanți, mai degrabă carbonizați, o vede pe mama Anei pe când era fată, o vede pe mama lui Bohumil Hrabal pe când era tânără femeie, îl vede pe tatăl scriitorului la optsprezece ani, în costum folcloric maghiar, vede o mierlă fluierând, îl vede pe scriitor, o vede pe Ana și fraza pe care, în afară de el, n-o vede nimeni, cea în care scriitorul și Ana sunt cuvinte, și se vede pe sine. Turnul se construia mai departe. [...]

În românește de CĂTĂLIN LAZURCA

Kazimierz Brandys se naște în 1916 la Łodz. Face studii de drept la Varșovia, iar primul roman, *Drewniany kón (Calul de lemn)*, îi apare în 1945. În 1948 primește Premiul literar al Varșoviei pentru volumul *Miasto niepokonane (Orașul invincibil)*. Scrie o impresionantă tetralogie, *Miedzy Wojnami (Între războaie)*, 1948-1951. Intră în Partidul Comunist în 1946 și-l părăsește abia peste douăzeci de ani. În 1972, publicarea volumului *Variațiuni poștale* provoacă scandal, iar presa oficială îl atacă virulent. Emigrat în Statele Unite, continuă să scrie, publicând două opere non-ficționale: *A Warsaw Diary (Jurnal varșovian)*, 1979-1981, și *Paris/New-York*, 1982-1984.

Terminat în 1976, romanul *W Polsce, czyli nigdze (În Polonia, adică nicăieri)* nu a putut fi publicat în țară multă vreme. Construit sub forma unui interviu sociologic în care capitolele devin benzi înregistrate, romanul impune două personaje: scriitorul, intelectual polonez dizident, lucid, și Polonia, țara incapabilă să întrezărească – în propria istorie – Istoria, trăind mereu același perfect simulacru ce ascunde dramele indivizilor în spatele măreței și tragicului destin al națiunii. Răspunzând chestionarului, scriitorul disecă două realități aflate în conflict: Polonia și propriul sine. Căci, vorbind despre „irealitatea poloneză", analizând această permanentă ispită a polonezilor de a-și făuri o imagine fantezistă despre ei înșiși, autorul realizează că nu poate trăi acest decalaj dintre ficțiune și realitate decât prin sfâșiere lăuntrică și dizidență. (*Cătălin Lazurca*)

Kazimierz Brandys

În Polonia, adică nicăieri...*

Banda nr. 1

Am vorbit despre profesiunea tatălui meu. Faptul că era pedagog nu explică mare lucru: ar trebuie să încerc să-i definesc în linii mari mentalitatea, ca și influența pe care a exercitat-o asupra mea. Figura tatălui are adesea însemnătatea unui prototip, tatăl este prima persoană sau cel puțin primul bărbat cu care avem de a face, cu care ne comparăm, primul om pe care îl judecăm. El e, în viața noastră, o siluetă misterioasă, înzestrată cu o a patra dimensiune: trecutul. Copilul nu cunoaște categoria devenirii, își trăiește viața cu o curiozitate impacientă, într-un soi de irealitate, între „azi" și „mâine". Ceea ce s-a întâmplat înainte de a ne naște, faptele care ne vor întemeia pentru multă vreme legendele și simbolurile, toate acestea sunt legate de figura tatălui. Formula „când eram de vârsta ta", pe care o auzim pe parcursul întregii noastre copilării, constituie prima luare de contact cu Istoria. Primul nostru Tacit, primul nostru Plutarh este bărbatul care ne-a îndreptat privirile spre trecut.

Tata mi-a făcut cunoștință cu secolul al XIX-lea. Au existat revoluții și insurecții, au existat dezvoltarea industrială, opresiunea și emigrația. Toate acestea le-am aflat în casa lui, probabil de foarte devreme, iar din ele a rezultat un soi de iconografie a vieții sale. Deși era născut abia către sfârșitul secolului trecut, el era pentru mine un insurgent, un emigrat, un deportat în Siberia și un pozitivist. O astfel de icoană a Istoriei întrupate e asemănătoare unui vis din care ne dezmeticim pe măsură ce creștem. Cu toate astea, mulți oameni rămân o viață înnămoliți în aceste visuri infantile. Mi-ar fi foarte greu să stabilesc cu precizie momentul în care am început să gândesc pe cont propriu. Poate că de-abia în timpul războiului. În timpul primelor luni de ocupație, tata purta o caschetă de feroviar. De ce, n-aș putea să spun. Dar atunci când l-am văzut pentru prima oară astfel, am fost cuprins de uimire și groază. Cu siguranță, această imagine m-a eliberat pentru totdeauna de visurile copilăriei. Din acel moment, tata a devenit pentru mine un personaj contemporan, cascheta de feroviar îl transformase într-un simplu trecător.

---

* Kazimierz Brandys, *En Pologne, c'est-à-dire nulle part...*, Editions du Seuil, Paris, 1978 (traducere din poloneză de Adam Lach, fragmente).

În general, cunoaștem mai întâi Istoria în forma sa naivă ; abia mai târziu încep demonii ei să ne hărțuiască. Atunci când președintele Narutowicz[1] a fost asasinat la Varșovia, eu aveam opt ani. Nu reușeam să pricep motivele omului care-l ucisese, îmi aduc doar aminte cum, într-o zi înnegurată, tata s-a întors acasă, cu cizmele pline de noroi, și a spus : „Ei sunt". Existau deci niște „ei". Mi-am zis atunci că îmi era tăinuită adevărata Istorie – la fel se întâmpla cu anumite cărți din mica noastră bibliotecă : nu aveam voie să le citesc, nu eram îndeajuns de mare. Îmi erau tăinuite păcatele lumii, mizeria, politica, prostituția și misterele sexului. Era vorba de principiul însuși al educației. Și, dacă mă gândesc bine, nici nu era chiar o prostie – oricum, nu mai mare decât educația Primului Om. Fără fructul interzis, nu există Eden, dar mărul cunoașterii se coace pentru a fi cules.

Toate astea sunt puțin neclare ; mi-e greu să mă imaginez separat de micul grup al camarazilor de școală. Nu ne construim convingerile în singurătate, ci atrăgându-ne unii pe alții spre Pomul Cunoașterii. Cu doi ani înainte de bacalaureat, unii dintre noi aveau deja convingeri. Nu intenționez să le rezum aici, ele erau vii chiar înainte ca noi să fi avut timpul să le făurim. Ne așteptau, așa cum niște unități militare își așteaptă recruții. Unul s-a făcut socialist, altul naționalist. Cât despre mine, s-a întâmplat să-mi revină moștenirea toleranței democratice. Simțul măsurii și spiritul de înțelegere m-au atras la sânul lor. N-aș putea spune mai multe despre asta : toate s-au întâmplat pur și simplu, deși într-un mod destul de neclar.

Care sunt factorii, care sunt împrejurările care au influențat concepția mea despre lume ? Am două concepții asupra lumii. Cea dintâi, în momentele de depresie, cealaltă, când intru într-o fază de virilitate. În afară de asta, mi se întâmplă să am păreri despre oameni și fapte – nu cred, totuși, că acestea ar alcătui concepția mea despre lume. Aș putea să reflectez cel mult asupra relațiilor mele cu lumea, dar asta e o chestiune puțin diferită, aș spune chiar : mai apropiată de concepția pe care lumea o are despre mine decât invers.

La drept vorbind, unele puncte ale chestionarului nu corespund propriei mele experiențe. De pildă, în ceea ce privește studiile universitare, pare să fie admis faptul că de-a lungul acestor ani spiritul meu s-a „îmbogățit cu o sumă de cunoștințe" în domeniul pe care l-am ales... Această presupoziție e falsă, în măsura în care spiritul meu s-a îmbogățit atunci într-o modalitate mai concretă, cu o învățătură cu totul aparte. Vreau să vorbesc despre traumatismul cranian căruia i-am fost victimă, cineva pocnindu-mă cu o bâtă în cap. E un episod important al istoriei relațiilor mele cu lumea, care m-a făcut să resimt de o manieră cu adevărat frapantă concepția pe care o avea ea, lumea, despre propria mea persoană. Acest lucru m-a incitat la reflecție cu mult mai mult decât cursurile de drept roman.

---

1. Om politic polonez (1865-1922), ministru de externe al Republicii poloneze. Ales șef al statului la 9 decembrie 1922, a fost asasinat la doar câteva zile după aceea.

Dădeam examenele în grupe de câte trei sau patru studenți. Destul de bine pregătit, trecusem examenele de teorie a dreptului, de istorie a instituțiilor poloneze, ca și pe cel de istorie a funcționării tribunalelor. M-am decis să iau puțin aer și am ieșit cu un camarad în curte. Nu-mi mai rămăsese decât un singur examen, chiar acela de drept roman. Ne plimbam pe dinaintea clădirii bibliotecii, când am auzit în spatele nostru zgomotul unor pași repezi urmat de cel al unui țipăt. M-am întors : un bărbat, căzut la pământ, încerca să-și protejeze capul cu mâinile. În aceeași clipă, mai mulți studenți purtând caschetele „Ajutorului frățesc" ne-au tăiat calea, unul dintre ei înarmat cu o bâtă și încălțat cu cizme. Imediat după aceea, pe când încercam să-l ajut pe bărbatul ce zăcea înaintea mea, am fost năucit de o durere ascuțită în ceafă și mi-am pierdut cunoștința pentru câteva secunde – asta în mod sigur, căci nu-mi aduc aminte să mă fi întors în clădire pe propriile picioare. Nu-mi amintesc nici întrebările de drept roman la care am răspuns, știu doar că după ultima dintre ele m-am prăbușit. După ce m-a ridicat, profesorul mi-a spus : „Sunteți admis, în ciuda surmenajului dumneavoastră.". A doua zi, m-am trezit pe un pat de spital, spitalul „Pruncul Isus". Aveam un traumatism cranian, provocat, după cum spuneau, de „lovirea cu un corp contondent".

Acesta a fost primul meu contact cu teroarea fizică. Astfel de momente sunt suportate cu mare rușine, trebuie că mă simțeam aproape ca o femeie violată. Neputință și furie, cu o notă de sordid pe deasupra. Și, în afară de asta, comicul chaplinesc al situației : salvatorul căzut laolaltă cu victimele pe care dorise să le ajute. Toate astea clocoteau în mine : trebuia să mă descarc pe cineva. Iar tata a picat de țap ispășitor. Liniștit în privința stării mele de sănătate, ca și a succesului la examen, a crezut că poate trece peste incident cu ajutorul unui vechi dicton polonez : „O să-ți treacă pân' te-nsori !". Am rămas siderat. Până la urmă mi-am recăpătat vocea, știind că fiecare cuvânt al meu îl rănea. Am descoperit în el o trăsătură stranie, care mă irita fără a o putea defini cu precizie : un soi de onestitate șovăielnică și încă ceva pe deasupra... care scotea la iveală simulacrul și ipocrizia.

Nu aveam nici cea mai vagă idee despre ce vroia să însemne vechea școală a tăcerii. Bineînțeles, tata era un om drept, până într-atât că spiritul său nu putea cuprinde dimensiunile mișeliei umane. Dar îi cunoșteam și o altă latură : era suficient de înțelept pentru a înțelege semnificația pățaniei mele de la universitate. Faptele erau hidos de limpezi, ajutasem să se ridice un om bătut la sânge și, în schimb, căpătasem o lovitură de baston peste cap. Abjecția acestui act îl zguduise fără doar și poate. Totuși, atunci când i-am spus că în facultățile poloneze oamenii erau măcelăriți pentru simpla vină de a fi evrei, am simțit că vorbele mele – punând sub acuzație pe aceiași indivizi ignobili – îi provocau tatei o revoltă de alt gen. În mod evident, dorea ca eu să spun pe nume lucrurilor pe care el le trecea sub tăcere. Convenise acest lucru din anumite rațiuni delicate, socio-familiale și civice. Tata ar fi preferat să nu audă cuvinte ca „evreu", „sânge" sau „masacru". Fără îndoială, pentru că nu era antisemit și nu putea suporta brutalitatea, considera că orice aluzie la antisemitism și la violența fizică

e dovada unei vulgare lipse de tact. Și totuși, nu ignora faptele ce se petreceau în universități. Mi-am spus că a ști și a cunoaște adevărul nu sunt unul și același lucru. Dar faptul că un om care nu se cunoaște pe sine e incapabil să cunoască adevărul, asta nu înțelegeam încă. Discuția noastră se desfășura la masă. Observând subterfugiile tatei – părea preocupat să-și înmoaie un croissant în ceașca de cafea –, am lansat câteva remarci despre felul în care polonezii adoptaseră tradiția pogromurilor ruse. După care, l-am întrebat dacă, după asasinarea lui Narutowicz, îi făcuse tot atâta plăcere să-și deguste croissantul. În acel moment, tata s-a ridicat brusc și m-a pălmuit. [...]

Banda nr. 2

Scena cu tatăl meu s-a desfășurat exact așa cum am descris-o, dar comentariul e cel de azi. În vremea aceea, eram încercat cel mult de suspiciuni. Ceva ne dezbinase : chiar în felul său șovăitor, tata era onest, iar eu eram incapabil să-mi exprim onest propria onestitate. Poate părea cam complicat, dar în fond e foarte simplu. Eram amândoi oameni onești, sau – ca să vorbesc precum tatăl meu – polonezi onești : doar că eu eram un polonez ce suferise un traumatism cranian.

Lovitura de bâtă m-a buimăcit mai întâi ; dar, după ce mi-am recăpătat cunoștința, am început să văd altfel lucrurile. Să-mi văd țara, patria reală, în mișcare. Nu numai prin intermediul literaturii sau prin cel al istoriei. Polonia a pus mâna pe mine, m-a pătruns, m-a zvântat în bătaie. Din pământ, eu nu auzeam venind nici cântece, nici psalmi. Nu auzeam decât tumult și vacarm. Era șocant, desigur. Dar cel puțin asta provoca o reacție. Furia și umilința căutau argumente. A doua zi, eram gata să dau peste gură oricui, la nimereală, din principiu, pentru a-mi apăra cauza. Am reacționat deci normal : ca un om liber. Ca un francez ori ca un american. O luptă cu *sine*. În acea clipă, tata a început să șovăie, căci pentru el *cu sine* însemna *ai săi între ei*. Presupun că el putea concepe obediența doar față de propria țară. Se simțea liber pentru că trăia într-o Polonie guvernată de polonezi.

Îmi vine în minte un aforism al lui Sienkiewicz, scris în albumul unui prieten în 1914, la puțin timp după nașterea mea și cu doi ani înainte de moartea scriitorului : „Vai de națiunile care preferă patriei libertatea...”. Șapte națiuni au pornit docile să se masacreze între ele, în numele a șapte patrii. Cât despre Sienkiewicz, el se gândea probabil la Polonia nobililor și la dezmembrările succesive pe care le-am suferit. La drept vorbind, nenorocirile Poloniei nu se explică printr-o prea mare dragoste de libertate. Ele țin mai degrabă de prea mare dragoste revărsată asupra unei fărâme a națiunii. Cel puțin așa înțeleg eu gândul romancierului. Nu-i însă deloc neadevărat că formula sună straniu pentru noi, cei care, *hic et nunc*, vedem cum dictaturile au ajuns experte în arta de a impune libertății „șantajul patriei” (și viceversa). Lucrul acesta, Sienkiewicz nu-l prevăzuse. Poate că, trecând peste toate, ar fi trebuit să-și dea seama de caracterul nesăbuit al alternativei : *ori* patria, *ori* libertatea. E adevărat, însă pentru a între-

vedea în acest „ori-ori” amenințarea unui dublu șantaj, ar trebui, chiar și în ziua de azi, ca mai mult decât un singur polonez să primească o lovitură de ciomag peste cap, pocnit – pe strada Krakowskie-Przedmiescie, care mai există încă –, și asta din partea unui alt polonez, ca și mine la vremea mea. Vreți să vă vorbesc despre mine însumi. Sunt dispus să fac asta : acel traumatism cranian a trezit în mine o emisferă de conștiință adormită până în acel moment. Am ajuns capabil să gândesc normal, așa cum ajungi să poți respira normal după ce ți se face un pneumotorax.

Evocând figura tatălui meu, am dorit să mă aplec asupra unui anumit tip de polonez. Un tip robust și fecund, aș zice, cu descendenți și arbore genealogic. În jurnalul lui Tolstoi – îl citeam chiar înainte de a pleca – am găsit o mică notiță închisă într-o singură frază : „Tipul rusului pur, prin lipsa de contacte cu viața.”. E remarca unui scriitor rus cu privire la unii ruși ai timpului său. Această observație, în justețea sa, nu se aplică nici tatălui meu, nici mie însumi, și totuși ea m-a frapat.

În acest gen de declarații, polonezii nu sunt prea prodigioși. Ați remarcat tonul calm al frazei : Tolstoi a subliniat *în trecere* o trăsătură ce i s-a părut un dat psihologic caracteristic anumitor ruși. La noi, un asemenea element specific, dacă nu rămâne cu totul neobservat, e pe dată ridicat la rang de polonitate eternă. Ca și cum oamenii din Polonia nu ar avea psihologie individuală, ca și cum ar exista doar o psihologie națională. Vorbind despre tata, am avut în minte chiar un tip psihologic de polonez. După cum am spus, un polonez cu arbore genealogic și o descendență numeroasă. Fără îndoială, asemănător „rusului inocent” al lui Tolstoi, rupt de realitate. Poate că Tolstoi vedea reflectându-se în acest personaj anumite tradiții, anumite consecințe decurgând din asta. Oricum ar fi, el l-a reprodus după natură. Aceste personaje intrând apoi în domeniul literaturii, oamenii le-au recunoscut acolo. La fel s-a întâmplat și în Anglia, și în Franța.

O remarcă : în Polonia, literatura își împrumuta și ea personajele din viața reală, însă în circumstanțe foarte precise. Nu se punea problema de a analiza psihologia în adevărata ei complexitate, umană sau inter-umană : cenzura interioară își făcea datoria. Eroul romanului polonez nu putea fi mânat pe drumuri ce riscau să-l conducă la decadență, nebunie sau crimă ! Tot ceea ce se întâmplă în operele lui Balzac sau Dostoievski – în care un om îl deposedează uneori pe un altul de întreaga avere sau ucide din dragoste o femeie – nu era acceptabil în literatura *noastră*. În scrierile poloneze, eroul reprezintă națiunea, iar intriga constă în povestea de iubire dintre el și patria sa. Cu asemenea limitări, e imposibil să înfățișezi adevărate pasiuni sau să creezi caractere umane complete. Imposibil, căci unele forțe care-i mișcă pe oameni trebuie să rămână disimulate. Trebuie făcut asta – pentru că tocmai ele sunt cele care-i mână spre situațiile cele mai aparte, cele mai scabroase. E imposibil să fie aduse la lumină componentele sociale, biologice sau metafizice ale vieții, atâta vreme cât toate acestea nu pot fi dezvoltate în viața eroului până la capăt, atâta vreme cât trebuie

să te oprești înainte de ultimele consecințe. Sunt interzise nebunia, trădarea, omorul, *dezonoarea* datorată *slăbiciunilor*. Ce mai poate fi făcut în asemenea condiții dacă vrei să nu te compromiți, fie chiar și numai literar? Să te arunci sub o locomotivă. Însă chiar și așa, polonezul suicidar va fi tras de pe șine de un alt polonez. Atunci, ce mai rămâne? O dispariție misterioasă. Și totuși, în această țară, ca și în altele, se pedepseau omorul, corupția, violul, egoismul, prostituția. Era o țară locuită de bărbați și de femei, cu ticăloșiile lor, cu păcatele lor. Spirite romantice, visători, da, dar și negustători, artizani și târfe. Într-un roman polonez, eroul se cuvine să fie un romantic, și industriașul un patriot. Iar vreme de două sute de ani, unicul personaj feminin al literaturii poloneze a fost umbra unei fetițe moarte...

Rezultatul: societatea a încetat să se mai cunoască pe sine. Din când în când, doar din când în când, conștiința de sine a Poloniei s-a manifestat prin „auto-pamflete". După cum știți, face și asta parte din cultura noastră, cultură care a învățat de multă vreme să se parodieze. Am afirmat că Polonia suferă, fapt întristător, de un complex provincial, de orgoliu și de un aristocratism cam pervers. E ca în cazul unor familii decăzute ce-și râd de propria ruină și de propriile extravaganțe, dar care nu pot trăi decât în cercul lor, neputând să-și relateze anecdotele nicăieri în altă parte. Căci nimeni din afară n-ar putea să le guste. Cu trecerea anilor, cercul se închide: devine imposibilă departajarea între ceea ce provine din necesitate și ceea ce se supune alegerii. În cele din urmă, vezi apărând câteva fantome, însă doar excentricii cărora acestea le vorbesc mai pot să le înțeleagă bolboroselile. Fiindcă ei sunt singurii care-și pot da seama că, în aceste avertismente și aluzii, în această mormăială incomprehensibilă profanilor, există un grăunte de adevăr. Un adevăr care nu e mai puțin adevărat doar pentru că rămâne de neînțeles străinilor – în general, nu cunoaștem decât adevărurile pe care le-am experimentat. Și, o dată în plus, îndoiala iese la lumină: sunt oare aceste adevăruri locale sau universale?

Să revenim la chestiune. În remarcile mele de adineaori asupra inhibițiilor literaturii noastre, nu există în fond nimic nou. S-au spus și s-au scris astfel de lucruri chiar cu șaizeci, o sută de ani înainte. Însă eu le-am formulat evocându-l pe tata. Toate aceste limitări erau înrădăcinate în el. Anume, acea modalitate de a trece sub tăcere partea hidoasă pe care o comportă adevărul. Acel refuz de a observa cu luciditate faptele și oamenii – ca și cum i-ar fi fost frică de realitate. Totul zăvorât sub carapacea națiunii, ca într-un recipient care s-ar putea sparge sub acțiunea unui conținut prea rece sau prea fierbinte. Dacă tata ar fi fost scriitor, ar fi putut cu siguranță să scrie acest tip de literatură. Ar fi putut fi autorul tuturor *marilor* noastre romane. Insist: doar al acelora, așa cum sunt ele, cu întreaga lor specificitate, și a nici unui altuia. Se născuse aproape o dată cu ele, iar din operele mai vechi n-a păstrat decât partea cea mai comodă, adică cea mai puțin critică la adresa națiunii. Mă întreb dacă știa măcar să urască ceva, afară de imaginea pe care și-o făcuse despre ruși și prusaci. În ziua asasinării lui Narutowicz, atunci când, intrând în casă, a afirmat:

„Ei sunt.”, părea sincer bulversat. Şi totuşi, chiar şi atunci a trecut ceva sub tăcere, a dat înapoi în faţa a ceva. Fără îndoială, în faţa denumirii partidului: „Naţional”.

În timpul primelor luni ale ocupaţiei, am întâlnit pe stradă o cunoştinţă de dinainte de război, un antrenor de la clubul sportiv YMCA. După păţania de la universitate, m-am apucat să fac box. Pe antrenorul meu îl chema Rabczyn. Era un bărbat taciturn, stăpân pe sine. În timpul antrenamentelor, îşi rostea sfaturile pe un ton calm, îl vedeai rareori surâzând. Faptul care m-a determinat să particip la rezistenţă a fost tocmai întâlnirea noastră din 1940. Grupul reprezentat de Rabczyn avea un caracter militar – eu însumi, după înfrângerea din 1939, evadasem dintr-o coloană de prizonieri, scăpând astfel de lagărul de ofiţeri – şi, cum acest grup rămăsese un nucleu director al luptei armate, m-am considerat ca fiind supus ordinelor acestuia. Mi-am dat deci acordul. [...]

Vorbind adineaori despre tatăl meu, l-am definit ca fiind tipul de polonez fecund. Rabczyn făcea şi el parte dintre descendenţii spirituali ai acestei varietăţi poloneze, trăsăturile sale de caracter şi reacţiile sale îmi aduceau adeseori aminte de tata. Mă uimea nespus să observ forţa şi tenacitatea cu care aceste trăsături traversau generaţiile şi epocile. Concepţia pe care o avea Rabczyn despre lume – nu vorbesc atât despre ideile sale, cât despre felul său de a trăi în lume – era cu desăvârşire limitată la scara naţională: excludea dimensiunile individului şi ale umanităţii. Când i-am vorbit într-o zi despre boala mamei mele – operată de cancer în timpul războiului –, i-am sesizat uimirea.

„Aşa e”, a murmurat el după câteva clipe, „polonezii sunt cei ce suferă cel mai mult. Aşa e...”. Am rămas uluit: operaţia mamei mele nu avea cu adevărat nici o legătură cu suferinţele naţiei, boala ei se declanşase chiar înainte de 1939. În acest ilogism, pe care nu aveam nici măcar dreptul să-l răstorn, am regăsit un aer familiar. Rabczyn era un om cumsecade, îi admiram soliditatea morală, energia şi curajul. Totuşi, mă lăsa uneori fără replică. Fiindcă acest om onest, care nu era nici pe departe prost, nu vedea în război, în persecuţii, în mizeria şi nefericirea oamenilor, decât tragedia naţională a Poloniei. Iar dacă începeam să-i vorbesc despre suferinţele evreilor, ale ruşilor sau olandezilor, nu mă contrazicea, însă rămânea mut. La fel, părând oarecum distrat, tăcea atunci când abordam în cursul conversaţiilor noastre vreun fapt referitor la patimile omeneşti. Ori se prefăcea că ignoră tot ceea ce era legat de ură sau vanitate, ori nu credea în existenţa lor. Pentru mine, asta mirosea a ipocrizie. Poate că, în cele din urmă, pentru el Dumnezeu şi Omul erau polonezi. Poate că-şi închipuia că tot ceea ce este divin sau uman prosperă în mod sănătos numai pe pământ polonez, şi că dincolo de acesta se întinde tărâmul viciat al consideraţiilor psihologice şi filosofice. [...]

În româneşte de CĂTĂLIN LAZURCA

Dominik Tatarka (1913-1989), prozator, eseist și publicist, e unul dintre cei mai însemnați reprezentanți ai literaturii slovace din secolul XX. A studiat la Praga și la Paris. A lucrat o vreme ca profesor, iar în 1944 s-a angajat activ în Insurecția națională slovacă, devenind membru al partidului comunist. După război a fost ziarist, traversând, până în 1956, o perioadă dogmatică. În timpul Primăverii de la Praga a devenit unul dintre promotorii de frunte ai transformărilor democratice. În 1969 și-a dat demisia din partid, în 1971 a fost exclus din uniunea scriitorilor și i-a fost retras dreptul de semnătură. Operele sale au dispărut din biblioteci, iar autorul a fost pus sub supraveghere permanentă. A păstrat totuși legăturile cu dizidența cehă, fiind unul dintre semnatarii „Chartei 77”.

Tatarka publică primul volum de proză în 1942 : *V úzkosti hľadania (Cu îndoiala căutării)*, carte inspirată de existențialismul creștin. Urmează apoi volumul cu tentă suprarealistă *Panna zázra□nica* (*Fecioara minunată*), 1944, apoi romanul *Farská republika* (*Republica popilor*), 1948, un pamflet la adresa clericalismului primului stat independent slovac. După câteva opere schematice, apare „tratatul fantastic de la sfârșitul epocii staliniste”, *Démon súhlasu* (*Demonul afirmativ*). Vor urma volumul *Rozhovory bez konca* (*Convorbiri fără sfârșit*), 1959, și nuvela *Prútené kreslá* (*Fotolii de răchită*), 1963. Trilogia *Písa□ky* (*Scrieri*), 1984-1988, alcătuită din *Listy do ve□nosti* (*Scrisori către veșnicie*), *Sám proti noci* (*Singur împotriva nopții*) și *Písa□ky* (*Scrieri*), se tipărește în samizdat și la editurile din exil, ca o colecție de însemnări intime, fragmente de jurnal sau scrisori, în care un loc important îl ocupă satira societății comuniste, dar și reflecțiile privitoare la erotism, la moarte și singurătate. Cea mai profundă operă a lui Tatarka, apărută tot în Occident, este *Navráva□ky* (*Ziceri*), 1988. În afară de cele amintite, Tatarka a mai publicat volume de eseuri și jurnale de călătorie.

Fragmentul antologat, extras din volumul *Singur împotriva nopții*, este edificator pentru valențele artistice și umaniste ale unui autor important al spațiului central-european, valorificând în cel mai înalt grad tocmai apartenența scriitorului la acest spațiu. (*Ondrej Štefanko*)

Dominik Tatarka

Singur împotriva nopții*

Cântec de haiduc pe un fir de iarbă

După Nahum Goldmann, cel din urmă supraviețuitor dintre fondatorii sionismului, ultimul dintre părinții fondatori ai statului Israel, veniră (în America) niște ziariști și-l întrebară: are Israelul șanse să supraviețuiască? A murit sionismul? De fapt, evreii au dreptul să trăiască în Israel?

Autorul ideii centrului spiritual al poporului ales și fondatorul (unul dintre fondatorii) statului Israel declară astăzi, după douăzeci și cinci de ani: dacă Israelul se va transforma într-un stat ca toate celelalte, își va pierde propria sa *raison d'etre*.

Totul se raționalizează, totul se integrează. Înțelege: se asimilează. Sentimentul și condiția celui „ales" dispar. Apartenența la o anumită comunitate sau mișcare este invalidată. „Încotro se îndreaptă Israelul?" – întreabă disperat înțeleptul Nahum. Și încotro mă îndrept eu? Dar noi? (Asta nu ca să ne comparăm. Tu ai avut și ai încă dreptate.) Nu-mi pot permite ca oamenii să creadă despre mine că... Tu, însă, ești pentru mine o minune alături de care, prin care vorbesc, gândesc, îți scriu, exist. Toate astea nu pot să se piardă... Ce ai cu el? Ești tânără, frumoasă, ai minte. Trebuie să recunoaștem că, de fapt, aici e vorba despre un lucru legitim.

Ce am vrut să spun? La întrebarea pe cine iubește, pe cine urăște, dacă aparține stângii sau, ferească Dumnezeu, dreptei, André Malraux a răspuns că el nici nu iubește, nici nu urăște, că nu aparține stângii, nici, ferească Dumnezeu, dreptei, fiindcă de dreapta nu se mai declară astăzi nimeni, a răspuns așadar, la șaptezeci și patru de ani: *Je fais la mort*.

Cu puțină vreme înainte, până ce nu-i murise marea și ultima sa iubire, ar fi putut răspunde de asemenea: *Je fais l'amour*. În slovacă se iubește, iubesc sau nu iubesc ar fi deci consecința, iar ăsta e un dar; în franceză dragostea *se face*, cum se fac toate lucrurile.

Să presupunem că am ști cum se face dragostea. Dar cum se face moartea (ca să merite acest efort)? Omul face dragoste atunci când

---

* Dominik Tatarka, *Sám proti noci*, Editura Arkýř, München, 1984 (fragmente).

nu știe, nu bănuiește ce e dragostea, face copii atunci când nu știe ce sunt copiii, toată viața o face pe activistul local, județean sau național, așadar face altceva decât crede, decât este, și numai la urmă, în ultimii ani ai vieții, el trebuie să se facă pe sine, să-și facă propria moarte.

Dar asta ce înseamnă ? Să te lași ademenit în Societatea Prietenilor Incinerării, să faci economii pentru sicriu etc. O idee foarte bună, evident. (Fată frumoasă, ai de ce să te bucuri.) Însă omul ar trebui să-și continue activitatea până la sfârșit – și dincolo de sfârșitul său. Ani de zile, Matuška s-a îngrijit să fie adus acasă, lângă mamă-sa, în cimitir, Malraux nu trebuie să-și facă griji, poporul îl va conduce, desigur, cu mult fast spre veșnicie. Își scrie deci vastele sale *Antimemorii*. Sau altfel : în timp ce își scrie *Antimemoriile*, el se sinucide și se nemurește. Face abstracție de sine? Exagerează? Gândește cu privire la sine însuși.

O femeie se culcă cu cineva (și se satură de atâta dormit, doarme pe săturate, se satură pe culcate), începând de la un anumit nivel cultural se cugetă, nu se gândește doar sau nu se face numai abstracție de ceva. La fel am cugetat și eu ce mutare ar trebui să fac : am făcut o rocadă. Tot cugetând pentru și despre mine, mi-a ieșit că, dacă până-n pensie voi face pe trepădușul, trepăduș voi rămâne, așa că o să încep să mă integrez. Sau, sau...

Fomularea lui Nahum Goldmann mă incită : statul Israel *a fost gândit* (să fie centrul religios și cultural al Diasporei)... Și când, prin practica politică, va deveni un stătuleț ca multe altele, își va pierde propria sa *raison d'etre*.

Această republică a noastră, la fel de tânără, a fost și ea gândită – de Gottwald, de pildă – ca o republică democrat-populară, care va ajunge în socialism pe un drum aparte. Deocamdată, până să ajungă acolo, ea are nevoie de o menire. În ediția operelor sale unde era menționat acest lucru, cenzura operase prompt, nu se va mai merge pe nici un drum aparte și gata, iar parlamentul și noi nici nu am remarcat.

Dar viețile noastre au fost gândite altfel? Acum ei trec sub tăcere această cale diferită. Ar fi o glumă dacă am începe să vorbim despre cea de-a doua, a treia sau a cincea viață a noastră, cele precedente fiind gândite romantic, religios, burghez, oportunist, stângist, fiindcă acestea, se înțelege, nu sunt valabile, valabilă este doar cea de-a cincea viață a mea, de acum, din luna august a lui '68, când ea este gândită corect, internaționalist, științific, realist, economic, integrator. Cu ce-a de-a treia nevastă a mea din cea de-a treia viață, și cu atât mai puțin cu copiii avuți cu prima nevastă din cea de-a doua, nu mă pot integra, așa că administrativ m-am izolat și acum mulțumesc, mulțumesc fără încetare, fiindcă mă realizez, fără opreliști, în public, dar și în sectorul privat, prin amante, prin femei tinere, răsărite din procesul educațional al zilelor noastre.

Integrare deci, a mă integra.

Noi nu posedăm, nu ne însușim nici cunoștințe, nici lumea materială, și nici femei, secretara îmi va scrie discursul și mă va integra astfel, iar eu, în schimb, am să mă integrez cu ea. [...]

* * *

Pentru mine, scrisul e descrierea celor trăite. Scrisul e autoconștientizare. Creștinii își întrebau conștiința. Cred că e păcat că astăzi, în societatea noastră, nimeni nu-i învață pe oameni să-și întrebe conștiința. (Mai întâi ar trebui să edităm cărți care i-ar învăța pe oameni cuvintele prin care să-și exprime procesele psihice prin care ei există și se manifestă.) Omul însuși este un proces psihic. Omul însuși este un proces îndreptându-se din pântecul mamei înspre strămoși. Cred că ne enervăm degeaba când spunem că ne îndreptăm spre dispariție, că ne înghite treptat neantul. Eu sunt de părere să ne întrebăm conștiința și să afirmăm că ne îndreptăm către strămoșii noștri din veșnicie. Fiindcă geniul limbii se întreabă : unde a dispărut tinerețea mea ? Unde a dispărut viața mea ? La aceste întrebări putem răspunde doar noi înșine, dacă ne întrebăm, pe cât posibil, într-o stare de luciditate, atunci când suntem capabili să ne cultivăm conștiința.

Birocratul m-a jefuit de aproape toate posibilitățile de a mă exprima material. De pildă, de posibilitatea de a cultiva trandafiri pe care să-i dăruiesc femeilor. (De fapt, i-aș putea cumpăra, dacă, dacă, dacă... Între a cumpăra trandafiri pentru o femeie și a cultiva trandafiri pentru o femeie e totuși o oarecare diferență.) Birocratul m-a jefuit, de asemenea, de capacitatea mea de a mă exprima prin cuvânt, în particular, de a mă exprima prin tăcere, îmi spionează și scuipă în scrisorile mele particulare. Fiindcă deocamdată, din anumite motive, n-a putut să ordone uciderea mea, a provocat, involuntar, în mine o desfătare care constă în cultivarea propriei mele conștiințe. Am fost nevoit să mă întorc la starea de insectă, la starea păianjenului uman sau divin care, din propria sa ființă, îi țese iubitei o plasă de cuvinte. Încerc să mă conving, *sit venia verbis*, că în această lume mai există încă iubite care se simt mai bine în plasa cuvintelor decât în plasa banilor. Care se dăruiesc din tot sufletul – chiar dacă banii, degeaba... Amantul prin cuvinte și amantul prin bani. Pentru femeie, bărbatul s-a împărțit în două ființe : amantul prin cuvinte și amantul prin bani. Amantul prin cuvinte, din cuvinte dăruind libertate femeii, sunt eu, păianjenul cuvintelor. Totuși, nu, nu sunt eu acela... O femeie, Erina, mă vrea fără cuvinte, fără vorbe, mă vrea fără cuvinte și fără bani, în ciuda...

Dar eu am vrut să spun altceva. Încotro ne îndreptăm... În nici un caz spre neant. Neantul nu ne va înghiți. Noi ne îndreptăm spre strămoșii noștri. Tatăl meu, pe care nu l-am cunoscut, îmi zice zâmbind pe sub mustăți : ce bine, ce bine-i că ești aici, că ai venit. (Ești bărbat ca și mine, odată am băut cu prietenii caii pe care i-am cumpărat la Nitra, la iarmaroc. Mamă-ta, pe care o iubești, a vrut să te vadă ajuns

la Nitra, unde erai la școală, și să vadă cum arată Nitra aia, orașul unde eu am băut caii cu prietenii.)

Asta se poate defini ca o autoproiectare în veșnicie, fiindcă măcar ceva trebuie să fie veșnic valabil. Să mă judece așadar, să le plac, și după aia să mă prețuiască bătrânii, copiii, femeile...

Mama mea, veșnică fie-i pomenirea, a avut odată un vis, pe care nouă, copiilor, ni l-a povestit imediat (e amintit într-o carte de-a mea care a apărut, puteți să mă verificați). Bunica, deja neputincioasă, s-a dus la biserică, îmbrăcată ca de Crăciun, cu hainele bune. Biserica-i plină. Dar când intră ea, atât de frumoasă, oamenii se dau la o parte, să-i lase cale liberă până la altar. Acolo, paracliserul a coborât pe pământ lumina veșnică. Nu tocmai lumina veșnică, ci un rubin șlefuit, ca un curcubeu, iar în el se află o canapea roșie. Bunica, în hăinuțe albe și opinci, se așază. Și lumina veșnică se înalță la ceruri cu ea... Pe noi, copiii, după acel vis, mama ne-a sculat îndată. Acum să ne rugăm pentru bunica. A murit, a murit chiar acum, a plecat spre gloria cerească (cum se zicea pe atunci). Mergem s-o conducem pe ultimul ei drum.

Am plecat cu primul tren. Mama n-a mai așteptat telegrama, ca s-o anunțe cineva, ea trăise deja, lăuntric, evenimentul morții; ne-a trezit fără întârziere: sculați, copii, bunica a murit. (Acolo. La treizeci de kilometri distanță, într-un sat de pe granița cu Polonia, de unde, cu ani în urmă, am migrat spre pământuri mai mănoase. Nu ne scriam deloc, iar de vizitat, ne vizitam rareori.) Visul mamei mi-l pot explica doar ca pe o participare permanentă la moartea mamei sale.

Bunica mea, bunica noastră a plecat astfel (pentru mama și pentru mine) spre gloria cerească. S-a îmbrăcat sărbătorește, gorală fiind, în biserica plină de oameni îi făcură lor respectuoși, în fața altarului s-a așezat pe canapeaua aflată în rubinul șlefuit și s-a înălțat precum lumina veșnică. Mama mea s-a dus după tatăl meu cel ușuratic, care a băut, la Nitra, toți banii de pe cai. Acolo, ei au zâmbit unul către celălalt, cu zâmbetul îngăduinței omenești. Și eu? Eu de ce să renunț la iluzia bucuriei că și eu mă voi înălța într-o zi spre gloria cerească, alături de strămoșii mei, alături de cei aleși (printre care vor fi și destui scriitori, sculptori, artiști, prietenii care au reușit să mă suporte)? Datorită unei femei care, sclav fiind, m-a făcut să înțeleg printr-un gest: totul îți aparține, și eu m-am lepădat de chinuri, am încetat să mă sprijin pe iluzia că am să mă întorc la strămoși. Bineînțeles, nu mă voi sinucide de disperare.

Unii activiști nu vor, desigur, să ajungă în veșnicie. Și acolo, ei ar fi nevoiți să se bâțâie, să danseze tot kazaciok. De aceea, ei, pângăriții, încearcă să ne supună lăuntric, să ne închidă în cușca dogmatismului lor. E o absurditate, e interzis să te proiectezi pe ecranul eternității. Tu, activist-trepăduș, dacă ar trebui să mă duc cu tine în veșnicie, mai bine abandonez totul imediat, îmi ridic o cabană, biroul meu privat de codoș, îmi cumpăr, cu bani norocoși, femei frumoase și, prin puterea mea, prin aservirea mea, prin poziția obținută drept răsplată pentru

trădare, fac din ele niște curve, prin puterea mea le curvesc, apoi mă omor – doar că n-am curajul să o fac de unul singur. Mai bine m-ar ucide o putere mondială, o catastrofă universală. [...]

* * *

În timpul vieții, mama a știut totul despre mine ; după moarte, știe totul despre mine, fiindcă îi povestesc totul. (Credeți-mă că nu mă laud deloc în fața ei, recunosc că m-am îmbătat, că am mințit, că m-am legat de o femeie pe care n-o iubesc, pentru care nu sunt în stare să fac nimic. Mama mea este lumina veșnică, infailibilă în simțire, mai ales dacă față de femei mă comport ca fiul ei. Mama mea a crescut, a lecuit animale, din cauza acestei experiențe, ea știe că un bărbat și o femeie... că tandrețea e o religie care va trebui să supraviețuiască.)

Mama mea, în veșnicie fiind, este strămoșul meu, o conștiință vie, prezentă. Mama mea este, în mine, caracterul meu slovac, cântecul haiducesc de libertate cântat în limba mea, limba slovacă. Cu siguranță, eu am fost plămădit din protoplasma străpungerii, violării și iubirii slavo-carpato-polono-ungaro-mongolo-valahe. Până și după moarte, sufletul meu de haiduc va ridica baltagul, dacă veți vrea să mă asimilați vreunui grup etnic sau mă veți categorisi drept un naționalist burghez, un idiot care, într-un moment de trecătoare nebunie, a ucis, unul care este altul decât mine. Sufletul meu slovaco-mongolo-valah iubește întâlnirile cu ființe neasemănătoare, pentru a afla despre sine cum este cu adevărat, dacă va rezista la violență, la iubire și la tandrețe. Cel mai mult sufletul meu a fost atras de simțirea evreicei, ei am vrut să-i fiu mereu pe plac ; dacă binevoiește să mă îmbrățișeze, să mă ierte pentru toate violențele pe care le-am făptuit în istorie. O evreică pierdută s-a trezit lângă mine la viață, m-a îmbrățișat cu toată imemoria sa iudaică, spunându-mi că sunt om, bărbat, băiat frumos, care a lăsat departe în urma sa gestul absurd al scalpării. De ce să decad din nou în starea etnică, starea care, în numele chiar al acestei etnicități, ucide triburile vecine și pe cei mai frumoși reprezentanți ai lor ? Pe mine, un slovac, un haiduc carpatin, mă iubesc doar popoarele libere. Impozant, știu să stau la taclale cu ele, să beau și să vorbesc. Îmi pare rău că nu am învățat ungurește, nici nemțește, că îi incomodez, la distracții, pe unguri și pe nemți atunci când, din cauza mea, sunt nevoiți să explice frumoasele metafore ale vorbelor și gesturilor lor, pe care tocmai le-au descoperit.

Nu mă coborâți la starea etnică, națională, de masă. Eu sunt acela și acela, ale cărui mamă și bunică s-au înălțat la ceruri precum lumina cea veșnică. Și eu, în ciuda tuturor, am să ajung acolo cândva, împreună cu prietenii mei, cu poetul ceh și cu cel polonez, cu Ïuro și Albert, cu soră-mea Žofia.

Această autoproiectare în veșnicie e nemaipomenit de frumoasă. Acesta-i cântecul meu de libertate, cântecul meu de dragoste și de prietenie.

Voi, birocrații, voi, cei care v-ați lăsat înrolați, violați, nu vreți să știți nimic despre asta, nu vreți să vă amintiți de copilărie. Citiți doar fel de fel de rezoluții, citiți mereu niște materiale. (Și între timp vă futeți secretara. S-ar dezbrăca oricum în fața voastră, dar voi îi porunciți dinainte : dezbracă-te odată !) De barbarie, de marea barbarie ne-am lăsat cotropiți atunci când am început să-i uităm pe strămoși. (Spun că, trădându-i astfel, trădându-i ideologic pe strămoșii voștri, voi trădați criteriile universale, atemporale. Trădarea rămâne trădare în toate împrejurările, la fel cum tandrețea rămâne, în orice împrejurare, tandrețe.)

Voi, birocraților, nu-i huliți pe zei, nu-i huliți pe strămoșii voștri. Strămoșii mei (și ai voștri) au știut când cineva îi asuprește, de aceea au cântat libertatea. Din vremurile vechi, teatrele au fost pentru domni, iar ei obișnuiau să petreacă în cârciumi. Acolo, ei au trăit în libertate, au conviețuit liber, acolo s-au bătut, s-au umplut de sânge unii pe alții. (Scena istoriei poporului nostru. Pe ea, tatăl meu și-a băut cu prietenii caii, caii domnești, nepotriviți pentru ham.) Voi nu vă puteți permite să intrați într-o cârciumă – și cu atât mai puțin în veșnicie. Fiindcă nici cârciuma, nici femeia, nici veșnicia nu vă acceptă. Și doar din nerușinare, auzi minune, vă mai prefaceți că voi ați accepta pe cineva în... știm prea bine unde. [...]

În românește de ONDREJ ŠTEFANKO

V. Nevroza de catifea

Lou Andreas-Salomé,
Rosa Mayreder,
Alma Mahler-Werfel

Lou Andreas-Salomé (1861, Petersburg –1937, Göttingen) – prozatoare și eseistă germană. Fiica unui general rus, de origine germano-baltică. A părăsit Rusia în 1880, pentru a studia la Zürich științele religiei, filosofia și istoria artelor. Anii care au urmat au adus-o în preajma celor mai importanți reprezentanți ai cercurilor literare și științifice : Paul Rěe și Friedrich Nietzsche. În 1887, se căsătorește cu iranistul F.C. Andreas. Mai multe zăboviri în Paris, Viena și München au dus la legături strânse cu cei mai de seamă literați ai momentului. O prietenie profundă și intimă o leagă în 1897 de Rainer Maria Rilke. În 1911, s-a dedicat psihologiei abisale și studiului psihanalizei, împreună cu Freud. A scris peste 100 de articole în reviste și ziare. Romanele și povestirile sale au în centrul lor problematica modernă a femeii, accentuând pe discrepanța spirituală și captivitatea emoțională. Alte teme : pierderea credinței și căutarea lui Dumnezeu, nostalgia Rusiei. Romane și povestiri : *Im Kampf um Gott (În căutarea lui Dumnezeu), Rodinka, Ruth, Ma, Drei Briefe an einen Knaben (Trei scrisori către un puștan) ;* autobiografii : *Lebensrückblick (Retrospectiva vieții), In der Schule bei Freud (La școala lui Freud) ;* eseuri : *Friedrich Nietzsche in seinen Werken (Friedrich Nietzsche în scrierile sale), Die Erotik (Erotica), Rainer Maria Rilke, Mein Dank an Freud (Mulțumirile mele către Freud)* etc.

Înainte de război și de-atunci încoace este un fragment din lucrarea memorialistică *Retrospectiva vieții*, în care sunt evocați anii începutului de secol : stabilirea familiei la Göttingen, descripția încărcată de afectivitate a căminului și a ambianței sale naturale, totul fiind străbătut de nostalgia perioadei rusești și de tentația autopsihanalizării. (*Bogdan Mihai Dascălu*)

Lou Andreas-Salomé

Retrospectiva vieții*

Înainte de război și de-atunci încoace

În toamna târzie a lui 1903, ne-am mutat la Göttingen, unde soțul meu a fost chemat în calitatea sa de iranist. În afară de asta, ni se împlini, între altele, și dorința de a locui la țară, căci împrejurimile Göttingenului erau mult mai promițătoare decât cele ale Berlinului. Ca printr-o mică minune salvatoare, așa cum apar doar în povești, am ajuns, după o lungă căutare în cursul căreia am refuzat toate locuințele din oraș, pe înălțimile Ronului, la căsuța noastră din bătrâna livadă. Pe atunci era înconjurată de atâta liniște încât, din când în când, apăreau în fundul grădinii tinere vulpi.

Apropierea de natură acționa de fiecare dată asupra mea ca o adevărată împlinire a vieții. Indiferent de unde am revenit aici, de-a lungul a trei decenii, anotimpurile îmi apăreau ca fiind reale numai pe acest petec de pământ. M-am deprins cu un trai minunat : după fiecare ședere mai îndelungată în altă parte, am început să prețuiesc, în timpul plimbărilor matinale – așa-zis rustice –, amestecul de impresii acumulate cu tot ceea ce contrazicea tufișurile și copacii.

În cea dintâi primăvară de după mutare, am făcut o călătorie de refacere, cerută de sănătatea mea precară, împreună cu un prieten medic. Tocmai înfloreau pomii : un uriaș păr bătrân (abia anul trecut a fost rupt de furtună) își legăna, în fața uneia dintre ferestrele odăii mele de lucru, crengile vopsite în alb ; părea aproape un păcat să pleci de acolo ; m-am gândit însă că atmosfera primăvăratică va dura tot timpul anului ; și, ce să vezi ?!, în anul următor părul înverzi iar. Se dărui mult prea mult, izbutind să mai traverseze un mai ; această explicație nu îmi modifică deloc starea melancolică. O mulțime de ferestre, prin care soarele intră în casă. Cele două camere ale mele, de la catul superior, formau un fel de umbrar, înconjurate cum erau de tei cu crengi puternice, care formau o perdea verde ce proteja împotriva luminii orbitoare ; însă toamna târziu, după ce primele rafale ale furtunilor smulgeau frunzele, o lumină consolatoare începea să pătrundă nestânjenită în odăi. Pereții, tapetați de mine cu stofă de un albastru-cenușiu închis, începură să pălească, fără însă ca tonurile fundamentale să dispară ; astfel dobândita neutralitate coloristică devenise aidoma cu cea a împletiturilor făcute de țăranii ruși. Firește : nu aveai voie să atârni și nici să sprijini nimic pe perete ; dindărăt

---

* Lou Andreas-Salomé, *Lebensrückblick,* Insel-Verlag, Taschenbuch, 1968 (fragmente).

răzbătea mereu albastru-cenușiul, rămas credincios celui ce fusese cândva. Așa se face că pe peretele central se păstrase tabloul favorit al lui Heinrich Vogeler[1], pe care el însuși mi l-a așezat acolo și care era, de fapt, proprietatea lui Rainer[2]. Nici acum nu sunt adepta unor transformări prea frecvente în încăperile locuințelor, prin adaptarea la stările interioare sau la moda vremii. (La Rainer, toate acestea mergeau mult prea departe, ca urmare a unei confuzii necondiționate între exterioritatea dispozițiilor trecătoare și interioritatea intenționalității – ceea ce făcea ca el să cadă ușor victimă erorii.) Rainer îmi iubea nespus încăperile, și nu în ultimul rând din pricina acelor pete puternice și profunde de culoare ce persistau în spatele mobilelor și tablourilor, deschise ca niște drumuri ascunse ale unei reîntoarceri la cele trecute : mici porți spre nepieritor.

Cele două blănuri de urs, provenind din periculoasele expediții cinegetice ale lui Willy Brandt în Rusia, stăpâneau odaia de lucru, înconjurate de rafturi simple din brad. Cu cărțile întrețineam o relație ciudată, și nu doar după moartea soțului meu, când am început să vând sau să arunc din lucrurile sale. M-am abținut (ceea ce a fost și bine, și potrivit !) încă mai de mult să achiziționez alte cărți noi pentru a-i înmulți biblioteca, nu doar din necesitate, ci și dintr-un sentiment al său de fericire. Cea mai importantă parte a bibliotecii mele, de pe vremea lecturilor din copilărie, am abandonat-o în Rusia : atât marii noștri poeți, germani și ruși, cât și cărțile folosite în perioada studiilor, pe jumătate tăinuite și pe care le procurasem prin vânzarea bijuteriilor primite cadou (de ex. Spinoza). Dar motivul esențial al stării deplorabile în care se afla biblioteca mea era următorul : grosimea ori greutatea unei cărți mă incomoda într-atât la lectura în poziție orizontală, încât le citeam de obicei desprinse și nu le duceam decât rareori la legat. În sfârșit, mai totdeauna am împrumutat și am cadorisit în special cărțile cele mai importante pentru mine, fapt ce are un motiv special, nebunesc mă tem : desconsiderarea exemplarului de hârtie, multiplicat și răsmultiplicat, în totală discordanță cu conținutul său.

Într-o povestire (*Casa*), locuința noastră devenise, deja în 1904, scena unor întâmplări în vederea cărora am metamorfozat – înlocuindu-le vârsta, destinele și relațiile interumane – o sumedenie de persoane apropiate, chiar și pe Rainer : un puști care trăiește între doi soți fericiți ; cu acordul lui am valorificat și o scrisoare pe care mi-a adresat-o. Înainte de aceasta, însă, terminând-o încă în Schmargendorf, mi-am transpus în scris dorul de casă, de Rusia – astfel s-a născut *Rodinka*[3], care aș fi dorit din tot sufletul să fi fost citită, căci povestește despre cele rusești. Îmi păstram biblioteca mea de manuscrise într-un

1. Heinrich Vogeler (1872-1942), pictor german. Tabloul menționat în text poartă titlul *Iubire* și înfățișează doi îndrăgostiți, înveșmântați în straie medievale, care admiră, unul în brațele celuilalt, un peisaj de basm ; în fundal, un geniu al dragostei cântă la harfă.
2. Rainer Maria Rilke (1875-1926), poet german, prieten și tovarăș de călătorii al autoarei.
3. Volum care cuprinde amintiri din copilărie și impresii asupra călătoriei în Rusia împreună cu Rilke.

seif al unei bănci, din care luam, din cele mai „vulgare” motive, și anume din rușinoasele motive financiare – și adesea cât de fără plăcere! – câte un exemplar vandabil. Era vorba despre eseuri dintre cele mai diverse, pe care le-am răspândit, fără să le mai recuperez, în întreaga lume; le-am scris, pe de-o parte, din pricina temei care mi se părea foarte importantă și actuală totodată, iar pe de altă parte, pentru că mi-au fost prilejuite de anumite dificultăți bănești.

Aici aș vrea să dezvălui o adevărată minunăție: pentru muncile intelectuale mă simțeam mult mai fortificată decât pentru vreo îndeletnicire femeiască; când era vorba despre tot ce avea tangență cu poezia, mă simțeam mai vulnerabilă decât în cazul vreunei trude masculine. Iată motivul pentru care personajele feminine îmi apar în fața ochilor ca și când ar fi privite de un bărbat. Explicația acestor două părți ale ființei mele se găsește în copilărie și adolescență: căci tot ce e conceptual (m-a învățat prietenul meu[4]) include afectivitatea mea feminină, în timp ce mobilul fanteziei se află sub interdicția ei și poate să se sustragă obedienței numai printr-o predispoziție încăpățânată. Nici nu e de mirare că – așa cum activitățile intelectuale sunt adânc înrădăcinate în subconștient – urmările tuturor acestora au dispărut la o vârstă destul de înaintată – la aproximativ 60 de ani. [...]

Duzina de ani ce ne desparte acum de război, nu-i fu de ajuns acestuia să se sfârșească, în ciuda tuturor strădaniilor și a mijloacelor la care se recurse pentru a-l termina. Încă înainte de finalul său oficial, revoluția rusească a fost cea care a dus la despărțirea mea definitivă de familie și de locurile natale.

Atât în timpul războiului, cât și după aceea, activitatea mea în domeniul psihologiei freudiene abisale mi-a acaparat tot mai mult întreaga viață privată, vizând deopotrivă cercetarea și metodele de vindecare.

Nu există nimic ce s-ar petrece în chip belicos în afară de descoperirea, fără rezervă, a tot ce este spirit polemic în noi, în străfundurile noastre sufletești. Nu există nim ic îndărătul oricărei stări conflictuale – pe un spațiu infim, de la om la om, care se întinde la limita păcii – decât pângărirea comună a fondului nostru sufletesc.

Și atunci, ce se întâmplă? Doar atât, că un străin pătrunse în încăpere, fără să simtă nici dragoste, nici ură, implicându-se efectiv în această activitate.

Trecură anii, rândurile generației mele se răriră datorită vârstei, la fel cum războiul împuținase rândurile tinerilor – dar străinul rămase.

În ultimele zile ale lui 1926, muri Rainer; la 4 octombrie – soțul meu. [...]

În afară de asta, viața noastră personală nici nu este atât de importantă cum ne place să credem; ne pare prea mult să experimentăm existența prin fericire și durere în fiecare moment al ei... Căci vă rămâne un desen-ghicitoare: care ne cuprinde, desenați în misterul lui pururea deschis.

În românește de BOGDAN MIHAI DASCĂLU

---

4 Sigmund Freud.

Dincolo de a ne înfățișa gândirea și sentimentele uneia dintre primele feministe austriece, jurnalele *Rosei Mayreder* (1858-1938) sunt un document istoric al sfârșitului de secol vienez. Scrise mai întâi ca un manifest al introspecției în vederea construirii metodice a propriei personalități, apoi cu scopul de a rămâne o descriere a tinereții și a experiențelor ce au format-o și, în cele din urmă, ca proiecție a unei lumi virtuale, spațiu al refugiului din fața realităților primului război mondial, jurnalele Rosei M. acoperă o viață de om, de la vârsta de 14 ani, până în anul morții.

Rosa Mayreder este una dintre personalitățile „escort" a tot ceea ce a însemnat Viena sfârșitului de secol. Făcea parte din burghezia considerată radicală, implicându-se în mișcările feministe și pacifiste, ajungând vice-președintă a Uniunii Femeilor Austriece și co-fondatoare a revistei „Documentele femeii", publicație a opoziței feministe. Este în același timp eseistă, publicând cu succes *Zur Kritik de Weiblichkeit* (*Critica feminității*) și *Geschlecht und Kultur* (*Sex și cultură*), nuvelistă, poetă, memorialistă, autoare a unei filosofii a suferinței, a unei variante feminine a dramei lui Faust și a multor articole de presă.

Jurnalele Rosei Mayreder, descoperite în 1984 de către cercetătoarea americană Harriet Anderson la Biblioteca Națională din Viena, sunt importante, pe de-o parte, ca o cheie de descifrare a operei acesteia, pe de alta, pentru noua perspectivă pe care o oferă asupra unor personalități ce au marcat sfârșitul de secol vienez. Însemnările Rosei Mayreder vădesc o profundă înțelegere a complexității unei vieți sfâșiate între iubirile instinctuale, aproape masochiste, și moderna ideologie feministă pe care o reprezenta oficial. (*Ioana Copil-Popovici*)

Rosa Mayreder

Jurnalul unei feministe*

5 octombrie 1914

Ieri, pe o zi ploioasă și furtunoasă de toamnă, ne-am plimbat înainte de prânz în parcul Maria Josef, unde l-am întâlnit pe Theodor Goldscheid[1]. Cum a dat cu ochii de noi, a și început să ne facă reproșuri : de ce n-am făcut una, de ce n-am făcut-o pe cealaltă ; că ar fi trebuit..., ar fi fost bine..., ar fi fost obligatoriu să... Am ajuns foarte nervoasă, după-amiaza, la gustarea de la Rudolf Goldscheid[2]. Teoretizările sociologice îmi par de-a dreptul iritante, acum, când atâtea mii de oameni sunt obligați să plătească cu propria viață greșelile potentaților. Când Gilbert[3] mi-a reproșat sentimentele patriotice, nu m-am mai putut abține. Oare chiar nu-și dau seama cu toții că Austria este deja bolnavă, că prin constituția ei dualistă este incapabilă de supraviețuire și că există în continuare doar printr-o lege a inerției ? Pe deasupra, se află și la cheremul unui bătrân matusalemic, reprezentantul sistemului de mușamalizare, care conduce de 66 de ani acest regim, cu mâna lui nefericită ! Când o astfel de țară este implicată într-un război, cum ar putea ieși învingătoare ? Atunci, Goldscheid a exclamat : „Ah, de-abia acum vă înțeleg personalitatea. Sunteți mai pesimistă decât noi toți laolaltă !”. Nu am putut nega ; însă diferența dintre mine și ceilalți este că, în circumstanțele date, eu consider tăcerea ca fiind singura atitudine demnă. M-a contrazis. N-a trecut nici o zi de când l-am supărat pe Kubin[4], spunându-i : „Cel a cărui credință nu e în stare să mute munții din loc, nu va reuși niciodată ceva cu adevărat !”. El s-a opus prin experiența lui de-o viață. Da,

---

* Rosa Mayreder, *Tagebucher 1873-1937*, Insel Verlag, Frankfurt am Main, 1988 (fragmente).

1. Theodor Goldscheid – fratele lui Rudolf Goldscheid. (Notele aparțin traducătoarei.)
2. Rudolf Goldscheid (1870-1931) – scriitor austriac, profesor, cunoscut mai ales pentru preocupările sale științifice în domeniul economiei și sociologiei. Simpatizant al doctrinei social-democratice. Din 1922, editează revista pacifistă „Friedenswarte”.
3. Leo Gilbert – inginer, fizician și autor al unui roman satirico-fantastic, *Excelența Sa, Automatul*, care i-a adus renumele.
4. Paul Kubin – consilier ministerial la Praga, din 1902 până în 1905 amantul Rosei Mayreder.

asta-i situația! Toți acești oameni moderni consideră opinia personală ca fiind adevărul suprem și nu știu că, de fapt, părerea lor nu valorează nici cât o ceapă degerată dacă le paralizează activitatea. Cu toții cred că-și vor salva astfel pozițiile, umflându-se în pene cu superioritatea lor și lăsând lucrurile să meargă mai departe așa cum merg. Însă cel care nu face nimic n-ar trebui nici să vorbească. Goldscheid susține că în Austria ești oricum împiedicat să acționezi, chiar dacă ai cea mai mare voință în acest sens. În final, aproape scoasă din fire, am spus: „Mi-a fost reproșat patriotismul – dar oare ne gândim noi la soarta Austriei și la cei care vor simți pe pielea lor incredibilul faliment al civilizației provocat de acest război? Admirăm măreția Germaniei – dar, învingători sau învinși, vom fi la fel de mult implicați în acest eșec.”. „Dacă dumneavoastră susțineți asta”, adăugă Goldscheid, „atunci suntem cu toții de acord.”.

18 mai 1917

Restaurantul Höller; în cafenea se desfășoară o înfocată conversație despre cazul Fritz Adler[5], a cărui judecare tocmai are loc. Goldscheid oscilează între a admira energia lui activă și repulsia în fața crimei ca metodă de acțiune. Găsesc ipocrită și incoerentă motivația lui Adler, care susține că fapta lui a fost simbolică și că a vrut doar să arate că se poate acționa revoluționar până și în această Austrie rușinos decăzută; crima poate să instige doar la o nouă crimă – acțiunea socială pozitivă, pe care Adler însuși nu a reușit să o realizeze, nu-și va adjudeca prin această faptă nici un fel de precedent. Într-o țară ca Austria, unde precedentele lipsesc cu desăvârșire, o asemenea faptă nu-și mai poate revendica nici măcar o importanță simbolică. Și, pe deasupra, crima este o metodă învechită, perimată; îi lipsește originalitatea unei descoperiri geniale și revoluționare, amplificată de noutatea agresiunii sugestive. Privind subiectiv, nu putem să-i negăm acțiunii lui Adler curajul; privind obiectiv, însă, ca reacție la cele desfășurate, ea este lipsită de valoare – un act de violență absurd, în ciuda interpretărilor date de făptaș. Gestul lui Adler nu pare să fie provocat decât de lipsa de vitalitate, independență și inițiativă care domină Austria în întregime. Dar faptul că aceste carențe apar ca expresie generală, atât la creștini, cât și la evrei, la proletariat, la burghezie, dar și la nobili, cu aceeași intensitate, ar fi trebuit să-i dovedească că avem de-a face cu un simptom ale cărui cauze sunt mult mai profunde, un fenomen care iese din determinările geografice și istorico-politice și care nu poate fi dizlocat prin mișcări revoluționare, chiar dacă acestea sunt temporare și victorioase. Responsabilitatea asumată de Adler denunță public, fără milă, această stare de fapt, dar nu din perspectiva soartei grele, împărtășită de aproape un secol de austriecii spiritualizați, într-o renunțare dureroasă, ci din perspectiva rușinii, la care el este părtaș.

---

5. Fritz (Friedrich) Adler (1879-1960) – asasinul ministrului Graf Sturghk, la 21 octombrie 1916. Marxist austriac, conducător al stângii socialiste și editor al revistelor *„Volkerrechte”* și *„Der Kampf”*.

17 iunie 1917

Ieri noapte, pentru prima dată, războiul, pe care până acum mi-l închipuisem doar, a devenit pentru mine realitate. Am fost trezită de o explozie teribilă ; la scurt timp, au urmat altele – atac aerian ! Imediat după aceea, întreaga casă a fost cuprinsă de panică ; se auzeau tropăituri și zgomot de potcoave pe stradă, împușcături undeva departe și, din nou, explozii. Nehotărâtă și cu genunchii tremurând, stăteam în hol lângă camera fetelor, în timp ce Lino[6] se întoarse liniștit pe partea cealaltă și adormi. Se lumină treptat ; peste o oră încetară împușcăturile îndepărtate și ne culcarăm din nou. Sentimentul fricii de neînvins și al așteptării neputincioase era îngrozitor ; niciodată până acum arbitrarul vieții și al morții nu a răzbit atât de aproape de previzibila mea existență.

26 februarie 1918

Rusia acceptă fără rezerve condițiile de pace, sub formă de ultimatum, ale Germaniei. Deci, au câștigat aceia care impuneau dreptatea prin sabie. Cu scopul de a declanșa o revoluție în interiorul Puterilor Centrale, Troțki a acceptat toate condițiile impuse de imperialismul german. Nu ne puteam imagina un fiasco mai mare. Seara are loc discursul lui Goldscheid, urmat de cina comună. Nici unul din această societate nu pare marcat de înfrângere. Chamatz[7] găsește că Troțki este un copil într-ale politicii și că în puține săptămâni se va afla fie în exil, fie pe eșafod.

6 martie 1918

Straniu : nimeni nu se bucură de pacea cu Rusia și toți sunt uimiți că nimeni nu se bucură. Fie această pace este considerată de toți ca un act de agresiune ce conține germenele unei noi dușmănii, fie iminenta ofensivă din Vest își aruncă asupra acestui pact umbra mult prea amenințătoare – sau, poate, letargia cauzată de atâtea înfrângeri face orice reacție de bucurie imposibilă. După părerea mea, acesta din urmă este motivul.

1 aprilie 1918

După-masă la Goldscheid. O discuție foarte plăcută și interesantă ; el este preocupat de o nouă problemă – „psihologia schimbării de opinie" –, prin care reușește în sfârșit să depășească abordarea politică a problemelor legate de război. Victoriile germane din Vest par să-l fi îndepărtat de acest tip de abordare ; el consideră că, dacă un popor cum sunt germanii dorește să se afirme în fața unei lumi întregi,

---

6. Nume de alint al lui Karl Mayreder, soțul Rosei Mayreder, arhitect și rector al Universității tehnice din Viena. În 1912, Karl M. se îmbolnăvește psihic.
7. Richard Chamatz (1879-1965) – istoric și publicist, o lungă perioadă redactor la „Neuer Freien Presse". Una din specializările lui era istoria Austriei în secolul al XIX-lea.

atunci trebuie să se poată conta pe invincibilitatea lui. După părerea mea, ar trebui să nu mai aclamăm umilirea Rusiei de către germani. Dacă Rusia se desparte cu adevărat de mașina diabolică a mercantilismului imperial ce stăpânește lumea noastră, dacă dorește să meargă pe un alt drum – fiind singura în stare din Europa –, atunci această pace, care îi retează pentru totdeauna orice perspectivă imperialistă, este cea mai bună soluție. Nici o Germanie învingătoare și nici o Anglie sau o Americă victorioase nu ar avea ceva nou de oferit lumii; în Rusia, însă, există condițiile istorice, economice și sociale pentru așa ceva.

15 mai 1918

Conferința lui Schumpeter[8] despre criza statului fiscal. Un omuleț foarte inteligent, versat și obișnuit cu vorbitul în public, al cărui zâmbet de superioritate are ceva impertinent. După o controversă politicoasă între el și Goldscheid, vorbește Max Weber. Lasă impresia unui om serios, cu un puternic autocontrol. Diferența dintre un german din Nord și un austriac iese în evidență; ceea ce este tipic intelectualului, în general, lipsa combativității, îl caracterizează pe austriac în toate împrejurările: el este asemenea unui crater stins. Cresc tot felul de plante pe un astfel de pământ, dar el nu mai are puterea eruptivă de a se transforma.

19 mai 1918

O primăvară superbă. După-amiază la Goldscheid. Când vine familia Goldmann[9], începe o discuție politică de tipul „am spus noi că așa se va întâmpla”. Indispoziția, ba chiar repulsia mea, devine atât de mare că amuțesc. Pe masă se află niște garoafe roz și niște crenguțe frumos mirositoare – în cercul acesta intelectual, atât de vienez, și totuși, ca mediu, atât de străin mie, se numesc iasomie; o rază de soare aprinde în garoafe nuanțe minunate, și în mijlocul discuției politice mă gândesc că planta este ființa cea mai orientată spre estetic; ea și-a convertit propria sexualitate într-o supremă frumusețe. Comparat cu o astfel de existență – ce lucru trist, plin de vanitate este omul fără simț estetic!

La plecare, Goldscheid mă întreabă plin de înțelegere dacă îmi lipsește ceva. Oare pot să-i spun ce sentiment de înstrăinare mă cuprinde în cercul lui? Ce criză spirituală se naște tot mai amenințător în mine? Dacă ar trebui să traduc această criză, ar trebui să o definesc ca pe o despărțire de intelectualism. Dar încotro, încotro? Toată viața am considerat scrisul ca pe o necesitate culturală, și dezbaterile pe probleme spirituale – un element prețios al existenței. Acum aceste discuții îmi par doar niște bârfe neputincioase, iar cărțile, o maculatură inutilă.

---

8. Joseph Schumpeter (1883-1950) – economist și, în 1919, ministrul austriac al finanțelor, pentru o perioadă scurtă.
9. Emil Goldmann (1872-1942) – profesor de istoria dreptului la Universitatea din Viena, membru al Societății de Sociologie din Viena.

3 iunie 1918

Discuție despre Lino cu dr. Steiner[10], cu care avusesem data trecută o întrevedere mai lungă conversând despre *Anda Renata*[11], pe care i-am dat-o să o citească. Întâlnirile cu el îmi amintesc de povestea unui om ce vizitează un spital de nebuni și este condus prin saloane de un bărbat foarte educat, deștept și plăcut, motiv pentru care vizitatorul îl ia drept medicul instituției. La sfârșit, acesta îi prezintă un ultim pacient despre care spune: „Boala acestui om constă în faptul că se crede împăratul Chinei – dar, după cum puteți prea bine vedea, împăratul sunt eu!". Discursurile noastre coincid până la punctul când ajunge să vorbească despre el și munca lui – aici devine brusc împăratul Chinei.

Despre *Anda Renata*, cu toate că îi recunoaște mari calități artistice, nu spune nimic concret; și în ce-l privește pe Lino, se comportă ca toți ceilalți medici pe care îi critică: după o întrevedere de o oră, comunică cu o siguranță infailibilă diagnosticul și pronosticul. Crede în semnificația cifrei 7, căci Lino s-a îmbolnăvit când avea 8 × 7 ani. [...] Nu mă impresionează defel, pentru că sunt sătulă atât de specialiști, cât și de diletanți.

25 iunie 1918

Este frig și plouă de o săptămână întreagă; ofensiva împotriva Italiei a eșuat din cauza inundațiilor. La Buenos Aires a nins pentru prima oară în istoria omenirii. Oare și-a ieșit natura din minți, și războiul ar fi atunci doar o consecință firească a acestui fapt? Dar războiul a existat în stare latentă pe tot timpul păcii. Dacă omul vrea să se justifice prin natură, atunci nu are nevoie de excepții ale mersului acesteia ca argumente; categoria umană ca atare este la fel de lipsită de rațiune, la fel de elementară și la fel de indestructibilă ca și natura. Individul rațional apare mult prea târziu. El este o excepție, care nu se potrivește în lume – fenomenul conștiinței, cu care natura nu știe ce să facă și de care este privată. Dacă excludem conștiința individuală, împreună cu suferința ce-i aparține, atunci natura care se hrănește cu propriile odrasle, înglobând toate viețuitoarele, este cel mai bine organizată – viața și moartea sunt unul și același lucru pe tărâmul eternității. Numai conștiința individuală i se opune: îi este atât de potrivnică, încât și-a creat în forma spiritului uman o a doua lume, un paradis, unde evadează pentru a-și putea apăra valoarea și durata împotriva naturii.

15 iulie 1918

Se scoate covorul din sufragerie. M-am hotărât să-l vând, pentru că valoarea lucrurilor și impozitul pe proprietate au crescut inegal.

---

10. Rudolf Steiner (1861-1925) – scriitor, filosof și profesor. În 1912 înființează Societatea Antroposofică. Între 1879-1889, trăiește la Viena, unde studiază la Facultatea tehnică.
11. *Anda Renata* – drama a Rosei Mayreder, publicată în 1934.

Nu am știut nici cum să acopăr în această perioadă deficitul produs de inflație. Dar acum că „înflorata câmpie”, cum îmi numeam eu covorul, a dispărut, m-a cuprins o mare tristețe – probabil potențată de tensiunea din atmosferă ; însuși declinul vieții noastre mi s-a părut simbolizat de acest eveniment.

Cercul nostru este tot mai restrâns. Fără teatru, fără muzică, fără pictură, fără petreceri ! Asta nu înseamnă însă o simplificare a atitudinii față de viață, cum se întâmplă la bătrânețe, ci doar faptul că grija agonisirii nevoilor zilnice, termenul de garanție al vieții, înghite întregul nostru timp liber și, mai rău, întreaga noastră energie creatoare. Înțeleg să te limitezi atunci când dorești să-ți creezi un spațiu de lucru spiritual ; dar să te limitezi atunci când dispar puterea și posibilitatea de a crea ?...

7 octombrie 1918

Destul de ciudat – politica îmi este complet indiferentă, pentru că nu am posibilitatea de a-mi forma o părere obiectivă, prin cunoașterea reală a circumstanțelor și evenimentelor ; cu toate acestea, pasionalitatea mea iese la suprafață în dezbaterea politică mai puternic ca oricând. Dacă ar trebui să judec după propria mea experiență, nu cred că există obiectivitate în treburile politice ; aici par să acționeze fragmente de sensibilitate provenite din instinctele refulate, pe care nu le înțelegem foarte bine. De aceea mă las, probabil, în ciuda tuturor reproșurilor pe care mi le fac, tot timpul prinsă în discuție.

8 octombrie 1918

De ce mă mai preocupă, totuși, atât de mult discuțiile de duminică ? Este oare iminenta desprindere de Goldscheid cea care se anunță în această tulburare a mea ? Nu pot să-mi ascund faptul că, până acum, fiecare dintre prieteniile mele au urmat același curs. Probabil că este cursul normal al tuturor relațiilor umane, în măsura în care sunt construite pe idolatrie, corectată mai apoi prin experiență. Știu foarte bine că acest proces este dureros și periculos ; de aceea încerc din toate puterile să mi-l ascund mie însămi, și încă și mai mult obiectului său. În cazul de față, singura soluție este să fii reținut până când circumstanțele dezamăgirii, care se află în relațiile cu aceste persoane, dispar. Dar pierd, prin Goldscheid, și cercul acestuia : ultimul fir care mă lega de lumea exterioară.

18 octombrie 1918

Transformarea Austriei, prin decret imperial, într-un stat feudal.

28 octombrie 1918

Izolarea și indispoziția mea au ajuns într-un punct care face imposibilă orice muncă intelectuală. Cel care cunoaște poporul germano-austriac în impotența lui politică și în indecizia lui, ba mai mult, în decăderea lui, nu poate spera ca acesta să fie ajutat de niște schimbări exterioare, chiar radicale ; el va fi întotdeauna doar o rămășiță sau un pandantiv neputincios, disprețuit și pus la zid. Ieri seară am trecut

pe strada Kärtner și am observat o mare adunătură de oameni. În sfârșit! Oare pregăteau un asediu, fuseseră adunați oficial, ca în alte orașe? Nici vorbă. Ceea ce-i interesa atât de mult nu era decât o vitrină imensă, în spatele căreia se schimbau hainele unui manechin de ceară.

4 noiembrie 1918

Ieri au fost anunțate condițiile armistițiului. Profundă umilire. De-abia spre miezul nopții mi-am dat seama, în totala mea amnezie, că războiul a încetat – războiul a încetat! Astăzi, pentru prima oară după săptămâni de vreme posomorâtă, albastrul cerului se ivește dintre norii de ceață și trezește primele sentimente de fericire datorate păcii. Războiul s-a încheiat! Oricât de crude i-ar fi urmările: dintre toți participanții, Austria a avut cel mai mult de câștigat. Pentru că acel imperiu nefericit și învechit s-a destrămat; dacă pentru germanii din Austria mai există o speranță de regenerare, atunci ea poate să apară acum. Răsar oameni noi: deși nu cred că, în esență, sunt diferiți de cei vechi, dar aduc cu ei alte ideologii, care vor trebui să se dovedească valabile măcar pentru o vreme.

12 noiembrie 1918

La ora 4 după-amiaza se proclamă, din clădirea Parlamentului, Republica germană a Austriei, după ce ieri împăratul Karl a abdicat. În Berlin, Republica a fost proclamată deja cu două zile în urmă.

15 noiembrie 1918

22 de dinastii au refuzat tronul pe parcursul acestei zile. Dreptul de vot pentru femei a fost acceptat în toate republicile. Majorității covârșitoare a femeilor i se oferă brusc un drept pentru care a luptat un grup infim. Astfel că trebuie să ne temem că cele mai multe dintre femeile aparținând burgheziei și țărănimii nu vor ști cum să se folosească de acest drept.

Evenimentele, oricât de însemnate ar fi, nu reușesc să trezească în mine nici o rezonanță. Poate că e o consecință a subnutriției; am slăbit 19 kg în doi ani; trăim cu găluște negre, cartofi, grâu măcinat de noi, toate pregătite cu minimum de grăsime. Sau, poate, cauzele acestei apatii să fie totuși de natură spirituală? Părerea mea despre evenimente este împărțită. Nu cred în „popor" ca într-o putere capabilă să organizeze lumea, nu cred decât în personalități, purtătoare ale unei voințe puternice, pusă în slujba unor idei înalte. Acum, însă, toate schimbările au avut loc datorită înfrângerii militare a vechii puteri; furtuna este cea care a împins vasul pe noi țărmuri, nu un navigator conștient de ținta călătoriei. În orice caz, cehoslovacii constituie o excepție; ei au lideri în adevăratul sens al cuvântului: cei care au păstrat neschimbat cursul în timpul războiului.

Ce poate însemna artistul într-o lume exclusiv politică? Sau omul spiritual, avertizat că salvarea nu vine nicicând din realitățile exterioare?

În românește de IOANA COPIL-POPOVICI

Biografia *Almei Mahler-Werfel* este cea a unei femei care, cu o sensibilitate specială, a iubit și s-a făcut iubită de câțiva din cei mai mari artiști ai Europei Centrale. Fiică a celebrului pictor vienez Schindler, Alma se naște în 1879, se bucură de o educație aleasă, iar în 1902 se căsătorește cu dirijorul și compozitorul Gustav Mahler. Totuși, înainte de Mahler, pe când Alma era doar o fetiță, mai existase o pasiune, Gustav Klimt, căsătoria prea timpurie fiind împiedicată de intervenția mamei. După moartea lui Mahler, o nouă relație, de mare pasionalitate, se înfiripă între Alma și Oskar Kokoschka, elev al lui Klimt. În 1915, Alma se căsătorește cu arhitectul Walter Gropius. După despărțirea de acesta, va deveni, în 1929, soția lui Franz Werfel, împreună cu care va fugi de amenințarea nazistă în Italia, apoi în Franța, Spania și, în cele din urmă, SUA. Werfel moare în 1945; Alma îi supraviețuiește până în 1964.

Memorialistica acestei extrem de dotate femei reprezintă nu numai o mărturie a unei vieți trăite în cercurile artistice cele mai înalte, ci și, în același timp, reflecțiile unei conștiințe atente la transformările istorice și psihologice ale epocii în care Alma a trăit. Fragmentul ales face parte dintr-un capitol ce poartă numele unei conferințe ținute de Franz Werfel la Paris, *Viitorul literaturii* (1937), o conferință care va debuta, profetic, cu expresia „Finis poesiae!”. Într-adevăr, anii care urmează sunt cei ai prigoanei naziste, ani în care muzele vor trebui să tacă. (*Tinu Pârvulescu*)

Alma Mahler-Werfel

Viața mea*

[...] Franz Werfel și-a petrecut toate serile de la Paris cu scriitorul James Joyce, în mici restaurante, pe care trebuiau să le schimbe destul de des, deoarece generaseră o serie de antipatii datorită ariilor lui Verdi, cântate împreună peste tot cu voce tare. James Joyce îl adora pe Verdi, ca de altfel și Franz Werfel – mai presus de toate Werfel, care era literalmente vrăjit de această nouă prietenie muzicală. Un impediment serios îl constituia, ce-i drept, boala lui James Joyce : era aproape orb. Trebuia să fie condus, iar o plimbare împreună nu putea fi veselă. A murit... dar numele său trăiește și va trăi.

Franz Werfel, enervat de ciocnirile repetate cu domnul și doamna Feuchtwanger, s-a întors la Viena.

Octombrie

Bittner m-a chemat din nou la el. Eu sunt singura pe care o suportă în jurul său, atunci când se simte foarte prost. Avea din nou crize de inimă. Îi simt sfârșitul. Dar cu câtă demnitate își suportă destinul !

Un sfânt, ca și Manon[1].

Zace așa de ani de zile... are ambele picioare amputate. Și-a terminat de scris *Te Deum*-ul ... am discutat despre *Palestrina* lui Hans Pfitzer, pe care o consideră „cea mai inteligentă operă a timpului nostru”, deși „posedă puțină fantezie”. Credea că întreaga liturghie a lui Palestrina trebuia să fi fost inclusă în operă, pentru a impresiona. Dar asta era imposibil de realizat fără Sanctus și Benedictus. „Eu însumi înțeleg revenirea artistului protestant la eternul catolicism ca pe întruchiparea cea mai reușită a harului divin, har pe care Dumnezeu îl acordă și muritorilor, dacă-i place, cum se observă și în a doua versiune a lui *Faust* de Goethe, în *Parsifal*-ul lui Wagner sau *Palestrina* lui Pfitzner. Transpunerea acestei idei în operă le-a reușit lui Wagner, lui Goethe, nu însă și lui Pfitzner... chiar dacă pasajul cu clopotele din Roma din opera *Palestrina* este unul din cele mai frumoase ale lui. Lipsa de fantezie este însă de netăgăduit. Julius Bittner își simțea moartea apropiată. A spus : „Oamenii nu-mi înțeleg suferințele, doar eu știu ce are de gând Dumnezeu să facă cu mine. Și l-am văzut pe El stând lângă patul meu. Pe Isus Christos ! Mie nu mi se poate întâmpla nimic. Numai fiii mei mă mai rețin în viață !”.

---

* Alma Mahler-Werfel, *Mein Leben*, Fischer Verlag, Frankfurt am Mein, 1960 (fragment).

1. Manon Gropius – fiica autoarei ; moare la șaptesprezece ani.

Vorbea îndurând îngrozitoare dureri de inimă și dispnee.
Dacă ar mai avea cineva credința lui!

Mai târziu

Astăzi am fost la un chiromant. El mi-a descoperit latura artistică în liniile palmei, chiar lângă însemnul religiozității. Mi-a spus că aș avea o mână de ghinionistă și s-a minunat prin câte am trecut și câte am îndurat.

Acum însă, referitor la viitor:

În cel de-al cincizeci și nouălea an al vieții mele îmi voi schimba locuința, emigrând în altă țară, unde voi și rămâne; posibil să schimb și continentul, ceea ce însă chiromantului îi era imposibil să prevadă. Voi sta alături de un bărbat cu care voi fi trăit din al treizeci și cincilea an al vieții mele. Vom fi legați unul de celălalt printr-o prietenie intimă și liniștită. Nu voi mai avea parte de necazuri. După șase ani, împinsă de dorul de casă, mă voi întoarce la Viena... dar, nemaiplăcându-mi, o voi părăsi din nou. Când am ajuns acasă, i-am povestit lui Franz Werfel cu lux de amănunte ce mi-a spus ghicitorul. Franz Werfel a rămas puțin pe gânduri, apoi a exclamat: „Dar eu unde voi fi atunci? A spus că vom pleca împreună?...” Și nu contenea să întrebe dacă totuși nu fusese vorba și despre el.

Ghicitorul mi-a mai spus că voi avea bani puțini... o prevestire care la acea vreme l-a agitat nespus pe Franz Werfel. Ceea ce avea să se adeverească: voi avea bani puțini! Nu o să am parte de bani.

Completare

S-au scurs cei șapte ani, iar sărmanul meu soț Franz Werfel nu mai este cu mine.

Johannes Hollnsteiner spune: „Diferența în gândire dintre evreu și creștin este aceasta: evreii se raportează la ei înșiși, sunt niște ideologi declarați... Creștinii sau arienii: idealiști împiedicându-se necontenit de realitate.”.

Ieri am participat la concertul celei de-a treia simfonii a lui Gustav Mahler, într-o interpretare de mare clasă. Pe lângă ea, totul devine nimic, dacă ți se dă șansa să simți ceea ce am simțit și eu atunci. Această capodoperă, de neegalat, sub bagheta lui Hermann Scherchen, a însemnat renașterea profundei mele emoții de atunci, din anul 1903, de la concertele ce avuseseră loc la Köln și Krefeld.

Acum știu cât de mare a fost Gustav Mahler. Cu greu am putut să-mi stăpânesc lacrimile. Mă gândeam mereu la el, învăluit într-o aură iubitoare, și îi auzeam vocea de atunci, când, după prima propoziție, a coborât la mine în sală și a spus: „Și Domnul văzu că era bine...”. Apoi s-a corectat zâmbind și spuse: „Și domnul Mahler văzu...”.

Aceasta se întâmplase la Köln, după prima repetiție de la prima lectură, în sala de concerte Gürzenich. Scherchen a apreciat just această capodoperă și a executat-o impecabil. Lipsa de genialitate nu a fost un impediment pentru a da acestei opere anumite efecte geniale: prin muncă, subtilitate și dăruire nemărginită.

Decembrie 1937

O, am trăit un Crăciun îngrozitor! Franz Werfel și, ciudat, chiar Anna Mahler[2] au rămas insensibili la neliniștea mea. Eram atât de disperată...” Această sărbătoare a bucuriei în lumea întreagă” mi-a fost revelată cu adevărat doar de abisala putere de a iubi a lui Manon... fără ea nu mai pot sărbători Crăciunul. Ea se află mereu în jurul meu, atât de aproape de mine, dar în zile precum aceasta simt că durerea mă sfâșie.

Franz Werfel și Anna Mahler s-au pronunțat: „E doar o zi ca toate celelalte!”. Ce știu ei? Ce au simțit celulele bunicilor lor în această zi?

Nu vreau brad, nici cadouri; vreau ca această sărbătoare să devină din nou ceea ce a fost odată. Dimineața am mers la împărtășanie, la Hollnsteiner, apoi m-am întors acasă și am donat unui spital toate florile pe care le primisem. M-am dus la slujba de la miezul nopții, care, din păcate, nu m-a impresionat deloc... M-am plimbat de colo-colo, cu ochii înroșiți de plâns; nimeni nu m-a compătimit, cu excepția maicii starețe protestante și, bineînțeles, a lui Hollnsteiner. Dar ce folos? El trebuia să plece chiar în dimineața următoare la St. Florian, iar eu eram lăsată pradă chinurilor mele. M-am bucurat când în sfârșit am putut să călătorim din nou și fiindcă bronșita gravă a lui Franz Werfel a trecut. Doream să petrec Crăciunul în străinătate, ca și anul trecut, la Milano, la fel și noaptea de Revelion, această noapte idioată, absurdă, în care te minți că, în anul ce va veni, vei avea parte de ceva mai bun și mai frumos!

Și într-o lume pe care Franz Werfel o respinge.

Maurice Ravel, acest om și prieten peste măsură de rafinat și de plăcut, a murit pe 28 decembrie 1937, la Paris. După sfârșitul războiului, și-a prezentat la Viena *Rapsodia spaniolă* și a locuit, în anul 1920, pe timpul repetițiilor, la mine – pentru câteva săptămâni. Au fost zile extrem de relaxante, pline de voie bună, în ciuda faptului că Ravel era pentru mine un străin. Transformasem sufrageria într-un dormitor agreabil, iar în salonul cel mic locuia, în același timp, și compozitorul italian Alfredo Casella. Ravel era o ființă firavă ca o plantă, puțin narcisic... punând foarte mare preț pe igiena personală. Casella era un om mai „natural” și se distra pe seama agitației celuilalt.

Oskar Fried, un compozitor talentat și, categoric, un non-dirijor, fusese desemnat să dirijeze *Rapsodia spaniolă* a lui Ravel, dar, deoarece Fried nu știa să citească nici o partitură, m-a rugat să-i pun la dispoziție doi pianiști străluciți, Steuermann și Serkin, și ei au interpretat la prima vedere partiturile rapsodiei în fața amărâtului și neștiutorului Fried. Fried solicită pe un ton imperativ un pupitru și după ce i-au făcut rost de unul a învățat să dirijeze simfonia. Nu mai văzusem până atunci un asemenea diletant. Mai întâi, Casella improviză strălucit la pian, pe anumite teme din rapsodie, la început domol,

2. Anna Mahler – fiica autoarei.

apoi mai sonor, iar la sfârșit de trei *f*. Ravel dormea încă, dar, speriat de zgomotul infernal, ieși din camera sa.

În anul 1936, Madariaga se afla la Viena și m-a informat despre starea deznădăjduită a lui Ravel, care suferea de ramolisment.

Madariaga fusese și el un om deosebit, inteligent și ingenios. Venea des pe la noi când stătea la Viena. Maurice Ravel a devenit astăzi un compozitor standard... Totuși, părerea mea este că Debussy și Stravinsky au fost și sunt mai buni și mai originali. Ravel era asemenea unei luni prinse între doi sori.

Începutul lui 1938 – Milano

Eram din nou la Milano, fiind cazați tot la Grand Hotel. Locuiam exact în aceleași camere în care locuise și Verdi, intram zilnic în camera lui de lucru, care se afla lângă dormitorul nostru, atingeam pianul său mic și vechi care-și făcea acolo somnul de veci (această cameră nu putea fi locuită)... Ca de obicei, mergeam în fiecare seară la Scala și era ca întotdeauna... și totuși atât de diferit.

Teama și neliniștea creșteau în adâncul sufletelor noastre. Într-o seară am fost la Scala, la piesa *Mignon* pe care Franz Werfel a trăit-o de astă dată altfel ca de obicei. Am vorbit despre această operă încântătoare jumătate de noapte. Franz Werfel însă era atras de munca lui ; deci, după o scurtă ședere la Neapole, ne-am continuat călătoria spre Capri.

Capri

Ne-am ales o locuință minunată, cu o cameră de lucru pe colț și o verandă ; ne-am simțit imediat ca acasă. Franz Werfel începuse să scrie din nou poezii, după o lungă pauză. Era inspirat de frumusețea naturii de pe insulă. Și aici, ca peste tot, am găsit prieteni noi, printre care Alberti, care fusese destituit din înalta funcție pe care o deținuse la ziar, datorită unei oarecare nesupuneri față de Mussolini. Mergeam adesea la excelenta operă din Neapole și ne întâlneam întotdeauna cu prietena noastră O. din Nervi, al cărei soț murise de curând. Ea mai stătea încă în locuința în care trăiseră împreună. Așa am ajuns să facem cunoștință cu întreaga familie, și aceasta l-a inspirat pe Franz Werfel să scrie o continuare la *Frații din Neapole*. Ne-a fermecat mai ales nepoțica de nouă ani, Franca Maria Contessa Balsamo, când ne-a pus în scenă o piesă de teatru concepută de ea însăși, în care un vrăjitor fierbea microbi și răspândea nenorociri. Ne plimbam ore în șir pe insulă... contemplam ruinele palatului lui Tiberiu și ne bucuram de viață. O bucurie, însă, umbrită de teamă. Pe urmă s-a declanșat bomba. Franz Werfel năvăli cu ziarul în camera mea : Schuschnigg era la Berchtesgarden...

Am făcut imediat bagajele... și ne-am dus la Neapole.

Eram conștientă că Franz Werfel nu trebuia să se întoarcă la Viena împreună cu mine. N-ar mai fi scăpat niciodată.

Ne-am adunat, împreună cu câțiva prieteni interesanți, pentru ultima oară în casa doamnei O. Unul dintre ei l-a sfătuit pe Franz Werfel să-l consulte pe Benedetto Croce. Franz Werfel manifestase întotdeauna un interes pentru el și s-a dus bucuros la acest personaj de vază.

Știam că existența Austriei se afla în pericol. Ceea ce nu știam încă era că Austria murise deja de mult. M-am despărțit de Franz Werfel la Neapole, urmând ca acesta să mai stea câteva zile aici și după aceea să se întoarcă pe insula Capri. Iubea Neapole-ul și se ducea seară de seară la operă, fie și numai pentru a-și învinge teama.

Pe 28 februarie 1938 am părăsit Neapole-ul, când Schuschnigg își ținea celebrul discurs în fața Parlamentului. În timpul călătoriei am fost foarte neliniștită, iar aceasta părea să nu mai ia niciodată sfârșit. N-am chemat pe nimeni să mă aștepte la gară, în afară de maica stareță Ida Gebauer. Nici pe Hollnsteiner, nici pe Moll[3]. Pe nimeni. Așa că am rămas pentru două zile incognito, timp în care, analizând-o îndeaproape, am descoperit o Vienă care nu mă mai recunoștea. M-am întâlnit cu soția ministrului învățământului, Pernter, care bântuia străzile cu o expresie rătăcită și cu părul vâlvoi. M-a informat numaidecât că soțul ei este foarte îngrijorat, fiindcă armata regală nu-și încheiase încă toate conturile cu naziștii. Se zvonește că la Innsbruck și Graz ar avea loc lupte de stradă violente. Se trage cu muniție de război. În străinătate nu se știau lucrurile astea. A alergat mai departe, ea, care de obicei era o femeie cu maniere desăvârșite, iar eu am rămas consternată în urmă. L-am sunat pe Hollnsteiner. N-a dat crezare nici unui cuvânt din cele spuse de mine și era foarte optimist.

Hollnsteiner și Anna Mahler credeau că presa din străinătate m-ar fi „întărâtat”. Acum vedeam adevărata poziție a așa-zisei mele familii. Ei se aflau în posesia adevărului. Victoria îi îmbătase și se amuzau copios de prostiile pe care le făcea Schuschnigg, cuprins de o teribilă frică de moarte.

În urma întâlnirii de la Berchtesgaden, toți naziștii au fost încarcerați și puși cu botul pe labe, iar acum Hitler ordona eliberarea lor. Salutul lui Hitler era acum îngăduit, svastica nu mai era considerată un atentat la ființa națională. Eram împreună cu Hollnsteiner și cu ministrul Pernter la Ilka Wertheimer, o prietenă de-a ministrului, și nici unul dintre noi nu bănuia că fiecare convorbire era înregistrată. Am observat că toți prietenii, chiar și bunul meu amic Ferdinand Bloch-Bauer, cheltuiseră, pentru mobilizarea muncitorimii, din propriile buzunare și din ale altora, imense sume de bani. Era însă prea târziu și Austria era prea săracă pentru a-i face concurență Germaniei. Anna Mahler, fiica mea, se afla în centrul unei mișcări ce făcea reclamă neîncetat plebiscitului instituit de către Schuschnigg. Fusese la fostul primar Seitz, se adresase noului primar Schmitz, care mai nou era de partea muncitorilor… Ea însăși se afla în pericol fără să știe. La rândul meu, și eu aveam să aflu de pericolul prin care trecusem câțiva ani mai târziu, la Paris. În primele zile, m-am dus la Banca Națională, am achitat ipoteca pe casă și am ridicat restul banilor gheață. Maica stareță era de acord să transporte banii la Zürich și am ascuns bancnotele blestemate de o sută de șilingi în cingătoarea ei. Bancnotele mai mari nu puteau fi cheltuite. (Aceștia aveau să fie primii bani pe care-i găseam la Zürich).

3. Carl Moll – tatăl vitreg al autoarei.

Anna Mahler și Hollnsteiner m-au înjurat pentru comportamentul meu lipsit de patriotism. Toți prietenii din Viena nu mai erau decât o turmă de oi, ascultătoare, ce behăiau la comandă. Nu erau capabili sau nu vroiau pur și simplu să vadă adevărul. Cuplul Zuckmayer își sărbătorea noua cetățenie austriacă, iar eu le-am strigat: „Ce, acuma, când Austria este pierdută?". Au râs de mine. Ultima seară, aparent fericită, am petrecut-o cu cuplul Zuckmayer, Odön von Horváth (pe care nu mi-era dat să-l mai revăd vreodată), Csokor și fiica trimisului italian Salata, invitându-i pe toți la restaurantul evreiesc Neugröschl. Era aproape pustiu, iar gazda a plâns de bucurie, fiindcă, în sfârșit, auzea din nou „râsete" în localul ei nemaifrecventat acum. În această seară, Maria Salata îmi răspunse la întrebarea referitoare la atitudinea Italiei: „Crezi într-adevăr că Mussolini ar vrea o graniță cu Germania la Brenner! L-a trimis doar pe Papa aici pentru a-i întări poziția lui Schuschnigg...". Însă eu n-o credeam.

Zilnic treceam pe strada Kärntner spre Hohe Warte, la mama. Zilnic creșteau mormanele de flori în fața oficiului german de turism, unde trona portretul uriaș al lui Hitler. Drumul era impracticabil. Florile invadau șoseaua. Femeile depuneau îngenunchind ofrande în fața portetului Führer-ului.

Apăru un ziar nou, „Wiener Beobachter", care îl întrecea în josnicie pe cel german, „Völkischer Beobachter". L-am sunat pe ministrul Pernter să oprească apariția acestui ziar. El însă era complet neputincios. Schuschnigg a trebuit să capituleze; se terminase cu opoziția ce a durat cinci ani, începând cu pactul de la Berchtesgaden. Caricaturile evreilor și textele alăturate întreceau orice limită.

Pe 9 martie mă sună Zuckmayer și ne invită pe mine și pe Anna la Reichsbar; toți erau deja beți, dar convinși că adevărata veselie se va isca doar o dată cu venirea noastră. Egon Friedell era deja acolo, cu Zuckmayer, de pe la ora zece. Acesta îl găsise rătăcind întristat pe străzi și-l luase cu el pentru a-l bine dispune. Friedell, care era beat de-a binelea, deveni foarte serios când i-am spus despre presimțirea mea că Hitler s-ar afla deja la porțile Vienei. „Nu voi supraviețui acestei veniri... n-am ce căuta pe lumea asta... dar nici nu voi pleca. Am cu mine cianura" (mi-a arătat o fiolă mică), „o dau pe gât dacă va veni!". Totul era spus cu un umor tragic...

Curând ne-am săturat, așa că ne-am luat rămas bun. Clătinându-se, Egon Friedell ne-a condus la mașină, unde ne-a ciupit de fund pe amândouă, ignorându-l pe șofer. Era ultima oară când îl vedeam așa.

La două zile după venirea lui Hitler, s-a aruncat pe fereastră, crezând că oamenii de la Siguranță care sunaseră la ușa lui aveau de gând să-l ridice. Viața sa nu mai avea nici un sens pe lumea asta, iar el o știa și bine a făcut.

Cu câteva zile înainte de capitulare vorbisem cu fostul cancelar imperial german Wierth. El credea într-un rezultat favorabil al plebiscitului. Hitler știa și el acest lucru, așa că l-a interzis.

Vineri, 11 martie 1938

Anton Kuh a sunat dis-de-dimineață, să mă întrebe dacă poate contacta prin intermediul meu un ministru încă la putere. De preferat

chiar în dimineața aceea. I-am dat un răspuns afirmativ și l-am sunat pe Pernter, care s-a declarat imediat de acord să se ducă la fiica mea, Anna Mahler. La ora unsprezece, a sosit în atelierul ei. Atunci Kuh ne-a demonstrat cum ar trebui să le vorbească Schuschnigg muncitorilor, cum ar trebui să-l ducă de nas pe Seitz, toate astea expuse strălucit, astfel încât, în ciuda momentului de criză, am râs copios.

Din senin, cineva a bătut cu putere în geamul spart al atelierului. Ministrul Pernter era chemat de urgență la minister. El o simțise instinctiv… toți știau că ceva teribil era pe cale să se întâmple. Nu l-am mai văzut niciodată pe Pernter, deoarece a fost dus, la puțin timp după aceste evenimente, în lagărul de concentrare Dachau.

Am evadat din atelierul strâmt. Strada era acoperită de manifestele pentru plebiscitul amărâtului de Schuschnigg. Textul trăda teamă și suna silit. Nimeni nu ridica manifestele, doar vântul se juca nemilos cu ele.

(Mai târziu, la New York, Kuh se amuza, păcălindu-i pe toți, și le povestea că imediat după întrevederea cu Pernter ar fi părăsit de urgență țara, deoarece un stat în care un ministru activ vorbește cu un Kuh este neîndoielnic sortit pierzaniei.)

După-amiaza mi-am petrecut-o cu prietenul meu Franz Theodor Csokor și un alt cunoscut, într-o cameră mică de hotel. Eram la pământ. Când, deodată, năvăli Ilka Wertheimer în cameră. Nu i se dădea legătura cu ministerul învățământului. L-am sunat imediat pe Johannes Hollnsteiner și l-am întrebat ce se întâmplă. El nu știa nimic, dar luă legătura la rândul lui cu cabinetul cancelarului, pentru a-l contacta personal pe Schuschnigg. Hollnsteiner ne sună după câteva minute : „Plebiscitul este anulat !”. Dezamăgirea era totală. Ne-am îmbrățișat și-am știut că Austria, împreună cu noi toți, era pierdută. În ciuda tuturor acestora, Hollnsteiner rămăsese optimist… însă doar fiindcă era inconștient ; și eu îl crezusem un diplomat ! Nu era : situația îl depășea, cum avea să se dovedească mai târziu.

Seara i-am avut musafiri pe Anna Mahler, Hollnsteiner și maica stareță Ida. Toți eram profund deprimați. L-am rugat pe Hollnsteiner să distrugă toate documentele care ar fi putut să-l compromită. M-a întrebat copilăros : „Dar de ce, doar n-am făcut nimic !”. Anna Mahler nici nu voia să audă de plecare. Era cu o trupă de băieți de stânga și cu prietenul ei de atunci ; le-a dat toți banii pe care-i avea și i-a condus, apoi, într-o noapte, la gară. Sâmbătă dimineața am implorat-o să mă însoțească în ziua următoare la Praga. Atunci, în sfârșit, trezindu-se singură, a consimțit și a apărut după-amiaza cu un geamantan minuscul. Am trimis-o acasă să-și ia bijuteriile și lenjeria ; era deja periculos să circuli cu mașina fără svastică pe ea. Dar și de această dată a venit doar cu strictul necesar. Se încăpățânase să se întoarcă la Viena după doar două zile.

Am fost la Hohe Warte și mi-am luat rămas bun de la mama, pe care știam că n-o voi mai revedea niciodată. Am lăsat-o să creadă că mă voi întoarce în opt zile. Anturajul ei nazist o prostise, îmi tot spunea că Hitler nu dorea de fapt violența, că aceasta era doar o perioadă de tranziție… că el avea să aducă Paradisul. Și că eu nu m-aș afla nicidecum în pericol !

L-am reținut pe Hollnsteiner în acea noapte la hotel, împreună cu noi, și am discutat toată noaptea. Cerul răsuna de zgomotul infernal produs de avioanele care anunțau sosirea lui Hitler în acea duminică. În drumul meu spre Hohe Warte am văzut oameni ce se îmbrățișau amețiți de fericire, fiecare împodobit deja cu banderole și stegulețe cu svastici. Mă dezgustară.

Cumnatul meu nazist, Eberstaller, se temea pentru mine, pentru că nu aveam însemnele pe mașină, și a trimis un nepot care să mă însoțească (acesta era membru NSDAP de ani de zile). Peste tot se auzeau voci amenințătoare, dar eu nu m-am lăsat înduplecată să las acest steguleț să-mi fluture pe mașină.

Pe 13 martie, am plecat cu noaptea-n cap la gară și l-am lăsat pe Hollnsteiner, care era foarte calm (nu se simțea în pericol), singur în hotel. De acolo a trebuit să se furișeze. A plătit scump pentru această nechibzuință, cu un an de detenție în lagărul de concentrare Dachau.

Noi am luat micul dejun la bar și ne-am comportat normal, fără să devenim suspecte. Un polițist austriac bătrân s-a apropiat de masa noastră și i-a șoptit maicii starețe la ureche că mai bine n-aș lua obiecte de preț cu mine, pentru că la graniță se fac percheziții corporale. Așa că am lăsat toți banii la maica stareță și am luat cu mine doar ce era permis. Moll a venit la gară și m-a privit emoționat, cu niște ochi triști, de cățeluș. Dar cum nu-l crezusem niciodată pe acest om, nici acum n-am dat crezare privirii și emoției lui. Fusese întotdeauna dușmanul meu de moarte. Aveam cu mine doar două geamantane mici, nu puteam să iau nimic, deoarece îmi închiriasem casa și nu voiam să fiu văzută acolo. Nu mai aveam decât lucrurile ce se aflau deja la Capri.

Ajunse la graniță, a trebuit mai întâi să prezentăm certificatele de naștere. Apoi am fost băgate separat într-o cabină drapată și dezbrăcate la pielea goală ; ne-au lăsat doar ciorapii. La granița cehă, toți evreii au fost trimiși înapoi. La Praga ne-a întâmpinat Hanna von Fuchs, sora mai mare a lui Franz Werfel, care ne-a ajutat, plină de compasiune, și care a vărsat lacrimi sincere alături de noi și nu mai contenea să ne spună : „Am vrut dintotdeauna să vă mutați la Praga… aici ați fi fost în siguranță !…” Am prevenit-o de pasiunea oarbă a lui Hitler de a ataca ; nu m-a crezut. După doar un an a fost și ea nevoită să fugă. Anna Mahler și cu mine am călătorit mai departe până la Budapesta, unde aveam de gând să ne odihnim câteva ore… Noaptea am stat înghesuiți, câte opt, într-un compartiment. Consulul austriac ne rezervase camere și ne trimisese trandafiri, dar n-a îndrăznit să se arate în public cu noi. Pe bună dreptate. Străzile erau pline de băieții cu ciorapi albi ai lui Hitler. Ne-am continuat călătoria, șezând înghesuiți toată noaptea, via Agram, Triest, spre Milano. Dar, de data asta, Milano nu ne-a mai încântat. Mulțumesc lui Dumnezeu că acum era și Franz Werfel cu noi. Am acceptat invitația lui Marianne Rieser, sora mai mică a lui Franz Werfel, de a merge la ei, la Zürich. Aceasta era prima perioadă tristă a emigrării noastre. Cine era de vină : noi sau ei ? Nu știu. În orice caz, vinovată era îngrozitoarea situație.

I-am scris, din Zürich, o scrisoare de adio prietenului meu Gerhart Hauptmann. În toamna anului 1937, când fusese la Viena, Hauptmann

se purtase ca un laș. De obicei, atunci când venea, mă informa de sosirea sa din timp și voia să fie primit cu o petrecere. Însă de această dată nu primisem nici o veste, și când, în sfârșit, l-am sunat eu pe el, n-a vrut să ne acorde decât o oră, după-amiaza, care (fiind scurtă) era întotdeauna perioada lui cea mai capricioasă din zi.

Am refuzat și în numele lui Franz Werfel. Mă jignea pe mine, chiar dacă, din păcate, Franz Werfel era cel vizat de dușmănoasa sa atitudine. Tocmai lui Gerhart Hauptmann, scriitorul care crease *Țesătorii*, nu-i era îngăduit aceasta. Dar acum era și el în pericol.

Din Zürich i-am scris că lunga noastră prietenie, ce înfruntase timpul, fusese ceva atât de neobișnuit încât, tocmai de aceea, aș dori să-i pun capăt. Pe viitor ar putea deveni mai puțin frumoasă și ceea ce în trecut fusese adevărat nu era neapărat nevoie să rămână astfel și în viitor...

Începutul lui iunie, Londra

Acum trebuia să mă salvez singură, prin propria-mi forță, să mă trag cumva afară din mlaștină.

Trebuia să-i arunc pe toți cei pe care-i iubeam la Viena peste bord...

Toți sunt probabil complet metamorfozați.

Trebuie și vreau să uit...

Lui Franz Werfel îi este mai ușor. Duce tratative cu editorii. Noul oraș i-a stârnit interesul... Are talent lingvistic, citește deja ziarele de aici cu interes și ușurință... și se miră de disperarea mea nestăpânită, desigur, fără a fi în stare să mă ajute. S-au dat multe dineuri mari în cinstea lui. Majoritatea au fost plictisitoare. Franz Werfel s-a întors beat turtă de la o astfel de festivitate. Încă nu cunoștea efectul wiskey-ului.

Îmi doresc un pian, cărți și o căsuță sau o locuință undeva... și să scriu...

Tot ceea ce am gândit și am oferit în viața mea!...

Din punct de vedere politic, însă, îmi păstrez dreptul de a gândi și a spune ce vreau.

Aici, la Londra, suntem lefteri; eu nu am nici o carte în limba germană, nici un pian... nici o ființă care să vorbească germana. O metropolă rece... Toți oamenii sunt lipsiți de înțelegere față de destinul Austriei... este insuportabil.

Nimeni nu ne-a dat crezare, nouă și strigătelor noastre de alarmă. După o ședere de trei săptămâni la Londra, ne-am săturat și ne-am întors din nou la hotelul nostru sărăcăcios, la Paris. Între timp se făcuse vară și era caniculă.

În românește de CARINA DUICĂ

VI. Ultimul cerc

Elie Wiesel, Primo Levi,
Danilo Kiš, Ivan Klima,
Alexander Wat

Romancier, povestitor, dramaturg, poet și eseist de origine română, *Elie Wiesel* s-a născut la Sighet, în 1928, din părinți evrei. La vârsta de 15 ani este deportat la Auschwitz și apoi la Buchenwald, unde își va pierde familia. Numărându-se printre foarte puținii supraviețuitori ai lagărelor de concentrare, scriitorul din Ardeal, stabilit în Franța, își va dedica viața și opera procesului tragediei prin care a trecut. Martorul devine acuzator, denunțându-și propria experiență ca pe o dovadă a existenței răului absolut. Wiesel își face studiile la Paris și colaborează de-a lungul carierei sale la diverse reviste israelite, franceze și americane. Se va stabili ulterior în Statele Unite ale Americii, unde va fi profesor de științe umaniste la Boston University. În 1986 i se decernează Premiul Nobel pentru Pace. Din cele douăsprezece romane ale sale amintim : *L'Aube* (*Zorii*), 1960, *Le Jour* (*Ziua*), 1961, *Les Villes de la chance* (*Orașele norocului*), 1961, *Le Mendiant de Jerusalem* (*Cerșetorul din Ierusalim*), 1968*, Un juif aujourd'hui* (*Un evreu astăzi*), 1977*, Le Testament d'un poete juif assassiné* (*Testamentul unui poet evreu asasinat*), 1980, *Le Cinquieme Fils* (*Al cincilea fiu*), 1983, *Signes d'exode* (*Semne ale exodului*), 1985, *Le Crepuscule au loin* (*Crepuscul, de departe*), 1987 ; din cărțile de mai sus, publicate între 1960 și 1987 și scrise toate în limba franceză, se desprinde o conștiință lucidă, motivată de credința că a nu transmite o experiență înseamnă a o trăda. Fragmentele de față inaugurează romanul autobiografic *Noaptea*, publicat în 1958 în Franța și tradus în românește în 1989, împreună cu o altă operă ce evocă spațiul ardelenesc, *Porțile pădurii*. Document istoric și mărturie a unui fapt trăit, *La Nuit* (*Noaptea*) relatează deportarea de către soldații lui Horthy și ai lui Hitler a familiilor de evrei din Sighet și exterminarea lor în lagărele de la Auschwitz, Buna, Birkenau și Buchenwald. (*Ioana Copil-Popovici*)

Elie Wiesel

Noaptea*

I se spunea Moșe-Țârcovnicul, de parcă n-ar fi avut niciodată un nume de familie. Slujea ca „om la toate” într-o sinagogă hasidică[1]. Evreii din Sighet – orășelul acela din Transilvania unde mi-am petrecut copilăria – țineau mult la el. Era foarte sărac și trăia ca vai de lume. Îndeobște, locuitorii orașului meu nu îndrăgeau calicii, chiar dacă-i ajutau. Cu Moșe-Țârcovnicul, lucrurile stăteau altfel. Nu supăra pe nimeni. De față cu el, nimeni nu se simțea stingherit. Ajunsese maestru în arta de a fi luat drept o ființă neînsemnată, se pricepea să treacă nebăgat în seamă.

La înfățișare, era stângaci ca o piatră. Sfiala sa de orfan te făcea să zâmbești. Îmi plăceau ochii lui visători, cu privirea pierdută în depărtare. Vorbea puțin. Cânta; sau, mai curând, îngâna. Acele frânturi de cuvinte ce puteau fi înțelese vorbeau despre suferința divinității, despre Exilul lui Dumnezeu care, așa cum spune Cabala[2], așteaptă să fie mântuit prin mântuirea omului.

L-am cunoscut spre sfârșitul lui 1941. Aveam doisprezece ani. Nutream o credință adâncă. Ziua studiam Talmudul[3], iar când se înnopta, alergam la sinagogă ca să jelesc dărâmarea Templului[4].

Într-o zi, i-am cerut tatălui meu să-mi găsească un profesor care să mă călăuzească în studiul Cabalei.

---

* Elie Wiesel, *Noaptea*, Editura Univers, București, 1989, traducere și note de Bianca Zamfirescu (fragmente).

1. *Hasidism*, mișcare religioasă în rândul israeliților, inițiată de Israel Baal Șem în secolul al XVIII-lea; pune accentul pe slujirea divinității prin veselie, entuziasm și comuniune frățească (n. ed.).
2. *Cabala* (în ebraică: *kabbalah*, tradiție), concepție esoterică asupra divinității și a universului, datând din secolul II î.e.n. Teologia Cabalei este panteistă: tot ceea ce suntem, tot ceea ce se vede rezultă dintr-un proces prin care divinitatea se exprimă pe ea însăși.
3. *Talmud* (în ebraică: studiu), vastă operă a literaturii religioase israelite, concepută între secolele III î.e.n. – V e.n.; face cunoscută legea orală, care o întregește pe cea scrisă, Tora, cuprinsă în cele cinci cărți ale lui Moise.
4. Primul Templu al Evreilor, dărâmat de Nabucodonosor, regele Babilonului, în anul 486 î.e.n.; al doilea Templu a fost distrus în anul 70 de către împăratul Titus.

– Ești prea tânăr pentru asta. Mamonide[5] a spus că numai la treizeci de ani ai dreptul să te încumeți pe tărâmul plin de primejdii al misticii. Mai întâi trebuie să studiezi materiile de bază, pe care ești în stare să le pricepi.

Tata era om învățat, cu o fire nu prea sentimentală. Nu-și dădea frâu liber simțămintelor nici măcar în familie. Se gândea mai mult la alții decât la ai săi. Comunitatea evreiască din Sighet avea pentru el o stimă cât se poate de mare; i se cerea adesea sfatul în treburile obștești și chiar în cele particulare. Familia noastră număra patru copii. Hilda, fata cea mai mare; apoi, Bea; eu eram al treilea și singurul băiat; iar Judith, mezina.

Părinții mei țineau o prăvălie. Hilda și Bea îi ajutau în treburile lor. În ce mă privea, locul meu era la „Casa învățăturii"[6] , spuneau ei.

– La Sighet nu sunt cabaliști, repeta tata.

Ținea să-mi scoată din minte acest gând. Dar zadarnic. Mi-am găsit eu însumi un profesor, și acela era Moșe-Țârcovnicul.

Mă văzuse odată pe când mă rugam, în amurg.

– Pentru ce plângi când te rogi? mă întrebă, ca și cum m-ar fi cunoscut de mult.

– Nu știu, am răspuns foarte tulburat.

Întrebarea aceasta nu-mi trecuse niciodată prin minte. Plângeam fiindcă... în adâncul ființei mele ceva simțea nevoia să plângă. Mai mult nu știam.

– De ce te rogi? mă întrebă după o clipă.

De ce mă rugam? Ciudată întrebare. De ce trăiam? De ce respiram?

– Nu știu, i-am răspuns și mai încurcat.

Din ziua aceea l-am văzut deseori. Îmi lămurea foarte stăruitor că orice întrebare avea în sine o tărie care nu mai era cuprinsă în răspuns...

– Omul se înalță spre Dumnezeu prin întrebările pe care i le pune, îi plăcea să repete. Iată ce înseamnă să stai într-adevăr de vorbă. Omul întreabă și Dumnezeu răspunde. Dar răspunsurile lui nu sunt înțelese. Nu pot fi pricepute. Fiindcă vin din adâncul sufletului și rămân acolo până la moarte. Adevăratele răspunsuri, Eliezer, nu le vei afla decât în tine însuți.

– Și tu de ce te rogi, Moșe? l-am întrebat.

– Mă rog lui Dumnezeu, care e în adâncul sufletului meu, să-mi dea tăria să-i pun întrebări adevărate.

Aproape în fiece seară stăteam astfel de vorbă. După ce toți credincioșii părăseau lăcașul, rămâneam în sinagogă, așezați pe întuneric, la lumina pâlpâitoare a câtorva lumânări pe jumătate arse.

Într-o seară, i-am mărturisit cât mă simt de nefericit fiindcă la Sighet nu găsesc un profesor care să mă învețe Zoharul, cărțile Cabalei,

---

5. *Moise Mamonide* (1135-1204), medic, teolog și filosof evreu din Spania. Cartea sa, *Cea de-a doua lege* (1180), este o sinteză a normelor vieții individuale, familiale și sociale a israeliților.
6. Sinagogă unde credincioșii își fac rugăciunile și învață Tora.

să mă îndrume în tainele misticii ebraice. Surâse îngăduitor. După o lungă tăcere, zise:

– Sunt o mie și una de porți pe care poți să pătrunzi în livada adevărurilor. Fiece ființă omenească își are poarta ei. Nu trebuie să înșele și să vrea să pătrundă în livadă pe altă poartă. E primejdios pentru cine intră, ca și pentru cei care se află acolo dinainte.

Și Moșe-Țârcovnicul, sărmanul coate-goale din Sighet, îmi vorbea ore îndelungate despre ceea ce era limpede în Cabala și despre misterele acesteia. Cu el mi-am început ucenicia. Reciteam împreună, de zeci de ori, una și aceeași pagină din Zohar[7]. Nu ca s-o învăț pe de rost, ci ca să înțeleg din însăși slova ei esența adevărului. Și de-a lungul acestor seri, am dobândit convingerea că Moșe-Țârcovnicul m-ar fi putut duce cu el întru veșnicie, în vremea când întrebarea și răspunsul erau cuprinse într-Unul.

* * *

Și-apoi, într-o bună zi, evreii străini fură deportați din Sighet. Jandarmii unguri îi îngrămădeau în vagoane de vite, iar ei plângeau înăbușit. Pe peronul de la care plecau, lăcrimam și noi. Trenul dispăru în zare; în urmă nu rămase decât un fum gros și murdar.

Am auzit cum, în spatele meu, un evreu spunea cu un suspin:

– Ce să-i faci? E război...

Cei surghiuniți fură repede dați uitării. La câteva zile după ce plecaseră, se zvoni cum că s-ar fi aflat în Galiția, unde lucrau, ba erau chiar mulțumiți de soarta lor, se zicea.

Zilele treceau. Se scurseră săptămâni, luni. Viața reintrase pe făgașul obișnuit. Un vânt domol și liniștitor sufla prin toate casele. Negustorilor le mergea bine, cei studioși își duceau viața printre cărțile lor, iar copiii se jucau în stradă.

Într-o zi, pe când intram în sinagogă, l-am zărit pe o bancă, lângă ușă, pe Moșe-Țârcovnicul.

Istorisi ce li se întâmplase lui și tovarășilor săi. Trenul cu deportați trecuse granița maghiară și, pe teritoriul Poloniei, fusese lăsat în seama Gestapoului. Acolo se oprise. Evreii trebuiră să coboare și să urce în camioane. Acestea se îndreptară spre o pădure. Li se ordonă să se dea jos. Fură puși să sape niște gropi uriașe. Când își terminară treaba, oamenii Gestapoului trecură la fapte. Fără înverșunare, pe îndelete, își uciseră prizonierii. Fiecare deținut trebuia să se apropie de groapă și să stea cu ceafa la vedere. Unii prunci erau azvârliți în

---

7. *Sefer Ha Zohar* (ebr.), *Cartea minunățiilor*, operă importantă a literaturii cabalistice, care s-a bucurat de o mare popularitate; scrisă în aramiană de către Moise din Léon, exeget evreu din Spania secolului al XIII-lea; analiză a textelor biblice, al căror sens ascuns îl caută; cosmogonie dualistă: universul este împărțit între imperiul luminii și cel al întunericului.

aer și luați drept țintă cu pistolul mitralieră. Asta s-a petrecut în pădurea Galiției, de lângă Kolomay. Iar el, Moșe-Țârcovnicul, cum izbutise să scape? Printr-o minune. Rănit la picior, fusese luat drept mort…

Cât era ziua de lungă, intra dintr-o casă evreiască într-alta și istorisea ce se întâmplase cu Malca, fata care trei zile s-a chinuit să-și dea sufletul, și povestea lui Tobi, croitorul, cum acesta se ruga fierbinte să fie ucis înaintea fiilor săi…

Moșe se schimbase. Ochii nu-i mai sclipeau de bucurie. Nu mai cânta. Nu-mi mai vorbea despre Dumnezeu sau Cabala, ci doar despre ceea ce văzuse. Lumea nu numai că nu voia să-i dea crezare, dar nici măcar nu-și pleca urechea la cele istorisite.

– Încearcă să ne trezească mila. Ce scorneli…

Sau:

– S-a scrântit, sărmanul.

Iar Moșe plângea:

– Ascultați-mă, evrei. Asta-i tot ce vă cer. Nici bani, nici milă. Nu vă cer decât să-mi dați ascultare, striga el în sinagogă, între rugăciunea din amurg și cea de seară.

Nici eu nu-l credeam. După slujba de seară, stăteam adesea împreună cu el și-l ascultam cum povestea, iar între timp încercam să-i înțeleg amărăciunea. Nu-mi stârnea decât milă.

– Oamenii mă iau drept nebun, murmura, și din ochii lui curgeau lacrimi ca picăturile de ceară.

Odată, l-am întrebat:

– De ce ții atât de mult ca lumea să-ți dea crezare? În locul tău nici nu mi-ar păsa, lasă-i să creadă ce vor…

Închise ochii ca și cum ar fi vrut să fugă de timp.

– Nu pricepi, spuse deznădăjduit. Nu poți să pricepi. Am scăpat printr-o minune. Am izbutit să mă întorc aici. De unde am luat această tărie? Voiam să mă întorc la Sighet ca să povestesc cum am murit. Ca să vă pregătesc cât mai e timp. Să trăiesc? Nu mai țin la viață. Sunt singur. Dar am vrut să mă întorc și să vă spun ce vă amenință. Și uite: nimeni nu mă ascultă…

Era spre sfârșitul anului 1942.

După aceea, viața a reintrat pe făgașul obișnuit. Postul de radio Londra, pe care îl ascultam în fiece seară, transmitea știri îmbucurătoare: bombardamente zilnice asupra Germaniei, Stalingrad, pregătiri pentru deschiderea celui de-al doilea front, iar noi, evreii din Sighet, așteptam zilele acelea mai bune ce acum aveau să vină fără întârziere.

Mă lăsam mai departe absorbit de studiile mele. Ziua mi-o închinam Talmudului, seara – Cabalei. Tata se îndeletnicea cu treburile prăvăliei și ale comunității. Bunicul venise să petreacă Anul Nou cu noi, ca să ia parte la slujba ținută de vestitul rabin de la Borșa. Mama începea să-și spună că ar fi timpul să se găsească un băiat potrivit pentru Hilda.

Astfel se scurse anul 1943.

Primăvara lui 1944. Vești strălucite de pe frontul rusesc. Cât despre înfrângerea Germaniei, nu mai încăpea nici o îndoială. Atâta doar că trebuia să mai treacă un timp: niște luni sau, poate, câteva săptămâni.

Pomii erau în floare. Era un an precum atâția alții, cu primăvara lui, cu logodnele, căsătoriile și copiii care se nășteau.

Lumea spunea:

– Armata Roșie înaintează cu pași uriași. Hitler, chiar să vrea, nu va mai fi în stare să ne facă nici un rău...

Da, ne îndoiam chiar și de faptul că voia să ne nimicească.

Să nimicească un popor întreg? Să stârpească o populație răspândită prin atâtea țări? Milioane de oameni! Cu ce mijloace? Și în plin secol XX!

Și astfel, oamenii se preocupau de toate – strategie, diplomație, politică, credință, dar nu și de propria lor soartă.

Până și Moșe-Țârcovnicul amuțise. Obosise vorbind. Rătăcea prin sinagogă sau pe străzi, cu ochii în jos, încovoiat, și se ferea să se uite la cei din jur.

Pe vremea aceea, încă mai era cu putință să dobândești cu ajutorul banilor un certificat de emigrare în Palestina. Îi cerusem tatălui meu să vândă tot ce aveam, să termine cu totul și să plecăm.

– Sunt prea bătrân, băiete, mi-a răspuns. Prea bătrân ca să încep o viață nouă. Prea bătrân ca s-o iau iar de la capăt, într-o țară îndepărtată.

Radio Budapesta anunță că puterea a fost preluată de partidul fascist. Horthy Miklos fu nevoit să ceară unuia dintre conducătorii partidului, Nyilas, să formeze noul guvern. Nu aveam încă destul temei ca să ne îngrijorăm. Auzisem, desigur, vorbindu-se despre fasciști, dar pentru noi nu existau în realitate. Nu era decât o schimbare de guvern.

A doua zi, o altă știre îngrozitoare: trupele germane pătrunseseră, cu consimțământul guvernului, pe teritoriul Ungariei.

Ici-colo, oamenii începeau să se frământe. Bercovici, un prieten de-al nostru, care se întorsese din Capitală[8], ne povesti:

– Evreii din Budapesta se tem și sunt îngroziți. Pe străzi, în trenuri, au loc zi de zi incidente antisemite. Fasciștii atacă magazinele evreilor, sinagogile.

Veștile se răspândiră prin Sighet ca o dâră de pulbere. Curând, se vorbea pretutindeni despre cele auzite. Dar pentru scurt timp. Optimismul reînvie numaidecât.

– Nemții n-or să ajungă până aici. Or să rămână la Budapesta. Din motive strategice, politice...

Nu apucaseră să treacă nici trei zile, când automobilele armatei germane se iviră pe străzile noastre.

Spaimă. Soldații germani – cu căștile de oțel și emblema lor, un cap de mort.

Totuși, prima impresie pe care ne-o făcură nemții fu dintre cele mai liniștitoare. Ofițerii fură încartiruiți în case particulare – și chiar la evrei. Se purtau rece, dar politicos cu gazdele. Nu cereau niciodată

---

8. Prin *Dictatul de la Viena* (august 1940), Germania nazistă impusese României cedarea a 43.492 km^2 din teritoriul său Ungariei horthyste. Acesta cuprindea partea de nord a Transilvaniei (inclusiv Maramureșul și Crișana), cu o populație de peste două milioane jumătate de locuitori, din care majoritatea români.

ceea ce era peste putință să li se ofere, nu făceau observații răuvoitoare și uneori chiar zâmbeau către stăpâna casei. Un ofițer german locuia în clădirea din fața locuinței noastre. Avea o cameră la familia Kahn. Se spunea că e un om fermecător: potolit, plăcut și binecrescut. La trei zile după ce se mutase, îi adusese doamnei Kahn o cutie cu bomboane de ciocolată. Optimiștii își frecau mâinile de bucurie:

– Ei? Ce vă spuneam? Nu voiați să credeți. Uite-i pe nemții *voștri*. Ce părere aveți? Unde e faimoasa lor cruzime?

Nemții se aflau în oraș, fasciștii ajunseseră la putere, sentința fusese dată, iar evreii din Sighet tot mai zâmbeau.

Cele opt zile de Paști. Vremea era minunată. Mama își făcea de lucru prin bucătărie. Nu mai existau sinagogi deschise. Ne adunam prin case: nu trebuia să-i întărâtăm pe nemți. În fapt, locuința fiecărui rabin era prefăcută într-un lăcaș de rugăciune.

Oamenii beau, mâncau, cântau. *Biblia* ne poruncea să ne veselim în timpul celor opt zile de Paști, să fim fericiți. Dar nu ne trăgea ața. De câteva zile, inima bătea mai tare. Toți doreau să treacă sărbătoarea, ca să nu mai fie nevoiți să se prefacă.

În cea de-a șaptea zi a Paștelui, cortina se ridică: nemții îi arestară pe conducătorii comunității evreiești.

Din clipa aceea, totul se desfășură cu mare repeziciune. Începuse drumul spre moarte.

Prima măsură: timp de trei zile, evreii nu vor avea dreptul să-și părăsească locuințele, cei ce se vor face vinovați vor fi pedepsiți cu moartea.

Moșe-Țârcovnicul sosi alergând la noi acasă și-i strigă tatii:

– Eu v-am spus... Și, fără să mai aștepte un răspuns, o luă la fugă.

În aceeași zi, poliția maghiară dădu năvală în locuințele evreilor din oraș: evreii nu mai aveau dreptul să dețină în casele lor aur, bijuterii, obiecte de valoare, trebuiau să predea totul autorităților, sub amenințarea pedepsei cu moartea.

Tata coborî în pivniță și îngropă economiile noastre.

Acasă, mama își vedea mai departe de treburile ei. Din când în când se oprea să ne privească în tăcere.

La capătul celor trei zile, o nouă ordonanță: fiecare evreu trebuia să poarte steaua galbenă.

Membrii de frunte ai comunității veniră să-l vadă pe tatăl meu, care avea legături în înaltele cercuri ale poliției maghiare, și îi cerură părerea despre cele ce se petreceau. Tata nu vedea lucrurile prea în negru – sau nu voia să-i descurajeze, să le pună sare pe rană.

– Steaua galbenă? Ei și? Nu se moare din asta...

(Sărmane tată! Atunci din ce ți s-a tras moartea?)

Dar se și dădeau noi dispoziții. Nu mai aveam dreptul să intrăm în restaurante, cafenele, să călătorim cu trenul, să mergem la sinagogă, să umblăm pe stradă după ora șase seara.

Apoi urmă ghetoul.

La Sighet au luat ființă două ghetouri. Unul mare, în centrul orașului, care cuprindea patru străzi, și un altul, mai mic, ce se întindea

pe mai multe ulicioare de la margine. Strada pe care locuiam noi, Strada Șerpilor, făcea parte din prima suprafață împrejmuită. Am rămas așadar în casa noastră. Dar cum clădirea alcătuia colțul străzii, ferestrele care dădeau spre strada din afara ghetoului au trebuit să fie astupate. Am dat câteva dintre camerele noastre în folosința unor rude care fuseseră alungate din locuințele lor.

Încetul cu încetul, viața reintrase pe făgașul obișnuit. Gardul de sârmă ghimpată care ne înconjura ca un zid nu ne trezea, într-adevăr, teama. Ba chiar ne simțeam foarte bine astfel: eram cu desăvârșire noi între noi. O mică republică evreiască... Luă ființă un Consiliu evreiesc, o poliție, un birou de asistență socială, un comitet al muncii, un departament al igienei – un întreg aparat guvernamental.

Toată lumea se minuna. N-aveam să mai vedem în fața ochilor fețele acelea dușmănoase, privirile pline de ură. Se isprăvise cu teama, cu neliniștea. Aveam să trăim între evrei, între frați.

Mai erau desigur, și unele clipe neplăcute. Zi de zi, nemții veneau să caute oameni care să încarce cărbuni în trenurile militare. Pentru asemenea munci se găseau foarte puțini voluntari. Dar, în afară de aceasta, în jur domneau pacea și liniștea.

Toată lumea era de părere că aveam să rămânem în ghetou până la sfârșitul războiului, până la sosirea Armatei Roșii. După aceea, totul va fi la fel ca înainte. În ghetou, stăpâni nu erau nici nemții, nici evreii: puterea aparținea iluziilor.

În sâmbăta dinaintea Rusaliilor, oamenii se plimbau fără grijă pe străzile care colcăiau de lume. Flecăreau voioși. Pe trotuare, copiii se jucau cu alune. În grădina lui Ezra Malik, studiam împreună cu câțiva colegi un tratat talmudic.

Se înseră. La noi în curte se adunaseră vreo douăzeci de inși. Tata le spunea anecdote și-și dădea cu părerea asupra felului în care se desfășurau lucrurile. Știa să povestească.

Deodată, poarta curții se deschise și Ștern – un fost negustor, acum polițist – intră și-l luă de o parte pe tata. În ciuda întunericului ce începea să ne învăluie, am văzut cum tata a pălit.

– Ce e? întrebară ceilalți.

– Nu știu nimic. Sunt chemat la o ședință extraordinară a Consiliului. Trebuie să se fi întâmplat ceva.

Anecdota aceea bună pe care tocmai era pe cale să ne-o spună rămase neterminată.

– Mă duc numaidecât. Mă întorc de îndată ce va fi cu putință. O să vă povestesc totul. Așteptați-mă.

Toți erau gata să-l aștepte ore întregi. Curtea semăna cu anticamera unei săli de operație. Oamenii nu așteptau decât să se deschidă din nou poarta, să se deschidă cerul. Alți vecini, cărora freamătul vocilor le dăduse de veste, ni se alăturaseră. Toată lumea se uita la ceasul de la mână. Timpul se scurgea foarte încet. Ce putea să însemne o ședință atât de lungă?

– Inima parcă-mi spune ceva rău, zise mama. Azi după-amiază, am zărit niște figuri noi prin ghetou. Doi ofițeri nemți; cred că erau de la Gestapo. De când suntem aici, nu s-a arătat nici un ofițer...

Era aproape miezul nopții. Nimeni nu avea poftă să se ducă la culcare. Unii se repezeau până acasă ca să vadă dacă totul e în ordine. Alții plecau, dar cereau să fie înștiințați de îndată ce tata se va întoarce.

În sfârșit, poarta se deschise și iată-l că se ivi – era alb la față. Lumea se adună numaidecât în jurul lui.

– Povestește! Spune ce se întâmplă! Zi ceva...

În clipa aceea își doreau cu toții, nespus de mult, să audă o vorbă menită să le insufle încredere, o frază care să spună că nu au nici o pricină să se teamă, că fusese o întrunire obișnuită, ca oricare alta, că se discutaseră probleme sociale, sanitare... Era însă de ajuns să privești chipul palid al tatii, ca să înțelegi că nu mai rămânea nici o nădejde.

– O veste groaznică, făcu el cunoscut în cele din urmă. Deportarea.

Ghetoul trebuia desființat în întregime. Plecarea va avea loc în ordinea străzilor, începând de a doua zi.

Oamenii voiau să știe totul, să cunoască toate amănuntele. Vestea ne năucise, dar țineam să bem până la ultima picătură cupa plină de amar.

– Unde ne duc?

Era o taină. Pentru toți, în afară de unul singur: președintele Consiliului evreiesc. Dar acesta nu voia să o dezvăluie, *nu putea* să o dea la iveală. Gestapoul îl amenințase că, dacă trăda secretul, avea să fie împușcat.

Cu o voce frântă, tata atrase luarea aminte:

– După cum se zvonește, suntem deportați undeva în Ungaria, ca să lucrăm în fabricile de cărămidă. Aici frontul e prea aproape, asta pare să fie cauza.

Și după o clipă de tăcere adăugă:

– Fiecare are dreptul să ia cu el doar obiectele personale. O desagă, hrană, câteva veșminte. Nimic altceva.

Și-apoi, din nou, o tăcere apăsătoare.

– Duceți-vă să sculați vecinii, zise tata. Să se pregătească...

În jurul meu se deșteptară umbre ce păreau să se trezească după un somn îndelungat. Se împrăștiară tăcute, spre cele patru zări.

* * *

O clipă am rămas singuri. Dintr-o dată, Batia Reich, o rudă care locuia la noi, intră în cameră:

– Bate cineva în fereastra astupată, cea care dă în afara ghetoului!

Numai după război am aflat cine bătuse. Era un inspector al poliției maghiare, prieten cu tata. Înainte de mutarea noastră în ghetou, ne spusese : „Fiți liniștiți. Dacă o să vă amenințe vreo primejdie, am să vă spun.“. Dacă în seara aceea ar fi putut să ne vorbească, am mai fi avut timp să fugim... Dar când am izbutit să deschidem fereastra, era prea târziu. Afară nu se mai vedea nimeni.

Ghetoul s-a trezit. În spatele ferestrelor, luminile se aprinseră una după alta. Am intrat la un prieten al tatălui meu. L-am deșteptat pe stăpânul casei, un bătrân cu barba colilie și ochi visători, gârbovit de cât veghease asupra textelor studiate.

– Sculați-vă, domnule. Sculați-vă! Pregătiți-vă de drum. Mâine o să fiți scos din oraș, dumneavoastră și familia, dumneavoastră și toți evreii. Unde veți fi dus? Nu-mi cereți să vă spun, domnule, nu-mi puneți întrebări. Numai Cel-de-Sus ar putea să vă răspundă. Sculați-vă, pentru Dumnezeu...

Nu înțelesese nimic din vorbele mele. Gândea, desigur, că m-am țicnit.

– Ce tot îndrugi? Să mă pregătesc de drum? Care drum? Pentru ce? Ce s-a întâmplat? Ai înnebunit?

Buimăcit de somn, mă privea țintă, cu ochi plini de groază, parcă s-ar fi așteptat să izbucnesc în râs și în cele din urmă să-i mărturisesc:

– Culcați-vă din nou, dormiți. Visați. Nu s-a întâmplat nimic. N-a fost decât o farsă...

Gâtlejul mi se uscase și vorbele se sugrumau acolo, înăuntru, mi se încleștase gura. Nu mai puteam să-i spun nimic.

Și atunci înțelese. Se dădu jos din pat și, fără să gândească, începu să se îmbrace. Apoi se apropie de patul în care dormea soția și, cu o duioșie nespusă, îi puse mâna pe frunte; femeia deschise ochii și pare-mi-se că un zâmbet îi flutură pe buze. După aceea se duse la paturile celor doi copii și-i trezi brusc, smulgându-i din visele lor. Am fugit.

Orele treceau în zbor. Se și făcuse patru dimineața. Tata alerga istovit dintr-o parte într-alta, își alina prietenii, dădea o fugă până la Consiliu, ca să vadă dacă între timp dispoziția nu fusese revocată; până în ultima clipă, în inimi trăia încă un germene de speranță.

Femeile fierbeau ouă, prăjeau carne, coceau prăjituri, coseau desagi, copiii se foiau de colo-colo, cu capul în jos, fără să știe unde să se așeze sau să-și găsească un loc, ca să nu-i stingherească pe cei mari. Curtea noastră ajunsese un adevărat bâlci. Lucruri prețioase, covoare scumpe, candelabre de argint, cărți de rugăciune și alte obiecte de cult acopereau țărâna prăfoasă, sub albastrul minunat al cerului, biete lucruri ce păreau să fi fost dintotdeauna ale nimănui.

La opt dimineața, oboseala, precum plumbul topit, se închegase în vine, în mădulare, în creier. Eram pe cale să-mi fac rugăciunea, când deodată, în stradă, izbucniră țipete. Mi-am scos numaidecât filacterele și m-am repezit la fereastră. Jandarmii unguri pătrunseseră în ghetou și urlau pe strada vecină:

– Toți jidanii afară! Fără multă vorbă!

Polițiștii evrei intrau prin case și spuneau cu voce frântă:

– A sosit clipa... Toate astea trebuie lăsate aici...

Jandarmii unguri loveau cu patul puștii, cu bastoanele, dădeau în oricine, fără nici o pricină, izbeau în dreapta și-n stânga, bătrâni și femei, copii și schilozi.

Casele se goleau, una după alta, și strada se umplea de oameni și pachete. La ora zece, toți osândiții erau afară. Jandarmii făceau apelul – o dată, de două ori, de zeci de ori. Era mare arșiță. Pe fața și trupul oamenilor curgeau șiroaie de nădușeală.

În românește de BIANCA ZAMFIRESCU

Primo Levi, reprezentant de marcă al literaturii italiene contemporane, s-a născut la Torino, în 1919. A fost deportat în 1944 în lagărul de la Auschwitz, experiență traumatizantă, care și-a pus definitiv amprenta asupra existenței sale. Se sinucide în aprilie 1987.

Opera sa cuprinde romane, culegeri de povestiri, eseuri și poezii. Romane – *Se questo e un uomo (Mai e acesta un om?),* 1947, *La tregua (Armistițiul)*, 1963, *Il sistema periodico (Sistemul periodic),* 1975*, La chiave a stella (Cheia englezească),* 1978*, Se non ora, quando (Dacă nu acum, atunci când),* 1982, *I sommersi e i salvati (Naufragiații și salvații)*, 1986. Trei sunt culegerile de povestiri – *Storie naturali (Istorii naturale)*, 1966, apărută sub pseudonimul Damiano Malabaila; *Vizio di forma (Viciu de formă)*, 1971, *Lilít e altri racconti (Lilít și alte povestiri)*, 1981. Ca traducător, a tălmăcit în italiană, între altele, *Procesul* lui Kafka. În 1982 a câștigat, pentru romanul *Se non ora, quando*, premiile „Viareggio“ și „Campiello“, cele mai importante distincții literare din Italia. *La tregua* a obținut, de asemenea, premiul „Campiello“, în 1963.

La tregua este continuarea romanului autobiografic *Se questo e un uomo* și reprezintă povestea întoarcerii de la Auschwitz în Italia, de-a lungul unui itinerar foarte complicat și ilogic. Călătoria durează din ianuarie 1945 (data eliberării din lagăr) până pe 19 octombrie 1945, data sosirii în patrie, traversând Polonia, Ucraina, România, Ungaria, Slovacia, Austria, o porțiune din Germania și, în cele din urmă, Italia. Autorul însuși caracterizează acest periplu ca „foarte lung, imprevizibil și absurd“. Spre sfârșitul drumului, convoiul trece prin România. Fragmentul tradus oferă o imagine a acestui spațiu, așa cum îi apare el scriitorului italian, cu tot farmecul său insolit. (*Afrodita Cionchin*)

Primo Levi

Armistițiul*

Am trecut prin Zmerinka la fel de neîncrezători, fără a uita zilele pline de neliniște pe care le trăiserăm aici cu câteva luni în urmă; trenul înainta de astă dată fără probleme și, în seara de 19 septembrie, lăsând în urmă Basarabia, am ajuns la punctul de frontieră de pe malul Prutului. În loc de rămas bun, grănicerii sovietici au supus convoiul cufundat în beznă unui control zgomotos și dezordonat, încercând – ni s-a spus – să ne oprească a scoate ruble peste graniță. Noi însă le cheltuiserăm deja pe toate, așa că n-au găsit nimic. Imediat ce am trecut podul, trenul s-a oprit, iar noi am încercat să dormim, așteptând cu nerăbdare lumina zilei, care să ne dezvăluie pământul românesc.

Și a fost într-adevăr o revelație. În zori, când am deschis ușile, ni s-a înfățișat privirilor o imagine surprinzător de domestică: stepa imensă, geologică, lăsase loc dealurilor înverzite ale Moldovei, cu case de țară, căpițe de fân, rânduri de viță-de-vie; în locul plăcuțelor acoperite cu litere chirilice, ne-a apărut, chiar în fața vagonului, o casă dărăpănată pe care am putut citi: „Lapte, pâine, vin, cârnăciori de purcel“. În fața casei văzurăm o femeie care trăgea cu mâna, dintr-un coș aflat la picioarele ei, un cârnat enorm, măsurându-l ca pe o sfoară.

Vedeam țărani ca și ai noștri, cu fața trasă și fruntea palidă, îmbrăcați în negru, în cămașă, vestă și cu lanțul de la ceas spânzurând în dreptul burții; și fete mergând pe jos sau cu bicicleta, îmbrăcate aproape ca și pe la noi, de parcă ar fi fost venețience sau abruteze. În rest, capre, oi, vaci, porci, găini. La un moment dat, parcă în ciuda iluziilor de care ne lăsam purtați, ne-a ieșit în față o cămilă, care ne-a împins subit într-o altă emisferă: o cămilă obosită, încovoiată sub povară și totuși plină de o îngâmfare prostească. La rândul ei, limba acestor locuri ne suna la fel de paradoxal: rădăcini și desinențe cunoscute, modificate însă și contaminate de-a lungul secolelor cu altele, străine și sălbatice; o limbă apropiată și plină de o muzică familiară, dar ermetică în ceea ce privește sensul.

La frontieră a avut loc ceremonia complicată și neplăcută a transbordării din vagoanele sovietice în cele occidentale, de asemenea uzate;

---

* Primo Levi, *La tregua*, Giulio Einaudi Editore, Torino, 1965 (fragmente).

câteva minute mai târziu intram în gara din Iași, unde convoiul a fost împărțit în trei. Manevra a luat mult timp și s-a făcut cu greutate.

La Iași s-au întâmplat două lucruri care merită să fie amintite: primul, legat de cele două nemțoaice care se iviseră ca din senin din pădure, și al doilea, dispariția italienilor căsătoriți din convoi. Contrabanda celor două nemțoaice a fost pare-se organizată cu mare curaj și pricepere de un grup de militari italieni. Nimeni nu cunoștea detaliile acestei afaceri, dar se vorbea că cele două fete trecuseră frontiera ascunse sub burta vagonului, între tamburii frânelor și arcuri. Le vedeam acum plimbându-se dezinvolt pe peron, înfofolite în haine militare sovietice pline de noroi și grăsime. Se simțeau, se vede, în siguranță.

În același timp, izbucniseră conflicte violente în vagoanele ocupate de familiile româno-italiene. Cei mai mulți dintre italienii demobilizați fuseseră incluși în corpul diplomatic și se stabiliseră în România, căsătorindu-se cu localnice. La sfârșitul războiului, aproape toți au optat pentru repatriere. Rușii le puseseră la dispoziție un tren până la Odesa, iar de acolo urmau să se îmbarce pentru Italia. La Zmerinka au fost însă alipiți jalnicului nostru convoi; astfel, ei și-au unit destinele cu ale noastre, și nimeni nu mai știa acum dacă lucrurile se petrecuseră în conformitate cu un plan sau din cauza dezordinii care domnea în Rusia. Româncele erau furioase: avuseseră parte de destule surprize, aventuri, convoaie și tabere. Acum se aflau în sfârșit acasă și nu intenționau să plece în altă parte sub nici un motiv: unele discutau și plângeau, altele încercau să-și înduplece soții. Cele mai multe însă erau dezlănțuite: aruncau din vagoane bagajele și proviziile, în timp ce copiii fugeau de colo-colo strigând înspăimântați. Rușii care ne escortau și-au făcut imediat apariția dar, neînțelegând ce se petrece, s-au mulțumit să privească pasivi și nehotărâți.

Cum staționarea noastră în Iași amenința să se prelungească cu încă o zi, am ieșit din gară și am luat-o pe străzile pustii ale orașului, printre casele pământii. Un singur tramvai, mic și vechi, străbătea orașul dintr-o parte într-alta; la cap de linie stătea un vânzător de bilete care vorbea idiș – era evreu. Până la urmă am reușit să ne înțelegem, deși ne-a luat ceva efort. De la el am aflat că prin oraș mai trecuseră convoaie cu foști combatanți, de toate naționalitățile, care se repatriau: francezi, englezi, greci, italieni, olandezi, americani. Printre ei se aflau și evrei care necesitau ajutor, și comunitatea evreiască din localitate organizase un centru de asistență în acest scop. Dacă mai aveam ceva timp, ne-a spus el, puteam să mergem și noi până acolo. Cum tramvaiul era pe punctul de a pleca, ne-a îndemnat să urcăm. El urma să ne arate locul unde trebuia să coborâm.

Cei care au acceptat să meargă au fost Leonardo, domnul Unverdorben și cu mine. Străbătând orașul întunecat, am ajuns la o clădire sărăcăcioasă și dărăpănată, cu scânduri montate în locul ferestrelor și al ușilor. Într-un birou prăfuit și slab luminat, ne-au ieșit în întâmpinare doi bătrâni patriarhi, cu o înfățișare ceva mai prosperă în comparație cu a noastră. Plini de solicitudine, ne-au invitat să ne așezăm,

copleșindu-ne cu atenții și povestindu-ne în grabă, într-un amestec de idiș și franceză, încercările cutremurătoare prin care trecuseră ei și încă mulți alții. Povestind, plângeau și râdeau în același timp. Înainte de a pleca, ne-au propus să toastăm cu alcool distilat și ne-au dat un coș de struguri, să-i împărțim evreilor din convoi. Ne-au dăruit apoi toți banii pe care îi aveau la ei și pe care îi găsiseră prin sertare. Suma ni se păruse astronomică; după ce i-am împărțit și am calculat inflația, ne-am dat seama că aveau doar o valoare simbolică.

De la Iași la Linea

Străbătând câmpiile scăldate în lumina verii, lăsând în urmă orașe și sate cu nume barbare și sonore (Ciurea, Scânteia, Vaslui, Piscul, Brăila, Pogoanele), înaintam cu scurte popasuri spre sud. În noaptea de 23 septembrie, lângă Ploiești, am văzut strălucind focurile sondelor incendiate; a doua zi, după ce misteriosul reper a dispărut din fața ochilor noștri, am înțeles, urmărind poziția soarelui, că traseul nostru se schimbase și că urcam de acum spre nord. Am admirat, fără a-l recunoaște însă, castelul Peleș, reședința regală.

În scurt timp, banii pe care îi primiserăm fură cheltuiți și am început să vindem tot ceea ce avea o oarecare valoare sau să facem troc cu lucrurile pe care le adusesem cu noi. Când nu ne lovea vreun noroc sau nu ne mergea la furat, mâncam numai ce se îndurau rușii să ne dea. N-aș spune că era o situație disperată, ci, mai degrabă, una confuză și enervantă.

N-am reușit să aflăm niciodată cine se ocupa cu aprovizionarea. Cel mai probabil, vreunul din escortă, care lua ce îi cădea sub mână de prin depozitele militare și civile pe care le întâlneam în drumul nostru. Ori de câte ori trenul se oprea, fiecare vagon își desemna doi delegați care să meargă la vagonul rușilor, transformat pe nesimțite într-un haotic bazar ambulant. Rușii împărțeau proviziile după cum îi tăia capul, fără să țină seama de nici o regulă. Era un joc al hazardului, ceea ce făcea ca rațiile să fie când insuficiente sau chiar inexistente, când ciclopice; cât despre calitatea hranei, nimeni n-ar fi putut prezice, așa cum se întâmplă cu tot ce e rusesc, cum va arăta următorul transport. Cel mai des primeam morcovi, iar și iar, zi de zi. Când terminam cu morcovii, aveam parte de fasole. Fasole uscată, tare ca piatra: ca să o putem găti, trebuia lăsată câteva ore în apa de ploaie adunată în gamelele, bidoanele sau borcanele pe care le agățasem de tavanul vagonului. Noaptea, la vreo frână mai bruscă, vasele începeau să se miște violent și tot conținutul lor se revărsa peste cei care dormeau întinși în întunericul vagonului, provocând strigăte indignate, râsete și o harababură de nedescris. Veneau apoi cartofii, „kașa“, castraveții – fără ulei, căci acesta venea, cam o jumătate de gamelă de persoană, abia după ce se terminau –, semințele de floarea-soarelui, o adevărată probă a răbdării. Într-o zi ne-au dat pâine și cârnați în cantități îndestulătoare, și toți am răsuflat ușurați: apoi însă, timp de o săptămână, doar grâu, de parcă am fi fost găini.

Sobe aveau numai vagoanele destinate familiilor. În celelalte, mâncarea era pregătită la focuri aprinse în pripă pe terasament și stinse la fel de repede, cu mâncarea pe jumătate preparată, printre înjurături și blesteme, când trenul dădea semne că se pune în mișcare. Totul se desfășura pe fugă, cu urechea la fluierul locomotivei și ochii la pâlcurile de vagabonzi flămânzi care apăreau ca din pământ, atrași de fum ca și copoii de vânat. Pregăteam mâncarea ca strămoșii noștri, slujindu-ne de trei pietre; și, fiindcă acestea nu putea fi găsite întotdeauna, fiecare vagon urmărea să-și facă propria dotare. Așa au apărut frigările, proptelele ingenioase și chiar oalele de Cantarella.

Mai greu era cu lemnele de foc și cu apa. Nevoia însă a simplificat lucrurile: au fost jefuite cu viteza fulgerului magaziile de lemne ale oamenilor și stavilele împotriva zăpezii, care, pe acolo, zac în lunile de vară lângă calea ferată; alteori, furam scândurile adăposturilor distruse sau bârnele care sprijineau șinele; o dată, am devastat chiar un întreg vagon de marfă. Providențială a fost atunci printre noi prezența *Brunetului* și a faimoasei lui securi. Cât privește apa, era nevoie de vase adecvate, și fiecare vagon a trebuit să-și procure o găleată, fie tocmind-o în natură, fie cumpărând-o sau furând-o. A noastră, achiziționată pe cale cinstită, s-a dovedit a fi plină de găuri: am reparat-o cu leucoplastul primit de la infirmerie și a ținut în mod miraculos până la Brennero, unde bandajul a cedat.

În general, era imposibil să ne facem provizii de apă prin gări: în fața fântânii (acolo unde exista vreuna) se făcea în câteva clipe o coadă interminabilă, și puțini erau cei care reușeau să-și umple gălețile. Unii se strecurau pe furiș până la acele „tender“ unde se ținea apa necesară locomotivei; dacă mecanicul observa ceva suspect, îi bombarda pe temerari cu înjurături și cărbuni incandescenți. Cu toate acestea, am reușit de câteva ori să sustragem apa caldă din rezervorul locomotivei; era vâscoasă și plină de rugină și nu am putut să o folosim la gătit, ci numai pentru spălat.

Sursa cea mai bună rămâneau fântânile de pe câmp. Trenul se oprea deseori la semafoare și putea staționa câteva secunde, dar și câteva ore. Ne scoteam atunci curelele de la pantaloni și făceam cu ele o funie lungă, după care cel mai sprinten din vagon pleca repede cu funia și cu o găleată în căutarea unei fântâni. Cel mai iute din vagon eram eu, așa că am repetat de multe ori această manevră. O dată era însă să pierd convoiul: coborâsem deja găleata și o ridicam cu greu, când am auzit semnalul de plecare. Dacă abandonam găleata cu curele cu tot, adică acea prețioasă proprietate comună, aș fi fost dezonorat pentru totdeauna. Atunci am tras cu putere de funia de piele, am înșfăcat găleata vărsându-i conținutul și am luat-o la goană, împiedicându-mă în curele, spre trenul care se pusese deja în mișcare. O secundă de întârziere ar fi fost la fel de lungă, în situația în care mă aflam, cât o lună întreagă; așa că am alergat într-un suflet pentru a-mi salva viața, sărind peste două bariere și un gard, călcând pe pietrișul mișcător, în timp ce înaintea mea trenul rula din ce în ce mai repede. Vagonul meu dispăruse, mâini miloase se întindeau spre mine,

prinzând curelele și găleata, iar altele, încleștându-mi-se în păr, de umăr și de haine, m-au tras în ultimul vagon, unde am zăcut aproape leșinat cam o jumătate de oră.

Trenul continua să înainteze spre nord. Traversând o vale din ce în ce mai îngustă, am trecut Alpii Transilvaniei prin pasul Predeal la 24 septembrie și am început, pe un frig cumplit, să coborâm spre Brașov printre munții golași, lipsiți de vegetație. După ce am ajuns în oraș, locomotiva a fost desprinsă de garnitură și a început binecunoscutul ceremonial: inși cu aer suspicios și aspru, umblând de colo-colo prin gară și prin împrejurimi, certându-se pentru puțină apă, furând un braț de fân de prin căpițe, făcând comerț cu localnicii; copii în căutare de distracție și mici prăzi; femei spălând sau spălându-se în public, trecând de la un vagon la celălalt și colportând știri, întreținând scandalurile deja existente sau provocând altele. Focurile au fost aprinse în grabă pentru pregătirea cinei.

Lângă convoiul nostru staționa un tren militar sovietic care transporta camioane, tancuri și carburant. Era păzit de două femei robuste, de vârstă nedefinită și cu un aer impasibil și distant, îmbrăcate în uniformă de campanie și purtând pe umeri puști prevăzute cu baionetă. Când au văzut că aprindem focuri lângă cisterne, s-au indignat pe bună dreptate în fața inconștienței noastre și ne-au ordonat să le stingem strigând „Nelzja, nelzja!“.

Înjurând, toată lumea s-a supus, mai puțin un grup de vânători de munte, oameni duri, foști combatanți pe frontul de Est, care se puseseră să prăjească o gâscă. Își continuau discuția pe un ton solemn, în vreme ce femeile, în spatele lor, nu conteneau să țipe. La un moment dat, doi dintre ei, desemnați de ceilalți, s-au ridicat în picioare și, cu mina severă și hotărâtă a celor care sunt pe punctul de a se sacrifica în numele întregului grup, au început să le înfrunte pe cele două femei cu voce joasă, aproape în șoaptă. Tratativele au fost surprinzător de scurte: femeile au coborât țevile armelor și toți patru au dispărut din privirile noastre, apucând-o pe o cărăruie ce dădea în gară. S-au întors după un sfert de oră, femeile mergând înainte, mai tensionate și mai puțin impasibile, iar bărbații în urmă, mândri și senini. Gâsca era aproape gata: cei patru s-au așezat în jurul focului, aproape de ceilalți; au mâncat fără să scoată o vorbă, după care scurtul armistițiu luă sfârșit și femeile apucară din nou armele, reluându-și poza marțială.

De la Brașov am luat-o spre Apus, spre granița cu Ungaria. Începuse să plouă și situația noastră devenea dramatică. Ne era din ce în ce mai greu să aprindem focul, și cămășile ude ni se lipeau de piele. Eram plini de noroi. Acoperișul vagonului nu fusese bine izolat și ploaia se scurgea în interior, abia câteva locuri mai rămăseseră uscate. Din această cauză, la ora culcării se iscau tot felul de altercații și certuri fără rost. [...]

Am călătorit prin ploaia care ne făcea irascibili și triști timp de trei zile, aproape fără popasuri, oprindu-ne doar pentru câteva ore într-un oraș acoperit de noroi care purta gloriosul nume de Alba-Iulia. În seara de 26 septembrie, după ce am parcurs mai mult de opt sute

de kilometri pe pământ românesc, ne aflam la frontiera cu Ungaria, lângă Arad, într-un sat numit Curtici.

Sunt sigur că locuitorii din Curtici își mai amintesc încă tristul nostru convoi. E posibil ca noi să fi intrat chiar în memoria locului: staționarea noastră la frontiera ungară trebuie că mai e pomenită uneori prin eresurile depănate la gura sobei, așa cum în alte părți se mai vorbește încă de Atila și Gingis-Han. Fiindcă această secvență a călătoriei noastre rămâne, la rândul ei, destul de tulbure. Potrivit tuturor aparențelor, autoritățile militare sau cele feroviare române voiau să scape de noi și ne „descărcaseră“, dar cele maghiare întârziau să ne accepte, și pentru moment refuzau „să ne ia în primire“. Pe scurt, convoiul nostru rămase blocat la Curtici timp de șapte zile. Cum ne aflam într-o situație disperată, nu e de mirare că mulți dintre noi au început să devasteze mărunta localitate de frontieră.

Curticiul era pe atunci o așezare agricolă destul de prăpădită, care nu număra mai mult de o mie de suflete. Venirea noastră o pusese în situația de a hrăni 1400 de inși hămesiți; în șapte zile, am secat toate fântânile, am prăpădit toate lemnele de foc, după care am dat iama în cotele de combustibil ale căilor ferate; cât despre toaletele din gară, ce să mai vorbim...; am provocat o înfricoșătoare creștere a prețului la lapte, pâine, porumb, păsări de curte; după câteva zile, puterea noastră de cumpărare scăzând aproape de zero, am început să furăm, mai întâi noaptea, pe urmă în miezul zilei, pe față. Gâștele, care, după câte ne-am dat seama, constituiau principala sursă de hrană a localnicilor și care până la venirea noastră pășeau pe cărările noroioase în cârduri ordonate și solemne, au dispărut cu totul, în parte capturate, în parte pitite prin cotețe.

În fiecare dimineață deschideam ușile vagonului cu speranța deșartă că trenul o luase din loc pe nesimțite în timpul nopții, în timp ce dormeam; de fiecare dată însă, sub ochi ni se desfășura aceeași priveliște: cerul acoperit cu nori întunecați, casele, noroiul. Trenul rămăsese tot nemișcat și neputincios, ca o epavă prinsă de nisipuri. După ce ne trezeam, ne aplecam să controlăm roțile, acele roți care trebuiau să ne ducă acasă. Nu nu se mișcaseră nici măcar un centimetru, păreau lipite de șine și rugineau încet sub ploaie. Ne era frig și foame. Ne simțeam abandonați și uitați.

Într-a șasea zi, Cezar, cel mai furios și mai dezlănțuit dintre noi, ne-a părăsit brusc, declarând că se săturase de Curtici, de ruși, de tren, de tot; că nu voia să înnebunească și nici să moară ucis de curticeni; că oricine avea un dram de experiență putea să se descurce și pe cont propriu. Mai spunea că el se săturase de mizerie, era pregătit să își asume orice riscuri, numai să se termine o dată cu acest drum interminabil, și că avea de gând să se întoarcă la Roma cu avionul. Dacă vroiam puteam să i ne alăturăm. Nici unul dintre noi nu a făcut-o însă, și Cezar a plecat de unul singur: a luat un tren până la București și, după multe aventuri, s-a îmbarcat într-un avion care pleca spre Roma și astfel a ajuns în sfârșit acasă, deși mai târziu decât noi. Dar asta e o altă poveste de *haute grâce*, pe care mă voi abține să o spun în rusă – sau poate că o voi face când Cezar o să-și dea consimțământul.

Dacă în România gustasem, cu o delicată plăcere filologică, nume ca Galați, Alba-Iulia, Turnu Severin, la intrarea în Ungaria am fost întâmpinați de cuvinte ca Bekescsaba, Hodmezovasarhely și Kiskunfelegyhaza. Câmpia maghiară zăcea îmbibată de apă, cerul era plumburiu și mai presus de toate resimțeam lipsa lui Cezar. Plecarea lui a lăsat în noi un gol dureros: în absența sa nimeni nu mai știa despre ce să vorbească, nimeni nu mai reușea să-și învingă plictiseala călătoriei interminabile și povara celor nouăsprezece zile de convoi. Ne priveam între noi stăpâniți de sentimentul unei vagi culpe: de ce îl lăsaserăm să plece? În ciuda numelor imposibile pe care încercam să le descifrăm intrând în Ungaria, știam că ajunsesem în sfârșit în Europa, sub aripa unei civilizații pe care o simțeam a noastră, la adăpost de surprize alarmante cum fusese aceea a cămilei care ne răsărise în față la intrarea în Moldova.

În românește de AFRODITA CIONCHIN

Cazul lui *Danilo Kiš* e oarecum aparte printre scriitorii Mitteleuropei : deși un perpetuu exilat, mereu surghiunit, asemeni celorlalți autori din spațiul central-european – fie ei marginali în propria patrie, fie aflați într-o depărtată și deloc solidară Diasporă, Danilo Kiš pare că s-a simțit peste tot acasă. „M-am stabilit la Paris – Arondismentul 10 – și nu sufăr de nostalgie. Când mă trezesc, uneori nici nu știu unde sunt, dar aud la fereastră cum vorbesc concetățenii mei și din mașinile parcate răsună la casetofon acordeonul." – scria el în 1983. Vocația cosmopolită îi vine poate pe cale genealogică (tatăl – evreu, mama – muntenegreancă), poate e o tehnică de adaptare și supraviețuire, poate – o înclinație natural-estetică (studiază în copilărie artele plastice, apoi vioara ; – va fi o vreme lăutar, interpret ocazional de muzică țigănească și tangouri ungurești; în liceu traduce poezie maghiară, rusă și franceză).

Scrise înaintea capodoperelor *Grobnica za Borisa Davidovicá (Criptă pentru Boris Davidovici)*, 1976, și *Enciklopedija mrtvih (Enciclopedia morților)*, 1983, volumele ce alcătuiesc trilogia *Circului de familie – Bašta, pepeo (Grădină, cenușă),* 1969, *Rani jadi: Za decu i osetljive (Suferințe timpurii)*, 1970, și *Peš□anik (Clepsidra)*, 1972 – seduc lectorul mai cu seamă prin talentul plastic de care dă dovadă autorul. Căci, spune Kiš, „*Suferințe timpurii* e asemeni unor schițe dintr-un bloc-notes, în culori decise; *Grădină, cenușă* e un desen cu cărbune pe pânză, peste care se așază paleta sumbră a *Clepsidrei*". Filonul central al ciclului nu mai este, așa cum suntem obișnuiți de pildă din *Enciclopedia morților*, unul bibliografic ci, de această dată, biografic. Pentru că *Circul de familie* e un bildungsroman. (*Cătălin Lazurca*)

Danilo Kiš

Circul de familie*

Omul care venea de departe

Vreme de trei zile și trei nopți au trecut soldați pe dinaintea casei noastre. Vă puteți închipui cam câți soldați înseamnă asta, să-ți treacă vreme de trei zile și trei nopți pe dinaintea casei, fără întrerupere. Erau pe jos și în căruțe, călare sau în camioane. Vreme de trei zile și trei nopți. Iar eu, eu am rămas tot timpul în ascunzătoarea mea, sub liliac. În după-amiaza celei de-a treia zile, a trecut și cel din urmă soldat. Avea capul bandajat și un papagal pe umăr. Am așteptat să treacă, apoi am ieșit de sub arbust. Nimic nu lăsa să se vadă că, vreme de trei zile, soldații traversaseră satul. Poate doar liniștea.

Deja regretam un pic că nici un soldat nu mai trecuse după aceea prin sat. Când, vreme de trei zile și trei nopți, îți trec soldați pe dinaintea casei, începi să te obișnuiești cu ei. După, totul pare pustiu. Nu mai auzi tropăitul cailor, nici sunetul armonicii.

Am văzut atunci, chiar la capătul satului, o șaretă ieșind dintr-un nor de praf, și-am crezut că sunt din nou soldați. Dar era un singur atelaj, o căruță mică și caraghioasă. Era trasă de doi măgari (de fapt, catâri, după cum aveam să aflu mai apoi). Praful le schimbase într-atât de mult culoarea, încât semănau mai degrabă cu doi șoareci, decât cu doi catâri sau cu doi măgari. Doi șoareci ieșiți dintr-un sac de făină.

Cum, la ora aceea, nu mai era altcineva în sat care să caște gura pe uliță, bărbatul mi s-a adresat mie. Mi-a spus ceva într-o limbă străină, iar eu nu l-am înțeles prea bine. Știam doar că, atunci când un bărbat și o femeie vin de departe cu o teleguță atât de mică, au cu siguranță nevoie de apă. Iată de ce le-am spus:

„Veniți, desigur, de departe?”

Știam că mă înțelegeau. Tatăl meu îmi explicase într-o zi că două persoane ce vorbesc limbi diferite pot totuși să se înțeleagă, dacă sunt oameni dezghețați și binevoitori. În acest caz, trebuie să vorbim rar și limpede și, asta e de la sine înțeles, mai cu seamă nu trebuie să punem întrebări dificile. Iată de ce i-am întrebat, foarte rar și foarte simplu, dacă veneau de departe. În plus, am ridicat mâna spre

---

* Danilo Kiš, *Le cirque de famille*, Gallimard, Paris, 1989 (traducere din limba sârbă de Pascal Delpech și Jean Descat; traducerea a fost supervizată de autor, având garantată conformitatea cu originalul, fragmente).

orizont, în direcția din care veniseră. Vroiam astfel să clarific sensul cuvintelor mele.

„Tinere”, mi-a spus călătorul coborând din teleguță, „află dar că venim de departe și că suntem grăbiți. Spune-ne unde putem adăpa catârii.”

„Credeam că-s măgari”, i-am spus eu. „Deși seamănă mai degrabă cu niște șoareci. Iar pentru apă, puteți intra în curtea noastră.”

Bărbatul și-a apucat catârul de-o ureche și a mânat căruța în curtea noastră. Am alergat în casă pentru a-i spune mamei că ne venise în vizită un om ce venea de departe și care vorbea într-un fel pe care-l puteam înțelege, deși era străin. Am luat o găleată și am adus apă din puț. Verii noștri nu se întorseseră încă de la câmp, așa că eu eram stăpânul curții și al grajdului. I-am spus deci bărbatului că putea să deshame.

În timp ce se spăla (femeia lui rămăsese în căruță), l-am întrebat dacă, pe drum, nu-l întâlnise din întâmplare pe tata. Căci, atunci când un om vine de departe, e sigur că a întâlnit multă lume pe drum. I-am spus că tatăl meu era înalt, puțin adus de spate, că purta o pălărie neagră cu boruri tari, ochelari cu o ramă de oțel și un baston de fier. „A fost luat acum vreo doi sau trei ani, i-am spus, și de atunci n-am mai primit nici o veste de la el.”

Omul mi-a răspuns că, într-adevăr, întâlnise mulți oameni pe drum, căci, atunci când un om vine de departe, întâlnește multă lume. „Printre ei, mi-a spus el, erau și câțiva cu pălărie neagră și baston”. Și unul dintre aceștia era fără îndoială tatăl meu.

„Pășește”, i-am spus, „puțin ciudat: are picioarele plate.” Și l-am întrebat dacă, printre oamenii pe care-i întâlnise și care aveau pălărie neagră și baston, nu era unul care să fi avut mersul puțin ciudat.

„Se poate”, a spus bărbatul, „ca una dintre persoanele pe care le-am întâlnit să fi avut într-adevăr picioarele plate. Când cineva călătorește luni de zile la rând, întâlnește cu siguranță pe cineva care să aibă mersul puțin ciudat.”

„Când a plecat de acasă”, am spus eu, „purta redingotă și pantaloni negri cu dungi albe. Avea cărare pe mijloc și un guler detașabil înalt.” Nu întâlnise cumva pe drum pe cineva asemănător?

„Oh”, mi-a spus râzând bărbatul – își închipuia că-s vreun mincinos dat naibii ori un farseur de rând – „chiar am întâlnit pe cineva asemănător. Purta o pălărie neagră cu boruri tari, ochelari cu o ramă de oțel, baston și toate celelalte. Avea mersul puțin ciudat și era îmbrăcat cu redingotă și pantaloni negri cu dungi albe. Avea și guler detașabil înalt. Asta era exact acum patru ani, la București. Omul ăsta, dragule, era ministrul japonez al Industriei grele.”

Pagini dintr-un album de catifea

Întunericul cuprinsese dintr-o dată pădurea. Mama are o intuiție, un presentiment sumbru. Ne luă de mână și ne zori să ne întoarcem. Duceam fiecare câte un sac cu conuri de brad. Prețuiam această tristă recoltă a toamnei noastre. Mama nu se înșelase: ajungând în sat, am

văzut lumină în casa verilor noștri; se zărea în spatele ferestrei lucirea fantomatică a unui foc ațâțat. Ne-au trecut fiorii. Oare mama își dorea cu adevărat ca el să se întoarcă? Inima ei bună îl iertase cu totul? Desigur. Căci, atunci când am intrat în curte, nu fără o teamă superstițioasă, când am bătut la ușa doamnei Rebecca, mama a dat înapoi. Se aștepta desigur să-l găsească înăuntru pe tata, să-i afle adunați la un loc pe toți verii noștri și pe părinții lor, reconciliați acum de suferința comună, îndurată pe drumul crucii seminției noastre. Dar în casă n-am găsit-o decât pe mătușa Rebecca, iar înfățișarea ei nu ne-a insuflat nicidecum încredere. Am rămas muți de uimire. Dumnezeule, cât de mult se schimbase! Din exuberantul ei păr nu mai rămăsese aproape nimic, cocul său negru se pipernicise, buclele de pe tâmple erau roșcate, păreau arse. Stătea în picioare și ținea în mână un sfeșnic greu cu șapte brațe, iar noi am remarcat cu uimire că ardea în el o singură lumânare. Acest sfeșnic cu o singură lumânare aprinsă avea fără îndoială rostul de a ne semnala, prin flăcările ce-i lipseau, prin brațele moarte, ceea ce chiar mătușa Rebecca avea să ne vestească (își scutură capul ofilit, încet, cu demnitate, cu o expresie încărcată de înțelesuri, mai întâi la stânga, apoi la dreapta, apoi din nou, încă și mai încet): el nu mai este. Ne simțim ușurați sau ceea ce ne cuprinde e disperarea mută? Tatăl meu – mort! În orice caz, de moartea lui mă îndoiam cu toată puterea. Eram convins că mătușa Rebecca nu spunea adevărul, deși atitudinea ei și mișcările capului aveau un aer tragic. Asta nu conta, căci eu vedeam în toate acestea o mare mistificare, dorința doamnei Rebecca de a-l șterge pe tata de pe fața pământului în modul cel mai puțin dureros cu putință: prin această lentă legănare a capului. Cu privirile ațintite spre noi (căci devenise mioapă), apropiindu-ne flacăra de obraz, continua să-și legene capul în fața fiecăruia dintre noi, adoptând de fiecare dată o nouă expresie, încărcată de înțelesuri: pentru mama, un soi de compasiune sinceră, pentru Ana, un aer moralizator – iar acum, draga mea verișoară, atenție! –, pentru mine, o tainică bucurie malignă: credința ta că el n-ar muri niciodată va fi numaidecât risipită, micule vanitos; timpul îți va da peste cap certitudinile! Clipind cu un aer înțelegător din ochii ei vii și răutăcioși, dar cu chipul și buzele încremenite, mi-a ținut mult timp flacăra lumânării lângă obraz, privindu-mă drept în ochi, legănându-și nasul ei mare de la stânga la dreapta. Pantomima ei semnifica oare și altceva? Ce se mai ascundea în ochii ei mari și negri, străbătuți de o licărire demență? Cred că acel aer răutăcios trăda dorința ei de a mă anunța că tatăl meu nu numai că nu murise ca un erou, cu o frază nemuritoare pe buze, pe care posteritatea o va ține minte și o va cita ca exemplu al unei atitudini filosofice și al unei înțelepte stăpâniri de sine în fața grozăviei morții, ci că, dimpotrivă, în fața călăilor săi... Oh, nu mă îndoiesc de asta! Presimțise desigur urmarea jocului perfid în care fusese antrenat, iar atunci când l-au așezat la stânga, laolaltă cu femeile și copiii, cu cei bolnavi și cu cei inapți de muncă (fiindcă era concomitent câte ceva din toate astea, un mare bolnav și o femeie isterică, o femeie veșnic însărcinată cu un fals embrion asemeni unei imense tumori, și era și copil, uriașul copil al epocii și seminției sale,

după cum era și inapt pentru muncă, pentru orice fel de muncă, atât intelectuală, cât și fizică, deoarece curba geniului său deviase în mod periculos, revenind în traiectoria sa circulară la punctul de plecare, la zero absolut, la deplina sa negație), la stânga deci, de Dumnezeu și de viață, s-a gândit o clipă, o clipă doar, că i se juca o farsă, simțul umorului, arta sa de a scăpa cu fața curată din situațiile cele mai încurcate, pentru a simți, desigur, imediat după aceea, în vintre și sub țeasta înnebunită, că se așezase de bună voie de partea morții, prostește, că se lăsase deci dus de nas ca un copil... Puteai citi în ochii doamnei Rebecca tristul și tragicul adevăr: înaintând în această coloană de nenorociți și de bolnavi, printre femei înspăimântate și copii înnebuniți, mergând împreună cu ei, înalt și cocârjat cum era, fără ochelarii și bastonul pe care i le confiscaseră, înaintând cu pasul său împiedicat și șovăielnic în această coloană de sacrificați, ca un păstor cu turma sa, ca un rabin cu oile sale, ca un profesor înaintea elevilor... oh, nu! Îl lovesc cu bastoanele de cauciuc și cu bâtele, el geme și se prăbușește, femeile îl ridică și-l încurajează, iar el, vai, plânge ca un copil, în timp ce în jurul lui se răspândește mirosul propriului trup, groaznica duhoare a intestinelor care au trădat.

Pogromul

Dorința de a nu lipsi de la evenimentul care adunase, învălmășite laolaltă, personalitățile străzii, mai mult sau mai puțin cunoscuți de-ai mei, ca și intenția secretă de a descâlci ițele tuturor evenimentelor ce-mi invadaseră viața în ultima vreme, toate acestea m-au determinat să mă alătur cu curaj mulțimii celor care alergau cu respirația tăiată și care mă antrenaseră și pe mine în mijlocul lor. Mergeam alături de inspectorii de finanțe și de pompieri, gâfâiam sleit de puteri și-mi reglam respirația după cadența pașilor lor. Credeam că voi putea înțelege în felul ăsta sensul faptelor ce-mi zdruncinaseră viața în ultimele zile și pe care chiar mama nu știuse să mi le explice. Înaintam chinuit de frică. Zăpada scârțâia sub pașii noștri și se bătătorea, devenind dură, casantă și răsunătoare ca o lespede. Mulțimea tropăia prin zăpadă ca un enorm cârcâiac din ale cărui nenumărate guri ieșeau aburi imaculați. Prin perdeaua emanațiilor urât mirositoare și a respirațiilor fetide, puteam percepe, în ciuda filtrului zăpezii, efluviile de parfumuri ieftine și mirosul acru de transpirație care ieșeau din uniformele verzi ale inspectorilor de finanțe și din pelerinele pompierilor. S-a auzit brusc zgomotul geamurilor sparte strălucind fulgerător pe deasupra capetelor, apoi, asemeni unui ecou îndepărtat, trosnetul scândurilor, iar la urmă, un prelung suspin de ușurare, atunci când porțile au cedat presiunii.

Mă încăpățânam să rămân sub ferestrele magaziei, agățându-mă de pulpanele jachetelor, de fustele femeilor, zdrobit și înghesuit, revenind mereu și strecurându-mă prin pădurea de picioare, mânat de teamă, convins că tocmai acolo, în chiar inima pericolului, eram protejat de acești oameni, conștient că nu trebuia să părăsesc adăpostul

sigur al furiei lor, că nu trebuia să mă îndepărtez nici măcar cu un deget de această masă tentaculară, căci aş fi fost recunoscut şi călcat în picioare.

Pentru că poarta magaziei se deschidea spre exterior şi pentru că nimeni nu dorea să se dea înapoi din primele rânduri, le-a fost imposibil să pivoteze canatul, aşa că a urmat o buluceală infernală, ţipete şi bâte ridicate, oameni striviţi în picioare şi strigăte de ajutor. Brusc, nu ştiu prin ce minune, poarta cea mare cu un singur canat a spintecat masa întunecată asemeni unei lame de cuţit. În curte – un imens pătrat întunecat – se aşternea deja un amurg albăstriu, alunecând ca un enorm ascensor între pereţii cuştii. Aerul mirosea a petrol şi săpun, iar din magazia deschisă ieşeau valuri de parfumuri din cele mai diverse, de portocale şi lămâi, de săpun de toaletă şi mirodenii. Apoi s-au coborât, ca un ridicol concert de fierătănii, cutii pătrate de conservă aruncând în întuneric străluciri inofensive de tinichea, câteva cuţite de tablă, pachete de lumânări învelite în hârtie de ambalat care sunau ca nişte oase uscate, fructe care cădeau cu zgomot surd, imediat strivite sub picioare ca într-o presă. Zahărul se scurgea din nişte saci mari de carton, scârţâia sub picioare şi se amesteca în zăpada bătătorită. Oamenii reuşeau cu greu să iasă din mulţime, strângând în braţe, ca pe un copil, preţioasa lor pradă. Făina de grâu şi de orez plutea prin aer, se aşeza pe sprâncene, iar oamenii căpătau un aer solemn, deşi puţin caraghios, un aer sărbătoresc. O femeie sfâşia cu dinţii un balot de mătase pe care-l scosese la iveală de sub palton. Sub flăcăruia unui chibrit care i-a luminat pentru o clipă faţa am putut vedea, oglindită în mătase, strălucirea aurie a dinţilor. Am zărit un sul de pânză înflorată care se înfăşura cu încăpăţânare în jurul picioarelor şi al coapselor, ca beteala în noaptea Anului Nou. Această pânză multicoloră începuse să se strângă periculos de mult; femeile s-au pornit să ţipe. Dar, ca şi cum mişcările mulţimii n-ar fi putut deveni decât încă şi mai vijelioase, oamenii s-au pornit să se agite şi să se înghesuie, să sfâşie cu mânie pânza, însă ea continua să se scurgă de nu se ştie unde, năvălind ca un fluviu. Atunci când n-au mai rămas în magazie decât zidurile goale şi întunericul, gloata s-a împrăştiat cu mare rapiditate, fiecare ducându-şi prada sub haină.

Mă ţineam acum alături de ei, ca unul dintre cei drepţi, scutiţi de pedeapsă. O femeie bună la inimă m-a zărit atunci şi, trecând pe lângă mine, mi-a strecurat în mâini o conservă acoperită de o etichetă multicoloră pe care era scris cu litere mari şi roşii SPAGHETTI A LA MILANESE. Am ţinut încă multă vreme în mâini această cutie, fără să ştiu ce să fac cu ea, neavând curaj nici s-o arunc, nici s-o duc cu mine acasă. Înspăimântat, îl priveam pe domnul Anton, un inspector de la finanţe, care, cocoţat pe un butoi, chiuia şi arunca în sus pumni de confetti.

În româneşte de CĂTĂLIN LAZURCA

Născut la Praga, în 1931, deportat în lagărul de la Terezin, redactor și, mai apoi, director de reviste literare, romancier, eseist, dramaturg, *Ivan Klima*, autor interzis în Cehoslovacia vreme de mai bine de douăzeci de ani, reia în romanul autobiografic *Láska e smeti (Dragoste și gunoaie)*, apărut în 1988, experiența sa de exilat în propria țară, de om obligat să trăiască marginal, la periferie. Copil, locuind în ghetou, scriitor, căzut în dizgrația autorităților comuniste și nevoit, pentru a supraviețui, să îmbrace vesta portocalie a măturătorilor stradali, iată extremele existențiale între care, punctată de ritmul egal al măturatului, balansează povestea: drumul printre gunoaiele orașului, drumul către crematoriul municipal suscită aducerea aminte a „scursorilor umane" mistuite de crematoriile holocaustului, provoacă o meditație asupra libertății și totalitarismului, asupra literaturii în general și a lui Kafka în special, meditația unui om care a ales literatura pentru a-i readuce la viață pe cei „arși ca niște gunoaie".

Portret răscolitor al unui bărbat și al unui artist ce nu se poate împlini în iubire, *Dragoste și gunoaie* e socotit de critică „cel mai important roman din Cehoslovacia de dinaintea lui Havel". (*Cătălin Lazurca*)

Ivan Klima

Dragoste și gunoaie*

Copil fiind, locuiam la periferia Pragăi, nu departe de aeroportul Kbely, într-o vilă din vecinătatea unui han, hanul la care trăgeau vizitiii. În fiecare zi, înainte de prânz, sosea acolo și măturătorul comunal. Se oprea cu căruciorul în locul unde-și țineau birjarii caii, scotea o lopată, rânea aproape ceremonios balega de cal și, dacă era nevoie, alte murdării, le arunca în cărucior, apoi trăgea căruciorul lângă perete și intra în debitul de băuturi. Îmi plăcea acest om, avea o caschetă cu cozoroc, chiar dacă nu era o caschetă de căpitan, și o mustață pe care o lăsase să crească în amintirea ultimului nostru împărat. Îmi plăcea și meseria lui, aveam impresia că, din câte fuseseră vreodată, era una dintre cele mai importante și că, prin urmare, măturătorii erau oameni deosebit de respectați. În realitate, se întâmpla mai degrabă contrariul. Oamenii ce curăță pământul de mizerii și șobolani n-au fost niciodată prețuiți. De curând am citit că, acum vreo două sute de ani, în biserica Sfântul Gheorghe, un stucator oarecare, părăsit de iubită, a pus mâna pe cuțit și i-a spintecat fața, gura și umerii; a fost aruncat în temniță, apoi dus la spânzurătoare. I s-a acordat însă iertarea, cu condiția să curețe străzile orașului timp de trei ani la rând. În general, nu se bucură de respect decât oamenii ce elimină scursorile umane, fie că sunt ei războinici, judecători sau inchizitori.

Pe când aveam vreo douăzeci de ani, lucram la o nuvelă în care vorbeam despre măcelărirea cailor și imaginasem o scenă apocaliptică ce se petrecea în mijlocul cuptoarelor pentru arderea gunoaielor. Dorisem să vizitez crematoriul praghez pe care altădată, copil fiind, îl văzusem arzând, preschimbându-se el însuși într-o unică și imensă masă de zgură, dar directorul a refuzat să ne lase să intrăm. Trebuie să presupun că mă bănuia c-aș fi fost interesat să descopăr, în crematoriul lui, cine știe ce lispuri.

Mulți ani după aceea, lucram ca infirmier la spitalul din Krc și, în fiecare dimineață, transportam gunoaie la cuptorul cel mare, pansamente mânjite cu sânge, tifon îmbibat de puroi, păr, zdrențe murdare mirosind a excremente umane și, bineînțeles, o grămadă de hârtii, de cutii de conserve, sticlă spartă și material plastic. Înarmat cu o lopată,

* Ivan Klima, *Amour et ordures*, Editions du Seuil, Paris, 1992 (traducere din cehă de Claudia Ancelot, fragmente).

aruncam totul în cuptor și priveam cu ușurare cum mizeria se zvârcolea, se dezagrega, ascultam cum exploda sticla, apoi murmurul victorios al focului. Într-o zi, n-am înțeles niciodată de ce, era focul prea dezlănțuit sau, dimpotrivă, șovăitor, ori poate din pricina vântului, în fine, gunoaiele au refuzat să ardă, curentul de aer ce sufla în cuptor le-a aspirat, iar gura înaltă a hornului le-a scuipat în văzduh, în timp ce eu, uimit, împietrit, îmi priveam gunoaiele – zdrențele, hârtiile, petecele de pansament însângerat – întorcându-se înapoi pe pământ, agățându-se de ramuri, iar cele ce reușiseră să evite copacii, zburând către ferestrele deschise ale pavilionului. Și i-am văzut apoi alergând pe idioții și debilii din institutul de ajutor social însărcinați cu întreținerea parcului spitalului, scoțând grohăituri entuziaste și arătând cu degetul în direcția unui brad mare, argintiu, acoperit cu podoabe ca un pom de Crăciun.

[...] Gunoaiele sunt ca moartea. Ce mai cunoaștem atât de indestructibil? Vecinii noștri, hangiii, aveau cinci copii, cel mai mic dintre ei purtând același nume ca și mine și fiind de aproape aceeași vârstă. Ne jucam împreună, prețuiam această prietenie, căci îmi îngăduia să pătrund în ungherele secrete ale hanului, în pivnița în care, chiar și în miezul verii, se păstrau blocuri albe de gheață, tăiate precis, și butoaie de bere enorme (cel puțin în ochii mei), în grajdul care mai adăpostea doar o iapă sură, dar ai cărui pereți miroseau încă a urină de cal și care servea ca locuință unei mulțimi de pisici de toate vârstele și culorile.

Băiatul acesta s-a îmbolnăvit de difterie și a murit după o săptămână. La cinci ani, nu înțelegeam ce era moartea, iar părinții nu m-au luat cu ei la înmormântare. I-am văzut doar pe hangiul îmbrăcat în negru și pe soția sa înlăcrimată, pe cei veniți să însoțească sicriul la cimitir și am ascultat fanfara cântând marșuri nemaipomenit de lente.

Mai târziu, la întrebarea când se va întoarce celălalt Ivan, mama mea a șovăit o clipă, pentru a-mi răspunde apoi că nu se va întoarce niciodată, că era plecat definitiv. Am vrut să aflu unde, dar mama nu mi-a spus nimic mai mult. Doar mai târziu am îndrăznit s-o interoghez pe bătrâna slujnică de la han, care mi-a spus că era, bineînțeles, în rai. Acum sufletul său nevinovat sălășluiește în acea frumoasă grădină, se hârjonește cu îngerii și, dacă voi fi foarte cuminte, într-o zi am să-l reîntâlnesc acolo.

Trăiam într-o casă unde nu se auzeau rugăciuni niciodată și, de fapt, dintre grădini, nu o știam decât pe cea care se întindea sub ferestrele noastre, dar aici nu zbura nici un înger, treceau doar trenuri, cu zgomot mare, chiar în spatele gardului.

Am vrut să aflu mai multe despre această grădină a raiului și despre sufletele ce sălășluiesc în ea, dar mama s-a eschivat și m-a trimis să-l întreb pe tata.

Tata, acest om rațional despre care știam că inventase mașinăria ce punea în mișcare cel mai rapid tren din câte ne treceau pe sub ferestre, ca și motoarele avioanelor ce huruiau pe deasupra capetelor noastre – fapte care i-au adus respectul oamenilor –, tata s-a minunat

de întrebarea mea. M-a luat de mână, m-a scos afară și mi-a ținut un lung discurs: despre originea lumii, despre vaporii calzi și răcirea materiei, despre atomii minusculi, chiar invizibili, care se învârtesc fără oprire peste tot și în toate. Ei sunt de fapt cei care alcătuiesc scoarța pământului, pietrele drumului pe care mergem și picioarele ce ne susțin. Toate astea în timp ce ne plimbam, în timp ce traversam o pădurice rară de la periferie pentru a o apuca în sus, în direcția aeroportului. Acum zgomotul trenurilor venea de jos, în vreme ce pe deasupra capetelor noastre vâjâiau biplanele armatei. Tata mi-a mai spus că oamenii au suferit mult din toate timpurile, înlănțuiți de acest pământ pe care nu trebuiau și nu puteau să-l părăsească. Dar, pentru că visau să se elibereze, și-au imaginat grădina raiului, cea în care se aflau toate lucrurile la care tânjeau, pe care nu le-au putut avea în timpul vieții, au imaginat ființe asemănătoare lor dar înzestrate cu aripi. Însă lucrurile pe care oamenii le visaseră doar erau pe cale să se realizeze, și tata îmi arătă cerul senin. Nu existau îngeri, însă oamenii puteau zbura. Desigur, nicăieri nu există o grădină a raiului în care să locuiască sufletele oamenilor, dar într-o zi voi înțelege că important e ca oamenii să trăiască fericiți și să se facă utili aici, pe Pământ.

N-am înțeles nimic din explicațiile tatei, însă, lucru straniu, m-am întristat; cuprins de o inexplicabilă neliniște, am izbucnit în lacrimi. Atunci, ca să mă consoleze, tata mi-a făgăduit că, de ziua aviației – la care trebuia să participăm duminica următoare –, o să mă suie într-un avion și o să zburăm deasupra Pragăi.

Într-adevăr, duminica m-a așezat într-o mașină huruitoare care a pornit tresăltând peste iarbă; spre uimirea și groaza mea, s-a ridicat de la pământ și s-a înălțat cu mine, apoi, pe măsură ce urca în aer, pământul a pornit să se clatine dedesubt, și toate câte se aflau acolo au început să se micșoreze, să dea înapoi până la dispariția totală. Mai întâi au pierit oamenii, apoi trăsurile și automobilele pentru ca, în cele din urmă, chiar și casele să dispară. Am închis ochii cu putere și am fost imediat înghițit de întunericul tunător. În acea clipă, m-a cuprins groaza că n-aș mai putea să mă întorc niciodată pe pământ, asemeni celuilalt Ivan, cel care, după cum mi se spusese, era mort.

[…] Cunoștea numele tuturor plantelor, chiar și al celor mai exotice, și locurile de unde proveneau. Ea mi-a fost, pe timpul când mă însoțea prin țara Khmerilor, călăuză de-a lungul Gangelui, m-a întovărășit prin mulțimea de pe străzile sufocante, mi-a fost alături când am pătruns în junglă și, mai apoi, într-un ashram, pentru a asculta un guru vorbind despre felul în care viața trebuie trăită. Îmi vorbea de familia ei, în care puteai număra industriași și dascăli patrioți, ca și un mare explorator ce se stabilise pe versantul de vest al Alpilor, îmi povestea despre romantica ei mătușă, care, nereușind să-l păstreze pe bărbatul iubit, se hotărâse să moară de foame; îmi spunea și despre un genial student la drept – cunoștea codurile pe de rost, dar, sătul de drept, se apucase de filosofie, pentru ca apoi, iremediabil convins de vanitatea acțiunilor umane, să redacteze un testament filosofic al

cărui mesaj era acela că fericirea nu-i decât un vis, iar viața – o înlănțuire de suferințe: chiar deasupra manuscrisului, și-a tras un glonte în cap, și sângele împroșcat din rană a pus punctele de suspensie ale testamentului său.

[...] Aș fi vrut să-i pot povesti și eu istorii asemănătoare despre strămoșii mei, însă destinele lor îmi erau necunoscute. Unii erau veniți de departe, dar n-aș fi putut spune dacă asta se întâmplase acum două secole sau acum o mie de ani. Presupun că, încă de pe atunci, știau să citească, deși într-un alfabet diferit de al meu, și că se rugau într-o limbă din care eu nu mai înțeleg nici un cuvânt. Știam din ce trăiau. Cele două bunici ale mele veniseră la Praga și încercaseră să se apuce de negustorie, fără succes însă, cei doi bunici erau și ei de la țară. Bunicul dinspre tată studiase chimia și lucrase ca inginer într-o fabrică de zahăr, departe, în partea ungară a Imperiului. Acolo – tata avea pe atunci unsprezece ani –, și-a găsit moartea căzând sub un plug tras de un cablu. Bunicul matern, mort la o vârstă foarte înaintată, fost copist la tribunal, trăise al doilea război mondial la optzeci de ani, fusese constrâns să poarte un semn, pentru ca mai apoi să fie deportat. Chiar și așa, în privința acestui bătrânel cu mustățile cărunte, puțin îngălbenite de tutun, nu aveam nimic deosebit de spus, în afară de faptul că, așa cum străbunii lui crezuseră cu tărie în venirea unui Mesia, el se agăța de viziunea revoluției sociale. Această viziune l-a ajutat să depășească loviturile sorții, moartea soției, pierderea căminului, umilința, foametea, neajunsurile din închisoare. În acest loc nenorocit, ținea adesea predici oricărui om dorea să-l asculte și, de cele mai multe ori, mă trezeam că sunt singurul. Încerca să mă convingă și pe mine să nu cred în Dumnezeu, invenție a oamenilor, cu care bogații îi îmbrobodesc pe săraci pentru ca aceștia să suporte mai ușor povara destinului. Pe măsură ce îmbătrânea, discursurile sale se transformau în litanii, într-o rugăciune imuabilă și fosilizată pe care o cunoșteam de acum pe de rost și pe care nu mai aveam nevoie s-o ascult. Mai târziu, într-o noapte, m-am trezit, toată lumea era deja adormită și, dintr-un ungher al încăperii în care dormea bunicul, mi-a ajuns la ureche un murmur. Am recunoscut vocea bătrânului și intonația tânguitoare a rugăciunilor rostite într-o limbă pe care el o mai cunoștea încă și din care eu nu înțelegeam nimic, o rugăciune către Dumnezeu. Nemișcat, uimit, ascultam acel glas ce părea să vină de foarte departe, din noaptea timpurilor. Pentru prima dată, am înțeles că adâncul sufletului omenesc e insondabil.

Din când în când, tatăl ei abandona planșa de desen și pleca la munte ca să escaladeze pereții de stâncă. O lua cu el și o învăța să nu se teamă de înălțimi. Tatăl meu nu hoinărea decât prin acel tărâm al cifrelor, tărâm care-i oglindea viziunile mecanice. Calculele le lua cu sine chiar și în vacanțe, iar atunci când îi venea vreo idee, o soluție inedită – și dintr-astea îi veneau tot timpul –, noi ceilalți nu mai existam. Mai târziu, când apărea la fereastră sau la masa așternută pentru cină, era foarte surprins să ne găsească acolo. Îl izgoniseră cu

brutalitate din țara care-i era atât de cunoscută, îl înveșmântaseră în uniforma de deținut și-l înconjuraseră de fire electrice a căror instalare nu prezenta nici o problemă de calcul. Și-a încordat atunci întrega voință, întreaga energie pentru a supraviețui, pentru a supraviețui cu demnitate și pentru a regăsi țara pe care o iubea. În afară de cifre și de mașini, tata, așa cum am înțeles mai târziu, iubea femeile frumoase și visul socialiștilor de a construi o lume mai bună. Ca orice îndrăgostit, și-a întemeiat și el pe obiectul adorației sale speranțe excesive și mincinoase.

[...] Tata nu încerca să-mi facă educația, nu-mi impunea și nu-mi interzicea nimic. În schimb, din când în când, ne lua la plimbare, pe mama și pe mine, cel mai ades în direcția aeroportului; bineînțeles, tata iubea pădurea, parcurile și orice întindere de apă, dar cu adevărat pasionat era de mașini, și mai ales de mașinile capabile să se ridice în aer. Când ajungeam la aerodrom, privea avioanele care rulau pe pistă, biplanele masive, planoarele ușoare, și în aceași clipă uita cu totul de prezența noastră, pleca să discute cu oamenii îmbrăcați în combinezon, în timp ce noi rămâneam încremeniți acolo, pe platoul măturat de vânt.

Pe tata îl interesa tot ceea ce putea să zboare. Mă învăța să construiesc avioane de hârtie, și nu vorbesc de acele banale rândunici ce sunt lansate spre tablă când profesorul e cu spatele la clasă, ci de adevărate aeronave care pluteau prin aer cu o superbă dezinvoltură, iar uneori, înainte de a coborî, descriind cercuri largi, pe pământ, reușeau chiar să ia altitudine.

Mai fabricam apoi zmee și, înainte ca jocurile noastre să ia sfârșit, am construit din bețișoare, balsa și hârtie subțire, dar rezistentă, chiar o machetă de avion. O fâșie de cauciuc trecea prin fuselaj, trebuia s-o înfășori, apoi să-i dai drumul, pentru ca elicea să se învârtă. Avionul acesta, tata mi-o făgăduise, era capabil să se înalțe atât de sus încât ar fi putut survola chiar și turnul bisericii din Proseky.

Într-adevăr, într-o duminică dimineața, l-am dus la aerodrom, i-am remontat elicea, avionul a zvâcnit, s-a pornit înainte și, după o clipă doar, a început să se înalțe spre cer pentru a descrie marele cerc pe care noi îl anticipasem. Dar cercul nu s-a mai închis, nu știu ce s-a putut întâmpla, avionul a șovăit, apoi s-a frânt dintr-o dată și s-a prăbușit în vrie.

Când am ajuns alergând în locul unde se sfărâmase, n-am mai găsit decât o grămăjoară de bețe, de balsa și bucăți de hârtie întinsă.

Cum suspinam și mă lamentam din pricina acestei pierderi, tata mi-a spus: „Adu-ți aminte că un bărbat nu plânge niciodată.”. Aceasta a fost una dintre rarele sale lecții. Râdea înaintea micii ruine și, strângând rămășițele, a mai adăugat că asta era soarta tuturor lucrurilor, nu folosea la nimic să-ți faci sânge rău.

[...] Tânărul cu chip de fetiță și-a ascuns cu greu un surâs, iar eu am văzut deodată cum moartea plutea deasupra lui. Mi se mai întâmplase și altădată, mai ales pe când eram copil: priveam pe cineva și, brusc, eram îngrozit știind că acea ființă avea să dispară cât de curând.

De atunci, m-am înșelat de foarte multe ori. Există oameni pe deplin sănătoși și care întreaga lor viață poartă stigmatele morții.

În timpul războiului, tata trăia în aceeași fortăreață, în spatele acelorași redute, dar eu nu puteam să-l văd, o mulțime de ziduri și de interdicții ne despărțeau unul de celălalt. Dar, într-o bună zi, ușa s-a deschis și l-am putut zări. Slăbit, cu capul proaspăt tuns, în salopetă de muncă, apăruse în cadrul ușii cu privirile scormonind în adâncul încăperii. Am scos un țipăt, atunci m-a zărit și mi-a spus: „Fără gălăgie, fără gălăgie, am venit doar să repar firele electrice.". Și a râs. Apoi m-a luat în brațe, deși eram deja mare, m-a strâns cu putere spunând: „Micuțul meu!". Continua să râdă, dar, în mod ciudat, ochii i s-au umezit și, privindu-i mai de aproape, am văzut că tatăl meu, atât de mare, atât de puternic, atât de reținut, tatăl meu plângea.

După război, când mi-am dat seama că toți cei pe care-i iubisem, îi cunoscusem erau morți, că îi gazaseră ca pe niște păduchi, că îi aruncaseră în flăcări ca pe niște gunoaie, am fost cuprins de disperare. Aproape noapte de noapte, mergeam alături de ei, intram împreună cu ei în încăperi strâmte, eram cu toții goi și, dintr-o dată, începeam să ne sufocăm. Încercam să țip, dar îmi era cu neputință, ascultam horcăitul tovarășilor mei, le priveam chipurile schimonosite ce-mi deveneau străine. Mă trezeam cu groază, mi-era teamă să adorm la loc, deschideam ochii mari în întunericul sterp. În acea vreme, dormeam în bucătărie, la câțiva pași de gazinieră. Mă ridicam mereu din pat pentru a mă asigura că nu există nici o scurgere. Știam prea bine că rămăsesem în viață printr-o inadvertență, datorită unei scăpări care risca să fie îndreptată dintr-un moment în altul. Prins în această menghină de neliniște și teroare, am sfârșit prin a mă îmbolnăvi. Derutați de cazul meu, medicii au încercat să-și dea seama pe unde-mi intraseră microbii în inimă, dar adevărata poartă n-au descoperit-o niciodată.

Mi-au poruncit să rămân la pat, cât se poate de liniștit. Dar, chiar și așa, găseam mijloacele de a mă înconjura de prietenii mei care, în liniștea aceea, se transformau în spectre, reușeam chiar să-mi petrec alături de ei timpul ce se scurgea leneș, să mă las răpit de timpul lor, care nu se mai scurgea deloc. Nu vorbeam nimănui despre ei, dar rămâneam împreună, ei mă chemau, repetau tot timpul această chemare, iar eu am înțeles până la urmă că trebuia, la rândul meu, să mor.

Cu toate acestea, continua să-mi fie teamă de moarte, atât de teamă că nu îndrăzneam nici măcar să mă privesc în oglindă. Astfel, săptămâni la rând, am rămas nemișcat, până în ziua în care mama mi-a adus cele trei volume din *Război și pace*, le-a așezat pe măsuța de lângă divan și mi-a poruncit ca nu cumva să le ridic de unul singur, erau prea grele pentru mine. Eram cu adevărat slăbit, de-abia am reușit să apuc un singur volum, deși era în formatul obișnuit. Dar, atunci când mama mi-a întins ea unul, l-am sprijinit de genunchi și l-am citit stând în pat. Citind, m-am regăsit încetul cu încetul, într-o altă tovărășie. Din când în când, îmi spuneam că oamenii despre care se povestea erau și ei morți, că aveau să moară oricum, chiar dacă

moartea nu-i lovea în paginile cărții. Dar, în același timp, erau vii. Atunci am descoperit puterea miraculoasă a literaturii și a imaginației: ea reînvia morții și îngăduia celor vii să nu se stingă. Am fost zguduit de acest miracol, de strania forță a scriitorului și am simțit născându-se în mine dorința de a face și eu același lucru.

I-am cerut mamei să-mi cumpere caiete. Apoi, când rămâneam singur, mă apucam să născocesc propriile mele istorii, să dau viață celor care nu mai erau; atunci spectrele au început să dea înapoi, privirile lor fixe, înghețate, disperate, s-au estompat puțin câte puțin. Când, după șase luni, doctorul mi-a dat voie să mă ridic, morții dispăruseră cu toții, ca și cum ar fi apucat-o pe un alt drum. Nu mai eram în stare să mi-i amintesc și, atunci când îmi arătau fotografia vreunuia dintre ei, spuneam: „Nu știu cine este.”. Și nu era vorba de uitarea pe care o aduce cu sine moartea sau de cea în care se complace epoca noastră, o uitare în abisul căreia dispar atât cei morți cât și cei vii, cei ce ne stânjenesc și-i acoperim de tăcere, o uitare care sufocă până și cuvântul. Era o uitare de alt ordin, asemeni celei care-i ridică pe morți din propria cenușă și încearcă să-i reînvie.

[…] În autobiografia sa, Höss, comandantul lagărului de la Auschwitz, descrie amănunțit metoda eficace și economică de a debarasa lumea de mizeriile umane. Textul său se potrivește epocii noastre revoluționare, ideilor și obiectivelor sale.

Evreii care trebuiau lichidați erau conduși, cu foarte mult calm, spre crematoriu – bărbați și femei separat. După ce erau dezbrăcați, evreii intrau într-o cameră de gazare dotată cu dușuri și conducte de apă, în așa fel încât credeau că merg la baie. Erau introduși mai întâi copiii și femeile, apoi bărbații… Uneori, în timp ce se dezbrăcau, femeile se apucau dintr-o dată să țipe, țipetele lor te pătrundeau până în măduva oaselor, își smulgeau părul din cap, se purtau ca niște nebune. Atunci ne grăbeam să le scoatem afară pentru a le ucide cu un glonț în ceafă…

Apoi se închideau repede ușile, dezinfectorii erau gata și, prin deschizăturile din tavan, deversam zyklonul care trecea, prin niște țevi speciale, până sub podea. Ceea ce provoca de îndată formarea gazului. Printr-o lucarnă în ușă se putea vedea cum cei aflați cel mai aproape de aceste țevi mureau imediat.

Höss era un călău entuziast. Înlocuitorii fiind foarte ușor de găsit, a fost înlocuit de mai multe ori.

În această epocă revoluționară, personajul călăului entuziast face parte din lumea noastră. În această lume, un om care întrupează vidul și vanitatea, cruzimea și neantul moral, e autorizat să creadă că oricine e diferit de el poate fi socotit un gunoi, pe care trebuie să-l măture pentru a purifica fața pământului. Armeni, kulaci, țigani, contrarevoluționari, savanți, evrei, ibo, cambodgieni, preoți, negri, nebuni, hinduși, proprietari de uzine, musulmani, săraci sau prizonieri. Într-o nu prea îndepărtată zi, vor fi măturați toți oamenii. Măturile sunt din

ce în ce mai puternice. Apocalipsa – cea care va purifica lumea, cea care o va izbăvi de oameni și de orice urmă de viață – devine, pe zi ce trece, doar o problemă tehnică.

Höss descrie flăcările ce urcau neîntrerupt spre înaltul cerului, flăcările în care se pârjoleau trupurile victimelor sale. Flăcările erau prea înalte și prea luminoase, comandamentul D.C.A. se plânsese de asta și, în plus, fumul greu și urât mirositor, toate acestea îi înspăimântau pe oamenii din împrejurimi. Iată motivul care, spune el în *Memorii*, a condus la construirea grabnică a crematoriilor. Cele două crematorii special concepute pentru lagăr aveau fiecare cinci cuptoare mari: în douăzeci și patru de ore, puteau fi arse aici două mii de cadavre; dar asta nu era îndeajuns; s-au mai construit două crematorii suplimentare, și încă nu era destul. Numărul maxim de trupuri gazate și arse în douăzeci și patru de ore, scrie el, s-a situat cu puțin sub cifra de nouă mii.

Iată cum se petreceau lucrurile și, dacă o privim din punct de vedere tehnic, metoda era destul de rudimentară. Dar, în epoca noastră revoluționară, inteligența umană n-a stat degeaba: flăcările de care dispun călăii de azi pot să mistuie un număr oricât de mare de oameni, și asta fără a-i mai scoate din case.

Dar, în lume, nimic n-a dispărut, nimic nu dispare. Sufletele celor care au fost asasinați, sufletele tuturor victimelor, ale celor arși de vii, gazați, înghețați, doborâți cu pușca sau cu hârlețul, măturați, spânzurați, morți de foame, sufletele tuturor ființelor trădate, smulse din pântecul maicii lor, sufletele acestea plutesc pe deasupra pământului și al apelor și umplu înaltul cu tânguirea lor. [...]

Grădina raiului, așa cum a descris-o un rabin învățat acum două mii de ani, are două porți împodobite cu rubine. La fiecare poartă stau șaizeci de mii de mângâietori. Chipurile lor nemaiîntâlnit de frumoase strălucesc precum lumina boltei cerești. Când li se înfățișează un om drept și credincios, îl dezbracă de veșmintele cu care a ieșit din mormânt și-l înveșmântează în opt rânduri de straie asemeni norilor de slavă, îi așază pe cap două coroane, una din nestemate și perle, cealaltă din aur de Parvajim, îi pun în mână opt rămurele de mirt și-i spun: „Du-te de te bucură de hrana ta.”.

Fiecare, potrivit cinstirii ce i se cuvine, are propria încăpere în care curg patru izvoare: de lapte, vin, balsam și miere. Șase îngeri zboară deasupra fiecărui om drept și credincios. Și îi repetă: „Du-te și bucură-te de miere, căci tu te-ai închinat Torei ce este asemenea mierii, bea vinul, căci te-ai închinat Torei ce-i este vinului deopotrivă.”.

Pentru cei drepți nu mai există noapte, ceasurile nopții se preschimbă în trei timpi de veghe. În primul rând, cel drept redevine copil, se regăsește printre copii și începe să se joace cu aceștia. În al doilea timp, cel drept e tânăr, se regăsește printre tineri și se dedă jocurilor acestora. În al treilea, cel drept e bătrân, se află printre bătrâni și se dedă jocurilor acestora. În mijlocul grădinii raiului se înalță Pomul Vieții, ramurile lui se întind peste întreaga grădină și dau cinci sute de mii de soiuri de fructe – cu gust și înfățișare diferite.

[...] Am fost goniți din paradis, dar paradisul n-a fost distrus, a scris Kafka. Și tot el a adăugat: într-un anume sens, izgonirea noastră din paradis a fost o șansă, căci, dacă n-am fi fost exilați, paradisul ar fi trebuit distrus.

Ideea paradisului dăinuie în noi și, o dată cu ea, ideea că nu vom mai fi singuri. Căci în paradis nu există singurătate, omul sălășluiește alături de îngeri și în apropierea lui Dumnezeu. În paradis, intrăm într-o ordine superioară și veșnică, ce ne-a fost refuzată pe acest pământ pe care am fost aruncați, exilați.

Visăm la paradis și visăm să ne eliberăm de singurătate.

Încercăm să ne eliberăm și aici, căutând marea iubire sau rătăcind de la unul la altul cu speranța că, în cele din urmă, cineva ne va lua în seamă, va dori să ne întâlnească sau măcar să ne vorbească. Asta îi împinge pe unii să scrie poeme, să strige Ura!, să se identifice cu eroii foiletoanelor televizate, să creadă în Dumnezeu sau în camaraderia revoluționară, să devină turnători pentru a fi, măcar atât, bine primiți într-un birou al poliției. Sau chiar să sugrume pe cineva. Asasinatul e și el o întâlnire între două ființe.

Ca și dragostea, ura îi poate oferi omului șansa de a scăpa de singurătate. E o greșală să consideri ura ca fiind opusă iubirii, de fapt ea stă de aceeași parte cu iubirea, iar opusul lor e singurătatea. Adesea ne închipuim că cea care ne leagă unii de alții e dragostea, când de fapt e vorba doar de ură – dar ura ne apare ca preferabilă singurătății.

Ura ne va întovărăși mereu atâta timp cât nu vom fi capabili să ne acceptăm singurătatea ca pe un dat posibil sau, mai degrabă, necesar.

În românește de CĂTĂLIN LAZURCA

Născut o dată cu secolul, *Alexander Wat* este fiul unui rabin din Varșovia. Foarte de tânăr se angajează în mișcarea avangardistă poloneză, apoi, căutând ceva în care să creadă, după cum îi va mărturisi lui Czesław Miłosz, aderă la mișcarea comunistă. Deși dezamăgit de intervențiile lui Stalin în interiorul partidului comunist polonez, de disputele și procesele moscovite, de pactul Ribbentrop – Molotov, se refugiază, în 1940, în partea de Polonie ocupată de Armata Roșie. În ciuda concesiilor pe care le face, trădat de cel mai bun prieten, Wat va cunoaște închisorile sovietice, apoi domiciliul forțat la Alma-Ata. Înapoiat în țară în 1946, își va manifesta în mod din ce în ce mai deschis opoziția față de regimul comunist. În 1958, călătorind în Occident pentru a-și îngriji sănătatea, decide să rămână în Franța. Se sinucide în 1967, suferind de o boală incurabilă pe care o contractase în închisorile sovietice și pe care o interpreta ca pe o pedeapsă pentru faptul că făcuse „pactul cu diavolul“.

În afară de *Mój wiek (Veacul meu)*, volumul din care am selectat aceste fragmente, Alexander Wat e important pentru istoria literaturii poloneze mai ales prin volumul de nuvele *Bezrobotny Lucyfer (Lucifer în șomaj)*, 1990, și prin poeziile din ciclul *Poemelor mediteraneene*, cuprinse în volumul *Wiersze (Poeme)*, 1957, care-l consacră ca pe unul dintre cei mai mari poeți polonezi contemporani. (*Cătălin Lazurca*)

Alexander Wat

Veacul meu*

Graffiti-urile rușilor, când nu erau în *blatnoi*[1], erau filosofice. Multe versuri *ceastușki*[2], cel mai adesea porcoase, nu lipsite însă de o anume energie sălbatică. Scrise în autenticul argou al *urkilor*[3] sau în pseudo--argoul confecționat de intelectuali. Până azi, cuvintele îmi răsună în minte: „De la Vorkuta, merg ocnașii. Hoți, târfe, înșirați milioane.". Și versuri lirice, opera unui adevărat poet, pătrunzătoare. Era vorba de cugetări, grele de sens, făcând asupră-mi cea mai puternică impresie. Le-am regăsit, aceleași, mai târziu, în fiecare închisoare provincială: „Fii blestemat, tu, cel ce-ai născocit numele lagărului de corecție…". Erau primele versuri ale unui poem. Cea mai frumoasă era următoarea maximă ancestrală: „Nu lepăda nici desagii, nici pușcăria. Tu, cel ce intri, nu deznădăjdui; tu, cel ce ieși, nu te bucura!". Păreau murmurul unui cor, din tragedia seculară a poporului rus. Prin această veche maximă a pelerinilor și a iobagilor fugari se exprima acum pe deplin, în modul cel mai autentic, soarta unui întreg popor. Am fost vrăjit de gravitatea acestei sentințe, de adevărul său nemilos. Însă eu, venit dintr-o altă lume, mă apăram de farmecele sale: „Constrângerea cu ajutorul căreia rămân la putere bolșevicii n-ar fi putut niciodată să se perpetueze dacă poporul nu accepta desagii și pușcăria; ideile–forță, ivite în Occident sub monstruoasa presiune a nedreptăților și represaliilor, au aflat în Rusia un tărâm ales". Iată ce-mi spuneam în derâdere. Când însă mă întoarcem la patul meu, în mijlocul disputelor nefericiților mei camarazi, până nu de mult atât de occidentali, și când, în ritm grav de anapest, îmi repetam acele cuvinte, îmi dădeam seama că vorbeau de lucruri sfinte. Închideam ochii și mă străduiam să-mi reprezint chipul unui prizonier necunoscut care, pe zidul soios al unei latrine din închisoare, în loc de „scapă cine poate", scrisese demn aceste umile cuvinte. Un condamnat din popor? Unul între atâtea milioane? În absurditatea și inutilitatea propriei suferințe, la

---

* Alexander Wat, *Mon siècle* (convorbiri cu Czesław Miłosz), „Le journal littéraire", no 2, 1987 (traducere din limba poloneză de Gérard Conio, fragmente). (Notele aparțin traducătorului.)

1. Argou al hoților.
2. Un fel de strigături.
3. Tineri vagabonzi.

cheremul tuturor dezlănțuirilor oarbe ale hazardului, el a descoperit sensul destinului poporului său. La douăzeci și cinci de ani după, când am citit *O zi din viața lui Ivan Denisovici* sau *Gospodăria Matrionei*, îmi veneau din nou în minte cuvintele și chipul imaginat atunci, chipul acelui înțelept creștin și stoic al Rusiei lagărelor… „Fii blestemat, tu, cel ce-ai născocit numele lagărului de corecție…“, acea mânie suscitată de nume, de sensul cuvintelor, de semantică… Înrobirea, arbitrariul, bejenia, foamea ar fi fost incomparabil mai ușor de suportat pentru el dacă n-ar fi fost silit să le numească „libertate“, „dreptate“, „binele poporului“. Exterminările masive nu sunt accidente excepționale în istorie, cruzimea e în natura oamenilor, a societăților. Dar aici, toate acestea căpătau o nouă, o a treia dimensiune, care dezvăluia o opresiune încă mai profundă și mai subtilă: o gigantică acțiune de corupere a limbajului uman. De n-ar fi existat decât minciuna și ipocrizia! Minciuna e în natura umană, toate guvernările sunt ipocrite. Dar ipocrizia guvernanților provoacă revolta. Aici, orice posibilitate de revoltă era înăbușită încă din fașă, o dată pentru totdeauna. Minciuna e o infirmitate, o pervertire a limbii și, fiindcă vocația naturală a limbajului uman este aceea de a stabili adevărul sau adevărurile, minciunile sunt, prin natura lor, parțiale și efemere; confruntate cu aspirația limbii spre adevăr, ele se dezvăluie ca atare. Dar aici, posibilitatea de a le denunța a fost confiscată pentru totdeauna de sistemul polițienesc. Individul a fost deposedat de legăturile obișnuite sau pur și simplu logice și naturale dintre cuvinte și lucruri, dintre cuvinte și fapte: aceste legături au fost înstrăinate, etatizate pentru totdeauna, în asemenea măsură încât fiecare cuvânt poate desemna orice, după bunul plac al uzurpatorului tuturor cuvintelor, al tuturor înțelesurilor, al tuturor lucrurilor și tuturor sufletelor. Cu cât faptele erau mai nelegiuite, cu atât numele lor era mai pompos. Măcar dacă acest procedeu n-ar fi servit decât disimulării metodelor criminale, scopurilor infame! Așa ceva s-a întâmplat nu o dată în istoria popoarelor, în istoria războaielor, a tiraniilor, a anexiunilor. Dar acum, cu ostentație, cu o sistematică și diabolică perseverență, se alăturau într-un ansamblu coerent cuvintele pompoase și realitățile monstruoase pe care acestea le negau și, sub amenințarea exterminării, erai obligat să te încrezi pe deplin în identitatea dintre ele. S-ar putea găsi în trecut, în epoci tulburi, anticipări ale acestei experiențe, însă numai aici, pentru întâia oară în istorie la o scară atât de largă, într-un asemenea ritm și cu o asemenea logică, s-a realizat *pieriekovka*, reeducarea polițienească a sufletelor. Kolhoznicii muritori de foame erau siliți să vizioneze filme în care mesele se prăbușeau de atâtea bucate: sub amenințarea pedepsei cu moartea, ei trebuiau să creadă că acele ospețe, și nu propria mizerie de cerșetori, înfățișau realitatea kolhozurilor, veritabilă și tipică. Tineri entuziaști cântau îmbătați: „Nu cunosc vreo altă țară în care omul să respire atât de liber!“, în vreme ce părinții lor putrezeau în lagăre. Dar pentru spiritele încă nereeducate, nimic nu era atât de odios ca această corupție globală a cuvintelor. Ea îi aducea la cel mai înalt grad de disperare. Îi chinuia ca un coșmar, îi

sufoca asemeni unui ștreang. Când am fost liber, în Rusia pacificată deja, ca un cimitir, am văzut bătrâni, și asta nu doar o dată, riscându-și viața pentru a striga sus și tare că sclavia e sclavie și nu libertate. Ceva mai târziu, în Polonia lui Bierut, în anii cei mai negri, aceasta era o atitudine curentă. De altfel, eu însumi am fost unul dintre acei disperați și am plătit destul de scump. În latrinele închisorii (și numai acolo) poate fi descoperit adevărul nud, omenescul adevăr despre statul lui Stalin [...]

Era un etimologoman îngrozitor, cu adevărat asta îl ținea în viață. Faptul de a fi rămas complet izolat la Lubianka în aceeași celulă cu un asemenea maniac al etimologiei a avut asupra mea, ca scriitor, un impact considerabil, chiar și numai într-o modalitate indirectă. Găseam, de fapt, că bizareriile sale sunt mai degrabă comice. Însă, indirect, ele au avut asupra evoluției mele o influență decisivă. Și mă întreb dacă nu tocmai în acest fel s-a pus capăt avangardismului meu. Vreau să spun că, atunci când ești închis pentru mai multe luni alături de unul care cercetează rădăcinile și istoria fiecărui cuvânt și care, prin rădăcinile și istoria fiecărui cuvânt, recreează o anumită realitate istorică, în cazul acesta nu mai poți crede în ceea ce constituie esența avangardismului, în orice caz, în ceea ce însemna aceasta pentru mine, și, în ceea ce mă privește, începând din acel moment am început să-mi pierd avangardismul. Ceea ce declanșase la mine Marinetti cu sloganul său despre „cuvintele în libertate". Nihilismul, materialismul lingvistic, cuvântul ca obiect, acel ceva cu care putem face orice, orice ne-ar fi fost pe plac. Pentru mine, așa putea fi înțeleasă poetica. Și chiar mai mult decât poetica, fiindcă ceea ce distinge viziunea despre lume a unui poet avangardist de cea a unui tradiționalist, a unui paseist, sau, dacă doriți, a unui clasic, e tocmai considerarea cuvântului ca lucru material. Am intrat în jocul lui Dunaievski, un joc epatant, bun ca să ne mai omorâm timpul. Mi se oferea perceperea biologică a legăturii cuvintelor cu istoria: era într-adevăr vorba despre o legătură dintre cele mai adânci, nu minerală, ci biologică, și chiar arhetipală, întrețesută viu cu destinele umane, cu destinele generațiilor, cu destinele popoarelor. Iar eu mă simțeam din nou responsabil pentru fiecare cuvânt, pentru folosirea cuvenită a fiecărui cuvânt. Era vorba de o veritabilă convertire la adevărata natură a cuvintelor. Și atunci, în mod intuitiv – căci abia mai târziu am analizat întregul proces –, am avut sentimentul acestei responsabilități și am înțeles că ceea ce-i distinge probabil pe poeți de ceilalți oameni este tocmai faptul că sarcina sau misiunea lor – sau nu știu ce instinct al poetului – e aceea de a descoperi din nou nu sensul fiecărui cuvânt, ci doar încărcătura, gravitatea lui. [...]

Cel care, în Occident, nu-și dă seama de această „cortină de fier" care se află în orice spirit, acela nu va înțelege mare lucru din psiho-ideologia și nici chiar din revolta tinerilor din U.R.S.S. Pentru a se elibera „sufletește" cu adevărat de moștenirea lui Stalin, ei trebuie mai întâi „să se rupă de dușman"; precum șerpii primăvara, ei trebuie să se lepede nu doar de orice teorie a stalinismului, comunismului,

revizionismului etc., ci chiar de aceste cuvinte, pur și simplu pentru că sunt urâte. În acest sens, de pildă, adevărații oameni liberi nu sunt Voznesenski, Evtușenko sau Tarsis, ci oameni precum poetul Brodski, precum Soljenițîn, cel din *Gospodăria Matrionei*, precum Tertz-Sineavski, cel din ultimele opere, cu totul apolitice. Fiindcă politica, pe parcursul unei lungi, lungi jumătăți de secol, a fost într-atât de denaturată și într-atât de coruptă dintr-o parte și cealaltă, că trebuie început prin a-i smulge rădăcinile din suflet, prin a dezțeleni terenul, pentru a-l semăna cu un grăunte politic sănătos și uman, care va deveni *virtu* pentru cetățeanul liber. Lucru pe care anticomuniștii occidentali nu-l înțeleg. Desigur, acțiunile de revoltă politică și mai ales revolta politică a spiritelor sunt utile, deoarece obligă puterea la concesii, dar totuși vor mai trece mulți ani în imperiul rus, ani sterili și neputincioși, până să se pornească mișcările maselor. Personal, nu de la ele aștept salvarea Rusiei, ci de la viață, de la ființă (*Sein*), dinspre un cu totul alt spațiu spiritual. [...]

În românește de CĂTĂLIN LAZURCA

VII. Apocalipsa după apocalipsă

**Heimito von Doderer,
Hilde Spiel**

Heimito von Doderer (1896-1966) – fiu al unui arhitect, s-a născut la 5 septembrie 1896 la Schloss Weidlingen, în apropierea Vienei, petrecându-și copilăria și adolescența în capitala Austriei. Ca tânăr ofițer participă la primul război mondial, cade în 1916 prizonier pe frontul rusesc, îndurând patru ani de captivitate în Siberia. Își desăvârșește studiile după război, apoi se dedică exclusiv literaturii. Participă (căpitan de aviație) și la al doilea război mondial. Moare în decembrie 1966 la Viena.

Romanele sale socio-psihologice, în care grotescul și umorul macabru reclamă o viziune ironică asupra lumii, surprind cele mai variate aspecte ale societății vieneze din prima jumătate a secolului XX. Volumul de poezii *Gassen und Landschaft* (*Ulițe și peisaj*), 1923, și romanele : *Das Geheimnis des Reiches* (*Secretul Împărăției*), 1938, și *Ein Umweg* (*Drum cotit*), 1940, nu-i aduc notorietatea meritată în epocă. De abia după vârsta de 55 de ani, se impune prin romanele : *Die Strudlhofstiege*, 1951, și, mai ales, *Die Dämonen* (*Demonii*), 1956, un roman de factură dostoievskiană, adevărată istorie a Europei de după 1918, văzută din perspectivă vieneză.

Tocmai de aceste două cărți este legată opera memorialistică a lui Doderer, apărută sub două titluri : *Tangenten, Tagebuch eines Schriftstellers* (*Tangente. Jurnalul unui scriitor*) și *Comentarii* (Bd. I, 1951-1956, Bd. II, 1957-1966). Autorul caracterizează acest jurnal ca fiind un laborator privat, ce poate să trezească interes doar cititorului dornic să cunoască originea unor idei care au prins mai apoi formă și au devenit publice. Nu întâlnim în aceste caiete personale pasaje finisate din romanele autorului, ca în cazul lui Kafka, de exemplu, dar structura nevăzută a construcției romanești interferează cu aforisme, definiri, autodefiniri, cu fragmente ale sondării inconștientului, acele „extrema” (extr. – fragmente din trăirile inconștiente ale autorului) inserate cu sau fără comentarii în text. (*Radu C. Păiușan*)

Heimito von Doderer

Comentarii, 1951*

Caietul portocaliu

sâmbătă, 1 septembrie

Rezultatul unui astfel de jurnal, ținut în cunoștință de cauză, ar fi o autobiografie de-a-ndoaselea, în care oficialul-conștient ar forma cu timpul doar contururile, niște margini luminoase sau ca de spumă. Da, fără nici o îndoială, găsim în viața noastră de până acum rezerve de lumină, dimensiuni nebănuite, nescoase în vreun fel la iveală...

duminică, 2 septembrie

Este păcat, ca să nu folosesc o expresie mai tare, că, aruncând o privire fugară peste viața mea de până acum, nu găsesc în ea urmele unei evoluții, ale unei armonii, ale unei împliniri, nimic din toate acestea, doar niște firimituri – scuzabile poate doar prin ceea ce a rezultat. Arătându-le, mi-aș cere iertare, de nu mi s-ar părea și ele cam incerte.

Acest jurnal trebuie să forțeze limitele unui adevăr personalizat in extremis, adevăr care ne este refuzat, împingându-ne înapoi ca un prag de netrecut. Din Hamburg până în Țările Dunărene, acolo unde Thea Rokitzer l-a așteptat în zadar pe Melzern, orizonturile își pierd contururile, atingându-se.

miercuri, 5 septembrie

DD[1]. – tema principală. Micul protocol tehnic privind *Demonii* (pagina 67, din 24 august) nu conține tocmai ceea ce e de la sine înțeles : tema principală, elementul istoric propriu-zis, a doua realitate. Acest lucru mi-a sărit în ochi de dimineață, când am răsfoit acest caiet ; așa am și notat. Ca și în sensul-umbră al acestor cuvinte –

---

* Heimito von Doderer, *Comentarii, Band I, 1951-1956*, Biederstein, München, 1976. (Ordinea fragmentelor selectate a fost stabilită de către traducător.)

1. DD. – *Die Dämonen*, romanul *Demonii*.(Notele aparțin traducătorului.)

„profunzimea este în afară" – posibilitatea, ba chiar necesitatea unei autoreprezentări spirituale depinde de mine. [...]

joi, 6 septembrie, Viena

În ultima sa scrisoare (din 28 august 1951, de ziua Sfântului Augustin, înaintea plecării la Florența), Gütersloh[2] îmi mărturisește că poate să-și schimbe mereu atitudinea față de lume, fără să se simtă amenințat în poziția sa statutară. Durerile prefacerii (sau ce alte eufemisme am alege, pentru prostia tinerească, lene sau o conștiință încărcată) îi sunt străine omului nostru.

vineri, 7 septembrie

extr.[3] Bariera moale a foarte aproapelui trebuie tot timpul străpunsă dacă vrem să ajungem la materialul aspru și trainic, care să păstreze linia pe care o scrijelim.

O toamnă caldă e tocmai ceea ce îmi doream. Totul e abur de așteptare. Pe marginile mătăsoase ale cerului e fixată o membrană întoarsă spre interior. Substanța din mine tace. Într-adevăr, domnește o liniște deplină, netulburată de vântul vreunei intenții.

duminică, 9 septembrie

Baia din Vöslau : ce visuri mă încercau acolo ? Totul părea ieșit dintr-un vis : canalul liniștit din partea nouă a Vienei și prăbușirea întregii Austrii în aluatul luminos al unei administrații militare cu care, în esență, nu aveam nimic în comun. Dar au existat și mai există oameni solitari, care răspândesc răul, iar despre oameni solitari putem vorbi și în cazul nostru, oricât am discuta noi despre istorie.

Comentarii, 1953

Caietul albastru deschis

luni, 18 mai

extr/DD.[4] *În cavernele de la Neudegg*[5] : ce ar putea fi ? O aventură, presupun : în esență, întâlnirea a trei oameni, care nu au nimic în comun. Acțiunea lor convergentă, căci despre asta este vorba, e impulsul spre un țel (numai de autor cunoscut) în viața lui Stangeler. Faptul

2. Albert Paris Gütersloh (pseudonimul lui Albert Conrad Kiehtreiber), pictor și poet, considerat, alături de Musil și Broch, unul din cei mai reprezentativi autori austrieci. Doderer îl considera maestrul său.
3. extr. – extrema (*sinnliche data ohne Kommentar*) – fragment din trăirile inconștiente ale autorului, fără comentarii.
4. extr/DD. – fragmente din trăirile inconștiente ale autorului împreună cu elemente din romanul *Demonii*.
5. *În cavernele de la Neudegg* – fragment din romanul *Demonii*.

că personajul Jan Herzka[6] a fost astfel realizat încât se proiectează într-o altă persoană nici el însuși nu l-ar putea concepe vreodată, dacă i s-ar spune. Chiar și pentru mine este un lucru aproape de neînțeles. Situația din cavernele de la Neudegg este rezultatul mecanismului vieții exterioare, care, până la urmă, ne este mai incomprehensibil decât cel al vieții interioare. Până și Grete Siebenschein[7] se lasă ghidată mai mult de legități exterioare decât de evoluții interioare (dacă se poate vorbi despre evoluție în cazul ei). Descoperi și camere mai luminoase, dacă privești înapoi. Ar fi trebuit să ne așezăm, dar noi le străbăteam mult prea repede. Eram străini, la fel de străini ca niște turiști conduși prin saloanele unui castel. Nu le este permis să se așeze în aceste camere cu ferestre înalte și luminoase. Mobila e învelită în damasc roșu, încăperile din dreapta și din stânga sunt interzise de șnururi groase de mătase, lăsând doar în mijloc un culoar de trecere.

DD. Multe aspecte din viața noastră, de fapt, nu ne aparțin. Îi trăim pe alții : Jan Herzka îl trăia pe Stangeler[8], cu toate că acest fapt îl durea foartea tare. De altfel, cu ce rezultat ?

Jan Herzka
Agnes Gebaur[9]
căsătoriți

marți, 19 mai

extr. În urma unei astfel de stări de totală deschidere te părăsește teama de a-ți apropia și ceea ce îți este mai îndepărtat. Dacă renunți să te cramponezi de ceea ce îți este aproape și foarte aproape și să le delimitezi de alteritate, atunci se dizolvă și diferența dintre departe și aproape, dintre ceea ce ne aparține și ceea ce nu ne aparține.

miercuri, 20 mai

extr. Camera copiilor din Walfischgasse, din casa verișoarei mele Stella, actuală baroană Klimburg… O încăpere prietenoasă. Remarcabil de multe amănunte mi-au rămas în minte. Poate că am trecut mai des pe acolo. Doamna von Haidj.

extr/rep ex.[10] Viena – societatea dinainte de 1914.

Societatea vieneză din acea vreme era constituită dintr-o serie de oameni uniți doar prin impotență, ca un cod al bunelor maniere, ba chiar mai mult, ca o premisă a lor. Cine o mărturisea prin propria-i fizionomie (o expresis verbis nu se pretindea, deoarece prostiei nu îi place să-și spună pe nume) era adoptat într-un sistem de valori care

6. Jan Herzka – personaj din romanul *Demonii*.
7. Grete Siebenschein – personaj din romanul *Demonii*.
8. Stangeler – personaj din romanul *Demonii*.
9. Agnes Gebaur – personaj din romanul *Demonii*.
10. extr/rep ex. – fragmente comentate din trăirile inconștiente ale autorului.

consta mai mult sau mai puțin în cunoașterea unui lung șir de nume, în care toți se sprijineau reciproc, pentru că singuri nu ar fi putut sta în picioare.

extr. Stau întins în mijloc, jur împrejur orizontul se desfășoară plin cu fel de fel de lucruri. (Distanțele sunt egale – imperativul obiectivității.) De aici, drept înainte, prin cartiere mărginașe, străpungând curți interioare, camere, paturi conjugale așternute, copaci, apoi case răzlețe și o stradă asfaltată, raza mea, în cele din urmă, se înfige în pământul plin de vegetație al unei păduri de foioase și dispare. Schimbând însă centrul, fără a-mi părăsi eu însumi, pe cât posibil, poziția și primul cerc, aș putea să mai obțin un al doilea cerc, analog celui dintâi, cu care se intersectează. Este deja un câștig, mărturia și demonstrația incompatibilității lor – dimensiunea spațială este însă secundară. Cel de-al doilea centru, epicentrul, pe care tocmai l-am introdus, se dovedește a fi reprezentativ, ba mai mult, definitoriu, pentru cercul trasat în jurul său, atribuindu-i raporturi și asociații cu totul noi. Acest epicentru este o respectabilă doamnă în vârstă, cu domiciliul în Floriangasse, văduva creatorului acelei Strudlhofstiege. Se subînțelege că unui astfel de epicentru îi corespunde o cu totul altă periferie. Cel puțin așa sper.

extr. Și deja alunec pe verticală, cu toate că am vrut să mă agăț de orizontală... Încăperi ce au rămas încremenite, locuite, iluminate, cum erau cu ani înainte. Copilăria mi-a fost plină de teroare. Până și astăzi mă mai simt terorizat. S-ar zice că e o garanție a succesului. Mare greșeală. E prea târziu.

Cade și cade, dar se întinde în spațiul închis și întunecat al unor camere obscure.

DD. (Demonii) $A_{5(4)}$[11] – arată exact așa:

Caverne Ms Vignetă

marți, 26 mai

DD. Cei trei oameni din cavernele de la Neudegg sunt cât se poate de neștiutori în privința consecințelor propriu-zise ale acțiunii lor și n-ar putea (chiar de-ar încerca) să le plaseze în conjunctura în care ele apar.

vineri, 29 mai

extr. Cad până în Stammgasse. Mă întreb ce simbioze să fi fost acelea și îmi dau seama, în același timp, fără să pot evita o stare de neplăcere, că ele înseamnă mai mult pentru mine decât toate celelalte fenomene, că, deși sunt mici și destul de rare, ele se păstrează încă, perfect conservate, nu pot fi aduse la un numitor comun cu celelalte,

---

11. A5 – *Der Sturz vom Steckenpferd*, fragment din romanul *Demonii*;
A4 – *Die Falltür, cavernele din Neudegg*, fragment din romanul *Demonii*.

deasupra cărora le este locul de drept, căci au un sens general, incomparabil cu altceva.

DD. Numele „Ruodlip von der Vlänsch” trebuie să fie o criptogramă. Prea sună neverosimil. Este unul din jocurile atât de îndrăgite ale Evului Mediu târziu.

luni, 1 iunie

DD. Ce se întâmplă, de fapt, la Neudegg? Încă se mai târăsc prin caverne. Fiecare nouă analiză a acestei situații, care pentru toți cei trei implicați pare a fi la fel de importantă, demască întregul episod ca fiind fereastra oarbă în spatele căreia se desfășoară un cu totul alt fel de eveniment, acela care îi asigură lui Stangeler un avans considerabil față de evoluția generală (s-ar putea spune).

Comentarii, 1952

Caietul galben

duminică, 16 martie

extr. Chiar în imediata mea apropiere se găsesc, în acest cartier, câteva străduțe cuprinse de acea străveche și împlinită dulceață comparabilă doar cu aroma vinului din butoaie. O asemenea atmosferă este extrem de prețioasă, ea se obține greu și ajunge după mult timp la maturitate, fără să existe posibilitatea scurtării acestui proces.

marți, 18 martie

extr. Podbal pisat, un miros condimentat din copilărie, dârele de praf de pe ulițele satului, mirosul străzii, om sau mașină, pentru băiețel, toate aduceau a zmeu.

joi, 20 martie

DD. Ceea ce e definitoriu într-o apariție de genul lui Levielle[12] (sau Lasch) nu este nicidecum escrocheria. Acești oameni nu pot fi categorisiți ca ticăloși patentați sau ca escroci de duzină. Nu poate fi vorba despre un fenomen de ordin moral, chiar dacă este numit astfel. Mai degrabă, scopul și efectul unor asemenea acțiuni se datorează capacității și înclinației înnăscute ale acestor oameni de a combina și manevra nevăzutul, caracteristici percepute nu ca o degradare a spiritului, ci ca o forță. Nu întâlnești la acești oameni nici o urmă de tulburare provenită din străfundurile conștiinței lor, din cauză că bănuiesc acest nevăzut sau din pricina unui pretins grad scăzut de originalitate. Spengler numea acest fenomen gândire mercantilă evreiască. Însă cu aceeași forță se pot înscena și conduce și revoluții

---

12. Levielle (sau Lasch) – personaj din romanul *Demonii*.

anticapitaliste, din același nevăzut cu potențialitate (o formă a existenței neantului). Doar în treacăt fie amintit stadiul de înapoiere al vechii evreimi față de siguranța nezdruncinată cu care evreii de azi folosesc mecanismele civilizației noastre, mecanisme care nouă ne inspiră permanent teamă ; lor, în nici un caz. [...]

miercuri, 26 martie

Iată-l pe Lajos von Horváth plutind peste cartierul vechi și ciudat, în care locuise și el altădată. În definitiv, orașul acesta și-a regăsit atmosfera în totalitate, doar praful de calcar de la 1938 a dispărut. Grădina cetății... Îmi urmam drumul nebunesc, fără scăpare ; dar țelul atins nu era nebunesc, mi-a adus faimă. Cel din urmă a ajuns cel dintâi. Totuși, să nu facem din humilitas și labor scopuri în sine, și nici din vreo altă virtute.

joi, 27 martie

extr. Poți înfrunta cu stăpânire de sine suferințele fizice – cum ar fi în cazul meu chinurile lungi și epuizante ale unei nevralgii –, poți rezista liniștit durerilor fizice și să le simți ca pe o purificare binefăcătoare și, în timp ce ele se dezlănțuie, tu să-ți ordonezi mecanismele spirituale, care vor triumfa cu atât mai mult cu cât durerile nu vor mai reprezenta o contragreutate. [...]

sâmbătă, 29 martie

Doar într-o povestire, de orice fel ar fi ea, poate să mi se închege gramatica. Pentru aceasta am nevoie de o compoziție și de o limbă curgătoare, nu de una parcă împietrită. Trecutul poate fi conjurat, astfel încât să apară viu, în carne și oase, ca o amintire involuntară. Dar atunci cum rămâne cu principalul rol al mecanismului spiritual ? Este o asemenea evocare posibilă ? Merită oare să încercăm ? [...]

joi, 3 aprilie

DD. Așa-numitul antisemitism nu este, după cum rezultă dintr-o analiză empirică și echidistantă, o predispoziție bazată pe experiență, ci o serie de asocieri impuse de către anturaj încă din perioada copilăriei și care, mult mai târziu, vor fi folosite ca material de construcții polemice, cărbuni pentru a menține presiunea în cazanul valorilor personale. Aceste prejudecăți pot dăinui multă vreme în om în stare latentă ; ele vor fi scoase la iveală doar atunci când va fi nevoie de ele, în cazul unei înfruntări, de pildă.

Așa-zisa rasă nu este o națiune apriori. Cel puțin eu n-am simțit niciodată ceva de genul acesta în raport cu colegii mei de origine evreiască din gimnaziu și de la școala de ofițeri. Simțeam cel mult, din când în când, o anumită sau, mai bine zis, o nedefinită atracție

(e și asta ceva). Abia mult mai târziu, în jurul vârstei de 20 de ani, la începutul luptei dintre sexe, am încercat să-mi convertesc inferioritatea pe acest plan într-o superioritate a rasei. E o atitudine prin care ieși în pierdere ca individ, foarte asemănătoare celei prin care un proletar caută să dea sens existenței sale sterpe printr-o organizare de tip socialist, prin credința în progresul „en masse et classe”, printr-o renunțare la șansa propriei salvări și iertări, proces exact pe dos decât cazul lui Leonard Kakabsa[13].

În românește de RADU C. PĂIUȘAN

13. Leonard Kakabsa – personaj din romanul *Demonii*.

Scriitoare austriacă, născută la Viena, în data de 9 octombrie 1911, *Hilde Maria Eva Spiel* a studiat filosofia în Viena, obținând în 1936 titlul de doctor. Este obligată să-și părăsească țara în același an, din cauza amenințării naziste, și se stabilește la Londra, unde se căsătorește cu Peter de Mendelssohn. Lucrează în calitate de corespondent al mai multor ziare germane la Londra. Revine în anul 1946 în Viena, unde se stabilește definitiv în 1963, după anii petrecuți la Berlin și Londra, terminarea războiului. Romanele ei evocă o lume interioară descrisă cu sensibilitate, pătrundere psihologică și abilitate stilistică: *Kati auf der Brücke* (*Kati pe pod*), 1933, *Verwirrung am Wolfgangsee* (*Rătăcire la Wolfgangsee),* 1935, *Flöte und Trommeln* (*Flaut și tobe*), 1947, *Lisas Zimmer* (*Camera Lisei*), 1965, *Die Früchte des Wohlstands* (*Roadele bunăstării*), 1981. Este autoarea unei serii de cronici dramatice și traduceri din literatura engleză, dar se remarcă și ca eseist prin câteva texte dintre care amintim: *Der Park und die Wildnis* (*Parcul și sălbăticia*), 1953, *Welt im Widerschein* (*Oglindirea lumii*), 1960, *Kleine Schritte* (*Pași mărunți*), 1976, *In meinem Garten schlendernd* (*Hoinărind prin grădina mea*), 1981.

Fragmentul selectat din volumul *Rückkehr nach Wien – Tagebuch, 1946* (*Întoarcerea în Viena – Jurnal, 1946*) trasează coordonatele unei reveniri ce nu devine însă și o regăsire. Întoarcerea în spațiul natal reprezintă o experiență dificilă, departe de recuperarea armoniei, marcată de mutații irevocabile. (*Gabriel Kohn*)

Hilde Spiel

Întoarcerea în Viena[*]

Jurnal, 1946: 7 și 8 februarie

După-amiaza se împuținează în vreme ce merg către Heiligenstadt, pe urmele copilăriei mele.

Am făcut rost din parcul de mașini de un Jeep aflat la dispoziția corespondenților de presă și m-am așezat lângă taciturnul meu șofer englez. Prelata prost legată ne fâlfâie pe la urechi. Ne hurducăim pe caldarâmul străzii principale din Döbling. Zăpada fleșcăită se zvântase între timp. Razele oblice ale unui soare timid de februarie se oglindeau în geamuri. Vedeam pe ici, pe colo câte o casă năruită, dar împrejurimile erau, în rest, aproape neschimbate: doar ceva mai părăginite, mai triste, mai dărăpănate. Din loc în loc, câte o fațadă proaspăt văruită purtând inscripții multicolore: aici sălășluiesc învingătorii, în cazul de față armata de ocupație americană. Cu toate că sunt goale, vitrinele au rămas intacte în aparență. Cufundate în visare de când lumea, micile florării, cofetării, papetării se legănau pe valurile timpului.

Știu fiecare străduță, fiecare colț. În această circumscripție – a nouăsprezecea – își avea de generații căminul familia mamei mele. În aproape fiecare casă locuia câte o mătușă, câte-un unchi sau vreun văr. Cam pe-acolo, în față, locuia bunica mea, Melanie. O femeie înaltă, trupeșă și nefericită, care și-a adunat un morman de dragoste din lucruri neînsuflețite. Fiecare vază sau cană, fiecare pahar, tavă de argint sau bibelou avea un rol bine determinat și era de neclintit de la locul său. Servitoarele și menajerele o înfuriau pentru că n-aveau, spunea ea, nici un fel de respect față de viața secretă a lucrurilor. Oricum, majoritatea oamenilor i se păreau malefici: negustorii o înșelau, spălătoresele erau obraznice, orice observație nevinovată a portarului ascundea, pentru ea, o ironie. Fusese, totuși, o fire romantică în tinerețe, scria poezii, cânta la pian piese de Chopin și cedase în fața atracției irezistibile a panglicuțelor de mătase roz-bonbon. I-a fost sortit un mariaj din interes. Atunci când și-a părăsit bărbatul în noaptea

---

* Fragment publicat în *Österreichische Schriftsteller im Exil*, (Hrsg.) Sylvia M. Patsch, Verlag Christian Brandstätter, Wien/München, 1986.

nunții, la Grand Hotel, părinții au trimis-o de îndată înapoi la acesta. O tragedie *fin-de-siècle*, dar una care s-a prelungit mult în secolul următor împovărând, ba chiar distrugând viața copiilor – mai ales a fiului ei. Pe toate aceste străduțe lăturalnice s-a scris istoria acestei familii. Iată grădina în care o bunică excentrică vâna vrăbii trimițând săgeți dintr-o țeavă subțire. Iată balconul în care o verișoară melancolică își petrecea fiecare vară stând la soare, încremenită ca un derviș, cu un aer sumbru și neagră de atâta stat. Iată podul unde prietenii mei transformaseră spălătoria într-un atelier. Ascultam concerte la gramofon, aveau loc diferite întruniri, ședințe de pictură, ba chiar tainice întâlniri în doi. Döblingul, odinioară un sat, se ridica în mijlocul unor grădini : se trăia aici ca în Hampstead sau Wimbledon. Doamnele în vârstă se țineau bine în acest cartier mărginaș. Fetele tinere vădeau în obraji prospețimea aerului de aici. Chiar și femeile înstărite se îmbrăcau adesea mai degrabă lejer decât în pas cu moda, spre deosebire de elegantele lor prietene de la oraș. Lumea juca tenis sau se așeza sub un umbrar la o partidă de bridge. Tații erau odihniți seara, după lucru, și se dovedeau chibzuiți și răbdători. Copiii erau voioși, jucăuși și mânjiți din cap până-n picioare. Cei din Döbling păreau să fie întotdeauna mai puțin ambițioși, dar mai fericiți decât restul vienezilor.

Jeepul meu ajunse sus la Hohe Warte. Aici strada urcă trecând prin fața câtorva vile. Într-una din ele locuise Franz Werfel împreună cu soția lui, Alma, înainte de a pleca în exil. L-au izgonit naziștii. Patru ani mai devreme, pe când a fost înfrântă și ultima rezistență serioasă în fața fascismului, n-a putut sau n-a vrut să împiedice bombardarea cartierului muncitoresc din Karl Marx-Hof cu ajutorul unui obuzier amplasat în grădina lui. Acolo unde colina coboară către vechiul sat Heiligenstadt strada e blocată de un morman înalt de dărâmături. Ajunsă aici, îl rog pe șofer să vină să mă ia peste o oră din același loc și parcurg restul pantei pe jos. Mi-am lăsat mantaua soldățească și geanta în mașină. Ultima porțiune a acestui drum vreau să o fac neîmpovărată.

Străzile înguste se scaldă liniștite în lumina serii. Nu se vede picior de om. Cotesc pe Probusgasse, unde mi-am petrecut primii zece ani din viață. Strada a fost cruțată. Doar clădirea înaltă de la colț, un cămin pentru copiii surdo-muți, a fost atinsă de bombe și e pe jumătate dărâmată. Se spune că, pe când eram copil, a fost lovită de trăsnet, iar aerul a fost sfâșiat de bubuitura tunetului fără să mă poată trezi din somn. Aplecată deasupra fiicei mele în timpul asurzitoarelor bătălii aeriene din nopțile londoneze, mă gândeam adesea la această întâmplare legendară. A reușit oare prăbușirea acestei case, atinsă de bombe treizeci de ani mai târziu, să-i scoale din somn pe copiii din vecini ? A fost oare cuprinsă de groază o altă generație de locatari în fața nebănuitului dezastru, nu ca pe vremuri, când tunetul bubuia în van pe lângă urechile lor surde ?

Se întunecă. De-o parte și de alta a străzii se înșiruie casele podgorenilor în culori pale. Iscodesc fiecare curte prin porțile întredeschise. Locuința noastră nu se vede, pentru că dă spre grădină, dar eu bănuiesc îndărătul intrării gangul rece, rece de tot, și cele două rânduri de trepte pe ambele părți care duc dedesubtul gangului spre grădină. În mijlocul câmpului stătea un măr rășchirat pe care se putea cățăra până și un copilandru. Citisem primele basme stând pe o pernă decorativă printre crengile sale. Liliacul și babițelul înfloreau în marginea pajiștii.

Cocioaba din grădină, plină de unelte ruginite, mirosea a lemn putred, a putregai dulce. Pe un mic dâmb stăteau doi pitici de grădină pe care îi spărsesem, într-o îngrozitoare dimineață, frecându-le nasurile unul de celălalt.

Puține lucruri din lumea de-afară au pătruns în grădina aceasta. Abia când mama și cu mine ne-am alăturat regimentului tatălui meu într-un sat din Moravia, Krönau, apoi în garnizoana din Cracovia, abia atunci am auzit despre orașe pierdute și recucerite, despre pericolele care-l pândeau și luptele în care era implicat un tânăr ofițer al armatei imperiale. La vârsta de patru ani, în Cracovia, am trăit ultima perioadă a monarhiei, în înșelătoarea ei strălucire. Mi-a rămas în memorie un amalgam de impresii vii, dar dezlânate : doamne în rochii ușoare și înfoiate purtând pălării mari cât roata carului, la braț cu soții lor în uniformă ; cupole verzi ca niște bulbi de ceapă pe cerul iernatic al Poloniei ; ordonanțe – „prăvădinari” – al căror accent trăda vreo jumătate de duzină din popoarele imperiului, seri de gală la Casino, unde toată lumea se ridica dintr-o dată cântând „Gott erhalte”. Întipărită în minte cu limpezimea cristalului mi-a rămas doar o plimbare prin cartierul milităresc al Cracoviei, pe o stradă numită *Kindergasse* (Strada Copiilor) unde un roi de puști zdrențăroși cu o înfățișare jalnică se luă în fugă după trăsura noastră cu mâinile întinse a cerșit. Ședeam înspăimântată între părinții mei, în timp ce birjarul alunga copiii cu pocnituri ascuțite de bici.

Amărăciunea provocată de această întâmplare a fost egalată doar de o pățanie petrecută la întoarcerea tatălui meu din războiul pierdut. Prinsesem cu urechea, pe vreuna din străzile din Heiligenstadt un cântec ale cărui versuri nu le înțelegeam și pe care îl cântam pentru că îmi plăcuse melodia.

„Die noblichten Herr’n
mit die goldenen Stern’
die wer’n jetzt die Straßen aufkehr’n”[1]

Am intrat odată cântând în camera în care ședea tatăl meu cu bărbia sprijinită în palmă, purtând încă frumoasa tunică de militar

1. În traducere aproximativă: „Toți domnii aceia, se va vedea/ ce stele de aur pe umăr purta/ o să dea cu mătura” (n. t.).

de pe care au fost smulși epoleții. Cântecul meu i-a provocat un acces de furie ce mi-a băgat frica-n oase. Au urmat foametea și epidemia de gripă. Am fost trimisă în Danemarca să mă mai înzdrăvenesc, iar când m-am întors am aflat că iubita noastră cățelușă, Vera, fusese furată și mâncată probabil de sătenii înfometați. Apoi, într-o zi, proprietarul casei reuși să ne scoată în stradă, iar menajera noastră, Lizi, a umplut o roabă întreagă cu jucării de-ale mele.

Stau în lumina ce scade în piața din fața parohiei. Aici zace îngropat sufletul meu. De câte ori în cei zece ani ai absenței mele mă cuprindea dorul de casă, mă atrăgea către acest loc. Îmi apărea în fața ochilor ori de câte ori auzeam un pasaj din Beethoven sau Schubert. O mică piață de sat : în stânga, o casă țărănească în care a fost scrisă *Eroica*, o alta în partea dreaptă, iar în mijloc mica biserică Sf. Iacob. În fața ei, înconjurată de patru copaci, se afla o statuie spălăcită care-l înfățișa pe Sf. Nepomuc ținând în brațe un crucifix, cuprins de un extaz baroc. Copacii sunt goi. La picioarele statuii se vede un buchet de flori uscate. Pe poarta de lemn a bisericii atârnă, ca pe vremea mea, anunțurile pentru enoriași, dar nu și pentru mine. Aici, unde rădăcinile mele sunt mai adânci decât în orice alt loc, mă simt cu totul străină, ca un strigoi.

Pășesc înăuntru. Fără să-mi dau seama, îngenunchez ca pe vremuri, de parcă ar fi duminică, ziua primei împărtășanii sau când treceau falnicele procesiuni din Joia Verde, care străbăteau tot satul întorcându-se apoi la biserică. Se ține o slujbă pentru copii, dar fără să se fi aprins măcar singura lustră de cristal, în care au mai rămas doar câteva lumânări răzlețe. Îmi plec capul ținând mâinile împreunate, lipsită de credință, dar tulburată de frumusețea și simplitatea credinței. Toate emoțiile adunate cu timpul și refulate ani de-a rândul – pe când ofilirea sensibilității era prețul curajului –, mâhnirea provocată de înjosirea patriei, toate grijile legate de soarta copiilor mei în acest război, durerea pricinuită de moartea tatălui meu, toate acestea izbucnesc acum. Câțiva băiețandri din primele bănci își întorc capul și o privesc cu ochi mari pe străina în haine soldățești ce stă îngenuncheată lângă ușă și plânge fără nici o rușine. Preotul își continuă slujba în tăcere, asistat de un copil de strană. Cădelnița se leagănă cu un clinchet slab, auzit ca prin vis.

Jeepul mă așteaptă în locul stabilit. Iritat de întârzierea mea, șoferul gonește pe străzile întunecate către casă, zburând peste toate gropile și șanțurile.

Ajunsă la cartierul general al corespondenților de presă, urcând treptele către camera mea, aud strigăte și râsete venind din pivniță. Dau o fugă până sus, îmi arunc mantaua pe pat și îmi aranjez părul, apoi cobor în „Honky-Tonk”, unde o ceată de oameni pe care îi cunosc deja stau în jurul tejghelei. Aromă plăcută de tutun american, bere și whiskey, râsete înfundate, șuieratul ce însoțește jocul de darts, bancuri rostite cu voce răgușită și ghionturi prietenești. Mi se aduce un taburet înalt și mi se trântește pe masă un drink. Asta-i atmosfera

în care îmi luam câte un „Fox and Grapes” sau „King of Denmark” într-unul din sutele de pub-uri din Londra și de la țară, mai ales în cârciumile din Norfolk, în care am fost de atâtea ori și unde treceam de la o bere „Mild and Bitter” la alta.

„Și ce-ați făcut în după-amiaza asta?”

„Am stat cu niște amintiri mai vechi.”

Nick se așază la pian și cântă cu subtilă ironie *Sentimenal Journey*. Se mai aduce un rând. Bem, apoi luăm o cină zgomotoasă în sala de mese, ne întoarcem, bem mai departe și jucăm darts până la unu noaptea.

* * *

Venisem de la Londra nu doar cu vești pentru cei de-acasă, ci și cu o mulțime de pachete care, alături de cadourile pentru prieteni, mi-au umplut până la refuz geamantanele. N-a mai rămas loc pentru haine civile. Acum kakiul începe să mă cam deranjeze, dar îi recunosc avantajele. Nu trebuie să stau la coadă când am treabă în vreo instituție publică. Dacă n-ajung să iau un jeep, apuc un loc în orice tramvai, în ciuda înghesuielii, nu mai trebuie să scotocesc prin buzunare după câțiva bănuți și nu sunt înghiontită ca restul lumii. În caz că n-am la îndemână un alt mijloc de transport, mă ia mașina de serviciu a englezilor. Și de câte ori vreau să dau un telefon într-un magazin sau într-un birou al aliaților, pun pur și simplu mâna pe receptor. Fără uniformă n-aș putea să fac nici măcar o zecime din vizitele și expedițiile mele și astfel ajung să aflu mai multe despre starea Vienei decât pe orice altă cale.

La nouă luni după terminarea războiului orașul e încă stăpânit de haos. Grămezi uriașe de dărâmături blochează unele intrări și pasaje, clădirile bombardate reprezintă încă un pericol – furtunile din februarie, iscate pe neașteptate, n-au măturat doar țiglele de pe acoperișuri, ci au dărâmat case întregi – cum ar cea care a îngropat sub ea o căruță cu birjar și cal cu tot. Circulația e slabă, oamenii stau ciorchini pe treptele tramvaielor, flancați de cele mai multe ori de soldați sovietici (care se pare că nu sunt doar obișnuiți cu această formă de transport, ci o și savurează).

Populația aceasta eterogenă care a luat locul vienezilor pare prea înfometată și prost dispusă pentru a fi cumsecade sau măcar binecrescută. În plus, s-a accentuat acea predispoziție firească de a complica și mai mult niște lucruri care sunt oricum încâlcite. În orașul acesta pachetele erau livrate pe vremuri totdeauna la domiciliu, iar oamenii își scriau scrisori în loc să pună mâna pe telefon. Prima Republică mai păstra ceva din acest ceremonial de modă veche. Acum, după o perioadă de reorganizare în stil nemțesc, oamenii au alunecat din nou, ușurați, în vechiul *laisser faire*.

În toate cartierele se poate da peste aceeași imagine: magazine baricadate, cafenele goale, restaurante închise. Viața s-a retras de pe străzi, dar se simte că ceva se petrece în spatele fațadelor lipsite de viață. Pe ici, pe colo se mai vede în câte o vitrină vreun pantof grațios așezat pe falduri de pânză, o grămadă de zdrențe aranjate ingenios sau o poșetă de gală. Fetele tinere – cópii lipsite de farmec ale vienezelor de odinioară – sunt îmbrăcate prost, deși deloc sărăcăcios, însă puținele magazine deschise aflate în inima orașului oferă câteva modele deosebite, așteptând parcă o reîntoarcere a gustului feminin.

Pustiit, știrb și pârjolit, chipul orașului mai păstrează încă vechile-i trăsături. Gloria lui supremă, mulțimea de biserici baroce și palatele, e intactă. De câte ori vremea schimbătoare o permite, apare un soare timid de primăvară ce strălucește în acoperișurile și cupolele patinate. Stephansdom-ul își înalță turla înconjurată de o ceață gri-albăstruie deasupra conturului delicat al lui Wienerwald. La picioarele acestuia, pe caldarâm, zac o mulțime de cartușe goale. Tot ce se afla în imediata apropiere a fost distrus. În spatele catedralei, într-o țesătură încâlcită de străduțe, se află casele de la oraș ale aristocrației și marilor burghezi, a căror ornamentică trădează un bun simț al proporțiilor și inventivitate. Griul nobil de odinioară al casei unei văduve de viță e acum un fumuriu al mâhnirii și părăsirii.

Într-unul din imobilele care au căzut victime bombardamentelor aeriene la aproape o sută de ani de la ridicarea lor au locuit bunicii mei din partea tatei, la o aruncătură de băț de dom. Poarta casei e acum astupată de zidăria prăbușită a etajelor superioare. Prin fereastra de unde – copil fiind – văzusem trecând pe Ringstrasse cortegiul funerar al Împăratului Franz Josef, zăresc câte ceva din vechea locuință. Apuc să văd urmele tapetului galben din dormitor sau ale celui roșu-burgund din salonul spațios. Văd dincolo țevile cazanului din baie – acoperit cu o teracotă a cărei nuanță am admirat-o mereu – străpungând aerul într-o poziție nefirească. Măruntaiele unei vieți ce a durat decenii sunt acum expuse privirilor curioase. S-a dus porțelanul de Meißen cu ornamentul său albastru, dusă e și mobila pseudo-renascentistă, bogat sculptată, plină de gheare de lei și capete de acvilă, duse sunt ultimele roade ale bunăstării burgheze salvate din ultimul război mondial și din dezastrul financiar.

Bunicul meu era negustor, proprietarul unei firme care-și avea sediul în vechiul cartier comercial de lângă cheiul Franz Josef. Partea aceasta a orașului a fost cel mai puternic devastată. Cele mai sălbatice lupte din vremea asediului au avut loc pe cele două maluri ale Dunării, când batalioanele SS aflate în retragere se baricadaseră (ce ironie!) tocmai în fostul ghetou, bombardând orașul de pe malul pe care se aflau. Cheiul acesta, simbol al unei epoci mercantile, a fost distrus aproape în întregime de tunurile germane. Toate podurile, cu excepția unuia, au fost aruncate în aer, iar resturile lor se odihnesc în apa fluviului, ce pare blocat la suprafață și de epavele unor șlepuri. Trecând

pe lângă acest șir de ruine împreună cu un alt corespondent de presă, asist cum un viscol neașteptat conferă tabloului o tristețe barbară. Cădem de acord că acum a venit vremea să vizităm Praterul. Ce-a mai rămas din el arată, pe o vreme ca asta, de parcă s-ar fi produs aici un dezastru natural.

Praterul, un alt simbol al marelui secol burghez, a slujit dintotdeauna drept loc de desfătare pentru oamenii din toate păturile societății. Doamnele mai în vârstă, însoțite de distinși domni, se îndreptau fără grabă către Freudenau pentru a urmări cursele de cai, în timp ce tinerii înstăriți își etalau bogăția, atrăgând privirile, pe Blummenkorso. Perechile de îndrăgostiți se plimbau sub castanii înfloriți în alb și roz. Familiile numeroase luau un prânz bogat și tihnit pe una din cele trei terase de pe marginea aleii principale sau în restaurantele ungurești, cehe, sârbești, poloneze și italienești de lângă Wurstelprater. În partea aceasta, mai „poporană”, a Praterului se amuzau copiii, bucătăresele și soldații. Atracția principală era Trenul groazei, care-i purta prin grote întunecate unde apăreau și dispăreau cu mare repeziciune scene din basme sau imagini terifiante: lupi arătându-și colții, gnomi adunați în jurul unei comori fabuloase sau o scenă de groază înfățișând cutremurul din Lisabona care se derula sub ochii lor însoțit de bubuituri asurzitoare. Ajunși din nou sub cerul liber, erau întâmpinați de țipetele celor purtați de vijeliosul „Scenic Railway”, ale celor din caruselul cu cai, elefanți, zmei, unicorni și tot felul de animale heraldice care se învârteau în ritm de polcă. Cel mai venerabil carusel se rotea în jurul unei figuri gigantice înfățișând un chinez numit „Kalafatti” – se spune, deși nu mi se pare prea convingător, că ar fi vorba de folosirea aberantă a cuvântului „califat”. Pentru cei mici exista un teatru de păpuși în care apărea acel „Wurstel” (bufon, măscărici) al cărui nume îl purta parcul. Din 1873, anul expoziției mondiale, acesta era și locul Roții gigantice, cu cabinele ei multicolore, împodobite cu lampioane, în care se călătorea prin înaltul cerului.

Dintre toate desfătările copilăriei mele, aceasta era cea pe care doream să o împart într-o zi cu copiii mei. Christine, care era îndrăgostită de toate parcurile de distracții, de poneii vii sau din lemn, de baloanele mari și viu colorate, aștepta de mult această clipă. Avea deja o imagine clară, deși inexactă, a Praterului, pe care și-a construit-o citind o cărticică americană pentru copii care se numea *Gigi the Merry–go–round Horse* și m-a implorat să-i scriu dacă mai erau toate la locul lor: „Gigi, a cărei mamă era Pădurea, iar tată îi era Vântul ce bate prin Wienerwald”, „Victorine, iapa castanie, și călărețul ei, Alteța Sa, fiul cel mic al Împăratului”.

Dar nici utopia americanizată, nici imaginea mea interioară a Praterului nu se regăsesc în peisajul sălbatic ce i-a luat locul. Tirul aruncătoarelor de grenade și flăcările care au mușcat nestingherite din lemnăria și vopseaua tarabelor l-au șters de pe suprafața pământului, de parcă n-ar fi existat niciodată. Imaginea teribilă, de neuitat

a cutremurului din Lisabona s-a transformat în realitate. Locul parcului de distracții a fost luat de un deșert în care se văd grinzi carbonizate și stâlpi de oțel, deasupra cărora se ridică Roata gigantică strâmbată și fără cabine, într-o singurătate chinuitoare.

Cobor din mașină și fac câțiva pași prin zăpada proaspăt căzută. Citisem de curând undeva că morții ne-au fost definitiv răpiți, așa încât nu mai contează dacă au murit ieri sau acum o mie de ani. Aici, în cimitirul Praterului, mă simt de parcă aș fi la Pompei. Scotocesc, cu interesul rece al istoricului căutând sub cenușă, o epocă ce pare să fie cel puțin la fel de adânc îngropată în pântecul timpului precum aceea a Imperiului Roman.

În românește de GABRIEL KOHN

Postfață

1. Alte proiecte de coșmar

La sfârșitul anului 1913 puteau fi zăriți în celebra Café Central din Viena, așezați la mese diferite, înconjurați de prieteni, de adepți, de tovarăși, de tineri rebeli sau de artiști famelici, Freud, Lenin, Stalin, Hitler, Troțki, Stefan Zweig și alții pe care o să-i mai numim pe parcursul acestei postfețe : mulți alții care prelungeau dialogurile, discuțiile, taclalele până peste marginile suportabilului. La doi pași era Hofburgul, reședința bătrânului Împărat, a preabătrânului Împărat căruia, fără îndoială, îi trecuse timpul. Era din 1848, de șaizeci și cinci de ani, pe tronul unui imperiu ce părea fără de început și fără de sfârșit : un imperiu *ireal*, dacă numărăm doar șirul de supraviețuitori pe care îi propune începutul veacului. Fiindcă, după Mayerling, un nou raport își descoperă întâietatea : acela dintre viață și supraviețuire.

În acest imperiu ireal, în această lume în care imaginile realității sunt copleșite de imaginile proiectelor, tinerii (încă) adunați în Café Central știau, simțeau că lumea *aceea* nu mai există. Ei erau siguri că în Hofburg nu mai domnește un om, ci o fantomă. Ei existau în numele lumii de mâine. Proiectele lor nu sunt (cu mici excepții) foarte limpezi, dar viața lor le va împlini. Viața lor înseamnă, marchează o epocă inaugurală. Totul va fi memorabil ; totul e deosebit de important. Oameni cu destin, ei definesc Lumea nouă. În foarte multe dintre scrierile lor ei vor folosi, cu o neobișnuită insistență, persoana întâi. Ceea ce au făcut până în acel moment evocă drepturile lor sacre. Numește temeinicia programului lor reformator. Demonstrează că ei au în această lume o misiune de excepție.

Și dacă ei n-au scris jurnal în sensul consacrat al cuvântului e ca și cum l-ar fi putut scrie. *Mein Kampf* poate ține loc de jurnal. E chiar o specie nouă de jurnal, așa cum îl propune Europa Centrală.

Faptul că falsificatori ingenioși au pus pe piață „jurnalul lui Hitler" arată în ce măsură cititorul așteaptă un asemenea document. Dacă a existat *Mein Kampf*, dacă a existat jurnalul lui Goebbels, de ce n-ar exista jurnalul lui Hitler ? Insul are (avea) un exercițiu al confesiunii. Doctrinarii extremei drepte sau doctrinarii extremei stângi, „demonii" acestui timp al dezastrelor nu ezitau să se confeseze : făcea parte din disciplina muncii lor. Ei, zeii noii lumi, confirmau și așa deitatea lor.

Jurnalele lor reale sau posibile sunt hagiografii „de tip nou". Ele vor să înlocuiască vechile cărți sacre, în care doar cei așezați în preajmă mărturiseau miracolul. *Mein Kampf* presupune un șir de mărturisiri, un „jurnal", dar este, înainte de toate, Cartea. O carte care (ca și cărțile de tip confesiv ale lui Lenin, ca și jurnalul lui Troțki) face rocada : în fața unei lumi desacralizate aduce învățătura mântuitoare. Folosind o figurație comună, ele inaugurează Imperiul demonilor. O categorie a jurnalelor Europei Centrale,

jurnale pe care le vom cuprinde în volumul al doilea al acestei încercări de sistematizare, evocă Imperiul Demonilor. Dacă unul dintre Centrele Mitteleuropei este Auschwitz-ul, atunci ele sunt cele care definesc centralitatea acestui loc. O parte dintre bravii bărbați ai Cafenelei Central vor fi chiar liderii acestui timp al subteranei.

2. Demonizare, des-demonizare

Între cei care stau (totuși, nu chiar atât de mult) în această cafenea, atât de apropiată de reședința imperială, de sediul bătrânului Împărat, un loc aparte îl ocupă Freud. Am putea spune : locul central. E foarte important să subliniem, în acest punct al postfeței, că locul central trebuia ocupat de un medic. Un medic care descoperă o terapie nouă, într-o lume în care vechile soluții (într-o medicină în care vechile leacuri) deveniseră lipsite de eficiență. Forțând puțin lucrurile, am putea afirma că în măsura în care e timpul demonilor, începutul de secol e timpul medicilor. Subterana ființei trebuie să identifice personajul cel rău. Să-l scoată la lumină.

Intimitatea omului nu mai e un loc în care nimeni nu are dreptul să pătrundă : intimitatea e un loc de afirmare a *noii terapii*. Fiindcă ea e zona de unde începe boala.

Atunci când numim noua terapie, când evocăm *psihanaliza*, începem, firesc, cu Freud. Dar Freud înseamnă un lung șir de medici și scriitori sau de medici-scriitori care fac, în același timp cu el, sondaje abisale. Jurnalul lui Schnitzler și câteva nuvele ale lui Schnitzler (și el personaj posibil în fotografia din 1913) ar fi putut evoca și un (alt) descoperitor al psihanalizei. Un lung șir de autori vienezi, considerați învățăcei ai lui Freud, ar fi putut descoperi singuri *arta confesiunii*. Ar fi putut ei înșiși (și fără lectura lui Freud) să așeze în pagină confesiunile tulburi ale personajelor lor. Afinitățile elective sunt cele care îl leagă pe Stefan Zweig de părintele psihanalizei : o solidaritate vieneză provoacă nuvelele din *Simțuri rătăcite*.

3. Alt timp al copilăriei (adolescenței, maturității, senectuții)

Rănile sunt vechi – zice noua terapie, spun noii medici. Noua terapie focalizează altfel acest timp, până acum al inocenței. Ce își amintește pacientul de copilăria lui ? Ce e nemărturisit din această copilărie ? Acești oameni care trebuie mântuiți trebuie întâi să-și evoce istoriile trecute, până acum, sub tăcere. Să spună cât de păcătoși sunt.

Noua istorie a sufletului începe un pic mai devreme. Sau, dacă am încerca să intrăm în fondul problemei : începe din ce în ce mai devreme. *Deșteptarea primăverii* ar fi emblema sub care s-ar putea așeza această literatură confesivă. Jurnalul nu mai începe cu istoria personală, cu timpul conștientizării, ci cu epoca în care inconștientul patronează gesturi inavuabile.

Poate că literatura are rolul de a masca mărturia ; de a camufla poziția. Bănuim în *Rătăcirile elevului Törless* o istorie personală, dar trebuie să ajungem la jurnalele de creație, la caietele adunate postum în două volume masive, aluvionare, pentru a înțelege suavul raport jurnal/roman !

Nici că visau acești ficționari ai începutului de secol, încă vegheați de umbra de la Hofburg, ce se va întâmpla în următoarele decenii. Va trebui ca antisemitismul să se afirme sălbatic pentru ca *Lumea de ieri* să apară (în

viziunea lui Stefan Zweig) ca o lume a echilibrului și a înțelepciunii, iar Imperiul un garant al fericirii personale.

Înțelegem deci că ideea de confesiune, de jurnal, așa cum o propune Europa Centrală, se afirmă în jurul Auschwitzului, dar și în jurul Vienei recâștigate. Se construiește pe ideea de *vină*, dar și pe necesitatea *terapiei*. Impulsionează spiritul ficționar, gata să recupereze regatul imaginar al Austro-Ungariei.

Jurnalul intim din acest spațiu se deosebește substanțial de cel propus de *ceilalți*. Dacă vom porni de la diferențierile stabilite, de pildă, de Alain Girard (*Le journal intime*, P.U.F., 1963) sau la *Les Journaux intimes*, ale lui Michèle Leleu, Paris, P.U.F., 1952, sau Georges Gusdorf, *La découverte de soi*, P.U.F., 1948, vom observa că, la mijlocul secolului nostru, cercetarea asupra „jurnalelor" („intime") s-a stabilizat asupra unui șir de nume. Dacă mai luăm în considerație *Anthologie du journal intime*, cu o introducere și note de Maurice Chapelan, Paris, Lafont, 1947, putem să-i numim pe Joubert, Maine de Biran, Benjamin Constant, Stendhal, Alfred de Vigny, Jules Michelet, Guérin, Amiel, Marie Bashkirtseff, Novalis, Katherine Mansfield, Byron, Kafka, Kirkegaard, Thoreau, Jules Renard, Pierre Louis, Lavater, Leon Bloy, Samuel Pepys, Loti, Emerson, Leautaud, Barbey d'Aurevilly, Gide, Tolstoi, Goethe, John Wesley. Aceștia ar fi „eroii jurnalului intim", iluștrii în jurul cărora se definește (s-a definit) genul. Alain Girard reține trei tipuri de jurnal :

1. *Jurnalele meditativilor* sau ale visătorilor, de la Biran la Amiel. Termenul de *meditativ* i se pare lui Alain Girard mai explicit decât *sentimental*, pe care îl folosiseră alți cercetători ai genului, în special Michèle Leleu.

2. *Jurnalele nervoșilor*, Byron, Constant sau Stendhal, care aruncă o privire asupra vieții lor pentru a intra în vârtejul ei o clipă și a scăpa de sentimentul de irealitate pe care ea li-l dă.

3. *Jurnalele pasionaților*, aceia pe care noi îi numim cu plăcere puternici, prin opoziție cu ceilalți, mai vulnerabili și mai instabili, și pentru că saturația de ei înșiși nu i-a împiedicat să construiască o operă, care se impune prin abundență și continuitate.

Mai scrie cercetătorul, în încheierea primei părți a studiului : „Timiditatea și-a făcut intrarea în literatură prin Rousseau, pe care noi îl considerăm încă în punctul de plecare al intimismului. [...] Toți intimiștii, fără nici o excepție, au fost niște timizi...".

Termenul *timid*, legat de termenul (folosit totuși !) de *vulnerabilitate* numește o inadecvare socială. Autorul de jurnal intim, așa cum e el văzut, înțeles, gândit până la jumătatea secolului XX, trăiește din plin neadecvarea, inadaptabilitatea, incapacitatea de a stabili și de a afirma o relație. Greutatea s-ar deplasa asupra visătorilor, „nervoșii" fiind legați de sentimentul de irealitate. Iar jurnalele pasionaților, ale puternicilor, s-ar defini (și) prin raportare la cei *vulnerabili* și *instabili*, prin opoziție față de aceștia.

Goethe ar intra în ultima categorie. Dar românul Maiorescu nu ilustrează oare *Jurnalele puternicilor* ? Mai ales că el trăiește și printr-o opoziție acută cu jurnalele pe care ființele fragile ale culturii române le-au propus. Jurnalele lui Maiorescu, analizate mult în ultimele decenii, pot câștiga dacă le citim vizavi de operele confesive ale marilor scriitori din a doua jumătate a secolului XX.

Așadar, nici un moment, boala, agonia, moartea. Cel mult clipa :

„Un om care ține un jurnal ascultă, de fapt, de o somație pe care o trăiește fiecare om : aceea de a scăpa de beția insignifianței și de inanitatea clipei, de

a se ignora în timp, în căutarea unei identități și a unei unități care, în ansamblul ei, îi scapă ; de a ocupa o poziție conformă cu aspirațiile sale, recunoscută de ceilalți. Fiecare, după caracterul său, brodează asupra acestei teme variațiuni proprii. Mărturisind pentru ei înșiși, intimiștii cei mai reprezentativi mărturisesc pentru ceilalți...” (Alain Girard, *op. cit.*, p. 132).

Suntem, cu sinteza lui Alain Girard, pe promontoriul deceniului al șaptelea. Jurnalul intim fusese definit până acum într-un anumit fel, de reprezentanții unor anumite culturi. În fiecare dintre definițiile lui un loc important îl joacă relevanța socială a naratorului : capacitatea lui de a fi într-un mediu social. Interioritatea pune în cumpănă exterioritatea, după cum amândouă sunt puse sub semnul întrebării de un termen nou : *intimitate*.

Dar „noul termen” nu angajează statutul social al ființei decât în măsura în care incapacitatea relației propune o retragere : în măsura în care autorul definește o existență insulară. Cartea lui Alain Girard (și cărțile cu care se încheie prima jumătate a secolului Jurnalelor) este ca un manual de călătorie în căutarea unui arhipelag aproape exotic.

Jurnalele Europei Centrale nu mai propun existențe insulare. Ele nu mai vorbesc despre boală, agonie și moarte „în trecere”. Ele își centrează preocupările. Ele trăiesc (sunt scrise) sub semnul bolii și al agoniei. Ele realizează moartea aici. Substanța lor se coagulează pre-simțind moartea. *A simți* înseamnă a *pre-simți finalul*.

Tema morții „acestei lumi” trebuie coroborată cu tema „nașterii celei mai bune lumi cu putință”. Presentimentul morții personale pune în cumpănă sentimentul renașterii. Trupul devine un instrument de cunoaștere, dar și de salvare. Lumea e redusă la el. El trebuie vindecat, el trebuie renăscut, el trebuie „scris”. Dacă lumea poate fi salvată, atunci ea poate fi salvată prin documentele... magice. Jurnalul devine auxiliar terapeutic, dar și carte magică : paginile lui, cuvintele, literele își capătă o spectaculoasă identitate. Se desprind de subiect : trăiesc.

Existența zilnică, frustrantă, se împlinește prin speranța minunii posibile. Oamenii obișnuiți erau mântuiți de o terapie a sufletului – de o terapie a speranței. Ei puteau descoperi forța paginii, a cuvântului, *a învățăturii*. Pasionații, puternicii lui Alain Girard există și în această lume. Jurnalele celor puternici pot fi întâlnite (la prima vedere) peste tot. Cu o precizare : sunt jurnalele celor care respiră Ordinea imuabilă.

Jurnalul este un raport despre viața și despre faptele de zi cu zi. Dacă ar avea un adresant, el ar fi fără îndoială insul de la Hofburg. Fantoma imperială.

Textul e administrativ, aparține unei birocrații imperiale. A trăi în Imperiu înseamă a te supune acestei birocrații – a te subordona unei ierarhii. Orice eficiență umană se măsoară aici prin capacitatea de a te supune sistemului : prin purificarea de orice subiectivism, interioritate, intimitate.

Recitim jurnalele și scrisorile tânărului, dar și ale maturului Titu Maiorescu. Ale copilului (!) care încearcă să-și pună ordine în tot ceea ce face. Sau, cum spune G. Călinescu, în a sa *Istorie a literaturii române de la origini până în prezent* (ed. a doua, Minerva, 1986, pp. 397–398) :

„Copilul e teribil de precoce. La 15 ani începe să-și întocmească un jurnal, jurnal nu de tânăr cu viață interioară excesivă, ci de ambiție care ține să se înfrâneze și să se corecteze. Acolo își notează piesele de teatru văzute de la vârsta de 5 ani, la Sibiu, București, Brașov, Viena și pune note artiștilor cu un dogmatism de cronicar bătrân : rău, bine, excelent, excelentissime. Fără îndoială, omul se revelă de la început o personaliate, dar cu structura omului care va izbuti în viață, nicidecum a geniului. Nici o dezordine, nici o ridicare

uriașă de nori nu se observă la această minte cristalină, ce se naște clară de la început și nu mai face progrese, cum se întâmplă de ordinar în cazurile de precocitate. Mentalitatea e a unui bucher suficient și inuman de serios".

Ușoara literaturizare (suntem în perimetrul geniului călinescian !) nu trebuie să ne împiedice să observăm că jurnalul nu funcționează altfel decât ca document intelectual. Tânărul scrie în numele unei *obligații*, al unui proiect ce trebuie a fi dus până la capăt. El traduce o ordine interioară. Chiar dacă nu atât de „precoce", alte jurnale ale cărturarilor ardeleni din imperiu evocă aceeași disciplină : aceeași subordonare față de proiectul pedagogic. Paginile lui Iosif Blaga, de pildă, profesor la Brașov, nu ies din tipic. Nici o mișcare sufletească nu le tulbură. Nici un gând nu iese în afara comandamentului pedagogic.

Exegeții mai noi ai lui Maiorescu (și îndeosebi N. Manolescu) citesc din nou jurnalul pentru a descoperi aici vibrațiile unui suflet modern. Nu sunt multe, dar ele trebuie sesizate : în stilul lui reținut, sobru, criticul se gândește la sinucidere. E o soluție !

Să legăm această soluție de apartenența la un tip de civilizație ?

La o lume care își epuizează mesajul ? Poate că bărbatul caută o soluție virilă, conform unui cod cavaleresc. A fost un luptător, a fost în întreaga sa viață un bărbat al onoarei. Dacă trupul său îl trădează, dacă el anunță sfârșitul, e mai bine să-și trăiască sfârșitul lucid – să exprime până la capăt Ordinea lumii. Ateu, Maiorescu nu trăia sub semnul păcatului. Păcat putea fi pentru el ieșirea în afara Ordinii, a disciplinei, a rigorii – a construcției – pe care le numeau acestea toate.

Și totuși, gândul maiorescian se lega de acest final. Educația sa vieneză nu era (și) în afara acestei soluții.

Maiorescu adulterin (libertin), sinucigaș, ateu. Cei trei termeni se leagă strâns de ceea ce Nicolae Manolescu numea *Contradicția lui Maiorescu*. Marele critic nu era desprins (deși la prima vedere așa pare) de mesajul pașoptismului transilvan – al generației părintelui său. Acțiunea sa e bivalentă : pe de o parte, ea numește un final de epocă, pe de altă parte, ea trăiește resurecția unei națiuni. Vom observa aceeași ambivalență în jurnalele unor scriitori ca Aron Cotruș (sau în paginile care echivalează jurnalul) sau Lucian Blaga. Dar vom observa această ambivalență în scrisul lui Slavici.

4. „Închisorile mele"

Un caz aparte în literatura Europei Centrale și a României este al lui Ion Slavici, unul dintre clasici. Nu s-a subliniat cu destulă tărie influența pe care anii vienezi au avut-o asupra scriitorului. Cunoscător perfect al limbii germane, el aparține, cum aparțin toți cei de la margine, „austricității". E, ca să folosim o idee a lui Roth, mai austriac decât vienezii. E mai categoric decât vienezii (care cântă *Wacht am Rhein*) în apărarea identității austro-ungare. Modelul, germanic, cu tot ceea ce are el bun sau rău, acționează asupra lui cu o neobișnuită forță. Dar acest model nu înseamnă doar ordine, disciplină, ci înseamnă și doctrinarii antisemiți, înseamnă o dinamică socială intolerantă, exprimată mai târziu în acțiuni antisemite.

Nu putem înțelege „confesiunea", „jurnalul" în literaturile Europei Centrale dacă nu înțelegem că bătăliile pentru identitatea națională, duse mai ales în perioada 1848-1918, configurează o imagine specifică acestui

spațiu : bătăliile pentru identitatea națională nu afectau neapărat unitatea Imperiului. Corifeii luptelor naționale erau, de foarte multe ori, partizanii federalizării. Dar *federalizare* nu însemna neapărat toleranță : nu însemna obligatoriu acceptarea *tuturor* în acest spațiu. Modelul german (austro-ungar) este legat, de foarte multe ori, de un antisemitism, direct sau subiacent). În 1878, după Congresul de la Berlin, reacțiile lui Eminescu și Slavici au o notă ieșită din comun. Un pamflet aproape uitat, *„Soll" și „Haben". Cestiunea ovreilor din România*, atrage atenția aupra unui Slavici pe care cititorul român al secolului XX l-a ignorat aproape cu desăvârșire : acela al reacțiilor necontrolate, legate de prestigiul modelelor sale. Sau cum scrie Carol Iancu în a sa cercetare *Evreii din România (1866-1919). De la excludere la emancipare* (traducere de C. Litman, Ed. Hasefer, București, 1996, pp. 240-241):

„Dacă prințul Bismarck are dreptul să expulzeze pe iezuiți și pe socialiști, Slavici se întreabă de ce li se refuză românilor aceeași atitudine față de evrei, care reprezintă «o conjurație contra societății moderne»". «Noi nu-i persecutăm pe socialiști pentru că avem mai puțini decât Germania, dar putem persecuta în anumite întrebări pe evreii pe care îi avem mai mulți decât îi are Germania pe iezuiți, pe socialiști și pe evrei împreună.» Dacă Apusul va ști să impună cu forța emanciparea evreilor, românii vor ști să reziste. Cu un simț profetic macabru, Slavici (scrie Carol Iancu) a prevăzut soluția finală : «Dacă va ajunge cuțitul la os, Europa creștină și iudeo-germană va fi pentru noi și nu pentru semiții mozaici ! Știm cât de iubiți sunt evreii în țările occidentale ! Să încerce să ne ducă până la disperare și atunci să nu ne învinovățească dacă focul aprins...»".

Să încercăm să recitim aceste pagini, să recunoaștem, cu totul neașteptate : ele exprimă poziția unuia care „știe" ce se întâmplă în Europa Centrală. A fost pe acolo, e la curent cu istoria și cu isprăvile lui Bismarck.

Publicistica lui Slavici, multă și eterogenă, are un centru de greutate : viața românilor din Ungaria – din Imperiul Austro-Ungar. Director al „Tribunei", el este un ideolog, un purtător de cuvânt, un apărător al românilor de aici. La Sibiu, Slavici intră, pentru prima dată, în contact cu forțele represive. Va fi condamnat la închisoare.

Primul jurnal de închisoare al lui Slavici (să numim așa prima parte din *Închisorile mele*) nu este, cred, foarte diferit de alte jurnale de închisoare scrise de liderii politici cehi, ucraineni, sârbi ș.a.m.d. E solidar cu unii și se desolidarizează de alții, în funcție de interesele imediate ale românilor. Paginile sale de publicistică au mereu note virulente asupra obiceiurilor unora sau ale altora. Nu sunt, așa cum se spune, senine. Suntem destul de departe de tolerantul Slavici, pe care îl știm din *Mara*. Suntem departe de textele literare ale lui Slavici.

Ieșite din serie sunt paginile scrise de Slavici în închisoarea de la Văcărești, după ce e condamnat pentru colaboraționism. Slavici este tipărit cu grăbire în 1948, anul interdicțiilor, fiindcă se manifestase ca „socialist", fiindcă în ultima dintre închisorile sale fusese admirator al internaționaliștilor.

Dacă la Maiorescu vom descoperi foarte rar propoziții care iluminează intimitatea, în *Închisorile mele* dăm, surprinzător, de situații în care vârsta își divulgă crizele. Omul e bătrân, e bolnav. E neputincios. Nimeni nu ia în seamă vârsta : nimeni nu ține seama de valoarea scriitorului. E umilit și el receptează din plin umilința. Transcrie, fără cruțare pentru sine și pentru cititor, atitudinile disprețuitoare ale celorlalți. A ajuns un paria. Și-a câștigat

statutul de evreu pe care îl evocase, cu atâta dispreț, în 1878. Am putea spune că în literatura europeană jurnalul lui Slavici inaugurează noua serie de jurnale carcerale, celebre după 1945.

5. Bifurcări

Slavici face închisoare pentru prima dată pentru un delict de presă. E condamnat pentru că apără drepturile românilor din Ungaria. E trimis în temniță fiindcă e un luptător al cauzei naționale. În Transilvania secolului al XIX-lea era greu să fi fost altfel.

Închisorile mele este o carte precursoare ; ea devansează alte jurnale carcerale care evocă viețile unor luptători aruncați în temniță și de „dușmani”, și de „ai lor”. Intră la închisoare și în numele unei „utopii imperiale”, și în numele uneia „naționale”. Abia mai târziu vor apărea jurnalele celor ce au intrat la închisoare pentru opțiunile lor rebel-politice, ca să intre din nou la închisoare după ce profețiile lor politice s-au împlinit.

O parte dintre jurnalele „imperiale” vizează utopia imperială, altele utopia marxistă. Luptătorii și fanaticii revoluției roșii, ca și luptătorii și fanaticii revoluțiilor naționaliste vor propune cărți care vor deveni repede best-seller. După primul război mondial va abunda acest tip de jurnal. Autorii lor, soldați ai revoluției mondiale sau național-socialiste, au fanatismul solemn „al noii credințe”. Sunt hagiografii propriei lor istorii. Jurnalele revoluției mondiale (cele politice !) nu au fost selectate pentru acest volum. Dar trebuie să numim *Reportaj cu ștreangul de gât* al lui Julius Fu□ik ca un prototip al cărții „de închisoare” – ca jurnal al condamnaților la moarte. Deschiderea și devotamentul față de grup, față de Utopia tangibilă au, de fiecare dată, anvergură. Spectaculoasele lupte ale soldaților și ale războiului „din subterană” sunt subsumate credinței în noua lume : în cea mai bună lume cu putință. Creația literară hrănită cu proiectele „celei mai bune lumi cu putință” este nu o dată viabilă.

*

Am scris – cu altă ocazie că scriitorii români „din Imperiu” – Blaga, Aron Cotruș, Cioran încearcă a recupera în cărțile lor (și, mai cu seamă, în jurnalele lor) imaginile imperiului pierdut. Și scriitorii sârbi, croați, cehi ai anilor treizeci încearcă același lucru. O parte din jurnalele lor se reîntorc, obsesiv, la „imaginile imperiale”.

Modelul imperial funcționează chiar și în jurnalele de călătorie ale lui Rebreanu, călător încruntat prin Banat, dar călător fericit când întâlnește într-un tren oarecare cămăși negre : Mussolini a făcut ordine ! El e un iubitor al Ordinii !

*

În România nu au fost prizate la dreapta valoare nici *Hronicul și cântecul vârstelor* și nici *Luntrea lui Caron* de Lucian Blaga. Primul e scris după modelul goethean din *Poezie și adevăr*, al doilea deturnând istorii personale

din anii 1945-1956. Memorialistica (jurnalele) lui Blaga trebuie citită sub semnul „mitului Imperial" (națiunea va trebui să fie ceea ce a fost imperiul : să ocrotească adevăratele valori imperiale), cât și sub semnul mitului Creației. Filosoful „învie" – e creat și, la rându-i, creează – în numele iubirii : *abia iubirea m-a întemeiat* sună versul tutelar din *Hronicul și cântecul vârstelor*. Viena avangardelor artistice îl lasă rece ; Viena zguduirilor spirituale îl atinge doar în treacăt. Tânărul e dominat de iubire. *Luntrea lui Caron*, corolar al operei postume, este însă o carte despre supraviețuire. Lecțiile de iubire devin lecții despre moarte. O Venus pământească și una cerească rămân alături de poetul care e exclus de regimul comunist din Universitate, din lumea literară, dintre intelectuali. *Exilul interior* convine (!) filosofului și poetului care, reducându-și relațiile sociale, recompune o interioritate (o intimitate) fertilă.

*

Unul dintre momentele cele mai înalte ale literaturii publicate după 1989 a fost acela al literaturii de formulă confesivă a lui I.D. Sîrbu. *Jurnalul unui jurnalist fără jurnal* înregistrează cu umor, cu inteligență, cu fină ironie, evenimentele unei epoci a dezastrelor. Elev și prieten al lui Lucian Blaga, I.D. Sîrbu este „mitteleuropean" : mama lui vine din Boemia în Banat unde îl întâlnește pe tatăl său. În arborele genealogic al scriitorului (care vorbește germana, maghiara ș.a.m.d.) există, pe lângă români, cehi, germani, evrei. Dialogurile sale cu culturile din „fostul imperiu" sunt de o senzualitate cuceritoare : „comediile" lui I.D. Sîrbu se bazează pe vocația de actor, de „bufon" a unui autor care trăiește o existență fabuloasă. Închisoarea a nuanțat – a dat profunzime acestui mare personaj al ultimelor decenii.

Dacă A.E. Baconsky (unul dintre liderii culturali care l-au marginalizat în Clujul anilor '50 pe I.D. Sârbu) ar fi ținut jurnal în perioada 1947-1978, fără îndoială că am fi avut în față una dintre cele mai importante opere ale Centrului și Estului european. Poet exponențial al realismului socialist la începutul anilor cincizeci, autor rebel după 1955, el rămâne după 1960 într-un București ostil. În exil interior, el va trăi, grație unor burse, etape ale formării sale târzii, în Viena sau în Berlin. E primul (sau printre primii) care „recucerește", pentru cultura română, spațiul mitteleuropean. De la Kafka la Ingeborg Bachmann, el va recupera valori interzise în anii cincizeci. Dar importante sunt „jurnalele" sale de călătorie, notele care evocă însingurarea sa într-o lume nefamiliară. Fervent al utopiei comuniste în anii tinereții sale poetice, încrezător în „viitorul fericit" în cea mai bună lume cu putință, A.E. Baconsky va parcurge un drum pe care toți autorii-vedetă din anii cincizeci ai estului comunist (cei care „au crezut") l-au parcurs : cel de la exaltarea fanatică la mizantropiile acute. Jurnalele sale „din Occident", scrise în anii șaptezeci, aparțin viziunilor negre despre lume.

Poetul și prozatorul au coborât în infern.

Pandant al infernurilor descoperite în călătorii e romanul *Biserica neagră*. E o carte-parabolă despre universul concentraționar, un fel de contrautopie kafkiană. Jurnalele baconskiene se hrănesc copios din antimodelele literaturii absurde.

Prieten și emul al lui A.E. Baconsky, Petre Stoica (traducător eminent din literaturile austriacă, germană, maghiară, sârbă ș.a.m.d.), specialist în Trakl, scrie *Jurnalul unui cultivator de mărar.* E victoria idilicului autoironic într-un gen în care vizionarii sumbri abundă.

Scriitorul își regizează „contextele" ca un adevărat artist al scenografiei. Artist până în vârful unghiilor, importantul scriitor găsește o formulă de jurnal care, fără îndoială, va avea ecou.

6. Cărțile celor puternici și cărțile autodistrugerii

Jurnalele stării de criză domină „cărțile Europei Centrale". Starea de criză e numită de poeme, romane, piese de teatru. Specia numită „jurnal" se infiltrează și recompune genurile liric, epic și dramatic. Starea de criză este, deopotrivă, una a pre-simțirilor, dar și a simțurilor „rătăcite" care sesizează boala, finalul, dezastrul, apocalipsa. Jurnalele celor puternici nu sunt doar cele scrise de cei care, aici, ordonează lumea conform legilor sale : sunt și ale celor care trăiesc, deja, dincolo.

Scriitorul nu mai e un timid în sensul consacrat al termenului. Nu inaptitudinea de a se angaja ca ins social îl face să scrie jurnal. Dar e o ființă pentru care folosirea cuvântului Eu uzurpă o istorie a umanității. Presimțind finalul („inevitabila noastră prăbușire", scrie Cioran), scriitorul nu face altceva decât să se pună în acord cu Imperiul : să-și *trăiască* finalul.

Procesul de autodistrugere e cel mai „vital" pe care îl trăiește scriitorul Europei Centrale. Jurnalele acestor scriitori (reale, camuflate) propun sisteme de autoanihilare. Ei vor să se autodistrugă „în limba lor" : să traducă în limbajul lor propriu discursul autodesființator. El se va autodistruge „în efigie". Jurnalele lui Gombrowicz, Cioran, Krleža pun sub semnul întrebării patria, religia, familia. Tot ce dă – asigură – identitatea e, încă o dată, devalorizat.

Dacă Europa (Centrală) e un tărâm al demonilor, de ce n-ar realiza aceste jurnale (cele numite, dar mai ales altele) o des-demonizare ? Dacă lumea e rea, dacă ea e așezată sub semnul răului, de ce n-ar fi scriitorul de jurnal cel care să despartă apele ?

*

Marii scriitori ai Europei Centrale (excepțiile confirmă regula) nu au scris jurnale pentru a le da publicității. Operele lor erau altele, jurnalele nu erau decât un drum către operă. Ele defrișau paraginile cotidianului. Ele subliniau dificultatea de a ajunge la un cuvânt definitiv, la o formă acceptabilă. Ele mutau accentele pe efortul (nu acoperit de succes) de a salva Cartea (Lumea).

Bruioanele – cărți involuntare, mărturii ale eșecului – au trecut pe primul loc. Ele erau mai importante decât opera ! Proiectul devenea mai convingător decât rezultatul final. El era *mărturia*. Iar mărturia începe să capete, mai ales după Auschwitz, mai ales după Gulag (oamenii de la mesele din Café Central proiectaseră *Auschwitzul* și *Gulagurile*), un sens mai adânc.

Utopiile artisticului se aliniază celorlalte utopii și sunt puse, și ele, sub semnul bănuielii. Jurnalele Europei Centrale, care au mizat pe Începutul unei noi lumi, evident paradisiace, sunt analizabile, azi, sub semnul acelui raport iscat de relația Călău/Victimă. Între călăii care au proiectat cea mai bună lume cu putință și victimele care au suportat cumplita teroare a celor confiscați de proiectul lor.

Cui aparțin cărțile călăilor ? Cui aparțin cărțile victimelor ? Afirmația că după Auschwitz nu se mai poate scrie poezie (că după Gulag *intimitatea*

rămâne un cuvânt lipsit de substanță) activează alte raporturi între creatorul de jurnal și cititorul lui.

*

Fericita epocă a jurnalelor a fost circumscrisă, la începutul deceniului al șaptelea, de Alain Girard. După conștientizarea „lagărelor” începe epoca *literaturii care supraviețuiește*. Sau a jurnalelor care supraviețuiesc altfel, în numele altui tip de mesaj. Poate că eșecul lui Kafka (prin eșecul lui au ieșit la lumină Jurnalele), prin inadecvarea prietenilor lui (a contemporanilor lui) la voința lui, e simbolic pentru finalul și renașterea jurnalului, ca gen, în Europa Centrală. Și nu numai aici.

Cornel Ungureanu

CUPRINS

În colecția A TREIA EUROPĂ

au apărut:

1. Adriana Babeți, Cornel Ungureanu (coord.) – *Europa Centrală. Nevroze, dileme, utopii*
2. Revista *A treia Europă*, nr. 1
3. Jacques Le Rider – *Mitteleuropa*
4. Carl E. Schorske – *Viena, sfârșit de secol*
5. Michael Pollak – *Viena 1900. O identitate rănită*
6. Andrei Corbea – *Paul Celan și „meridianul" său*
7. Adriana Babeți, Cornel Ungureanu (coord.) – *Europa Centrală. Memorie, paradis, apocalipsă*

în pregătire:

William Johnston – *Spiritul vienez. O istorie socială și intelectuală, 1848-1938*
Vladimir Tismăneanu, Mircea Mihăieș – *Vecinii lui Franz Kafka*
* * * *Caietele „A treia Europă" – Sacher Masoch*
* * * *Dicționarul romanului central-european din secolul XX*
Revista *A treia Europă*, nr. 2

Bun de tipar: septembrie 1998. Apărut: 1998
Editura Polirom, B-dul Copou nr. 3 •
P.O. Box 266 6600, Iaşi • Tel. & Fax (032) 214100; (032) 214111;
(032) 217440 (difuzare); E-mail: polirom@mail.dntis.ro
Bucureşti, B-dul I.C. Brătianu nr. 6, et. 7;
Tel.: (01) 3138978 E-mail: polirom@dnt.ro

Tiparul executat la Polirom S.A. 6600 Iaşi
Calea Chişinăului nr. 32
Tel.: (032) 230323 ; Fax: (032) 230485